

081001

~~081001~~

॥ शाङ्खायनश्रौतसूत्रम् ॥

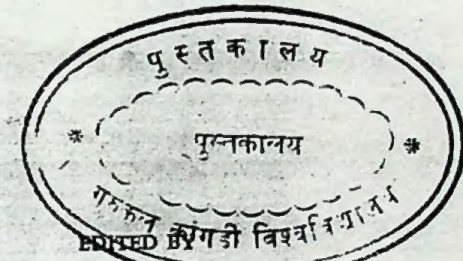
ŚĀNKHĀYANA ŚRAUTA SŪTRA

TOGETHER

WITH THE COMMENTARY

OF

VARADATTASUTA ĀNARTĪYA AND GOVINDA

ALFRED HILLEBRANDT, PH. D.

VOL. I

TEXT OF THE SŪTRA, CRITICAL NOTES, INDICES.

PUBLISHED BY

MEHARCHAND LACHHMANDAS PUBLICATIONS

NEW DELHI-110002 (INDIA)

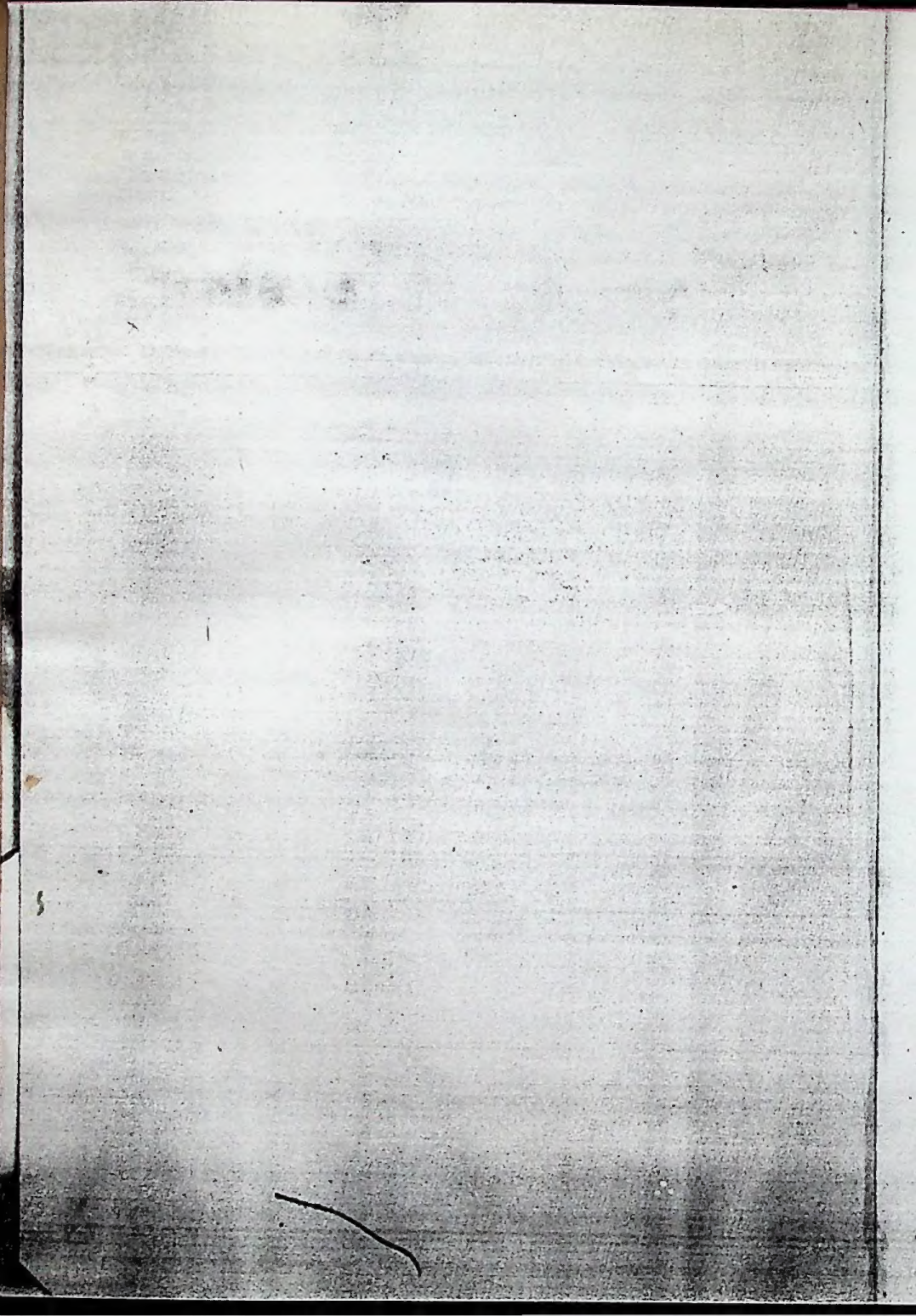

~~ॐ नमो भगवते वासुदेवाय~~
॥ शाङ्खायनश्रौतसूत्रम् ॥

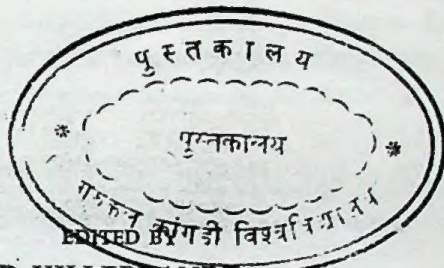
ŚĀNKHĀYANA ŚRAUTA SŪTRA

TOGETHER

WITH THE COMMENTARY

OF

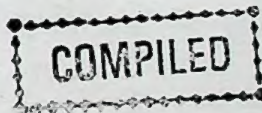
VARADATTASUTA ĀNARTĪYA AND GOVINDA

ALFRED HILLEBRANDT, PH. D.

VOL. I

TEXT OF THE SŪTRA, CRITICAL NOTES, INDICES.

PUBLISHED BY

MEHARCHAND LACHHMANDAS PUBLICATIONS

NEW DELHI-110002 (INDIA)

Published by
MEHARCHAND LACHHMANDAS PUBLICATIONS
4225-A, 1 Ansari Road, Daryaganj
New Delhi-110002

229
—
93.9

1981

Printed by
SKYLARK PRINTERS
11355, Idgah Road, New Delhi

First Published in 1885-99 by Asiatic Society of Bengal.

PUBLISHERS' NOTE

The Śāṅkhāyana Śrauta Sūtra forms a very important Vedic text. First published nearly a century ago, the book has been out of print since a long time and the absence of it was being felt by the scholars.

We appreciate the guidance and encouragement given by Shri Radhe Shyam Shastri and Seth Satya Narain Kagzi of Bhiwani in bringing out the present edition. Shri Radhe Shyam Shastri has also contributed valuable Appendices to the present edition.

We would like to bring to the notice of the readers the following indications with regard to the present edition :

1. The numerals over the lines in the text indicate the division of Sūtras as given by Varadattasuta Ānartīya.
2. Under the 'List of Errata' (pp. xix-xxiii) in Vol. I of the present edition the corrections pertaining to pages 278-559 may be deleted as these have been incorporated while re-printing by letter press, since these pages of the original edition could not be reproduced by offset process.
3. Page numbers (५६५)-(६४४) following the 'List of Words' refer to the numbers of the original edition.

CONTENTS

Preface	...	vii
Text of the Sūtra	...	?
Manuscripts of the text and critical notes	...	२३६
Indexes		
I. Index of words	...	3
II. Index of deities mentioned in Index I	...	117
III. Proper names mentioned in Index I	...	119
IV. Some names of hymns and verses	...	121
V. Verses quoted by Pratīkas and contained in the Śakalaśākhā of the Rigveda	...	123
VI. Verses quoted only by Pratīkas and not found in the Śakalaśākhā of the Rigveda	...	180
VII. (A) Verses quoted in full	...	181
(B) Gāthās, Ślokas, etc.	...	187
VIII. (A) Yajus, Nigadas, etc.	...	188
(B) Nivids	...	193
IX. Praiśads, Atipraiśads, etc.	...	193
Appendix by R. S. Shastri	...	197

PREFACE.

1.

THE Sāṅkhāyana Śrauta Sūtra is one of the two great Sūtra works thus far known which treat of the duties of the Hotar and his assistants at the celebration of the so-called Śrauta or Vaitānika sacrifices, beginning with the Darśa-pūrṇa-māsa Iṣṭi and ending with the complicated Sattra^a or 'sacrificial sessions.'

The text of this work I now lay before my colleagues. And, inasmuch as the progress of our common studies depends in great measure upon the facility with which the original sources of our knowledge of ancient India may be consulted, I have added to the text a series of indexes, hoping that they will answer all demands that can reasonably be made upon an editor and will prove of much value as tools and material for further investigation.

Years ago, Professor Weber* advanced the opinion that the home of the Sāṅkhāyanas was in the western regions of India. His view was confirmed and our knowledge of the matter made precise by Professor Bühler, to whose eminent scholarship Sanskrit philology is greatly indebted, in the preface to his translation of the Āpastamba Dharma Sūtra.† From a passage of the Mahābhāṣya concerning the geographical distribution of the Vedas and the Vedic schools, he quotes the following couplet:

उत्तरे गुर्जरे देशे बह्वचः परिकीर्तिताः ।
दोषीतकिं ब्राह्मणं च शाखा साङ्ख्ययनौ स्थिता ॥

* Indische Literaturgeschichte, ed. 2, p. 59.

† Sacred Books of the East, vol. ii, p. xxxi.

The territory occupied by the S'āṅkhayana Carana is thus exactly designated as Northern Guzerat.

It is a well-known fact that the S'āṅkhāyanas and Kauṣītakis stood in very close relations. Upon this point, I can add nothing of value to what has already been said by Professor Weber, Professor Lindner,* and others. Nor will I attempt in this place to determine more precisely the relation of the Kauṣītaki Brāhmaṇa to the S'āṅkhāyana S'ranta Sūtra. I will merely remark that the name of S'āṅkhāyana is found neither in the text of the S'ranta Sūtra nor in that of the Brāhmaṇa; while that of Kauṣītaki, among others, occurs as a standard authority several times in both texts. The attribution implied in the printed title rests only upon the testimony of the colophons of the several Adhyāya's: but we are not called upon to disregard these statements: surely, their unanimity is no small warrant for the antiquity and trustworthiness of the tradition which they represent.

The study of the S'āṅkhāyana S'ranta Sūtra in later times seems to have been much neglected, or, at least, to have been limited to a very small number of adherents of the school. To this opinion I was led in the first instance by the apparently extreme rarity of complete manuscripts of Ānartīya's commentary† to the Sūtra. My opinion was afterwards

* Introduction to Das Kauṣītaki Brāhmaṇa, herausgegeben und übersetzt von B. Lindner, 1 Teil. Text. Jena, 1867. Professor Oldenberg (Sacred Books of the East. xxix, p. 1-2) thinks that "Suyajīa" has been the proper name of our author. This is also the opinion of Ānartīya (I, 2, 18; pag. 15 of vol. ii).

† The few copies of this work of Ānartīya, the son of Varadatta, to which I have had access, were described by me several years ago in fascicle iii, p. 289, of the present volume. Since that time, by the generosity of His Highness the Mahārāja of Ulwar and by the liberality of the Government of India, I have been allowed to use a manuscript belonging to the Royal Library of Ulwar, a modern copy in comparatively good condition, and the

confirmed by the Sloka found at the end of Adhyāyas IX and X,

भाष्यकारमिरां यत्र विनष्टं लेखनादिना ।

अथचरं तदाश्रया भुञ्जन्त्युरकल्पयत् ॥

which gives us plain and direct evidence of the faulty preservation of the Bhāṣya. To the same conclusion points the further fact that Trikaṇḍamaṇḍana, who lived one or two hundred years before Hemādri,* mentions the Sūtras of Āpastamba, Ās'valāyana, Upavarṣa, Kātyāyana, and others, but ignores wholly that of S'āṅkhāyana or Kauṣītaki. And, once more, Vāñches'vara Sudhī, in the preface to his commentary on the Hiraṇyakeśi in S'rauta Sūtra,† written S'ūke 1738,‡ enumerates as his models the most celebrated Sūtrakāras along with their commentators, for example, Baudhāyana with Bhavasvāmin, Āpastamba with Dhūrta, Ās'valāyana with Devasvāmin, Kātyāyana with Karka, and others; but he nowhere mentions S'āṅkhāyana, and still less, of course, any commentator on the latter's works.

Whatever the reason for this presumably insignificant and inferior position of the S'āṅkhāyanins of later times, there can be little doubt that their school may fairly claim an antiquity as great as that of any other Carana. As Professor Weber has already observed,§ some parts of their

most complete of all. But even this manuscript, like the others, omits to comment upon the passage XIV, 51, 3 (or 6) to 52, 3.

I regret that the manuscript, "India Office, No. 539," did not come to my notice until after I wrote my account of the manuscripts of the commentary. It had been registered under a title for which it did not occur to me to search at the time, and so was overlooked. It will be duly utilized in the following volumes. See the new Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of the India Office, Part I, No. 261.

* See R. G. Bhandarkar, Report on the search for Sanskrit Manuscripts in the Bombay Presidency during the year 1883-84, Bombay, 1887, pp. 27-8.

† India Office, Burnell Collection, No. 386.

‡ बसप्रतिष्ठिति.

§ Indische Litteraturgeschichte, ed. 2, p. 59.

Sūtra are strikingly similar, in style and general character, to the Brāhmaṇas—a fact which speaks strongly in favour of Sāṅkhāyana's work being anterior to that of Āśvalāyana. Important also is the fact that it embodies detailed prescriptions for the performance of human sacrifices. These sacrifices probably belonged to a very remote age, and had already begun to pass into desuetude during the period of the composition of the Vedic hymns. One of these prescriptions gives us an interesting clue for the explanation of Rigveda X, 18, 8, and incidentally also an argument in favour of our assuming an early date for Sāṅkhāyana—see below.

In this connection, it may be added that the history of the Māitrāyaṇīyā Sākhā, which has been so well elucidated by Dr. von Schröder, shows that oblivion sometimes befalls the very works that have an especial claim upon our interest.

2.

The principles of sound criticism have been applied to the texts of Vedic hymns and have disproved the beliefs long current concerning the integrity of those texts. As applied to the products of the Sūtra period, the same principles appear to be leading to results similar, but even more far-reaching.

I have already* pointed out that most of the Śrauta Sūtras bear a strong family likeness and differ from each other only in matters of comparatively small importance. From this one might be tempted to infer that they were handed down by a tradition the integrity of which was unaffected by the usual fate of all ancient literary compositions. I think it can be shown, however, that such was not the case, and that the original manuals of the ancient Sūtrakāras became gradually enlarged by various additions and modifications due partly to the mutual influence of the

* In the introduction to my "New and Full Moon Sacrifice" Jena, 1880.

different schools and partly to the natural developement of the ritual. Indeed, Ānartīya himself, the commentator to Sāṅkhāyana, occasionally observes that this or that rule has been borrowed from the work of another Sākḥā.* Moreover, a passage from the supplement to the Gobhila-grīhya-saṃgraha†

आत्मतन्त्रेषु यन्नीतं तत्कुर्वीत पारतन्त्रिकम् ।

विशेषाः खलु सामान्या वै चीन्ता वेदवादिभिः ॥

states expressly that deficiencies in one Sūtra work are to be filled up by drawing upon some other.

This method of procedure has been evidently adopted by the adherents of the Sāṅkhāyana Sākḥā, and the fact may be illustrated by a good many actual instances to be found in their work. Let us take for example ii, 7, 1 ff. The rules read :

प्रथमाह्निके जुहोति । १ । दृश्यमाने वा नक्षत्रे । २ । उपोदयं युजिते । ३ ।
उदिते वा । ४ । पुरस्तात् काले मनः कुर्वीत । ५ । तस्यापराधे प्रायश्चित्तम् । ६ ।

Here it will be noticed that the Sūtras are palpably lacking in homogeneity. Rules 2 and 4 leave it to the sacrificer to decide upon one of two permissible times. The restriction of rule 5 has plainly the appearance of being an after-thought; and still more is this the case with rule 6, which imposes an expiation upon such as adopt the alternatives permitted by rules 2 and 4.

Had the intent of the passage been this, that the sacrificer should exercise all due care to observe the time as fixed by rule 1 or rule 3, and that he should be permitted to choose another time only in case he had neglected both the main alternatives or had been prevented from observing

* शास्त्रान्तरात्.

† Gobhilya Grīhya Sūtra, ed. by Candrakānta Tarkālakāra. Bibl. Ind., p. 880. Bloomfield, ed. and transl. of the Gobhīlagrīhya-saṃgraha-pariśiṣṭa, Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft, xxxv, 515. 685.

them, we should then have expected the wording of the passage to run about as follows:

प्रथमास्त्रमिति जुहोति । १ । उपोदयं व्युपिते । २ । तस्मिन्काले मनः कुर्वीत । ३ ।
तस्यापराधे प्रायश्चित्तं कृत्वा दृश्यमाने नक्षत्रे । ४ । उदिते । ५ ।

The inconsistency and awkwardness of the traditional text can be accounted for, in my opinion, only by assuming that we have before us a conglomeration of various doctrines originating in the varying opinions and practices of several successive teachers and jumbled together here by the last redactor of the text without regard to their historical succession and to their intrinsic compatibility. The original prescriptions respecting the time of beginning the sacrifice were closely limited; in the long run, strict conformity with them must often have been a great inconvenience. The limits were therefore extended in accordance with the laxer practices of other Gurus. Later and more severe Yājñīkas disapproved of such an innovation, and enforced its rejection by demanding an expiation for offences committed in obedience to the rules of less rigorous authorities.

My opinion is confirmed by the commentary, which explains the Sūtras in question in the following way:

1. प्रथमास्त्रमिति स्त्रमितिमात्रे इत्यर्थः । सायमस्त्रमिति पुरा तमसस्त्रमिन्काले जुहुयादिति श्रुतेः ।

2. वाशब्दो विकल्पार्थः । पञ्चवर्जमेकद्विनक्षत्रबोद्धेकाले जुहुयात् । एवमपि शास्त्रान्तरान् ।

3. प्रातस्त्रो होमकालः । उपोदयमुदयसमीपे विगतायासुषसि । प्रातः पुरो-
दयादपश्यते तमसि तस्मिन्काले जुहुयादिति श्रुतेः ।*

* It is interesting to observe that the Aitareya Brāhmaṇa, at V, 29, 1 ff., rejects in strong terms the very practice here particularly recommended, and winds up by quoting the Yājñagāthā given below. Thus, स यो जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वाजाताय स्त्रनं प्रतिदध्यान्नादकं तत् । अथ य उदिते जुहोति यथा कुमाराय वा वत्साय वा जाताय स्त्रनं प्रतिदध्यान्नादकं तत् etc.

4. वाग्व्यो विकल्पार्थः । प्रथम इति वर्तते । प्रथमोदिते आदित्ये जुष्टयादेव-
मपि शाखान्तरे द्युतत्वात् ।[†]

5. पुरस्ताद्यो ऽभिहितः कालः प्रथमास्तमिते प्रातरुपोदयं व्युपिते तत्रैव मनः
कुर्यात् । इतरी तु कालो पश्चादभिहितो । दृश्यमाने वा नक्षत्रे उदिते वेति तौ
ममस्यपि नारोप्येत् । ननु, प्रतिपिद्वयोः किमर्थमुपदेशः । ज्ञापनार्थः । यद्य स्युति-
रस्ति तत्र शाखान्तरं विद्यमानमपि नादर्तव्यम् ।[†]

6. अत एव प्रथमास्तमितानुदितयोर्ज्ञेयं येन तस्यापराधे प्रायश्चित्तं न्यु-
त्तरं पश्यते

The above example may suffice to illustrate the composite character of our text ; but other and similar examples may easily be found. All together, they naturally suggest the historical problem of discriminating between the different elements that make up the text—between the rules which properly belong to the school of the text in question and those which have been borrowed from the dicta of other schools and teachers. At present, the problem cannot well be solved. All extant Sūtra-works must first be published in good editions and the comparative study of their contents thereby facilitated.† But to give even now an idea of the way in which I think that the results of these critical studies ought to be presented in print, I subjoin a typical example. Here the original Sāṅkhāyana rules are printed in letters of large size, and the Vārttikas thereto in letters of smaller size. Thus

प्रातःप्रातरुदयं ते वदन्ति पुरोदयाज्जुहति ये ऽग्निहोत्रम् ।

दिवा कीर्त्यमदिवा कीर्तयन्तः सूर्यो ज्योतिर्न तदा ज्योतिरेषाम् ॥

* It would appear from the foregoing note that this Sūtra, number 4, is taken from the Āitareyins or from a school nearly related to them.

† The commentator is evidently at a loss to know how to deal with this incongruity. The difficulty has struck him ; but the true solution of it lay of course far beyond his horizon.

‡ This comparison will yield some interesting results. For an example I

प्रथमास्तमिते जुहोति । १ ।

दृश्यमाने वा न चचे । १ ।

उपोदयं व्युषिते । २ ।

उदिते वा । १ ।

पुरस्तात् काले मनः कुर्वन्ति । १ ।

तस्यापराधे प्रायश्चित्तम् । २ ।

The work of S'āṅkhāyana, and those of the other Sūtra-kāras, can claim, therefore, only a very low rank as literary compositions. Nevertheless, they deserve our serious attention, because they constitute, along with the Brāhmanas, the principal material for our researches into the religious antiquities of the Vedic age. The varied information which they contain will prove useful for elucidating many passages of the Samhitās that are still involved in obscurity. I have already shown* that two important passages in the R̥gveda, namely, X, 18, 8 and X, 85, 21 and 22, can be satisfactorily explained only by referring them to an old usage connected with the human sacrifice and alluded to by S'āṅkhāyana at S'r. Sūtra XVI, 13, 7 and 13. The usual understanding of the first-mentioned stanza as a summons to the wife of the deceased to leave her husband's corpse and return to her place among the survivors is incompatible with a strict philological interpretation; though this application or rather misapplication probably dates back to very old times. In like manner, the difficulties of R̥gveda V, 2, 1 to 6 can be solved only with the help of a knowledge of the ritual.† It must be borne in mind that the R̥gveda and the Atharvaveda are for the most part prayer-books, and that these

may here refer to the almost literal agreement between S'āṅkh. S'r. S. XIII, 13, 1 and Pañcaviṃśa Brāhm. IX, 3, 1.

* In an article published in the Journal of the German Oriental Society, vol. XL, p. 708 ff.

† Compare my article in the Journal just mentioned, vol. XXXIII, p. 248 ff.

prayers were but links in a long chain of more or less developed ceremonies. Herein, therefore, I agree fully with Professor Bloomfield, who, in his excellent studies on the Atharvaveda,* advocates the same opinion.

Moreover, the horse-sacrifice or *Āśvamedha* is described in detail by *Sāṅkhāyana*, *Āśvalāyana*, and others; and their accounts give us a most interesting picture of a popular religious festival in ancient India. The later brahmanical system permitted only a very few of the laity to take part in solemn celebrations. Quite differently here in the *Sūtra*, the *Āśvamedha* is represented as a great national feast. The chosen victim was permitted to roam at large in full liberty for a whole year. Sons of noble families attended him and guarded him against all harm from neighbouring princes. All classes and ranks of subjects of the king who offered the sacrifice were present at the ceremonies. Old men and householders, young men and maidens were assembled and addressed by bards reciting old tales and accompanying them on the lute.†

In short, these dry *Sūtras* are not without their interesting features. And even from their most prosaic portions we may hope to win much material of value, not only for the solution of the exegetical difficulties of the Veda, but also for the enlargement of our knowledge of the Vedic religion and of Aryan antiquities.

3.

Respecting my method of arranging the *Sūtras*, and, in particular, of dividing them, a few words must be said. My divisions often disagree entirely with those of the commen-

* See his "seven hymns of the Atharvaveda," *American Journal of Philology*, vol. VII, p. 466 ff.; and also *Journal of the Am. Oriental Society*, vol. XIII.

† See my article "Nationale Opfer in AltIndien" in the *Festgruss an Bahllingh*, Stuttgart, 1883, p. 40 ff.

tator, Ānartīya. The latter, apparently, is not guided by any positive principle, but breaks off arbitrarily in just whatever place he feels called upon to give a bit of comment. A good many word-collocations, which, as they appear in Ānartīya's work, have the semblance of Sūtras, can be shown to be mere fragments of a Sūtra, the integrity of which can be restored by simply reading the fragments uninterruptedly. To a certain extent, accordingly, I agree with Dr. Knauer, who* first introduced the practice of setting aside the division into Sūtras and of giving a real prose text. But in order to justify my own method of procedure, I adduce a few examples.

Thus at S'āṅkhāyana S'ranta Sūtra, I, 14, 19, we read: इदं च वीतं चाभूदुभे चैनं न इति वा यावाग्रथिषी अहसः पाताम् etc. Ānartīya makes a stop after वा in order to insert the remark एनमित्यस्य स्थाने न इति वा प्रक्षिपेत् and thus cuts in two the text of the mantra precisely in the middle of a sentence.†

At IV, 5, 13, S'āṅkhāyana's rule in its complete form should read, एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पिण्डपितृयज्ञः क्रियेत । Ānartīya's treatment of this rule furnishes a typical example by which we may estimate the breadth of scope and the critical acumen of the scholiast. As commingled in Ānartīya's work the text of the rule (here printed in large letters) and the text of the comment (here printed in small letters) run as follows: एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पिण्डपितृयज्ञः । एतेनैव धर्मण्येवकारकरणान्न गात्रं । ततश्च दक्षिणतः प्रयत्नक्रियते । अनाहिताग्नेः कृतावस्यस्येत्येतेः । पिण्डपितृयज्ञो भवतीति वाक्यशेषः । तथा च द्रव्यान्तरम् । अय्यनाहिताग्निना कार्यः ॥ क्रियेत । पिण्डपितृयज्ञ इति वर्तते । विनापि दशोक्त-तया पिण्डपितृयज्ञो ऽवश्यं कर्तव्यः । तथा चानग्रहदर्शनम् । तदाहुः etc.

The scholiast was doubtless accustomed to the concise

* In his careful, though somewhat wordy, edition of the Gobhīliya Gṛhiya Sūtra, Dorpat and Leipzig, 1834.

† The words न इति वा I deem to be a mere gloss and have bracketed them in the text.

style of the later Sūtras, and perhaps also to the excessively abbreviated style of the grammarians. On this account he was probably puzzled to find in the rule before him so superfluous a thing as the finite verb-form क्रीयेत्. "If the verb has its ordinary meaning," he may have reasoned, "then here is a lavish and unwarranted expenditure of three needless syllables." And accordingly he attributes to them a deeper meaning than they can possibly have, and extorts from them an interpretation void of all reason. In fact, the presence of the word in the rule is a sign that the rule goes back to a time when the most extreme brevity had not yet become the foremost law of the Sūtrakāras; and we thus have a new bit of evidence for the early date of S'āṅkhāyana.

As an example of the commentator's inconsistency may be mentioned the passage X, 2, 2. Here Ānartīya makes but one Sūtra of the words उपप्रयत्नी अक्षरमित्याद्यं ब्रूहे प्र वो देवायेति समूहे ।; while he makes two of the corresponding passage at X, 5, 2. अग्निं न व्यष्टिभिरित्याद्यं ब्रूहे ॥ अग्निं न ररति समूहे । Similar instances may be found at X, 6, 18 and 19 as compared with X, 8, 14 and 15; and at XI, 4, 10 as compared with XI, 5, 4, etc.

I have endeavoured to avoid these inconsistencies and to divide the text into Sūtras in accordance with the demands of the sense and the indications of internal evidence. And in this attempt I have derived some aid from the commentary itself, which now and then states that it explains प्रतिपत्ति-
लाप्यार्थं उपपद्यः though the end of the Sūtra be farther on. Examples of this are at II, 8, 22; 9, 14; IV, 4, 2; etc. The reader may easily find all instances of this kind as they are mentioned in the foot-notes to my edition of the Sūtra-text.

Although I have done my best to carry out the plan adopted by me, I fear that I have not been everywhere equally successful. Nor was this perhaps to be expected in view of the interpolations and additions discussed in the foregoing section and in view of the difficulties inherent in

the text itself. In doubtful cases I have followed for the most part the divisions as given by the commentary. To meet any possible objections to this procedure which may be raised by some specially severe scholar, and to facilitate the study of the commentary published in the following volumes, I have indicated the Sūtracchedana of Anartīya by Arabic numerals placed over the lines.

In conclusion, I desire to express my sincere thanks to Mr. Chatfield, Director of Public Instruction in the Bombay Presidency, to the Chief Librarians of the Royal Libraries of Berlin and Munich, to Professors Max Müller and Thibaut, and to Dr. Rost, for the assistance which they have kindly given me in the work of procuring the manuscripts used for this edition; and especially to Dr. Rudolf Hoernle, whose ever ready help will be gratefully remembered by all who have had occasion to seek it.

ALFRED HILLEBRANDT.

BRESLAW. }
June, 1888. }

LIST OF ERRATA.

The distance of my home in Breslau from the place of printing, Calcutta, is so great that it has not been possible to give me the opportunity of reading more than a single proof. In consideration of this fact I beg that the reader will excuse the length of this list.

Page	3 line	21 read	अग्रय
"	7 "	16 "	तिलिम्पति । प्राश्नामृजं
"	10 "	18 "	या सु-
"	18 "	17 "	जुक्तपूर्णं
"	19 "	11 "	उपप्रथको
"	32 "	1 combine	पञ्चवर्षेय
"	37 "	13 read	अयेण
"	40 "	13 "	इत्याप्याययति
"	41 "	21 "	इत्येवमन्तं
"	45 "	13 "	नः
"	49 "	6 del.	s before वा
"	50 "	3 read	व्रक्ते
"	56 "	19 "	आधीयमाने instead of ०या धीयमानं
"	59 "	20 del.	: after श
"	63 "	20 read	अये instead of अये
"	70 "	6 "	नामंस्थिते
"	73 "	9 "	प्रस्थितान्मलयन्ति
"	77 "	19 "	इन्द्र instead of इन्द्र
"	83 "	6 read	स्तोत्रियः
"	88 "	13 combine	आपुरस्ता
"	90 "	1 read	येन
"	98 "	18 separate	प्रो अये
"	99 "	11 separate	प्र कृतानीति
"	107 "	7 read	दिविस्पृष्टेति
"	" "	22 separate	सू सुत
"	108 "	14 read	विदि and इन्द्रश्च
"	" "	15 separate	s प त्यभि-
"	109 "	17 "	विश्वासु हयो

Page	112	line	5	separate	चोदसेति
"	119	"	22	read	14 instead of 13.
"	123	"	7	"	पिब
"	125	"	6	combine	यतोवृद्धतौकः and ततोवृ.
"	126	"	9	separate	सु मेघं
"	"	"	20	read	०मुखीया instead of ०मुखीयाः
"	133	"	14	"	क्रियमाणेषु
"	134	"	12	separate	सु कृतमा
"	136	"	8	"	सु प्रत०
"	137	"	1	read	विष्टतिप्रत्यये
"	139	"	20	"	अत्रिरस्यः
"	140	"	2	"	विदध्यः
"	"	"	18	combine	कन्याकल्याणौ
"	142	"	6	read	यियस्यनाना
"	"	"	10	"	यदेवासी
"	"	"	11	separate	अलि भवो
"	143	"	5	read	न्यूने०
"	144	"	15	"	यद्वितीय०
"	147	"	6	"	०याचून
"	148	"	5	"	प्रमोयिताद०
"	149	"	21	"	उत्थाय
"	151	"	2	"	चतुर्निश०
"	152	"	20	"	उद्भिदल०
"	158	"	9	"	ता instead of ता
"	159	"	3	combine	यथाष्टा
"	160	"	1	read	क्रेकिना (see Index of words.)
"	"	"	4	separate	मनोतादि प०
"	161	"	17	"	वलभिदा
"	"	"	18	"	०चिंशसामेन
"	165	"	17	I propose to read	विवदे श्याताम्
"	167	"	14	read	खार०
"	171	"	17	"	अरुन मखान् ?
"	186	"	16	read	०प्रयतीभ्यां
"	194	"	20	del.	:
"	205	"	13	combine	अन्यत्राप्रसन्नार्थान्
"	206	"	15	"	अत्रिरसु सनि
"	218	"	16	read	सन्त्या०

Page 220	line	13	read	०ष्टवनीया
"	221	"	14	write instead of the doubtful and probably incorrect reading the usual form मंसयेत् or मंसयेत् ।
"	223	"	15	read रग्नि०
"	"	"	22	" मंसिष्या०
"	224	"	13	" ०पत्त्रे०
"	231	"	13	write इति च
"	233	"	3	separate उप प्र०
"	239	"	16	add Samvat 1524
"	241	"	4	write (J) instead of (F)
"	242	"	16	" चटित०
"	245	"	15	" ०प्रच०
"	254	"	17	" ०मीति
"	255	"	18	" सार्णी
"	257, 259,			and everywhere else write Ā, ā instead of A, a.
"	262	line	3	read ०गिह् ० instead of ०चह् ०
"	263	"	7	" अवि० " " अधि०
"	267	"	19	read आन०
"	268	"	24	" स्मा
"	269	"	12	del. (5)
"	270	"	11	read पुण्डः
"	271	"	5	add : all MSS. चच०
"	277	"	16	read पर०
"	278	"	5	" अक्ति०
"	280	"	10	" 1 (2) च०
"	281	"	5	combine ०होचम०
"	282	"	17	del. अङ्गिर
"	"	"	18	add अङ्गिरसी XII, 19, 5.
"	295	"	22	read अन्वच्
"	308	"	7	" अष्टा०
"	312	"	20	add XIII, 14, 6 after V, 11, 14.
"	316	"	3	read 26 instead of 36.
"	329	"	16	add 8, before 27.
"	330	"	18	del. 1, after 15.
"	331	"	2	read V, 3, 1; 15, 1.
"	347	"	8	read 195, 20 instead of 193, 20.

Page 359	line 8	read	पण०
" 360	" 2	"	कुसुम
" 364	" 11	read	ब्रा०
" "	" 20	"	०पचिन्
" 368	" 6	"	गुर्
" 379	" 14	del.	XV, 6, 1.
" "	" 19	add	XV, 6, 1.
" 383	" 20	read	subj.
" 388	" 20	"	विक्रिधः
" 401	" 13	"	अनुपदिष्ट
" "	" 17	"	(5)
" 410	" 14	read	अनादित
" 412	" 19	"	धार्य०
" 414	" 2	"	०नभ्य
" 419	" 7	"	नीयमान V, 10, 6 ;
" 420	" 18	add	" or निगुह्य (?) "
" 425	" 8	read	4, 2 ; instead of 4, 2, 8.
" 430	" 20	add	21 ; after 10, 3, 14.
" 438	" 20	read	21, 2 instead of 2, 2.
" 451	" 14	"	V, 16, 4.
" 460	" 6	"	XVI, 1, 15.
" 469	" 19	"	14, 4, 7 ; instead of 14, 7, 7 ;
" 478	" 18	"	पह०
" 511	" 16	insert	बटि XVI, 1, 1
" 512	" 1	del.	XVI, 1, 1
" 525	" 1	del.	5, 1.
" 549	" 2	"	26, 1.
" 555	" 18	read	पया
" 559	" 1	"	MS. instead of M. S.
" 569	" 3	"	०विद्याः
" 570	" 4	"	1 : X, 14, 6 ; 15, 8 instead of 1-- 3
" 572	" 33	add	V, 11, 7
" 574	" 16	"	7, 16 : XIV, 57, 11.
" 576	" 22	read	XVIII. instead of XVII.
" 582	" 30	"	यत् ० " " यत्
" "	" 31	"	यान्द्रोवसे
" 588	" 9	add	XVIII. 8, 11.

Page	line	12 read	12 instead of 13
"	599	" 32 "	प्रकृतिलान्
"	606	" 9 "	VIII, 62, 1-6.
"	611	" 18 "	VIII, 89, 1-4
"	618	" 16 del	VIII, 6, 12, 7, 16
"	622	" 27 read	XVI, 11, 21
"	630	" 28 insert	उप मा यन्, XVIII, 21, 11
"	637	" 35 read	ब्र०

शाङ्खायनश्रौतसूत्रम् ।

श्राम् ।

यज्ञं व्याख्यास्यामः । ११ । स त्रयाणां वर्णानाम् । १२ । ब्राह्मणक्ष-
त्रिययोर्वैश्यस्य च । १३ । असंयुज्य विधीयमानं साधारणम् । १४ ।
संयोगाद्भवतिष्ठते । १५ । यज्ञोपवीती देवकर्माणि करोति । १६ । प्राची-
नापवीती पित्र्याणि । १७ । आचमनप्रभृति येनाधिकरणेन संयुज्येत न
तेन व्यावर्तेत । १८ । न च व्यवेयात् । १९ । इत्यावृतां लक्षणा । १० ।
उद्देशः* । १११ । उत्तरत उपाचारः । ११२ । प्राङ्न्यायानि देवकर्माणि
। ११३ । दक्षिणान्यायानि पित्र्याणि । ११४ । आसीनन्यायं बाह्वृचम्
। ११५ । वचनात्स्यानम् । ११६ । होता च कुर्यादनादिष्टम् । ११७ ।
विप्रभृतिष्वृगणेषु प्रथमोत्तमयोस्त्रिर्वचनमन्यत्र जपेभ्यः । ११८ । उत्त-
मस्य च ऋन्दोमानस्योर्ध्वमादिव्यञ्जनात्स्यान् ओकारः सुतस्त्रिमात्रः
शुद्धः । ११९ । मकारान्तो वा । १२० । तं प्रणव इत्याचक्षते† । १२१ ।
अवसाने मकारान्तं सर्वेष्वृगणेषु सपुरोनुवाक्येषु । १२२ । तेनार्धर्च-
मुत्तरस्थाः संधायावस्यति पादं वा तत्संततमित्याचक्षते । १२३ । स

* or इत्यावृताम् । १० । लक्षणेऽहम् । १११ । Comm. : केषां चित्रलक्षणेऽहम् इति
सूत्रच्छेदः । तेषामप्ययमेवार्थः ।

† Comm. : केचित्तु उत्तमस्य ऋन्दोमानस्येत्यत आरभ्य तं प्रणव इत्याचक्षन्
इत्येवमन्तमेकं सूत्रं प्रणवसंज्ञार्थं वर्णयन्ति ।

सर्वेषामृगणानां धर्मे ये कर्मसंयोगेन चोद्यन्ते । १२४ । विदूरेष्वपि
 कर्मस्वन्तरेण प्रथमां परिधानीयां च संतानार्थो ऽर्धर्चेन काङ्क्षति
 । १२५ । अर्धर्चन्यायाश्चर्चः । १२६ । वचनादन्यत् । १२७ । उच्चैर्न्यायश्च-
 र्खेदः । १२८ । वचनादुपांशुता । १२९ । संस्कारन्यायता च शब्दानाम् ।
 १३० । ऐकस्वर्थं च । १३१ । उच्चैस्तरां प्रणवः पुनोलुवाक्यायाः । १३२ ।
 प्रणवाद्याज्योच्चैस्तराम् । १३३ । उच्चैस्तरां वषट्कारः । १३४ । समो वा
 । १३५ । प्रणवो येयजामहो वषट्कारः संप्रैषाः प्रैषाश्चोच्चैरुपांशुहविः-
 पु । १३६ । देवतानामधेयं चोपांशु निगमस्थानेषु । १३७ । भर्भुव इति
 पुरस्ताज्जपः । १३८ । ये यजामहे वैषलोजः सहः सह ओजः स्वरि-
 त्युपरिष्ठादिति चतुष्टयं सर्वासु याज्यासु । १३९ । अनुयाजेषु तु येय-
 जामहो नास्ति । १४० । अनुवषट्कारे च । १४१ । सुतेन याज्यान्तेन
 वषट्कारस्य संधानम् । १४२ । असुतेन वा । १४३ । तदुपांशुयाजे
 नास्ति । १४४ । ॥ ११ ॥

ज्ञावयेदाकारमावाहनम् । १ । येयजामहः सुतादिः पुरस्ताद्या-
 ज्यानाम् । २ । चतुर्मात्रा याज्ञिकी सुतिः । ३ । सन्ध्यचराणं तालु-
 स्थाने आ३इकारीभवतः । ४ । ओष्ठ्यस्थाने आ३उकारीभवतः । ५ ।
 अन्यानि प्रहत्याचराणि । ६ । एकारौकारौ च प्रगृह्यौ । ७ । याज्यान्ते
 । ८ । विसर्जनीयो रिफितो रेफमापद्यते । ९ । लुप्यते ऽरिफितः । १० ।
 अनुस्वारं मकारः । ११ । अन्यानि प्रहत्या व्यञ्जनानि । १२ । औ-
 कारो वषट्कारे चतुर्मात्रः । १३ । षकागबोत्तरो ऽकारः । १४ ।
 प्रहत्या वोभौ । १५ । पूर्वो वा प्रहत्या । १६ । प्रहत्याकार इति
 जाद्वकर्णः । १७ । वार्हतरायन्तरं वषट् कुर्यात्पुरसादीर्घमुपरिष्ठा-

द्रुक्षम् । १८ । उपरिष्ठाच्च येयजामहादेवादेशनं सपुरोनुवाक्ये ।
 १९ । संप्रैषे तु न विद्यते । २० । जुहोतीत्युक्ते सर्पिः प्रतीयेत । २१ ।
 स्वाहाकारोऽन्ते होममन्त्राणाम् । २२ । समिदाधानमन्त्राणां च ।
 २३ । मन्त्रपृथक्कात्कर्मपृथक्कम् । २४ । इतिकरणश्च मन्त्रान्ते । २५ ।
 मन्त्रान्तेन करणेषु कर्मणः संनिपातनम् । २६ । संप्रेषितो ऽन्वाह । २७ ।
 तथा यजति । २८ । इत्येतत्सार्वयज्ञिकम् । २९ । ॥ २ ॥

उपोष्य पौर्णमासेन हविषा यजते । १ । तथामावास्येन । २ । द्वे
 पौर्णमास्यौ । ३ । अमावास्ये च । ४ । यां पर्यस्तमयं पूर्णं उदियाद्यां
 चास्तमिते ते पौर्णमास्यौ । ५ । श्रो न द्रष्टेति यदहश्च न दृश्येत ते
 अमावास्ये । ६ । तत्रेज्यायां याथाकामी । ७ । इति पौर्णमास्यामि-
 त्यमावास्यायामित्युपदेशाद्भवतिष्ठन्ते । ८ । तत्संयुक्ताश्चः शब्दाः । ९ ।
 समानमन्यत् । १० । उभयत्राग्नेयः पुरोलाशः । ११ । अग्नीषोमीय
 उपांशुयाजः । १२ । वैष्णवो वा । १३ । अग्नीषोमीयश्च पुरोलाशः
 पौर्णमासे हविषि । १४ । ऐन्द्राग्नौ ऽसंनयतो द्वितीयो ऽमावास्यायाम्
 । १५ । ऐन्द्रं सांनाय्यं संनयतः । १६ । माहेन्द्रं वा । १७ । वैष्णवं
 त्वसंनयन्नुपांशुयाजम् । १८ । ॥ ३ ॥

आमन्त्रितो होतान्तरेणोत्करं प्रणीताश्च प्रतिपद्य दक्षिणेन प्रपदेन
 बर्हिःराक्रमणम् । १ । वेद्यन्तसंमिता पश्चात्पार्ष्णिः । २ । विक्रम्य च
 स्थानम् । ३ । अग्नये समिध्यमानायेति संप्रेषितः । ४ । कं प्रपद्ये तं
 प्रपद्ये यत्ते प्रजापते शरणं कृन्दस्तत्प्रपद्ये यावत्ते विष्णो वेद तावत्ते
 करिष्यामि देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि नमो ऽग्नये
 उपद्रष्टे नमो वायवे उपश्रोत्रे नम आदित्यायानुष्यात्रे जुष्टमद्य

देवेभ्यो वाचं वदिष्यामि शुश्रूषेणां मनुष्येभ्यः स्वधावर्तौ पितृभ्यः
 प्रतिष्ठां विश्वस्मै भूताय प्रशास्त आत्मना प्रजया पशूभिः प्रजापतिं
 प्रपद्ये ऽभयं नो अस्तु प्राजापत्यमनुवक्ष्यामि वागाव्विज्यं करिष्यति
 वाचं प्रपद्ये भूर्भुवः स्वरिति जपित्वा । ५। त्रिर्हिरित्य । ६। प्र वो
 वाजा इत्युपसंघाय मध्यमया वाचा । ७। अग्न आ याहि वीतय
 ईलेन्य इति तृचौ । ८। अग्निं दूतं वृणीमह इत्येका । ९। समिध-
 मानो अध्वर इत्येका । १०। तिस्रः साप्रदस्ये । ११। तदन्यत्र माय-
 नाभ्यां दर्शपूर्णमासाभ्याम् । १२। समिद्धो अग्न आजतेति द्वे । १३।
 अग्ने मह्यं असि ब्राह्मण भारतेति प्रणवेन संघाय । १४। अमुतो
 ऽर्वाञ्चि यजमानस्य चौष्ण्यर्षेयाण्यभिव्याहृत्य । १५। षट् तु द्विगोत्रस्य
 । १६। पुरोहितप्रवरेणाब्राह्मणस्य । १७। मानवेति वा सर्वेषाम् ।
 १८। देवेद्वेो मन्विद्ध ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः कविश्लो ब्रह्म-
 संशितो घृताह्वन इत्यवसाय । १९। प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणा-
 मर्तुतो होता तूर्णिर्हव्यवास्तित्यवसाय । २०। आस्तात्रं जुहूर्देवानां
 समसो देवपानो ऽरां इवाग्ने नेमिर्देवांस्त्वं परिभूरसीत्यवसाय । २१।
 व्यवसन्नावाहयति देवताः । २२। ॥ ४ ॥

आवह देवान्यजमानाय । १। अग्निमग्न आवह सोममावहेत्याज्य-
 भागौ । २। अग्निमावहाग्नीषोमावावह विष्णुं वाग्नीषोमावावहेन्द्राग्नी
 आवहेन्द्रमावह महेन्द्रं वा । ३। देवां आज्यपी आवह । ४। अग्निं
 होत्रायावह । ५। स्वं महिमानमावह । ६। आ च वह जातवेदः सुयजा
 च यजेत्यावाह्य । ७। उपविश्योर्ध्वजानुर्दक्षिणेन प्रादेशेन भूमिमन्वा-
 रभ्य जपति । ८। अस्मै प्रतिष्ठायै सा च्छिस्ति पृथिवि मातर्मा सा

हिंसीर्मा मोदोषीर्मधु मन्ये मधु वन्ये मधु जन्ये मधुमतौमद्य
देवेभ्यो वाचं वदिष्यामि चारुं मनुष्येभ्य इदमहं पञ्चदशेन वज्रेण
पाप्मानं भ्रातृव्यमववाध इति । सप्तदशेन वा । ८ । ॥ ५ ॥

मानुष इत्युक्तः । १ । देव सवितरेतं त्वा वृणते सह पित्रा वैश्वानरे-
णेन्द्र पूषन्वृहस्यते प्र च वद प्र च यज वसूनां रातौ स्याम रुद्रा-
णामोम्यायां स्वादित्या आदित्या अनेहमे

यदद्य होतवूर्ये जिह्वां चतुः परापतात् ।

अग्निष्टपुनराभराज्जातवेदा विचर्षणिरिति ॥

प्रवतो जपित्वा । १ । उपोत्यायाध्वर्योर्दक्षिणेन प्रादेशेन दक्षिणमंस-
मन्वारभ्य जपति मयेनाग्नीधो दक्षिणम् ।

इन्द्रमन्वारभामहे होतवूर्ये पुरोहितम् ।

येनायन्नत्तमं खर्देवा अङ्गिरसो दिवम् ॥

षष्टिश्चाध्वर्यू नवतिश्च पाशा अन्तरा द्यावापृथिवी विचृत्ताः ।

सिनन्ति पाकमधि धौर एमि स्थाने मे द्यावापृथिवी उभेदमे ॥

इति । ३ । षण्णोर्वीरंहसः पान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चाप-
स्यौषधयश्चेत्यवसृज्य । ४ । ऐन्द्रोमावृतमावर्त आदित्यस्यावृतमन्वा-
वर्त इति दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य । ५ । निरस्तः परावसूर्यो ऽस्मान्देष्टि
यं च वयं दिग्भस्तेन सहेति होतृषदनाच्छुष्कं तृणमुभयतः प्रतिच्छिद्य
दक्षिणापरमवान्तरदेशं निरस्य । ६ । अप उपसृश्य । ७ । अशुष्कमुदगग्रं
निधाय । ८ । इदमहमर्वावसोः सदसि सीदामीत्युपविश्य । ९ । दक्षि-
णोत्तरिणमुपस्यं कृत्वा प्राञ्चौ पाणी प्रगृह्य जपति । १० । नमो
द्यावापृथिवीभ्यां होतृभ्यां पूर्वसूभ्यां विश्वकर्माणौ तनूपौ मे स्थस्तनं

मे पातं मा मा हिंसिष्टं मा मा मन्ताप्रमित्याहवनीयं प्रेक्ष्य गार्ह-
पत्यं च । १२१ । उदकमनर्पन्नाहैष वासाकाश इति । १२२ । विश्वे देवाः
शान्तन तदय वाचा नमो महद्भ्य इति जपित्वा । १२३ । अग्निर्होता
वेत्वाग्निर्होत्रं वेतु प्रावित्रं माधु ते यजमान देवतेत्यवसाय । १२४ ।
यो ऽग्निं होतारमवस्था दत्तुपांशु । १२५ । ऋतवतौमध्वर्यो मृचमास्यस्य
देवयुवं विश्ववारामौलामहै देवा ईलेन्यात्रमस्याम नमस्यान्यजाम
यज्ञिचानिति सुचावादाय पञ्च प्रयाजान्यजति । १२६ । ॥६॥

समिधः समिधो अग्न आज्यस्य व्यन्त्विति प्रथमः । १२७ । तनूनपादग्न
आज्यस्य वेत्विति द्वितीयः । १२८ । नराग्रंसे अग्न आज्यस्य वेत्विति
द्वितीयो वमिष्ठग्नकानामन्निवद्भ्यश्चानां कण्वसंस्तौनां राजन्यानां
प्रजाकामानां च । १२९ । इलो अग्न आज्यस्य व्यन्त्विति तृतीयः । १३० ।
वर्हिरग्न आज्यस्य वेत्विति चतुर्थः । १३१ । स्वाहाग्निं स्वाहा सोमं स्वा-
हाग्निं स्वाहाग्नीषोमौ विष्णुं वा स्वाहाग्नीषोमौ स्वाहेन्द्राग्नी स्वाहेन्द्रं
महेन्द्रं वा स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा अग्न आज्यस्य हविषो
व्यन्त्विति प्रयाजयाज्याः । १३२ । ॥७॥

अग्निर्होत्राणि त्वं सोमासि सत्यतिरित्याज्यभागौ वार्चनौ पौर्णमास्याम्
। १३३ । अग्निः प्रत्नेन सोम गौर्भिरित्यमावास्यायां वधन्वन्तौ । १३४ ।
जुषाणे अग्निराज्यस्य हविषो वेतु जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो
वेत्विति याज्ये । १३५ । अग्निर्मूर्धत्याग्रेयस्य पुरोनुवाक्या । १३६ । भुवो यज्ञ-
स्येति याज्या । १३७ । अग्नीषोमाविममित्युपांशुयाजस्य पुरोनुवाक्या ।
१३८ । जुषाणावग्नीषोमावाज्यस्य हविषो वीतामिति याज्या । १३९ । इदं
विष्णवर्षट ते विष्णविति वैष्णवस्य । १४० । जुषाणे वा । १४१ । अग्नीषोमा

सवेदमा युवमेतानौत्यग्नीषोमीयस्य । १० । इन्द्राग्नी अवसा प्र चर्ष-
णिभ्य इत्येन्द्राग्रस्य । ११ । एन्द्र सानमिं प्र ससाहिष इति सांनाय्यस्य
। १२ । महौ इन्द्रो य ओजसा महौ इन्द्रो नृवदिति माहेन्द्रस्य ।
१३ । इन्द्रं वो विश्वतो मादयस्व हरिभिरितौन्द्रस्याप्रतिनिधेः ।
१४ ॥ ८ ॥

पिप्रौहि देवानिति स्विष्टकृतः पुरोनुवाक्या । १ । अयालग्निरग्नेः प्रिया
धामान्ययाट सोमस्य प्रिया धामान्ययालग्नेः प्रिया धामान्ययालग्नी-
षोमयोः प्रिया धामानि विष्णोर्वायालग्नीषोमयोः प्रिया धामान्य-
यालिन्द्राग्न्योः प्रिया धामान्ययालिन्द्रस्य प्रिया धामानि महेन्द्रस्य
वायाङ् देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि यक्षग्नेर्होतुः प्रिया धामानि
यक्षत्सं महिमानमायजतामेज्या इषः कृणोतु सो ऋध्वरा जातवेदा
जुषतां हविरग्ने यदद्य विष्णो ऋध्वरस्येति याज्या । २ । वषट्कृत्योप-
स्पर्शनम् । ३ ॥ ९ ॥

इलामुपक्तास्यमानस्य दक्षिणस्य पाणेः प्रदेशिन्यामनक्ति ।^१ उत्तमे च
पर्वणि मध्यमे च । १ । वाचस्पतिना ते ऊतस्य प्राश्नामौघे प्राणायैति
पूर्वमञ्जनमधरौष्टे निलिप्यति । मनसस्पतिना ते ऊतस्य प्राश्नाणूर्ज
उदानायेत्युत्तरौष्ठ उत्तरम् । २ । उपस्पृश्य । ३ । दक्षिणेनोत्तरेलां
धारयन् । ४ । अप्रसारिताभिरङ्गुलिभिरमुष्टिकताभिः । ५ । स्वयं पञ्च-
ममादाय । ६ । मुखसंमितां धारयन् हृदयसंमितां वा । ७ ॥ १० ॥
उपहृतं बृहत्सह दिवा सह सूर्येण सह चक्षुषोप मां बृहत्सह दिवा
सह सूर्येण सह चक्षुषा कथयताम् । उपहृतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण
सह वायुना सह प्राणेनोप मां वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण सह वायुना

सह प्राणेन कथ्यताम् । उपहृतं रथन्तरं सह पृथिव्या सहाग्निना
 सह वाचा सह पशुभिरुप मां रथन्तरं सह पृथिव्या सहाग्निना
 सह वाचा सह पशुभिर्कथ्यताम् । उपहृतं स्थान्नु भुवनमुप मां
 स्थान्नु भुवनं कथ्यताम् । उपहृतं चरिष्णु भुवनमुप मां चरिष्णु
 भुवनं कथ्यताम् । उपहृतः सखा भक्ष उप मां सखा भक्षो कथ्यताम् ।
 उपहृताः सप्त होत्रा उप मां सप्त होत्रा कथ्यन्ताम् । उपहृता
 गावः सहाग्निरुप मां गावः सहाग्निरा कथ्यन्ताम् । उपहृता धेनुः
 सहस्रभोप मां धेनुः सहस्रभो कथ्यताम् । उपहृता वाक्सह
 प्राणेनोप मां वाक्सह प्राणेन कथ्यताम् । उपहृता वाक्सह मनसोप
 मां वाक्सह मनसा कथ्यताम् । उपहृतेला वृष्टिरुप मामिला वृष्टि-
 र्कथ्यताम् । उपहृतेला ततुरिरुप मामिला ततुरिर्कथ्यताम् । उप-
 हृता हे सासि जुषस्व मेल इति जपिलेलामुपकथ्यते । १॥११॥
 इलोपहृतोपहृतेलोपास्मां इला कथ्यतामिलोपहृता मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी । ब्रह्म देवकृतमुपहृतम् । दैव्या अध्वर्यव उपहृता
 उपहृता मनुष्या य इमं यज्ञमवान्ये च यज्ञपतिं वर्धन् । उपहृते
 द्यावापृथिवी पूर्वजे च्यतावरौ देवी देवपुत्रे । उपहृतो ऽयं यजमान
 उत्तरस्यां देवयज्ञायामुपहृतो भूयसि हविष्करण इदं मे देवा
 हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहृत इत्युपहृत्य । १। अवघाय । २। अन्त-
 रिलं चतुरवानिति । ३। अन्ते वा चतुर्थम् । ४। इलासि स्योनासि
 स्योनकृत्सा नः सुप्रजास्त्वे रायस्योषे धाः । जुष्टे जुष्टिं ते गमेय उप-
 हृत उपहवं तेऽग्नीय मुखस्य ला द्युम्नाय सुरभ्यास्यलाय प्राश्नामीत्यु-
 त्तरेलां प्राश्न्य । ५। इतरां यजमानपञ्चमाः प्राश्न्य । ६। आ मार्जना-

द्वाग्यमनम् । ७। ददमाप इति त्वेनान्तर्वेदि पवित्रवति मार्जयन्ते ।
 ८। परिहृते ब्रह्मभागे ऽन्वाहार्यमाहरन्ति । ९। एष दक्षिणाकालः
 सर्वासामिष्टीनाम् । १०। नान्वाहार्यो ऽस्त्यादिष्टदक्षिणासु । ११।

एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व ।

वर्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहि ॥

इति समिधमनुमन्त्र्य । १२। चीननुयाजान्यजति । १३। ॥ १२ ॥
 देवं वर्हिर्वसुवने वसुधेयस्य वेतु । १। देवो नराग्रंशो वसुवने वसुधे-
 यस्य वेतु । २। देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यम-
 न्मायजी होता हेतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाज्ञां अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमत्सतेत्यवसाय । ३। तां समनुषीं होत्रां देवंगमां
 दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्छाग्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य
 नमोवाकं वीहीत्यनुयाजयाज्याः । ४। ॥ १३ ॥

सूक्ता ब्रूहीत्युक्तः । १। इदं द्यावापृथिवी भद्रमभृदार्धं सूक्तवाकमुत
 नमोवाकमृथासू सूक्तोच्यमग्ने त्वं सूक्तवागसीत्यवसाय । २। उपश्रुती
 दिवस्पृथिव्योरोमन्वती ते अस्मिन्यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्तामि-
 त्यवसाय । ३। शंगयी जीरदानू अचन्नू अपवेदे उरुगभ्यूती अभयंक-
 तावित्यवसाय । ४। वृष्टिद्यावा रीत्यापा शंभुवौ मयोभुवा ऊर्जस्वती
 पयस्वती सूपचरणा च स्वधिचरणा च तयोराविदीत्यवसाय । ५।
 अग्निर्हविरजुषतावीरधत महो ज्यायो ऽकृत । ६। सोमो हविरजुष-
 तावीरधत महो ज्यायो ऽकृत । ७। अग्निर्हविरजुषतावीरधत महो
 ज्यायो ऽकृत । ८। अग्नीषोमौ हविरजुषेतामवीरधेतां महो ज्यायो
 ऽकृताम् । ९। विष्णुर्वा । १०। अग्नीषोमौ हविरजुषेतामवीरधेतां

महो ज्यायो ऽक्राताम् । ११ । इन्द्राग्नी हविरजुषेतामवीरधेतां महो
ज्यायो ऽक्राताम् । १२ । इन्द्रो हविरजुषतावीरधत महो ज्यायो ऽकृत ।
महेन्द्रो वा । १३ । देवा आज्यपा आज्यमजुषन्तावीरधन्त महो ज्यायो
ऽकृत । १४ । अग्निर्होत्रेण हविरजुषतावीरधत महो ज्यायो ऽकृत
। १५ । अस्यामृधद्भोत्रायां देवंगमायामाशास्ते ऽयं यजमानः । १६ ।

17

असावसाविति नामनी यजमानस्याभिव्याहृत्योत्तरां देवयज्यामाशास्ते
भूयो हविष्करणमाशास्त आयुराशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते दिव्यं धामा-
शास्ते । १७ । यदनेन हविषाशास्ते तदग्न्यात्तदृथ्यात्तदस्मै देवा रामन्तां
तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनुतां वयमग्नेः परि मानुषाः । १८ । इष्टं च वीतं
चाभूदुभे चैनं [न इति वा] ^{२०} द्यावापृथिवी अंहसः पातामेह गतिर्वाम-
स्येदं च नमो देवेभ्य इति । १९ । नम उपेति बर्हिष्यञ्जलिं निधोय
जपति । २० । शंयोर्ब्रूहीत्युक्तस्तृच्योरिति शंयोर्वाकमुक्त्वापस्पृश । २१ ।
सुगादापनादि मन्द्रयाज्यभागान्तम् । २२ । परं मध्यमया । २३ । अनु-
याजाद्युत्तमया । २४ । ॥ १४ ॥

उपांशु गार्हपत्ये पत्नीसंयाजैश्चरन्ति । १ । सोमं त्वष्टारं देवानांप-
त्नीरग्निं गृहपतिमिति यजति । २ । राकासिनीवात्यौ प्रजाकामस्य
पूर्वं गृहपतेः । ३ । आ प्यायस्व सं ते पयांसौह त्वष्टारं तन्नस्तुरीपं
देवानांपत्नीरुत ग्रा व्यन्तु राकामहं यास्ते राके सिनीवालि यासु
वाङ्मर्हिर्होता गृहपतिर्वयमु त्वा गृहपत इति । ४ । यथा ह त्यदसव
इति जपित्वेला मुपह्वयते । ५ । उपह्वतेयं यजमानोति वा विकारः । ६ ।
इलान्ताः पत्नीसंयाजाः । ७ । श्वन्ता वा । ८ । प्र त्वा मुच्चामीति
वेदं विमुच्य योक्तम् । ९ । अञ्जलौ पत्याः कृवा वेदं च मुक्तम् । १० ।

अङ्गिर्वेदयोक्ते परिषिञ्चपति । ११ । कामाय त्वा वेदो ऽसि येन त्वं
वेद देवेभ्यो वेदो ऽभवस्तेनास्मभ्यं वेद एधि । वेदो ऽसि वित्तिरसि
विदेयं कर्मासि करणमसि क्रियासं मनिरसि मनितासि मनेयम् । १२ ।

घृतवन्तं कुलायिनं रायस्योषं सहस्रिणम् ।

वेदो ददातु वाजिनम् ॥

इति वेदे पत्नीं वाचयति । १३ । सा तृणानि प्रगृह्यान्तरेणोरू
न्यस्यते । १४ । तन्तुं तन्वन्नित्युत्तरेण गार्हपत्यमा बर्हिषः स्तीर्त्वा । १५ ।
आपृणो ऽसि संपृणः प्रजया मा पशुभिरा पृणति वेदशेषमुप-
स्थाय । १६ । एतेनाग्ने ब्रह्मणा

अथाद्यज्ञं जातवेदा अन्तरः पूर्वा अस्मिन्निषद्य ।

मन्वन्मनिं सुविमुचा वि मुञ्च धेह्यस्मभ्यं द्रविणं जातवेदः ॥

इत्याहवनीयमुपस्थाय । १७ । उपसृश्योत्सृज्यते । १८ । ॥ १५ ॥

व्याख्यातौ दर्शपूर्णमासौ प्रकृतिरिष्टिपशुबन्धानाम् । १ । अन्वयस्य प्रकृ-
तिरित्याख्या । २ । अन्तरेणाज्यभागौ स्विष्टकृतं च यदिज्यते तमावाप
इत्याचक्षते तत्प्रधानम् । ३ । तदङ्गानीतराणि । ४ । तेषामभिन्नकाले
ऽर्थे विभवः । ५ । तन्वत्तलक्षणं तत् । ६ । प्रदानमुच्चावचाभिर्देवताभिः
संयुज्य श्रूयते । ७ । तत्र देवताविकारे तद्देवते याज्यापुरोनुवाक्ये । ८ ।
निगमस्थानेषु च सा देवतोपलक्ष्यते । ९ । आवाहन उत्तमे प्रयाजे
स्विष्टकृन्निगदे सूक्तवाके चेज्यमाना देवता निगच्छन्ति तस्मान्निगम-
स्थानानि । १० । अनुक्रामन्तस्य विकारान्व्याख्यास्यामः । ११ । पौर्ण-
मासीविकार इत्युक्ते वार्चमनौ प्रतीयताम् । १२ । अमावास्याविकार इति
वधेष्वन्तौ । १३ । अनादेशे विकल्पभूतौ । १४ । देवतातः । १५ । इविष्टो

वा । १६। मंनिपाते हविष्टः । १७। सामान्यान्त्रियमः । १८। साप्तदशं
 च सामिधेनीनाम् । १९। दष्टिपशुबन्धेषु वचनादन्यत् । २०। काम्यास्त-
 पांशुहविष्टा । २१। अनुक्रामन्तश्च व्याख्यास्यामः । २२। ॥ १६॥
 चोदनाप्रकरणे हविषां प्रतीकग्रहणं याज्यापुरोनुवाक्यानां न चेदन्यो
 ऽर्थसंयोगः । १। द्विप्रभृतिषु चोदनानुपूर्व्येण । २। दैवतेन । ३। लिङ्गेन
 च । ४। उपसृष्टासु देवतास्वनधिगच्छन्तस्त्रिङ्गे दैवतेन तुष्येत् । ५।
 उपसृष्टास्तु निगच्छन्ति । ६। अभीष्टं चैकैकस्यै देवतायै हविष्योच्यते
 तत्र ये प्रथमोपदिष्टे याज्यापुरोनुवाक्ये ते सर्वत्र प्रतीयात् । ७। न
 चेष्टयः पृथक्त्वतः शक्याः परिसङ्ख्यातुम् । ८। तत्रानादिष्टयाज्यापुरो-
 नुवाक्यासु गायत्रीत्रिष्टुभौ तद्देवते परीक्षेत् । ९। उष्णिगृहृत्यौ वा
 परिहाण्य । १०। वर्षीयसी तु यान्या । ११। समे वा । १२।
 यत्रैतेषां लक्षणानां किञ्चित्स्यात् । १३। ऊवे हवामहे श्रुध्यागह्येदं
 बर्हिर्निषीद देवतानामेति पुरोनुवाक्यालक्षणानि । १४। अद्भि पिब
 जुषस्व मत्स्वावषायस्व वीहि प्र देवतानामेति याज्यालक्षणानि ।
 १५। पुरस्ताल्लक्षणा पुरोनुवाक्या । १६। उपरिष्टाल्लक्षणा याज्या ।
 १७। अनधिगच्छन्तद्देवते नम्राभ्यां यजेत् । १८।

इममा शृणुधी हवं यत्वा गीर्भिर्हवामहे ।

एदं बर्हिर्निषीद नः ॥

स्त्रीणं बर्हिरानुषगा सदेतोपेलाना इह नो अद्य गच्छ ।

अहेलता मनसेदं जुषस्व वीहि हव्यं प्रयतमाजतं नः ॥

इत्यूहेद्विदेवतबज्जदेवतेषु । १९। प्राकृतीर्वाभिसंनमेत्प्राकृतीर्वाभिसंन-
 मेत् । २०। ॥ १७॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे प्रथमो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ॥

वसन्ते ब्राह्मणस्याग्न्याधेयम् । १। ग्रीष्मे क्षत्रियस्य । २। वर्षासु
वैश्वस्य । ३। शरदि वा । ४। शिशिरः सर्ववर्णानाम् । ५। याथाकाम्य-
मृदूनां सोमेन यक्ष्यमाणस्य । ६। अमावास्यायां पौर्णमास्यां वा
दधीत । ७। शुद्धपक्षे वा पुण्ये नक्षत्रे । ८। कृत्तिकाप्रभृतीनि त्रीणि
फलानीप्रभृतीनि च । ९। ॥१॥

अथेष्टिकालाः । १। सद्यो द्वादशाहे मास ऋतौ संवत्सरे वा । २।
अग्रये पवमानाथेष्टिः । ३। पौर्णमासीविकारः । ४। अग्र आयूथ्यमे
पवस्व । ५। तं हि शश्वन्त ईलते ते स्याम ये अग्रय इति स्विष्टकृतः । ६।
अग्रये च पावकायाग्रये च शुचये द्वितीया । ७। अमावास्यावि-
कारः । ८। अग्रे पावक स नः पावक । ९। अग्निः शुचिप्रततम उदग्रे
शुख्यः । १०। अग्निमग्निं हवीमभिरग्निनाग्निः समिधत इति स्विष्ट-
कृतः । ११। अदितये तृतीया । १२। त्वमग्रे सप्रथाः सोम यास्त
इति सद्गन्तावाज्यभागौ । १३। उत त्वामदिते महि ।

महीमू षु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे ऊवेम ।

तुविश्वनामजरन्तीमुरुचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् । १४।

प्रेद्धो अग्र इमो अग्र इति विराजौ स्विष्टकृतः । १५। अतसः
कुर्वन्तो अग्रये प्रथमाम् । १६। अग्रे द्युधेनोप त्वा जुहः । १७।
वर्षमस्त्राग्निं सोमेनेति स्विष्टकृतः । १८। ॥२॥

प्रथमे वा समानतन्त्रे । १। मध्यमे वा । २। द्विहविषो वा । ३।
 आदित्यस्यैन्द्राग्रे द्वितीयो ब्राह्मणस्य । ४। अग्नीषोमीयो वा । ५।
 ऐन्द्रो राजन्यस्य । ६। वैश्वदेवो वैश्वस्य । ७। विश्वे देवासः स्त्रीर्णे
 बर्हिषि । ८। आग्नेयी वा द्वयोः पूर्वा । ९। आज्येन तनूदेवताः
 पुरस्तात्पुरोस्ताश्रयाग्निं पवमानं पावकं च शुचिं चोपरिष्ठात् । १०।
 विश्वेभिरग्ने अग्निभिरग्ने विश्वेभिरग्निभिरिति स्विष्टकृतः । ११। अदि-
 तये द्वितीया । १२। अमावांस्थाविकारः । १३। तात्क्षणीनां तनूदे-
 वताभिरेकहविषस्यहं वैष्णवद्वितीयाभिरपरमादित्यद्वितीयाभिरपरं
 दशम्यविकृताग्नेयी । १४। सर्वासुपांशुहविष्ठा । १५। पाञ्चदशं च
 सामिधेनीनाम् । १६। सप्तदशादित्यायाम् । १७। चतुर्विंशतिर्दक्षिणा
 । १८। द्वादश । १९। षड्वा । २०। अश्वः । २१। शतमानरथवासे
 ऽजाश्च । २२। द्वादशरात्रं स्वयं होमी स्यात् । २३। सत्यवन्दनं च । २४।
 अतिथिभ्यश्च दानम् । २५। आहिताग्निर्वते नानिष्टा पशूना मांस-
 मश्रीयान्नानिष्टाद्यणेन नवानामोषधीनां फलानि । २६। ॥ ३॥
 पूर्वा दर्शपूर्णमासाभ्यामन्वारभण्णीयेष्टिः । १। आग्नावैष्णवः सरस्वत्यौ
 सरस्वते च । २।

अग्नाविष्णू महि तद्वां महिलं पातं घृतस्य गुह्यानि नाम ।

दमेदमे सुष्टुर्निर्वामियानेप वां जिह्वा घृतमाचरण्यत् ^३ ॥

अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा ।

दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुचरण्यत् ^४ ॥ ३ ॥

पावका नः सरस्वतीमा जुह्वानाः । ^५ ४। जनीयन्तः स वावधे । ^६ ५।

पञ्चहविषमेके ऽग्नये भगिने व्रतपतये च । ^७ ६। त्वमग्ने वीरवद्यशस्त्रं

भगो नः । ^८ । त्वग्ने व्रतपा यद्वो वयम् । ^९ । पौर्णमासीविकारः । ^{१०} ।
 धेनुश्च दक्षिणा । ^{११} ॥ ४ ॥
 काम्यं पुनराधेयमजानानस्य । १ । आग्नेयो ऽग्नेये च वैश्वानरायो-
 दासयिष्यमाणस्य । २ ।

वैश्वानरो न ऊतय आ प्रयातु परावतः ।

अग्निर्नः सुष्टुतीरूप ^३ ॥

पृथो दिवि । ^४ । मध्यावधे पुनराधेयकालः । ^५ । पुनर्वसु च नक्षत्रम् । ^६ । या वाषाढ्या उत्तरामावास्या । ^७ । मध्यन्दिनश्च कालः । ^८ ।
 पञ्चकपालश्चाग्नेयः । ^९ । सामिधेन्यश्च पञ्चदश । ^{१०} । त्रिषु च प्रया-
 जेष्वग्निशब्दो विकृतः । ^{११} । तनूनपादग्निमिलो अग्निना बर्हिरग्निः । ^{१२} ।
 वार्चघ्नः पूर्वं आज्यभागः । ^{१३} । अग्निं स्तोमेन बोधयेति वाग्नेये
 बुद्धिमते । ^{१४} । अग्न आयूषीत्युत्तरो ऽग्नेये पवमानाय । ^{१५} ।
 एक्षुषु ब्रवाणीति वेन्दुमते । ^{१६} । अग्निर्मूर्धेति वा रेतस्वते । ^{१७} ।
 यथाचोदितं यजति । ^{१८} । अग्ने तमयेति प्रथमाद्वितीये हविषो द्विती-
 याचतुर्थ्यां स्विष्टकृतः । ^{१९} । देवं बर्हिरग्नेर्वसुवने देवो नराशंसो ऽग्ना
 वसुवने । ^{२०} । अग्निशब्दं चतुर्षु पूर्वेषु प्रयाजेष्वनुयाजयोश्च विभक्तय
 इत्याचक्षते । ^{२१} । ताश्चोपांशु । ^{२२} । उत्तरश्चाज्यभागः । ^{२३} । हविश्च
 । ^{२४} । सर्वं वा सह पूर्वाभ्यामनुयाजाभ्याम् । ^{२५} । हविरन्तं वा । ^{२६} ।
 हविरेव वा । ^{२७} । पुनरुत्पूतो जरत्संवायः पुनःसंस्कृतः कद्रयो
 ज्ञान्द्वान्द्विरणं वा दक्षिणा । ^{२८} । अदितये द्वितीया । ^{२९} । अमा-
 वास्याविकारः । ^{३०} । आग्निवारुणी वा । ^{३१} । स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं
 नो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति । ^{३२} ॥ ५ ॥

अग्निहोत्रं जुहोति सायं च प्रातश्च । १। पुरा ऋष्यानां संसर्गाद्गार्ह-
पत्यादाहवनीयमुद्धरति । २। प्रभान्त्यां रात्र्याम् । ३। प्रादुष्करणं
नित्यधृतः । ४। गतश्रियः शुश्रुवान् ब्राह्मणो ग्रामणी राजन्यः । ५।

उद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वान्सकार ।

अङ्गा यदेनश्चक्रे मेह किञ्चित्सर्वस्मान्मोद्धृतः पाहि तस्मात् ॥ ६।

अमृताङ्गतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्यै ।

तयानन्तं लोकमहं जयानि प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगाय ॥ इति । ७।
रात्र्येति प्रातर्विकारः । ८। परिसमुह्य होष्यन् । ९। ऋतं त्वा सत्येन
परिष्वाम्येति त्रिस्त्रिरेकैकं पर्युक्ष्य ऊत्वा च । १०। सत्यं त्वर्तेन
परिष्वाम्येति प्रातः । ११। यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संतत्यै
नयानीति गार्हपत्यात्मन्ततामुदधारामाहवनीयात् । १२। तन्तुं तन्व-
नित्यन्तरा श्वापदे गते । १३। ॥ ६ ॥

प्रथमास्तमिते जुहोति । १। दृश्यमाने वा नक्षत्रे । २। उपोदयं
ष्पुषिते । ३। उदिते वा । ४। पुरस्तान् काले मनः कुर्वीत । ५।
तस्यापराधे प्रायश्चित्तम् । ६। उन्नौयाभ्युदितमा तमनादासित्वा ऊत्वा
वरं दत्त्वा भूरित्यनुमन्त्रयेत् । ७। अऊत्वा वेदुह्याहवनीयमन्यं
प्रणीच जुहुयात् । ८। पयो यवागूर्द्ध्याज्यमित्याग्निहोत्रहवींषि । ९।
न दध्यधिश्रयति । १०। नापः प्रत्यानयत्याज्ये । ११। कुशतरुणे
प्रत्यस्याज्यस्योन्नयति । १२। पश्चादन्वाहार्यपचनाद्यजमानः प्रत्यङ्गति-
ष्ठन्नादित्यमुपतिष्ठते सत्य ऋताय त्वा दक्षिणां नयानीति सायम् ।
१३। ऋत सत्याय त्वा दक्षिणां नयानीत्याहवनीयं प्रातः । १४।
उत्तरेणान्वाहार्यपचनं यजमानस्य संवरः । १५। दक्षिणतः पश्चादा-

हवनीयादामनम् । १६। एवं गार्हपत्यात्पत्न्याः । १७। दृष्टिर्मि
 पाप्मानं मे वृश्च विद्यामि विद्य मे पाप्मानमित्याचामति । १८।
 वाचं च यच्छति । १९। ॥७॥
 दक्षिणतो ऽग्निहोत्रौमुपसृजन्ति । १। न चान्तरेण संचरेरन् । २।
 न च गृहद्रेण दोहयेत् । ३। अग्नये देवेभ्यो धुक्षेति सायं जपति । ४।
 सूर्याय देवेभ्यो धुक्षेति प्रातः । ५। अग्नयापिपासे स्त्रिया वै
 स्त्रियं बाधन्ते स्त्रिया वां बाधे ऽग्निहोत्रा वत्सेन वीरेणेति सायं-
 प्रातः । ६। अन्वाहार्यपचनेन वीरेणेति स्त्रीवत्सायाम् । ७। सुभूतकृतः
 सुभूतं नः कृणुतेत्युपवेषेणोदीचो ऽङ्गारान्गार्हपत्यान्निरुह्याधिअय-
 त्यग्नयापिपासीयेनाग्निहोत्रस्यान्त्या गार्हपत्येन वीरेणेति विकारः
 । ८। अग्नेष्टु चक्षुषावेक्ष इति समिधमादीष्यावज्योत्य । ९। समाप
 ओषधीनां रसेनेति सुवेणापः प्रत्यानीय । १०। प्रतितप्य तूष्णीं
 पुनरवज्योत्य । ११। त्रिरूपसादमुदगुदास्य । १२। अनुच्छिन्दन्निष
 । १३। नमो देवेभ्य इति दक्षिणतो ऽङ्गारानुपसृज्य । १४। सुभूताय
 व इति सुप्रत्यूहान्प्रत्यूह्य । १५। सुवं च सुचं च प्रतितथोन्नयत्य-
 ग्नयापिपासीयेन सुचा सुवेण वीरेणेति विकारः । १६। चतुष्प-
 स्रकलो वा । १७। सुवेसुवे च मन्त्रः । १८। उन्नीते सुचं संमृशति
 । १९। सजूर्देवेभ्यः सायंयावभ्य इति सायं जपति । २०। सजूर्देवेभ्यः
 प्रार्थयावभ्य इति प्रातः । २१। उत्तरेण गार्हपत्यं सुचमुपमाद्य *^{२२}
 प्रादेशमात्रीं पालाशीं समिधमादाय सुचं च ^{२३} समयातिहृत्य
 गार्हपत्यमा^{२४}हवनीयस्य पश्चादुदगग्रेषु कुशेषु सुचमुपमाद्य^{२५} समिध-

* विकार इति वाक्यच्छेदः । तथापि लुपलानि चण्डोक्त्याप्ययान्ते Comm.

मन्थादधात्यग्नवायपिपासायेन ममिधाह्नवायेन वीरेणेति विकारः ।^{२२} । अङ्गुलं समिधो ऽतिदद्यामिजुहोति । २३ ॥ ८ ॥
 अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिर्गन्मः स्वाहेति सायम् ।^{२४} । सूर्यो ऽर्ज्योतिर्ज्योतिः
 सूर्यः स्वाहेति प्रातः ।^{२५} । दक्षिणं जान्वाच्यात्रषट्पागम् ।^{२६} । उपमा-
 योत्तगमसंसृजंस्तृष्णीं भूयसीं पूर्व्याः ।^{२७} । सुचि भूयिषं कुर्यात् ।^{२८} ।
 सुचो बुध्रेनाङ्गागत्रुपसृग्य द्विरुदीचीं सुचमुद्यम्योपमादयति ।^{२९} ।
 अगन्प्राणः स्वर्गं लोकं जिते जयास्यभयं मे ऽलोकताया अपुत्रगया
 अपगुताया इति यजमानः पूर्वामाहतिमनुप्राणिति ।^{३०} । आगव-
 पान आत्मानं विजिते विजयास्यभयं मे ऽलोकताया अपुत्रताया
 अपगुताया दत्युत्तगमन्त्ववानिति ।^{३१} । या यजस्य समृद्धस्याशीः सा
 मे समृध्यतामिति ।^{३२} । ऊतयोः उत्तगतः प्रतीचीं सायं द्विरुपमारुह्य
 ।^{३३} । ऊर्ध्वं दक्षिणतः प्रातः ।^{३४} । पूषसुपमारुह्यं वृषेषु निक्षिप्यत्यो-
 षधीः प्रीणामोति मनसा ।^{३५} । उत्तरं दक्षिणतः पाणिसुत्तानं
 निदधाति पितृन्प्रीणामोति मनसा ।^{३६} । द्विः प्रदेशिन्या प्राग्शेष-
 द्विमर्दु^{३७}डयचा^{३८}रुत्य^{३९} प्राग्दण्डया भक्षयित्वा^{४०} प्रत्यग्दण्डां पर्यस्य^{४१}
 निर्लिह्य^{४२} प्रक्षान्याचम्य^{४३} प्राग्दौचीरप उत्सिच्य^{४४} प्राग्दौचीमुद्दि-
 शति^{४५} । १४ । * एतदेकहोमे कर्म ।^{४६} । सर्वेषु तु जुह्वत्यूणां सुच-
 मुत्तरेण गार्हपत्यं निधाय ।^{४७} । १५ ॥ ८ ॥
 इह पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधात्विह प्रजां जनयतु प्रजापतिः । अग्नये

* 'omam. द्विः प्रदेशिन्या प्राग्शेषाभ्य प्राग्दौचीमुद्दिशतीति रुचचेदः ।
 तथापि तु व्यवस्थानं दृष्टव्यं उच्यते

रयिमते पशुमते पुष्टिपतये स्वाहा । अग्नये गृहपतये स्वाहा । अग्नये
स्वाहा । द्वयौ चतुर्थौ गार्हपत्ये । १ ।

तसवितुर्वरेण्यं भूर्भुवः स्वः । भूयात्स्वाहा ।

भूर्भुवः स्वः । भूयात्स्वाहा ।

धियो यो नः प्र चोदयात्स्वर्णाम सर्वं सर्वं मे भूयात्स्वाहा ।

अग्नये ऽन्नादायान्नपतय स्वाहेत्यन्नाहार्यपचने चतुर्थी । २ । महा-
व्याहृतिभिस्त्रिस्तो ब्रह्मवर्चमकामस्य । ३ । अविहता चतुर्थी । ४ । याः
सुच्यापस्त्रैधं ताः करोत्यग्निहोत्रस्यायां गार्हपत्यस्य पश्चादञ्जलौ च
पत्न्याः । ५ । सं त्वा सृजामि प्रजया धनेनेत्यञ्जलौ । ६ । प्रतिपद्य सुचं
निदध्राति । ७ । ॥ १० ॥

दक्षिणेतोन्यायं याजमानम् । १ । उप प्रयन्तो अध्वरमयमग्निः
सहस्रिण उभा वामयं ते योनिरयमिहास्य प्रत्रामिति षष्ठां त्रिः
प्रथमासुत्तमां च । २ । आदुर्दा अग्ने ऽस्यायुर्मं देहि वर्चोदा अग्ने
ऽमि वर्चा मे देहि तनूपा अग्ने ऽमि तन्वं मे पाह्यग्ने यन्म ऊनं
तन्व१स्तन्म आ पृण

इत्यानास्त्वा शतं हिमा द्युमन्तं ममिधौमहि ।

वयस्वन्तो वयस्कृतं महस्वन्तः महस्कृतम् ।

अग्ने मपन्नदम्भनमदध्वासा अदाभ्यम् ।

इति जपित्वा । ३ । चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेति त्रिः । ४ । सं
त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चभागथाः समृषौणां स्तुतेज सं प्रियेण धाम्ना ममह-
मायुषा सं वर्चसा सं प्रजया सं प्रियेण धाम्ना सं रायस्योषेण
मिषौयेत्युपनिष्ठा । ५ । अग्ने स्वाग्ने वो भर्तृभ्य मह स्तु महो वो

भक्षीयार्जं स्यार्जं वा भक्षीय रायस्योषं स्य रायस्योषं वा
भक्षीय ॥१२॥

रेवती रमध्वमस्मिन्योनावस्मिंजोके ऽस्मिन्गोष्ठे ऽस्मिन्क्षये ऽस्या-
माश्लिष्यस्यां प्रतिष्ठायामिहैव स्येतो मापगातेति गामभ्येति ।६।

मंहितामि विश्वरूपूर्जा माविश गौपत्येनेत्यस्या ललाटमुपस्पृश्य ।१।

उप त्वाग्र इति त्वचेनाग्रे त्वं न इति च द्वैपदेन गार्हपत्यम् ।२।

इल एह्यदित एहि सृनृत एह्येति गामभ्येति ।३। काम्या एत मयि

वः कामधरणमिति वत्सस्य ललाटमुपस्पृश्य ।४। सोमानं स्वरणमिति

त्वचेनोत्तरतो ऽन्वाहार्यपचनम् ।५। अन्तरेण गार्हपत्याहवनीयौ

माहित्रं जपित्वाहवनीयमुपतिष्ठते ।६। तत्सवितुर्वरेण्यं कदा चन

स्तगौरमि परि ते दूलभ इति त्रिरेताम् ।७। सर्वेषु तु जुह्वन्महा-

व्याहृतिभिस्तिस्तिस्तिः समिधो ऽभ्यादधात्याहवनीये वैकहावी ।८।

दैतस्तन्तुरस्यनु त्वा रभे माहं तद्वावच्छित्तीत्याहवनीयस्य दक्षिणतो

१००१००

पुत्रमुपस्पृश्य ।९। ततो ऽसि तन्तुरस्यनु मा संतनुहि प्रजया

पशूभी रायस्योषेण सुप्रजास्त्वेन सुवीर्येण मानुषस्तन्तुरस्यनु मा

रभस्व मा त्वं मद्वावच्छित्तीत्या अमाविति ज्येष्ठस्य पुत्रस्य नामाभिव्याहृत्य

यावन्तो वा भवन्ति ।१०। आत्मनो ऽजातपुत्रः ।११। सत्येनाव-

भ्यमभ्यवैम्यपु व्रतमित्याचम्य वाचं विमृजते ।१२। ॥१२॥

अथ प्रातः ।१। भूर्भुवः स्वः सुप्रजाः प्रजाभिर्भूयासं सुपोषः

पोषैः सुवीरो वीरैरभयं ते ऽभयं नो अस्तु मनसा त्वापतिष्ठे लोक-

मुपैमि स्वस्त्याहवनीयम् ।२। अत्रैव तिष्ठन्नितरौ ।३। अभयं ते

ऽभयं नो अस्तु वाचा त्वापतिष्ठे प्रजामुपैमि पशूंस्तेति गार्हपत्यम् ।४।

अभयं ते ऽभयं नो अस्तु प्राणेन त्वोपतिष्ठे व्यानमुपैम्यादुष्टेत्यन्वाहार्य-
पचनम् । ५। अभयं वो ऽभयं नो अस्तु कामेन व उपतिष्ठे वित्तिसुपैमि
भूतिं चेति सर्वान् । ६। समानं समित्प्रभृत्या व्रतस्य विमर्जनात् । ७।
अनेन वैव सायंप्रातः । ८। अनुपम्यानं वा प्रातः । ९। ॥ १३ ॥

प्रवत्स्यन्नग्नीन् समीक्षते ऽभयं वो ऽभयं नो अस्त्विति । १। नर्य
प्रजां मे पाहि मानुषान्मा भयात् पाहौति गार्हपत्यम् । २। अयय
पितुं मे पाहि पित्र्यान्मा भयात् पाहौत्यन्वाहार्यपचनम् । ३। तमुत्तरेण
३* गत्वा शंस्य पशून्मे पाहि दैवान्मा भयादपहोत्याहवनीयम् । ४।
अन्नमन्नमिति त्रीणि पदान्यभ्युद्भूत्या सकाशं द्वाग्धमनम् । ५। अग्न्यु-
पस्थानस्यानर्थलुप्तं प्रवमञ्चपेत् । ६। यज्ञमानं चतुर्वर्णम् । ७। अनेपेत्
हि कारणम् । ८। सन्निवेलयोर्वाचस्य कुचं यत्वा पुनराचस्य महा-
व्याहृतिभिर्विसर्गः । ९। चतुर्विषये ऽग्नीनां वाचं यच्छेत् । १०। ॥ १४ ॥
प्रोध्यायन् । ११। तथा चैव समीक्षणम् । १२।

आगन्म दत्तहन्तममस्मभ्यं वसुवित्तमम् ।

081001

अग्ने सञ्जालमि द्युन्नममि सह आ यच्छस्व ॥

शंस्य पशून्मे ऽजुगुपस्तान्मे पाह्येव दैवान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा
पाह्येवेत्याहवनीयम् । २। तृणापचयनं समिदाधानं च सर्वेषु । ३।

अयमग्निः पुरीषो रयिमान् पुष्टिवर्धनः ।

अग्ने पुरीषाभि द्युन्नममि सह आ यच्छस्व ॥

229

१३.९

* Comm. अययत्येवमादिना मन्त्रेणान्वाहार्यपचनमुपतिष्ठते । उत्तरेण स्थितः ।
तमिति यत्नादागत्यार्थमेव । अर्थादक्षिणेक्षमाणः ।
† शंस्येत्येवमादिना मन्त्रेणाहवनीयमुप । दक्षिणाग्निरुत्तरेण गत्वा—

अयं पितुं मे ऽजुगुपस्तं मे पाह्येव पित्र्यान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा
पाह्येवेत्यन्वाहार्यपचनम् । ४।

अयमग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यात्प्रजाया वसुवित्तमः ।

अग्ने गृहपते ऽभि युम्नर्नाभि मह आ यच्छस्व ॥

नयं प्रजां मे ऽजुगुपस्तां मे पाह्येव सानुषान्मा भयादजुगुपस्तस्मान्मा
पाह्येवेति गार्हपत्यम् । ५। व्यवेतो ऽग्नीन्प्रवमति । ६। तेन चैवो-
त्सृज्यते । ७। ॥ १५ ॥

वास्तोष्पतौयं ध्रौव्ये दशगत्रावरार्धे संग्रयातेषु । १। अग्निष्ठस्य दक्षिणे
युक्त उपोह्य चौवरं वास्तोष्पते प्रतिजानौहीत्यनूच्य वास्तोष्पते
शग्मयेति यजति । २। ऊते चानाहितं त्यजेत् । ३। ॥ १६ ॥

समारोह्यमाणो गार्हपत्य पाणौ प्रतितप्य प्राणान्ममृशत्येहि मे
प्राणानारोहेति । १। सकृत्सकृन्मन्त्रेण दिर्दिस्तृष्णीम् । २। अयं ते
योनिरिति वारणी प्रतितपति । ३। सकृत्सकृन्मन्त्रेण दिर्दिस्तू-
ष्णीम् । ४। एवमाहवनीयान् । ५। नित्यधृतादन्यस्मिन् । ६। अत्रस्त-
मिते च मन्यनम् । ७।

उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन् ।

आयुः प्रजां गन्धिमस्मासु धृह्यग्निष्टो दौर्दिहि नो दुरोणे ॥

इत्यात्मनो ऽरण्यारुपावरोह्य मन्यनम् । ८। लौकिके वा लौकिके वा
। ९। ॥ १७ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे द्वितीयो ऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

संस्थितायां पौर्णमास्यामिन्द्रायेष्टिर्विमृधे ।१। अमावास्याविकारः
 ।२। इन्द्र चक्रं मृगो न भौमः ।३। जुष्टो दमूना अग्ने शर्धति
 स्विष्टकृतः ।४। अदितये ऽमावास्यायां संस्थितायाम् ।५। पौर्णमा-
 सीविकारः ।६। ये वैमृधस्य ते स्विष्टकृतः ।७। यावज्जीवं च ।८। प्रयोग
 आन्तात् ।९। ॥१॥

अनागते पर्वण्यमावास्ये प्रवृत्तं ऽभ्युदितेष्टिः ।१। अग्नये दात्र
 इन्द्राय प्रदात्रे विष्णवे शिपिविष्टायेति ।२। निरुप्ते जानंस्तानेव
 विभजेत् ।३। अग्ने दा दा नो अग्ने वृहतः ।४। सहस्रा ते शता त्व
 भर ।५। अमावास्याविकारः ।६। धनुश्च त्रीषु दक्षिणा ।७। काले
 चामावास्यम् ।८। नाभ्यावृत्तिः पिण्डपितृयज्ञस्यास्ति ।९। ॥२॥

अतीते पर्वण्यमावास्ये प्रवृत्ते ऽभ्युदृष्टेष्टिः ।१। अग्नये पथिकृत
 इन्द्राय वृत्रघ्ने वैश्वानराय ।२। वेत्या हि वेध आ देवानाम् ।३।
 वार्वहत्याय सहदानुम् ।४।

सृतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्यतिम् ।

अजस्रं भानुमीमहे^५ ॥

नाभिं यज्ञानाम् ।५^६। अमावास्याविकारः ।७^७। दण्डोपानहं दक्षिणा
 ।८^८। संस्थितायां चामावास्यम् ।९^९। नाभ्यावृत्तिः पिण्डपितृयज्ञ-
 स्यास्ति ।९^{१०}। ॥३॥

अग्नये ऽग्निमते ऽमावस्यावभ्युदृते ।१। पथिकृते ऽन्तरेण विहारं

चक्रीवति वृत्ते नियतातिपत्तौ च । १। वीतये मिथःसंस्पृष्टेषु । २।
 विविचये ग्राम्येण । ४। संवर्गाय प्रदाव्येन । ५। शुचये क्रव्येण । ६।
 अप्सुमते वैद्युतेन । ७। व्याधिप्राये रुद्राय । ८। अध्वानं गमिष्यन् पूष्णे
 पथिहते । ९। सार्वकामिक्यग्रये कामाय । १०। व्रतपतये व्रत्यवेलां
 प्रोष्याव्रत्यं वा चरित्वा । ११। व्रतभृते ऽश्रु कृत्वा । १२। गृहदाहे
 चामवते । १३। मरुद्भ्यो यमौ प्रजातायाम् । १४। ॥४॥
 अग्निमग्निं हवींमभिरग्निनाग्निः समिध्यते । १। अग्न आ याहि वीतये
 यो अग्निं देववीतये । २। कया नो अग्ने वि वसस्त्वामग्ने मानुषीः । ३।
 कुवित्सु नो मा नो अस्मिन्महाधने । ४। अप्सस्वम् उरौ महान् । ५।
 कद्रुद्रायाश्याम ते । ६। वयमु त्वा पथस्यते पथस्यथः । ७।

अग्निः परेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य ।

समालेको वि राजति ॥

अश्याम तम् । ८।

त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिरग्ने देवाँ द्रहा वह ।

उप यज्ञं हविष्य नः ॥

व्रतानि विभ्रद्भ्रतपा अदाभ्यो भवा नो दूतो अजरः सुवीरः ।

दधद्रत्नानि सुमृत्लीको अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥ ९।¹⁰

रुष्णा रजांसि पत्सुतस्त्वे वसूनि पुर्वणीक होतः । १०।¹¹

मरुतस्त्वेषसंदृश आ यात यमाविव ।

शुभ्रा हिरण्यखादयः¹² ॥

वातलिषो मरुतः अग्नये कमिति वा । ११।¹³

ज्ञातयां ऽसंविदाना बज्रदेवतामिष्टिं निर्वपेरन् । १।

अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अयात्सोमो रुद्रैरभि रक्षतु त्वना ।

इन्द्रो मरुद्भिर्क्षतुथा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः शर्म यंस्तु ॥^२

समग्निर्वसुभिर्नो अयात्सं सोमो रुद्रियाभिस्तनूभिः ।

समिन्द्रो रानहव्यो मरुद्भिः समादित्यैर्वरुणो विश्ववेदाः ।^३

संज्ञानमिति च जपेरन् ।^४ ॥६॥

मित्रविन्दायाः । १। पञ्चदश सामिधेनीः । २। अग्निना रयिं गयस्फान
इत्याज्यभागौ । ३।

अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता यः सहस्री ।

पूषा नो गोभिरवमा सरस्वती त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः^४

त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती पूषा भगं सविता मे ददातु ।

बृहस्पतिर्दददिन्द्रो वलं मे मित्रः क्षत्रं वरुणः सोमो अग्निः ॥^५

नू नो राख महस्वदुत नो ब्रह्मन्नविष इति स्विष्टकृतः ।^६ । सहस्रं

दक्षिणा ।^७ । देवतानुपूर्व्यं पुरोनुवाक्यावन्निगमेषु ।^८ । याज्यावदा-

देशे ।^९ । यथासंप्रेषितं वा ।^{१०} । ॥७॥

फास्यग्न्यां पौर्णमास्यां प्रयोगो ऽदौक्षितायत्रानाम् । १। वसिष्ठयज्ञस्यामा-

वास्यायां साकंप्रस्थायस्य च । २। पञ्चदश वर्षाणि दाक्षायणयज्ञस्य । ३।

संवत्सरंसंवत्सरं वा सर्वेषाम् । ४। न प्रयुञ्जानस्य नित्यौ दर्शपूर्णमासौ

वर्तते । ५। दाक्षायणयज्ञस्य । ६। पौर्णमासानि पूर्वद्युः । ७। अग्नी-

षोमीयो वा । ८। अग्नेयः सांनाय्यं चैन्द्रं पौर्णमास्याम् । ९। अपरपक्षं

दौक्षितव्रतो ऽतिथिभ्यो ददाति । १०। मत्यव्रतो वा । ११। अभ्यञ्जन-

हताविकपन्पूलितानि न वस्ते । १२। हविरुच्छिष्टाशनः । १३। न सौहित्यं

प्राप्नुयात् । १४। सोमं राजानं चन्द्रमसं भक्त्यामीति मनसा ध्यायन्नश्रान्ति

११५। आमावास्यानि पूर्वद्युः ॥ १६। ऐन्द्राग्नौ वा ॥ १७। आग्नेयो मैत्रा-
वरुणी च पयस्यामावास्यायाम् ॥ १८। ऋतेन या उत वां विदुः ॥ १९।
पुरा शंयोर्वाकादूर्ध्वं वानावाह्य वाजिनो यजति ॥ २०। उत्तमे
प्रयाजे जिगच्छन्ति यथार्थं च सूक्तवाके ॥ २१। वाजिनो देवा हवि-
र्जाषयिष्यन्ते वर्धयिष्यन्ते महो ज्यायः करिष्यन्ते ॥ २२। शं नो भवन्तु
वाजिनो वाजेवाज इत्यूर्ध्वञ्चुरन्वानं यजति ॥ २३। वाजिनस्याग्ने
वौहीत्यनुवषट्कारः ॥ २४। यजमानो ब्रह्मा होताध्वर्युराग्नीध्रश्च समुप-
ह्वय भक्षयन्ति ॥ २५। प्रथमो जघन्यश्च यजमानः ॥ २६।

यन्मे रेतः प्र धावति यद्वा सिक्तं प्र जायते ।

राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसि ॥

वाजो ऽसि वाजिनमसि वाजो मयि धेहीति भक्तमन्तः ॥ २७। ॥ ८॥
इलादधस्य ॥ १। आग्नेयः सरस्वत्यै च ॥ २। अग्नीषोमीयः सोपांशुयाजः
शान्तायं चैन्द्रं पौर्णमास्याम् ॥ ३। प्रतानि च दाक्षायण्याजिकानि ॥ ४।
आग्नेयः सरस्वते च ॥ ५। ऐन्द्राग्नौ मैत्रावरुणी च पयस्यामावास्यायाम्
॥ ६। समानं वाजिनम् ॥ ७। ॥ ९ ॥

सर्वसेनियज्ञे ॥ १। उभयानि हवींश्चेकस्यामिष्टौ ॥ २। पौर्णमासानि
पूर्वाणि ॥ ३। अर्चन्तस्त्वास्माकमग्ने अध्वरमित्युत्तरस्याग्नेयस्य ॥ ४। नामा-
वास्यां यजते ॥ ५। पिण्डपितृयज्ञं तु करोति ॥ ६। न शौनकयज्ञे
साकंप्रस्थाय्ये च विकारो होतुरस्ति ॥ ७। ॥ १० ॥

सर्वसेनियज्ञेन वसिष्ठयज्ञो व्याख्यातः ॥ १। पूर्वाणि त्रिमावास्यानि ॥ २।
न पौर्णमासीं यजते ॥ ३। इति दर्शपूर्णमासायनानि ॥ ४। काम्यानि ॥ ५।
पाञ्चदशं च सामिधेनीनाम् ॥ ६। आग्नेयाग्नावैष्णवौ ॥ ७। पौर्णमा-

सौविकारः । ८। सदा यजते ऽन्यत्र पर्वणः । ९। मुन्ययनमित्याचक्षते
 १२०। आग्नेयैन्द्रो वैश्वदेवः । ११। अमावास्याविकारः । १२। सदा
 यजते ऽन्यत्र पर्वणः । १३। अदौक्षितः कृष्णाजिनं प्रतिमुञ्चते । १४।
 तुरायणमित्याचक्षते । १५। संवत्सरप्रयोगे च । १६। ॥ ११ ॥
 सौमी श्यामाकेष्टिः । १। वैण्यवी च । २। ऐन्द्राग्र आग्नेन्द्रो वा
 वैश्वदेवो द्यावापृथिवीयश्च ब्रीहियवानाम् । ३। सद्दराज्यभागे । ४।
 इमं यज्ञं या ते धामानि दिवीति । ५। सौम्यस्य मधुपर्को दक्षिणा
 । ६। इयं वामस्य शुचिं नु । ७। आ घा ये सुकर्माणः सुरूचः । ८।
 मही द्यौरुर्वी पृथ्वी । ९। वैश्वदेवद्यावापृथिवीयौ चोपांशु । १०।
 विराजौ खिष्टकृतः । ११। वत्सः प्रथमजो दक्षिणा । १२। समानत-
 न्ना वा दर्शपूर्णमासाभ्याम् । १३। दर्शपूर्णमासौ वा नवानाम् । १४।
 अग्निहोत्रं वा यवाग्वा सायंप्रातः । १५। अग्निहोत्रं वा नवानाद-
 यित्वा तस्यै दुग्धेन सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहुयात् । १६। गार्हपत्ये वा
 स्थालीपाकं अपयित्वाग्रयणदेवताभ्यः खिष्टकचतुर्थ्यभिः स्वाहाकारे-
 णाहवनीये जुहुयात् । १७। ॥ १२ ॥
 फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां प्रयोगश्चातुर्मास्यानाम् । १। चैत्र्यां वा । २।
 वैश्वानरीयपार्जन्येष्टिः पूर्वस्यां पौर्णमास्याम् । ३। पर्जन्याय यस्य व्रते
 । ४। उत्तरस्यां वैश्वदेवम् । ५। आग्नेयः । ६। सौम्यमावित्रौ । ७।
 मारखतपौष्णौ । ८। मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यः । ९। वैश्वदेवौ । १०। द्यावा-
 पृथिवीयश्च । ११। हिरण्यपाणिमूतय उदीरय । १२। पूषन्तव शुक्रं
 ते । १३। इहेह वः प्र चित्रम् । १४। अग्निमन्यनीयाश्चासन्नपु हविःपु
 । १५। पश्वाद्देदेरवस्थायाग्रये मथ्यमानायेति संप्रेषितः । १६। अभि त्वा

देव सवितः ^{१७} । मही द्यौः ^{१८} । त्वामग्ने पुष्करादिति च तिस्रः ^{१९} । उत
 भुवन्तु जन्तव इति जाताय ^{२०} । आ यं हस्ते न खादिनमिति हस्तेन
 धार्यमाणाय ^{२१} । उत्तरे प्रह्वियमाणाय ^{२२} । अग्निनाग्निः समिधयेते ^{२३} ।
 त्वं ह्यग्ने अग्निना ^{२४} । तं मर्जयन्ते ^{२५} अग्निमन्यनीयाः । ^{२६} । नव च
 प्रयाजाः । ^{२७} । चतुर्थ्यान्तमावन्तरेण चत्वारः । ^{२८} । दुरो अग्न
 आज्यस्य व्यन्तु ^{२९} । उषासानक्ता अग्न आज्यस्य वीताम् ^{३०} । दैव्या
 होतारा अग्न आज्यस्य वीताम् ^{३१} । तिस्रो देवीरग्न आज्यस्य व्यन्तु
 । ^{३२} । सद्गन्तावाज्यभागौ । ^{३३} । सावित्रद्यावापृथिवीयौ चोपांग्मु । ^{३४} ।
 विराजौ स्निष्टकृतः । ^{३५} । वत्सः प्रथमजो दक्षिणा । ^{३६} । नवानुयाजाः
 । ^{३७} । प्रथमद्वितीयौ तु षलन्तरेण । ^{३८} । देवीर्द्वारो वसुवने
 वसुधेयस्य व्यन्तु ^{३९} । देवी उषासानक्ता वसुवने वसुधेयस्य वीताम् ^{४०} ।
 देवी जोष्टौ वसुवने वसुधेयस्य वीताम् ^{४१} । देवी ऊर्जाङ्गतौ वसुवने
 वसुधेयस्य वीताम् ^{४२} । देवा दैव्या होतारा वसुवने वसुधेयस्य वीताम्
^{४३} । देवीस्त्रिस्त्रिस्त्रि देवीर्वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु । ^{४४} । समानं
 वाजिनम् । ^{४५} । संस्थितायां पौर्णमासम् । ^{४६} । मांसानग्नं ब्रह्मचर्यं
 प्राङ्मन्थः श्वेत ऋतुकाले वा जायामुपेयात्सत्यवदनं चान्तरालव्रतानि
 । ^{४७} । ॥ १ ३ ॥

आषाढ्यां वरुणप्रघासाः फाल्गुनीप्रयोगस्य । १ । चैत्रीप्रयोगस्य अव-
 णायाम् । २ । पौष्णान्तानि वैश्वदेविकानि । ३ । ऐन्द्राग्नौ वारुणी
 पयस्या मारुती कायश्च । ४ । इमं मे वरुण तत्त्वा यामि । ५ । मरुतो
 यद्वा यूयमस्मान् । ६ । हिरण्यगर्भो यः प्राणत इति । ७ । आहवनी-
 याधाम्नी प्रणयन्ति । ८ । प्र देवं देव्येति तिसृणामासीनः प्रथमाम् । ९ ।

उत्तरे अनुमंयन् । १० । इलायास्वेति साद्यमानयोरिधयोः । ११ । अग्ने
विश्वेभिः स्वनिक सौद होतर्नि होता त्वं दूतः । १२ । इत्यग्निप्रणयनीयाः
। १३ । यत्र चासीनः प्रथमामन्ववोचत्तस्मिन्त्वोत्सृज्यते । १४ । उत्तर-
स्यां वेदौ होतृकर्म । १५ । उपांशु कायः । १६ । गोमिथुनौ दक्षिणा
। १७ । अध्वर्योर्वेदं स्मृणाति । १८ । वारुणा निष्काषेणावभृथमवैति
यथा सोमे । १९ । उरुं हि राजा शतं ते । २० । समानमन्यद्वैश्वदेवेन
। २१ । ॥ १४ ॥

कार्त्तिक्यां साकमेधाः फाल्गुनीप्रयोगस्य । १ । आग्रहायण्यां चैत्रीप्र-
योगस्य । २ । अग्नये ऽनीकव्रते पूर्वस्यां पौर्णमास्यामिष्टिः पूर्वाह्णे । ३ ।

अनीकैर्द्वेषो ऽर्दयाग्रे विश्वाभिरूतिभिः ।

रयिं नो देहि जीवसे ॥

सैनानीकेन । ^५ । मध्यन्दिने मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः । ^६ । सांतपना यो नो
मरुतः । ^७ । सायं मरुद्भ्यो गृहमेधेभ्यः । ^८ । अग्निना रयिं गयस्फान
इत्याज्यभागौ । ^९ । गृहमेधाम आ गत प्र बुध्ना वः । ^{१०} । त्वां चित्रश्रव-
स्तम यदाहिष्ठमिति स्विष्टकृतः । ^{११} । न निगदमाह । ^{१२} । न
सामिधेनीरन्वाह । ^{१३} । आज्यभागप्रभृतीज्येलान्ता । ^{१४} । तस्य
निष्काषं प्रातः पूर्णद्वयं ऊत्वेष्टिं मरुद्भ्यः क्रौलिभ्यः । ^{१५} । क्रौलं वः
पर्वतश्चित् । ^{१६} । महाहविषि । ^{१७} । ऐन्द्राग्रान्तानि वारुणप्रघासि-
कानि । ^{१८} । माहेन्द्रो वैश्वकर्मणश्च । ^{१९} । वाचस्पतिं या ते धामानि
परमाणीति । ^{२०} । उपांशु वैश्वकर्मणः । ^{२१} । एकश्चाग्निः प्रणीयते
। ^{२२} । ऋषभो दक्षिणा । ^{२३} । न वाजिनं नावभृथो भवति । ^{२४} ।
समानमन्यद्वारुणप्रघासैः । ^{२५} । ॥ १५ ॥

अपराहे पित्र्या त्रिहविरिष्टिः । १। सोमाय पितृमते पितृभ्यो वा
 सोमवद्भ्यः पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यः पितृभ्यो ऽग्निष्वान्तेभ्यः । २। अग्निश्च
 कव्यवाहनः स्विष्टकृद्भवति । ३। त्वं सोम प्र चिकितः सोमो धेनु त्वं
 सोम पितृभिरिति सोमस्य पितृमतः । ४। उदीरतामङ्गिरसो ये नः
 पूर्वं इति सोमवताम् । ५। उपहृता आहं पितृन्बर्हिषद इति
 बर्हिषदाम् । ६। अत्र सृज ये चेहाग्निष्वान्ता इत्यग्निष्वान्तानाम् । ७।
 एकैका याज्या देहे पूर्वं पुरोनुवाक्ये । ८। अमंतते नानाप्रणवे । ९। ये
 तातपुस्त्वमग्न ईलित इत्यग्नेः कव्यवाहनस्य । १०। प्राचीनापवीत्येता
 देवता यजति । ११। निगमस्थानेषु चानुवर्तयति । १२। पितृमन्त्रं
 परिहाप्य । १३। यज्ञोपवीतीति जातृकर्णः । १४। संप्रैषेषु स्वधाशब्दे
 क्रियमाणे ये स्वधामहे स्वधा नम इति येयजामहवषट्कारयोः स्थाने
 । १५। दक्षिणान्वाहार्यपचनात्यगिश्चिते चरन्ति । १६। अग्रेण वेदिं दक्षिणा
 तिष्ठति । १७। न च बर्हिराक्रामति । १८। उत्सर्गो जपानाम् । १९।
 कर्माणि तूष्णीं जपमन्त्राणि । २०। उपसदि चेत्याचार्याः । २१।
 कर्म तु न्यायः । २२। उग्रन्तस्त्वेत्येकां सामिधेनीं त्रिरनूच्य नार्षेय-
 माह । २३। अपबर्हिषः प्रयाजातिष्ठा नो अग्ने रुचेतुना त्वं सोम
 महे भगमिति जीवनवन्तावाज्यभागौ । २४। उपहृयेलां न प्राश्नन्ति
 । २५। अवघ्राय भागान्प्रास्यन्ति । २६। पितृभ्यो दत्ते । २७। ॥ १६॥

अथा विष्टा जनयन्कर्वराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः ।

स प्रत्युदैद्धृषं मध्वो अयं स्वां यत्तनूं तन्वामैरयत ॥

इति जपन्त-उत्तरेणान्वाहार्यपवनं मत्वा । १। सुमंदृशं त्वा वय-
 मचन्ममीमदन्तोपो पु. प्रहृष्टीत्याहवनीयमुपस्थाय । २। मनो त्वा

ऊवामह इति त्वेन दक्षिणाग्निम् ।३। आ म एतु मनः पुनरिति
 ब्रूयुः ।४। अग्निं तं मन्य इति त्वेनाग्ने त्वं न इति च द्वैपदेन गार्ह-
 पत्यम् ।५। तच्चतुर्वित्यादित्यमुपस्थाप्य ।६। अपवर्हिषावनुयाजाविष्टा
 ।७। न सृक्तवाके यजमानस्य नाम गृह्णाति ।८। शंखन्ता च ।९।
 अश्वकान्संस्थाप्य मैत्रश्वरुः ।१०। अदितये वा ।११। मित्रस्य चर्ष-
 णीष्टतो मह्यं आदित्यः ।१२। संस्थितायां पौर्णमासम् ।१३। ॥१७॥
 शुनामीर्ये ।१। पौष्णान्तानि वैश्वदेविकानि ।२। शुनामीर्या वायव्यं
 पयः सौर्यश्च ।३। शुनामीराविमां शुनं नः फालाः ।४। तव वाय-
 वृतस्यते ऽध्वर्यवश्चक्रवांसः ।५। तरणिर्विश्वदर्शतो दिवो रुक्म इति ।६।
 उपांशु सौर्यः ।७। अश्वः श्वेतो दक्षिणा ।८। गौर्वा ।९। सीरं वा
 द्वादशायोगम् ।१०। न वाजिनम् ।११। समानमन्यद्वैश्वदेवेन ।१२।
 पौर्णमासं त्वमथ्यमाने ।१३।

इन्द्रश्च नः शुनामीराविमं यज्ञं मिमिक्षताम् ।

गर्भान्यत्तं स्वस्तये ॥¹⁴

यथोरिदं [विश्वं] भुवनमा विवेश ययोगानन्दो निहितो महश्च ।

शुनामीरावृतुभिः संविदाना इन्द्रवन्ता हविरिदं जुषेयाम् ॥¹⁵

इन्द्राय शुनामीराय-स्तुचा जुहुतना हविः ।

जुषतां प्रति मेधिरः ॥¹⁶

प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै हर्यश्वाय भरता सजोषाः ।

इन्द्रश्चभुभिर्ब्रह्मणा संविदानः शुनामीरी हविरिदं जुषस्व ॥¹⁷

शुनं ऊवेमाश्वायन्तः ।¹⁸ साकमेधैरिष्टान्वत्तं शुनामीर्यम् ।¹⁹

माध्यां वा पौर्णमास्याम् ।²⁰ सोमेनोत्सर्गः पशुनेष्टा वा ।²¹

पञ्च वर्षेषु पूर्वद्युः शुनामीर्यमपरेद्युर्वैश्वदेवम् । १८^{२०} ॥ १८ ॥

विध्यपराधे प्रायश्चित्तम् । १। अर्थलोपे प्रतिनिधिः । २। भूर्भुवः स्वः
स्वाहा ।

अयाश्वाग्ने ऽस्यनभिगस्तिश्च सत्यमित्तमया असि ।

अयाभा मनसा कृतो ऽयाः सन्ध्व्यमूहिषे ।

अया नः कृणुहि भेषजं । स्वाहा ॥

इति प्रायश्चित्ताज्जती सर्वेषु दोषेषु । ३। आहवनीयः सर्वाज्जतीनाम् । ४।
जुह्व्य पात्रम् । ५। चतुर्गृहीतं प्रायश्चित्तेषु । ६। अनन्तरं दोषात्प्राय-
श्चित्तं न ह्यनिर्हते दोषे प्रवृत्तिरुत्तरस्यास्ति । ७। प्रत्यक्षविहितं चैकेषु
दोषेषु प्रायश्चित्तं तत्रोभे कुर्यात्सर्वप्रायश्चित्तं चाधिकारिकं च । ८।
अनुद्धृतं चेदाहवनीयमभ्यस्तमियाद्विदा ब्राह्मणेनोद्धरणं । जातरूपं
च कुशे प्रवध्याग्रतो हरन्ति । रजतमभ्युदिते । वरो दक्षिणा । ९।
आहवनीये ऽनुगते गार्हपत्यादुद्धरणमग्नये चेष्टिर्ज्योतिष्मते । १०।
उदग्ने शुचयो वि ज्योतिषा । ११। गार्हपत्ये ऽनुगते पूर्वमध्यवसाया-
हवनीयमन्यं प्रणीय जुहुयात् । १२। समारोह्य वेदङ्गदवस्तेत् । १३।
उभयोरनुगतयोर्गार्हपत्योल्मुकादुत्तरारण्या मन्यनम् । १४। उल्मुके
ऽविद्यमाने ऽरणौ भस्मना संस्पृश्याग्नये च तपस्वते जनद्वते पावकवत
दष्टिः । १५।

आ याहि तपसा जनेष्वाग्ने पावको अर्चिषा ।

उपेमां सुष्टुतिं मम ¹⁶ ॥

आ नो याहि तपसा जनेष्वाग्ने पावक दीद्यत् ।

इत्या देवेषु नो दधत् ॥ ¹⁷ १६।

इत्यभ्युदितयोस्त्वभ्यस्तमितयोर्वान्येन वा नष्टयोः कारणेनान्याधेये-
नात्पादयेत् । १७ । ॥ १८ ॥

उपमृष्टा चेदग्निहोत्री वाग्येत सूर्यवसादिति यवममुष्टिं प्रयच्छेत् । १ ।
उपविशेचेत् ।

यस्माद्भीषा निषीदसि ततो नो अभयं कृधि ।

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृत्युल नमो रुद्राय मीलज्जषे ॥

इत्यार्द्रदण्डेनोत्थाप्य

उदस्याद्देव्यदितिरायुर्यज्ञपतावधात् ।

इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय च ॥

इत्यनुमन्त्रयेत् । १ । द्वेष्टाय वा दद्यात् । ३ । हविषि स्कन्ने ऽच्छायं वो

यथोरोजसा स्कमिता रजांसि वीर्यंभिर्वीरतमा शविष्ठा ।

या पत्येते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहृतौ ॥

इत्यङ्गिरूपनिनीयास्कानधित प्राजनि । दिवं देवांसृतीयं यज्ञो ऽगा-

त्ततो मा द्रविणमष्टुन्तरिचं पिहंसृतीयं यज्ञो ऽगात्ततो मा द्रवि-

णमष्टु पृथिवीं मनुष्यांसृतीयं यज्ञो ऽगात्ततो मा द्रविणमष्टुत्यनु-

मन्त्रयेत् । ४ । यद्वाङ्मणो जुगुप्सुर्न भक्षयेदेतदुष्टस्य लक्षणम् । ५ ।

तस्यापः प्रतिपत् । ६ । शेषे विद्यमाने तेन समापनम् । ७ । शेषाभावे

ऽन्यदुत्पादयेत् । ८ । तस्मिन्द्रव्ये ऽविद्यमाने यत्सामान्यतमं मन्येत

तत्प्रतिनिदध्यात् । ९ । एष प्रतिनिधौनां धर्मः । १० । अविकारश्च

शब्दानाम् । ११ । अप्रतदेवते दुष्टे नावृत्तिरस्ति हौत्रस्थान्यद्विः

संक्रुत्य प्रयच्छेद्देवतायै । १२ । नावृत्तिः प्रतदोषे ऽस्ति लुप्यते

खिष्टकदिलं भक्षाश्च । १३ । आज्येन परम् । १४ । अन्यासु देवता-

स्विष्टासु दुष्टेन वा शेषवति तन्त्रे प्रदानमावर्तते । १५। सर्वेष्टिरशेषे ।
 १६। कृतस्थानावृत्तिर्गुणलोपे संनिपातप्रधानत्वात् । १७। मन्त्रं नानु-
 जपेत् । १८। अनुजपेदिति जातृकर्णः । १९। अन्याभ्यो गृहीते
 ऽन्यासु वावाहितासु चोदिताभ्यः प्रयच्छेदाज्येनावहिता यजेत्
 । २०। ॥ २०॥

दृष्टिपशुबन्धेषु सोमे च प्रायश्चित्तं ब्रह्मा जुहोति । १। ऋग्वेदे
 चेदोषः स्याद्भूः स्वाहेति गार्हपत्ये । २। यजुर्वेदे चेद्भुवः स्वाहेत्यन्वा-
 हार्यपचने । ३। सोमे त्वाग्नीध्रीये । ४। सामवेदे चेत्स्वः स्वाहेत्याह-
 वनीये । ५। भूर्भुवः स्वः स्वाहेत्यज्ञायमाने दोषे । ६। अनुपस्थाय
 प्रसर्गे प्रतिदिशमुपस्थानम् । ७। उपस्थायाप्रसर्गे यथा प्रोथ्य । ८।
 समारोह्याप्रसर्गे मन्यनम् । ९। नारणोरस्त्युपस्थानम् । १०। नाहोमे-
 नानिज्यया वाग्नीनुत्सृजेत् । ११। प्रायश्चित्तं तु कृत्वातीतानि कर्मणि
 प्रतिनिदध्यात्प्रतिनिदध्यात् । १२। ॥ २१॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे तृतीयो ऽध्यायः समाप्तः ।

त्रैम ॥

पत्नीयजमानौ व्रत्यम् । १ । अग्नीयातां प्राग्वत्सापाकरणात् । २ । यदन्य-
 म्नांसलवणमिद्युनमाषेभ्यो येन च द्रव्येण यज्यमाणः स्यात् । ३ । ॥ १ ॥
 अग्नीनन्वाद्धातीष्टिपशुबन्धेषु पूर्वद्युः । १ । आहवनीये महाव्याह-
 त्योत्तमया । २ । प्रथमया गार्हपत्ये । ३ । दक्षिणाग्नौ मध्यमया । ४ ।
 द्वे द्वे च तृष्णीम् । ५ । आहवनीये दशमीं समस्ताभिः । ६ । महाव्याह-
 तीनां वा स्थाने चतस्रो विद्व्यस्यानुपूर्व्येण । ७ । उपस्थानं च शेषेण ।
 ८ । अप नः शोशुचदधमिति सप्ताग्ने नय यस्त्वा हृदा त्वं नो अग्ने
 अधरादिति वा दशभिः । ९ । प्राग्नये वाचमिमं स्तोममिति चोपस्थानं
 सूक्ताभ्याम् । १० । तृष्णीं प्रागहीयम् । ११ । महाव्याहृतिभिः पैश्व्यम्
 । १२ । कौषीतकं विद्व्येन । १३ । आरुणमुत्तमम् । १४ । ॥ २ ॥
 पिण्डपितृयज्ञो ऽपराह्णे ऽमावास्यायाम् । १ । दक्षिणाग्नेः पुरस्ताच्छूर्पं
 स्थालीं स्थां पात्रीमुखलमुसले च संसाद्य । २ । गार्हपत्यस्य पञ्चा-
 दक्षिणाग्नेषु कुशेषु स्थां निधाय । ३ । उपरिष्टाद्व्रीहीन्पात्र्याम् । ४ ।
 पुरस्ताच्छूर्पं स्थालीम् । ५ । आच्य सव्यं जानु नीचा मुष्टिना व्रीहीन्
 गृह्णाति पितृन्धायन् । ६ । यथाधोबिलाशृतः स स्था^७त्पत्न्या सकृत्फ-
 लीकृता^८न्दक्षिणाग्नौ अपयित्वा^९भिघार्य^{१०} प्रत्यञ्चमुदास्य^{११}विमवि परि-
 समुह्य^{१२}परिस्तीर्य पर्युक्ष्य^{१३}दक्षिणं जान्वाच्य^{१३}यज्ञोपवीतो प्राडा-
 सीनो मेक्षणेन जुहोति । १४ । * ॥ ३ ॥

* Comm. पत्न्या सकृत्फलीकृतानित्यारम्भ जुहोतीत्यन्तं सूत्रं तथापि क्वाप्रत्य-
 यान्तामि खण्डघो व्याख्यायन्ते ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहा यमायाङ्गिरस्वते
पितृमते स्वाहेति । १ । मेक्षणमनुप्रहृत्य^२ दक्षिणा दक्षिणाग्रेरपहता
असुरा रक्षांसि वेदिषद् इति स्मृत्येनोन्मृज्या^३भुक्ष्य^४

ये रूपाणि प्रतिमुञ्चमाना असुराः सन्तः स्वधया चरन्ति ।

परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टौक्लोकान् एदात्यस्मात् ॥

इत्युल्मुकमुन्मृष्टस्य दक्षिणार्धं निधाय^५ मूले कुशान्मृक्षानानुन्मृष्टे
निधाय^६साववनेनिष्ठ ये च त्वामत्रान्विति पितुर्नामादिश्व कुशेष्वपो
निषिञ्चत्यवाचीनपाणिना* । ७ । एवं दक्षिणतः पितामहस्य । ८ । प्रपि-
तामहस्य च । ९ । असावेतन्ने ये च त्वामत्रान्विति पिण्डान्यथावनेजितं
निधाय । १० । उभावेकस्मिन्पितृभेदे । ११ । न जीवपितुरस्ति । १२ । न
जीवान्तर्हिताय । १३ । येभ्यो वा पिता तेभ्यः पुत्रः । १४ । होमान्तं वा
। १५ । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति । १६ ।
उदङ्यर्यावृत्य । १७ । त्रिरा तमनादासित्वा । १८ । अमीमदन्त पितरो
यथाभागमवीवृषतेति प्रतिपर्यावृत्य । १९ । तथैवावनेज्य । २० । ॥ ४ ॥
नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः शोषाय । नमो वः पितरो
घोराय नमो वः पितरो रसाय । नमो वः पितरो बलाय नमो वः
पितरो मृत्यवे । नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः स्वधायै ।
नमो वः पितरः पितरो नमो वः । ये ऽत्र पितरः पितरः स्य यूयं
तेषां श्रेष्ठा भूयास्य । य इह पितरो मनुष्या वयं तेषां श्रेष्ठा
भूयासः । या अत्र पितरः स्वधा युष्माकं सा । य इह पितर

* Comm. मेक्षणमनुप्रहृत्य । इत्यारभ्यावाचीनपाणिनेति सूत्रान्तः । अण्डशस्तु
वाक्यायन्ते क्लान्तानि प्रतिपत्तिज्ञाध्वार्थम् ।

एधतुरस्माकं स । गृहान्नः पितरो दत्तेति । १। एतदः पितरो वामो
वधं पितर इति त्रीणि सूत्राण्युपन्यस्य । २। ऊर्जं वहन्तीरमृतं घृतं
पयः कीलालं परिसृतम् । स्वधा स्य तर्पयत नः पितृनित्युदकशेषं
निनीय । ३। अवधाय पिण्डान् । ४। अवधाय प्राश्नीयात् । ५। ब्राह्म-
णाय वा दद्यात् । ६। अपो वाभ्यवहरेत् । ७। मध्यमपिण्डं पत्नी
पुत्रकामा प्राश्नीयात् ।

आ धत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजम् ।

यथैह पुरुषो ऽमत् ॥

इति । ८। उल्लुमुकमग्नौ कृत्वा । ९। सकृदाच्छिन्नाननुप्रहृत्य । १०।
अग्निहोत्रं यवाग्वैव सायंप्रातः । ११। स्वयंहोमश्च पर्वणि । १२।
एतेनैव धर्मेणानाहिताग्नेः पिण्डपितृयज्ञः^{१३} क्रियेत । १३। ॥ ५॥

दक्षिणतोऽन्यायं ब्रह्मकर्म । १। पश्चात्तु पित्र्यायाम् । २। यजमान-
निमित्तो विपर्ययः । ३। अग्नेण यजमानमासनम् । ४। समानं होत्रा
द्वयनिरसनम् । ५। तथोपवेशनम् । ६। कर्मादौ देशपृथक्त्वे च । ७।
प्रागग्रता विकारः । ८। बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पातु स यज्ञपतिं स मां
पातु बृहस्पतिर्देवो ब्रह्माहं मानुषो भूर्भुवः स्वरोऽमित्युपविश्य । ९।
साक्ष्यं च सर्वकर्मणाम् । १०। मन्त्रवत्सु वाग्यमनम् । ११। सर्वासु
गतिषु यथा ब्रजन्यन्त्यथा ततः प्रत्यायन्ति । १२। अनुसमेत्यग्नौ
प्रणौचमाने । १३। सहेधेनोपवेशनम् । १४। अश्वो ब्रह्मणो ऽग्न्याधेये
। १५। सर्वेषां वा । १६। कर्मप्रसवायामन्त्रित ओमित्युक्त्वा यथाकर्म
प्रसौति । १७। ॥ ६॥

प्रणीताकाले वाग्यमनम् । १। हविष्कृता विसर्गः । २। दृष्टे च खिष्ट-

कृत्यानुयाजप्रसवेन विसर्गः । ३। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्ष्य इति
 प्राश्निचं प्रतीक्ष्य । ४। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामीति प्रतिगृह्य । ५। पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादया-
 म्यदित्या उपस्य इति प्राग्दण्डं स्थण्डिले निधाय । ६। उपकनिष्ठि-
 कयाङ्गुष्ठेन च प्राश्निचं गृहीत्वा । ७। अग्नेष्ट्वास्तेन प्राश्नामीति प्राश्ना-
 संखादन् । ८। शान्तिरसीत्याचम्य । ९। प्राणान्संमृशति । १०। प्राणपा
 असि प्राणं मे पाहीति नासिके मुखं च । ११। चक्षुष्या असि चक्षुर्मे
 पाहीति चक्षुषी । १२। ओत्रपा असि ओत्रं मे पाहीति ओत्रे । १३।
 इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयामीति नाभिम् । १४। को ऽदात्कस्मा
 अदात्कामो ऽदात्कामायादात् । कामो दाता कामः प्रतिगृहीता
 कामैतत्त इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृह्य । १५। ब्रह्मन्प्रस्थास्यामीत्युक्तः । १६।
 देव सवितरेतं ते यज्ञं प्राङ्मूर्धस्यतये ब्रह्मणे तेन यज्ञमव तेन
 यज्ञपतिं तेन मामव देवेन सवित्रा प्रसृत इति जपित्वो प्रतिष्ठेति
 प्रसौति । १७। प्रणीतासु विमुक्तास्तत्सर्जनं ब्रह्मणः । १८। प्राशनं
 ब्रह्मभागस्य । १९। ॥ ७॥

अदध्नेन त्वा चक्षुषावपश्यामि रायस्योषाय सुप्रजास्त्राय सुवीर्या-
 याग्नेर्जिह्वासि सुहृद्देवेभ्यो धाम्नेधाम्ने मे भव यजुषेयजुष इत्याज्य-
 मवेक्षते पत्नी । १। तेजो ऽसि शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवमसीत्यासन्नं
 वेदौ यजमानः । २। ध्रुवा असदन्नृतस्य योनौ सुकृतस्य लोके ता
 विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिमित्यासन्नानि हवींष्यभि-
 मृशं^३ । * पाहि मां यज्ञन्यमित्यात्मानम्^४ । वृष्टिरसि पाप्मानं मे

वस्य विद्यासि विद्य मे पाप्मानमित्याचम्य ^५ । अग्ने व्रतपते व्रतं
 चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम् । इदमहमनृतात्सत्यमुपैमौत्या-
 हवनीये समिधमाधाय वाचं यच्छति * । ^६ । अग्ने वायो विद्यु-
 चन्द्रमः सलोकतां वो ऽशीयेति ध्यायात् । ^७ । यत्कामो वा स्यात्
 । ^८ । अनुपदस्यमन्नाद्यमाप्रवानीत्याकाशं समुद्रं वा । ^९ । ॥ ८ ॥

मयीदमिन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान्नायो मघवानः सचन्ताम् ।

अस्माकं सन्त्वाशिषः सत्या नः सन्त्वाशिषः ॥

इतीलायामुपह्वयमानायाम् । १ । ब्रध्न पिचस्व प्राणं मे पाहि प्रजां
 मे पाहि पशून्मे पाहि ब्रह्म मे धुत्व चतुर्णामे धुत्व विशो मे धुत्व
 दिशं कृत्तिरसि दिशो मे कल्पन्तां कल्पन्तां मे दिशस्तासु कृतासु
 राध्यासम् । अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति
 षर्हिषदं पुरोलाशमभिमृश्य । २ । अमीमदन्त पितरो यथाभागम-
 वीवृषतेति प्रत्यवधाय । ३ । प्रजापतेर्भागो ऽस्यूर्जस्वान्पयस्वानचिति-
 रसि मा मे क्षेष्टा अमुत्रा अमुष्मिंलोक इह चेत्यन्वाहार्यमभिमृश्य
 । ४ । अनुयार्जेस्विष्टेषु व्यूहति सुचावग्नेरग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषं
 वाजस्य मा प्रसवेन प्रोहामीत्युत्तानेन दक्षिणेन जुह्वं प्राचीमग्निरग्नी-
 षोमौ तमपनुदन्तु यो ऽस्मान्देष्टि यं च वयं दिशो वाजस्यैनं
 प्रसवेनापोहामीति नीचा सव्येनोपभृतं प्रतीचीम् । ५ । यथादेवत-
 मन्यत्र । ६ । अनिष्टे गृहपतौ गार्हपत्ये सुवेण जुहोति । ७ । ॥ ९ ॥

यं वां देवा अकल्पयन्वूर्जो भागं शतक्रतू ।

इदं वां तेन प्रीणामि तस्य तम्पतमहाहाऊह स्वाहा *

* Comm. यच्छतीति सूत्रान्तः । सप्तप्रसूचने । क्रमवर्तितांदावः ।

गन्धर्वाभ्यां नारीष्टाभ्यामहाहाज्जह्मभ्यां स्वाहा । अग्ने पृथिव्या अधिपते
 वायो ऽन्तरिक्षस्याधिपते सवितः प्रमवानामधिपते सूर्य नक्षत्राणा-
 मधिपते सोमौषधीनामधिपते त्वष्टः समिधां रूपाणामधिपते मित्र
 सत्यानामधिपते वरुण धर्माणामधिपत इन्द्र ज्येष्ठानामधिपते प्रजापते
 प्रजानामधिपते देवा देवेषु पराक्रमध्वम् । १ । प्रथमा द्वितीयेषु
 पराक्रमध्वमित्येवमेकोत्तरमेकादशभ्यः । २ । विश्वे देवास्तथस्त्रिंशास्त्रि-
 रेकादशिन उत्तरोत्तरवर्त्मान उत्तरसत्वानो विश्वे वैश्वानरा विश्वे
 विश्वमहस इह मावतास्मिन्ब्रह्मणस्मिन्क्षेत्रे ऽस्मिन्कर्मण्यस्यामाशिव्यस्यां
 प्रतिष्ठायामस्यां देवहृत्यामयं मे कामः समृध्यतां स्वाहेति यत्कामो
 भवति । ३ । प्रजापत इति चतुर्थी । ४ । ॥ १० ॥

आ प्यायतां भुवा हविषा घृतेन यज्ञंयज्ञं प्रति देवयङ्भ्यो ।

सूर्यायां ऊधो ऽदित्या उपस्य ऊर्ध्वारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् ॥
 इत्याप्यायति भुवाम् । १ । समिष्टयजुर्ह्यमानमन्वारभते । २ । सदसि
 सन्ने भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अचि-
 तिरसि मा मे चेष्टा अमुत्रा अमुन्निर्लोक इह चेति पूर्णपात्रमभिमृश्य
 दिशो व्यदुक्षति । ३ । प्राच्या दिशा सह देवा चत्विजो मार्जयन्ताम् ।^४
 दक्षिण्या दिशा सह मासाः पितरो मार्जयन्ताम् ।^५ प्रतीच्या दिशा
 सह गृहाः पशवो मार्जयन्ताम् ।^६ उदीच्या दिशा सहाप ओषधयो
 वनस्पतयो मार्जयन्ताम् ।^७ ऊर्ध्वया दिशा सह यज्ञः संवत्सरो
 यज्ञपतिर्मार्जयन्तामिति ।^८ । सवत्सरान्तेण दिदिस्त्रिणीम् ।^९ ।
 आपोहिष्ठीयाभिस्त्रिभिरभिमृश्य ।^{१०} अच्छायं वो ययोरोजसेति
 प्राचीर्निनीयोदीचीर्वा ।^{११}

समुद्रं वः प्र ह्णिमि स्वां योनिमभि गच्छत ।

अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा सेचि नो धनम् ॥

इत्यभिमन्त्र्य^{१२} । श्रुनो देवीयाभिस्तुभिरुरो ऽभिमृश्य^{१३} । समिन्द्र णः

सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सं शिवेन ।

त्वष्टा सुदत्रो वि दधातु राय

इति प्राणान्^{१४} ।

अनु नो मायुं तन्वो यद्विलिष्टम् ॥

इति सुखं विमृज्य^{१५} ॥ ११ ॥

विष्णुक्रमान्क्रमते * ।^{१६} । दक्षिणाद्वेदेः ओणिदेशादाहवनीयात् । १ ।

दिवि विष्णुर्व्यक्रंस्तु जागतेन च्छन्दसा तमहमनु व्यक्रंसि ततो निर्भक्ताः

स यो ऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विभ इत्यभ्युद्धृत्य दक्षिणं पादं हीनतरं

सथम् । २ । अन्तरिक्षे विष्णुर्व्यक्रंस्तु त्रैष्टुभेन च्छन्दसेति द्वितीयम् । ३ ।

पृथिव्यां विष्णुर्व्यक्रंस्तु गायत्रेण च्छन्दसेति तृतीयम् । ४ । दिवु विष्णु-

र्व्यक्रंस्तानुष्टुभेन च्छन्दसेति तिर्यग्विक्रामति । ५ । समान उदर्कः । ६ ।

अगन्म स्वरिति प्राड्डीकृते । ७ । सं ज्योतिषाभ्युमेत्याहवनीयम् । ८ ।

समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्याषेण सं मया रायस्योषो

वसुर्यज्ञो वसौयान्भूयासमिति प्राड्वे । ९ । स्वयंभूरसि श्रेष्ठो रश्मि-

रायुर्दा अस्यायुर्मे देहि वर्चोदा असि वर्चो मे देहि तनूपा असि

तन्वं मे पाहीदमहमाभ्यो दिग्भ्यो ऽस्यै दिवो ऽस्मादन्तरिक्षादस्मा-

दवाद्यादस्यै प्रतिष्ठायै द्विषन्तं भ्रातृव्यं निर्भजामि निर्भक्ता द्विष-

* Comm. आपोहिष्टीयाभिस्तुभिरभिमृश्य । विष्णुक्रमान् क्रमत इत्येवमन्तं सूत्रं । स्वयन्तानि स्वयमेव व्याख्यायन्ते ।

भ्रातृव्य इत्यादित्यमुपस्थाप्य ¹¹ • ऐन्द्रोमावृतमावर्त आदित्यस्यावृत-
मन्वावर्त इति दक्षिणं वाङ्मन्वावृत्य ¹¹ सव्यावृत्य गार्हपत्यम् ¹² अग्ने
गृहपते सुगृहपतिरहं त्वयाम् गृहपतिना भूयामं सुगृहपतिस्त्वं मयाम्
गृहपतिना भूयाः ।

असूरि नो गार्हपत्यानि सन्तु ।

शतं हिमा मल्लममुस्थादिति पुत्रनामान्यभिव्याहृत्य ¹³ भूर्भुवः स्वः स
मा कामेन गमयेत्यस्याङ्गारमुपस्पृश्य ¹⁴

यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स उ वावृधे पुनः ।

स देवानामधिपतिर्बभूव सो ऽस्मानधिपतौ नृणोतु ॥

इति जपित्वा ¹⁵ तथैवाचम्य ¹⁶ अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं
तेनाराकं य एवासि सो ऽस्मीत्याहवनीये समिधमाधाय ¹⁷ विसृज्य
वाचं ¹⁸ ॥ १२ ॥

यो नो दूरे द्वेष्टि यो नो अन्ति समानो निश्चो अरणश्चिदग्ने ।

इधस्येव प्रख्यायतो मा तस्योच्छेष्टि किंचन ॥

इत्याहवनीयस्य विचामाण्युपसमस्य ¹⁹ गोमौ अग्न इति त्वचं जपति ²⁰
उदयं तच्चक्षुः संदृशस्ते मा च्छित्ति यत्ते तपस्तप्ते ते मा वृक्षौत्या-
दित्यमुपस्थाप्य ¹ † तथैवावृत्य ² सव्यावृत्युपविश्य ³

इदं हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये ।

आत्मसनि प्रजासन्तभयसनि पशुसनि लोकसनि ।

अग्निः प्रजां बज्रलां मे करोत्वन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त ॥

* Comm. आदित्यमुपस्थाप्य । जपतीति सूत्रच्छेदः । सूत्रानि सप्तशो
वाप्यायमे ।

† Comm. प्रजातिकाम इति सूत्रान्तः ।

इति पयोभवं प्रजातिकामः । १^४ । दधिकाणो अकारिषमिति वा
 संवृष्टध्वजध्वजम् । २^५ । सं यजपतिराशिषेति यजमानभागं प्राञ्चाति
 । ३^६ । समिष्टयजुषा सह प्रवर्तति जुहोति । ४^७ । ॥ १३ ॥

जीवतः कर्माणि । १ । विसमाप्ते चेदभिप्रेयान्तरणान्तमेकाहेषु नास्ति
 तस्य समापनम् । २ । आहवनीये सर्वाणि हवींष्यनुप्रहृत्य । ३ । संहार्य
 रोमनखानि प्रेतस्य । ४ । आमुन्यालंकृत्य । ५ । दक्षिणस्यां दिशि दक्षिणा-
 प्रवणे देशे दक्षिणप्राक्प्रवणे [न] वा । ६ । अपेत वीतेति पलाशशाखया
 विमृज्य । ७ । स्मृतेनान्मृज्याभ्युक्ष्य । ८ । प्राग्दक्षिणाचीं चितिं कृत्वा । ९ ।
 पुरस्तादाहवनीयं पश्चान्निधाय गार्हपत्यं दक्षिणतो दक्षिणाग्निम् । १० ।
 अन्तरेण गार्हपत्यं दक्षिणाग्निं च हत्वा । ११ । उत्तानं चितौ निपात्य
 । १२ । दक्षिणतः पश्चादा गामनुस्तरणीमजां वा रोहिणीं दक्षिणा-
 मुखीं प्रोभ्य । १३ । जीवन्त्याः संज्ञप्ताया वा वृक्कौ पृष्ठत उद्धृत्य ।
 १४ । अन्वाहार्यपचने कवोष्णौ कृत्वाति द्रवेत्यृग्भ्यां पाण्योराधाय ।
 १५ । प्राणायतनेषु हिरण्यकलान्कृत्वा । १६ । अग्नेर्वर्मेति वपया
 मुखं प्रच्छाद्य । १७ । दक्षिणे पाणौ जुह्वम् । १८ । उपमृतं सव्ये । १९ ।
 प्रुवासुरमि । २० । अग्निहोत्रहवणीं कण्ठे । २१ । सुवौ नामिकयोः ।
 २२ । प्राग्निहोत्रं दक्षिणे कर्णे । २३ । प्रणीताप्रणयनं सव्ये । २४ ।
 शिरमि कपालानि । २५ । अष्पु ग्रावाणः । २६ । उदरे समवत्त-
 धानीम् । २७ । पार्श्वयोः पात्रौ । २८ । स्फुटं दक्षिणे पार्श्वे । २९ ।
 कृष्णाजिनं सव्ये । ३० । उपस्ये अरणी । ३१ । ऊर्वोरष्टौवतोऽष्टौ
 खलमुमले । ३२ । पादयोः पूर्णशकटे । ३३ । पत्तो ऽग्नहोत्रपा-
 त्राणि । ३४ । तानि घृतेन पृषदाज्येन च पूरयित्वा । ३५ । अयं वै

स्वत्वमस्मादयं ते योनिस्त्वमस्य योनिः । जातवेदो वहस्वेनं सुकृतां
यच्च लोकः । अयं वै त्वामजनयदयं त्वदधिजायतामसौ स्वाहेत्युपो-
हन्यग्निभिः । २६ । ॥ १४ ।

मैनमग्र इति संप्रदीप्ते दश जपित्वा मव्याहृतो ऽनवेत्तमाणाः
प्रागदञ्चः प्रक्रामन्ति । १ । मृत्योः पदमित्यनुमन्तयते द्वाभ्याम् । २ ।
आपो हि ष्ठा मना च सोमेत्युदकं स्पृशन्ति सूक्ताभ्यामनमन्निमज्जन्तो
ऽसंधावमानाः । ३ । अमावेतत्त इत्येकमुदकाञ्जलिं प्रदाय । * आपो
अस्मानित्युत्कम्य^५ । अहतं वासः परिधाय^६ । तच्चक्षुरित्यादित्युपस्प्राय^७ ।
कनिष्ठपूर्वाः प्रत्यायन्ति । ४ । उदपात्रे दूर्वायवमर्षपाण्डोष्यार्द्रं गोमये
निधायाग्नन्वतीत्यभ्यक्तमग्निमुदपात्रं च संस्पृशन्ति । ५ । अधः-
शय्या हविष्यभक्षणा प्रत्यूहनं च कर्मणां वैतानवर्जमेकरात्रं त्रिरात्रं
नवरात्रं वा ऽ वा संचयनाद्गतानि । ६ । नाघाहानि वर्धयेयुरिति ह
स्माह कौषीतकिः । ७ । अपरपक्षे संचित्यायुजासु रात्रिषु^{१२} । † यं त्वमग्र
इति द्वाभ्यां मचौरेणोदकेनास्योनि निर्वाप्य^{१३} । पुराणे कुम्भे शरीरा-
ण्योष्य^{१४} । उक्ते स्तभ्रामीति लोष्टेनापिधाय^{१५} । उच्छृञ्चस्वेति खाते
निधाय^{१६} । उच्छृञ्चमानेति परिमिते ऽवधाय^{१७} । अरण्ये निखनन्ति
। १८ । शरीरेष्वदृश्यमानेषु त्रीणि षष्टिशतानि पलाशवृत्तानि । १९ ।
तेषामावापस्नानम् । २० । चत्वारिंशच्छिरसि । २१ । घीवायां दश
। २२ । अंशान्वंसयोर्बाह्वोः शतम् । २३ । उरसि त्रिंशत् । २४ । जठरे
विंशतिः । २५ । षड्विंशत्योः । २६ । शिश्ने चत्वारि । २७ । ऊर्वोः

* Comm. प्रत्यायनीति सूत्रच्छेदः । स्वस्नानानि तु षण्दश उपलब्धे ।

† अरण्ये निखननीति सूत्रच्छेदः ।

शतम् ।^{२७} । त्रिंशज्जानुजङ्गाष्टीवतोः ।^{२८} । पादाङ्गुलीषु विंशतिः ।^{२९} । एवं त्रीणि षष्टिशतानि भवन्ति ।^{३०} । पुरुषाकृतिं ह्यलोणा-
सुत्रैः परिवेष्ट्य यवचूर्णैः प्रलिप्य सर्पिषाभ्यज्याग्निभिः संस्कुर्वन्ति ।^{३१} ।
इच्छन्पत्नीं पूर्वमारिणीमग्निभिः संस्तृत्य सांतपनेन वान्यामानीय ततः
पुनरादधीत ।^{३२} ॥ १५ ॥

प्रतापवर्गे परिधिकर्म ।१। आनडुहं रोहितं चर्मोदग्नीवं प्राग्नीवं
वोत्तरलोम पश्चादग्नेरुपस्तीर्योपविशन्ति कुशान्वैवमयान् ।२। अन्तरे-
णाग्निं चैतांश्चाभ्यजमश्मानं निधाय ।^३ * शम्याः परिधीन्कृत्वा ।^४ शमी-
मयमिधं पालाशं वा ।^५ वारणेन सुवेण कांस्येन वा जुहोति ।^६ ।
उपस्यकृतः समन्वारब्धेषु ।^७ । इमं जीवेभ्यः

परैतु मृत्युरमृतं म आ गाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोत ।

पर्णं वनस्यतेरिवाभि नः श्रीयतां रयिः ।

सचतां न शचीपतिः ॥

यास्वारुणे दशान्वाधान इति ।^८ । द्वादश ऊला ।^९ † यथाहानीति
दक्षिणमन्वंसं द्वाभ्यां समीक्ष्य ।^{१०} अञ्जनं सर्पिषा संनिनीय ।^{११} कुशैः
स्त्रीणामचीष्मन्क्रीमा नारौरिति ।^{१२} सकृत्सकृन्मन्तेण द्विर्द्विस्त्रिणीम् ।^{१३} ।
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्यत इति द्वाभ्यां ब्राह्मणस्य दक्षिणं बाहुमन्वारम्भानु-
त्तिष्ठतो ऽनुमन्त्रयते ।^{१४} । अनडुहो वा पुच्छम् ।^{१५} । अनङ्गानहृतं
वासः कांस्यश्च दक्षिणा ।^{१६} । दक्षिणतो वित्तं नि वर्तध्वमिति सूक्तेन
प्रत्येनाः प्रदक्षिणं त्रिः पर्येति ।^{१७} । प्रत्येनसि परिधिकर्म ।^{१८} ॥ १६ ॥

* Comm. जुहोतीति सूत्रान्तः ।

† Comm. दृष्टीमित्येवमन्त्रं सूत्रं । खण्डशस्तु व्याख्या क्रियते ।

रुद्रं गवा यजते स्वस्त्ययनाय ।१। गूलगव इत्याचक्षते ।२।
 गूढपञ्च उपोष्य पुण्ये नक्षत्रे प्रागुदीच्यां दिशि ।३। अग्निं मयित्वा
 प्राञ्चं प्रणीय ।४। पुरस्तात्पलाशशाखां सपलाशां निखाय ।५। तस्या
 उत्तरतः पशुमुपस्थाप्य ।६। रुद्राय त्वा जुष्टमुपाकरोमि ।७। रुद्राय
 त्वा जुष्टं प्रोक्षामि ।८। रुद्राय त्वा जुष्टं नियुनज्मीति नियुनक्ति
 पलाशशाखायाम् ।९। पर्यग्निकृतमुदञ्चं नयन्ति ।१०। तं संजपयन्ति
 प्राक्शिरसमुदक्पादं प्रत्यक्शिरसं वोदक्पादमग्नवमाणम् ।११।

यत्पशुर्मायुमकृतो गे वा पङ्क्तिरा हते ।

अग्निर्मा तस्मादेनसो जातवेदाः प्र मुञ्चतु ॥

स्वाहेति रवमाणे जुहोति ।१२। वपामुद्धृत्य प्रक्षाल्य^{१३} पूर्वे ऽग्नौ
 अर्पयित्वा^{१४}भिघार्थोद्वास्य^{१५} शिवंशिवमिति त्रिः पर्युक्ष्या^{१६}ज्याज्जतीर्जुहो-
 ति ।१३। ॥ १०॥

या तिरश्ची नि पद्यते अहं विधरणी इति ।

तां घृतस्य धारया युजे समर्धमीमहम् ॥

स्वाहा ।१।

यस्येदं मयं तमिमं हवामहे ।

म मे कामान्कामपतिः प्र यच्छतु ॥

स्वाहेति द्वितीयाम् ।२। अग्ने पृथिव्या अधिपत इति तृतीयाम् ।३।
 प्रजापत इति चतुर्थीम् ।४। त्रीणि पलाशपलाशानि मध्यमानि
 मंहद्व्योपस्तौर्य^५ । * वपामवधायाभिघार्थं^६ ।

यावतामहमीशे यावन्तो मे अमात्याः ।

तेभ्यस्त्वा देव वन्दे तेभ्यो नो देव मृल ॥

वेद ते पितरं वेद मातरं द्यौस्ते पिता पृथिवौ माता । तस्मै ते
देव भवाय शर्वाय पशुपतय उग्राय देवाय महते देवाय रुद्राये-
शानायाशनये स्वाहेति वपां जुत्वा^७ अनुप्रहरति पलाशानि ।^८
वपाश्रपण्यौ च ।^९ दर्शाय ते प्रतिदर्शाय स्वाहेत्युत्तरामाज्याज्जतिं
जुत्वा तथैव पर्युक्षति ।^{१०} पश्चिमे ऽग्नौ स्थालीपाकं श्रपयति ।^{११}
उत्तरतो ऽवदानानि ।^{१२} स्थालीपाकं यूपं मांसमाज्यमिति संनि-
नीय शंयोः शंयोगिति त्रिः पर्युक्ष्य जुहोति ।^{१३} ॥ १८ ॥

भवाय स्वाहा शर्वाय स्वाहा रुद्राय स्वाहेशानाय स्वाहाग्रये सिष्ट-
कृते स्वाहेति ।^१ तथैव पर्युक्ष्य ।^२ तान्येव संनिनीय ।^३ अग्नौ
पश्चिमे ।^४ भवान्यै स्वाहा शर्वाण्यै स्वाहा रुद्राण्यै स्वाहेशानान्यै
स्वाहाग्रान्यै स्वाहेति ।^५ समानं पर्युक्षणम् ।^६ घला विकर्तनात्पला-
शानि प्रागुदञ्चि निधाय*^७ तेषु लोहितमिश्रमूत्रमवधाय ।^८
रुद्रसेनाभ्यो ऽनुदिशति ।^९ आघोषिण्यः प्रतिघोषिण्यः संघोषिण्यो
विचिन्तयः श्वसनाः क्रव्याद एष वो भागस्तं जुषध्वं स्वाहेति ।^{१०}
यजमानस्योपतिष्ठते ।^{११} ॥ १९ ॥

भूपते भुवपते भुवनपते भूतपते भूतानां पते महतो भूतस्य पते
मृल नो द्विपदे च चतुष्पदे च पशवे मृल नश्च द्विपदस्य चतुष्पदस्य
पशून्तो ऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विभ्यो दुरापूरो ऽमि सक्कायो अधि-

मासेन । तस्य ते धनुर्हृदयं मन इषवश्चतुर्विमर्गस्तं त्वा तथा
वेद नमस्ते अस्तु सोमस्त्वावतु मा मा हिंसीः ।

यावरण्ये पतयतो वृकौ जञ्जभताविव ।

महादेवस्य पुत्राभ्यां भवशर्वाभ्यां नमः ॥१॥

कद्रुद्रायेमा रुद्राया ते पितरिमा रुद्राय प्यिरधन्वन इति च
सूक्तानि । १। वरो दक्षिणा । ३। उपाकरणं प्रोक्षणं पर्यग्निकरण-
मित्यावृतः पाशुबन्धिक्यः । ४। पलाशशाखेति देवतायै वपां देवतायै
हविः स्विष्टकृते चान्येषां पशूनाम् । ५। आग्नेयः सौम्यश्चाज्यभागौ
देवतायै वपां देवतायै हविः स्विष्टकृते चाज्याहुतिश्चानुमतये
स्थालीपाकानाम् । ६। ॥ २० ॥

षलर्था भवन्त्याचार्य ऋत्विक् अगुरो राजा खानकः प्रिय इति ।

१। उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा

अहं वर्म सादृशानां विद्युतामिव सूर्यः ।

इदं तमधि तिष्ठामि यो अस्मां अभि दामति ॥

इति कूर्चमध्यास्ते ऽधितिष्ठति वा । २। विराजो दोहे ऽसि विराजो
दोहमशीय मयि पद्यायै विराजो दोह इति पाद्यं प्रतिगृह्य । ३।
अर्घ्यमित्युक्तो ऽपः प्रतिगृह्य । ४। आचमनीयमित्युक्त आपोहिष्ठीया-
भिस्तिष्ठभिरैकैकयाचम्य । ५। मधुपर्क इत्युक्तो यथा प्राश्नितं तथा
प्रतीक्ष्य । ६। तथा प्रतिगृह्णाति । यशसे ब्रह्मवर्चसायेति विकारः । ७।
प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वाङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठिकया च पूर्वार्धदुपहत्य
पूर्वार्धं कांस्यस्य निलिम्पति वसवस्त्वाग्निराजानो भवत्यन्विति । ८।
पितरस्त्वा यमराजानो भवत्यन्विति दक्षिणार्धादक्षिणार्धं । ८।

आदित्यास्त्वा वरुणराजानो भक्षयन्त्विति पश्चार्धात्पश्चार्धे । १० ।
 रुद्रास्वेन्द्रराजानो भक्षयन्त्वित्युत्तरार्धादुत्तरार्धे । ११ । विये त्वा देवाः
 प्रजापतिराजानो भक्षयन्त्विति मध्यादूर्ध्वम् । १२ । सकृत्सकृन्नन्त्रेण द्वि-
 दिस्त्रुष्णीम् । १३ । महाव्याहृतिभिस्त्रिभिरैकैकया प्राश्य । १४ । अनु-
 पाय चतुर्थम् । १५ । ब्राह्मणायोच्छिष्टदानम् । १६ । सर्वपानं वा । १७ ।
 अपो ऽवाभ्यवहरणम् । १८ । शनोदेवौषाभिश्चतस्रभिरुरो ऽभिमृश्य
 । १९ । समानं प्राणमंशर्जनम् । २० । सुखविमार्जनं च । २१ । आ
 गोः प्रवदनात्तूष्णीम् । २२ । गौरत्युक्त^{२३} ओं कुरुत । २३ । माता
 रुद्राणामिति अपित्वोमुत्सृजत तृणान्यन्त्विति वा । २४ । कूर्चः पाद्य-
 मर्धमाचमनीयं मधुपर्का गौरिति वेदयेत् वेदयेत् । २५ । ॥ २१ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

आर्षेयान् यूनो ऽनूचानानृत्विजो वृणीते सोमेन यज्यमाणः । १ ।
चतुरः सर्वान्वा । २ । चन्द्रमा मे दैवो ब्रह्मोद्युपांशु त्वं मानुष
इत्युचैः । ३ । एवं सर्वान् । ४ । आदित्यो मे दैव उद्गाता त्वं मानुषः
। ५ । अग्निर्मे दैवो होता त्वं मानुषः । ६ । वायुर्मे दैवो ऽध्वर्युस्त्वं
मानुषः । ७ । प्रजापतिर्मे दैवः सदस्यस्त्वं मानुषः । ८ । चतवो मे
दैव्या होत्राणंसिनो यूयं मानुषाः । ९ । भर्गं मे वोचो भद्रं मे
वोचो भूतिं मे वोचः श्रियं मे वोचो यशो मे वोचो मयि भर्गो
मयि भद्रं मयि भूतिर्मयि श्रीर्मयि यश इति वृतो जपित्वा कच्चि-
न्नाहीनानुदेश्यन्यस्तार्त्विज्यनीतदक्षिणानामन्यतम इति पृष्ट्वा प्रति-
गृणोति प्रत्याचष्टे वा । १० । ॥ २ ॥

प्राचीनप्रवणं देवयजनम् । १ । प्रागुदक्प्रवणं यज्ञकामस्य । २ । अनु-
व्रुवन्यत्र होताहवनीयमादित्यमपश्य पश्येत्तद्रहवर्चसकामस्य । ३ । गुह्य-
पत्ने दीक्षा पुण्ये नक्षत्रे समापनं च । ४ । ॥ २ ॥

अपराह्णे दीक्षणीयाग्नावैष्णवीष्टिः । १ । पौर्णमासीविकारः । २ । पञ्च-
दशमामिधेनीका । ३ । उपांशुहविः । ४ । विराजौ स्थितकृतः । ५ ।
नित्ये वा । ६ । उपहृतो ऽयं यजमानो ऽस्य यज्ञस्यागुर उदृचम-
शीयेत्याशास्ते ऽयं यजमानो ऽस्य यज्ञस्यागुर उदृचमशीयेत्याशास्त
इत्याशिषां स्यान् इत्यायां सृक्तवाके च प्राकार्तीयमवनिक्वाः पुरोला-

शेलायाः । ७ । न सृक्तवाके यजमानस्य नाम गृह्णाति प्राक् सवनीयात् । ८ । पत्रोमंयाजान्ता च । ९ ॥ ३ ॥

अध्वर्युमन्वारभ्यौद्गमणानि जुहुतं याजमानं मनो मे मनसा दीक्षतां वाङ्मे वाचा दीक्षतां प्राणो मे प्राणेन दीक्षतां चतुर्मे चतुषा दीक्षतां ओत्रं मे ओत्रेण दीक्षतामिति । १ । आहुतीर्वा जुहुयात् । २ । एकदीक्षे चोपस्थानम् । ३ । मनो दीक्षामुपैमीत्याहवनीयम् । ४ । वाचं दीक्षामुपैमीति गार्हपत्यम् । ५ । प्राणं दीक्षामुपैमीति दक्षिणाग्निम् । ६ । अपरिमिता दीक्षास्त्रासामपवर्गे ॥ ४ ॥

प्रायणीयेष्टिः । ७ । पथ्यां स्वस्तिमग्निं सोमं मवितारं चाज्येनादिति चरुणा । १ । स्वस्ति नः पथ्यासु स्वस्तिरिद्धि^२ । अग्ने नयाग्ने त्वं पारय^३ । त्वं सोम प्र चिकितो या ते धामानि हविषा^४ । तत्सवितुर्वरेणं य इमा विश्वा जातानि^५ । सुत्रामाणं महीमूषु^६ । पञ्चदशसामिधेनीका^७ । उपांशुहविः । ८ । नाज्यभागौ भवतः । ९ । त्वां चित्रश्रवस्तम यदा-
दिष्टमिति स्विष्टकृतः । १० । शंखन्ता च । ११ ॥ ५ ॥

क्रीत्वा राजानमाधाय शकटे सोमाय पर्युह्यमाणायेत्युक्तः । १२ ।

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरगता ते अस्तु ।

अथेमवस्तु वर आ पृथिव्या आरे शत्रून्कृणुहि सर्ववैरः ॥ इत्यन्तरेण वर्तनी तिष्ठन्नूच्य । २ । इमां धियं शिक्तमाणस्य वनेषु व्यन्तरिहं सोम यास्त इति चतस्रोऽनुसंयन्नन्तरेण वर्तनी । ३ । शालाभग्रेण शकटमवस्थाप्य प्रपादयन्ति राजानम् । ४ । येन व्रजेयुस्ते-
नानुसमियात् । ५ । या ते धामानि हविषेत्यनुप्रदद्य । ६ । अग्नेणाहव-
नीयं दक्षिणा तिष्ठन्नागन्देव इति परिधाय । ७ । उपसृशोऽसृज्यते

।८। मदन्तीभिरुदकार्थो ऽत ऊर्ध्वमाग्नीषोमप्रणयनात् ।९। ॥६॥
 आतिथ्या वैष्णवीष्टिः ।१। पौर्णमासीविकारः ।२। विष्णोर्नु कं प्र
 तद्विष्णुः ।३। होतारं चित्ररथं यस्त्वा स्वश्च इति स्विष्टकृतः ।४।
 अग्निमन्यनीयाश्वासन्ने हविषि ।५। उपांशुहविः ।६। इलान्ता ।७। ॥७॥
 उपसृष्ट्य सर्वे ।१। अनाष्ट्यष्टमस्यनाष्ट्यं देवानामोजो ऽनभिश्चक्षुभि-
 शस्तिपाः । अनभिश्चक्षेन्यमञ्जसा सत्यमुपगेवं सुविते मा धा इति
 सहिरण्यं ध्रौवमाज्यं पात्रीस्थं वर्हिष्यासन्नं तानूनघ्नं समवमृश्य ।२।
 उपसृष्ट्याग्रेणाहवनीयं परीत्यांशुनुपसृष्ट्यन्तो राजानमाप्याययन्ते ।

अंशुरंशुष्टे देव सोमा प्यायतामिन्द्रायैकधनविदे ।

आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्व ।

आ प्याययास्मान्सखीन्सन्धा मेधया स्मृति ते ।

देव सोम सुत्यामुदृचमशीयेति ।३।

यमादित्या अंशुमा प्याययन्ति यमक्षितिमक्षितयः पिबन्ति ।

तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः ॥

इत्युरांस्यभिमृश्य ।४। उपसृष्ट्य दक्षिणोत्तानान्पाणीन्प्रस्तरे निधाय
 निक्लवते सव्योत्तानानपराह्णे । एष्टा रायः प्रेषे भगाय चतमृत-
 वादिभ्यो नमो द्यावापृथिवीभ्यामिति ।५। आप्यायनप्रभृत्युपसद्युप-
 सदिसंस्थितायाम् ।६। ॥८॥

अप्रवर्गः प्रथमयज्ञः ।१। विकल्पः श्रोत्रियस्य ।२। उत्तरेण गार्ह-
 पत्यम् ।३। महावीरपात्रेषु साद्यमानेषु पूर्वया द्वारा शालां प्रपद्य * ।

उत्तरेणाहवनीयं खरौ पात्राणि च गत्वा ^५ पश्चादुपोपविश्य ^६ होत-
रभिष्टुहीत्युक्तः ^७ अनवानमेकैकां सप्रणवामभिष्टौति । ^८

ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सौमतः सुरुचो वेन आवः ।

स बुध्या उपमा अस्य विष्टाः मतस्य योनिमतस्य वि वः । ^९

इयं पित्रे राध्रेत्यग्रे प्रथमाय जनुषे भूम नेष्टाः ।

तस्मा एतं सुरुचं ङ्गारमह्यं घर्मं श्रीणन्ति प्रथमस्य धासेः । ^{१०}

अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुम् ।

अर्चामि सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिं कविम् ।

ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सवीमनि ।

द्विरण्यपाणिरमिमीत-सुकृतुः कृपा स्वसृपा स्वरिति वा । ^{११}

अञ्जन्ति यमिति विले ऽज्यमाने । ^{१२} सं सौदस्तेति साद्यमाने । ^{१३}

भवा नो अग्रे सुमनास्तपो स्वग्रे यो नः मनुत्य इत्यङ्गारेषूपोह्यमानेषु

। ^{१४} कृण्व पाज इति पञ्च । ^{१५} परि त्वा गिर्वणो ऽधि द्वयोः । ^{१६}

शुक्रं ते अर्हन्विभर्षि । ^{१७} पतङ्गमक्तं सक्ते द्रप्स्येति सूक्ते । ^{१८}

पवित्रं त इति द्वे । ^{१९}

वि यत्पवित्रं धिषणा अतन्वत घर्मं शोचन्तं प्रणवेषु बिभ्रतः ।

समुद्रे अन्तरायवो विचक्षणं चिरक्रो नाम सूर्यस्य मन्वत । ^{२०}

अयं वेन इति सूक्तं नाके सुपर्णमित्युद्धृत्य । ^{२१} गणानां त्वेति

सूक्तम् । ^{२२} बृहद्वदेम विदधे सुवीरां इति वीरकामायै वीरं

ध्यायात् । ^{२३} का राधदिति नव । ^{२४} आ नो विश्वाभिरुतिभिरिति

तिस्रः । ^{२५} प्रातर्यावाणेति पूर्वाह्णे सूक्तम् । ^{२६} आ भातीत्यपराह्णे

। ^{२७} सर्वमीलेद्यावीयमुत्सृज्य वाचम् । ^{२८} उत्तमां परिगृह्य रुचितो

घर्म इत्युक्ते ऽरुचदित्यभिद्युत्य । २५ । उत्तमया परिधाद्य । २६ । उप-
स्पृश्योत्थायावकाशानामनुवाकेन महावीरमुपस्थायोपस्पृश्योपविशति
। २७ । ॥ ८ ॥

उप कथ इति गव्याह्वयमानायाम् । १ । हिंक्षणातीत्यायत्याम् । २ ।
अभि ता देव सवितरित्यभिधीयमानायाम् । ३ । ममौ वत्सं मं वत्स
इवेत्युपसृज्यमानायाम् । ४ । यस्ते स्तन इति स्तनं वत्से ऽभिपद्यमाने
। ५ । गौरमीयेदित्युन्नौयमाने । ६ । नमसेदुप सीदत मंजानाना इत्यु-
पसीदति । ७ । दोहेन गां दुहन्ति सप्ता दशभिरात्मन्वत्

समिद्धो अग्निरश्विना तप्तो वां घर्म आ गतम् ।

दुह्यन्ते गावो वषणेह धेनवो दस्त्रा मदन्ति कारवः ॥

समिद्धो अग्निरृषणा रयिर्दिवस्तप्तो घर्मो दुह्यते वामिषे मधु ।

वयं हि वां पुस्तमामो अश्विना हवामहे सधमादेषु कारवः ॥

तदु प्रयत्तममिति दुह्यमानायाम् । ८ । अधुत्तदुत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत
इत्युत्तिष्ठति । ८ ।

उप द्रव पयसा गोधुगो षु मा घर्मे सिञ्च पय उस्त्रियायाः ।

वि नाकमख्यत्सविता दमूना अनु द्यावापृथिवी सुप्रणीते ॥

इत्याद्वियमाणयोः पयसोः । १० । आ सुते सिञ्चत अश्विमा नूनमश्वि-
नोर्ऋषिरित्यासिच्यमानयोः । ११ । उदु व्य देवः सविता द्विरण्ये-
त्युद्यम्यमाने । १२ । कर्मविपर्यासे यथाकर्म । १३ । प्रेतु ब्रह्मणस्पति-
रिति प्रव्रजत्सु । १४ । नांके सुपर्णमित्यनुसंयन् । १५ । होहषदन
उपविश । १६ । घर्मस्य यजेत्युक्तः । १७ । उभा पिबतं

तप्तो वां घर्मो नक्षति स्वहोता प्र वामध्वर्युश्चरति प्रयस्त्रान् ।

मधोर्द्ध्वस्याश्विना तनाया वीतं पातं पयम उस्त्रियायाः ॥

इति समस्ताभ्यां वषट्कृत्य । १८। घर्मस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्करोतीति
पूर्वाह्णे । १९। अथापराह्णे । २०। अस्य पिवतं

यदुस्त्रियास्त्राज्जतं घृतं पयो ऽयं सु वामश्विना भाग आ गतम् ।

माध्वी धर्तारा विदयस्य सत्यती तप्तं घर्मं पिवतं रोचने दिवः ॥

इति समस्ताभ्यां वषट्कृत्य । २१। तथैवानुवषट्कृत्य । २२।

स्वाहाकृतः शुचिर्दैवेषु घर्मो यो अश्विनोश्चमसो देवपानः ।

तमीं विश्वे अमृतासो जुषाणा गन्धर्वस्य प्रत्याम्ना रिहन्ति ॥

इत्यभिष्टुत्य । २३। सखे सखायमित्यायति । २४। गन्धर्व इत्येति

साद्यमाने । २५। तं घेमित्येति प्रागायिकामावर्त्यति । २६। हवि-

र्हविष्म इति पुरा होमात् । २७। प्राणभक्षो होतुः । २८। प्रत्यक्षो

यजमानस्य । २९। दधिघर्मं च । ३०। ऊतं हविर्मधु हविरिन्द्रतमे

ऽग्रावश्याम ते देव घर्मं मधुमतो वाजवतः पितुमत इति भक्षमन्त्रः

। ३१। संसाद्यमानेषु महावीरपात्रेषु

आ यस्मिन्मग्नं वासवा रोहन्ति पूर्या रुहः ।

ऋषिर्हि दीर्घश्रुतम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः ॥

इत्यभिष्टुत्य । ३२। सृयवसादिति परिधाय । ३३। उपस्पृश्योत्सृज्यते

। ३४। सुत्ये वाहन्याग्नीध्रीये प्रवर्ग्यः स्तुते वहिष्पवमाने माध्यन्दिने

च । ३५। पस्तुरे निऋत्य ॥ १० ॥

उपसदा चरन्ति सप्रवर्ग्यं प्रवर्ग्यं संस्थाप्य । ३६। उपसद्यायेति पूर्वाह्णे

तिस्रः सामिधेनीरनवानमेकैकां सप्रणवां त्रिस्त्रिंशद्वा । ३७। इमां मे

अग्ने समिधमिति तिस्रो ऽपराह्णे । ३८। तृतीयेन पूर्वस्था वचनेनोत्तरां

संधायावस्यति । ३। अग्निमावह सोममावह विष्णुमावहेति प्रणवेन
 संधाय । ४। सुगादापनेन सुचावादाप्य । ५। उपांशु यजति । ६।
 अग्निर्द्वित्राणि य उग्र इव ^७ त्वं सोम क्रतुभिरषाल्वं युत्सु ^८ । यः
 पूर्याय तसु स्तोतारः । ^९ यावदादिष्टं कुर्यात् । ^{१०} विपर्यामो ऽपराह्णे
 याज्यापुरोनुवाक्यानाम् । ^{११} इमां मे अग्ने समिधमिति द्वितीये
 ऽहनि पूर्वाह्णे तिस्रः सामिधेनौः । ^{१२} उपसद्यायेत्यपराह्णे । ^{१३} यथा
 प्रथमे तथा तृतीये । ^{१४} स्वकालास्तु विवर्धेरन् । ^{१५} अहरहर्वा
 विपर्यासः । ^{१६} उपवसथे प्रातरुभे चरणे संस्याप्य । ^{१७} ॥ ११ ॥
 अग्निप्रणयनमप्रवर्ग्ये । १। महावीरपात्रोद्वासनं सप्रवर्ग्ये । २। तत्र प्रस्तोता
 साम गायति । ३। तत्र होतुर्निधनोपायः । ४। व्याख्यातमग्नि-
 प्रणयनम् । ५। ॥ १२ ॥

हविर्धानप्रवर्तनायामन्वितः । १। दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरं वर्त्मान्त-
 रस्य च दक्षिणमन्तरेण तिष्ठन् हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामित्युक्तः । २।

अपेतो जन्मं भयमन्यजन्मं च वृत्रहन् ।

अप चक्रा अवत्सत ॥

इति दक्षिणेन प्रपदेन प्रत्यञ्चं लोगमपास्य । ३। प्रेतां यज्ञस्येति
 तिष्ठन्ननूच्य । ४। द्यावा नः पृथिवी इमं तयोरिद्धृतवद्यमे इवेति
 दक्षिणस्योत्तरं वर्त्मान्पनिश्रितो ऽनुसंयन् । ५। अधि द्वयोरिति च्छदि-
 य्या धीयमाने । ६। विश्वा रूपाणि प्रतीति परिश्रीयमाणयोः । ७।
 आ वासुपत्यमिति नभस्स्थयोः । ८। कर्मविपर्यासे यथाकर्म । ९। परि
 त्वा गर्विण इति परिधाय । १०। यत्र तिष्ठन् प्रथमामन्ववोचत्त-
 त्स्थितोत्सृज्यते । ११। ॥ १३ ॥

मितेपु यज्ञागारेष्वग्नीषोमौ प्रणयन्ति । १ । तत्प्रष्टयानूवन्ध्यायाः
संस्थानादन्तरेण चात्वालोत्तरौ तीर्थम् । २ । तेन प्रपद्य । ३ । उत्त-
रेणाग्नीषीयं धिष्णं सदश्च गत्वा । ४ । उत्तरेणाध्वर्यू यज्ञपात्राणि च
पूर्वया द्वारा शालां प्रपद्य । ५ । शालामुखीयस्य पश्चादुपविश्य । ६ ।
अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामित्युक्तः । ७ ।

सावीर्हि देव प्रथमाय पित्रे वर्माणमस्मै वरिमाणमस्मै ।

अथास्मभ्यं सवितः सर्वताता दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः ॥
इत्यासीनो ऽनूच्य । ८ । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते । ९ । प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः
। १० । होता देव उप त्वाम् इति त्वचौ । ११ । भूतानां गर्भमादध
इति गर्भकामायै गर्भं ध्यायादुत्तरेण सदो ऽनुसंयन् । १२ । आग्नी-
ध्रौये ऽग्निं निदधति । १३ । अग्ने जुषस्वेत्याहुतौ ह्वयमानायाम्
। १४ । उत्तरेणाग्निं सोमो जिगातीति तिस्रो ऽनुसंयन् । १५ । उप
प्रियमित्याहवनीये ह्वयमानायाम् । १६ । तमस्य राजेति प्रपाद्य-
माने । १७ । अन्तश्च प्रागा इत्यनुप्रपद्य । १८ । दक्षिणे हविर्धाने
राजनि सन्न उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठञ्छेनो न योनिं गणानां
त्वास्तन्नाद् द्याम् । १९ । एवा वन्दस्वेति परिधाय । २० । सव्यावृद्ध-
विर्धानयोः पूर्वस्थां द्वार्युपविशति । २१ । अपरया द्वारा प्रपाद्यमाने
ऽनुसमेति होता । २२ । समानमनुवचनम् । २३ । दक्षिणावृत्परया द्वारा
निष्क्रम्य सव्यावृत्तरेण हविर्धाने गत्वा तत्रैवोपविशति । २४ ॥ १४ ॥

अग्नीषोमीयेणोपवसथे पशुना यजते । १ । यूपायाज्यमानायेत्युक्तो
ऽञ्जन्ति त्वामित्यन्वाइ । २ । उच्छ्रीयमाणायेत्युक्त उच्छ्रयस्व वनस्पते
समिद्धस्य अयमाणः पुरस्ताज्जातो जायत ऊर्ध्व ऊ पु ण ऊर्ध्वौ

नः । ३। परिवीयमाणायेत्युक्तो युवा सुवामा इति परिधाय^४ तिष्ठन्-
 न्वाहाग्निमन्यनीयाः । ४। यजेन यजमिति परिधाय^५ सामिधेनीर-
 न्वाह । ५। पशुदेवतामावाह्यानन्तरं वनस्पतिम् । ६। अध्वर्युं ममृश
 तिष्ठति । ७। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्तेः प्रशिषा प्रयच्छामि यज-
 स्धारिष्या इति यजमानो मैत्रावरुणाय दण्डं प्रयच्छति । ८। तेनैव
 मन्त्रेण यथार्थं प्रतिगृह्य^{११} दक्षिणेन होतारं दक्षिणादुत्पूर्वः प्रति-
 पद्यते । ९। उत्तरेण हविर्धाने दक्षिणेनाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं गत्वा पूर्वया
 द्वारा सदः प्रपद्य स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविश्यैकादश प्रयाजान्य-
 जति । १०। ॥१५॥

प्रेषा मैत्रावरुणस्य । १। सप्रेषे च पुरोनुवाक्याः । २। तथानुवचनानि
 । ३। *प्रहाणस्तिष्ठन्दण्डे पराक्रम्य^४ समिधः प्रेष्येत्युक्तो होता यच्चदग्निं
 समिधेति प्रेष्यति । ४। आप्रियः प्रयाजयाज्या^५ यदार्षेयो यजमानः
 । ५। समिद्धो अद्य मनुष इति वा सर्वेषाम् । ६। स्वा तु नारा-
 शंसो तत्प्रयाजस्य । ७। दशभिस्त्वरित्वा पर्यग्नय इत्युक्तो ऽग्निर्होता नो
 अध्वर इति तिस्रो ऽन्वाह । ८। उपप्रेष्य होतरित्युक्तो ऽजैदग्निरित्यु-
 पप्रेषमाह । ९। उक्त उपप्रेषे ऽग्निं होता । १०। ॥१६॥

दैव्याः शमितार उत च मनुष्या आरभध्वमुपनयत मेध्या दुर आ-
 शासाना मेधपतिभ्यां मेधम् । १। प्राप्ता अग्निं भरत स्मृणीत बर्हिर्न्वेमं
 माता मन्यतामनु पितानु भ्राता सगर्भ्या ऽनु सखा सयूथः । २। उदी-
 चीनां अस्य पदो निधन्तात्सूर्यं चतुर्गमयतादातं प्राणमन्त्रवसृजतादन्त-
 रिचमसुं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरम् । ३। एकधास्य त्वचमाक्यतात्परा

नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतादन्तरेवोष्माणं वारयध्वात् । ४ । श्वेनमस्य
 वत्तः कृणुतात्प्रशमा बाह्व शला दोषणौ कश्यपेवांसाच्छिरे ओणौ
 कवषोरू स्वेकपर्णाष्टीवन्ता । ५ । षड्विंशतिरस्य वङ्गयस्ता अनुश्रयोच्चा-
 वयताद्वात्रंगमस्थानूनं कृणुतात् । ६ । ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्
 । ७ । अत्रा रत्तः संसृजतात् । ८ । वनिष्टुमस्य मा राविष्टोरूकं मन्य-
 माना नेद्वस्तोके तनये रविता रवच्छमिताग् इत्यध्रिगौ नवम उच्छासः
 । ९ । अध्रिगो शमीध्वं सुशमि शमीध्वंशमीध्वमध्रिगो ३ इति त्रिः
 परिधायोपांशु जपत्युभावपापश्चेति । १० । न पशुं मंजयमानमीचेत
 । ११ । पृषदाज्यावेक्षणं प्रायश्चित्तम् । १२ । ऋचं वा वैष्णवीं जपेत्
 । १३ ॥ १७ ॥

स्तोकेभ्य इत्युक्तो जुषस्व सप्रथस्तममिमं नो यज्ञमिति च सूक्तमन्वाह
 । १ । स्वाहाकृतिभ्य इत्युक्तो होता यत्तदग्निं स्वाहाज्यस्येति प्रेष्यति
 । २ । आग्नीणोमुत्तमा याज्या । ३ । अन्तरेणोत्तमं प्रयाजं वर्षां च
 वाग्यमनम् । ४ । नाज्यभागौ यजति । ५ । वृधन्वन्तौ वा । ६ । दार्श-
 पोर्णमासिका निगमास्तेषु निगच्छतः । ७ । न प्रेषेषु । ८ । अग्नीषोमा-
 विममिति वपायाः पुरोनुवाक्या । ९ । होता यत्तदग्नीषोमाविति
 प्रैषः । १० । युवमेतानीति याज्या । ११ । यथाप्रपन्नमुपनिष्क्रमेद-
 माप इति त्वचेन चालाल उपस्पृश्योत्सृज्यते । १२ । ॥ १८ ॥

पशुपुरोलाशायामन्वितावाग्नीध्रीयमुत्तरेण होतुश्च गत्वा यथा-
 धिष्णुमुपविशतः । १ । पश्वर्थानि विभवादर्थं साधयन्ति । २ । पुरोलाशः
 खिष्टकृत्समवाये ऽपि । ३ । अतुल्यानामनूहेन । ४ । न निगमाः सन्ति
 पशून्तन्त्रे चोद्यमानानाम् । ५ । अग्नीषोमा यो अद्येति पुरोलाशश्च

पुरोनुवाक्या । ६ । होता यत्तदग्नीषोमाविति प्रैषः । ७ । अग्नीषोमा
 पिष्टतमिति याज्या । ८ । इलामग्न इति स्विष्टकृतः पुरोनुवाक्या । ९ ।
 होता यत्तदग्निं पुरोलाशस्येति प्रैषः । १० । अग्निं सुदीतिमिति
 याज्या । ११ । इलामुपह्वय पशुना चरन्ति । १२ । मनोतायै हविष
 इत्युक्तस्त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतेति मनोतासूक्तमन्वाह । १३ । अग्नी-
 षोमा य आहुतिमिति पशोः पुरोनुवाक्या । १४ । होता यत्तदग्नी-
 षोमाविति प्रैषः । १५ । अग्नीषोमा हविष इत्यर्धर्चं याज्याया
 विरमत्या वसाहोमात् । १६ । ऊते वषट्करोति । १७ । देवेभ्यो वन-
 स्यत इति वनस्पतेः पुरोनुवाक्या । १८ । होता यत्तद्वनस्पतिमिति
 प्रैषः । १९ । वनस्पते रश्नयेति याज्या । २० । पिप्रौहि देवानिति
 स्विष्टकृतः पुरोनुवाक्या । २१ । होता यत्तदग्निं स्विष्टकृतमिति प्रैषः
 । २२ । अनिगदा याज्या । २३ । इलामुपह्वयेकादशानुयाजान्यजति
 । २४ । ॥ १८ ॥

देवं बर्हिः सुदेवं देवैरित्यनवानं प्रेथ्यति । १ । यथा चातुर्मास्येषु तथा
 यजति । २ । अष्टमनवमावन्तरेणागन्तू । ३ । देवो वनस्पतिर्वसुवने वसु-
 धेयस्य वेतु । देवं बर्हिर्वारितीनां वसुवने वसुधेयस्य वेतु । ४ ।
 सूक्ता प्रेथेत्युक्तो ऽग्निमद्य होतारमिति सूक्तवाकप्रैषमाह । ५ । सौमिकं
 सवनीये । ६ । शंयोरुक्ते यथाप्रपन्नमुपनिष्क्रम्योत्सृज्यते मैत्रावरुणः । ७ ।
 शालां होता गत्वा पत्नीसंयाजान्तं नक्तं संस्थापयति संस्थापयति
 । ८ । ॥ २० ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥

ओम् ।

—●—

व्याख्यातो ऽग्नीषोमीयः प्रकृतिः पशूनाम् । १ । आर्षमात्रानं मन्त्राणां
 प्रकृतौ । २ । यथार्थमुत्तरस्यां ततावर्धविकारस्योत्पत्तिरूपेणानभिधा-
 नाच्छब्दविकारमूहं ब्रुवते । ३ । ऋचु विकारो न विद्यते । ४ । यज-
 मानाभ्यां यजमानेभ्यः ^५ मेधपतये मेधपतिभ्यः ^६ मेधौ मेधान् ^७ ।
 आददादन् ^८ । घस्तु घसन्तु ^९ । अघमदघमन् ^{१०} । अघदत्तन्निति वा ^{११} ।
 रभी । साविव रभीयस इव ^{१२} । अग्रभीदग्रभीषुः ^{१३} । अवीरधतावी-
 रधन्त ^{१४} । अश्वासुः ^{१५} । ऋध्योसुः ^{१६} । अचौकमेतामचौकमन्त ^{१७} । इत्यर्थ-
 भे दाच्छब्दविकारः । ^{१८} । वर्द्धिश्चतुः ओत्रं प्राणो ऽसुस्वङ्नाभिरूमा
 ज्ञातिनामानि श्वेनं शला कश्यपा कवषा स्वेकपर्णेवावध्यगोहमस्त्रेति
 यथासमानातम् ^{१९} । चोदनासंदेहे च । ^{२०} । शेषभूतान्यपूर्वाणि । ^{२१} ।
 आयनिगदाश्च । ^{२२} । एकधैकधा ^{२३} षड्विंशतिः षड्विंशतिरिति समा-
 सेन वा । ^{२५} । एष सङ्ख्यान्यायः । ^{२६} । एकदेवतदिदेवतयोश्च
 बज्रवत् । ^{२७} । पुंवन्मिथुनेषु समान्याम् । ^{२८} । अथन्यतरस्याम् । ^{२९} ।
 एवेत्यकारेण संधानं देवतानामधेयस्य स्वरदेर्दिदेवत्यस्य । ^{३०} ।
 सकृद्वध्न्यपशुभेदे । ^{३१} । सप्तम्याश्च । ^{३२} । उदगयनस्याद्यन्तयोरै-
 न्द्राग्नौ निरूल्हपशुबन्धः । ^{३३} । सांवत्सरो वा । ^{३४} । काम्या बहवः
 । ^{३५} । अग्निप्रणयनादयो हृदयशूलान्ताः पशवो ऽग्नीषोमीयसवनीयो
 परिहाय । ^{३६} । आग्नावैष्णवी च यज्यमाणस्य । ^{३७} । निर्वचनं चाग्नि-
 षाम् । ^{३८} । अन्यत्र चाग्नीषोमीयात्सूक्तवाके नामग्रहणम् । ^{३९} । प्रात-

रनुवाकप्रमृत्त्यादिप्रदिष्टानि शस्त्रानुवचनयोः सूक्तानि । २५^{४०} । एकां
प्रतीयादन्यत्र । २६^{४१} । ॥ २ ॥

महारात्रे प्रातरनुवाकायामन्वितो ऽग्नेणाम्नीध्रीयं धिण्यं तिष्ठन्प्र-
पदो जपति । १ । भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्य
ओम् प्रपद्ये वाचमृचं प्रपद्ये मनो यजुः प्रपद्ये साम प्राणं प्रपद्ये चक्षुः
ओत्रं प्रपद्ये नमो देवेभ्यो नमो देवताभ्यो नमो महते देवाय नमो
गन्धर्वाप्सरोभ्यो नमः सर्पदेवजनेभ्यो नमो भूताय नमो भविष्यते
नमः पितृभ्यः प्रतिनमस्कारेभ्यो वो ऽपि नमः । २ । दिशो यथारूप-
मुपतिष्ठते । ३ । ॥ २ ॥

अस्यां मे प्राच्यां दिशि सूर्यश्च चन्द्रश्चाधिपतौ सूर्यश्च चन्द्रश्च
मैतस्यै दिशः पातां सूर्यं च चन्द्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो
ऽभिदासतीति प्राचीम् । १ । अस्यां मे दक्षिणस्यां दिशि यमश्च मृत्युश्चा-
धिपतौ यमश्च मृत्युश्च मैतस्यै दिशः पातां यमं च मृत्युं च स देवताना-
मृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति दक्षिणाम् । २ । अस्यां मे प्रतीच्यां
दिशि मित्रश्च वरुणश्चाधिपतौ मित्रश्च वरुणश्च मैतस्यै दिशः पातां मित्रं
च वरुणं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति प्रतीचीम्
। ३ । अस्यां मे उदीच्यां दिशि सोमश्च रुद्रश्चाधिपतौ सोमश्च रुद्रश्च
मैतस्यै दिशः पातां सोमं च रुद्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो
ऽतो ऽभिदासतीति मध्याह्नदीचीम् । ४ । अस्यां मे ऊर्ध्वायां दिशि
वृहस्पतिश्चेन्द्रश्चाधिपतौ वृहस्पतिश्चेन्द्रश्च मैतस्यै दिशः पातां वृहस्पतिं
चेन्द्रं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो ऽभिदासतीति प्राङ्पूर्वाम्
। ५ । अस्मिन् अन्तरिक्षे वायुश्च वृष्टिश्चाधिपतौ वायुश्च वृष्टिश्च मैतस्यै

दिशः पातां वायुं च वृष्टिं च स देवतानामृच्छतु यो नो ऽतो
 ऽभिदासतीत्यन्तरिक्षम् । ६ । अस्यां मे पृथिव्यामग्निश्चान्नं चाधिपती
 अग्निश्चान्नं च मैतस्यै दिशः पातामग्निं चान्नं च स देवतानामृच्छतु
 यो नो ऽतो ऽभिदासतीति पृथिवीम् । ७ । वृहद्रथन्तरे म ऊरू वाम-
 देव्यमात्मा यज्ञायज्ञीयं प्रतिष्ठा भूरहं भुवरहं स्वरहमग्नाहमग्नाखणः
 सुचामाणमिति जपित्वा^८ दक्षिणावृदाम्नीध्रीये भूर्भुवः स्वः स्वाहाग्रये
 स्वाहाषषे स्वाहाश्विभ्यां स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा जुषाणानि महांसि
 सवनान्याज्यस्य व्यन्तु स्वाहेति सुवेण ऊत्वा सव्यावृद्धविधानयोः पूर्वस्यां
 द्वार्युपविशति । ९ । देवेभ्यः प्रार्थयाम्य इत्युक्तो हिंस्त्य मध्यमया
 वाचा प्रार्तरनुवाकमन्वाह । १० । चीणि पदानि समस्य पङ्क्तीनामव-
 स्तेद्वाभ्यां प्रणयात् । ११ । आपोरेवतीमनूच ॥ ३ ॥

आग्नेयं गायत्रं क्रतुम् । १२ । उपप्रयन्तो अध्वरम् । १ । अग्निमीले
 पुरोहितम् । २ । अग्निं दूतं वृणीमहे । ३ । अश्वं न त्वेति दश । ४ । जुषस्व
 सप्रथस्तमम् । ५ । अभि त्वा गोतमा गिरा । ६ । अग्निर्होता पुरोहितः । ७
 दूतं वः । ८ । अग्ने मृल । ९ । अर्चन्तस्त्वा । १० । अग्निं स्तोमेन । ११ । उपसद्याय । १२
 इमे विप्रस्य । १३ । समिधाग्निम् । १४ । अग्निं हिवन्तु । १५ । प्राग्रये वाचम् । १६
 त्वमग्ने यज्ञानामिति षड्विंशतिः । १७ । अयानुष्टुभम् । १८ । तेते अग्न
 इत्येका । १९ । होताजनिष्ट । २० । त्वं हि जैतवदिति नव । २१ । अग्ने कदा त
 आनुषगिति पञ्च । २२ । अथ त्रैष्टुभम् । २३ । समस्य यदिति पञ्च । २४
 यो मर्त्येष्विति चीणि । २५ । प्र वो देवमिति पञ्च सूक्तानि । २६ । अग्ने
 वृहन्निति च सप्त । २७ । अगन्म महा । २८ । अथ शर्हतम् । २९ । एना
 वः । ३० । प्र वो यज्ञम् । ३१ । अग्ने विवस्वदिति द्वादश । ३२ । सखायस्तेत्यष्टौ । ३३

अदर्शीति चतस्रः^{३४} समिद्धस्त्रिदिति तिस्रः^{३५} अथमग्निः सुवीर्यस्य
 ।^{३६} अथौष्णिहम् ।^{३७} त्वामग्ने मनीषिणः^{३८} ईलिध्वा हि^{३९} । पुरु
 त्वा ।^{४०} अथ जागतम् ।^{४१} वेदिषद इति सप्त^{४२} एति प्र
 होता^{४३} यज्ञेन वर्धत^{४४} जनस्य गोपाः ।^{४५} अथ पाङ्क्तम् ।^{४६}
 अग्निं तं मत्वे ।^{४७} ॥४॥

अथोषस्य^१ गायत्रम् ।^२ कस्त उष इति तिस्रः^३ प्रति ष्या सूनरौ
 ।^४ अथानुष्टुभम् ।^५ उषो भद्रेभिः ।^६ अथ त्रैष्टुभम् ।^७ उपो
 रुहच इति चत्वारि ।^८ अथ वार्हतम् ।^९ प्रत्यु अदर्शि^{१०}
 सह वामेन ।^{११} अथौष्णिहम् ।^{१२} उषस्तच्चित्रमिति तिस्रः ।^{१३}
 अथ जागतम् ।^{१४} एता उ त्या इति चतस्रः ।^{१५} अथ पाङ्क्तम्
 ।^{१६} महे नः ।^{१७} ॥५॥

अथाश्विन^१ गायत्रम् ।^२ अश्विना यज्वरीरिष इति तिस्रः^३ प्रात
 र्युजेति चतस्रः^४ आश्विनावश्वावत्येति तिस्रः^५ एषो उषाः^६ गोमदू
 खिति द्वे^७ दूरादिहेवेति षट्त्रिंशत्^८ उदौरायाम्^९ आ मे हवम्
 ।^{१०} अथानुष्टुभम् ।^{११} आ नो विश्वाभिरूतिभिः^{१२} यदद्य स्यः
 परावतीति सूक्ते ।^{१३} अथ त्रैष्टुभम् ।^{१४} आ भातीति सूक्ते^{१५}
 नासत्याभ्यामिति त्रौणि^{१६} वसू रुद्रेति तिस्रः^{१७} युवो रजांसीति
 सूक्ते^{१८} तं युञ्जाथामिति सूक्ते^{१९} गावाणेषु^{२०} धेनुः प्रत्नस्य^{२१}
 क उ अवदिति सूक्ते^{२२} सुषे नरेति सूक्ते परिहाय पञ्चपदाम्^{२३}
 आ वां रथो रोदसी बद्धधान इति पञ्च सूक्तानि ।^{२४} अथ वार्ह-
 तम् ।^{२५} इमा उ वां दिविष्टयः^{२६} अयं वां मधुमत्तम इति
 प्रथमा द्वतीया पञ्चमी च ।^{२७} अथौष्णिहम् ।^{२८} युवोरु धू रथ-

मिति पञ्च ।^{२९} अथ जागतम् ।^{३०} त्रिष्विन्नो अथ ।^{३१} ईलेद्या-
वीयम् ।^{३२} घोषां च सपुत्राम् ।^{३३} अथ पाङ्गम् ।^{३४} प्रति
प्रियतममिति ।^{३५} उत्तमया परिधायोत्सृज्य वाचम् ।^{३६} अथा वाज-
मिति जपति ।^{३७} इति साहस्रः प्रातरनुवाकः ।^{३८} कन्दो
ऽनन्तरेण वा प्रतिपत्समारोहणीयानां चैतस्य समाम्नायस्य त्रौणि
षष्टिशतानि ।^{३९} ऊर्ध्वं वा शनाद्यायाकामौ ।^{४०} पाङ्गानि
नान्तरियात् ।^{४१} पुरोदयादुपांशुं होष्यन्तीति स कालः परि-
धानस्य ।^{४२} आन्तर्यामादाग्न्यमनम् ।^{४३} ॥६॥

अप इत्थं होतरित्युक्तः प्र देवचेति द्वादशीं परिह्राष्य ।१। नवा-
नूत्यैकादशीमाज्जतावसु ह्वयमानायाम् ।२। आहत्तासु दशमीम् ।३।
प्रति यदाप इति दृश्यमानासु ।४। समन्या इति समायतीषु ।५।
आपो न देवीरिति होतृचमसे ऽवनौयमानासु ।६। आ धेनव
इत्यायतीषु सर्वामुक्ता प्रणवेनावस्यति ।७। अध्वर्यवैषीरपा इत्यध्वर्युं
पृच्छति ।८। उतेव नम्रसुरिति प्रत्याह ।९। प्रत्युक्तो निगदं तास्व-
ध्वर्यवाधावेन्द्राय सोममूर्जस्वन्नं पयस्वन्नं मधुमन्नं वृष्टिवनिं वसुमते
रुद्रवत आदित्यवत ऋभुमते विभुमते वाजवते बृहस्पतिमते विश्व-
देव्यावते ।

यस्य पीत्वा मद इन्द्रो वृत्राणि जह्वनत् ।

प्र स जन्यानि तारिषः ^{१०} ॥

अत्रय इत्यध्वर्धामनूच्य ^{११} * उपोत्यायाध्वर्युमन्वावृत्योत्तरामध्वर्धा-

मनूय^{१२} । उपोत्तमां च सुक्तस्य^{१३} । उत्तमया परिधाय^{१४} । पर्याट-
त्योपविशति । १५॥ ॥७॥

प्राणं मे पाहि प्राणं मे जिन्व स्वाहा त्वा सुभव सूर्यायेत्युपांशुं
ह्वयमानमनुप्राणिति । १ । अपानं मे पाह्यपानं मे जिन्व स्वाहा त्वा
सुभव सूर्यायेत्यन्तर्याममन्ववानिति । २ । उत्तरेणाहवनीयं बहिष्यव-
मानेन सुवते । ३ । दक्षिणतो ब्रह्मा मैत्रावरुणश्चोपविश्य । ४ । ब्रह्मन्सो-
ध्यामः प्रशास्तरित्युक्तौ । ५ । आयुष्मत्य ऋचो मा गात तनूपाः साम्नः स्तुत
देवस्य सवितुः प्रसव इति जपित्वा । ६ । ओं स्तुतेति । ७ । प्रसवः सर्वेषां
स्तोत्राणाम् । ८ । असतो मा सद्गमय तमसो मा ज्योतिर्गमयान्ता-
न्मानन्तं गमय मृत्योर्मांमृतं गमयेति यजमानः पवमानानुपसरि-
ष्यन् । ९ । श्वेनो ऽसि पत्वा गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा
संपारयास्य यज्ञस्योदृचमिति स्तुते बहिष्यवमाने । १० । सुपर्णो ऽसि
पत्वा त्रिष्टुप्छन्दा इति माध्यन्दिने । ११ । सखासि पत्वा जगच्छन्दा
इत्यार्भवे । १२ । समान उदर्कः । १३ । उपहृता देवा अस्य सोमस्य
पवमानस्य विचक्षणस्य भव उप मां देवा ह्वयन्तामस्य सोमस्य पव-
मानस्य विचक्षणस्य भवे मनसा त्वा भक्षयामि वाचा त्वा भक्षयामि
प्राणेन त्वा भक्षयामि चक्षुषा त्वा भक्षयामि श्रोत्रेण त्वा भक्षयामीति
स्तुते बहिष्यवमाने होता । १४ । ॥८॥

आग्नेयः सवनीयः । १ । ऐन्द्राग्नेो वा । २ । ऐकादग्निना वा । ३ ।
एकयूपेक्षैकादग्निनेष्वार्तते परिव्ययणीया रशनापृथक्तात्तिस्तिः । ४ ।
नानायूपेषु । ५ । अग्निष्ठे परिव्ययणीयासुक्ता नवसु सप्तसप्ताह । ६ ।
एकादग्ने ऽन्तरेण परिव्ययणीयां प्रगाथं च यान्वो नर इति च

सूक्तशेषमन्वाह । ७। उत्तमयोपशयमनुमन्त्रयते । ८। पूर्वदुरुच्छित्तेष्व-
परिवीयमाणेषु पूर्वया परिदध्यात् । ९। संतानार्थो वाधर्चनैव काङ्क्षेत्
। १०। समानजातीया अनुममिषात् । ११। यथोत्तमे तथोहेन
। १२। पशुदेवतामावाह्य वनस्पतिं च ।^{१३} इन्द्रं वसुमन्तमावहेन्द्रं
रुद्रवन्तमावहेन्द्रमादित्यवन्तमृभुमन्तं विभुमन्तं वाजवन्तं बृहस्पति-
मन्तं विश्वदव्यावन्तमावहेति सवनदेवताः ।^{१४} नान्येषु निगम-
स्थानेषु^{१५} निगच्छन्ति । १४। सूक्तवाके वा ।^{१६} अध्वर्युं संमृग्य
प्रवरानुपूर्व्येण प्रवृत्ताज्जतौ जुहोति ।^{१७} जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो
वाचस्यतेर्देवि वाग्यत्ते वाचो मधुमत्तमं तस्मिन्नो अद्य धात्वाहा
सरस्वत्या इति पूर्वाम् ।^{१८} तूष्णीमुत्तराम् ।^{१९} ॥ ८॥

अग्ने नयेति तिस्रो भुवो यज्ञस्य प्र वः शुक्राय प्र कारव
इत्याग्नेयस्य । १। आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वतीं देवयन्तः
सरस्वत्यभि नः पावी रवी कन्या प्र चोदसेमा जुह्वाना इति
सारस्वतस्य । २। त्वं सोम प्र चिकितस्वमिमा ओषधीः सोमो धेनुं
या ते धामानि दिव्यषारुहं युत्सु या ते धामानि हविरेषेति सोमस्य
। ३। पूषेमा आशाः प्रपथे पथां पथमप्ययः शुक्रं ते यास्ते पूषन्पूषा
सुबन्धुरिति पौष्णस्य । ४। आ दैव्या वेधसं बृहस्पतिः समजयत्स हि
शुचिः स सुयुभा स चक्रता स आ नो योनिमिति वार्हस्पत्यस्य
। ५। विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊन्ती यं देवामो ऽवय विश्वे देवाः
शृणुत ये के च ज्मा ते हि यज्ञेषु यज्ञियाम ऊमाः स्तोत्रे वार्ह-
षीति वैश्वदेवस्य । ६। इन्द्रं नर इन्द्रो राजेन्द्र रुद्रमुहं न आ नो
विश्वाभिरुतिभिः सजोषा आ ते शुव्यो वृषभ इत्येन्द्रस्य । ७। गोम-

दश्रावद्धये नरः शुची वो ऽरा इवेद्या वः शर्म द्यूमस्मानिति मारु-
तस्य । ८। उभा वामा वृत्रहणा ता योधिष्टं शुचिं नु गौर्भिर्विप्रः प्र
वर्षणिभ्य इत्यैन्द्राग्रस्य । ९। आ नो देवः सविता त्रायमाण आ देवो
यातु सविता यत्तैर्वाममद्य ये ते पन्था अस्मभ्यं तद्विव इति सावि-
वस्य । १०। अस्तभ्राद् द्यां तत्त्वा याम्यव ते हेल एवा वन्दस्वेमां
धियं शिचमाणस्योदुत्तमं वरुणेति वारुणस्य । ११। इत्यैकादशिना-
नाम् । १२। ये चैवदेवताः पशवः । १३। ॥ १०॥

इन्द्रा नु पूषणेत्यैन्द्रापौष्णस्य । १। सोमापूषणेति सोमापौष्णस्य
। २। सं वां कर्मणेत्यैन्द्रावैष्णवस्य । ३। नामत्याभ्यामित्याश्विनस्य । ४।
विष्णोर्नु कर्मिति वैष्णवस्य । ५। रात्रीति रात्र्याः । ६। भूरिं द्वे इति
द्यावापृथिवीयस्य । ७। जनीयन्त इति तिस्रः स वावृधे दिव्यं सुपर्णं
यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वं यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः ।

यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे ऊवेम ॥

इति सारस्वतः । ८। य इमा विश्वा भुवनानीति वैश्वकर्मणस्य चतुर्थी
परिहाय । ९। आ ते पितरिति रौद्रस्य । १०। अहं रुद्रेभिरिति
वाग्देवत्यस्य । ११। तिस्रस्त्रिस्तः पूर्वाः पुरोनुवाक्या वपायाः पुरो-
लाशस्य पश्चोस्त्रिस्तस्त्रिस्त उत्तरा याज्याः । १२। नैके पशुपुरोलाशं
सवनीयस्य । १३। कर्म तु न्यायः । १४। सावित्रवाग्देवतौ चोपांशु । १५।
आवर्तते पशुगणे मनोता । १६। परिव्ययणीयादि वपान्तं प्रातःसवने
पशुकर्म कृत्वा निष्क्रम्य तथैवोपस्पृश्य चालले । १७। ॥ ११॥

धिष्णानुपस्थाय सदः प्रसर्पन्ति । १। अग्रेण हविर्धाने तिष्ठन्त-
स्तन्मीचमाणाः । २। सम्राजसि कृशानो रौद्रेणानीकेन पाहि मा अग्ने

पिष्टहि मा नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याहवनीयम् । ३ । रौद्रा-
 दिरुदकः । ४ । अनुदको वा । ५ । अपिजो ऽसि दुवस्वानिति मथि-
 त्वानुप्रहृतम् । ६ । परिषद्यो ऽसि पवमान इत्यास्तवम् । ७ । प्रतक्वामि
 नभस्वानिति चात्वालम् । ८ । कव्यो ऽसि हव्यसुदन इति शामित्रम् ।
 ९ । समुह्यो ऽसि विश्वभरा इत्युत्करम् । १० । दक्षिणावृत्तो विभूगमि
 प्रवाहण इत्याग्नीध्रम् । ११ । प्रपत्यमानाः सदञ्चोपर्यभिष्टशन्ति दिव-
 स्पृष्टमसि मा मा संताप्सीरिति । १२ । ऋतस्य द्वारौ मा मा संताप्त-
 मिति द्वार्यौ संमृश्य ^{१३} उत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णं गच्छन्ति ये प्रत्यञ्चो
 धिष्णानतिक्रामन्ति । ^{१४} । मलिम्युचो ऽसि सगर इत्यासादमच्छा-
 वाकस्य । ^{१५} । वक्त्रिरसि हव्यवाहन इति होतुर्धिष्ण्यम् । ^{१६} । शत्रो
 ऽसि प्रचेता इति मैत्रावरुणस्य । ^{१७} । तुयो ऽसि विश्ववेदा इति
 ब्राह्मणाच्छंसिनः । ^{१८} । उशिर्गमि कविरमीति पोतुः । ^{१९} । अवस्यु-
 रसि दुवस्वानिति नेष्टुः । ^{२०} । अंहारिरसि बभ्रारिरित्यच्छावाकस्य ।
^{२१} । शुन्ध्युगमि मार्जालौय इत्यवेक्ष्य मार्जालीयम् । ^{२२} । शुन्ध्यु-
 रत्युपसद्य इति ब्रह्मसदनम् । ^{२३} । ऋतधामासि स्वर्ज्योतिरित्यौ-
 दुम्बरीम् । ^{२४} । समुद्रो ऽसि विश्वव्यचा इति मदो ऽनुवीक्ष्य । ^{२५} ।
 अजो ऽस्येकपादिति शालामुखीयम् । ^{२६} । अहिरसि बुध्न्य इति
 प्राजहितम् । ^{२७} । अन्नदास्यन्नपतिरिति व्रतश्रपणम् । ^{२८} । ॥ १२ ॥

अग्नयः सगराः सगराः स्य सगरेण नाम्ना रौद्रेणानीकेन पात
 माग्नयः पिष्टत मा नमो वो अस्तु मा मा हिंमिष्टेति सर्वान् । १ ।
 अध्वनो अधिपतिरसि स्वस्ति नो ऽद्यामिन्देव्याने पथि स्वादि-
 त्यादित्यमुपस्थाय ^२ मैत्रावरुणप्रभृतय उदञ्चो ऽच्छावाकं परिहाय

पूर्वया द्वा रा सदः प्रसर्पन्ति । २^१ । विद्ये देवा अनु मा प्रमर्पतेन्द्र
 त्रिधातु शरणं यत इन्द्र भयामहे मदमस्यतिमद्भुतमिति जपन्तो^१
 ऽग्नेणोत्तरेण सर्वाभ्विष्ण्वान्गच्छन्ति । ३ । दक्षिणधिष्ण्योदक्षिणधिष्ण्यः
 पूर्वो^५ गत्वा स्वस्यस्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविशति । ४^६ । उत्तरेण
 सदो गत्वा ब्रह्मापरया द्वा रा सदः प्रपद्य दक्षिणेन मैत्रावरुणं गत्वा
 यथामनमास्ते । ५^७ । नासंस्थिने सवने ऽपगया द्वा रा निःसर्पन्ति । ६^८ ।
 अन्तरेण हेतुर्मैत्रावरुणस्य च धिष्ण्यावधिष्ण्यानां विसंस्थितसंचरः
 । ७^९ । उत्तरेण स्वं धिष्ण्यं धिष्ण्यावताम् । ८^{१०} । पश्चार्धेनाग्नीध्रीय-
 स्योदञ्चः । ९^{११} । मार्जालीयस्य वा दक्षिणा । १०^{१२} । अव्यावर्तमानाञ्च
 प्रत्यायन्ति । ११^{१३} । ऊर्ध्वं प्रातःसवनात्समस्तोपस्थानप्रभृतिना प्रस-
 र्पन्ति । १२^{१४} । आदित्योपस्थानं रात्रिपर्यायेष्वाश्विने च न विद्यते
 न विद्यते । १३^{१५} । ॥ १३ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे षष्ठो ऽध्यायः समाप्तः ।

श्रीम् ।

प्रसृष्ट पुरोलाशैः सवनीयैश्चरन्ति । १ । धानावन्तमिति पुरोनुवाक्या । २ । होता यत्तदिन्द्रं हरिवाँ इत्यनुसवनं प्रैषो यथासमाम्नातम् । ३ । यथामवनं वितारयति । ४ । तेनैव यजत्युद्धृत्य होतायत्तं होतर्दजं च । ५ । अग्ने जुषस्व नो हविरिति स्त्रियुक्तः पुरोनुवाक्या । ६ । होता यत्तदग्निं पुरोलाशानामित्यनुसवनं प्रैषः । ७ । हविरग्ने वीहीति च याज्या । ८ । ॥ १ ॥

ऐन्द्रवायवमैत्रावरुणावाश्विनश्च द्विदेवत्याः । १ । वायवा याहि दर्शतेन्द्रवायू दम इत्यैन्द्रवायवस्य पुरोनुवाक्ये । २ । होता यत्तद्वायुं होता यत्तदिन्द्रवायू इति प्रैषौ । ३ । अयं पिव शतेना न इति याज्ये । ४ । अयं वां मित्रावरुणेति मैत्रावरुणस्य पुरोनुवाक्या । ५ । होता यत्तन्मित्रावरुणेति प्रैषः । ६ । गृणाना जमदग्निनेति याज्या । ७ । प्रातर्युजेत्याश्विनस्य पुरोनुवाक्या । ८ । होता यत्तदश्विनेति प्रैषः । ९ । वावधानेति याज्या । १० । अनवानं द्विदेवत्यानां पुरोनुवाक्याः प्रैषांश्चाह । ११ । तथा यजति । १२ । ऐन्द्रवायवस्य नानाप्रणवे पुरोनुवाक्ये । १३ । याज्ये नानावषट्कारे । १४ । सकृत्पुरस्ताज्जपो येयजामहो ऽनुमन्त्रणश्च । १५ । ॥ २ ॥

एतु वसुः पुरुवसुरित्यैन्द्रवायवं प्रतिगृह्योरौ दक्षिणे निधायान-
पिधानमनवेक्षणं च द्विदेवत्यानामा शेषस्यावनयनात् । १ । एतु

वसविददसुरिति मैत्रावरुणं प्रतिगृह्य दक्षिणेनैन्द्रवायवं हत्वा दक्षिणतः
पश्चान्निदधाति । २ । ऐतु वसुः संयदसुरित्याश्विनं प्रतिगृह्य दक्षिणेन
पूर्वा हत्वोत्तरतः पश्चान्निदधाति । ३ । सोमस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः
सर्वासु सोमयाज्यासु द्विदेवत्यर्तुयाजान्परिहायादित्यग्रहमावित्रग्रहौ
पान्नीवतं च । ४ । उपांशु वा पान्नीवतस्य । ५ । ॥ ३ ॥

उन्नीयमानेभ्य इत्युक्त आत्वा वहन्तु हरय इत्युन्नीयमानसूक्तम्
। १ । होता यत्तदिन्द्रं प्रातः प्रातःसावस्येति द्वैषः । २ । इदं ते सोम्यं
मध्विति यजति । ३ । नृचक्षुसं त्वा नृचक्षाः प्रतीच इति होतृचमसं
प्रतीक्ष्य^४ वयोधसं त्वा वयोधाः प्रतिगृह्णामीति प्रतिगृह्यो^५रः संस्पर्श-
यति द्विदेवत्यांश्च । ६ । पुनरुन्नीतानां होत्रका यजन्ति । ७ । मित्रं
वयमिति मैत्रावरुणः । ८ । इन्द्र त्वा वृषभमिति ब्राह्मणाच्छंसी
। ९ । मरुतो यस्येति पोता । १० । अग्ने पत्नीरिति नेष्टा । ११ । उक्षा-
न्नायेत्याग्नीध्रः । १२ । अयालग्नीदित्युक्ते ऽयालित्याग्नीध्रः । १३ । स
भद्रमकुर्या नः सोमं पार्यायय्यतीति होता । १४ । सोमं भक्षयिष्यन्तो
याज्ञिकैर्नामधेयैरसा उपकृत्यस्येति कर्तारो ऽन्योऽन्यस्मिन्नुपहवमिच्छन्ते
। १५ । वषट्कर्ता प्रथमो भक्षयति । १६ । प्रतिभक्षितं द्विदेवत्यशेषं
नाराशंसवतां च ग्रहाणां होतृचमसे ऽवनयति ऊते त्वा भक्षितम-
वनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्य आद्युष्यन्तं मध्वमिति । १७ । द्विरैन्द्रवायव-
शेषस्यावनयनं तत्राभ्यावर्तते मन्त्रः । १८ । अनवसर्जनं च द्विदेव-
त्यानामा शेषस्यावनयनात् । १९ । ॥ ४ ॥

इह वसुः पुरुवसुरित्यैन्द्रवायवमध्वर्यवे प्रगृह्योपहृतौ वायुरिन्द्र-
वायू सह प्राणेन सह वर्चसा तयोरहसुपहृतः सह प्राणेन सह वर्च-

सेति भक्षयित्वा प्रग्रहणमन्त्रेण पुनः प्रगृह्य भक्षमन्त्रेण पुनर्भक्षयति । ११ । इह वसुर्विददसुरिति मैत्रावरुणं प्रगृह्य । १२ । उपहृतौ मित्रावरुणौ सह चक्षुषा सह वर्चमा तयोरहमुपहृतः सह चक्षुषा सह वर्चसेति भक्षयित्वा । १३ । आश्विनं प्रदक्षिणं शिरः पर्याहृत्यावेक्ष्य प्रतिपर्याहृत्यावेक्ष्य । १४ । इह वसुः संयदसुरित्याश्विनं प्रगृह्य । १५ । उपहृतौ देवावश्विनौ सह ओत्रेण सह वर्चमा तयोरहमुपहृतः सह ओत्रेण सह वर्चसेति भक्षयित्वा । १६ । उपस्पृश्यामृपहृत्यते । १७ । उपोद्यच्छन्ति चमसान् । १८ । होतृचमसमन्वारभते । १९ । असंस्पर्शनं सर्वत्राज्यलेपेन सोमस्य । २० । उपहृत्य प्रस्थिताभक्षयन्ति । २१ । तेजसे त्वा ब्रह्मवर्चसाय भक्षयामीति भक्षमन्त्रः प्रातःसवने । २२ । ओजसे त्वेन्द्रियाय भक्षयामीति माध्यन्दिने । २३ । प्रजायै त्वा पृथ्वी भक्षयामीति तृतीयसवने । २४ । शं नो भव हृद इत्युगोऽभिमर्शनौ भक्षयित्वा । २५ । सव्ये पाणौ चमसान्कृत्वा दक्षिणेनाप्याययन्ति । २६ । आ प्यायस्व समेतु त इत्याप्यायनी प्रातःसवने । २७ । सं ते पयांसौत्युत्तरयोः । २८ । प्रस्थितानाप्याययन्ति । २९ । आज्ये मरुत्वतीये च । ३० । आज्यपुत्रगयोर्नाराशंसा निष्क्रेवत्यमरुत्वतीययोर्वैश्वदेवे च । ३१ । देवो ऽसि नराशंसो यत्ते मेघः स्वर्ज्योतिस्तस्य त ऊमैः पितृभिर्भक्षितस्योपहृतस्योपहृतो भक्षयामीति भक्षमन्त्रः प्रातःसवने नाराशंसानाम् । ३२ । ऊर्वैरिति माध्यन्दिने विकारः । ३३ । काव्यैरिति तृतीयसवने । ३४ । ॥ ५ ॥

अच्छावाकः सीदेत्युक्तौ * ऽग्रेण मद उत्तरेण स्मृतिमुपविशति^२

* Comm सव्यवा अच्छावाकः । एतावत्सूत्रमधिकारार्थम् ।

पुरोलाशं प्रतिगृह्णा^३च्छावाक वदस्वेत्युक्ते^४ ऽच्छा वो अग्निमवस इति
 तिस्रो ऽन्वाह । ^५ । प्रणवान्निगदम् । ^६ । यजमान होतरध्वर्यो ऽग्नी-
 द्रह्मन्पोतर्नेष्टुस्तोपवक्त्रिषेयध्वमूर्जोर्जयध्वं नि वो जामयो जिहतां
 न्यजामयो नि सपत्ना यामनि बाधितासो जेषयाभीलरीं जेषया-
 भीलर्याः अवद इन्द्रः गृणवदो अग्निः प्रस्थायेन्द्राग्निभ्यां सोमं
 वोचतोपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ऋयध्वमिति । ^७ । उपहवमयं
 ब्राह्मण इच्छते ऽच्छावाको वेत्यध्वर्युराह तं होतरपङ्कयस्वेति । ^८ ।
 तं होतोपङ्कयते । ^९ । प्रयेता वामा सूक्तायं सुन्वयजमानो अय-
 भीदुत प्रतिष्ठोतोपवक्त्र उत नो गाव उपहता उतोपहृत इत्युप-
 ङ्कास्यमानः । ^{१०} । उत नो गाव उपहता इत्यातो ऽनुपङ्कास्यमानः
 । ^{११} । अनुपहृतो ऽच्छावाको निवर्तध्वमिति सूक्तस्य यावच्छक्रुया-
 त्तावदनुद्रवेत् । ^{१२} । होता वा प्रतिकामिनमच्छावाकं प्रत्युपह्वय
 । ^{१३} । ॥ ६ ॥

उन्नीयमानायेत्युक्तः प्रत्यस्मै पिपीषत इत्यच्छावाकः सूक्तमन्वाह
 । १ । प्रातर्यावभिरिति यजति । २ । भक्षिताप्यायितं चमसमध्वर्यवे
 प्रदाय दक्षिणवृद्धपरया दारा सदः प्रपद्य स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चा-
 दुपविश्य पुरोलाशं प्राश्नाति । ३ । पूर्वः प्रष्टुप्रष्टेदच्छावाकीयां
 कुर्यात्स्वेन विमंस्थितसंचरेण निष्क्रम्याच्छावाकस्य वहिष्कर्म कृत्वा
 स्वकर्म कुरुते । ४ । स्वे तु होता धिष्ण्ये । ५ । विकल्पो होत्रकाणां
 याज्यासु । ६ । प्रातःसवने^७ ऽनवानन्तो यजन्यर्धर्चशो वा । ७ । अत्र^८
 प्रतयन्ति । ^९ । ऊर्ध्वं चौपासनेभ्यः । ^{१०} । ॥ ७ ॥

अथर्तुयाजैश्चरन्ति । १ । होता यच्चदिन्द्रं होत्रादित्युतुप्रैषैरनवानं

प्रेष्यति । २। तथा यजति । ३। येन प्रेष्यति सा याज्योद्धृत्य
 होतायत्तमभौयजं च । ४। मैधातिथ्यो वेन्द्र सोमं पिव चतुनेति
 । ५। योयः प्रैषान्ते श्रूयते मम यजति । ६। होतरेतद्यजेयध्वर्युग्राह
 । ७। गृहपतिश्च । ८। तथोर्यजति । ९। ययावषट्कृतं भक्तयन्ति । १०।
 द्विरन्ततो होता । ११। लिम्पदित्रैव जिवदत्र दिदेवयेषु चेति
 । १२। ॥ ८॥

आज्यं शंसिष्यन्पिता मातरिश्याच्छिद्रा पदोऽग्निगमौयानुत्वि-
 षत्सोमो नीयविनीयानि नेषद्वृहस्यतिरुक्थामदानि शंसिषदिति
 जपित्वा शोभावे ३ इत्याहावः शस्त्रादौ प्रातःसवने तेनाहयोपांशु
 तृष्णींशंसम् । १। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्यवसायेन्द्रो ज्योतिर्ज्योति-
 रिन्द्र इत्यवसाय सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य इत्यवसाय पच्छो ऽवस्य-
 न्पुरोरुचम् । २। अग्निर्देवेद्धुः । अग्निर्मन्विद्धुः । अग्निः सुसमित् ।
 होता देववृत्तः । होता मनुवृत्तः । प्रणौर्यज्ञानाम् । रथीरध्वरा-
 णाम् । अत्रूर्तो होता । तृर्णहव्यवाट् । आ देवो देवान्वत् ।
 यत्तदग्निर्देवो देवान् । सो अध्वरा करति जातवेदो ३ प्र वो देवा-
 येत्याज्यम् । ३। तस्य प्रथममर्धचे पच्छो ऽनवानम् । ४। मरुत्वतौय-
 वैश्वदेवयोश्च । ५। रुक्तशेषं शस्त्राहयोत्तमया परिधायोक्थवौर्यं
 जपति भा विभा उषाः स्वर्ज्योतिः श्लोकाय लोक्यमवाचीति । ६।
 उक्थशा इत्यध्वर्युग्राह सवासु शस्त्रयाज्यासु । ७। अग्न इन्द्रश्चेति
 यजति । ८। ॥ ९॥

आज्ये संस्थिते स्तुवते । १। स्तोत्रवतां शस्त्राणामेवेति प्राहो-
 त्तमात्रगीहारादूर्ध्वमाह्वय शंसन्ति । २। प्रउगे ऽन्तरेण माधुक्कन्द-

सांस्तृचानृचो व्यवयन्ति ताः पुरोरुच इत्याचवते ।३। तासां
पुरस्तादाहावः ।४। परिधानीयायै च ।५। षट्पदा वैश्वदेवी ।६।
तस्यां द्वाभ्यांद्वाभ्यामवसाय द्वाभ्यां प्रणौति ।७। सारस्वत्यां विकल्पः ।
शंसेन्न वा । नित्यस्त्वाहावः ।८।

वायुरग्रेणा यज्ञप्रीः साकं गन्मनसा यज्ञम् ।

शिवो नियुङ्गिः शिवाभिः ॥

इति सकृच्छस्त्वा वायवा याहि दर्शतेति तिसृणां त्रिः प्रथमाम् ।९।

हिरण्यवर्तनी नरा देवा पती अभिष्टये ।

वायुश्चेन्द्रश्च सुमखौ ॥

इन्द्रवायू इम इति तिस्रः । १० ।

काव्ययोरानेपु क्रत्वा दक्षस्य दुरोणे ।

रिशादसा मधस्य आ ॥

मित्रं ऊव इति तिस्रः । ११ ।

दैव्यावध्यूर्ध्वं आ गतं रथेन सूर्यत्वचा ।

मध्वा यज्ञं समञ्जाये ॥

अश्विना यज्वरीरिष इति तिस्रः । १२ ।

इन्द्र उक्थेभिर्भन्दिष्ठो वाजानां च वाजपतिः ।

हरिवान् सुतानां सखा ॥

इन्द्रा याहि चित्रभानो इति तिस्रः । १३ ।

विश्वान्देवान्त्वामहे ऽस्मिन्यज्ञे सजोषसः ।

त इमं यज्ञसागमन्देवांसो देव्या धिया ।

ये यज्ञस्य तनूकृतो विश्व आ सोमपीतये ।

ओमासश्चर्षणीधृत इति तिस्रः । १४ ।

वाचामहं देवीं वाचमस्मिन्यज्ञे सुपेशसम् ।

सरस्वतीं हवामहे ॥

पावका नः सरस्वतीति तिसृणामुत्तमया परिधायोक्त्यवैर्यं जपति
वाचं मे जित्वा । प्राणं मे तम्य । चतुर्मे पाहि । ओत्रं मे ऽव । वणं
मे यच्छ । तत्त्वं मे पाहि । यशो मे धेहि । घोषाय त्वाक्यम-
वाचीति । १५ । विश्वेभिः सोम्यं मध्विति यजति । १६ । ॥ १० ॥

तृचाः स्तोत्रियानुरूपाः प्रगाथान्परिहाय । १ । आ नो मित्रा-
वरुणा नो गन्तमिति स्तोत्रियानुरूपौ मैत्रावरुणस्य । २ । प्र वो
मित्रायेत्युक्त्यमुखम् । ३ । प्र मित्रयोरिति नवानामुत्तमया परिधायोप
नः सुतमा गतमिति यजति । ४ । ॥ ११ ॥

आ याहि सुषुमेति ब्राह्मणाच्छंमिनः स्तोत्रियानुरूपौ । १ । शेषः
सूक्तस्योक्त्यमुखमुत्तमे परिहाय । २ । इन्द्र त्वा वषभम् । ३ । उद्धेदभौति
तिसृणामुत्तमया परिधायेन्द्रक्रतुविदमिति यजति । ४ । ॥ १२ ॥

इन्द्राग्नी आ गतं सुतमित्यच्चावाकस्य स्तोत्रियानुरूपौ । १ । शेषः
सूक्तस्योक्त्यमुखम् । २ । इहेन्द्राग्नी उप ऋय इति पञ्च । ३ । इयं वामस्य
मन्मन इति नवानामुत्तमया परिधायेन्द्राग्नी आ गतं सुतमिति
यजति । ४ । ॥ १३ ॥

मित्रं वयमिन्द्रमिन्द्रायिन इन्द्र अग्नेति स्तोत्रियां बृहत्पृष्ठस्य । १ ।
राथन्तरमच्चावाकः स्तोत्रियमनुरूपं कुरुते । २ । अनुरूपमुक्त्यमुखम्
। ३ । चतुराहावा होत्रकाः । ४ । होता चातिरिक्तोक्त्येषु । ५ । स्तोत्रि-
यानुरूपाभ्यां यच्चानन्तरमनुरूपात्परिधानीयायै च । ६ । अनुरूपा-

दनन्तरः प्रगायस्तस्मादूर्ध्वं पञ्चमं मध्यन्दिने । ७। उक्त्यमुखात्सर्वेषां
 रात्रौ । ८। यदाध्वर्युराह प्रशास्तः प्रसुह्येत्यो मर्पतेति प्रशास्त आह । ९।
 दक्षिणावृत्तो ऽपरया द्वारा निःसर्पन्तुत्तरेणौदुम्बरीं दक्षिणेन वृद्धा
 । १०। अग्रेण शालामुदञ्चः । ११। माध्यन्दिनाय मवनाय यथानिः-
 सृष्टं प्रसृष्य यथासत्सुपविशन्ति । १२। ॥ १४ ॥

आदौ माध्यन्दिनस्य मवनस्य राजानमभिपुण्वन्ति । १। ग्रावस्तु-
 तूर्वया द्वारा हविर्धाने प्रपद्योत्तरस्य हविर्धानस्य दक्षिणं चक्रमग्रेण
 दक्षिणा तिष्ठन्सोमोपनहनेन मुखं परिवेक्ष्य ग्रावघोषं श्रुत्वा संप्रेषितो
 ऽभिष्टौत्यमंतवन्नर्धर्चशो ऽनवानं वा । २। अभि त्वा देव सवितर्युञ्जते
 मन उत युञ्जते धिय आ तू न इन्द्र क्षुमन्तमा नो भर दक्षिणेनोप
 क्रमस्वा भर । ३। आ प्यायस्व समेतु त इत्याप्यायितवतीनां तिसृणां
 प्रथमामभिष्टुत्यार्बुदस्य द्वे । ४। द्वितीयामभिष्टुत्यार्बुदस्य द्वे । ५। ततो-
 यामभिष्टुत्यार्बुदस्यैकाम् । ६। सृजन्ति त्वा दश क्षिप एतमु त्वं दश
 क्षिप एतं सृजन्ति मेर्ज्यमिति सृष्टवतीरभिष्टुत्या । ७। आ कलशा अन्नपता
 कलशेषु धावति परि प्र सोम ते रम इति कलशवतीरभिष्टुत्या
 । ८। आप्यायितवतीप्रभृत्येवं विहृतो द्वितौयो ऽपि सवः । पष्ठौप्रभृ-
 तयः पञ्चार्बुदस्य । ९। एवं विहृतस्तृतीयो ऽपि सवः । तिस्रो ऽर्बुद-
 स्यैकादशीप्रभृतयः । १०। यस्मिन्सवे बृहच्छब्दं कुर्युर्बृहदन्नोति
 तत्र । ११। षष्ठौ प्रथमे । १२। वितते पवित्रे पवित्रं त इति द्वे
¹³ वि यत्पवित्रमित्येका । १३। प्राप्य धाराः प्र धारा अस्तु प्र ते
 धारा इति प्रवरन्तीषु धारासु । १४। ग्रहेषु गृह्यमाणेषु याः काम-
 येत पावमानीनाम् । १५। इन्द्रायैन्दो मरुत्वत इति तिस्रो निय-

च्छति । १६^{१७} । उत्तमे गृहे गृहीते ऽर्बुदस्योत्तमया परिधायादा-
योष्णीषमुत्सृज्यते । १७^{१८} । सत्ताहीनानां त्वन्ये ऽहनि । १८ । अर्बुदं
वा गृद्धमभिष्टयात् । १८^{१९} । ॥ १५ ॥

माध्यन्दिनेन स्तुते पवमानेन दधिघर्मेण चरन्ति यदि प्रवर्ग-
वान् । १ । होतवदस्तेत्युक्त उत्तिष्ठताव पश्यतेति प्रथमामभिष्टौति
। २ । आतं हविरित्युक्ते द्वितीयां सूक्तस्य । ३ । दधिघर्मेण यजेत्युक्त-
स्तृतीयया यजति । ४ । अनवानमेकैकां सप्रणवामभिष्टौति । ५ ।
तथा यजति । ६ । दधिघर्मस्याग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः । ७ ।

मयि त्यदिन्द्रियं बृहन्मयि दत्तो मयि क्रतुः ।

घर्मस्त्रिणुग्विरोचत आकूत्या मनसा सह ।

विराजा ज्योतिषा सह तस्य दोहमशीमहि ।

इति भक्तमन्त्रः । ८ । पशुपुरोलाशेन चरित्वातः पुरोलाशैः सवनी-
यैश्चरन्ति । ९ । ॥ १६ ॥

माध्यन्दिनस्य सवनस्येति पुरोनुवाक्या । १ । माध्यन्दिने सवन
इति स्विष्टकृतः । २ । अमावि देवमित्युन्नीयमानसूक्तम् । ३ । होता
यत्तदिन्द्रं माध्यन्दिनस्य सवनस्येति प्रैषः । ४ । पिवा सोममभि-
यमुगेति यजति । ५ । द्वितीया मैत्रावरुणस्य । ६ । तृतीया ब्राह्मणा-
च्छंसिनः । ७ । अर्वाङ्गेहीति पोतुः । ८ । तवायं सोम इति नेष्टुः
। ९ । इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना इत्यच्चावाकस्य । १० । आ-
पूर्णो असेत्याग्नीध्रस्य । ११ । न द्विदेवत्यर्तुयाजा उत्तरयोः सवनयोः
। १२ । न बहिष्कर्माच्चावाकस्य । १३ । समानमन्यत्प्रातः सवनेन
। १४ । इलामुपह्वय प्रस्थितान्भक्षयित्वा । १५ । एष दक्षिणाकालः । १६ ।

द्वादशं शतं गवां दद्यात् । १७ । एकविंशतिप्रभृति वा यथोपपा-
दम् । १८ । ॥ १७ ॥

अग्नये त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय । आयुर्दात्र
एधि मयो मह्यं प्रतिगृह्णत इति हिरण्यं प्रतिगृह्णाति । १ । रुद्राय
त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय । गौर्दात्र एधि मयो
मह्यं प्रतिगृह्णत इति गाः । २ । बृहस्पतये त्वा मह्यं वरुणो ददातु
सो ऽमृतत्वमशीय । त्वग्दात्र एधि मयो मह्यं प्रतिगृह्णत इति वासः
। ३ । यमाय त्वा मह्यं वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय । हयो दात्र
एधि मयो मह्यं प्रतिगृह्णत इत्येकशफम् । ४ । प्रजापतये त्वा मह्यं
वरुणो ददातु सो ऽमृतत्वमशीय । प्राणो दात्र एधि मयो मह्यं
प्रतिगृह्णत इत्यन्यत् । ५ । ओमिति वा सर्वम् । ६ । को ऽदात्कस्मा
अदादित्यनुमन्त्रयते प्राणि । ७ । उपसृशतीतगत् । ८ ।

अस्रद्राता मधुमतीर्देवत्रा गच्छत प्रदातारमा विशत
इति दत्त्वा जपति । ९ । ॥ १८ ॥

इन्द्राय मरुत्वत इत्युक्तः । १ । इन्द्र मरुत्व इति पुरोनुवाक्या
। २ । होता यत्तदिन्द्रं मरुत्वन्तमिति प्रैषः । ३ । सजोषा इन्द्र सगण
इति यजति । ४ । तं भक्षयित्वा मरुत्वतीयं शंसति । ५ । अध्वर्या
शोभावा इत्याहावः शत्तादौ माध्यान्दिने सवने । ६ । प्रातः-
सवनिको ऽन्तःशस्त्रम् । ७ । आ त्वा रथं यथोतच इति प्रातिपदं
त्वं शस्त्राह्वय । ८ । इदं वसे सुतमन्व इत्यनुचरं त्वं शस्त्राह्वय
। ९ । इन्द्र नेदीय एदिहीतीन्द्रनिह्वं प्रगाथं शस्त्राह्वय । १० । प्र
मूनं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यं प्रगाथं शस्त्राह्वय । ११ । अग्नि-

नैतेत्येकां शस्त्वाह्वय । १२ । त्वं सोम क्रतुभिरित्येकां शस्त्वाह्वय । १३ ।
 पिवन्त्यप इत्येकां शस्त्वाह्वय । १४ । जनिष्ठा उग्र इति षट्क्स्त्वाह्वय
 निविदम् । १५ । मद्दानस्मिन्प्रथमः प्रतिगरः । १६ । एकया भूयमीः
 शस्त्वा विषमर्चानाम् । १७ । मध्ये समर्चानाम् । १८ । एकां शस्त्वा
 तृचानाम् । १९ । सूक्तविट्धावन्ये । २० । प्रथमे त्वाहावः । २१ ।
 उत्तमाः परिशिष्य ततौयमवने । २२ । वियतं पच्छो निविदः शंसति
 । २३ । उत्तमे प्रणवः पदे । २४ । सूक्तशेषं शस्त्वाह्वयोत्तमया परि-
 धायोक्थवीर्यं जपित्वा ये त्वाह्वित्य इति यजति । २५ । ॥ १८ ॥

रथन्तरं षष्ठं निष्केवल्यस्य । १ । बृहदा । २ । अभि त्वा शूराभि
 त्वा पूर्वपौतय इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ रथन्तरस्य । ३ । त्वामिद्धि
 हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति बृहत्तः । ४ । यदावानेति धाय्या । ५ ।
 पिवा सुतस्य रसिन इति प्रगाथो रथन्तरस्य । ६ । उभयं गृणवदिति
 बृहत्तः । ७ । इन्द्रस्य नु वीर्याणीति रथन्तरषष्ठे । ८ । तमु द्युहौति
 बृहत्पृष्ठे । ९ । नितरां परिधानीयां शंसेत् । १० । उक्थवीर्यं जपित्वा¹¹
 पिवा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति यजति । ११ । ॥ २० ॥

उभयमाग्नि । १ । रथन्तरषष्ठे¹ यः सूक्तात्पूर्वः प्रगाथस्तमुद्धृत्य
 बृहतो योनिं शंसति । २ । बृहत्पृष्ठे रथन्तरस्य । ३ । ऊर्ध्वं साम-
 प्रगाथादुत्तरासु संख्यासु । ४ । एतद्योन्यनुशंसनमित्याचक्षते । ५ ।
 बृहद्द्वयन्तरयोरेवानुशंसेदिति ह स्माह कौषीतकिः । ६ । परिमित-
 शस्यः प्राकृतो ऽग्निष्टोमस्तस्मात्प्रगाथमुद्धरति । ७ । स्तोत्रियायाहावो
 ऽनुरूपाय धाय्यायै प्रगाथाय सूक्ताय निविदे परिधानीयायै च
 । ८ । अथो निविद्वरो वरो वा । ९ । ॥ २१ ॥

वामदेवं मैत्रावरुणस्य । १ । कया नश्चित्रः कया त्वं न
उत्येति स्तोत्रियानुरूपौ । २ । कस्तमिन्द्रेति सामप्रगाथः । ३ । सद्यो
ह जातः । ४ । एवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र । ५ । उग्रन्तु षु ण इति
यजति । ६ । ॥ २२ ॥

नौधमं ब्राह्मणाच्छंसिनो रथन्तरपृष्ठे । १ । श्वेतं बृहत्पृष्ठे । २ ।
तं वो दक्षं तत्त्वा यामि सुवीर्यमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ
नौधमस्य । ३ । अभि प्र वः प्र सु श्रुतमिति श्वेतस्य । ४ । उदु त्ये
मधुमत्तमा इति सामप्रगाथः । ५ । इन्द्रः पूर्भिदिति नौधसे । ६ ।
असावि सोमः पुरुहतेति श्वेते । ७ । उदु ब्रह्माणीति समानम्
। ८ । च्छजीषौ वज्रीति यजति । ९ । ॥ २३ ॥

कालेयमच्छात्राकस्य । १ । तरोभिर्वस्तरणिरिक्षिषासतीति स्तोत्रि-
यानुरूपौ प्रगाथौ । २ । उदिन्वस्य रिच्यत इति सामप्रगाथः । ३ ।
भय इद्वारुधे । ४ । इमामू षु । ५ । पिबा वर्धस्वेति यजति
। ६ ॥ २४ ॥

शस्त्रेषु । १ । प्रायेणायथासमाप्नातम् । २ । बृहतौ पूर्वा ककुबा
सतोबृहत्युत्तरा तं प्रगाथ इत्याचक्षते । ३ । बार्हतो बृहत्यां पूर्व-
स्याम् । ४ । काकुभः ककुभि । ५ । बृहतौ शस्त्रोत्तमं पादं प्रत्या-
दायोत्तरस्याः प्रथमेनावसाय^७ द्वितीयेन प्रणुत्य^८ तं प्रत्यादाय
तृतीयेनावसायोत्तमेन प्रणौति ।^{१०} तास्त्रिस्तो भवन्ति बृहतौ
पूर्वात्तरे ककुभौ ।^{११} बृहद्रथन्तरयोः ।^{१२} होत्रकाणां च यत्रैते
पृष्ठे प्रगाथस्ये ।^{१३} सर्वत्र यज्ञायज्ञीयस्य ।^{१४} इन्द्रनिहवत्राह्मण-
स्यत्यानां च ।^{१५} अतो ऽन्यत्र बार्हतानाम् ।^{१६} बृहतौ

शस्त्वोत्तमं पादं द्विः प्रत्यादायावमाया^{१७}र्धर्चनोत्तरस्याः प्रणव्य^{१८} द्वितीयं
पादं द्विः प्रत्यादायावमायोत्तमेनार्धर्चनं प्रणौति ।^{१९} १३ । तास्तिस्त्रो
बृहत्याः ।^{२०} १४ । उत्तमं ककुभः प्रत्यादत्ते ।^{२१} १४ । सतोबृहत्या द्वि-
तीयम् ।^{२२} १५ । तास्तिस्त्रः ककुभः ।^{२३} १६ । स्तोत्रियत्वादनुरूपत्वाद्वा
॥ २५ ॥

एतं धर्मं प्रगाथा लभन्ते ।^{२४} १७ । इन्द्रनिहवो स्तोत्रियः । १ ।
ब्राह्मणस्यत्याश्च । २ । द्वाभ्यामवसायद्वाभ्यामवसायैकेन प्रणौति पङ्क्ती-
नाम् । ३ । पच्छस्तिष्टुजगतीनामक्षरपङ्क्तीनां द्विपदानां च । ४ ।
सप्रणवो द्वितीयश्च चतुर्थश्च । ५ । यास्तु पञ्चपदास्तैष्टुभे प्राये जागते
वा यत्र पुनःपदं स्यात्तौ तत्र समस्येन्न पदेन पुनःपदस्य विप्रयोगो
ऽस्ति । ६ । उत्तमावपुनःपदे । ७ । द्वाभ्यामवसायद्वाभ्यामवसाय द्वाभ्यां
प्रणौति षट्पदानां पुनःपदानाम् । ८ । द्वाभ्यामवसायापुनःपदानामे-
केन प्रणौति द्वाभ्यामवसायैकेन । ९ । अष्टाक्षरस्तु प्रणवनीयः । १० ।
एकेनावसाय सप्तपदानां द्वाभ्यां प्रणौति द्वाभ्यामवसाय द्वाभ्याम्
। ११ । प्रथमेषु रात्रिपर्यायेषु गायत्राणां स्तोत्रियानुरूपाणां प्रथमा-
न्यादानभ्यस्यन्ति । १२ । मध्यमान्मध्यमेषु । १३ । उत्तमानुत्तमेषु
। १४ । अर्धर्चशो वा प्रातःसवनम् । १५ । स्तोत्रियानुरूपांश्च प्रगा-
थान्परिहाष्य । १६ । ॥ २६ ॥

त्रिपदा गायत्री । १ । उष्णिक् । २ । पुरउष्णिक् । ३ । ककुप्
। ४ । विराट् च पूर्वा । ५ । चतुष्पदोत्तरा विराट् । ६ । बृहती । ७ ।
सतोबृहती । ८ । जगती । ९ । अनुष्टुप् । १० । त्रिष्टुप् च । ११ । पञ्च
पङ्क्तेः । १२ । षट्सप्तैत्यतिच्छन्दसाम् । १३ । स हि शर्धा न

मास्तमित्यष्टौ । १४ । द्वौ द्विपदायाः । १५ । ते ऽष्टाक्षराः प्रायेण
 । १६ । द्वादशाक्षरा जगत्याः । १७ । तृतीयौ चोष्णिग्बृहत्योः । १८ ।
 सतोबृहत्याश्च प्रथमतृतीयौ । १९ । मध्यमः ककुभः । २० । प्रथमः
 पुरउष्णिहः । २१ । एकादशाक्षरास्त्रिष्टुबिराजोः । २२ । उत्तरस्या
 दशाक्षराः । २३ । तामक्षरपङ्क्तिरित्यष्टाचक्षते । २४ । पञ्चभिः पञ्चा-
 क्षरैः पदपङ्क्तिः । २५ । षलष्यष्टाक्षरा जगत्याः । २६ । एकेन द्वाभ्या-
 मित्यूनेके निचृत् । २७ । अतिरिक्ते भुरिक् । २८ । संपाद्यपादभागे-
 नाहार्यस्यर्चः संमितास्तस्य पादभागेन संपन्नाः । २९ । गायत्र्युष्णि-
 हावनुष्टुब्बृहत्यौ पङ्क्तिश्च त्रिष्टुजगत्यावित्यानुपूर्व्यं कन्दसां चतुर्विंशत्य-
 क्षरादीनां चतुरत्तराणां चतुरत्तराणाम् । ३० । ॥ २७ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे सप्तमो ऽध्यायः समाप्तः ।

आम्

यथा मध्यन्दिनायैवमूर्ध्वं मध्यन्दिनात्प्रमर्षन्ति । १ । आदौ तृतीय-
सवनस्यादित्यग्रहेण चरन्ति । २ । आदित्येभ्य इत्युक्तः । ३ । आदित्या-
नामवसेति पुरोनुवाक्या । ४ । होता यच्चदादित्यानिति प्रैषः । ५ ।
आदित्यासो अदितिरिति यजति । ६ । नाङ्गतिमन्वीचते न भक्ष-
यति । ७ । सावित्र्यग्रहे च । ८ । आर्भवेण स्तुते पवमानेन मनोता-
दीलान्तं पशुकर्म कृत्वातः पुरोलाशैः सवनीयैश्चरन्ति । ९ । ॥ १ ॥

तृतीये धानाः सवन इति पुरोनुवाक्या । १ । अग्रे तृतीये
सवन इति स्विष्टकृतः । २ । इहोप यातेत्युन्नीयमानसूक्तम् । ३ । होता
यच्चदिन्द्रं तृतीयस्य सवनस्येति प्रैषः । ४ । इन्द्र ऋभुभिर्वाजवह्निरिति
यजति । ५ । इन्द्रावरुणा सुतपाविति मैत्रावरुणः । ६ । इन्द्रश्च सोम-
मिति ब्राह्मणाच्छंसी । ७ । आ वो वहन्त्विति पोता । ८ । अमेव
न इति नेष्टा । ९ । इन्द्राविष्णू पिवतमित्यच्चावाकः । १० । इमं
स्तोममित्याग्नीध्रः । ११ । समानमन्यत्प्रातःसवनेन । १२ । इलामुपह्वय
प्रस्थितान्भक्षयित्वा¹³ पुरोलाशस्य परिवापमिश्रस्य नाराशमानां सन्नानां
यथाचमसं दक्षिणतस्त्रींस्त्रीन्पिण्डानुपास्यन्यत्र पितरो मादयध्वं
यथाभागं पितर आवृषायध्वमिति पिण्डेपिण्डे । १३ । ॥ २ ॥

देवाय सवित्र इत्युक्तः । १ । अभूदेव इति पुरोनुवाक्या । २ ।
होता यच्चदेवं सवितारमिति प्रैषः । ३ ।

दमूना देवः सविता वरेण्यो दधद्रव्यं दक्षपितृभ्यः आयुनि ।

पिवात्सोमममदन्नेनमिष्टयः परिज्मा चिद्रमते अस्य धर्मणि ॥
इति यजति । ४ । अश्वर्यो शोशोसावो ३ इत्याहावः शस्तादौ
ततीयमवने सोम्ये । ५ । प्रातःसवनिको ऽन्तःशस्त्रम् । ६ । षोल-
शिप्रमृतौ च । ७ । तत्सवितुर्वणौमहे ऽद्या नो देव सवितरिति
तच्चौ प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य । ८ । अभृद्देव इति सावित्रम् । ९ ।

एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विंशती च ।

तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च नियुद्भिर्वायविह ता वि मुञ्चः । १० ।
प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी च्यतावृधेति द्यावापृथिवीयम् । ११ । मद्वा-
नस्मिन्प्रतिगरः । १२ । सुरूपकृदुमित्येका । १३ । तत्तन्त्रयमित्या-
र्भवम् । १४ । अयं वेनो येभ्यो मातैवा पित्र इत्येकपातिन्यः । १५ ।
आ नो भद्रा इति वैश्वदेवस्योत्तमे शिष्टा निविदम् । १६ । परि-
धानीयोत्तमा । १७ । पक्षो द्विरर्धर्चश्चसृतीयम् । १८ । उक्थवीर्यं
जपित्वा विश्वे देवाः प्रष्टुतेममिति यजति । १९ । ॥ ३ ॥

घृतस्य यजेत्युक्तो घृतं मिमिक्ष इत्युपांशु यजति । १ । सौम्यस्य
यजेत्युक्तत्वं सोम पिबभिरिति यजति । २ । घृतस्य यजेत्युक्त^३

उरु विष्णो वि क्रमस्त्रोरु क्षयाय नक्षत्राधि ।

घृतं घृतयोने पिब प्र यज्ञपति तिर ॥

इत्युपांशु यजति । ३ । विकल्पः परौज्यायाम् । ४ । सौम्यं हेता-
वेक्ष्याङ्गुलिभ्यां सर्पिरुपस्पृशति । ५ । चक्षुष्या असि चक्षुर्मे पाहीति
चक्षुषी विमार्ष्टि । ६ । ॥ ४ ॥

अग्नीत्यान्वीवतस्य यजेत्युक्त ऐभिर्ग्रे सरथमित्युपांशु यजति । १ ।
अभक्षयित्वा ग्रहमादाय पूर्वया दारा सदः प्रपद्य । २ । उत्तरतो

नेष्टारमुपोपविश्य । ३ । उपम्ये वा । ४ । नेष्टरूपङ्गयस्वेत्युक्ता । ५ ।
भक्ष्यिवोपस्पृश्य । ६ । यथेतं प्रत्येत्य । ७ । ॥ ५ ॥

यज्ञायज्ञीयं स्तोत्रमाग्निमारुतस्य । १ । वैश्वानराय पृथुपाजस
इति वैश्वानरीयम् । २ । आ ते पितरित्येका । ३ । प्रत्वक्षस इति
मारुतम् । ४ । यज्ञा यज्ञा वो अग्नये देवो वो द्रविणोदा इति
स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ यज्ञायज्ञीयस्य । ५ । प्र तव्यमौमिति
जातवेदसीयम् । ६ । आपोहिष्ठीयास्तिस्रः । ७ । उत नो ऽहिर्बुध्नः
शृणोत्वित्येका । ८ । देवानां पत्नीरिति द्वे । ९ । राकामहमिति द्वे
। १० । अविदद्वत्तमित्यत्रपङ्क्तयस्तिस्रः । ११ । उदीरतामिति पैत्र्य-
स्तिस्रः । १२ । इमं यम मातली कथैरङ्गिरोभिरिति याम्यः । १३ ।
खादुष्किलीयास्तिस्रः । १४ । मद्दानासु प्रतिगरः । १५ । ययोरो-
जसा विष्णोर्नु कं तन्तुं तन्वन्नित्येकपातिन्यः । १६ । एवा न इन्द्रो
मघवेति परिधायोक्थ्यवौथं जपित्वाग्ने मरुद्भिः शुभयद्भिरिति
यजति । १७ । ॥ ६ ॥

प्रथमा निविन्नरुत्वतीयस्य । १ । द्वितीया निष्केवल्यस्य । २ ।
तृतीयाप्रभृतयो वैश्वदेवाग्निमारुतयोः । ३ । उत्तमा षोडशिनः । ४ ।
यावन्ति सूक्तानि तावत्यो निविदः । ५ । सूक्तस्यसूक्तस्याहवः पुर-
स्तात् । ६ । निविदोनिविदश्च । ७ । एकैकस्याश्चैकपातिन्याः । ८ ।
परिधानीयायै च । ९ । वैश्वदेवे प्रतिपदनुचरयोः । १० । आग्निमा-
रुते स्तोत्रियानुरूपयोः । ११ । आपोहिष्ठीयानाम् । १२ । देवानां
पत्नीनाम् । १३ । राकायाश्च । १४ । अत्ररपङ्क्तीनाम् । १५ । पैत्री-
णाम् । १६ । यामीनाम् । १७ । खादुष्किलीयानां च । १८ । वियतं

शस्त्रं वैश्वदेवस्य । १८ । अभ्यगमाग्निमारुतस्यापोहिष्ठीयाः परिहाप्य
। २० । अशु सोमान्सादयित्वानुयाजादि शंखन्तं पशुकर्म कृत्वा ॥ ७ ॥

हारियोजनेन चरन्ति । २१ । तिष्ठा सु कमिति पुरोनुवाक्या
। १ । धानाः सोमानामिन्द्रेति प्रैषः । २ । युनज्मि त इति याज्या
। ३ । धानाः सोमानामग्ने वीहीत्यनुवषट्कारः । ४ । सोमस्याग्न इति
वा । ५ । अशु धूतस्य देव सोम ते मतिविदो नृभि एतस्तोत्रस्य
शस्तोक्थस्येष्टयजुषो यो ऽयमग्निर्गोसनिर्भक्षस्तस्य त उपहृतस्योपहृतो
भक्षयामीति प्राणभक्षान्भक्षयित्वा धाना व्यादधते । ६ । भूयिष्ठा
हाता लिप्सेत । ७ । येन प्रातःसवने प्रसर्पन्ति तेन निःसर्पन्ति । ८ ।
यथा ह त्यदसव इति धिष्ण्यान्समीच्याग्नीध्रीयमुत्तरेणाहवनीय-
मायन्ति । ९ । भूर्भुवः स्वः स्वाहा स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं नो
अग्ने वरुणस्य तदशु मित्रावरुणेत्याग्नीध्रीये प्रायश्चित्ताज्जतोर्जुङ्गति
। १० । आपुर स्ता मा प्रजया पशुभिः पूरयतेत्याहवनीयस्य भस्मान्ते
धाना न्युष्य ॥ ८ ॥

पञ्चपञ्च शकलानादधते । ११ । आत्मकृतस्यैनसो ऽवयजनममि
मनुष्यकृतस्यैनसो ऽवयजनममि पितृकृतस्यैनसो ऽवयजनममि देव-
कृतस्यैनसो ऽवयजनममि यच्चाहमेनो विदांश्चकार यच्चाविदांस्तस्य
सर्वस्यावयजनमस्येति । १२ । सव्यावृत उत्तरेणाहवनीयमशु सोमा-
न्यथाचमसं पश्चादुपोपविश्य पवित्राण्यवधाय चेष्टयन्ते^२

समापो अद्भिर्गमत् समोषधयो रसेन ।

सं रेवतीर्जगतीभिः पृथ्यन्तां सं मधुमतीर्मधुमतीभिः पृथ्यन्ता-
मिति । ३ । समुपहृताः स्म इति । ३ । अशु धूतस्य देव सोम ते

मतिविदो यो ऽश्वसनिर्गोमनिर्भक्षस्तस्य त उपहृतस्योपहृतो भक्षया-
मोति प्राणभक्षान्भक्षयित्वा ।^४। अच्चायं वो ययोरोजसेति प्राची-
निर्नौयोदीचीर्वा ।^५। समुद्रं व इत्यभिमन्त्र ।^६। शंनोदेवीया-
भिष्यतष्टभिरुरो ऽभिष्यत् ।^७। समानं प्राणसंमर्शनं मुखविमार्जनं
च ।^८। दक्षिणावृत आग्नीध्रीये दधि प्राश्य यथा दधिभक्तम् ।^९।
पत्नीसंयाजान्संस्थाप्य ऊतेषु समिष्टयजुःषु ॥ ६ ॥

अवमृथमवेति ।^{१०}।

पुनर्मामैत्विन्द्रियं पुनरात्मा द्रविणं ब्राह्मणं च ।

पुनरग्नयो धिष्ण्यासो यथा स्यान् धारयन्तामिहैव ॥

इति यजमानो धिष्ण्यान्समीक्ष्या^१न्नानूबन्ध्यायां वा संस्थितायामृ-
त्विजः समीक्षेत

उभा कवी युवाना सत्यादा धर्मणा

सत्यस्य धर्मणस्यती वि सख्यानि सृजामहे ॥

इति ।^२। उहं हि राजेत्यनुसंयन् ।^३। सर्वे साम्नो निधनमुप-
यन्ति ।^४। नमो वरुणायामिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्यप्सु पादमव-
धाय ।^५। ॥ १० ॥

वारुणीष्टिः । १। पौर्णमासीविक्रारः । २। अश्वमे ऽप्सु मे सोम
इति वाप्सुमनौ । ३। तिष्ठन्यजति । ४। उदुत्तमं वरुणाव ते हेलः
। ५। स त्वं नो अग्ने ऽवमस्त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानित्यग्नीवरु-
णावादिशति । ६। न निगदमाह । ७। ब्रूयाद्वा । ८। अपर्बार्हिवः
प्रयाजानुयाजान्यजति । ९। प्रयाजादिरनुयाजान्ता । १०। स्विष्ट-
कृदन्ता वा । ११। आन्यभागौ वा परिहाप्यानुयाजौ च । १२।

यन स्त्रियावकुरुतं येनापामृशतं सुराम्
येना चामभ्यषिञ्चतं येनेमां पृथिवीं महीम्
यदा तदश्विना यशस्तेन मामभिषिञ्चतम् ।

इति होताभ्युचते । १३ ।

उपेच्छ्वेन चक्षुषा गृहान्परैमि मानुषः ।

इत्यागच्छन्यजमानः । १४ ।

इहे सहस्रदक्षिणे अपि पूषा नि घीदतु ।

इत्युपविशाह्वनीये ¹⁵ समिधावादधाति देवानां समिदमीति पूर्वा
तृष्णीमुत्तराम् । १५ । तृष्णीं पत्नी गार्हपत्ये । १६ । ॥ ११ ॥

प्रायणैययोदयनीया व्याख्याता । १ । विपर्यासे याज्यापुरोनु-
वाक्यानां स्विष्टकृतः परिहाय । २ । पथां स्वस्तिं चतुर्थीं यजति
। ३ । तृतीयं सवितारम् । ४ । मित्रावरुणौ च वशानूबन्ध्या । ५ ।
पयस्या वा । ६ । आ वां मित्रावरुणा तत् सु वां मित्रावरुणा नो
मित्रावरुणेति पुरोनुवाक्याः । ७ । युवं वस्ताणि यदंहिष्ठं प्र बाह्वेति
याज्याः । ८ । दीक्षणीयाप्रभृत्यानूबन्ध्यायाः संस्थानान्न वेदे पत्नीं
वाचयति न स्तृणति । ९ । अनूबन्ध्यायां वाचयित्वाग्नेणाग्नीध्रीयं
धिष्णं स्तृणति । १० । मापो मौषधीर्हिंसीः शुगसि यं द्विभस्तं
ते शुगच्छतु ।

धाम्नोधाम्नो राजंस्ततो वरुण नो मुञ्च ।

यदापो अग्नौ इति वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥

इति हृदयशूलमुपस्थाय ¹¹ सुमित्रिया न आप ओषधयः सन्त्वि-
त्युपस्थाय ¹² दुर्मित्रियारुस्मै सन्तु यो ऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विभ

इति दक्षिणा निरुचन्ति । ११^{१३} । आज्यभागप्रभृति वा पयस्या । १२^{१४} ।
अमावास्याविकारः । १३^{१५} । अनिगदेलान्ता । १४^{१६} । ॥ १२ ॥

उदङ्गुदवमाय वैष्णव्यर्चा पूर्णाहुतिं ऊत्वोदवसानौयया यजति
। १ । आग्नेयीष्टिः । २ । पौर्णमासीविकारः । ३ । याः पुनराधेये ता
हविषः स्विष्टकृतश्च । ४ । पञ्चकपाले पौनराधेयिकीष्टिः । ५ । संस्थि-
तायां सायमग्निहेत्रं जुहोति । ६ । ॥ १३ ॥

मन्द्रया वाचा प्रातःसवनम् । १ । उच्चैस्तरामाज्यात्प्रउगम् । २ ।
मध्यमया माध्यन्दिनम् । ३ । उच्चैस्तरां मरुत्वतोयान्निष्क्रेवत्यम् । ४ ।
उत्तमया तृतीयसवनम् । ५ । उच्चैस्तरां वैश्वदेवादाग्निमारुतम् । ६ ।
उत्तमया वा माध्यन्दिनम् । ७ । मन्द्रया तृतीयसवनम् । ८ । मध्य-
मया वा । ९ । ॥ १४ ॥

यस्मै प्रेथत्या तस्यापवर्गाद्वाचं यच्छति । १ । आहावप्रभृति
चानुवषट्कारात् । २ । प्रातरनुवाके ब्रह्मा । ३ । भवयित्वा चा स्तोत्र-
प्रसवात् । ४ । प्रसवप्रभृति चानुवषट्कारात् । ५ । अतिप्रैषान्तं श्रुत्वा
वसतीवरौणां परिहरणात् । ६ । यस्ते द्रष्टाः स्कन्दति द्रष्टाश्चस्कन्देति
विप्रुषां होमः पुरस्तात्पवमानानाम् । ७ । सर्पतश्चानुसर्पति । ८ ।
मैत्रावरुणश्च । ९ । अग्निचित्यायां चाग्नौ प्रणीयमाने ऽप्रतिरथं
जपति । १० ।

विद्या आशा दक्षिणतः सर्वान्देवानयालिह ।

स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मध्वः पिबतमश्विना ॥

इति महावीरमनुसंयन् । ११ ।

अश्विना घर्मं पातं हार्दानमर्हर्दिवाभिहृतिभिः ।

तन्वायिणे नमो द्यावापृथिवीभ्याम् ॥

इति वषट्कृते । १२ ।

अपातामयिना घर्ममनु द्यावापृथिवी अमंसाताम् ।

इहैव रातयः सन्तु ॥

इत्यनुवषट्कृते । १३ । समानमनिर्दिष्टम् । १४ । इति सोमे ब्रह्म-
कर्म । १५ । ॥ १५ ॥

इन्द्रो मरुत्वान्शोमस्य पिबतु । मरुत्स्तोत्रो मरुद्गणः । मरुद्दृधो
मरुत्सखा । य ईमेन देवा अन्वमदन् । अप्रूर्ये वचत्वर्ये । शम्बरहत्ये
गविष्टौ । अर्चन्तं गुह्या पदा । परमस्थां परावति । वधौदृचं सृज-
दपः । मरुतामोजसा सह । आदीं ब्रह्माणि वर्धयन् । अनाष्टा-
न्योजसा । कृणुन्देवेभ्यो दुवः । मरुद्भिः सखिभिः सह । इन्द्रो मरुत्वां
इह अवदिह सोमस्य पिबतु । प्रेमां देवो देवहृतिमवतु देव्या
धिया । प्रेदं ब्रह्म प्रेदं चत्रम् । प्रेमं सुत्वनं यजमानमवतु ।
सिचश्चित्राभिरूतिभिः । अवद्रह्णाणावसा गमत् । १ । अथोक्थवी-
र्यम् । २ । रूपमनुरूपं प्रतिरूपं सुरूपमिहेपोयो भद्रमागृण्वते
लोक्यमवाचीन्द्रायेति । ३ । ॥ १६ ॥

इन्द्रो देवः सोमं पिबतु । एकजानां वीरतमः । भूरिजानां
तवस्तमः । हर्यो स्याता । पृश्नेः प्रेता । वज्रस्य भर्ता । पुरां भेत्ता ।
पुरां दर्मा । अपां नेता । सत्त्वनां नेता । निजघ्निदूरेश्रवाः । उप-
मातिकृद्मनावान् । इहोऽग्नन्देवो बभूवान् । इन्द्रो देव इह अवदिह
सोमं पिबतु । प्रेमां देव इति समानम् । १ । अथोक्थवीर्यम् । २ ।
संरालसि खरालसि विरालसि राजास्यभिभूरस्यभिभूयास्य वयं यं
दिशोऽपगृण्वते लोक्यमवाचीन्द्रायेति । ३ । ॥ १७ ॥

सविता देवः सोमस्य मत्सत् । हिरण्यपाणिः सुजिह्वः । सुवाङ्मः
 स्वङ्गुरिः । त्रिरहन्सत्यसवनः । यः प्रासुवद्वसुधितौ । उभे जाष्ट्री
 सवीमनि । श्रेष्ठं सावित्रमासुवम् । दोग्ध्रीं धेनुम् । वाह्वारमन-
 द्वाहम् । आशुं सप्तिम् । जिष्णुं रथेष्ठाम् । पुरधिं योषाम् ।
 सभेयं युवानम् । सविता देवः परामीवां साविषत्पराघशसम् ।
 इह अवदिह सोमस्य मत्सत् । प्रेमां देव इति समानम् । १ । ॥ १८ ॥

द्यावापृथिवी सोमस्य मत्सताम् । पिता च माता च । धेनुश्च
 ऋषभश्च । धन्या च धिषणा च । सुरेताश्च सुदुषा च । शंभूश्च
 मयोभूश्च । ऊर्जस्वती च पयस्वती च । द्यावापृथिवी इह श्रुतामिह
 सोमस्य मत्सताम् । प्रेमां दवी देवहृतिमवतां देव्या धिया । प्रेदं
 ब्रह्म प्रेदं चत्रम् । प्रेमं सुत्वंतं यजमात्रमवताम् । चित्रे चित्राभि-
 हृतिभिः । श्रुतां ब्रह्माण्यावसा गताम् । १ । ॥ १९ ॥

ऋभवो देवाः सोमस्य मत्सन् । विष्टी स्वपसः । कर्मणा
 सुहस्ताः । धन्या धनिष्ठाः । शम्या शमिष्ठाः । शच्या शचिष्ठाः ।
 ये धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपामतवन् । अतश्चन्धेनुमभवद्विश्वरूपी ।
 अबुध्नन्सं कनीना मदन्तः । अयुञ्जत हरौ अयुर्देवा उप । संवत्सरे
 स्वपसो र्याज्यं भागमायन् । ऋभवो देवा इह अवन्निह सोमस्य
 मत्सन् । प्रेमां देवा देवहृतिमवन्तु देव्या धिया । प्रेदं ब्रह्म प्रेदं
 चत्रम् । प्रेमं सुत्वंतं यजमानमवन्तु । चित्राश्चित्राभिहृतिभिः ।
 अवन्ब्रह्माण्यावसा गमन् । १ । ॥ २० ॥

विश्वे देवाः सोमस्य मत्सन् । विश्वे वैश्वानराः । महि महान्तः ।
 पक्वान्ता नेमतिथीवानः । आस्त्राः पचतवाहसः । ये द्यां च पृथिवीं

चातस्युः । अपस्य स्वस्य । ब्रह्म च त्वं च । वर्हिस्य वेदिं च । यज्ञं
 चोरु चान्तरिक्षम् । वातात्मानो अग्निदूताः । ये स्य त्रय एका-
 दशासः । त्रयस्य त्रिंशच्च । त्रयस्य त्रीं च शता । त्रयस्य त्रीं च
 सहस्रा । तावन्त उदरणे । तावन्तो निवेगने । तावतीः पत्नीः ।
 तावतीर्ग्राः । तावन्तो ऽभिषाचः । तावन्तो रातिषाचः । अतो
 वा देवा भूयांस स्य । मा वो देवा अविशमा मा विशमायुरा
 वृत्ति । विश्वे देवा इह अवनिह सोमस्य मत्सन् । प्रेमां देवा इति
 समानम् । १ । अथोक्थवीर्यम् । २ । भूतमसि भविष्यदसि विभू-
 तमसि प्रभूतमसि सदसि चतुरस्योजो ऽसि भद्रमसि श्रुतायै
 त्वावाचीन्द्राथोक्थं देवेभ्यः । ३ । ॥ २१ ॥

अग्निर्वैश्वानरः सोमस्य मत्सन् । विश्वेषां देवानाम् समित् ।
 अजस्रं दैव्यं ज्योतिः । यो विड्भ्यो मानुषीभ्यो दीदेत् । द्युषु
 पूर्वासु दिद्युतानः । अजर उषसामनीके । आ यो यां भात्या
 पृथिवीम् । ओर्वन्तरिक्षम् । ज्योतिषा यज्ञियाय गर्भं यंसत् ।
 अग्निर्वैश्वानर इह अवनिह सोमस्य मत्सन् । प्रेमां देव इति
 समानम् । १ । ॥ २२ ॥

मरुतो देवाः सोमस्य मत्सन् । सुष्टुभः स्वर्काः । अर्कसुभो
 बृहद्वयमः । नभत्या वर्षनिर्णिजः । त्वेषासः पृश्निमातरः । शुभ्रा
 हिरण्यवाद्यः । तवसो भन्ददिष्टयः । शूरा अनाष्टष्टयाः । मरुतो
 देवा इह अवनिह सोमस्य मत्सन् । प्रेमां देवा इति समा-
 नम् । १ । ॥ २३ ॥

अग्निर्जातवेदाः सोमस्य मत्सन् । खनीकश्चित्रमानुः । अप्रो-

षिवान् गृहपतिः । तिग्मस्तांमि दर्शतः । घृताहवन ईद्वः । वज्रल-
वर्मास्तृतयज्वा । प्रतीत्या शत्रून्नेतापराजितः । अग्ने जातवेदो ऽभि
द्युम्नमभि सह आयच्छस्त्र । शृणो ऽस्तुशः । समेद्धारमंहमः पाहि ।
अग्निर्जातवेदा इह अवदिह सोमस्य मत्सत् । प्रेमां देव इति
समानम् । १ । अथोक्थवीर्यम् । २ । तेजो ऽसि धृष्टिरमि विधृष्टि-
रमि प्रधृष्टिरमि विधृष्टिरमि धरुणममि धर्त्रममि धर्यो ऽस्याश्रुत्यै
त्वावाचीन्द्रायोक्थं देवेभ्यः । ३ । ॥ २४ ॥

अस्य मदे जरितरिन्द्रः सोमस्य मत्सत् । अस्य मदे जरितरिन्द्रो
ऽहिमहन् । अस्य मदे जरितरिन्द्रो वचमहन् । अस्य मदे जरितरिन्द्र
उद्धामस्तभ्नादप्रथयत्पृथिवीम् । अस्य मदे जरितरिन्द्रो व्यन्तरित्त-
मतिरदा सूर्यं दिव्यैरयत् । अस्य मदे जरितरिन्द्र उदार्यं वर्णमति-
रदव दासं वर्णमहन् । अस्य मदे जरितरिन्द्रो ऽपिन्वदपितो ऽजिन्व-
दजुवः । अस्य मदे जरितरिन्द्र ऋष्या इव पम्फणतः पर्वतान्प्र-
कुपितां श्रग्णात् । अस्य मदे जरितरिन्द्रो ऽपां वेगमैरयत् । अस्य
मदे जरितरिन्द्र इह अवदुप गिरि छात् । अस्य मदे जरितरिन्द्र
इह अवदिह सोमस्य मत्सत् । प्रेमां देव इति समानम् । १ ।
अथोक्थवीर्यम् । २ । रोहोभ्यां रोहो ब्रध्नस्य विष्टपं स्वर्ग्या तनू-
नाक इति नाक इति । ३ । ॥ २५ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे ऽष्टमो ऽध्यायः समाप्तः ।

पूर्वार्धः समाप्तः ।

आम् ।

—००—

व्याख्याती ऽग्निष्टोमः प्रकृतिर्द्वादशाहस्यैकाहानां च । १ । तस्य
विकारं व्याख्यास्यामः । २ । श्रूयमाणं प्राकृतं नामधेयमन्यस्मिन्द्रव्ये
प्रकृतिं निवर्तयति । ३ । प्रतिषेधः । ४ । अर्थः । ५ । परिसंख्या
। ६ । उपजनो वा । ७ । आग्निमारुतादूर्ध्वमागमात्तयाणां शस्त्रा-
णामुक्त्यो भवति । ८ । एकागमादूर्ध्वमुक्त्येभ्यः षोडशी । ९ ।
चयोदशागमादूर्ध्वं षोडशिना ऽतिरात्रः । १० । अन्तरेणाग्निमारुत-
मनुयाजांश्चैतेषां स्थानम् । ११ । ॥ १ ॥

साकमथं मैत्रावरुणस्य । १ । एह्यु षु ब्रवाणीति स्तोत्रियानु-
रूपौ । २ । चर्षणीधृतमस्तभ्राद्यामिति तृचौ । ३ । इन्द्रावरुणा
युवमध्वराय नः । ४ । आ वां राजानौ । ५ । इन्द्रावरुणा मधु-
मत्तमस्येति यजति । ६ । ॥ २ ॥

सौभरं ब्राह्मणाच्छंसिनः । १ । वयमु त्वामपूर्व्यं यो न इदमि-
दमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । २ । प्र मंहिष्ठाय यो अद्रिभि-
दिति तृचौ । ३ । अस्तेव सु प्रतरमित्युत्तमामुद्धृत्योदप्रत इति
शस्त्रा^५ या पूर्वस्योद्धृता तथा परिधाय बृहस्पते युवमिन्द्रश्चेति
यजति । ४ । ॥ ३ ॥

नार्मेधमच्छावाकस्य । १ । अधा हीन्द्रेति स्तोत्रियानुरूपौ । २ ।
ऋतुर्जनित्री । ३ । विष्णोर्नु कम् । ४ । प्र वः पान्तमन्यसः । ५ ।

सं वां कर्मणा । ६ । इन्द्राविष्णू मदपती मदानामिति यजति । ७ । ॥ ४ ॥

घोलशिने स्तोत्र्यमाणेषु^१ *

यस्माज्जातो न परो अन्यो अस्ति य आ बभूव भुवनानि विश्वा ।

प्रजापतिः प्रजया संरक्षणस्त्रीणि ज्योतीर्षि सचते स घोलशी ॥

इति यजमानः घोलशिग्रहमुपतिष्ठेत् । १ ।

इन्द्र जुषस्व प्र वहा याहि गृह्ण हरिह ।

पिवा सुतस्य मतिर्न मध्वश्चकानश्चारुमदाय ॥

इन्द्र जठरं नव्यं न पृणस्व मधोर्दिवो न ।

अस्य सुतस्य स्वर्णोप त्वा मदाः सुवाचो अस्युः ॥

इन्द्रसुराषाणिमत्रो न जघान वृत्रं यतिर्न ।

विभेद वलं मृगुर्न ससाहे शत्रून्मदे सोमस्य ॥

इति स्तोत्रियं शस्त्वा । ३ । त्वावतः पुरुवसो ३ इत्येका । ३ । आ त्वा

वहन्तु हरयः स्वादोरित्येति गायत्रं त्वचं पाङ्क्तं च विहरति । ४ ।

प्रथमेन गायत्रेण पादेन प्रथमं पाङ्क्तं पादं संधायावस्यति । ५ ।

द्वितीयेन गायत्रेण द्वितीयं संधाय प्रणौति । ६ । तृतीयेन गायत्रेण

तृतीयं संधायावस्यति । ७ । द्वौ पङ्क्तेः परिशिष्टौ ताभ्यां प्रणौति

। ८ । इन्द्राय साम गायता मन्द्रैरिन्द्र हरिभिरित्यौष्णिहं त्वचं

वार्द्धतं च विहरति । ९ । प्रथमेनौष्णिहेन पादेन प्रथमं वार्द्धतं

पादं संधायावस्यति । १० । द्वितीयेनौष्णिहेन द्वितीयं संधाय प्रणौति

* घोलशिग्रहमुपतिष्ठेति सूत्रच्छेदः Comm.

- । ११¹² । अष्टाक्षरमौष्णिहस्य पादस्याष्टाक्षरं बार्हतस्य ताभ्यामवस्यति
 । १२¹³ । चतुरक्षरे शिष्टे ते समस्योत्तमं बार्हतं पादं संधाय प्रणौति
 । १३¹⁴ । ॥ ५ ॥

आ धूर्षून् न इति द्विपदां च विंशत्यक्षरां त्रिष्टुभं च विहरति
 । १ । प्रथमेन द्वैपदेन पञ्चाक्षरेण प्रथमं त्रैष्टुभं पादं संधायावस्यति
 । २ । द्वितीयेन पञ्चाक्षरेण द्वितीयं संधाय प्रणौति । ३ । तृतीयेन
 पञ्चाक्षरेण तृतीयं संधायावस्यति । ४ । चतुर्थेन पञ्चाक्षरेण चतुर्थं
 संधाय प्रणौति । ५ ।

एष ब्रह्मा य ऋत्विज इन्द्रो नाम श्रुतो गृणे ।

विश्रुतयो यथा पथ इन्द्र त्वयन्ति गतयः ।

त्वामिच्छ्वमस्यते यन्ति गिरो नः संयतः ।

प्र ते मह दात द्वैपदं त्वचं जागतं च विहरति । ६ । प्रथमेन
 द्वैपदेन चतुरक्षरेण प्रथमं जागतं पादं संधायावस्यति । ७ । द्विती-
 येन चतुरक्षरेण द्वितीयं संधाय प्रणौति । ८ । तृतीयेन चतुरक्षरेण
 तृतीयं संधायावस्यति । ९ । चतुर्थेन चतुरक्षरेण चतुर्थं संधाय
 प्रणौति । १० । इन्द्रो दधीच इति तिसृणां गायत्रीणां द्वाभ्याम-
 वसाय पादाभ्यां द्वाभ्यां प्रणौति द्वाभ्यामवसाय द्वाभ्याम् । ११ ।
 उत्तमेन गायत्रेण पादेन प्रोष्वस्मै पुरोरथमित्येतस्याः पादं संधा-
 यावस्यति । १२ । द्वाभ्यां प्रणौति¹³ द्वाभ्यामवसाय¹⁴ द्वाभ्याम्
 । १३¹⁵ । प्र प्र वस्त्रिष्टुभामति त्वचम् । १४¹⁶ । आ यत्पतन्तीत्येका
 । १५¹⁷ । यो व्यतीनात तसृणामुत्तमां परिशिष्य निविदम् । १६¹⁸ ।
 स्तोत्रिये चाद्वावो निविदे पारधानीयायै च । १७¹⁹ । उद्यद्ब्रह्मेति

परिधायोक्त्ववीर्यं जपित्वा^{२१}पाः पूर्वेषामिति यजति । १८^{२२} । एतस्मि-
न्स्तोत्रिये चत्वारिंशत्संपदानुष्टुभः । १९^{२३} । विक्रियमाणे ययाममा-
स्तातम् । २०^{२४} ।

इन्द्रश्च संगद्वरणश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्य एतम् ।

तयोरहं भक्षमनुभक्षयामि वाग्देवो जुषाणा सोमस्य दृष्यतु ॥
इति ग्रहं भक्षयति । २१^{२५} । ॥ ६ ॥

पान्तमा वो अन्वम इति स्तोत्रियानुरूपौ हेतुः प्रथमेषु
रात्रिपर्यायेषु । १ । न प्रथमस्य प्रथममाघ्नलयात् । २ । शेषः
सूक्तस्योक्थमुखम् । ३ । अभि त्वं मेषमिति जागतम् । ४ । अध्व-
र्यवो भरतेन्द्रार्थेति यजात । ५ । ॥ ७ ॥

प्र व इन्द्राय मादनं प्रकृतानोति मैत्रावरुणस्य । १ । सुरूप-
कृत्वमित्युक्थमुखम् । २ । त्वं सु मेषमिति जागतस्य नवमौ चोत्तमां
चोद्धृत्य चतुर्दशीं पूर्वां शस्त्वा त्रयोदश्या परिधाय पाता सुतामन्द्रो
अस्तु सोमं हन्ता वृत्रमिति यजति । ३ । ॥ ८ ॥

वयसु त्वा तदिदर्या वयसु त्वा दिवा सुत इति ब्राह्मणाच्छं-
सिनः । १ । इन्द्र त्वा वृषभमित्युक्तामुखम् । २ । वार्वहत्याय शवस
इति वोत्तमासुद्धृत्य । ३ । न्यू षु वाचमिति जागतम् । ४ । वृषा
मद इन्द्र इति यजति । ५ । ॥ ९ ॥

इन्द्राय मदने सुतमिन्द्रमिद्राचिनो वृहदित्यच्छावाकस्य । १ ।
शेषः सूक्तस्योक्थमुखम् । २ । मा सो अस्मिन्निति जागतम् । ३ ।
इदं त्यत्पात्रमिति यजति । ४ । ॥ १० ॥

अथं त इन्द्र सोमो ऽयं ते मानुषे जन इति स्तोत्रियानुरूपौ

हेतुर्मध्यमेषु रात्रिपर्यायेषु । १ । उद्देदभीत्युक्थमुखमुत्तमासुद्धृत्य
। २ । अहं भुवमिति जागतम् । ३ । अपाय्यस्येति यजति । ४ । ॥ १९ ॥

आ तू न इन्द्र क्षुमन्तमा तू न इन्द्र वृत्रहन्निति मैत्रावरुणस्य
। १ । एन्द्र सानसिमित्युक्थमुखम् । २ । प्र वः सतामिति जागतम्
। ३ । अस्य मदे पुरु वर्षांसीति यजति । ४ । ॥ २० ॥

अभि त्वा वृषभाभि प्र गोपतिमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः । १ ।
आ तू न इन्द्र मद्रागित्युक्थमुखम् । २ । तदस्मै नव्यमिति जागतम्
। ३ । यस्ते रथ इति यजति । ४ । ॥ २१ ॥

इदं वसो सुतमिन्द्रेहि मत्सीत्यच्चावाकस्य । १ । शेषः सूक्तस्यो-
क्थमुखम् । २ । अजातशत्रुमिति जागतस्योत्तमासुद्धृत्योद्यत्सह इति
परिधायेदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्रेति यजति । ३ । ॥ २४ ॥

इदं ह्यन्वोजसा मह्यं इन्द्रो य ओजसेति स्तोत्रियानुषणौ
हेतुरुत्तमेषु रात्रिपर्यायेषु । १ । शेषः सूक्तस्योक्थमुखमुत्तमास्तिस्व
उद्धृत्य । २ । विश्वजित इति जागतम् । ३ । तिष्ठा हरी इति
यजति । ४ । ॥ २५ ॥

आ त्वेता नि षीदता त्वशत्रवा गहीति मैत्रावरुणस्य । १ ।
यस्य संस्य इति मग्नीक्थमुखम् । २ । अहं दां गृणत इति जागतम्
। ३ । प्र घा न्वस्येति यजति । ४ । ॥ २६ ॥

योगेयोगे युञ्जन्ति ब्रध्नमिति ब्राह्मणाच्छंसिनः । १ । शेषः
सूक्तस्योक्थमुखम् । २ । इमां ते धियमिति जागतस्योत्तमासु-
द्धृत्य^३ तदस्येदं पश्यतेति परिधाय^४ प्रो द्रोण इति यजति । ३ । ॥ २७ ॥

इन्द्रः सुतेषु सोमेष्विन्द्रं वर्धन्वित्यच्चावाकस्य । १ । उत्तमानि

चतुरक्षराण्यभ्यस्यन्ति । २ । उप नः सुतमा गहि सोममिन्द्रेत्युक्थ-
मुखम् । ३ । प्र ते मह दति जागतम् । ४ । प्रोयां पीतिमिति
यजति । ५ । ॥ १८ ॥

अथाच्छावाकस्याहीनिक्याः । १ । पन्यपन्यमित्सोतारः पन्य इदुप
गायतेति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे । २ । आ त्वा विशन्विन्दव आ
त्वा विशन्त्वाश्रव इत्युत्तमे । ३ । संस्याप्य रात्रिपर्यायान्^४ ॥ १९ ॥

आश्विनाय स्तोत्र्यमाणेषु प्रवृताज्जती जुहोति । १ । समया
वाचा शंसेत् ।^२ । उत्तरोत्तरिणा वा ।^३ । यः प्रातरनुवाकस्तदा-
श्विनम् ।^४ । तस्य विकारं व्याख्यास्यामः ।^५ । यथाक्वन्दसं शस्त्रम्
।^६ । बार्हतौनां प्रतिपदां प्रथमंप्रथमं प्रगाथं पुनरादायं ककुप्का-
रम् ।^७ । अग्निर्हीता गृहपतिरिति प्रतिपदापोरेवतीमुद्धृत्य ।^८ ।
चतुर्दश गायत्रादुद्धरति ।^९ । आनुष्टुभाद्दे ।^{१०} । त्रैष्टुभात्तयोदशं
शतम् ।^{११} । नित्यानि काचीवतान्यागस्त्यानि च ।^{१२} । प्रथमं तु
काचीवतं शस्त्रा काराधद्धोत्रिया नव ।^{१३} । ऊर्ध्वमागस्त्येभ्यस्त्रिशतं
सुपर्णम् ।^{१४} । अन्यासां वाश्विनीनां तावत् ।^{१५} । समिद्धश्चिदिति
तिष्ठ उद्धरति ।^{१६} । अयं वां मधुमत्तम इत्यष्टौ यथास्थानम्
।^{१७} । एकादशौष्णिहात् ।^{१८} । तथाग्नेयाज्जागतात् ।^{१९} । उत्त-
मेन पाङ्केन पादेनोदयं काङ्क्षेत् ।^{२०} । उदिते सौर्याणि ।^{२१} ।
उदु त्वं जातवेदसमिति नव ।^{२२} । चित्रं देवानाम् ।^{२३} । नमो
मित्रस्य ।^{२४} । इन्द्र क्रतुमिति प्रगाथः ।^{२५} । मही द्यौरिति
तिष्ठः ।^{२६} ।

विश्वस्य देवी मृशयस्य जन्मनो न या रोषाति न यम

इति द्विपदा । २६ । बृहस्पते अति यदर्थो अर्हादिति परिदधाति । २७ । प्रातपदे चाहावः परिधानीयायै च । २८ । तत्संपदा बृह-
 तीसहस्रं संपद्यते । २९ । इमे सोमामस्तिरोअज्ञाम दात पुरोनु-
 वाक्या । ३० । होता यत्तदश्विना सोमानां तिरोअज्ञानामिति प्रैषः । ३१ । उभा पिवतं प्र वामंध्रांसीत्यध्धां संधायाधर्चेन वषट्करोति । ३२ । विगजैवेति कौषौतकिः । ३३ । अश्विना वायुनेति वा । ३४ । ॥ २० ॥

त्रिवृद्धिष्यवमानः । १ । सन्धिषाम च । २ । पञ्चादितः पञ्च-
 दशानि । ३ । रात्रिश्च । ४ । पञ्च सप्तदशानि । ५ । पञ्चैकविंशानि । ६ । इति ज्योतिषः स्तोमाः । ७ । एत एवाभिप्रवस्य । ८ । ॥ २१ ॥

अग्निं तु चेव्यमाणस्यादीक्षितस्तेष्टिः । १ । अग्नये ब्रह्माण्वते ऽग्नये
 चत्रवते ऽग्नये चत्रभृते । २ । पौर्णमासीविकारः । ३ । ब्रह्म प्रजावदा
 भर ब्रह्म च ते जातवेद इत्यग्नये ब्रह्माण्वते । ४ । अर्चन्तस्वास्या-
 कमग्ने अध्वरमग्ने द्युन्नन स्वदस्व हव्येत्युत्तरयोः । ५ । बहूनां चेव्य-
 माणानां संनिवपनौया । ६ । एकस्योस्वामंभरणीया । ७ । ॥ २२ ॥

प्राजापत्यश्च पशुवन्धः । १ । वायव्यो वा । २ । अग्नयं वा
 कामाय । ३ । पुरुषो ऽजो ऽविको गौग्य इति पञ्च पशवः । ४ ।
 अजो वा तृपरः । ५ । प्राजापत्यं चैके वायव्यं पशुपुरोलाशं कुर्वन्ति । ६ ।
 प्राजापत्यं वायव्ये । ७ । वैश्वानरौयमाग्नेये । ८ । हिरण्यगर्भ
 इति पुरोनुवाक्यास्तिष्ठ उत्तरा याज्याः प्राजापत्यस्य । ९ । उपांशु
 । १० । एकया च राये नु कुविदङ्गेति पुरोनुवाक्याः पौवोअन्नान्प्र
 याभिर्यामि प्र वायुमच्छति वायव्यस्य । ११ । आ ते वत्सो मनो

यमत्तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाग्निः परेषु धामस्विति पुरोनुवाक्या वयं
ते अद्याश्याम तमीले च त्वेत्याग्नेयस्य । १२ । वज्रवत्पशुनिगमाः
पञ्चसु क्रियमाणेषु पृथिवीं शरीराणीत्यातः । १३ । एकवदत
ऊर्ध्वम् । १४ । ॥ २३ ॥

त्रिहविश्च दीक्षणीया । १ । आग्नावैष्णवो वैश्वानरीय आदित्ये-
भ्यश्च । २ । त्यान्नु क्षत्रियान्धारयन्तः । ३ । पञ्चहविर्वा । ४ । अदि-
तये चतुर्थः पञ्चमः सरस्वत्यै । ५ । पञ्चहविर्वातिथ्या । ६ । आग्नेयैन्द्रौ
वैश्वदेवबार्हस्पत्यौ वैष्णवश्च । ७ । शुचिमर्कैस्तं शग्मासः । ८ ।
चितिभ्यः प्रणीयमानाभ्य इत्युक्तः^९ पुरीष्यासः प्रो त्ये अग्नयो
ऽग्निषु विश्वेभिरग्ने अग्निभिरग्ने विश्वेभिरग्निभिरित्युपांश्चनुब्रुवन्पश्चा-
दनुममेति । ९ । ॥ २४ ॥

संचिते परिष्टुते^१ ऽग्न्यव्यमनुशंसेत्युक्तश्चित्यस्य पश्चादुपविश्याज्ये-
यस्तूष्णीं^२ शंसतेनानाह्वय सजपेनानुशंसति । १ । वैश्वानरायेत्युक्तः पुरो-
नुवाक्यामनूच याज्यया यजति^३ प्रयाजानुयाजान्वा परिहाप्य
। २ । ॥ २५ ॥

अग्नीषोमीयस्य पशुपुरोलाशमन्वच्च देवसृभ्यो हवींषि । १ ।
अग्नये गृहपतये सोमाय वनस्पतये सवित्रे सत्यप्रसवाय रुद्राय
पशुपतये बृहस्पतये वाचस्पतये इन्द्राय ज्येष्ठाय मित्राय सत्याय
वरुणाय धर्मपतये । २ । अग्निर्होता गृहपतिर्हव्यवालग्निरा विश्वदेवं
न प्रमिय इन्द्रं वयं महाधन उरुं नः । ३ । सवष्टाहवींषि च
। ४ । ॥ २६ ॥

अग्नये वामन्तिकाय गायत्राय त्रिवृते राघन्तरायेन्द्राय ग्रैष्माय

चैष्टुभाय पञ्चदशाय वार्हताय विश्वेभ्यो देवेभ्यो वार्षिकेभ्यो जाग-
तेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो मित्रावरुणाभ्यां शारदाभ्यामानुष्टु-
भाभ्यासेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां बृहस्पतये हैमन्तिकाय पाङ्गाय त्रिण-
वाय शाकृताय सवित्रे शैशिरायातिच्छन्दमाय त्रयस्त्रिंशाय रैव-
तायानुमतये ऽग्नये वैश्वानराय कायादितये विष्णुपत्न्यै । १ । अर्च-
न्तस्त्रास्माकमग्ने अध्वरमृतेन यौ प्र बाह्वा बृहस्पते जुषस्वैवा पित्रे
ऽनागशो वाममद्य

अन्वद्य नो अनुमतिर्धृञ् देवेषु मन्यताम् ।

अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मयः ॥

अन्विदनुमते त्वं मन्यामै शं च नस्तुधि ।

क्रवे दत्ताय नो हिनु प्र ण आयूंषि तारिषः ॥

इति । २ । न पशुतन्त्रे हवींषि चोद्यमानानि निगमान्त्रभन्ते । ३ ।
वपां संस्थाप्यानूबन्ध्यायास्त्राद्रेण पशुनोपांशु पत्नीशाले चरन्ति
। ४ । पर्यग्निकृतमुत्सृजन्ति न संस्थापयन्ति । ५ । आज्येन वा पशु-
धर्मणा संस्थापयन्ति । ६ । शिवस्त्वष्टः प्रथमभाजम् । ७ । ॥ २७ ॥
देविकाहवींषि चान्वञ्चि पशुपुरोलाशम् । १ । अनुमत्यै कुक्कै राका-
सिनीवालीभ्यां धात्रे । २ ।

कुक्कमहं सुवृतं विद्वानापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जाह्वीमि ।

सा नो ददातु श्रवणं पितृणां तस्यै ते देवि हविषा विधेम ॥

कुक्कर्देवानाममृतस्य पत्नीर्हव्या नो अस्य हविषः कृणोतु ।

सं दाशुषे किरतु भरिं वामं रायस्योषं चिकितुषे ददातु ॥

धाता ददातु दाशुषे प्राचीं जौवातुमचितिम् ।

वयं देवस्य धौमहि सुमतिं सत्यधर्मणः ॥

धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवमं जजान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता तस्मा उ हव्यं दत्तवज्जुहोत ॥

इति । ३ । देवीभ्यश्च हवींषि । ४ । अद्भ्य ओषधीभ्यो गोभ्य उपसे
रात्रये सूर्यायै दिवे पृथिव्यै वाचे गवे । ५ । आपो हि इ यो वो
वृताभ्यः । ६ । या ओषधीः पूर्वा अति विश्वाः । ७ । यूयं गावो न ता
अर्वा । ८ । प्रति स्या सूनरी सत्या सत्येभिः । ९ । रात्रौ व्यस्यत् ।

ये ते रात्रि नृचक्षो युक्तासो नवतिर्नव ।

अशीतिः सन्त्वष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः ॥ । १० ।

दे ते सुकिंशुकं । ११ । रुद्र याहि हरिभिः सखे विष्णो । १२ । सोना
पृथिवि बलित्या पर्वतानां । १३ । देवीं वाचं यदाम्बदन्ती । १४ । माता
रुद्राणां वचोविदम् । १५ । दिशां चावेष्टीः । १६ । अग्नय इन्द्राय
मित्रावरुणाभ्यां बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो विष्णवे । १७ । संस्थि-
तायां चोदवमानीयायां मैत्रावरुणा पयस्यया नानिष्टाग्निचिन्मैथुनं
चरेचरेत् । १८ । ॥ २८ ॥

इति शाङ्खायनसूत्रे नवमोऽध्यायः समाप्तः ।

आम ।

—००—

शुद्धपक्षस्याष्टम्यां द्वादशाहाय दीक्षन्ते । १ । द्वादश दीक्षाः । १ ।
 द्वादशोपसदः । २ । सुत्यान्यहानि द्वादश । ४ । अतिरात्रः सुत्यानां
 प्रथमं चोत्तमं च । ५ । मध्ये दशरात्रः । ६ । पृष्ठयः षलहः । ७ ।
 षयश्चन्दोमाः । ८ । दशममहः । ९ । अयं यज्ञ इति याज्या हारि-
 योजनस्य । १० । अननुवषट्कृत एवासंप्रेषितो मैत्रावरुणः परा याहि
 मग्नवन्नित्यनूच्य जायेदस्मिति वेह मद एव मघवन्नित्यतिप्रैषमाह
 द्वितीयप्रभृतिषु । ११ । प्रायणीये वा यथासमाम्नातम् । १२ । श्वः
 सुत्या वामिन्द्राग्नी तां वां प्रब्रवीमि विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः
 सोम्येभ्यः सोमपेभ्यो ब्रह्मन्वाचं यच्छेत्प्राग्नीध्रः स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चा-
 दुपविश्य । १३ । नित्यमेतत्प्रागुत्तमादङ्गः । १४ । पत्नीमंयाजान्तता
 । १५ । आग्निषामनिर्वचनम् । १६ । नामधेयाग्रहणं च । १७ । प्राय-
 णीयोदयनीययोः सारस्वतः । १८ । माधुच्छन्दसे वा । १९ । दिरात्र-
 प्रभृतिष्वहःसंधातेषु यत्र होताश्विनं शंसेत्तत्र मैत्रावरुणः प्रातरनु-
 वाकमनुब्रूयात् । २० । ॥ १ ॥

त्रिरहस्तोमं रथन्तरपृष्ठमग्निष्टोमः प्रथमं दशरात्रिकम् । १ । उप
 प्रयन्तो अध्वरमित्याज्यं व्यूल्हे प्र वो देवायेति समूल्हे । २ । माधुच्छन्दसः
 प्रउगः । ३ । आ यातिन्द्रो ऽवस इति मरुत्वतीयम् । ४ । आ न
 इन्द्रो दूरादिति निष्केवल्यम् । ५ । अग्ने वर्चस्वन्वर्चस्वी त्वं देवेष्वसि
 वर्चस्व्यहं मनुष्येषु भूयासमित्यतिशान्तिं भक्षयति । ६ । युज्यते मन

इहेह वो ह्यो न विद्वानित्युत्तमे वा परिहायेति वैश्वदेवे विकारः । ७ ।
पञ्चजनीया परिधानीया सर्वत्र वैश्वदेवस्य । ८ । प्र शर्धायेत्याग्नि-
मारुते । ९ । सप्तात ऊर्ध्वमुक्थयानि । १० । षोडशन्तं चतुर्थम् । ११ । ॥ २ ॥

पञ्चदशस्तोमं बृहत्पृष्ठं द्वितीयं । १ । अग्निं दूतं वृणीमह इत्याज्यं
ब्रूहे । २ । त्वं हि जैतवदिति समूल्हे सर्वत्रोत्तमां परिहाय । ३ ।
गार्त्तमदः प्रउगः । ४ । वायो ये ते सहस्रिण इति द्वे तौत्राः सोमास
आ गहीत्येका^५ शुक्रस्याद्येत्येकोभा देवा दिवितृषेति द्वे^६ अयं वा
मित्रावरुणेति चत्वारि त्वचान्युत स्या नः सरस्वती घोरेति प्रउग-
त्वचानि । ५ । विश्वानरस्य व इन्द्र इत्तोमपा इति मरुत्वतीयस्य
प्रतिपदनुचरौ । ६ । उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति ब्राह्मणस्पत्यः प्रगाथः
। ७ । इन्द्र सोमं सोमपत इति मरुत्वतीयम् । ८ । या त ऊतिरिति
निष्केवल्यम् । ९ । इन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेष्वस्योजस्व्यहं मनुष्येषु
भूयासमित्यतिग्राह्यं भक्षयति । १० । विश्वो देवस्येति वैश्वदेवस्य प्रति-
पत् । ११ । अस्य हि स्वयशस्तरमित्युत्तरे । १२ । आ विश्वदेवमित्य-
नुचरः । १३ । तद्देवस्य ते हि द्यावापृथिवी यज्ञस्य व इति वैश्वदेवे
विकारः । १४ । पृथस्य वृष्णो वृष्णो शर्धाय नू चित्सहोजा इत्याग्नि-
मारुते । १५ । ॥ ३ ॥

सप्तदशस्तोमं वैरूपपृष्ठं तृतीयम् । १ । युक्षा हि देवहृतमानि-
त्याज्यं ब्रूहे । २ । त्वमग्ने वसुनिति समूल्हे सर्वत्रोत्तमां परिहाय । ३ ।
श्रौणिह आत्रेयः प्रउगः । ४ । वायवा याहि वीतय इत्येका^५ वायो
याहि शिवेति द्वे इन्द्रश्च वायवेषां सुतानामिति द्वे^६ अयं सोमश्च-
मूसुत इत्येका मित्रे वरुणे^८ ऽश्विनावेह गच्छतमा याह्यद्रिभिः^{१०}

सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरुत नः प्रियेति प्रउगत्त्वानि ।¹² तं तमिच्छय
 इन्द्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ ।¹³ प्रैतु ब्रह्मण-
 स्यतिरिति ब्राह्मणस्यत्यः प्रगाथः ।¹⁴ अयमेति मरुत्वतीयम्
 ।¹⁵ यद्याव इन्द्र यदिन्द्र यावत इति वैरूपस्य स्तोत्रियानुरूपौ
 प्रगाथौ ।¹⁶ इन्द्र त्रिधात्विति सामप्रगाथः ।¹⁷ अहं भुवं यो
 जात इति निष्केवल्यम् ।¹⁸ सूर्य भाजस्विन्भाजस्वी त्वं देवेष्वसि
 भाजस्यहं मनुष्येषु भूयाममित्यतिगाह्यं भजयति ।¹⁹ अभि त्वा
 देवेत्यनुचरः ।²⁰ उदु स्य देवः सविता हिरण्यया घृतवती भुवना-
 नामिति त्वचावनश्वो जातः परावत इति वैश्वदेवे विकारः ।²¹
 वैश्वानराय धिषणां धारावरास्त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिरित्या-
 ग्निमासते ²² १५ । ॥ ४ ॥

एकविंशसोमं वैराजपृष्ठं चतुर्थम् । १ । अग्निं न खट्वक्तिभिरित्याज्यं
 व्यूहो² ऽग्निं नर इति समूहो³ । आनुष्टुभः प्रउगः ।⁴ वायो
 शुक्रो अयामि त इत्येका⁵ वि हि होत्रा इति द्वे⁶ इन्द्रश्च वायवेषां
 सोमानां⁷ यस्विकेतां⁸ नो विश्वाभिरुतिभिरा⁹ त्वा गिरो¹⁰ ऽपत्यमि-
 त्येका¹¹ यूयं हि छेति द्वे¹² इयमददादिति प्रउगत्त्वानि ।¹³ प्र णो
 देवौति समूहो¹⁴ । तं त्वा यज्ञेभिरिति प्रतिपन्नरुत्वतीयस्य ।¹⁵
 ये अहस्य प्रथमस्य त उत्तरस्थानुचराः सब्राह्मणस्यत्याः ।¹⁶ शुंघी
 हवमिन्द्रेन्द्र मरुत्व इमं नु मायिनमिति त्वचावि¹⁷ति मरुत्वतीयम्
 ।¹⁸ पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति वैराजस्य स्तोत्रियानुरूपौ
 न्यूज्जम् ।²⁰ मध्यमस्य पादस्य द्वितीयसप्तमयोरनुचरयोर्द्विषूवं द्विरु-
 त्तरमित्यानुष्टुभः ।²¹ यं तो३ ओ३ सुषाव इर्यो३ ओ३ आद्रि-

रिति । ^{२२} ११ । द्वितीये ऽचरे द्वादशकृत्व एकैकं दीपं ह्रस्वांस्त्री-
 नन्तरेणेति वैराजः । ^{२३} १२ । यं तो सुषावेति । ^{२४} १३ । द्वितीयचतुर्थयो-
 रक्षरयोः प्रतिगरस्यानुष्ठुभः प्रतिन्यूङ्गः । ^{२५} १४ । द्वितीये वैराजः । ^{२६} १५ ।
 ओथो३ ओ३ मोदो३ ओ३ एवेति । ^{२७} १६ । ओथो मोदैवेति । ^{२८} १७ ।
 इन्द्रमिद्वेवतातय इति सामप्रगाथः । ^{२९} १८ । तुभ्येदिमेति तिसृणां
 पूर्वथोर्न्यूङ्गः । ^{३०} १९ । कुह श्रुतो युष्मस्य ते त्यसु वः सत्रासाहमिति
 तिस्र इति निष्कवेत्यम् । ^{३१} २० । द्वितीयादक्तः प्रतिपत् । ^{३२} २१ । हिरण्य-
 पाणिमित्यनुचरः । ^{३३} २२ । आ देवो यातु सविता सुरतः प्र द्यावा
 यज्ञैः पृथिवी नमोभिः प्र च्छभुभ्यः प्र शुक्रैतु देवैति वैश्वदेवे
 विकारः । ^{३४} २३ । प्र सम्राजः क ईं व्यक्ता ऊवे वः सुद्योत्मानमित्याग्नि-
 मारुते । ^{३५} २४ । ॥ ५ ॥

त्रिणवस्तोमं शाकरपृष्ठं पञ्चमम् । १ । इममू ध्विति नवर्चमाज्यं
 व्यूह^२ ऽग्निं तं मन्य इति समूहो^३ । तस्य प्रथमायै पदमवगृह्य
 पदमवगृह्य द्वे अवगृह्यैकेन प्रणौति । ^४ २ । पङ्क्तिशंसं पराः । ^५ ३ । वार्हतः
 प्रउगः । ^६ ४ । आ नो यज्ञं दिविस्पृशमिति द्वे आ नो वायवित्येका^७
 वां महस्वमिति तिस्र^८ चधगित्येति द्वे प्र मित्राद्येत्येकोमा^९ उ वां
 दिविष्टय^{१०} आ नो विश्वा सुहयो^{११} देवं देवं वो ऽवसे देवं देवामि-
 यमददादिति प्रउगहचानि । ^{१३} ६ । उत स्या नः सरस्वती घोरेति
 समूहो^{१४} ७ । यत्पाञ्चजन्ययेति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत् । ^{१५} ८ । इत्या हि
 सोमे ऽवितासि मरुत्वा इन्द्र वृषभो ऽयं ह येनेति तिस्र इति मरु-
 त्वतीयम् । ^{१६} ९ । महानाम्यः स्तोत्रियः । ^{१७} १० । यथा तिस्रो ऽनुष्ठुभस्त-
 थैकैका । ^{१८} ११ । उत्तमायाः पङ्क्तिरुत्तमा । ^{१९} १२ । उत्तमार्धे च पञ्च

पदानि पच्छः पुरीषमित्याचवते तन्निविच्छंसम् । १३ । प्रत्यसौ पिपी-
 षते यो रयिवो रयिंमस्त्यमु वो अप्रहणमिति त्रयस्तृचा अस्मा
 अस्मा इति दशमेवा ह्यसि वीरयुरिति वा सो ऽनुरूपः । १४ ।
 यदिन्द्र नाजघीष्वेति सामप्रगाथः । १५ । इन्द्रो मदाय प्रेदं ब्रह्मा-
 भुरेकस्तमिन्द्रं वाजयामसीति तिस्र इति निष्कवेत्यम् । १६ । तत्सवितुर्व-
 रेणमित्यनुचरः । १७ । उदु य देवः सविता दमूना इति तिस्रो
 मही आवापृथिवी इति चतस्र च्छभुर्विभा को नु वां मित्रावरुणौ
 प्र शंतमेति वा वैश्वदेवे विकारः । १८ । हविष्यान्तं वपुर्वग्निर्होता
 गृहपतिरिति तिस्र इत्याग्निमारुते । १९ । मूर्धानमा रुद्रास इममू
 ष्विति नवेति समूल्हे । २० । ॥ ६ ॥

त्रयस्त्रिंशसोमं रैवतपृष्ठं षष्ठम् । १ । नित्याभिर्याज्याभिः पारु-
 च्क्षेपीः संधाय यजन्ति । २ । आ त्वा जुव आ वां धिय इत्येन्द्रवा-
 यवस्य पुरोनुवाक्ये । ३ । स्त्रीणं बर्हिषा वां रथ इति याज्ये । ४ ।
 सुषुमेति मैत्रावरुणस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या । ५ । युवां स्तोमे-
 भिरित्याश्विनस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या । ६ । वृषन्निन्द्र तां वां
 धेनुं विश्वेषु हि त्वा मो षु वो अस्मदा यन्नः पत्नीस्ता नो रासन्निति
 नेष्टुर्द्विपदा त्रिष्टुप्चाग्निं होतारं दध्यङ् हेति प्रातःसवने प्रस्थितानां
 यजन्ति । ७ । तुभ्यं हिव्दान इति सूक्तयोरेकैकोर्ध्वमृतुप्रैषेभ्यः । ८ ।
 स्वयं यजतो ऽध्वर्युर्गृहपतिश्च । ९ । चित्यस्य पश्चादुपविश्याध्वर्युः
 णालामुखीयस्य गृहपतिः । १० । पिवा सोममिन्द्र सुवानमिन्द्राय
 हि द्यौस्त्वया वयं मघवन्पाहि न इन्द्र नू इत्या ते ऽवर्मह इन्द्र
 वनोति हि सुन्वन्निति माध्यन्दिने^{११} विकारः । ११ । उत माता

बृहद्वेति नेष्टुस्तृतीयमवने । १२ । अनवानन्तो यजन्ति । १३ । ऐका-
हिकीभिर्वा । १४ । ॥ ७ ॥

अयं जायतेत्याज्यम् । १ । आतिच्छन्दसः प्रउगः । २ । स्त्रीणं
बर्हिर्वा^३ वां रथो^४ ऽयं मित्राय^५ युवां सोमेभिर्दृषन्निद्रेत्येका^७ ऽव-
मंह इन्द्रेति द्वे^८ ओ षू णो अग्न^९ इयमददादिति प्रउगतृचानि । १० ।
उत नः प्रियेति समूल्हे । ११ । स पूर्वं इति प्रतिपन्नस्त्वतीयस्य । १२ ।
यं त्वं रथं स यो वृषा मरुत्वां इन्द्र मीढ्व इति तिस्र इति मरुत्व-
तीयम् । १३ । रेवतीर्नो रेवा इद्रेवत इति रैवतस्य स्तोत्रियानुरूपौ
। १४ । मा चिदन्यदिति सामप्रगायः । १५ । एन्द्र याहुप प्र घा न्वस्योप
नो हरिभिरिति तिस्र इति निष्कवेत्यम् । १६ । अभि त्वं देवमिति
प्रतिपद्वैश्वदेवस्य । १७ । तस्याः षोडशाक्षरेण विगृह्याष्टादशाक्षरेण
प्रणुत्य पञ्चदशाक्षरेणावसाय पञ्चदशाक्षरेण । १८ । अस्य हि स्वय-
शस्तरमित्युत्तरे । १९ । तृतीयादक्तो ऽनुचरः । २० । उदु स्य देवः
सविता सवाय^{२१} कतरा पूर्वा^{२२} किमु श्रेष्ठ^{२३} इदमित्युत्तमे परि-
शिष्य ये यजेनेति शस्त्वा परिशिष्टे शंसतीति वैश्वदेवे विकारः
। २४ । अहश्च कृष्णं^{२५} प्रयज्यव^{२६} इमं स्तोममित्याग्निमारुते । २७ ।
मध्यमाक्ष्यहान्निष्कवेत्यमरुत्वतीययोरुत्तमांस्तृचान्समूल्हे उत्सृजति ।
२८ । स्वस्ति नो मिमीतामिति च तिस्रो ऽन्ते वैश्वदेवानां
करोति । २९ । ततं म इत्यार्भवं चतुर्थस्य । ३० । प्र यन्तु वाजा
इति च तिस्रो ऽन्ते मारुतस्य । ३१ । वसुं न चित्रमहसमिति
जातवेदसीयम् । ३२ । परोक्षपृष्ठस्य बृहद्रथन्तरपृष्ठस्योपाङ्गपृष्ठस्या-
पर्कपृष्ठस्य तनूपृष्ठस्य च्छन्दोऽस्तुस्तोमस्य च च्छन्दोगवशेन स्तोत्रिया-

नरूपान्शामप्रगाथांश्च । ३३ । समानमन्यस्मून्हेन । ३४ । तथा विश्व-
जिति । ३५ । ॥ ८ ॥

चतुर्विंशस्तोमं दृढत्पृष्ठमुभयसाम सप्तमम् । १ । प्र वः शुक्राये-
त्याज्यम् । २ । चैष्टुभः प्रउगः । ३ । प्र वीरया^४ ते सत्येनो^५दां चक्षुरा^६
गोमता^७ नो देव^८ प्र वो यज्ञेषु^९ प्र चोदसेति प्रउगतचानि । १० ।
ये अहस्य प्रथमस्य प्रतिपदनुचराः सुब्राह्मणस्यत्यास्ते कन्दोमेषु स्वर-
सामस्वभिप्लवे च । ११ । प्रथमादेव प्रथमस्याङ्गश्चान्दोमिकस्य । १२ ।
द्वितीयाद्वितीयस्य । १३ । तृतीयात्तृतीयस्य । १४ । एवं अहस्य पूर्व-
स्याभिप्लविकस्य । १५ । एवमुत्तरस्य । १६ । एवं स्वरसाम्नाम् । १७ ।
कया शुभा त्वं सुमेषमिति मरुत्वतीयम् । १८ । तमु दृष्ट्वभि त्वं
मेषमिति निष्केवल्यम् । १९ । न कण्वरथन्तरस्य योनिमनुशंसेत् । २० ।
ये प्रथमयोरङ्गोः प्रतिपदनुचरा वैश्वदेवस्य ते कन्दोमेष्वाभिप्लवे च
। २१ । तत्सवितुर्वरेण्यं प्रेतां यज्ञस्यायं देवायेति त्वचानृजुनीतीति
पश्चा याहि वनसा सहोमासश्चर्षणीधृत इति तिस्र इति वैश्वदेवे
विकारः । २२ । वैश्वानरो न ऊतये ।

वैश्वानरो न आ गमादिमं यज्ञं सजूरुप ।

अग्निरुक्थेन वाहसा ॥

वैश्वानरो अङ्गिरसां स्तोमं यज्ञं च जीजनत् ।

ऐषु द्युम्नं स्वर्यमत् ॥

प्र यद्वस्तिष्टुभमिति पञ्चदश नव वार्चन्तस्तेत्याग्निमारुते । २३ । ॥ ८ ॥

चतुश्चत्वारिंशस्तोमं रथन्तरपृष्ठमष्टमम् । १ । अग्निं वो देवमि-
त्याज्यम् । २ । चैष्टुभः प्रउगः । ३ । कुविदङ्गेति प्रथमातृतीये^४ आ

वायो भूषेति चैका^५ यावत्तरः^६ प्रति वां सूर उदिते^७ ऽप स्वसुर्यं
 सोमः^९ प्र ब्रह्माण^{१०} उत स्या नः मरुत्वतो जुषाणेति प्रउगद्वचानि
 ।^{११} । मह्यं इन्द्रो नृवदिमा उ त्वा पुरुतमस्य क स्य वीर इति सर्वत्र
 चतस्र उत्तमाः परिहाय महश्चित्तमस्य द्यावापृथिवी इति मरुत्व-
 तीयम् ।^{१२} । त्वं मह्यं इन्द्र त्वभ्यं ह त्वं मह्यं इन्द्र यो ह्यपूर्व्या
 तां सु ते कीर्तिमिमां ते धियमिति निष्केवत्यम् ।^{१३} । हिरण्य-
 पाणिभूतय इति चतस्रो^{१४} महो द्यौर्युवाना पितरेति त्वचो^{१५}
 देवानामिदिमा नु कं^{१७} विश्वे देवा ऋतावृध इति तिस्र इति
 वैश्वदेवे विकारः ।^{१८} ।

वैश्वानरो अजौजनदग्निर्नो नव्यसीं मतिम् ।

क्षया वृधान अजसा ॥

वषा पावक दीदिह्यग्ने वैश्वानर शुभत् ।

जमदग्निभिराहुतः ॥

ऋतावानं वैश्वानरं^{१९} कद्रु नूनं कधप्रियो^{२०} दूतं वो विश्ववेद-
 समित्याग्निमारुते ।^{२१} । ॥ १० ॥

अष्टाचत्वारिंशस्तोमं बृहत्पृष्ठं नवमम् । १ । अग्नम महा सोमस्य
 मा तवसमित्याज्यम् । २ । पूर्वं वा । ३ । त्रैष्टुभः प्रउगः । ४ । आ
 वायो भूषेति प्रथमादतीये चोत्तमा च^५ द्वितीयाचतुर्थ्या चार्चन्तो
 न श्रवस इति च^६ दिवि जयन्ता^७ विश्ववारो^८ नर^९ ऊर्ध्वा
 अग्निः^{१०} प्र जोदधेति प्रउगद्वचानि ।^{११} । अर्यमेन्द्रो रथाय तिष्ठा
 हरी गायत्राम प्र मन्दिन इति मरुत्वतीयम् ।^{१२} । आ सत्यो
 घालसा इदु द्यौर्न य इन्द्र तत्त इन्द्रियमहं भुवं विश्वजित इति

निष्केवल्यम् ।¹³ अभि त्वा देव प्र वां महि सवी इति तृषा-
 वि¹⁴ इष इत्येका ते नो रत्नानीति द्वे¹⁵ अग्निरुक्थदतिप्रधति
 पञ्च मनोः सुक्तानि¹⁶ ये त्रिंशतीत्युपोत्तमामुद्धृत्य¹⁷ न हि वो
 अस्त्यर्भक इत्येका¹⁸ ऽग्नेर्मेति चतस्रो¹⁹ बभ्रुरेक इति वा मनुप्र-
 वल्हो²⁰ विश्वे देवास आ गतेति त्वत्वं भारद्वाजमिति वैश्वदेवे
 विकारः ।²¹

दिवि पृथो अरोचताग्निवैश्वानरो बृहन् ।

ज्योतिषा बाधते तमः ॥

स विश्वं प्रति चाकूपद्वदनुत्सृजते वशी ।

यज्ञस्य वय उत्तिरन् ॥

अग्निः परेषु धामसु²² मरुतो यस्याग्निर्होता पुरोहित²⁴
 इत्याग्निमारुते ।²⁵ यानि अहस्य प्रथमस्य प्रातःसवनद्वतीय-
 सवनानि तानि समूहे कन्दोमानाम् ।²⁶ निष्केवल्यमरुत-
 तीययोश्च जागतान्युत्सृजति ।²⁷ स यो वृषेति पञ्चदशोर्ध्वं कथा-
 शूभीयात् ।²⁸ यो जात इति तमुष्टुहीयात् ।²⁹ बृहद्रथ-
 न्तरपृष्ठे द्विषूक्ताः सर्वे ।³⁰ ॥११॥

अविवाक्यं चतुर्विंशत्सोमं दशममहः । १ । त्रयस्त्रिंशमग्निष्टोमसाम
 । २ । त्रिकं मानसम् । ३ । वामदेव्यस्य योनौ रथन्तरं पृष्ठम् । ४ ।
 अप्रतिभायामन्यः स्वाध्यायम् । ५ । उद्धृत्यानुष्टुभमितरेषां कन्दसां
 संपदानुष्टुभां पञ्चदशं सहस्रमेकस्मिन्सवनीये । ६ । द्वात्रिंशतं गायत्र्यः
 । ७ । अग्निं नरः प्रति ध्या सूनर्या शूभेति त्वचानुष्टुभां स्थाने
 । ८ । चतुर्विंशतिं त्रिष्टुभः । ९ । तथा जगत्यः । १० । पञ्चदश

प्रगाथान् । ११। श्रौष्णिहँश्च त्वचान्पञ्चदश । १२। पाङ्क्तानि च । १३। अनुष्टुभां प्रातरनुवाकः पञ्चदशे शते । १४। तृतीयाचतुर्थ्यां स्तोत्र्यानामुद्धृत्याभि प्रवन्तेति द्वे । १५। अच्छा नः शीरशोचिषमिति तिस्रो ऽच्छा वो अग्निमवस इत्येतासां स्थाने । १६। प्रति श्रुतायेति तिस्रः प्रत्यस्मै पिपौषत इत्येतासां स्थाने । १७। ॥ १२॥

अग्ने तमद्येत्याज्यम् । १। तस्य प्रथमायां पञ्चाक्षरेण विगृह्य द्वाभ्यां पञ्चाक्षराभ्यामवसाय द्वाभ्यां प्रणौति । २। माधुच्छन्दसः प्रउगः । ३। द्वाविंशतिं गायत्र्यः । ४। मृजानो वारे पवमानो अव्यय इति यावस्तुतो याथाकाम्यम् । ५। उत्तिष्ठन्नोजसेत्येकोत्तिष्ठतावपश्यतेत्येतस्याः स्थाने । ६। त्रिकद्रुकीया प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य । ७। तस्याः षोडशाक्षरेण विगृह्य षोडशाक्षरेण प्रणुत्य षोडशाक्षरेणावसाय षोडशाक्षरेण । ८। तुविशुश्रेत्युत्तरे । ९। हृदिन्द्रायेति सूक्तात्पूर्वा प्रगाथौ पिबन्त्यपीयया संशंसतीति मरुत्वतीयम् । १०। वामदेव्यस्य स्तोत्रियानुरूपौ शस्त्वोर्ध्वं धायाया राथन्तरं प्रगाथं स्तोत्रियानुरूपौ च । ११। सखाय आ शिषामहीति नव । १२। आ धूर्वस्मै वज्रमेक इति च द्विपदे । १३। हैरण्यस्तुपीयं च । १४। प्राग्धैरण्यस्तुपीयात्प्रगाथेन संशंसति । १५। इति निष्केवल्यम् । १६। षष्ठात्प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य । १७। पुरस्ताच्चानेभद्रीयात्प्रशुक्रौयमिति वैश्वदेवे विकारः । १८। उरु विष्णवित्युद्धृत्य भवा मित्र इति यजति । १९। अग्निं नर इत्यग्निष्टोमसाधः स्तोत्रियानुरूपौ । २०। आयं गौर्मही द्यौरिति स्तोत्रियानुरूपौ । २१। तं प्रव्रथेति त्रयोदश । २२। यज्ञो बभूवेति

परिधाय । २२ । प्रजापत इति यजति । २३ । उक्थैराद्वावो
 व्याख्यातः । २४ । इति समूहो ऽतिरिक्तोक्त्यम् । २५ । पुरा पत्नी-
 मंथाजेभ्यः संस्थाप्य वा गार्हपत्ये ऊत्वा पूर्वया दारा सदः प्रपद्य
 स्वस्य धिष्ण्यस्य पश्चादुपविश्य मानसेन स्तुत आचं गौरिति सार्प-
 राज्ञीः पराङ्मुपांश्चप्रणुवन् । २६ । अध्वर्योऽ इत्यामन्वितो होयि
 होतरिति सर्वत्र प्रतिशृणोति । २७ । ओं होतस्तथा होतगित्याच-
 चाणे ऽनुगृणाति । २८ ॥ १३ ॥

अध्वर्योऽ इति दशहोतरि वदिष्यन् । १ । प्रजापतिरकाम-
 यत बह्वः स्यां प्रजायेय सर्वे वेदमनुष्याद्यदिदं किंचेति ^२ स एतं
 दशहोतारं यज्ञक्रतुमपश्यदग्निहोत्रम् । ^३ इत्युक्ताथोपांशु । ^४ ।
 चित्तिः सुक् ^५ चित्तमाज्यम् ^६ वाखेदिः ^७ आधीतं बर्हिः ^८ केतो
 अग्निः ^९ विज्ञातमग्नीत् ^{१०} वाचस्पतिर्होता ^{११} मन उपवक्ता ^{१२} प्राणो
 हविः ^{१३} सामाध्वर्युः ^{१४} इति होतारः ^{१५} । अथ ग्रहः ^{१६} । वाचस्पते
 हविर्धेनामन् ^{१७} वाचस्पतिः सोममपादा अस्मासु नृण ^{१८} धाः
 । ^{१९} इत्युपांशु । ^{२०} । तेन देवान्मनुष्यानसुरानित्येतांस्तथानजन-
 यत्प्रजापतिः ^{२१} स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति ^{२२} । प्र वै स
 होता प्रजया पशुभिर्जायते ^{२३} । प्र ते यजमानाः प्रजया पशुभि-
 र्जायन्ते येषामेवंविद्वान्होता भवती ^{२४} ति । ^{२५} ॥ १४ ॥

अध्वर्योऽ इति चतुर्होतरि वदिष्यन् । १ । ते द्वया एवान्वावृत्ता
 आसन्देवाश्च मनुष्याश्च ^२ पराञ्चो हास्मादसुरा आसन्सो ऽकाम-
 यत वीरो म आजायेत येनेमानसुरानभिभवेयमिति ^३ स एतं
 चतुर्होतारं यज्ञक्रतुमपश्यदर्शपूर्णमासौ । ^४ इत्युक्ताथोपांशु । ^५ ।

पृथिवी होता ⁶ द्यौरध्वर्युः ⁷ त्वष्टाग्रीत् ⁸ मित्र उपवक्ता ⁹ इति
 होतारः । ¹⁰ अथ ग्रहः । ¹¹ वाचस्पते वाचो वीर्येण संभृततमेनाय-
 च्छसे ¹² यज्ञपतये वसु वार्यमासंस्करसे ¹³ वाचस्पतिः सोमं
 पिवतु ¹⁴ जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा । ¹⁵ इत्युपांशु । ¹⁶
 तेनेन्द्रं वीरमजनयत्त एनानसुरानभ्यभवत्प्रजापतिः ¹⁷ स येषां
 वा एवंविद्वान्होता भवति ¹⁸ आ वै तस्य होतुर्वीरो जायते ¹⁹ आ
 तेषां यजमानानां वीरा जायन्ते ²⁰ अभि वै स होता द्विषन्तं
 भ्रातृव्यं भवति ²¹ अभि ते यजमाना द्विषतो भ्रातृव्यान् भवन्ति
 येषामेवंविद्वान्होता भवती ²² ति । ²³ ॥१५॥

अध्वर्यो ३ इति पञ्चहोतरि वदिष्यन् । १। तस्मा इन्द्राय
 देवता ज्यैष्ठ्याय अश्विन्याय नातिष्ठन्त ² स एतं पञ्चहोतारं यज्ञक्रतु-
 मपश्यन्नातुर्मास्थानि । ³ इत्युक्ताथोपांशु । ⁴ अग्निर्होता ⁵ अश्वि-
 नावध्वर्युः ⁶ रुद्रो ऽग्रीत् ⁷ बृहस्पतिरुपवक्ता ⁸ इति होतारः । ⁹ अथ
 ग्रहः । ¹⁰ वाचस्पते ऽकिद्रया वाचाकिद्रया जुक्ता ¹¹ दिवि देवा
 बृधन्होत्रामैरयस्य । ¹² इत्युपांशु । ¹³ ततो वा इन्द्राय देवता
 ज्यैष्ठ्याय अश्विन्यायतिष्ठन्त ¹⁴ स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति ¹⁵
 तिष्ठन्ते वै तस्मै होत्रे स्वाः अश्विन्याय ¹⁶ तिष्ठन्ते तेभ्यो यजमानेभ्यः
 स्वाः अश्विन्याय येषामेवंविद्वान्होता भवती ¹⁷ ति । ¹⁸ ॥१६॥

अध्वर्यो ३ इति षड्होतरि वदिष्यन् । १। सो ऽकामयता-
 न्नादः स्थामन्नपतिरिति ² स एतं षड्होतारं यज्ञक्रतुमपश्यत्पशु-
 बन्धम् । ³ इत्युक्ताथोपांशु । ⁴ सूर्यस्ते चक्षुः ⁵ वायुः प्राणः ⁶
 अन्तरिक्षमात्मा ⁷ यज्ञो गात्राणि ⁸ द्यौः पृष्ठम् ⁹ पृथिवी शरी-

रम्^{१०} इति होतारः ।^{११} अथ ग्रहः ।^{१२} सोमः सोमस्य पिवतु
शुकः शुकस्य पिवतु^{१३} । आतास्त इन्द्र सोमा वातापे हवनश्रुतः ।
।^{१४} इत्युपांशु ।^{१५} ततो वै सो ऽन्नादो ऽन्नपतिरासीत्^{१६} । स
येषां वा एवंविद्वान्होता भवति^{१७} । अन्नादो वै स होताऽन्नप-
तिर्भवति^{१८} । अन्नादास्ते यजमाना अन्नपतयो भवन्ति येषामेवंवि-
द्वान्होता भवती^{१९} ति ।^{२०} ॥ १७ ॥

अध्वर्योऽ इति सप्तहोतरि वदिष्यन् । १ । ते देवा अकाम-
यन्त कृत्वाः कृतेषु लोकेषु स्यामेति^२ । त एतं सप्तहोतारं यज्ञक्रतु-
मपश्यन्सौम्यमध्वरम् ।^३ इत्युक्ताथोपांशु ।^४ महाहविर्हता^५ सत्य-
हविरध्वर्युः^६ । अचित्तपाजा अग्नीत्^७ । अचित्तमना उपवक्ता^८ । अना-
ष्ट्यश्वाप्रतिष्ट्यश्वाभिगरौ^९ । अयास्य उद्गाता^{१०} इति होतारः ।^{११} अथ
ग्रहः ।^{१२} वाचस्पते विधेनामन्विधेम ते नाम^{१३} । विधेस्त्वमस्माकं
नाम^{१४} । मा देवानां तन्तुश्चेदि मा मनुष्याणाम्^{१५} । सजूर्दिषा
पृथिव्योपहृतः सोमस्य पिव स्वाहा ।^{१६} इत्युपांशु ।^{१७} ततो
वै तेभ्यो ऽकल्पत^{१८} । ते देवाः कृत्वाः कृतेषु लोकेष्वासन्^{१९} । अथद्य
कृत्वाः कृतेषु^{२०} । स येषां वा एवंविद्वान्होता भवति^{२१} । कल्पते वै
तस्मै होत्रे योगचेमः^{२२} । कल्पते तेभ्यो यजमानेभ्यो योग-
चेमः^{२३} । अभि वै स होता स्वर्गं लोकमश्रुते प्रत्यस्मिंल्लोके प्रति-
तिष्ठति^{२४} । अभि ते यजमानाः स्वर्गं लोकमश्रुवते प्रत्यस्मिंल्लोके
प्रतितिष्ठन्ति येषामेवंविद्वान्होता भवती^{२५} ति ।^{२६} ॥ १८ ॥

तनूरतो वदति । १ । अध्वर्यो येषां वा अन्नादीं प्रजापते
स्तन्वं विद्वान्होता भवत्यन्नादो वै स होता भवत्यन्नादास्ते यज-

माना भवन्ति ^२ । अध्वर्यो येषां वा अन्नपत्नीं प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्-
 होता भवत्यन्नपतिर्वै स होता भवत्यन्नपतयस्ते यजमाना भवन्ति ^३ ।
 अध्वर्यो येषां वै भद्रां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवति भद्रं
 वै तस्मै होत्रे भवति भद्रं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ^४ । अध्वर्यो
 येषां वै कल्याणीं प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवति कल्याणं वै
 तस्मै होत्रे भवति कल्याणं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ^५ । अध्वर्यो
 येषां वा अनिलयां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवत्यनिलयो वै स
 होता भवत्यनिलयास्ते यजमाना भवन्ति ^६ । अध्वर्यो येषां वा
 अपभयां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवत्यभयं वै तस्मै होत्रे भवत्य-
 भयं तेभ्यो यजमानेभ्यो भवति ^७ । अध्वर्यो येषां वा अनाग्नां
 प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवत्यनाग्नो वै स होता भवत्यनाग्नास्ते
 यजमाना भवन्ति ^८ । अध्वर्यो येषां वा अनायां प्रजापतेस्तत्त्वं
 विद्वान्होता भवत्यनायो वै स होता भवत्यनायास्ते यजमाना
 भवन्ति ^९ । अध्वर्यो येषां वा अनाष्ट्यां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता
 भवत्यनाष्ट्यो वै स होता भवत्यनाष्ट्यास्ते यजमाना भवन्ति ^{१०} । अध्वर्यो
 येषां वा अनाष्ट्यां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवत्यनाष्ट्यो वै स
 होता भवत्यनाष्ट्यास्ते यजमाना भवन्ति ^{११} । अध्वर्यो येषां वा
 अपूर्वां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवति न वै तस्माद्भोतुरन्यः
 पूर्वा भवति न तेभ्यो यजमानेभ्यो ऽन्ये पूर्वे भवन्ति ^{१२} । अध्वर्यो
 येषां वा अभ्रातव्यां प्रजापतेस्तत्त्वं विद्वान्होता भवत्यभ्रातव्यो
 वै स होता भवत्यभ्रातव्यास्ते यजमाना भवन्ति येषामेवं विद्वान्होता
 भवतीति ^{१३} । १३ ॥ १६ ॥

गृहपतिरतो गृहपतिवदनम् । १ । अध्वर्यो येषां वै गृहपति-
 गृहपतिं विद्वान्गृहपतिर्भवति^२ राध्नोति वै स गृहपती राध्नवन्ति
 ते यजमानाः ।^३ अध्वर्यो^४ येषां वा अपहतपाप्मानमेवंविद्वान्गृह-
 पतिर्भवत्यप वै स गृहपतिः पाप्मानं हते^५ ऽप ते यजमानाः
 पाप्मानं व्रते^७ येषामेवंविद्वान्गृहपतिर्भवती^८ति । २ । ॥ २० ॥

प्रजापत इति मनसा यजति । १ । मनसा वषट्करोति । २ ।
 मनसानुवषट्करोति । ३ । मनसा भक्षः । ४ । मनसोरोऽभिमर्श-
 नम् । ५ । औदुम्बरीमन्वारभन्ते ऽग्रेण धिष्णानासीनाः । ६ । पलाश-
 शाखाभिर्ये नातिक्रामेयुः । ७ । उत्तमौ पाणी होता कुर्वीत । ८ ।
 उत्तमो ऽभानीति । ९ । अपिधाय सदसो दारौ शालायाश्चा-
 ध्वर्युर्वाचमुपाकरोति । वाग्यताः संमील्यासत आ नक्षत्राणां दर्श-
 नात् । १० । नक्षत्रेषु दृश्यमानेषु मार्जालीयदेशे तच्चक्षुरिति नक्ष-
 त्रेषु क्षत्रविस्मजन्ते । ११ । सर्वे साम्नो निधनमुपेत्योत्तरस्य हविर्धान-
 स्याधो ऽत्तं सर्पन्ति । १२ । उत्तरस्योत्तरेण वा । १३ । युवं
 तमिन्द्रापर्वतेत्यक्षवेलायां जपित्वागेण हविर्धाने ममुपविश्य कामा-
 न्ध्यायन्ते यत्कामा भवन्ति । १४ । ये वज्रकामा भूर्भुवः स्वरित्ये-
 तास्ते व्याहृतीर्जपेयुः । १५ । ते प्राञ्च उदच्च उत्क्रम्य वाचं विह्वयन्ते
 वागैतु वागुपैतु वागुप मैतु वागिति । १६ । सुब्रह्मण्याप्रतीकं चिरुपां-
 श्वभिव्याहृत्य वाचं विस्मजन्ते । १७ । अत्र द्वादशाहः संतिष्ठते । १८ ।
 कालवादो वा कालवादो वा । १९ । ॥ २१ ॥

इति शाङ्खायनसूत्रे दशमो ऽध्यायः समाप्तः ।

श्राम् ।

व्याख्यातो द्वादशाहः प्रकृतिः सत्ताहीनानाम् । १ । वचन-
लक्षणो विकारः । २ । द्विरात्रप्रभृतयो ऽहीना द्वादशाहपर्यन्ताः । ३ ।
द्वादशाहप्रभृतौनि सत्ताणि । ४ । अहीनेषु प्रायणीयो न विद्यते
। ५ । सत्तधर्माश्च । ६ । ॥ १ ॥

चतुर्विंशस्तोमं बृहत्पृष्ठमुभयसामाग्निष्टोम उक्थं वाहस्यतुर्विंश-
मित्याचक्षते । १ । हेताजनिष्टेत्याज्यम् । २ । माधुष्कन्दसः प्रउगः
। ३ । कथाशुभौयं मरुत्वतीयम् । ४ । अनुत्तमा त इति परिधा-
नीयोत्तराः पूर्वाः शस्त्रा यत्रास्मिन्वीयते निवित् । ५ । तदिदामीयं
निष्केवल्यम् । ६ । द्वितीयात्सावित्रद्यावापृथिवीये । ७ । वैश्वदेवमारुते
च । ८ । आर्भवं षष्ठात् । ९ । वैश्वानरीयं तृतीयात् । १० । यज्ञेन
वर्धतेति जातवेदसीयम् । ११ । सामान्तरुक्थयः । १२ । यज्ञाय-
त्रीयस्य स्तोत्रियेणोक्थयस्तोत्रियान्संशस्य ¹³ अनुरूपेणानुरूपान् ¹⁴
अग्ने मरुद्भिर्ऋकभिः पा इन्द्रावरुणाभ्यां मत्स्वेन्द्रावृहस्यतिभ्यामि-
न्द्राविष्णुभ्यां सजूरिति शस्त्रा परिदधाति । ¹⁵ १३ । ग्रहान्तरुक्था
एतया शस्तया यजेत् ¹⁶ । १४ । ॥ २ ॥

एकत्रिके त्वचक्रुर्ग्नं शस्तम् । १ । यथास्तुतं स्तोत्रियाञ्कस्त्रा
तत्तान्वा ² यथास्तोत्रियमनुरूपान्सांमप्रगाथांश्च शस्त्रा ⁴ पर्यासा-
नामुत्तमांस्तृचान्दोत्रकाः शंसन्ति । ⁵ १ । निविद्धानानां हेता । ⁶ १ ।
सर्वमन्यप्रकृत्या । ⁷ ४ । ॥ ३ ॥

अभिप्रवः पलहः पृथग्विकारः । १ । यानि अहस्य प्रथमस्या-
 ज्यानि समूहे तानि पूर्वेषामाभिप्रविकानाम् । २ । रथन्तरं बृहदिति
 पृष्ठे विपर्यामम् । ३ । ज्योतिरग्निष्टोमः प्रथममुत्तमं च । ४ । चत्वा-
 र्युक्थ्यानि मध्ये । ५ । गां द्वितीयं चतुर्थं च । ६ । आयुस्तृतीयं
 पञ्चमं च । ७ । इन्द्रो रथायेति मरुत्वतीयम् । ८ । आ याह्यर्वा-
 ङ्ङिति निष्केवल्यम् । ९ । कथा देवानामिति ऐश्वदेवम् । १० ।
 पञ्चमे च । ११ । मारुतमेकाहात् । १२ । एति प्र होतेति जात-
 वेदसीयम् । १३ । समानमन्यत्प्रयमेनाङ्गा । १४ । ॥ ४ ॥

दमा उ त्वेति मरुत्वतीयं द्वितीयस्य । १ । सुत दत्तं निमिष्य
 इति निष्केवल्यम् । २ । एकाहात्सावित्रम् । ३ । ततं म इत्यार्भवम्
 । ४ । पञ्चमे च । ५ । देवान्धुव इति वैश्वदेवम् । ६ । चतुर्विंश-
 ज्ञातवेदसीयम् । ७ । समानमन्यद्वितीयेनाङ्गा । ८ । ॥ ५ ॥

श्रौणिषो वैश्वमनमः प्रउगस्तृतीयस्य । १ । वायो याहि शिवा^२ वां
 सहस्रं^३ ता वां विश्वस्या^४ वां वाहिष्ठः^५ सखाय आ शिषामह्युत
 नो देव्यदितिरुत नः प्रिये^८ति प्रउगदचानि । ९ । तिष्ठा हरौ इति
 मरुत्वतीयम् । १० । एकाहानिष्केवल्यम् । ११ । घृतेन द्यावापृथिवी
 इति द्रवम् । १२ । पृष्ठे च । १३ । एकाहादार्भवं वैश्वदेवं च । १४ ।
 आ रुद्रासखामग्न च्छतायव^{१६} इत्याग्निमारुतम् । १७ । ॥ ६ ॥

होताजनिष्टेत्याज्यं चतुर्थस्य । १ । मैधानिथः प्रउगः । २ । ये
 गार्त्समदे ते वायुयैन्द्रवायवे । मैधानिथस्तु पूर्वाः । ३ । मिचं
 वयं^४ प्रातर्युजा^५ त्वा वहन्वैभिरग्न इति द्रवानि । ७ । यानि
 अहस्योत्तरस्य सारस्वतानि समूहे तान्युत्तरेषामाभिप्रविकानाम्

।^{१०}। एकाहान्मरुत्वतीयम् ।^९। उग्रो अज इति निष्केवल्यम् ।^{११}।
 द्वितीयात्मावित्रद्यावापृथिवीये ।^{१२}। आर्भवं तृतीयात् ।^{१३}। अग्नि-
 रिन्द्र इति वैश्वदेवम् ।^{१४}। यानि अहस्य पूर्वस्य वैश्वानरीयाणि
 तान्युत्तरस्य ।^{१५}। प्र ये शुभन्ते जनस्य गोपा इत्याग्निमा-
 रुतम् ।^{१६}। ॥ ७ ॥

अग्र ओजिष्ठमित्याज्यं पञ्चमस्य^१ सर्वत्रोत्तमां परिहायः^२। संहार्यः
 प्रउगः ।^३। अग्रं शिव तव वायो स त्वं नो देवेति त्वचः^४ शतेना
 न^५ आ नो मित्रावरुणा^६ नो गोमन्त^७ मतश्चिदिन्द्र ए^८ विश्वे देवा
 अन्तावृध इति त्वचानि ।^९। कस्य वीर इति मरुत्वतीयम् ।^{१०}।
 एतायामेति निष्केवल्यम् ।^{११}। तृतीयात्मावित्रद्यावापृथिवीये ।^{१२}।
 प्र वः स्फुलकंश्चित्र इच्छिशोरित्याग्निमारुतम् ।^{१३}। ॥ ८ ॥

सखायः सं वः सम्यक्षमित्याज्यं षष्ठस्य^१ सर्वत्रोत्तमां परिहायः
 ।^२। संहार्यः प्रउगः ।^३। वायवा याहि दर्शत^४ रथेन पृथुपा-
 जमा^५ यदद्य सूर उदिते प्रति वां सूर उदित इति वा^६ पुरुप्रिया
 ए^७ उप नो हरिभिर्विश्वे^८ देवास आ गतेति भारद्वाजमिति
 त्वचानि ।^९। महँ इन्द्रो नृवदिति मरुत्वतीयम् ।^{१०}। यो जात
 इति निष्केवल्यम् ।^{११}। द्वितीयात्मावित्रम् ।^{१२}। अबुध्रमु त्य इति
 वैश्वदेवम् ।^{१३}। धारावरास्त्वमग्ने शुभिरित्याग्निमारुतम् ।^{१४}। इन्द्र
 दृष्टोत वैश्वदेवं षष्ठस्याक्तो द्वितीये ऽभिप्तवे ।^{१५}। उषासानक्तेति
 तृतीये ।^{१६}। अग्निरिन्द्र इति चतुर्थे ।^{१७}। शं न इन्द्राग्नी इति
 वा ।^{१८}। प्रथमं वा पूर्वस्मिन्पटले द्वितीयमुत्तरे ।^{१९}। परावत
 इति पञ्चमे ।^{२०}। ॥ ९ ॥

अभिजित्सर्वस्तोम उभयसामा रथन्तरपृष्ठो बृहन्पृष्ठो वाग्निष्टोमः । १। प्र वो देवाय यदाहिष्ठमित्याज्यम् । २। उभौ माधुच्छन्दसगार्त्तमदौ प्रउगौ । ३। माधुच्छन्दसानि पूर्वाणि त्वचानि गार्त्तमदान्युत्तराणि । ४। वैश्वदेवं वा गार्त्तमदानाम् । ५। ऐकादिकं वा प्रातःसवनम् । ६। इन्द्र पिव तुभ्यं सुतो मदायेत्यैकाहिकादूर्ध्वं मरुत्वतीयात् । ७। या त ऊतिरिति निष्केवल्यात् । ८। पूर्वं तु बृहत्पृष्ठे । ९। एकसृक्ते वा । पिबा सोममभि तमु दृहीति । पूर्वस्योत्तमामुत्सृजति । १०। एकाहात्तृतीयसवनम् । ११। ॥ १० ॥

सप्तदशस्तोमाः स्वरसामानः । १। रथन्तरं पृष्ठं प्रथमस्य बृह-
द्वितीयस्योभयसामा तृतीयो रथन्तरपृष्ठः । २। स्वरपृष्ठाः कौषी-
तकेः । ३। बृहद्रथन्तरे पवमानेषु । ४। अग्निष्टोमाः पैङ्गरस्य । ५।
उक्थ्याः कौषीतकेः । ६। आ यज्ञैर्बृहद्वयो ऽग्न ओजिष्ठमित्या-
ज्यानि^७ सर्वत्रोत्तमाः परिहाय । ८। ये अहस्य प्रथमस्य ते
प्रउगाः । ९। क स्य वीर इति प्रथमस्य स्वरसाम्नो मरुत्वतीयं
कथागुभीयं द्वितीयस्य गायत्सामेति तृतीयस्य ।^{१०} । सामप्रगा-
थांसु शस्त्वा कदतः प्रगाथान् ।^{११} । कं नव्य इति प्रथमे कदू
चस्येति द्वितीय इमा उ त्वा पुरुवसो इति तृतीये बृहत्स्य
योनिः ।^{१२} । यस्ते साधिष्ठ इत्युत्तमां परिहायावाग्यमिति च
प्रथमे^{१३} गायन्ति त्वापादित उदु नश्चित्रतम इति द्वितीय^{१४} इन्द्रं
विश्राः सं च त्वे जग्मुरिति तृतीये ।^{१५} । इति बृहद्रथन्तरपृष्ठा-
नाम् ।^{१६} । यज्जायथा अपूर्व्येति स्तोत्रियः स्वरपृष्ठानाम् ।^{१७} ।
यदिन्द्र चित्र मेहनेति द्वे या इन्द्र भुञ्ज इति तृतीयानुरूपस्य

।१५। मत्स्यपायि ते मह इति वा द्वितीयस्य । प्रथमां तृतीयां
 करोति ।१६। मत्सि नो वस्यदृष्ट्य इति द्वे वयं घ त्वेति तृती-
 यानुरूपस्य ।१७। प्रत्यस्मै पिपीषत इति वा तृतीयस्य । चतुर्थीं
 तृतीयां करोति ।१८। इममिन्द्र सुतं पिबेति द्वे क ईं वेदेति
 तृतीयानुरूपस्य ।१९। ॥११॥

यतो बृहतीकः स्तोत्रियः स्यात्ततो बृहतीको ऽनुरूपः कार्यः
 ।१। धायां शस्त्वा कदतश्च रथन्तरस्य योनिं प्रथमे बृहतो द्वितीय
 उभयोस्तृतीये ।२। पूर्वां सर्वत्र रथन्तरस्य ।३। यमिन्द्र दधिष
 इति द्वे प्रथमे स्वरन्ति त्वेति द्वितीये दाना मृगो न वारण
 इति तृतीये ।४। इन्द्र तुभ्यमिन्मघवन्निति नवानां तिस्रस्त्रिस्त्रो
 ऽन्वष्टं पूर्वाणि च सूक्तानि ।५। त्वचानि वाङ्मृत्योभयानि सूक्तानि
 ।६। स्वरयोनिषु चोल्हयोः ।७। प्रागानुष्टुभात्तृचाद्वा प्रगाथेन
 संशंसति ।८। प्रथमात्प्रहात्तृतीयमवनानीति बृहद्रथन्तरपृष्ठानाम्
 ।९। प्रतिपदश्च स्वरपृष्ठानाम् ।१०। स्वरयोनीनां च ।११। अनु-
 चरप्रभृति समूहान्मध्यमात्प्रहात् ।१२। उद्धृत्य तु वैश्वदेवानामु-
 त्तमानि सूक्तानि त्वचं च प्र वः पान्तं रघुमन्यवस्तं प्रत्नथा कदि-
 त्येति करोति ।१३। अग्निरिन्द्र इति वा प्रथमे ।१४। प्र ये शुभन्त
 इति च मास्तम् ।१५। देवानुव इति द्वितीये ।१६। उषासानक्तेति
 तृतीये ।१७। ॥१२॥

एकविंशस्तोमं बृहस्पृष्टं महादिवाकीर्त्यं वाग्निष्टोमो विषुवान्
 ।१। पुरादित्यस्यास्तमयात्संस्थाप्यः ।२। उदिते प्रातरनुवाकः ।३।
 यथाप्रकृति वा ।४। अग्निं मन्ये पितरमित्युदिते प्रतिपत्प्रातरनुवा-

कस्य । ५ । शतं दशशतं विंशतिशतं वानुब्रूयात् । ६ । वामिष्ठमाग्री-
सूक्तम् । ७ । सौर्यः पशुरुपालभ्यः भवनीयस्य । ८ । चित्रं देवा-
नामिति पुरोनुवाक्वास्तिस्र उत्तरा याज्याः सौर्यस्य । ९ । उपांशु
। १० । मसुद्रादूर्मिरित्याज्यम् । ११ । त्रैष्टुभः प्रउगः । १२ । मध्य-
माच्छन्दोमात्तौणि त्वचानि प्रथमे चोत्तमं च । १३ । प्रथमात्तौणि
। १४ । आश्विने तु भानुमती तृतीया । १५ । प्र ब्रह्मैतु सदनदिति
वैश्वदेवम् । १६ । एकादिकं वा प्रातःभवनम् । १७ । प्र वो देवाय
त्वं हि चैतवदिति वा तदाज्यम् । १८ । माधुच्छन्दसस्य । १९ ।
कथा शुभा त्वं सुमेधं जनिष्ठा उग्र इति महत्त्वतीयम् । २० ।
आयन्त इव सूर्यमिति स्तोत्रियो ऽस्त्रयोनौ बृहति । २१ । यद्वाव
इन्द्रेत्यनुरूपः । २२ । महादिवाकीर्त्यं वा । २३ । चित्रं देवानामिति
स्तोत्रियो महादिवाकीर्त्यस्य । २४ । उत्तरे च । २५ । उत्सूर्यो
बृहदचीर्षीति तृतीयानुरूपस्य । २६ । वण्महानुदु त्यदर्शनमिति
वा स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । २७ । विभ्राड् बृहदिति वा स्तोत्रियो
वि सूर्यो मध्य इत्यनुरूपः । २८ । विश्वाहा त्वा सुमनस इति
वा । २९ । वण्महानिति सामप्रगाथः । ३० । यः सत्राहा विचर्ष-
णिरिति वा । ३१ । रथन्तरस्य योनिं स्त्रयोनौ बृहति । ३२ ।
उभयोरस्त्रयोनौ । ३३ । महादिवाकीर्त्यं च । ३४ । ॥ १३ ॥

यद्येने पवमाने सामगाः कुर्युः । १ । नाक्रियमाणयोः शंसेत्
। २ । इन्द्रः किलेत्युक्थमुखीयाः । ३ । शं नो भव चक्षमेति महा-
दिवाकीर्त्यं । ४ । द्यौर्नय इन्द्रेति सूक्तं स्त्रयोनौ बृहति । ५ । य
एक इन्द्रस्य इत्यस्त्रयोनौ । ६ । महादिवाकीर्त्यं च । ७ । तमु द्युद्धी-

त्वुद्धृतवृद्धयन्तरे । ८ । अभि त्वं मेघम् । ९ । ऋतुर्जनित्रीयस्य
 नव शस्त्वा सर्वहरेर्वा निविदम् । १० । आ मत्यो यातु । ११ ।
 विश्वजित इत्युत्तमां परिशिष्य । १२ । आह्वय दूरोद्दणं रोहति
 । १३ । हंसः शुचिषदिति पच्छो ऽर्धर्चशस्तिपच्छो ऽनवानं त्रिपच्छो
 ऽर्धर्चशः पच्छः । १४ । उत्तमामुपसंशस्य । १५ । एष प्र पूर्वीः । १६ ।
 पतङ्गमक्तम् । १७ । उरुं नः । १८ । इति पैङ्गम् । १९ । अथ
 कौषीतकम् । २० । समानमोक्थमुखीयायाः । २१ । ऋतुर्जनित्रीय-
 मुद्धृतवृद्धयन्तरे । २२ । तस्यैवैकादश स्वयोनौ । २३ । नवान्यत्र
 । २४ । एन्द्र याहि हरिभिरिति पञ्चदशोद्धृत्य साव्यम् । २५ ।
 बगेरेकादश शस्त्वा निविदम् । २६ । अभूरेक इति साव्यस्य स्थाने
 । २७ । तार्क्ष्यः पूर्वः पतङ्गात् । २८ । एकशतं निष्कवत्यम् । २९ ।
 प्रथमात्सावित्रम् । ३० । द्वितीयाद्वावापृथिवीयम् । ३१ । षष्ठादार्भ-
 वमारुते । ३२ । देवान्नुव इति वैश्वदेवम् । ३३ । तृतीयाद्वैश्व-
 नरीयम् । ३४ । मूर्धानं मूर्धा दिव इत्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानु-
 रूपौ । ३५ । वेदिषद इति जातवेदसीयम् । ३६ । आवृत्ताः स्वर-
 सामानः । ३७ । ॥ १४ ॥

विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वपृष्ठो बृहत्पृष्ठो वाग्निष्टोमः । १ । अग्निं
 नर इत्याज्यम् । २ । त्वं हि नैतवदिति बृहत्पृष्ठस्य । ३ । माधुक्क-
 न्दसः प्रउगः । ४ । चतुर्विंशान्मध्यन्दिनः । ५ । वैराजस्य स्तोत्रियानु-
 रूपौ शस्त्वा सर्वपृष्ठे प्रगाथं च रथन्तरस्य योनिं बृहतस्य । ६ ।
 अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम् । ७ । कथा देवानामिति वैश्वदेवं
 सात्त्विकस्य बृहत्पृष्ठस्य । ८ । आनोभद्रीयमेकाहस्य । ९ । सर्वपृष्ठे

विश्वजिति पुरस्तान्मास्तस्य सृक्तस्य हेतिवयामस्तं शंसति । १० ।
 जगतीशंसमन्यूहम् । ११ । पङ्क्तिशंसं वा न्यूहम् । १२ । अन्यद्वं वा
 । १३ । त्वमग्ने यज्ञानामित्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानुरूपौ स्तोत्रि-
 यानुरूपौ । १४ । ॥ १५ ॥

इति शाङ्खायनसूत्र एकादशोऽध्यायः समाप्तः ।

होत्रकाणाम् । १ । प्रातःमवने कर्म । १ । आ नो मित्रा-
वरुणा मित्रं वयं मित्रं ऊवे ऽयं वां मित्रावरुणा पुरुषाणा
चित्प्रति वां सूर उदिते प्र वो मित्राय यदद्य सूर उदिते प्र
मित्रयोस्ता नः शक्तमिति स्तोत्रिया मैत्रावरुणस्य । २ । आ याहि
सुषुमेन्द्रमिन्द्रायिन इन्द्रेण सं ह्रीन्द्रो दधीच उन्तिष्ठन्नोजमा सह
भिन्धि विद्याः प्र सत्राजं चर्षणीनां तमिन्द्रं वाजयामसि मह्यं
इन्द्रो य ओजमा युज्जान्ति बध्नमिति ब्राह्मणाच्छंमिनः । ४ । इन्द्राग्नी
आ गतं सुतमिन्द्रे अग्ना नमो बृहदियं वामस्य मन्मनस्ता ऊवे
ययोरिदमिन्द्राग्नी युवामिमे यजस्य हि स्य ऋत्विजेयं वामस्य
मन्मनस्ता ऊवे ययोरिदमिन्द्रे अग्ना नमो बृहत्तमौलिष्व ता हि
शश्वन्त इति वाच्यावाकस्य । ५ । ॥ १ ॥

द्विरात्रप्रमृतिष्वदःसंघातेष्वनुरूपाः श्वःस्तोत्रियाः समानस्तोत्रि-
येष्वपि । १ । परे वा । २ । नित्यांस्तृचानन्याञ्छ्चाणां पर्यासा
इत्याचक्षते । ३ । प्रति वां सूर उदित इति मैत्रावरुणस्य । ४ ।
काव्ये भरदाभ्येति स्तोत्रिये वा । ५ । सति श्वःस्तोत्रिये वा । ६ ।
उद्देदमीति ब्राह्मणाच्छंमिनः । ७ । इन्द्राग्नी अवसेत्यच्चावाकस्य
। ८ । अन्तरेणानुरूपं पर्यासं चावापन्यानम् । ९ । एकया द्वाभ्यां
वा स्तोममतिशंसन्ति । १० । भूयसा त्रिवृति । ११ । सर्वपृष्ठे च
विश्रजिति । १२ । एकया दशमे ऽहनि । १३ । युवं दक्षमा नो
बर्हो रिशादसो यं ऋजान्ति कथा राधाम ऋजुनौती नो मा
कस्याहुतक्रवू मित्रो नो अयंहतिं महि वो महतां सोमस्य
मित्रावरुणा ते नः सन्तु युजः प्र यो वां मित्रावरुणा महि

घीणमित्येकपातिन्यः । १४ । काव्येभिरदाभ्या नो गन्तमिति त्वचौ
 । १५ । सप्तचत्वारिंशन्नैत्रावरुण्यो गायत्र्यो दाशतयौषु तासां मैत्रा-
 वरुणः । १६ । चतुश्चत्वारिंशदैन्द्राणि गायत्राणि तेषां ब्राह्मणाच्छमी
 । १७ । इहेन्द्राग्नी उप क्रये तोशा वृत्रहणेति षत्त्वे । १८ । यत्सोम
 आ सुत इति हे । १९ । उप स्तकोध्वन्येका । २० । जुषेयां यज्ञ-
 मिति सप्त । २१ । षट्चत्वारिंशदैन्द्राग्न्यो गायत्र्यो दाशतयौषु
 तासामच्छावाकः । २२ । दशमादङ्गः स्तोत्रिया विश्वजिति सर्वष्टे
 । २३ । षष्ठ्याङ्गः स्तोत्रियाननुरूपान्कलेतरेषां पञ्चानां स्तोत्रिया-
 ङ्कंसन्ति । २४ । आवृत्तानावृत्तसोमेषु । २५ । ऊर्ध्वानेकाहभूतस्य
 । २६ । पर्यामैः परिदधति । २७ । ॥ २ ॥

माध्यन्दिनेषु विकारः । १ । अन्यानि सृक्तान्युत्तरयोः सवनयोः
 पर्यासा इत्याचरते । २ । द्विषूक्ता मध्यन्दिनाः । ३ । चतुःसृक्ता-
 न्युक्त्यानि । ४ । अप प्राच इति सदा मैत्रावरुणस्योक्त्यमुखीया
 । ५ । शंसा मह्यं यन्न इन्द्र इति द्वितीये । ६ । युधस्य ते कथा
 महामिति तृतीये । ७ । प्र वो महे महिवृधे भरध्वं यजामह
 इन्द्रमिति त्वचौ । ८ । सद्यो हा न इन्द्रो दूग्ददा न आसादिति
 चतुर्थे । ^९ । प्रो अस्मा उभे यदिन्द्रेति त्वचौ । ^{१०} । गर्भे नु सन्का
 सुष्टुतिरिति पञ्चमे । ^{११} । इन्द्राय हि द्यौरिति त्वचम् । ^{१२} । आ
 नः सुत उप वाजेभिरुक्त्या सत्यो यात्विति षष्ठे । ^{१३} । तदहीन-
 सृक्तम् । ^{१४} । मध्यमे अहे त्वचाञ्जित्पानीत्याचरते । ^{१५} ।
 यदन्यत्स्तोत्रियाननुरूपाभ्यां त्वचेभ्यश्च तत्प्रदेशे प्रतीयते । ^{१६} । यत्प्र-
 थमयोरङ्गोः शस्त्रं सर्वेषां तत्प्रथमे कन्दोमे । ^{१७} । यत्तृतीय-

पञ्चमयोस्तन्मध्यमे ।^{१७} यच्चतुर्यषष्ठयोस्तदुत्तमे ।^{१८} त्वं महो
इन्द्र तुभ्यं हेति यत्र होताहीनसूक्तं शंसेत् ।^{१९} त्वे ह यत्पित-
रश्विन्न इन्द्रेत्येकविंशतिष्कन्दोमेषु पुरस्तात्पर्यामस्य ।^{२०} मा चिद-
न्यद्वि शंसत मा भेम मा अमिषेत्यस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ
दशमे ऽहनि ।^{२१} आ धूर्ध्वम्मा इति च द्विपदा ।^{२२} ॥ ३ ॥

कं नव्य इति ब्राह्मणाच्छंसिनो ऽनुरूपादनन्तरः प्रगाथः कदा-
नैकाहिकस्य स्थाने । १ । ब्रह्मणा त इति चोक्थमुखीया । २ ।
उदु ब्रह्माणीति सदा पर्यामः । ३ । वयं घ त्वा क ईं वेदेति
स्तोत्रियानुरूपौ तृतीये ऽहनि । ४ । प्रथमयोश्च च्कन्दोमयोः । ५ ।
विपर्यस्तौ तु मध्यमे । ६ । यदिन्द्र प्रागपागुदगिति वा स्तोत्रियानु-
रूपौ प्रगाथौ । ७ । अध्वर्यवो भरतेन्द्रायेत्येकादश तृतीये । ८ ।
विद्याः पृतना इति स्तोत्रियः^९ तमिन्द्रं जोह्वीमि मत्स्यपायि
ते महो ऽस्मा अस्मा इत्यनुरूपः ।^{१०} कदा वषो स्तोत्रं यो
वाचा विवाच इति तृचौ ।^{११} य एक इद्व्य इति चतुर्थे
।^{१२} इन्द्रो मदाय मदेमदे हीति स्तोत्रियानुरूपौ ।^{१३} आ
याहि कृण्वाम यो न इन्द्राभित इति तृचौ ।^{१४} यस्तिग्मशृङ्ग
इति पञ्चमे ।^{१५} सुरूपकनूमिति स्तोत्रियानुरूपौ ।^{१६} तया
वयं मघवन्निति तृचम् ।^{१७} अस्मा इदु प्र तवस इति षष्ठे
।^{१८} तदहीनसूक्तम् ।^{१९} आयन्त इव सूर्यं शग्भू पु शचीपत
इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथा उत्तमे च्कन्दोमे ।^{२०} त्वं महो
इन्द्र यो हेत्यहीनसूक्तस्य स्थाने ।^{२१} इन्द्रं स्तवेति च्कन्दोमेषु
पुरस्तात्पर्यामस्य ।^{२२} उदु त्वे मधुमत्तमा उदिन्वस्य रिच्यत

इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ दशमे ऽहनि । २३ । त्रिकद्रुकेषु
महिष इति वा स्तोत्रियः ^{२४} । उत्तमा च तमिन्द्रं जाह्नवीमि विश्वाः
भृता इत्यनुरूपः । २५ । रायस्काम इति च द्विपदा । २६ । ॥ ४ ॥

कद्रू नस्थेत्यच्चावाकस्यानुरूपादनन्तरः प्रगाथः कद्वानैकाहिकस्य
स्थाने । १ । उरुं न इति चोक्थमुखीया । २ । अभि तथेवेति मदा
पर्यामः । ३ । त्वामिदा वयमेनमिदा ह्य इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ
। ४ । अपूर्वा पुरुतमानौति द्वितीये । ५ । तरणिरिन्नरोभिरिति
स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ६ । य ओजिष्ठ इति तृतीये । ७ । यो
राजा नकिष्टमिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ८ । सचायोरिन्द्र इन्द्र
सोममिमं पिबेति तृचौ । ९ । सं च त्वे जग्मुरिति चतुर्थे । १० ।
स्वादोरित्येत्या हि सोम इति स्तोत्रियानुरूपौ । ११ । यच्चिद्धि
सत्याव यत्त्वं शतकतविति तृचौ । १२ । कदा भुवन् रथत्रयाणीति
पञ्चमे । १३ । उभे यदिन्द्रेति स्तोत्रियानुरूपौ । १४ । विदुष्टे
अस्य वीर्यंस्तेति तिस्रः । १५ । शामद्वज्जिरिति षष्ठे । १६ ।
तदहीनसृक्तम् । १७ । नकिष्टं न त्वा वृहन्त इति स्तोत्रियानु-
रूपौ प्रथमे कन्दोमे । १८ । उभयं गृणवदिति मध्यमे । १९ ।
यत इन्द्र भयामह इत्युत्तमे । २० । सर्वे प्रगाथाः । २१ ।
इच्छन्ति त्वेति च्छन्दोमेषु पुरस्तात्पर्यामस्य । २२ । अया वाज-
मिति च द्विपदा दशमे ऽहनि । २३ । ऐकाहिकं च पूर्वम् ।
१४ । ॥ ५ ॥

अन्तरेण प्रायणैयोदयनीयौ कद्वन्तौ चोक्थमुखीयाश्चाभि-
तष्टीयं च वृहतोकारं च वार्हतानाम् । १ । अन्तरेणोक्थमुखीयां

सूक्ते चावापस्थानम् । २ । पृष्ठ्यासूक्तान्यभिज्ञवे । ३ । अहीनसूक्तानां
 स्थाने द्वितीयादक्तः सूक्तानि । ४ । उत्तरं मैत्रावरुणस्य । ५ ।
 प्रथमात् त्र्यहात्स्वरसामसु । ६ । चतुर्विंशे ऽभिजिति विपुवति वृहत्पृष्ठे
 विश्वजिति महाव्रते च षष्ठात् । ७ । विश्वजिति सर्वपृष्ठे । ८ । महा-
 नान्नीनां मैत्रावरुणः स्तोत्रियानुरूपौ सप्रगाथौ । ९ । कदन्नं प्रगाथं
 वैरूपस्य ब्राह्मणाच्छंभौ । १० । रेवतीनामच्छावाकः । ११ । वाल-
 खिल्या अविहता मैत्रावरुणः षट् सूक्तानीन्द्रनिहवं परिहाया नो
 विश्वे सजोषस इति च प्रगाथम् । १२ । वृषाकपिमृते कुन्तापमन्यूङ्गं
 ब्राह्मणाच्छंभौ । १३ । द्यौर्न य इन्द्रेत्येवयामरुतः स्थाने विष्णुन्य-
 ङ्गमच्छावाकः । १४ । अभूरेक इति सामसूक्तं मैत्रावरुणस्य । १५ ।
 यो जात इति ब्राह्मणाच्छंभिनः । १६ । प्र घा न्वसेत्यच्छावाकस्य
 । १७ । सामसूक्तानि शस्त्वाहीनसूक्तानि शस्त्वैकाहिकीभिः परिदधति
 । १८ । एकाहभृतस्यैकाहिकान्पर्यासानूर्ध्वमहीनसूक्तेभ्यः । १९ । ॥ ६ ॥

उक्थेषु क्रियमाणेषु वालखिल्या वृषाकपिं विष्णुन्यङ्गमित्युद्धृत्य
 परिशेषान्मथ्यन्दिनेषु शंसन्ति । १ । षष्ठादक्त उक्थानि । २ । अथ
 यदि षष्ठाक्तिकं तृतीयसवनमसर्वपृष्ठे ऽहनि प्रदिष्टं स्याद्वितीयादक्त
 उक्थानि । ३ । परोक्षपृष्ठे प्रतिशिन्यानि क्रियन्ते । ४ । उद्धृत्य वाल-
 खिल्या मैत्रावरुणः पिबा सुतस्य रसिन इत्यैन्द्रान्प्रगाथाञ्जस्त्वा
 । ५ । वृषाकपिमुद्धृत्य ब्राह्मणाच्छंभौन्द्रो मदायेति पङ्क्तिरैन्द्रीः शंसति
 । ६ । विष्णुन्यङ्गमेवाच्छावाकः । ७ । इति परोक्षपृष्ठे । ८ । ॥ ७ ॥

अथ विश्वजिच्छिल्पे । १ । ऐकाहिकान्प्रगाथाञ्जस्त्वा वालखिल्या
 वृषाकपिं विष्णुन्यङ्गं नाभानेदिष्टं च सर्वशस्तृत्वा । २ । चतुर्ध्वं

वालखिल्यानाम् । ३ । सामसृक्तानामहीनसृक्तानां पर्यासानां चींस्त्री-
स्तृचान्दोत्रकाः शंमन्ति । ४ । इति विश्वजिच्छित्ये विकारः । ५ ।
निविद्धानीयांश्च त्वचान् । ६ । युवोर्यदौति त्वचम् । ७ । ये यज्ञेनेति
च सूक्तम् । ८ । स्वस्ति नो मिमीतामिति त्वचं निविद्धानीयम् । ९ ।
एवयामस्तश्च त्वचम् । १० । यथास्तोमं प्रातःसवनम् । ११ । ॥ ८ ॥

त्रितृदशरात्रस्य त्वचकृतं शस्त्रम् । १ । आज्यानामाद्यांस्तृचान्
। २ । निविद्धानानामुत्तमान् । ३ । एकैकामितरेषां सूक्तानां शिल्पानां
च । ४ । षष्ठस्य तु समानं विश्वजिच्छित्येन शिल्पानाम् । ५ । नाभा-
नेदिष्ठस्य । ६ । एवयामस्तश्च । ७ । यदि गवामयने ब्राह्मणाच्छंसिने
प्राविषुवत ऐन्द्रेषु प्रगाथेव्वभीवर्तमन्वायातयेयुर्यस्मिन्सुवते स स्तोत्रियः
श्वःस्तोत्रियो ऽनुरूपः । ८ । यदि वा षट्प्रगाथेन । ९ । तृतीये
ऽहनि बृहत्यः । १० । तं वो दस्मं तत्त्वा याम्यभि प्र वः प्र सुश्रुतमा
त्वा सहस्रमा मन्द्रैरिन्द्र यो राजा नकिष्टं न त्वा बृहन्तस्त्वमिन्द्र
यशास्त्वमिन्द्र प्रवृत्तिषु पिबा सुतस्य रमिनो ऽध्वर्यो द्रावयेति वा
। ११ । विषुवत्यादित्यव्रतम् । १२ । चित्रं देवानामिति स्तोत्रियानु-
रूपौ । १३ । विकर्णं वा । १४ । वण्महानुदु त्यदर्शतमिति स्तोत्रि-
यानुरूपौ प्रगाथौ विकर्णस्य । १५ । इन्द्र क्रतुमिति वा स्तोत्रिय
इन्द्र ज्येष्ठमित्यनुरूपः । १६ । पौरुमील्लं मानवं जनित्रं भारद्वाजं
श्वेतनोधसे एतान्यभीवर्तस्यान इन्द्रक्रतावेवोर्ध्वं विषुवतः । १७ । ॥ ९ ॥

उक्थेषु विकारः । १ । अनुरूपादनन्तराण्यैन्द्राणि जागतान्य-
न्यानि नित्यानि वान्यत्र षष्ठादित्यानि । २ । प्र वो वाजाः प्र वः
सखाय इति स्तोत्रियानुरूपौ । ३ । प्र सम्राजे बृहदिन्द्रा वो वां

वरुणेति मैत्रावरुणस्याहनि द्वितीये । ४ । आ वां राजानाविति
पर्यामस्तृतीयपञ्चमयोर्मध्यमे च कृन्दोमे । ५ । पुनीषे वामितौ-
तरेषु । ६ । प्र मंहिष्ठाय गायत प्र सो अग्न इति स्तोत्रियानुरूपौ
प्रगाथौ । ७ । धीरा त्वस्तेन्द्रावरुणा युवमध्वरायेति तृतीये । ८ ।
अग्निं वो वधन्तमग्निं स्तोमेनेति स्तोत्रियानुरूपौ । ९ । रदत्पथः
श्रुष्टौ वां यज्ञ इति चतुर्थे । १० । आ ते अग्न इधीमहि सो
अग्निर्यो वसुरग्निं तं मन्य इति स्तोत्रियः ^{११} । आ ते अग्न ऋचेत्यनुरूपः
। ११ ^{१२} । प्र शुन्ध्युवमिन्द्रावरुणा युवमध्वरायेति पञ्चमे । १२ ^{१३} ॥ १० ॥

द्विपदाः षष्ठे सर्वेषाम् । १ । अग्ने त्वं न इति स्तोत्रियः । २ ।
चतुर्थीं तृतीयां करोति । ३ । अग्ने भव सुषमिधेत्यनुरूपः । ४ ।
विहताश्च वालखिल्याः । ५ । पच्छः प्रथमे सृक्ते विहरति । ६ ।
अर्धर्चशो द्वितीये । ७ । ऋक्स्तृतीये । ८ । उत्तमे विपर्यस्येत्
। ९ । ओथा मोदैव मदे मोदा मोदैवो यो इ इति विहतासु
प्रतिगृणाति । १० । अवसाने पूर्वं प्रणव उत्तरम् । ११ । तार्क्ष्य-
स्योत्तमां परिशिष्याह्वय दूरोहणं यथा विषुवति । १२ । उत्तमा-
मुपसंश्र्लेकादिकौ तृचौ । १३ । अस्माकमत्र पितरस्त आसन्निति
तिस्रः । १४ । इन्द्रावरुणा युवमध्वरायेति षष्ठे । १५ । आ ते
वत्सो मनो यमदाग्निरगामीति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे कृन्दोमे
। १६ । पर्याममन्तरेण त्रीणि च पूर्वाण्यैकादिकानीमानि वां भाग-
धेयानीति पञ्च युवां नरा पश्यमानास इति वा । १७ । प्रेष्ठं वः
प्रियो नो अस्तु विष्पतिरिति मध्यमे । १८ । भद्रो नो यदौ
घृतेभिराहुत इत्युत्तमे प्रगाथौ । १९ । आ घा ये अग्निमित्यत

इमा अभि प्र णोनुम इति वा । १० । न हि ते चत्रमित्युभयोः
सूक्तशेषः । ११ । इन्द्रा को वां वरुणेति मध्यमे । १२ । श्रुष्टौ
वां यज्ञ इत्युत्तमे । १३ । इमा उ वां भूमय इत्युभयो-
स्तिस्रः । १४ । ॥ ११ ॥

एवा ह्यमि वीर्युरेवा ह्यस्य स्रनृतेति स्तोत्रियानुरूपौ । १ ।
यस्तस्तभेति षड् ब्राह्मणाच्छमिनो ऽहनि द्वितीये । २ । उत्तरयो-
श्चन्द्रोमयोर्मध्ये सूक्तानाम् । ३ । यो अद्रिभिदिति त्वचं पूर्वं सर्वच
पर्यामात । ४ । अस्तेव सुप्रतरमिति पर्यामस्तृतौयपञ्चमयोर्मध्यमे च
च्छन्दोमे । ५ । अच्छा म इन्द्रमितीतरेषु । ६ । तं ते मदं त्वमि
प्र गायतेति स्तोत्रियानुरूपौ । ७ । अनर्वाणं वृषभमिति तृतीये
। ८ । उदपुत इति चतुर्थे । ९ । प्रथमोत्तमयोश्च च्छन्दोमयोः
। १० । षष्ठे चोर्ध्वं तत्तेभ्यः । ११ । इन्द्राय माम गायत त्वमि
प्र गायतेति स्तोत्रियानुरूपौ । १२ । यज्ञे दिव इति पञ्चमे मध्यमे
च च्छन्दोमे । १३ । इमा नु कर्मिति स्तोत्रियः ।^{१४} उत्तरे चाया
वाजमिति तृतीयानुरूपस्य ।^{१५} १४ । ॥ १२ ॥

अप प्राच इति सुकीर्तिं शस्त्वा पङ्क्तिशमं वृषाकपिं मध्यमस्य
पादस्य द्वितीयोत्तमयोरक्षरयोर्न्यूङ्गयति । १ । वैराजः पूर्वस्मिन्म-
दहृषाकपोऽ ओऽ अयः पुष्टेषु मत्सखेयुत्तरस्मिन् । २ । उपरते
प्रतिन्यूङ्गयति । ३ । वैराजन्यूङ्गमुक्त्वा मदय मद्वेवोऽ ओऽ ओया
मोदैवेति प्रतिगृणाति । ४ । तद्यत्रोपद्रुतमभिनिहितं प्रक्षिप्यं क्षिप्र-
सन्भिरिति न्यूङ्गनीयस्य पादस्यादौ स्यादुपातौत्य तद्वितीये ऽचरे
न्यूङ्गयेच्छा न्वोऽ इति यथा क स्योऽ इति च । ५ । अथ यत्र

पञ्चालपदवृत्तिः स्याद्विवृत्तिः प्रत्यये न्यूह्येन्नो ३ ओ ३ इति । ६ ।
तं श्रत्वा कुन्तापम् । ७ । ॥ १३ ॥

इदं जना उप श्रुत नराशंस स्तुविध्यते ।

षष्ठिं सहस्रा नवतिं च कौरम आ रुग्मेषु दग्धहे ॥ १ ॥

उद्गा यस्य प्रवाहिणो वधूमन्तो दिर्दग्ध ।

वर्षा रथस्य नि जिहीलते दिव ईषमाणा उपस्पृशः ॥ २ ॥

एष इषाय मामहे शतं निष्कान्दश स्रजः ।

त्रीणि शतान्यर्वतां सहस्रा दश गोनाम् ॥ ३ ॥

प्र रेभाषो मनीषा वृथा गाव इवेरते ।

अमोत पुत्रका एषाममोत गा इवासते ॥ ४ ॥

प्र रेभ धियं भरस्व गोविदं वसुविदम् ।

देवत्रेमां वाचं श्रीणीहीषुर्नावीरस्तारम् ॥ ५ ॥ १ ॥ १४ ॥

वच्यस्व रेभ वच्यस्व वृत्ते न पक्वे शकुनः ।

नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥ १ ॥

इन्द्रः कारुमबूबुधदुत्तिष्ठ वि चरा जरन् ।

ममेदुगस्य चर्हधि सर्व इत्ते पृणादरिः ॥ २ ॥

इह गावः प्र जायध्वमिहाश्व इह पूषाः ।

इहो सहस्रदक्षिणो ऽपि पूषा नि पौदति ॥ ३ ॥

मेमा इन्द्र गावो रिषन्तो आसां गोपती रिषत् ।

मासाममित्रयुर्जन इन्द्र मा स्तेन ईशत ॥ ४ ॥

यदिन्द्रादो दाग्रराज्ञे ऽमानुषं वि गाहयाः ।

विरूपः सर्वस्मा अमीत्स ह यस्माय पत्यते ॥ ५ ॥ १ ॥ १५ ॥

त्वं वृषाक्षं मघवन्नसं मर्याकरोरपि ।
 त्वं रौहिणं व्यासो वि वृचस्याभिनच्छिरः ॥ १ ॥
 प्रष्टिं धावन्तं हयोरौघैःश्रवसमनुवन् ।
 स्वस्त्यश्च जैचायेन्द्रमा वह सुस्रजम् ॥ २ ॥
 अरंगरो वावदीति चेधा बद्धो वरचथा ।
 इरामु ह प्र शंसत्यनिरामप सेधति ॥ ३ ॥
 तमिन्द्र शर्म रिणा हयं पारावतेभ्यः ।
 विप्राय श्रुवते वसु नि दूरश्रवसे वहः ॥ ४ ॥
 तमिन्द्र कपोताय च्छिन्नपचाय वञ्चते ।
 श्यामाकं पकं पीलु च वारष्मा अष्टाणोर्बुद्ध ॥ ५ ॥ ११ ।

चतस्रो ऽतः पारिचित्यस्तासां तृतीये पादे प्रथमचतुर्थयोरच-
 रणोर्वैस्वर्यम् । २ । ॥ १६ ॥

राज्ञो विश्वजनीनस्य यो देवो मर्त्यां अति ।
 वैश्वानरस्य सुष्टुतिमा शृणोता परिचितः ॥ १ ॥
 परिचिन्नः क्षेममकृत्तम आसनमा चरन् ।
 कुलायं क्षण्णकौरयः पतिर्वदति जायया ॥ २ ॥
 कतरत्त आ हराणि दधि मन्थां परिश्रुतम् ।
 जाया पतिं वि पृच्छति राष्ट्रे राज्ञः परिचितः ॥ ३ ॥
 अभीव स्तः प्र जिहीते यवः पक्वः पथो विलम् ।
 जनः स भद्रमेधति राष्ट्रे राज्ञः परिचितः ॥ ४ ॥ ११ ।

ओद्या मोदैवेति वैस्वर्यं प्रतिगृणोति । १ । एतश्चप्रलापो ऽतो
 विंशतिपदस्तन्निविष्टं सम् । २ । ॥ १७ ॥

एता अश्वा आ स्रवन्ते ॥ १ ॥ प्रतीपं प्रातिसुत्वनम् ॥ २ ॥
 तामामेका हरिक्लिका ॥ ३ ॥ हरिक्लिके किमिच्छसि ॥ ४ ॥
 साधुं पुत्रं हिरण्यम् ॥ ५ ॥ क्वाच तं परास्यः ॥ ६ ॥
 यचामूस्त्रिः शिंशपाः ॥ ७ ॥ परि त्रयः पृदाकवः ॥ ८ ॥
 गृङ्गं धमन्त आसते ॥ ९ ॥ अलावुकं निखातकम् ॥ १० ॥
 कर्करिको निखातकः ॥ ११ ॥ कदात उन्मथायति ॥ १२ ॥
 कुलायं कृणवादिति ॥ १३ ॥ उग्रं वनिषदाततम् ॥ १४ ॥
 न वनिषदनाततम् ॥ १५ ॥ क एषां दुन्दुभिं हनत् ॥ १६ ॥
 लेलिं हनत्कथं हनत् ॥ १७ ॥ पर्यागारं पुनः पुनः ॥ १८ ॥
 शफेन पीव ओहते ॥ १९ ॥ आयवनेन तेदनी ॥ २० ॥ ११ ॥ १८ ॥
 आदित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो ऽश्वं दक्षिणामनयन् ।
 तां ह जरितर्न प्रत्यायंस्तासु ह जरितः प्रत्यायन् ।
 तां ह जरितर्न प्रत्यगृभ्णंस्तासु ह जरितः प्रत्यगृभ्णन् । १ ।
 अहादेत (?) सन्नविचेतनानि यज्ञादेत सन्नपुरोगवासः ।
 आदित्या रुद्रा वसवस्त्रेक्षत इदं राधः प्रति गृभ्णीञ्जङ्गिरः । २ ।
 इदं राधो बृहत्पृथु देवा ददतु यदरम् ।
 तदो अस्तु सजोषणं युष्मे अस्तु दिवेदिवे । प्र त्वेव गृभायत । ३ ।
 उत श्वेत आशुपलोत पद्याभिर्यविष्ठः ।
 उतो आशु मानं विभर्ति । ४ ।

इत्यादित्या अङ्गिरस्य । ५ । एवाह जरितरोथा मोदैव । तथाह
 जरितरोथा मोदैवेत्यासां प्रतिगृणाति । ६ । अवसाने पूर्वं प्रणव
 उत्तरम् । ७ । १८ ॥

पञ्चातो दिशं कृत्तयः । १ ।

यः सभेयो विदर्यः सुत्वा यज्वाय पूरुषः ।

सूर्यं चामू रिशादसस्तद्देवाः प्रागकल्पयन् ॥ १ ॥

यद्गदस्य पुरुषस्य पुत्रो भवति दाष्टुषिः ।

तद्विप्रो अब्रवीदु तद्गन्धर्वः काम्यं वचः ॥ २ ॥

यो जाम्या अप्रययत्तद्यत्सखायं दुधूर्धति ।

ज्येष्ठो यदप्रचेतास्तदाज्जरधरागिति ॥ ३ ॥

यश्च पत्निरभुजिष्यो यश्च रेवा अदाशुरिः ।

धीराणां शश्वतामह तदपागिति शुश्रुम ॥ ४ ॥

ये च देवा अयजन्ताथो ये च पराददुः ।

सूर्यो दिवमिव गत्वाय मघवानो वि रण्यते ॥ ५ ॥ २१ ॥ २० ॥

षलतो जनकल्याः । १ ।

यो ऽनाक्ताक्षो अनभ्यक्तो अमणिवो अहिरण्यवः ।

अब्रह्माब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता ॥ १ ॥

य आक्ताक्षः स्वभ्यक्तः सुमणिः सुहिरण्यवः ।

सुब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता ॥ २ ॥

अप्रपाणा च वेशन्तारेवा अप्रददिश्व यः ।

अयभ्या कन्या कल्याणी तो ता कल्पेषु संमिता । ३ ।

सुप्रपाणा च वेशन्ता रेवान्सुप्रददिश्व यः ।

सुयभ्या कन्या कल्याणी तो ता कल्पेषु संमिता । ४ ।

परिरक्ता च महिष्यनस्त्या चायुधिगमः ।

अनाशुरश्यायामी तो ता कल्पेषु संमिता ॥ ५ ॥

वावाता च महिषी खस्त्या च युधिगमः ।

खाग्रुरश्वा यामी तो ता कल्पेषु संमिता ॥ ६ ॥ १ ।

चतस्रो ऽतः प्रवल्हिकास्तयश्च प्रतीराधास्तन्निविच्छंसम् । ३ । ॥ २१ ॥

विततौ किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ १ ॥

मातुष्टे किरणौ द्वौ निवृत्तः पुरुषावृतिः ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ २ ॥

निगृह्य कर्णकौ द्वौ निरा यच्छसि मध्यमे ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ३ ॥

उत्तानायै शयानायै तिष्ठन्नेवाव गूहसि ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ४ ॥

स्रष्ट्वायां स्रष्टिणकायां स्रष्ट्वामेवाव गूहसि ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ५ ॥

अव स्रष्ट्वामिव भ्रंशदन्तर्लोमवति हृदे ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ६ ॥

[यन्मूनं यच्च अधिकं तत्सर्वमेवाव गूहसि ।

न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ७ ॥] १ । ॥ २२ ॥

इहेत्य प्रागपागुदगधरागरालागुदभर्त्सत ।

इहेत्य प्रागपागुदगधराग्वत्साः प्रुषन्त आसते ।

इहेत्य प्रागपागुदगधराक् स्थालीपाको वि लीयते ।

इहेत्य प्रागपागुदगधराक् क्लिषीप् क्लिषीषते । १ ।

भुगित्यभिगतः । शलित्यपक्रान्तः । फलित्यभिष्ठितः । २ । अलावूनि

जरितः । पृषातकानि जरितः । पिपीलिकावटो जरितः । अश्व-
त्यपलाशं जरितः । श्वा जरितः । पर्णसदो जरितः । गोशफो
जरितरित्येकैकमुक्ता नित्यं प्रतिगरम् । ३ ।

वीमे देवा अक्रंसताध्वर्यो क्षिप्रं प्र चर ।

सुसत्यमिद्रवामस्यसि प्र खुदसि । ४ ।

पद्मी यीयस्यमाना जरितरोथा मोदैव होता विष्टी मे जरितरोथा
मोदैवेत्यस्यां प्रतिगृणाति । ५ । अवसाने पूर्वं प्रणव उत्तरम्
। ६ । ॥ २२ ॥

अत ऊर्ध्वं दशाहनस्याः । १ ।

यदवासे ललामगुं प्र विष्टीमिनमाविषुः ।

सकम्ना देदिश्यते नारी सत्यस्याचिभुवो यथा ॥ १ ॥

यदस्या अंजभेद्याः ऊधु सूलमुपातसत् ।

मुष्काविदस्या एजतो गोशफे शकुलाविव ॥ २ ॥

यदा सूलेन पससाणौ मुष्का उपावधीत् ।

विष्वक्षावस्या वर्धतः सिकतास्त्रिव गर्दभौ ॥ ३ ॥

महानग्नी महानग्रं धावन्तमनु धावति ।

इमास्तु तस्य गा रक्ष यम मामङ्घोदनम् ॥ ४ ॥

महानग्नी हकवाकुं शम्यया परि धावति ।

वयं न विद्म यो मृगः शीर्ष्णा हरति धाणिकाम् ॥ ५ ॥

महानम्युप ब्रूते स्वस्यावेशितं पसः ।

इत्वं फलस्य वृक्षस्य शूर्पंशूर्पं भजेमहि ॥ ६ ॥

महानम्युलूखलमतिक्रामन्त्यब्रवीत् ।

यथा तव वनस्पते नि घ्नन्ति तथा मम ॥ ७ ॥

महान्वै भद्रो बिल्वो महान्भद्र उदुम्बरः ।

महँ अभिञ्जु बाधते महतः साधु खोदनम् ॥ ८ ॥

कष्टन्नरो यद्ध प्राचीरिति द्वे । ३ । तासां तृतीये पादे न्यूञ्जने यथा
वृषाकपौ । ४ । कष्टन्नर इति द्वितीयदशमयोरक्षरयोः । ५ । न्यूञ्जने-
तरासामवसाय संतानायोत्तमं पदम् । ६ । वि इ इ ई इ किमय-
मिदमाहो इ ओ इ ओथा मोदैवेति प्रतिगृणाति । ७ । ॥ २४ ॥

दधिक्राव्णो अकारिषमित्येका । १ । सुताषो मधुमत्तमाः प्र
मंदिषाय यो अद्रिभिदव द्रप्स इति त्वचानि षष्ठे । २ । त्वं न
इन्द्रा भर तदिन्द्राव आ भरेति स्तोत्रियानुरूपौ । ३ । सर्वं प्रमं-
दिषीयं प्रथमे छन्दोमे । ४ । यो अद्रिभिदिति चैका । ५ । एन्द्र-
नो गध्येदु मध्वो मदिन्नरमिति मध्यमे । ६ । एतो चिन्द्रं स्वाम
सखाय इत्युत्तमे । ७ । ॥ २५ ॥

इन्द्रं विश्वा इन्द्रमीशानमोजसेति स्तोत्रियानुरूपावनुरूपस्य
ये पूर्वे ते उत्तरे । १ । नू मर्त इत्यच्छावाकस्यैन्द्रादनन्तरं द्वितीय-
चतुर्थयोः प्रथमोत्तमयोश्च छन्दोमयोः । २ । विष्णोर्नु कमितीतरेषु
। ३ । उरुं यज्ञायेति त्वचं पूर्वं सर्वत्र पर्यासात् । ४ । सं वां कर्म-
णेति सदा पर्यासः । ५ । शुधी हवं तिरश्चा आशुत्कर्णेति
स्तोत्रियानुरूपौ तृतीये । ६ । इममिन्द्र सुतं पिब पिबा सोमं
मदाय कमिति चतुर्थे । ७ । असावि सोम इन्द्र त इममिन्द्र
सुतं पिबेति पञ्चमे । ८ । प्र व इन्द्राय वचहन्तमाय विश्वतो
दावन्निति षष्ठे । ९ । एवयामरुतं शस्त्रा यथा वृषाकपिम् । १० ।

इह मदोऽ इति वैराजन्मूङ्गमुक्ता मदे मधोर्मदस्य मदिरस्य
 मदैवोऽ ओऽ ओथा मोदैवेति प्रतिगृणति । ११ । ऋतुर्जनिचौ
 । १२ । तमस्य द्यावापृथिवी । १३ । विष्णोर्नु कम् । १४ । प्र वः
 पान्तमन्त्रसः । १५ । छन्दोमेषु च । १६ । तिष्ठसु प्रथमे । १७ ।
 भवा मित्र इति त्वचाच्च पूर्वमुत्तरयोश्छन्दोमयोः । १८ । नू मर्तः
 परो मावयेत्युत्तमामुद्धृत्य षष्ठे । १९ । यदिद् चित्र यदिद् ते
 चतस्र इति स्तोत्रियानुरूपौ प्रथमे छन्दोमे । २० । पुरां भिन्दु-
 रिति मध्यमे । पूर्वस्तृचो ऽनुरूपस्तृतीया तु प्रथमा । २१ । गायन्ति
 त्वेत्युत्तमे । २२ । ॥ २६ ॥

चतुर्विंशे शस्त्रं प्रथमाश्छन्दोमात्सर्वेषाम् । १ । यच्चतुर्णां द्वितीय-
 प्रभृतीनां तच्चतुर्णामभिषविकानाम् । २ । तृतीयप्रभृतिभ्यः स्वरसा-
 मसु । ३ । अथ यद्यभिजितं विषुवन्तं बृहत्पृष्ठं विश्वजितं महाव्रती-
 यमहरित्युक्थानि कुर्युश्चातुर्विंशिकान्युक्थानि । ४ । अथ यदि पृष्ठ्या-
 भिषवयोः प्रथमे अहनी दशममहरित्युक्थानि कुर्युरैकादिकान्यु-
 क्थानि । ५ । उत्तममाभिषविकमुक्थं कुर्युर्यद्वितीयस्याऋतृतीयसवनं
 तत्तृतीयसवनं तत्तृतीयसवनम् । ६ । ॥ २७ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे द्वादशोऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

—००५००—

पूर्वकारिण्य्क्वन्दोगा अध्वर्यवः । १ । ते चेदनुपदिष्टं कुर्युः । १ ।
 एतावत्त्व इष्टीनामानुपूर्व्यं हविषां दैवत उच्चैरुपांशुतायां चाध्वर्यु-
 मनुविदधीत । ३ । स्तोत्रिये क्वन्दोगमहर्ष्यागे स्तोमविकारे षष्ठे
 संख्यायां च । ४ । ते चेत्यादं वार्धचं वा विपर्यस्येरुनं वातिरिक्तं
 वा कुर्युर्न तदाद्रियेत । ५ । अचामेव विपर्यासमनुविदधीत । ६ ।
 न्यूङ्गनीयश्चेत्यादो विकर्षेण पूर्येत तस्य संख्याय द्वितीयं न्यूङ्ग-
 नीयम् । ७ । ऊर्ध्वं तु खरात्समानक्वन्दोमानानि व्यञ्जनानि लुप्ये-
 रन् । ८ । ॥ १ ॥

आनौते पशौ मृते ऽनुपाकृते ऽन्यमालभेतर्विग्भ्यस्तं कारयेत्
 । १ । उपाकृते वेपमाने

यस्माङ्गीषावेपिष्ठास्ततो नो अभयं कुरु ।

पशून्तः सर्वान्गोपाय नमो रुद्राय मील्लुषे ॥

स्वाहेति जुहोति । २ । यस्माङ्गीषावाशिष्ठा इति वाग्धमाने । ३ ।
 यस्माङ्गीषापलायिष्ठा इति पलायमाने । ४ । यस्माङ्गीषा न्यसद
 दत्युपविष्टे । ५ । यस्माङ्गीषा संज्ञप्ता इति मृते । ६ । नष्टे मृते
 पलायिते वान्यं तद्रूपं तद्देवत्यं पशुमालभेत । ७ । मृतस्य वर्षां
 पुरोलाशमवदानानीतीतरस्य वषट्कारेषूपजुहुयात् । ८ । ॥ २ ॥

प्रवृत्तेषु मृते प्रयाजेषु तेनैव संखायम् । १ । अवदाने नष्टे

दुष्टे विमथिते वाज्यं प्रतिनिदध्यात् । २ । हृदयनाशे अन्यमालभेत । ३ । यदि च कामयेतार्तिं विमथितारं ऋक्केयुरिति कुविदङ्ग यवमन्त इत्याग्नीध्रीये जुहुयात् । ४ । अष्टापद्यां वशायामनूबन्ध्यायां गर्भस्य त्वचो वपारूपं फलीकरणानां फालीकरणान्गर्भमिति शामित्रे अपयित्वेतरस्य वषट्कारेषु शामित्र एव जुहुयात् । ५ । ॥ ३ ॥

यूपे विरुल्लेऽनपवत्ते त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत । १ । पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधास्तन्मसुरीपमध पोषयिन् देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूप इति पुरोनुवाक्याः । २ । प्र स्र महे सुशरणाय प्रथमभाजं देव त्वष्टर्यद्वा चारुत्वमानलिति याज्याः । ३ । ॥ ४ ॥

ज्ञानविषये विद्विषाणयोः सुत्यथोरक्तोः संनिपातनं संसव इत्या-
चक्षते । १ । पूर्वे प्रातरनुवाकमुपाहृत्य पूर्वे संस्थापयेयुः । २ । सुस-
मिद्धे जुहुयुः । ३ । संवेष्टायोपवेशाय गायत्र्यै कन्दसे ऽभिभृत्यै
स्वाहेति प्रातःसवने । ४ । त्रिष्टुभे कन्दस इति माध्यन्दिने । ५ ।
जगत्यै कन्दस इति तृतीयसवने । ६ । अर्धयुं मृतमिच्छन्प्राजा-
पत्याभिस्त्रिभिरर्धयुः प्रातःसवने जुहुयात् । ७ । होतारं होता
माध्यन्दिने । ८ । उद्गातारमुद्गाता तृतीयसवने । ९ । ब्रह्माणं ब्रह्मानु-
सवनम् । १० । यजमानं यजमानो ऽनुसवनम् । ११ । सर्वाङ्गमृता-
निच्छन्तः सर्वे ऽनुसवनम् । १२ । हृदयन्तरे कुर्युः । १३ । आभी-
कमाभीश्वमभिनिधनमभीवर्तं च । १४ । कयाशुभीयं मरुत्वतीयम् ।
१५ । सजनौयं निष्केवल्यम् । १६ । विह्व्यो वैश्वदेवम् । १७ । पूर्वेषु
संस्थापयित्वा उत्तरां संस्थां कुर्वीत । १८ । अतिरात्रं कुर्वाणेषु द्विरात्रम् ।
१९ । द्विरात्रं कुर्वाणेषु त्रिरात्रम् । २० । तस्यां वा संस्थायां

भृयसीर्दक्षिणा दद्यात् । २१ । स्रवन्त्यो वा विहरन्ति वायुरा-
काशश्च । २२ । ॥ ५ ॥

क्रीते सोमे ऽपहृते ऽनतिनयन्कालमन्यमाहृत्याभिषुणुयात् । १ ।
सोमाहाराय सोमविक्रयिणे वा किञ्चिदद्यात् । २ । अनधिगम्यमाने
पूतीकाञ्क्रेतुपुष्पाण्यर्जुनानि कुशान्वाभिषुत्य^३ प्रतिदुहा प्रातःसवने
श्रीणीयाच्छ्रुतेन माध्यन्दिने दध्ना तृतीयसवने । ३ । एकां गां
दक्षिणां दत्त्वावमृथादुदेत्य पुनर्दीक्षेत् । ४ । तत्र क्रतुदक्षिणा दद्यात्
। ५ । एतदेव । ६ । अभिदग्धे पञ्च गा दक्षिणा दद्यात् । ७ । ॥ ६ ॥

प्रातःसवनात्सोमे ऽतिरिक्ते । १ । अस्ति सोमो अयं सुत इति
स्तोत्रियानुरूपौ होतुः । २ । ऐन्द्रावैष्णवीभिः स्तोममतिशंसेत् । ३ ।
ऐन्द्रावैष्णवी याज्या । ४ । इन्द्रमिन्द्रायिनो बृहदतो देवा अवन्तु न
इति षट् । ५ । उत्तमया परिधाय विष्णोः कर्माणि पश्यतेति
यजति । ६ । ॥ ७ ॥

माध्यन्दिनादतिरिक्ते । १ । बण्महानुदु त्यदर्शतमिति स्तोत्रि-
यानुरूपौ प्रगाथौ । २ । ऐन्द्रावैष्णवीभिः स्तोममतिशंसेत् । ३ ।
ऐन्द्रावैष्णवी याज्या । ४ । ॥ ८ ॥

तृतीयसवनादतिरिक्ते । १ । प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट प्र तद्विष्णु-
रिति स्तोत्रियानुरूपौ । २ । ऐन्द्रावैष्णवीभिः स्तोममतिशंसेत् । ३ ।
ऐन्द्रावैष्णवी याज्या । ४ । ॥ ९ ॥

आश्विनादतिरिक्ते । १ । आश्विनीभिः स्तोममतिशंसेत् । २ ।
आश्विनी याज्या । ३ । अस्तुतं चेत्पर्यायैरभिव्युञ्जेत् पञ्चभिः स्तोमै-
र्होत्रकेभ्यः सुवते । ४ । ते स्तोत्रियानुरूपाञ्छ्लोक्थमुखानां जग-

तीनां च द्वेदे शंसेयुः । ५ । नित्याः परिधानीयाः । ६ । कृत्स्नैर्वा
प्रथमैः पर्यायैः । ७ । होत्रे वा प्रथमानां पर्यायाणाम् । ८ । मैत्रा-
वरुणाय ब्राह्मणाच्छंसिने च मध्यमानाम् । ९ । अक्षावाकायोत्त-
मानाम् । १० । त्रीणाश्विनं षष्टिशतानि । ११ । ॥ १० ॥

यदि दीक्षितः प्रमीयेत दग्ध्वास्थीन्युपनक्ष्य पुत्रं भ्रातरं वा
दीक्षयित्वा सह यजेरन् । १ । अभिषुत्य वा राजानमगृहीत्वा
गृहान्दक्षिणापरस्थां वेदिश्रोण्यामस्थिकुम्भं निधाय तस्मिन्दे शे सर्प-
राक्षीभिः पराक्षीभिः स्तुवते । २ । मार्जालीयदेशे वा । ३ । त्रिः
प्रसव्यं मार्जालीयं परियन्ति सव्यानूरुनपापानाः । ४ । सर्पराक्षी-
र्हता निगदेत् । ५ । असंमितं स्तोत्रम् । ६ । ऐन्द्रवायवाद्या गृहाः
। ७ । संवत्सरे ऽस्थीनि याजयेयुः । ८ । स्तोत्रेस्तोत्रे ऽस्थिकुम्भमुप-
निदधति । ९ । मार्जालीये भक्षान्नियन्ति । १० । ॥ ११ ॥

कलशे दीर्णे^१ विधुं दद्राणमिति वषट्कारनिधनेन ब्राह्मणाच्छंसिने
स्तुवते । १ । पूर्वस्तृचो ऽनुरूपः । २ । यावृणि दीर्णे^४ वृत्रस्य त्वा
श्वसथादीषमाणा इति द्युतानेन मासुतेन ब्राह्मणाच्छंसिने स्तुवते
। ३ । उत्तरो ऽनुरूपः । ४ । ऐन्द्रवैष्णवीभिः स्तोममतिशंसेत् । ५ ।
ऐन्द्रवैष्णवी याज्या । ६ । अभ्युत्थीतं नाराशंसं

ऊताऊतस्य तम्पतं ऊतस्य चाऊतस्य च ।

अऊतस्य ऊतस्य चेन्द्राग्नी अस्य सोमस्य ॥

स्वाहेत्यन्तःपरिधिं भस्मानि जुहोति । ७ । उपवाते नाराशंसे^{१०} यं
जघन्यं गृहं गृहीत्यात्तस्य ऊतस्याल्पकमवनयेत्प्रजापतये स्वाहेति
। ८ । दुष्टं सोमं प्राजापत्याभिष्वत्तस्यभिरध्वर्युस्तत्तार्धपूर्वार्ध उपरवे

ऽवनेत् ।¹² कृत्स्नं वेदममृतमन्नाद्यभागमिति ध्यायन्नवष्टस्य
भक्षयेदिन्द्रुरिन्द्रमवागात्तस्य त इन्द्रविन्द्रपौतस्योपहृतस्योपहृतो भक्ष-
यामीति ।¹³ हिरण्यगर्भ इत्यभ्युपाकृते चमसे जुहुयात् ।¹⁴
अवच्छाद्य च निर्हरेत् ।¹⁵ य ऋते चिदिति त्वचेन महावीरं
भिन्नमनुमन्य¹⁶

त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रो ये वितन्निरे य इमं यज्ञं स्वधया भजन्ते ।
तेषां क्षिप्रं समिमं दधामि स्वाहा घर्मा अणेतु देवान् ॥
यज्ञस्य दोहो विततः पुरुत्रा सो अष्टधा दिवमन्वाततान ।
स यज्ञ धुत्व महि मे प्रजायै रायस्योषं विश्वमायुरग्रीय ॥
स्वाहेति चाहुती जुहोति ।¹⁷ ॥ १२ ॥

यदि सत्ताय दीक्षितो ऽथ साम्युत्तिष्ठेत्सोममपभज्य राजानं
विश्वजितातिरात्रेण यजेत सर्वस्वोमेन सर्वपृष्ठेन सर्ववेदसदक्षिणेन
। १ । आगूर्य वा । २ । ॥ १३ ॥

आहिताग्नय इष्टप्रथमयज्ञा दीक्षिता गृहपतिसप्तदशाः सत्त-
मासीरन्धोता मैत्रावरुणो ऽच्छावाको यावस्तद्ब्रह्मा ब्राह्मणाच्छंषी
पोताभीष उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मणो ऽध्वर्युः प्रतिप्रस्थाता
नेष्टोन्नेता । १ । आर्त्विज्यस्याविप्रतिषेधेनाशक्ये यौगपद्ये । २ । दीक्ष-
णानुपूर्व्येण सर्वेषां याजमानम् । ३ । मुख्यः कुर्यात्परार्थानि । ४ ।
कल्पविप्रतिषेधे भूयसां साधर्म्यम् । ५ । ऊतेषु दाक्षिणेषु दक्षिण-
पथेन कृष्णाजिनानि धून्वन्तो ऽहरहरित्यात्रजेयुरिदमहं मां कल्याणै
कौत्यै स्वर्गाय लोकायामृतत्वाय दक्षिणं नयानीति । ६ । उक्त्याय
चाग्निष्टोमः सहस्रदक्षिणः पृष्ठशमनीयः । ७ । साधारणं द्वैके पृष्ठशम-

नीयम् । ८ । द्वादशाहप्रभृतीन्या चत्वारिंशद्वात्रादेकोत्तराणि रात्रि-
सत्ताणि तेषु नित्यः । ९ । द्वादशाहो यैरहोभिर्विवर्धते तान्युदाह-
रिष्यामः । १० । ॥ १४ ।

एकार्हायं महाव्रतमाहरन्ति । १ । सर्वस्त्रोमं वातिरात्रम् । २ ।
अन्तरेण पृष्ठ्यं कन्दोमांश्च । ३ । द्व्यर्हायं गोआयुषी । ४ । द्वितीयं
तृतीयं चाभिप्लविके प्रतीयेतैतस्यां चोदनायाम् । ५ । अर्हायं त्रीणि
पूर्वाण्याभिप्लविकानि । ६ । चतुरर्हायं महाव्रतचतुर्थानि । ७ । पञ्चा-
र्हायं पञ्च । ८ । षलर्हायं षट् । ९ । सप्तार्हायं महाव्रतसप्तमानि
। १० । एतेन न्यायेन तांतां सङ्ख्यां पूरयन्ति । ११ । अन्तरेण
प्रायणीयं पृष्ठ्यं चैतेषां स्थानम् । १२ । ऊर्ध्वं तु दशमादङ्गो
महाव्रतस्य स्थानम् । १३ । ॥ १५ ।

अथैतान्यपवदन्ति । १ । अभिप्लवो ऽभिजिद्विजितौ चागन्तूनि
विंशतिरात्रे । २ । अभिप्लवो ऽतिरात्रो द्वावभिप्लवावित्येकविंशतिरात्रः
पूर्वः । ३ । पृष्ठ्यः स्वरसामानो विषुवानावृत्ताः स्वरसामानस्त्रयस्तिं-
शारम्भणः पृष्ठ्य इत्युत्तरः । ४ । पृष्ठ्यस्त्रोमः षलहः ^{१*} त्रयस्तिं-
शमहरनिरुक्तम् ^६ तस्य कण्वरथन्तरं माध्यन्दिने ^७ त्रयस्तिंशं निरु-
क्तम् ^८ त्रिणवम् ^९ द्वे एकविंशे ^{१०} त्रिणवम् ^{११} त्रयस्तिंशं निरु-
क्तम् ^{१२} त्रयस्तिंशमहरनिरुक्तम् ^{१३} त्रयस्तिंशारम्भणः पृष्ठ्यस्त्रोमः ष-
लहः ^{१४} त्रिवदहरनिरुक्तम् ^{१५} ज्योतिष्टोमो ऽग्निष्टोमः ^{१६} इति
चतुर्विंशतिरात्रः संसदामयनमित्याचक्षते । ^{१७} ॥ १६ ॥

* Comm. इति चतुर्विंशतिरात्रः संसदामयनमित्याचक्षते । इति सूत्रशब्देः ।
अपवदन्ति ।

पञ्चाभिप्रविकानि चिरूपेत्य विश्वजिदतिरात्र एष एव पञ्चाहो
दशरात्र इति त्रयस्त्रिंशद्रात्रः । १ । चतुर्विंशमभिप्रवः पृष्ठ्यो नवाहो
गोआयुषी दशरात्रो महाव्रतमिति सप्तत्रिंशद्रात्रः । २ । चतुर्विंशं
त्रयो ऽभिप्रवाः ^{३*} अभिजित्स्वरसामानो विषुवानावृत्ताः स्वरसा-
मानो विश्वजिच्च ^४ अभिजित्प्रभृति नवरात्र इत्याचक्षते ^५ अभि-
प्रवो गोआयुषी दशरात्रो महाव्रतम् ^६ इत्येकान्नपञ्चाशद्रात्रः ^७ संव-
त्सरसंमितः । ३ । ॥ १७ ॥

अथैकषष्टिरात्रे । १ । अभितो नवरात्रं पृष्ठ्यौ । २ । तयोरावृत्त
उत्तरः । ३ । न्यायकृत्तः शतरात्रः । ४ । अर्धपञ्चदशभिप्रवास्तेषां
प्रथमस्यहो दशरात्रो महाव्रतमिति । ५ । ॥ १८ ॥

सप्तदश गवामयनस्य दीक्षाः । १ । द्वादश वा । २ । तैषस्या-
मावास्याया एकाह उपरिष्ठाद्दीक्षेन्माघस्य वा । ३ । तेषां माघस्या-
मावास्यायामुपवसथः फाल्गुनस्य वा । ४ । द्वादश दीक्षाः कुर्वा
णाश्चतुरहे पुरस्तात्पौर्णमास्या दीक्षेन् । ५ । तेषां ज्यौत्स्नस्य पञ्चम्यां
प्रसवः । ६ । प्रायणीयमतिरात्रमुपेत्य ^७ चतुर्विंशं च ^८ पृष्ठ्यपञ्चमां-
सतुरो ऽभिप्रवानुपयन्ति । ९ । स मासः । ^{१०} तथायुक्तान्पञ्च
मासानुपेत्य ^{११} पृष्ठ्यचतुर्थानभिप्रवानुपयन्ति । ^{१२} नवरात्रं च । ^{१३} ।
जर्ध्वं विश्वजितः पृष्ठ्यारम्भणान्मासानुपयन्ति । ^{१४} । पृष्ठ्याभिप्रवौ
षान्हमावर्तेते । ^{१५} । वैश्वदेवसूक्तानि चोत्तमानामाभिप्रविकानाम्
। ^{१६} । पृष्ठ्यमुपेत्य त्रीनभिप्रवान् । ^{१७} । स मासः । ^{१८} । पृष्ठ्य-

* Comm. संवत्सरसंमित इति सूत्रान्तः । अण्डशस्तु वा. यथा क्रियते ।

मुपेत्य चतुरो ऽभिष्वान् । तथायुक्तांश्चतुरो मासानुपेत्य ^{१८} चीन-
भिष्वानुपयन्त्याहुर्गा दशरात्रं महाव्रतमतिरात्रं च । ^{१९} इति
गवामयनस्याहर्योगः । ^{२०} तत्प्रकृतीनि संवत्सरमक्षाणि । ^{२१}
तेषु विकारो ऽन्यत्र दशरात्रात् । ^{२२} पृथ्व्याभिष्वः स्थाने
तदभिष्वायनम् । ^{२३} ॥ १८ ॥

उत्सर्गिणामयने । १ । यानि पौर्णमासीभिः सुत्यान्यहानि संनि-
पतेयुस्तान्युत्सृजेरन् । २ । उभाभ्यां वा दर्शपूर्णमासाभ्याम् । ३ । एक-
त्रिकं वा स्तोमं कुर्वीरन् । ४ । एकैकां वा स्तोत्रियाणामुत्सृजेरन्
। ५ । शस्ताणाम् । ६ । यजुषां च । ७ । अहस्तृजमानाः प्राजा-
पत्येन तदहः पशुना यजेरन् । ८ । यद्देवतो वा सवनीयः स्यात्
। ९ । तत्र पशुतन्त्रे हवींश्चन्वायातयन्ति । १० । तेषां स धर्मो
यः पशुतन्त्रे चोद्यमानानाम् । ११ । परस्याहः स्तोत्रियाननुरूपा-
न्कुर्वीरन् । १२ । यथार्थमतिप्रैषः । १३ । उत्थाय च द्वादशाह-
मासीरन् । १४ । उभयोरुत्सृजमानाः संसदामयनम् । १५ । ॥ २० ॥

आदित्यानामयने । १ । त्रिवृत्यश्चदशावभिष्वस्तोमौ पूर्वस्मिन्प-
टले । २ । पञ्चदशत्रिवृता उत्तरस्मिन् । ३ । मध्येष्वष्टाश्च मासाः
। ४ । षष्ठे मासि चीनभिष्वानुपेत्य पृथ्व्यमुपयन्ति नवरात्रं च । ५ ।
अभिजितः स्थाने बृहस्पतिसवम् । ६ । इन्द्रस्तोमं विद्यजितः । ७ ।
पृथ्व्यमुपेत्याभिष्ववं च ^८ बृहत्सुन्दसं दशरात्रं । ^९ त्रिवृत्यस्तो-
ममग्निष्टोमसंख्यम् । ^{१०} उद्भिद्वलभिदौ च । ^{११} मध्येष्वष्टांश्चतुरो
मासानुपेत्य ^{१२} मध्येष्वष्टावभिष्ववा उपयन्ति । ^{१३} गोआयुषी
। ^{१४} १३ । इन्द्रोमदशाहं च । ^{१५} १३ । ॥ २१ ॥

अङ्गिरसामयने । १ । त्रिवृदभिष्वक्तोमः । २ । पृष्ठयारम्भणान्मा-
सानुपयन्ति पूर्वस्मिन्पटले । ३ । पृष्ठयोदयानुत्तरस्मिन् । ४ । आयु-
र्गाम् । ५ । समानमन्यदादित्यानामयनेन । ६ । ॥ २२ ॥

दृतिवातवतोरयने । १ । पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम् । २ ।
महाव्रतं विषुवान् । ३ । आद्यत्तानां पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम्
। ४ । अतिरात्रावभितः । ५ । अग्निष्टोमा मध्ये । ६ । दशदशौ सव-
त्सरः । ७ । द्वादशौ विषुवान्सर्पसत्तस्य । ८ । ॥ २३ ॥

मामं दीक्षाः कौण्डपायिनामयनस्य । १ । क्रीत्वा राजानमुप-
नह्योपसद उपेत्याग्निहोत्रेण मासम् । २ । दर्शपूर्णमासाभ्यां मासम्
। ३ । चातुर्मास्यपर्वणामेकैकेन मासम् । ४ । त्रिवृत्प्रभृतौनां पञ्चानां
पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन मासम् । ५ । अष्टादशाहं त्रयस्त्रिंशेन^६ दशरात्रं
महाव्रतमतिरात्रं चेति ।^७ यो होता सो ऽध्वर्युः स पोता ।^८
यो मैत्रावरुणः स ब्रह्मा स प्रतिहर्ता ।^९ य उद्गाता सो ऽच्चा-
वाकः स नेष्टा ।^{१०} यः प्रस्तोता स ब्राह्मणाच्छंसौ स ग्रावस्तुत्
।^{११} यः प्रतिप्रस्थाता सो ऽग्नौत्स उन्नेता ।^{१२} सुब्रह्मणः सुब्र-
ह्मणः ।^{१३} गृहपतिर्गृहपतिः ।^{१४} देशकालसंनिकर्षे ऽवैदेश्या-
प्रधानस्य वशं नयेत् ।^{१५} यथादेशमितराणि ।^{१६} एकाहः
संघातमापद्यमानो लभेत तायमानरूपाणि ।^{१७} सांघातिका-
देकाहीभवतो निर्वर्तेरन् ।^{१८} अयं यज्ञीयातिप्रैषः सपुरोनुवाक्यः
श्रुतोत्रिया होत्रकाणां कदन्त उक्थमुखीयाश्चाभितष्टीयमिति
तायमानरूपाणि ।^{१९} गवामेवायनस्याहर्योगः ।^{२०} ॥ २४ ॥

चतुरो मासान्दीक्षाः । १ । चतुर उपसदः । २ । चतुरः सुन्व-

नतीति । ३ । गवामयनस्य प्रथमोत्तमौ मासौ । ४ । अष्टाविंशिनो
च^५ विषुवांश्च । ५ । तत् जुल्लकतापश्चितमित्याचरते । ६ । ॥ २५ ॥

संवत्सरं दीक्षाः । १ । संवत्सरमुपसदः । २ । संवत्सरं सुन्वन्तीति
। ३ । तत्तापश्चितमित्याचरते । ४ । ॥ २६ ॥

चीन्संवत्सरान्दीक्षाः । १ । चीनुपसदः । २ । चीन्सुन्वन्ति । ३ ।
इति महातापश्चितम् । ४ । अभ्यासे बह्वसंवत्सरे गवामयनस्य । ५ ।
संहार्यान्वा परिहाप्य । ६ । अतिरात्रः सहस्रमहान्यतिरात्रो ऽग्नेः
सहस्रसायम् । ७ । ॥ २७ ॥

गवामयनं प्रथमः संवत्सरः । १ । अथादित्यानाम् । २ । अथा-
ङ्गिरसाम् । ३ । त्रिषांवत्सरं प्रजातिकामानाम् । ४ । त्रिवृत्प्रमृतौनां
चतुर्णां पृष्ठ्यस्तोमानामेकैकेन चींस्त्रीन्संवत्सरान्प्रजापतेर्द्वादशसंवत्सरम्
। ५ । एतेषामेवैकैकेन नवनव शाक्त्यानां षट्त्रिंशत्संवत्सरम् । ६ ।
एतेषामेवैकैकेन पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः साध्यानां शतसंवत्सरम् । ७ ।
एतेषामेवैकैकेन पञ्चपञ्च पञ्चाशतो विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम् । ८ ।
॥ २८ ॥

सरस्वत्या विनशने दीक्षा सारस्वतानाम् । १ । क्रीत्वा राजान-
मुपनह्योपसद उपेत्य^२ प्रायणीयमतिरात्रमुपेत्य^३ इष्ट्वा सांनाथे-
नाध्वर्युः शम्यां परास्य^४ तत्र गार्हपत्यं निधाय^५ षट्त्रिंशत्प्रक्रमे-
न्वाहवनीयमभ्यादधाति । ६ । चक्रीवत्सदः । ७ । तथाग्नीधम् । ८ ।
उलूखलबुध्नो यूपः । ९ । नोपरवान्खनन्ति । १० । तमेतमापूर्यमाण-
पचमामावासेन यन्ति । ११ । तेषां पौर्णमास्यां गौरुक्थ्यो बृहत्सामा
। १२ । तमेतमपचीयमाणपचं पौर्णमासेन यन्ति । १३ । तेषाममा-

वास्यायामायुरूक्थ्यो रथन्तर्गमामा ।^{१४} । प्रतीपं पूर्वेण पक्षसा यन्ति
 ।^{१५} । अपोनप्त्रियं चरुं निरुष्य ।^{१६} । तदस्थानीकमस्मिन्पद इत्य-
 पोनप्त्रियस्य ।^{१७} । अण्ये दृषद्वत्याः ।^{१८} । मरुस्वतीमपि यन्ति
 ।^{१९} । शते गोमृषभमप्युत्सृजन्ति ।^{२०} । यदा सहस्रं संपद्यते ऽथो-
 त्यानम् ।^{२१} । सर्वेषु वोपहतेषु ।^{२२} । गृहपतौ वा मृते ।^{२३} ।
 श्वाच्च वा प्रस्रवणं प्राण्याग्नये कामायेष्टिं निर्वपन्ति ।^{२४} । तस्यामश्नां
 च पौरुषीं च धेनुके दत्त्वा कारपचवं प्रति यमुनामवमृथमभ्यव-
 यन्ति ।^{२५} । इति मित्रावरुणयोरयनम् ।^{२६} । अतिरात्रो ऽभि-
 जिद्विश्वजितौ गोआयुषौ इन्द्रकुक्षौ अतिरात्रः ।^{२७} । इतीन्द्रान्योः
 ।^{२८} । अतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुर्विश्वजिदभिजिताविन्द्रकुक्षौ अति-
 रात्रः ।^{२९} । इत्यर्यम्नः ।^{३०} । संवत्सरं ब्राह्मणस्य गा रक्षेत् ।^{३१} ।
 संवत्सरं व्यर्णे नैतंधवे ऽग्निमिन्धीत ।^{३२} । संवत्सरे परीणह्यग्नी-
 नाधाय दृषद्वत्या दक्षिणेन तीरेणाग्नेयेनाष्टाकपालेन शम्यापरासे-
 शम्यापरासे यजमान एति ।^{३३} । त्रिः श्वां प्रति यमुनामवमृथ-
 मभ्यवयन्ति ।^{३४} । इति दार्षद्वृतम् ।^{३५} । अतिरात्रः सहस्रं चिह्नतः
 संवत्सरा अतिरात्रः प्रजापतेः सहस्रसंवत्सरं सहस्रसंवत्सरम् ।^{३६} ।
 ॥ २८ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे त्रयोदशो ऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

एकाह्वेयहीनेषु च प्रकृतेर्विकारः । १ । यस्मिन्नहनि यदहः प्रदि-
श्येत सवनं वा सहीचं तत् । २ । ऐकाहिकमनादेशे । ३ ॥ १ ॥

अग्न्याधेयेन ब्रह्मवर्चसकामो यजेत । १ । तस्याष्टास्वष्टासु स्तोत्राणि
। १ । अष्टाक्षरा गायत्री । ३ । तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री । ४ । रथ-
न्तरं षष्ठम् । ५ । ब्रह्म रथन्तरम् । ६ । अग्निष्टोमो यज्ञः । ७ । ब्रह्म
वा अग्निष्टोमः । ८ । एतेन त्रिःसष्टद्धेन ब्रह्मणा तेजो ब्रह्मवर्चसमा-
प्नोति । ९ । त्वचक्रुषं शस्त्रम् । १० । त्रिवृदा अन्नमन्नं पानं खाद-
यन्ति तस्य सर्वस्याष्टौ । ११ । चतुर्विंशतिर्दक्षिणा । १२ । चतुर्विंशतिर्वै
संवत्सरस्यार्धमासाः संवत्सरस्यैवाष्टौ । १३ । तस्याग्नये पवमानाय पाव-
काय शुचये इति पशव उपालम्भ्याः सवनीयस्य । १४ । आदित्या
वशानूबन्धाया उपालम्भैर्विधा । १५ । तद्यदेवं पशवो नियुक्ता
भवन्ति नेदग्न्याधेयादयानीति । १६ । तस्य प्रातः सवनीयाननु पुरो-
लाशानग्नये पवमानायाष्टाकपालं पुरोलाशं निर्वपति । १७ । माध्य-
न्दिनीयाननु पुरोलाशानग्नये पावकाय । १८ । ततोयसवनीयाननु
पुरोलाशानग्नये शुचये । १९ । आवपनं वै सवनीयाः पुरो-
लाशाः ^{२०} । आवपन एव तदावपति । ^{२१} । अथ यदादित्या वशानू-
बन्धाया उपालम्भ्या भवत्यदितिं वा अन्वग्न्याधेयं संतिष्ठते । ^{२३} ।
या अग्न्याधेयस्य संस्था तामेव तद्यज्ञस्य संस्थां करोति । ^{२४} ॥ १ ॥
एवं पशवः पुरोलाशाश्चान्वायात्यन्ते हविर्यज्ञेषु सोमेषु । १ ।

तस्य शस्तम् । २ । यदाहिष्ठमिति त्वचमाज्यम् । ३ । माधुच्छन्दसः
 प्रउगः । ४ । त्रयस्त्रयस्तृचा होत्रकाणां प्रातःमवने स्तोत्रियानुरूपौ
 पर्यासश्च । ५ । इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोममिति त्वचं मरुत्वतीयम्
 । ६ । नृणासु त्वा नृतमं गौर्भिरुक्थैरिति त्वचं निष्कोवत्यम् । ७ ।
 अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानामिति त्वचं मैत्रावरुणस्योक्थमुखीयम्
 । ८ । पूर्वं ब्राह्मणाच्छंमिनः । ९ । उत्तरमच्छावाकस्य । १० । पर्या-
 सानामुत्तमान् । ११ । उदु ख्य देवः सविता हिरण्मया ^{१२} घृतवती
 भुवनानाम् ^{१३} इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः ^{१४} स्वस्ति नो मिमीताम् ^{१५} वैश्व-
 नरं मनसा ^{१६} प्र यन्तु वाजाः ^{१७} समिद्धमग्निं समिधा गिरा
 गृण ^{१८} इति त्वचानि वैश्वदेवाग्निमारुतयोः सूक्तानां स्थाने । ^{१९}
 त्वचकृत्प्रमित्येतस्यां चोदनायामेतच्छक्तं प्रतीयेत । ^{२०}
 वा त्वचकृत्प्रम् । ^{२१} एतेनाग्निहोत्रौ व्याख्यातौ । ^{२२} आग्नेयं पयः
 पूर्वस्मिन् । ^{२३} सौर्यमुत्तरस्मिन् । ^{२४} पशू च । ^{२५} प्राजापत्या
 वशानूबन्धाया उपालम्भ्यैवंविधा । ^{२६} ॥ ३ ॥

पुनराधेयेन तेजस्कामो यजेत । १ । तस्य पञ्चसुपञ्चसु स्तोत्राणि
 । २ । पञ्चपदा पङ्क्तिः । ३ । पाङ्क्तौ वै यज्ञः । ४ । यज्ञस्यैवाष्टौ । ५ ।
 सर्वाग्नेयादग्निष्टुतः शस्तम् । ६ । ॥ ४ ॥

दर्शपूर्णमासावन्नाद्यकामस्य । १ । इलादधावाग्रयणः सोमेष्टि-
 स्थाप्रवर्ग्यः । २ । दान्नायणयज्ञाश्चत्वारः सर्वकामस्य । ३ । महायज्ञश्च
 । ४ । तस्मिंश्चातुर्मास्यहवींश्चन्वायात्यन्ते । ५ । पशवश्च पर्वदेवताभ्यः
 । ६ । एककपालदेवताभ्यश्चानूबन्धाया उपालम्भ्या एवंविधाः । ७ ।
 अतिरात्रौ यज्ञः । ८ । ॥ ५ ॥

प्रजापतिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्वैश्वदेवम्^१ तमा-
हरत् । तेनायजत^२ तेनेष्टा प्राजायत^३ तेन प्रजातिकामो यजेत
।१। वैश्वदेवः पशुरुपालम्भः सवनीयस्य ।२। द्यावापृथिवीया
वशानूबन्ध्याया उपालम्भैर्विधा ।३। त्रिवृतः शस्तम् ।४। त्वच-
कृत्तं वा ।५। अश्वमृयादुदेत्योदवसानौययेष्टा मुनिसत्तेष्टा यजमान
आस्ते ऽहरहश्चतुरो मासानाग्नेय्याग्नावैष्णव्या वान्तरालेषु ।६। सैव
तत्र दौक्षा ।७। ॥ ६ ॥

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत^१ ताः सृष्टा अप्रसृता
वरुणस्य यवाञ्जुः^२ ताः वरुणो वरुणपाशैः प्रत्यमुञ्चत्^३ ताः
प्रजाः प्रजापतिं पितरमेत्योपाधावन्^४ उप तं यज्ञक्रतुं जानीहि
येनेष्टा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः संप्रमुच्येमहीति^५ तत एतं
प्रजापतिश्चतुर्थे मासि द्विरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यद्वरुणप्रघासम्^६ तमा-
हरत् । तेनायजत^७ तेनेष्टा वरुणमप्रीणात्^८ स प्रीतो वरुणो
वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः प्रजाः प्रामुञ्चत्^९ प्र ह वा अस्य
प्रजा वरुणपाशेभ्यः सर्वस्माच्च पाप्मनः संप्रमुच्यते य एवंविद्वान्वरुण-
प्रघासैर्यजते ।१०। उक्थ्यौ भवतः ।११। वारुणः पशुरुपालम्भः
सवनीयस्य पूर्वस्मिन् ।१२। मारुत उत्तरस्मिन् ।१३। काथी वशानू-
बन्ध्याया उपालम्भैर्विधा ।१४। ॥ ७ ॥

ताः प्रजाः प्रजापतिमनुवत्कस्मै नु नो ऽन्नाद्यायासृष्टा इति^१ तत
एतं प्रजापतिश्चतुर्थे मासि त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्सामेधम्^२ तमा-
हरत्^३ तेनायजत^४ तेनेष्टान्नाद्यमाप्नोत्^५ तेनान्नाद्यकामो यजेत
।६। अग्निष्टोम उक्थ्यो ऽतिरात्रः ।७। अग्नये ऽनीकवते प्रथमे

पशुरुपालम्भ्यः सवनीयस्य ।^८ मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यो द्वितीये ।^९
 माहेन्द्रसृतीये ।^{१०} वैश्वकर्मणी वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवविधा
 ।^{११} ऐकाहिकं यया पृष्ठयं शस्तम् ।^{१२} पृष्ठयो वा विहृतः
 ।^{१३} विश्वजितो वा बृहत्पृष्ठान्तृतीये ऽहनि शस्तम् ।^{१४} सौत्रा-
 मणे च ।^{१५} आयुष्कामयज्ञे महायज्ञे ।^{१६} विनुच्यभिभृत्योः
 ।^{१७} स्वर्जिति ।^{१८} इन्द्रवज्रे च ।^{१९} ॥ ८ ॥

ताः प्रजाः प्रजापतिमनुवन्कस्यै नु नः प्रतिष्ठाया असृष्टा
 इति ।^१ तत एतं प्रजापतिर्यज्ञक्रतुमपश्यच्छुनामीरीयम् ।^२ तमाहरत् ।
 तेनायजत ।^३ तेनेष्टा प्रत्यतिष्ठत ।^४ तेन प्रतिष्ठाकामो यजेत ।^५
 शुनामीरीयः पशुरुपालम्भ्यः सवनीयस्य ।^६ सौरी वशानूबन्ध्याया
 उपालम्भ्यैवविधा ।^७ विंशतिं वैश्वदेवे ददाति ।^८ त्रिंशतं वरुण-
 प्रघासेषु ।^९ पञ्चाशतं साकमेधेषु ।^{१०} विंशतिं शुनामीरीये
 ।^{११} तद्विंशतिशतम् ।^{१२} विंशतिशतं वा ऋतोरहानि ।^{१३} तदृतु-
 माप्नोति ।^{१४} चतुना संवत्सरम् ।^{१५} ये च संवत्सरे कामाः
 ।^{१६} १२ । ॥ ८ ॥

पशुमसु चातुर्मास्येषु ।^१ पूर्वेषुः पाशुकं कर्म ।^२ अप-
 रेद्युर्वैश्वदेवः पशुः ।^३ पशुपुरोलाशमनु चातुर्मास्यदेवता यथा-
 पर्व ।^४ पाशुकः स्विष्टकृत् ।^५ निगमस्यानवर्जम् ।^६ यथास्थानं
 वाजिनम् ।^७ हृदयशूलान्तं संतिष्ठते ।^८ वारुणमारुतौ वरुण-
 प्रघासेषु ।^९ उत्तरे यूपमुच्छ्रयन्ति ।^{१०} माहेन्द्रशुनामीरीया
 उत्तरयोः ।^{११} यथास्थाना दृष्टयः ।^{१२} पित्र्या च ।^{१३}
 यथादेवतं वा पशवः ।^{१४} तद्वाख्यातमेकादशिन्या ।^{१५} आनी-

कवतः सांतपनो गृहसेधौयः क्रौलिनो मैत्रश्च महाहविषि । १६ ।
 पर्वणिपर्वणि वा संस्थित ऐन्द्राग्रः । १७ । समानमनन्यत् । १८ । अथ-
 वाथेकपर्वण्येकपशौ चैन्द्राग्रे पराशि हवींषि । १९ । उपहृयेलां पित्र्या
 । २० । अश्वकादूर्ध्वमनुयाजप्रभृति । मनोतादिपशुना वा । २१ ।
 सौमिकैः समानदक्षिणानि सर्वपशूनि । २२ । चातुर्मास्यपशुदक्षिणैः
 पाशुकानि । २३ । ॥ १० ॥

प्रत्यवरोहणीयः प्रतिष्ठाकामस्य । १ । संकल्पविकृतो ज्योतिष्टोमः
 । २ । पशुबन्धः पशुकामस्य । ३ । एकादशस्तोमः । ४ । एकादशा-
 चरा त्रिष्टुप् । ५ । त्रैष्टुभाः पशवः । ६ । पशूनामेवाष्टौ । ७ । पिबा
 सोममभि यमुय तर्द एतायामोप गव्यन्त इन्द्रमिति निविद्धाने
 । ८ । ऊर्वं गव्यं महि गृणान इन्द्रैतायामोप गव्यन्त इन्द्रमिति
 गोसस्तवे तदेतस्याक्तो रूपम् । ९ । उद्भिद्भलभिदोर्गोसवे च । १० । ॥ ११ ॥

अथातः सौत्रामणः । १ । इन्द्रो हायुष्कामस्तपस्ते ^२ स तपस्त-
 प्तेतं यज्ञक्रतुमपश्यसौत्रामणम् ^३ तमाहरत् ^४ तेनायजत ^५ तेनेष्टा
 दीर्घायुत्वमगच्छत् ^६ तमु ह भरद्वाजाय जौर्णाय प्रोवाच ^७ अनेन
 वा अहमिष्टा दीर्घायुत्वमगच्छमनेनापि त्वं यजेति ^८ तेन ह भर-
 द्वाज इष्टा सर्वायुत्वमगच्छत् ^९ सर्वमायुरेति य एवं वेद य उ
 चैनेन यजते । ^{१०} तस्य रथन्तरं पृष्ठम् । ^{११} अग्निष्टोमो यज्ञः
 । ^{१२} यथाश्रद्धं दक्षिणा । ^{१३} तस्य त्रीणि त्रिवृन्ति स्तोत्राणि
 । ^{१४} त्रीणि पञ्चदशानि । ^{१५} त्रीणि सप्तदशानि । ^{१६} त्रीण्येक-
 विंशनीति । ^{१७} उत्तरोत्तरितायै । ^{१८} उत्तरोत्तरावद्दीर्घायुत्वम-
 श्रवामहा इति । ^{१९} ॥ १२ ॥

तस्याश्विनो लोहो ऽजः सारस्वती मेषीति पशू उपालम्भ्यौ
 सवनीयस्य । १ । इन्द्राय सुत्राम्णे वशानूबन्ध्याया उपालम्भ्यैवविधा
 । २ । तद्यदेवं पशवो नियुक्ता भवन्ति नेत्सौचामण्या अयानीति
 । ३ । तस्य प्रातःसवनीयाननु पुरोलाशान्बाह्यतो ऽग्निमुपसमाधाय
 सुरासोमेन चरन्ति । ४ । तृतीयसवनीयाननु पुरोलाशान्मावित्रं
 द्वादशकपालं पुरोलाशं निर्वपति । ५ । ऐन्द्रमेकादशकपालम् । ६ ।
 वारुणं दशकपालम् । ७ । आवपनं वै सवनीयाः पुरोलाशा आव-
 पन एव तदावपति । ८ । अथ यदिन्द्राय सुत्राम्णे वशानूबन्ध्याया
 उपालम्भ्या भवतीन्द्रं वा अनु सुत्रामाणं सौचामणी संतिष्ठते । ^{१०}
 यैव सौचामण्याः संस्था तामेव तद्यज्ञस्य संस्थां करोति । ^{११}
 तं हैके ऽतिरात्रं कुर्वन्ति । ^{१२} । एकविंशस्तोमं बृहत्पृष्ठमुभय-
 सामानम् । ^{१३} । तस्य यद्वियजितो बृहत्पृष्ठस्य शस्त्रं तच्छस्त्रम्
 । ^{१४} । अत्र हविर्यज्ञाः सोमाः संतिष्ठन्ते । ^{१५} । ॥ १३ ॥

देवा ह पशुकामाश्चतुरो मासान्ग्रतं चरित्वैतमुद्भिदं यज्ञक्रतु-
 मपश्यन् । ^१ तेनेष्टा पशूनापुः । ^२ तेन पशुकामो यजेत । ^३ उद्भिदेष्टा
 यदि मन्येत चिरान्मा पशव आगुरिति चतुरो मासान्ग्रतं चरित्वा
 बलभिदा यजेत । ^४ क्षिप्रं हैनं पशव आयन्ति । ^५ । ॥ १४ ॥

गोसवेन पशुकामो यजेत । १ । षट्त्रिंशत्स्तोमेन । २ । षट्त्रिं-
 शदक्षरा बृहती । ३ । बार्हताः पशवः । ४ । पशूनामेवायै । ५ ।
 षट्त्रिंशत्सहस्रा दक्षिणा गोसवस्य । ६ । अयुतं वा । ७ । उक्थ्यो
 यज्ञः । ८ । ॥ १५ ॥

सूतपेथेन तेजस्कामो यजेत । १ । द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदः

। २ । मध्यमेनाङ्गुष्ठपर्वणौदुम्बरं चमसं मितं घृतस्य व्रतयेत् । ३ ।
 अयुजासु क्षीरौदनं दीक्षासु । ४ । सोमचमसो दक्षिणाभिषुतस्य
 । ५ । ऋतं सत्यं वदन्तो भक्तयेयुः । ६ । भूर्भुवः स्वरिति वा । ७ ।
 सगोत्राय वा ब्रह्मणे दद्यात् । ८ । जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय
 कथा महामवधत्कस्य हेतुरिति निविद्धाने । ९ । मन्दमान ऋता-
 दधि प्रजाया ऋतस्य हि शुर्धुः सन्ति पूर्वीरित्यूतवती तदेतस्याङ्गो
 रूपम् । १० । ॥ १६ ॥

प्रजापतिरिमं लोकमीषांस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भूः । तेनेष्टुमं
 लोकमाप्नोत् । तेनेमं लोकमीषान्यजेत । १ । ॥ १७ ॥

प्रजापतिरन्तरिक्षलोकमीषांस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भुवः । तेने-
 ष्टुान्तरिक्षलोकमाप्नोत् । तेनान्तरिक्षलोकमीषान्यजेत । १ । ॥ १८ ॥

प्रजापतिरमुं लोकमीषांस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सुः । तेनेष्टुमं
 लोकमाप्नोत् । तेनामुं लोकमीषान्यजेत । १ । स्वरसामभ्यः शस्त्राणि
 यथास्तोमम् । २ । आनुष्टुभानि च । ३ । ॥ १९ ॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यच्छुक्लस्तोमम् । तेनेष्टु
 तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत । १ । एकविंशतिः श्वेताश्वा
 दक्षिणा । २ । वैषुवतमहः । ३ । ॥ २० ॥

तीव्रस्रवः प्रजया पशुभिस्तीव्रस्य बुभूषतः । १ ।

अयं तीव्रस्तीव्रसुदिन्द्र सोमो वज्रहत्याय हरिवो अस्य पाहि ।

वज्रं शिशानो जठरं पृणस्नानाष्टयं वृषभं तुषमिन्द्रम् ॥

इति पुरस्तान्मरुत्वतीयस्य निविद्धानस्य । २ । तीव्रस्याभिवयस इति
 निष्केवच्ये । ३ । ॥ २१ ॥

ज्योतिः सूतसवः । १ । गौः स्यपतिमवः । २ । आयुर्यामणीसवः । ३ । संदंशानुस्तोमाविषुवच्चौ श्येनाजिरौ मृत्पुत्रकौ चुरवपिशी-
 र्षच्छिदौ महः श्येनश्चाभिचरणीयाः । ४ । मन्युसूक्ते निविद्वाने
 लिङ्गकृते । ५ । यत्पृष्ठेनाभिचरेयुस्तत्पृष्ठः प्राकृतो ऽभिचर्यमाणस्य
 । ६ । इषौ बृहद्ब्रह्मसाम । ७ । अभीवर्त इतरेषु । ८ । शिखरैः
 सदश्चक्रं भवति । ९ । कार्मुकाण्युपशेरते । १० । बाणवद्भिर्ग्रीष्म-
 । ११ । धान्वनान्युपशेरते । १२ । शरमयं बर्हिः । १३ । बाधक इध्मः
 परिधयश्च । १४ । वैभीदको यूपः । १५ । उपतापिनीनां गवा-
 माज्यम् । १६ । अनुस्तरणा गोश्वर्माधिषवणम् । १७ । शवनभ्ये अधि-
 षवणफलके । १८ । शवचम्वामापः संस्तुतास्ताभिर्वसतीवरीः पृञ्चन्ति
 । १९ । उपोतपरुषा अधिज्यधन्वानो लोहितोष्णीषा असिबद्धाः
 प्रचरेयुः । २० । न हैतं कश्चनेशीतेयत्सो ऽद्वादशाहं जीवेत् । २१ ।
 न ह वै तं कश्चन स्तृणुते य एतैः प्रत्यभिचरति । २२ । सदः
 पाप्मानं द्विषतश्चापजिघांसमानस्य । २३ । उपोत्तमाश्च शस्ताणा-
 मुत्सृज्यन्ते । २४ । उपसदः प्रजाकामस्य पशुकामस्य च । २५ । उपो-
 त्तमाश्च शस्ताणामुपजायन्ते । २६ । ॥ २२ ॥

देवासुराः समयतन्त । ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपाधावन्नुप
 तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्टासुरानभिभवेमहीति । स एतमृषभं
 यज्ञक्रतुमपश्यत् । तेनेष्टासुरानभ्यभवन् । तेन द्विषतो भ्रातृव्या-
 नभिवुभूषन्त्यजेत । पञ्चदशस्तोमस्य सप्तदशो माध्यन्दिनः पव-
 मात्रस्तदस्य ऋषभरूपम् । पिबा सोममभि यमुय तर्दस्तमु
 घृहि यो अभिभूत्योजा इति निविद्वाने । यः शिप्रवान्वृषभो

यो मनीनां गीर्भिर्वर्धं वृषभं चर्षणीनामित्यृषभवती तदेतस्याक्तो
रूपम् । ४ । ॥ २३ ॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भोमानम् । तेनेष्टा
तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत । १ । सप्तदशसोमस्यैकविंश
आर्भवः पवमानः । ३ । एकविंशो वा एष य एष तपति तदेनं
स्वेन रूपेण समर्थयति । ३ । इमा ज त्वा पुरुतमस्तेन्द्रं स्तवेति
निविद्धाने । ४ । सूर्येण वयुनवच्चकार स सूर्यः पर्युरु वरांसीति
सूर्याभिव्याहारे तदेतस्याक्तो रूपम् । ५ । ॥ २४ ॥

वसिष्ठो हान्नाद्यकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्विराजम् । तेने-
ष्टान्नाद्यमाप्नोत् । तेनान्नाद्यकामो यजेत । ३ । पञ्चदशौ पूर्वो पव-
मानो त्रिवृन्तीतराणि । १ । स विराजमभिसंपद्यते । ३ । श्रीर्वि-
रालन्नाद्यं श्रियो विराजो ऽन्नाद्यस्योपाप्यै । ४ । महश्चित्तमिन्द्र यत
एतांस्त्वं राजेन्द्र ये च देवा इत्यक्षरवैराजे निविद्धाने तदेतस्याक्तो
रूपम् ॥ ५ । ॥ २५ ॥

इन्द्रो ह खाराज्यकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्खाराजम् । तेनेष्टा
खाराज्यमाप्नोत् । तेन खाराज्यकामो यजेत । ३ । सप्तदशौ पूर्वो
पवमानो त्रिवृन्तीतराणि । १ । ताश्चतस्रः स्तोत्रिया विराजमतियन्ति
। ३ । ताभिः खाराज्यमाप्नोति । ४ । अक्षरवैराजे च । ५ । ॥ २६ ॥

उग्रना ह काथो ऽसुराणां पुरोहित आस । स ह देवाना-
मन्नमशित्वा परिदद्रे । स हैक्षत । कथं नु तेन यज्ञक्रतुना यजेयं
येनेष्टा पाप्मानमपह्न्यामिति । २ । स एतमुशनस्तोमं यज्ञक्रतुमप-
श्यत् । ३ । तेनेष्टा पाप्मानमपाहत् । ४ । तेन पाप्मानमपजिघांसमानो यजेत

।१। उदरव्याधितश्च ।१। त्रिवृत्प्रातःसवनम् ।३। ब्रह्म वै त्रिवृत्
 ।४। त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणा पुरस्तात्पाप्मानमपाहृत ।५। सदशो माध्य-
 न्दिनः ।६। सा विराट् ।७। विराजैव तन्माध्यतः पाप्मानमपाहृत
 ।८। त्रिवृत्तृतीयसवनम् ।९। ब्रह्म वै त्रिवृत् ।१०। त्रिवृतैव
 तद्ब्रह्मणोपरिष्ठात्पाप्मानमपाहृत ।११। अर्यमा द्यौर्न य दन्नेति
 निविद्वाने ।१२। उशना यत्सहस्रैरयातं वरिवस्यन्नशने काव्यायेत्यु-
 शनवती तदेतस्याहो रूपम् ।१३। ॥ २७ ॥

स हैचत । पाप्मानमपहृत्य कथं नु तेन यज्ञक्रतुना यजेयं
 येनेष्टान्नाद्यमाप्नुयामिति । स एतमुत्तरमुशनस्तोमं यज्ञक्रतुमप-
 श्यत् । तेनेष्टान्नाद्यमाप्नोत् । तेनान्नाद्यकामो यजेत ।१। त्रिवृ-
 त्प्रातःसवनम् ।२। ब्रह्म वै त्रिवृत् ।३। सदशो माध्यन्दिनः ।४।
 सा विरालन्नाद्यम् ।५। त्रिवृत्तृतीयसवनम् ।६। ब्रह्म वै त्रिवृत्
 ।७। त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणोभयतो ऽन्नाद्यं परिगृह्यात्मन्नदधत ।८।
 तथो एवैतद्यजमानस्त्रिवृतैव तद्ब्रह्मणोभयतो ऽन्नाद्यं परिगृह्यात्म-
 न्नत्ते ।९। उशनवती च ।१०। विविधश्चैवंस्तोमो ऽन्नाद्यकामस्य
 ।११। अन्नरवैराजे च ।१२। सहस्रं शतायं दक्षिणा ।१३। ॥ २८ ॥

इन्द्राग्नी वै देवेष्वहंश्रेयसे विवदेयाताम् । ते देवा ऊचुः ।
 यदि वा इमावेवं विवदिष्येते अभि नो ऽसुरा भविष्यन्ति । उप-
 तं यज्ञक्रतुं जानीम येनैनौ संशमयेमहौति । त एतं यज्ञक्रतुमप-
 श्यन्निन्द्राग्न्योः कुलायम् । तेनैनौ समशमयन् ।१। तेन ब्राह्मणश्च
 रुचियश्च संयजेयातां यं पुरोधास्यमानः स्यात् ।२। ब्रह्मरुचे एव
 तत्तन्मौ संयजेते ।३। त्रिवृत्पञ्चदशौ स्तोमौ ।४। अग्निर्वै त्रिवृ-

दिन्द्रः पञ्चदशः । १५ । इन्द्राग्नी एव तत्तन्वौ समसृजताम् । १६ । तिष्ठा
 हरी तसु दृष्टीति निविद्धाने । १७ । अग्नेः पिव जिह्वया सोममि-
 द्राग्निर्न शुष्कं वनमिन्द्र हेतिरित्येन्द्रे अग्निमती तदेतस्याक्तो
 रूपम् । १८ । ॥ २८ ॥

मित्रावरुणयोर्वै वैराज्यमन्यतर ऐच्छत्साराज्यमन्यतरः । १ तावेतं
 यज्ञक्रतुमपश्यतां विराट्स्वराजम् । २ तेनेष्टा वैराज्यमन्यतर आप्रो-
 त्साराज्यमन्यतरः । ३ । अक्षरवैराजे च । ४ । ॥ ३० ॥

ज्येष्ठस्तोमः कनिष्ठकुलीनस्य ज्येष्ठ्यं कामयमानस्य । १ । सप्त-
 दशो बहिष्यवमानः । २ । एष वै स्तोमानां ज्येष्ठः । ३ । तमेव
 तद्यज्ञमुखे युनक्ति । ४ । जनिष्ठा उयः सहस्रे तुराय प्र वः सतां
 ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमिति ज्येष्ठाभिव्याहारे निविद्धाने तदेतस्याक्तो
 रूपम् । ५ । ॥ ३१ ॥

देवासुराः समयतन्त । ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपा-
 धावन् । १ उप तं यज्ञक्रतुं जानीहि येनेष्टासुरा नान्ववेयुरिति । २ स
 एतं दुराशं यज्ञक्रतुमपश्यत् । ३ तेनेष्टासुरा नान्ववायन् । ४ ततो वै
 देवा अभवन्परासुराः । ५ भवत्यात्मना परास्य देव्यो य एवं वेद
 । ६ । अपरपत्ने सौरौष्टिः पूर्वाह्णे । ७ । चान्द्रमसौ सायम् । ८ । त्रिधुं
 दद्राणं नवानवः । ९ । सौवर्णः शतवलो दक्षिणा पूर्वस्याम् । १० ।
 राजत उत्तरस्याम् । ११ । भारद्वाजं पृष्ठम् । १२ । तथा सूक्ते । १३ ।
 स्तोत्रेस्तोत्रे स्तुते त्रिंशतं त्रिंशतं शतवलान्ददाति । १४ । यावद्वा
 यजमानो हिरण्यस्येच्छेत् । १५ । ॥ ३२ ॥

इन्द्रो ह्यपचितिकामस्त्वपस्तस्यैतं यज्ञक्रतुमपश्यदपचितिम् । तेने-

द्यापचितिमाप्नोत् । तेनापचितिकामो यजेत । १ । चतुर्विंशौ पूर्वो
 पवमानौ । २ । त्रित्यक्षदशान्याज्यानि । ३ । सप्तदशैकविंशानि पृष्ठानि
 । ४ । त्रिणव आर्भवः पवमानः । ५ । एकविंशमग्निष्टोममाम । ६ ।
 तस्य गायत्रीमभि प्रातःसवनं संतिष्ठते । ७ । गायत्रच्छन्दसो
 वसवः । ८ । तेनेन्द्रो वसुध्वपचितिमाश्रुत । ९ । गायत्रच्छन्दसो ब्राह्मणाः ।
 तेनायं ब्राह्मणेष्वपचितिमश्रुते । १० । त्रिष्टुभं माध्यन्दिनं सवनम्
 । ११ । त्रिष्टुप्छन्दसो रुद्राः । १२ । तेनेन्द्रो रुद्रेष्वपचितिमाश्रुत
 । १३ । त्रिष्टुप्छन्दसः क्षत्रियाः । १४ । तेनायं क्षत्रियेष्वपचितिमश्रुते
 । १५ । जगतीं तृतीयसवनम् । १६ । जगच्छन्दस आदित्याः । १७ । तेनेन्द्र
 आदित्येष्वपचितिमाश्रुत । १८ । जगच्छन्दसो विशः । १९ । तेनायं
 विश्वपचितिमश्रुते । २० । वाचान्वाह वाचा शंसति वाचा यजति
 । २१ । वागनुष्टुप् । २२ । अनुष्टुप्छन्दसो विश्वे देवाः । २३ । तेनेन्द्रो
 विश्वेषु देवेष्वपचितिमाश्रुत । २४ । अनुष्टुप्छन्दसः शुद्राः । २५ । तेनायं
 शुद्रेष्वपचितिमश्रुते । २६ । अश्वरथः स्वाङ्गकवचो वैयाघ्रपरिच्छद
 आर्क्षोपासङ्गो द्वैपधन्धिः श्यावाश्वो दक्षिणा । २७ । अपचितिमता
 रूपेणापचितिमाप्नवानीति । २८ । इन्द्र सोमं सोमपत इन्द्रं स्तुवेति
 निविद्वाने इन्द्राभिव्याहारे । तदेतस्याक्तो रूपम् । २९ । ॥ ३३ ॥

सूर्या ह लिषिकामस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्त्रिषिम् । तेनेष्टा
 लिषिमाप्नोत् । तेन लिषिकामो यजेत । १ । अश्वरथः कांस्यकवचः
 श्वेताश्वो दक्षिणा । २ । लिषिमता रूपेण लिषिमाप्नवानीति । ३ ।
 सूर्याभिव्याहारे निविद्वाने । तदेतस्याक्तो रूपम् । ४ । ॥ ३४ ॥

वरुणो ह वृष्टिकामस्तपस्तप्तैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्वृष्टिम् । तेनेष्टा

वष्टिमाप्नोत् । तेन वष्टिकामो यजेत । १ । उदां चचुर्वरुण सुप्रती-
कमिन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इतीन्द्रावरुणाभिव्याहारे निविद्धाने ।
तदेतस्याङ्गो रूपम् । २ । ॥ ३५ ॥

भानुमती इ तेजस्कामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यदादित्यम् ।
तेनेष्टा तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत । १ । यं वै सूर्यं
स्वर्मानुः स्वर्भानोरध यदित्यादित्याभिव्याहारे निविद्धाने । तदे-
तस्याङ्गो रूपम् । २ । ॥ ३६ ॥

इन्द्राविष्णुर्ह स्वर्गकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वर्गम् । तेनेष्टा
स्वर्गमाप्नोत् । तेन स्वर्गकामो यजेत । १ । इन्द्राभिव्याहारे निवि-
द्धाने । तदेतस्याङ्गो रूपम् । २ । ॥ ३७ ॥

देवासुराः समयतन्त । ते देवा बृहस्पतिं पुरोहितमुपाधा-
वन् । २ । उप तौ यज्ञक्रतु जानीहि याभ्यामिष्टासुरान्विनुत्याभिभवे-
महीति । ३ । स एतौ यज्ञक्रतु अपश्यद्विनुत्यभिभूती । ४ । तान्विनुत्तिना
विनुत्याभिभूतिनाभ्यभवन् । ५ । तस्य विनुत्तेः षलूर्ध्वाः पृष्ठ्यस्तोमाः
षलावत्ता विष्वच्चः स्तोमाः । ६ । विष्वच्चो वै भूत्वा विनुदन्तीति
। ७ । तद्विनुत्ते रूपम् । ८ । अथाभिभूतेः षलूर्ध्वाः पृष्ठ्यस्तोमाः
षलावत्ताः सम्यच्चः स्तोमाः । ९ । सम्यच्चो वै भूत्वाभिभवन्तीति
। १० । तदभिभूते रूपम् । ११ । यद्विश्वजितो बृहस्पत्यस्य तदेनयोः
शस्त्रम् । १२ । ॥ ३८ ॥

राशिमरायावन्नायकामस्य । १ । उत्तमौ हृन्दोमौ समूल्हात्
। २ । स्त्रीणां गवां सहस्रं दक्षिणे ददाति । ३ । पुंसामुत्तरे । ४ ।
तन्त्रं दीक्षोपसदः । ५ । तथोदयनीया । ६ । यमावनूचीनगर्भौ वा

संयजेयाताम् । ७ । विघ्नः पाप्मानं द्विषतश्चापजिघांसमानस्य । ८ ।
कथाशुभीयतदिदामीये वा निविद्धाने । ९ । भातृत्वं द्विषतश्चाप-
जिघांसमानस्य । १० । ॥ ३६ ॥

आदित्याश्च ह वा अङ्गिरसश्चास्पृधन्त । वयं पूर्वं स्वर्गं लोक-
मेथ्याम इत्यादित्या वयमित्यङ्गिरसः ।^१ ते अङ्गिरस आदित्येभ्यः
प्रोचुः । श्वः सुत्या नो याजयत न इति । तेषां हामिदूत
आस ^३ । त आदित्या ऊचुः । यदि वा एते पूर्वं यक्ष्यन्थेते पूर्वं
स्वर्गं लोकं गमिष्यन्ति ^४ [अभि नो ऽसुरा भविष्यन्ति ।] ^{(५)*} उप
तं यज्ञक्रतुं जानीम येन वयं पूर्वं यजेमहीति ^{५(६)} । त एतं साद्यःक्रं
यज्ञक्रतुमपश्यन् ^{६(७)} । तेनेष्टा पूर्वं स्वर्गं लोकमायन् ^{७(८)} । तेन स्वर्गकामो
यजेत । ^{८(९)} । त्रिवृत्स्तोमः । ^{९(१०)} । रयन्तरं पृष्ठम् । ^{१०(११)} । त्वचक्रुशं
शस्तम् । ^{११(१२)} । अग्निष्टोमो यज्ञः । ^{१२(१३)} । यवोर्वरा वेदिः । ^{१३(१४)} । यव-
खल उत्तरवेदिः । ^{१४(१५)} । लाङ्गलेषा यूयः । ^{१५(१६)} । यवकलापिश्चपालम्
। ^{१६(१७)} । ईजानस्य कुलादसतीवर्यः । ^{१७(१८)} । दृतिषु दधि वनीवाह्यन्ते
। ^{१८(१९)} । ततो यत्सर्पिरुदैति तेन प्रचरन्ति । ^{१९(२०)} । अश्वरथः सोम-
प्रवाकः । ^{२०(२१)} । योजने ऽन्ततः । ^{२१(२२)} । अश्वो दक्षिणा । ^{२२(२३)} । पूर्वाहे
दौक्षणीया । ^{२३(२४)} । अभ्ययं कर्माणि वर्तन्ते । ^{२४(२५)} । अर्यलुप्तः प्रवर्गः
। ^{२५(२६)} । तिस्रः पराचीरुपसदः । ^{२६(२७)} । पुरोलाशो ऽग्नीषीमीयः
। ^{२७(२८)} । सवनीयकाले समानतन्त्राः पशवः । ^{२८(२९)} । आश्विनी वंशा-
नूषन्ध्यायाः स्थाने । ^{२९(३०)} । मैत्रावरुणा वा पयस्यया यजेत । ^{३०(३१)} ।
अथो पूर्वप्रक्रान्तमनैच्छन् । ^{३१(३२)} । ॥ ४० ॥

* The words in brackets are given only in some MSS. of the text. They are explained in one MSS. of the Commentary and omitted in the other.

एषैवोत्तरस्य विधा । १ । स्तोमा एवान्यथा । २ । अष्टादशाः
 पवमानास्त्रिंशन्तीतराणि । ३ । स एष उक्थः प्रत्याहृतः । ४ । यो
 अग्निष्टोमे कामो य उक्थ्ये तयोरुभयोराष्टौ । ५ । गोधूमेर्वरा । ६ ।
 गोधूमखलः । ७ । गोधूमकलापिञ्चषालम् । ८ । कुम्भ्या आपो
 वसतीवर्यः । ९ । अश्वः सोमप्रवाकः । १० । त्रैपदे जन्तः । ११ ।
 वडवा दक्षिणा । १२ । ॥ ४१ ॥

एषैवोत्तरस्य विधा । १ । स्तोमा एवान्यथा । २ । चतुर्विंशाः
 पवमानास्त्रिंशन्तीतराणि । ३ । स एष वाजपेयः प्रत्याहृतः । ४ ।
 यः षोडशिनि कामो यो वाजपेये तयोरुभयोराष्टौ । ५ । यद्यस्य
 द्विषन्भ्रातृव्यो जुक्रिया यजेत परिक्रिया यजेत । यदि परिक्रियो-
 त्क्रिया । ६ । एकत्रिक्रिकैकाभ्यां ब्रह्मवर्चमकामो यजेत । ७ ।
 एकस्यां तिसृष्विति प्रथमस्य स्तोत्राणि भवन्ति । ८ । तिसृष्वेक-
 स्यामित्युत्तरस्य । ९ । ताश्चतुर्विंशतिः स्तोत्रियाः । १० । चतुर्विंशत्य-
 चरा गायत्री । ११ । तेजो ब्रह्मवर्चसं गायत्री । १२ । तदाभ्यां तेजो
 ब्रह्मवर्चसमाप्नोति । १३ । त्वक्कृत्प्रश्नौ । १४ । अभिजिद्भिजिगी-
 षतः । १५ । विश्वजिद्विश्वं जिगीषतः । १६ । त्रिसंस्तौ च तौ । १७ ।
 अग्निष्टोमौ भूत्वान्योन्यस्मिन्प्रत्यतिष्ठताम् । १८ । उक्थ्यौ भूत्वान्योन्य-
 स्मिन् । १९ । अतिरात्रौ भूत्वान्योन्यस्मिन् । २० । ॥ ४२ ॥

इन्द्रो वै नृक्षिगीषंस्तपस्तप्यैतं यज्ञक्रतुमपश्यन्वृजितम् । तेनेष्टा
 नूनजयत् । तेन नृक्षिगीषन्यजेत । १ । ॥ ४३ ॥

इन्द्रो वै पृतनाजं जिगीषंस्तपस्तप्यैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्पृतनाजितम् ।
 तेनेष्टा पृतनाजमजयत् । तेन पृतनाजं जिगीषन्यजेत । १ । ॥ ४४ ॥

इन्द्रो वै सचाजं जिगीषंस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सञ्जाजितम् ।
तेनेष्टा सचाजमजयत् । तेन सचाजं जिगीषन्यजेत । १ । प्रथमा-
ल्यहान्मध्यन्दिनेषु निविद्धानानि । २ । ॥ ४५ ॥

इन्द्रो वै धनं जिगीषंस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्भनजितम् । तेनेष्टा
धनमजयत् । तेन धनं जिगीषन्यजेत । १ । चतुर्विंशमहः । २ । ॥ ४६ ॥

इन्द्रो वै स्वर्जिगीषंस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्स्वर्जितम् । तेनेष्टा
स्वरजयत् । तेन स्वर्जिगीषन्यजेत । १ । उत्सन्नयज्ञ इव वा एष
यत्स्वर्जित् । २ । ॥ ४७ ॥

इन्द्रो वै सर्वं जिगीषंस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सर्वजितम् ।
तेनेष्टा सर्वमजयत् । तेन सर्वं जिगीषन्यजेत । १ । महाव्रतीय-
महः । २ । ॥ ४८ ॥

इन्द्रो वै सर्वमुज्जिगीषंस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यदुज्जितम् ।
तेनेष्टा सर्वमुदजयत् । तेन सर्वमुज्जिगीषन्यजेत । १ । जनिष्ठा उग्रः
सहस्रे तुराय तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजा इति निविद्धाने । २ ।
ध्वान्तात्प्रपित्वादुदरन्त गर्भा उत्तूर्वयाणं धृषता निनेयेत्युदतौ तदे-
तस्याक्तो रूपम् । २ । ॥ ४९ ॥

इन्द्रो वै त्रिशीर्षाणं त्वाष्ट्रमहनत् । अरन्नुखान्यतीन्सास्त्रावकेभ्यः
प्रायच्छत् ।^२ तं सर्वाणि भूतान्यभ्याक्रोशन् ।^३ स देवेभ्यः पार्श्वत इव
चचार ।^४ ते देवा ऊचुः । यदि वा अयमेवं चरिष्यत्यभि नोऽसुरा
भवित्यन्ति ।^५ उप तं यज्ञक्रतुं जानौम येनैनमुपाकृयेमहीति ।^६ त
एतमुपहृत्य यज्ञक्रतुमपश्यन् । तेनैनमुपाकृत्यन्त ।^७ तेनावरुद्धो राजा
यजेत राष्ट्रमवजिगीषन् ।^८ अह वैव गच्छति ।^९ । इमा उ ता

पुहृतमस्य कारोर्ह्यं वीर हव्या हवन्ते य एक इद्व्यश्चर्षणीनामिति
हृतवती निविद्धाने ¹⁰ तदेतस्याक्तो रूपम् । ¹¹ २ । ॥ ५० ॥

तमभेवाक्रोशन्नहर्जाततया वैतत्याया वालक्ष्या ² सो ऽग्नये
सर्वाणि सवनानि प्रायच्छत् ³ तस्याग्निः सर्वाभनहर्जाततां सर्वा
पापीमलक्ष्मीं निरदहत् ⁴ स यो ऽनहर्जातः स्याद्यं वा पापी
वागभिवदेत्सो ऽग्निष्टुता यजेत । तस्याग्निः सर्वाभनहर्जाततां सर्वा
पापीमलक्ष्मीं निरदहति य एवं वेद ⁵ य उ चैनेन यजते । ⁶ १ । *
त्रिवृततोमेन त्रिष्टोमेन वा ब्रह्मवर्चसकामः । ⁷ २ । चतुष्टोमेन प्रति-
ष्ठाकामः । ⁸ ३ । प्रातरनुवाकप्रभृति हारियोजनान्तं सर्वमाग्नेयम् । ⁹ ४ ।
यथार्थमूहः । ¹⁰ ५ । वचनात्प्रत्याम्नायः । ¹¹ ६ । अग्निं मन्ये पितरमिति
प्रतिपत्नातरनुवाकस्य । ¹² ७ । लिङ्गेषु उत्तरयोः क्रत्वोरग्निशब्दं कुर्वीत
। ¹³ ८ । प्र देवत्रेत्युद्धृत्य सोमस्य मेति चतुर्दश । ¹⁴ ९ । तमोषधी-
रित्यवनीयमानासु । ¹⁵ १० । और्वभृगुवदिति तिस्रो ऽम्बय इत्युद्धृत्य
। ¹⁶ ११ । उपप्रयन्तस्त्रौणि शतेति प्रथमे उत्तमा चाग्निमन्यनीयानाम्
। ¹⁷ १२ । अग्ने जुषस्व नो हविरिति प्रथमा चतुर्थी पञ्चमी च सव-
नीयानाम् । ¹⁸ १३ । दूतं वो विश्ववेदसमिति द्विदेवत्यानाम् । ¹⁹ १४ । ॥ ५१ ॥

अग्निमीले पुरोहितमित्युन्नीयमानेभ्यः । १ । अग्निं दूतमिति
सप्त प्रस्थितानाम् । २ । उत्तराश्वतस्त्रो ऽच्छावाकसूक्तस्य स्थाने । ३ ।
अग्ने दिव इति याज्याज्यस्य । ४ । उप त्वा जामथ ऐभिरग्ने कस्ते
जामिर्न योरुपब्दिरग्निर्वत्राण्यग्ने सुतस्याग्ने धृतव्रतायेति प्रउगद्वचानि

* The commentary from this Sūtra up to 11, 52, 3 is wanting in both MSS.

। ५ । अग्ने विश्वेभिरग्निभिरिति यजति । ६ । कस्ते जामिः कया ते
अग्ने अङ्गिर इति स्तोत्रियानुरूपौ मैत्रावरुणस्य । ७ । विपर्यस्तौ तु
माध्यन्दिने । ८ । अग्निर्द्वित्राणौति ब्राह्मणाच्छंसिनः । ९ । अग्नि-
र्मूर्धेत्यच्छावाकस्य । १० । अर्चन्तस्तेति मैत्रावरुणस्य । ११ । उत्तरं
ब्राह्मणाच्छंसिनः । १२ । अग्ने धृतव्रतायेति षलच्छावाकस्य । १३ ।
उत्तमाभिर्यजन्ति । १४ । ॥ ५२ ॥

अग्निं वो देवमित्युन्नीयमानेभ्यः । १ । प्र वः शुक्रायेति सप्त
प्रस्थितानाम् । २ । उत्तरे मरुत्वतीयग्रहस्य । ३ । विशोविशो वस्त्व-
मग्ने यज्ञानामिति प्रतिपदनुचरौ मरुत्वतीयस्य । ४ । अग्न आ
याह्यग्निभिः प्र वो यज्ञमिति प्रगाथौ । ५ । अग्निं न मा मथितं
त्वमग्ने प्रथमो अङ्गिरा ऋषिरित्येकपातिनीनाम् । ६ । अग्ने स
क्षेपदिति निविद्धानम् । ७ । उत्तमा याज्या । ८ । ॥ ५३ ॥

पाहि नो अग्न एकया पाहि नो अग्ने रक्षस इति स्तोत्रि-
यानुरूपौ प्रगाथौ निष्केवल्यस्य । १ । प्र ते अग्ने हविष्मतीमिति
धाया । २ । एना वो अग्निमिति प्रगाथः । ३ । यथा हेतरिति
निविद्धानम् । ४ । अग्निं नर इति याज्या । ५ । ॥ ५४ ॥

अग्निमग्निं वो अग्निगुमग्ने जरितरिति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ
ब्राह्मणाच्छंसिनः । १ । अक्षा नः शीरशोचिषमित्यच्छावाकस्य । २ ।
अग्ने विवस्वत्वमग्ने गृहपतिस्त्वमित्सप्रथा इत्यनुपूर्वं प्रगाथाः । ३ ।
यजस्य हेतरिति च सूक्तानि । ४ । उत्तमाभिर्यजन्ति । ५ । ॥ ५५ ॥

अगन्म महेत्यादित्यग्रहस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या । १ । ऊर्ध्वं
ऊ षु णो अध्वरस्य हेतरिति नवोन्नीयमानेभ्यः । २ । उत्तरे

हारियोजनस्य । ३ । त्वामग्न च्छतायव इति सप्त प्रस्थितानाम् । ४ ।
 एति प्र हेतेति सावित्रमहस्य पुरोनुवाक्योत्तरा याज्या । ५ । इयं
 ते नव्यस्यश्वं न त्वेति प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य । ६ । त्वमग्ने द्रविणोदा
 इति तिस्रः सावित्रस्य । ७ । आर्भवस्योत्तरास्त्रिस्रः । ८ । चतस्रो
 द्यावापृथिवीयस्य । ९ । षलादितो वैश्वदेवस्य । १० । अवेधि जार
 इति वायव्यायाः । ११ । जुषस्य सप्रथस्तममिति सुरूपकृत्नोः । १२ ।
 समिद्धो अग्निर्दिवीति तिस्र एकपातिनीनाम् । १३ । तदद्य वाच
 इति पञ्चजनीयायाः । १४ । यज्ञेन वर्धतेति याज्या । १५ । ॥ ५६ ॥

अग्निं प्रवन्तेति घृतस्य । १ । उत्तरा सौम्यस्य । २ । आ वो
 राजानमिति रौद्राः । ३ । वसुं न चित्रमहमिति मारुतस्य । ४ ।
 आ नो यज्ञं दिविस्पृशमा नो वायवित्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानु-
 रूपौ प्रगाथौ । ५ । नित्यौ वा । ६ । अस्वग्न इत्यापोहिष्ठीयानाम्
 । ७ । तं देवा बुध इति वैश्वदेव्याः । ८ । इममू षु वो अतिथि-
 मुषवुधमिति चतस्रो देवानांपत्नीनां राकायाश्च । ९ । ऊवे वः
 सुद्योत्मानमिति तिस्रो ऽक्षरपङ्क्तौनाम् । १० । त्रिमूर्धानमिति तिस्रः
 पैत्रीणाम् । ११ । कथा ते अग्ने शुचयन्त आयोरिति तिस्रो
 यामीनाम् । १२ । मथीद्यदीमिति तिस्रः स्वादुष्किलीयानाम् । १३ ।
 उत्तरयोरुत्तरे । १४ । एवाग्निर्गेतमेभिरिति परिधानीया । १५ ।
 गृहेष्वविकृतेषु तिष्ठा हरी तसु गृह्येति निविद्वाने । १६ । अनङ्गा-
 न्हिरण्यं वा दक्षिणा । १७ । एतद्व्याग्नेयं रूपम् । १८ । उत्थाय
 चाग्निष्टोमः । १९ । आ ह वा एष सर्वाभ्यो देवताभ्यो वक्ष्यते यो
 ऽग्निष्टुता यजते । २० । ॥ ५७ ॥

इन्द्रो ह बलकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यदिन्द्रस्तुतम् । तेनेष्ट्वा
बलमाप्नोत् । तेन बलकामो यजेत । १ । इन्द्राभिव्याहारे निवि-
द्धाने तदेतस्याङ्गो रूपम् । २ । ॥ ५८ ॥

सूर्यो ह तेजस्कामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्सूर्यस्तुतम् । तेनेष्ट्वा
तेज आप्नोत् । तेन तेजस्कामो यजेत । १ । सूर्याभिव्याहारे
निविद्धाने तदेतस्याङ्गो रूपम् । २ । ॥ ५९ ॥

विश्वे ह देवाः प्रजातिकामास्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यन्विश्वदेव-
स्तुतम् । तेनेष्ट्वा प्राजायन्त । तेन प्रजातिकामो यजेत । १ । इमा
उ त्वा पुरुतमस्य वृषा मद इन्द्र इति निविद्धाने । २ । प्रोतये
वरुणं मित्रमिन्द्रं मित्रो नो अत्र वरुणश्च पूषेति वैश्वदेवाभिव्याहारे
तदेतस्याङ्गो रूपम् । ३ । ॥ ६० ॥

गोतमो ह ब्रह्मवर्चसकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्गोतमस्य चतु-
रुत्तरस्तोमम् । तेनेष्ट्वा ब्रह्मवर्चसमाप्नोत् । तेन ब्रह्मवर्चसकामो यजेत
। १ । चतसृषु बहिष्यवमानः । २ । अष्टास्वष्टास्वाज्यानि । ३ । द्वाद-
शसु माध्यन्दिनः । पवमानः । ४ । षोडशसु षोडशसु पृष्ठानि । ५ ।
विंशत्यामार्भवः पवमानः । ६ । चतुर्विंशमग्निष्टोमसाम । ७ । सामा-
न्तरुक्थयः । ८ । ॥ ६१ ॥

पञ्चशरदीयः । १ । मरुतो हाये ऽनपिसोमपीथा आसुः । ते
यत्रेन्द्रं मरुतः पुपुवुस्तदेनानिन्द्रः सोमपीथे ऽन्वाभेजे ^२ स यो
ऽनपिसोमपीथः स्याद्यो वा मरुतां सलोकतां सायुज्यमौष्मेत सो
ऽनेन यजेत । ३ । पञ्चोत्ताणः पञ्च शरदो मरुद्भ्यः प्रोक्षिताश्चरन्ति ।
ते सवनीयस्योपालग्न्याः । ४ । ॥ ६२ ॥

अध्विस्तोमाः । १ । गोतमो ह ब्रह्मवर्चसकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञ-
क्रतुमपश्यत् ^२ तेनेष्ट्वा ब्रह्मवर्चसमाप्नोत् ^३ तेन ब्रह्मवर्चसकामो
यजेत । १ । ॥ ६३ ॥

भरद्वाजो ह बलकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् ^१ तेनेष्ट्वा बल-
माप्नोत् ^२ तेन बलकामो यजेत । १ । ॥ ६४ ॥

अत्रिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् ^१ तेनेष्ट्वा प्राजा-
यत ^२ तेन प्रजातिकामो यजेत । १ । ॥ ६५ ॥

वसिष्ठो हान्नाद्यकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् ^१ तेनेष्ट्वान्ना-
द्यमाप्नोत् ^२ तेनान्नाद्यकामो यजेत । १ । ॥ ६६ ॥

जमदग्निर्ह पशुकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् ^१ तेनेष्ट्वा पशू-
नाप्नोत् ^२ तेन पशुकामो यजेत । १ । ॥ ६७ ॥

प्रजापतिर्ह प्रजातिकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यत् ^१ तेनेष्ट्वा
प्राजायत ^२ तेन प्रजातिकामो यजेत । १ । ॥ ६८ ॥

व्रात्यस्तोमाः । १ । वसवो ह स्वर्गकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतून्-
पश्यन्व्रात्यस्तोमान् ^२ तैरिष्ट्वा स्वर्गमापुः ^३ तैः स्वर्गकामो यजेत
। १ । ॥ ६९ ॥

मित्रावरुणयोरश्विनोर्वसुनां मरुतां विश्वेषां देवानाम् । १ ।
समूल्हात्पृथ्याच्छ्वम् । २ । ॥ ७० ॥

उत्कान्तिरतिरात्रः । १ । इन्द्राविष्णू वै स्वर्गकामौ तपस्तप्त्रैतं
यज्ञक्रतुमपश्यतामुत्कान्तिम् ^२ तेनेष्ट्वा स्वर्गं लोकमुदाक्रामताम् ^३ तेन
स्वर्गकामो यजेत । १ । इमा उ त्वा पुरुतमस्य द्यौर्न य इन्द्रेति निवि-

द्वाने ।^५। प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुरग्धिं हनृजीषिन्विष्णुना मवान
इति विष्णुन्यङ्गे तदेतस्याङ्गो रूपम् ।^६। ॥ ७१ ॥

मित्रावरुणयोरश्विनोर्वसूनां मरुतां माध्यानामाण्यानां विश्वसृजां
भूतकृतां ज्येष्ठानां मध्यमानां कनिष्ठानां च । १ । चतुर्दशः स्तोमः
। २ । विष्टयुः सप्रतोदः सेषुधन्वा दक्षिणा । ३ । एतेषां देवगणानां
समूल्हाद्दशरात्राच्छस्त्रम् । ४ । ॥ ७२ ॥

ब्राह्मस्तोमानाम् । १ । नवानां नाकमदां च । २ । चषालमुख-
तरसपुरोलाशोरनिष्टुसवत्रक्षसवक्षत्रसवभूमिसवौषधिसवौदनसववनस्य-
तिसवानां च । ३ । ॥ ७३ ॥

प्रजापतिर्ह परमेष्ठौ प्रतिष्ठाकामस्तपस्तप्त्रैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्दश-
ममहः ।^१ तेनेष्टा प्रत्यतिष्ठत ।^२ तेन प्रतिष्ठाकामो यजेत ।^३ । ॥ ७४ ॥

ऋतुस्तोमाः । १ । ऋतवो ह स्वर्गकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतुन-
पश्यत् ।^२ तैरिष्ट्वा स्वर्गमापुः ।^३ तैः स्वर्गकामो यजेत ।^४ । ॥ ७५ ।

मासस्तोमाः । १ । मासा हान्नाद्यकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतुन-
पश्यद्वादश । तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः ।^२ तैरन्नाद्यकामो यजेत ।^३ । ॥ ७६ ॥

अर्धमासस्तोमाः । १ । अर्धमासा हान्नाद्यकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञ-
क्रतुनपश्यत्तुविंशतिम् ।^३ तैरिष्ट्वान्नाद्यमापुः ।^४ तैरन्नाद्यकामो यजेत
।^५ । ॥ ७७ ॥

नक्षत्रस्तोमाः । १ । नक्षत्राणि ह तेजस्कामानि तपस्तप्त्रैतान्यज्ञ-
क्रतुनपश्यत्तत्रविंशतिम् । तैरिष्ट्वा तेज आपुः । तैस्तेजस्कामो यजेत
। २ । ॥ ७८ ॥

अहोरात्रस्तोमाः । १ । अहोरात्रा हान्नाद्यकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञ-

क्रतूनपश्यन्मन्त्रविंशतिशतानि । तैरिष्टान्नाद्यमापुः ^१ तैरन्नाद्यकामो यजेत । ^२ ॥ ७८ ॥

मुहूर्तस्तोमाः । १ । मुहूर्ता हान्नाद्यकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतू-
नपश्यन्दश सहस्राण्यष्टौ च शतानि ^१ तैरिष्टान्नाद्यमापुः ^२ तैरन्ना-
द्यकामो यजेत । ^३ ॥ ८० ॥

निमेषस्तोमाः । १ । निमेषा हाचितिकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतू-
नपश्यन्दशायुतान्यष्टौ च सहस्राणि । तैरिष्टाचितिमापुः । तैरचिति-
कामो यजेत । २ । ॥ ८२ ॥

ध्वंसिस्तोमाः । १ । ध्वंसयो हानन्तकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतू-
नपश्यन्दश प्रयुतान्यष्टौ चायुतानि ^१ तैरिष्टानन्तमापुः ^२ तैरनन्तकामो
यजेत । ^३ ॥ ८२ ॥

दिशां स्तोमाः । १ । दिशो हानन्तकामास्तपस्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतू-
नपश्यन्सुतुरः । तैरिष्टानन्तमापुः । तैरनन्तकामो यजेत । २ । ॥ ८३ ॥

अवान्तरदिशां स्तोमाः । १ । अवान्तरदिशो हानन्तकामास्तप-
स्तप्त्रैतान्यज्ञक्रतूनपश्यन्सुतुरः । तैरिष्टानन्तमापुः । तैरनन्तकामो यजेत
। ^१ २ । त एते बृहद्रथन्तरष्टाः स्युः । ^२ ३ । ऐकाहिकशस्ताः । ^३ ४ ।
कथाशुभीयतदिदासीये वा निविद्धाने । ^४ ५ । दिक्षु दिशां स्तोमा
अवान्तरदिक्ष्वान्तरदिशामवान्तरदिशाम् । ^५ ६ । ॥ ८४ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे चतुर्दशोऽध्यायः समाप्तः ।

ओम् ।

शरदि वाजपेयः । १ । अन्नाद्यकामस्य । २ । वाजेन यज्यमाणः
 पुरस्तात्संवत्सरं पेयैर्यज्ञक्रतुभिर्यजते । ३ । पानं वै पेयाः । अन्नं
 वाजः । ४ । पानं वै पूर्वमथान्नम् । ५ । तयोरुभयोराष्ट्रौ । ६ ।
 द्वादशामिष्टोमाः । ७ । गोतमस्य वा चतुरत्तरस्तोमो व्यत्यासं प्राक-
 तेन । ८ । अपरियज्ञमेके । ९ । इन्द्रो हैतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा बृह-
 स्यतिश्चान्नाद्यमापतुः । १० । तेनान्नाद्यकामो यजेत । ११ । अथो
 हैतेन वाजो लौक्य इष्ट्वा सर्वाङ्कामानाप । तस्माद्वाजपेयः । १२ ।
 त्रयोदश दीक्षास्तिष्ठ उपसदः सुत्यं सप्तदशमहः । १३ । सप्तदशो वै
 प्रजापतिर्वाजपेयः । १४ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १५ ।
 चतुरश्रो गोधूमचषालो वैल्बो यूषः सप्तदशारत्निः । १६ । सप्तदशो
 वै प्रजापतिर्वाजपेयः । १७ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १७ ।
 सप्तदशाम्रीषोमीयाः । १८ । तेषां समानं चरणम् । १९ । आ य
 ऐन्द्राग्र ऐन्द्रो वृष्णिः । सारस्वती मेघौ । मरुद्ग उज्जिषेभ्यो वशा
 वृश्निः पञ्चमी क्रतुपशूनाम् । २० । सप्तदश प्राजापत्याः श्यामास्त-
 परा लघुदिन उपालम्भ्याः । २१ । सवनीयानां तन्त्रं पर्यग्निकर-
 णान्तम् । २२ । ब्रह्मसान्नालभ्यन्ते । २३ । आभ्रगुरावर्तेत स्तोत्राश्च
 । २४ । प्राप्ता अग्निं भरतोवध्यगोहमिति तन्त्रमुत्तमः प्रयाजः
 परिवाप्यौ च । २५ । ऊर्ध्वं प्रदानं हारियोजनात् । २६ । वनस्यति-
 प्रभृतीन्यङ्गान्युत्सथेरन् । २७ । दृष्टेषु वानुयाजेषु । २८ । स्वकाला

वा । ३०^{२९} । सप्तदशः स्तोमः । ३१^{३०} । वैराजमाज्यम् । ३२^{३१} । घृतस्तोमीयं
 वा । ३३^{३२} । माधुच्छन्दसः प्रउगः । ३४^{३३} । अन्नं वै विराट् । घृतमन्नम्
 । ३५^{३४} । रसो माधुच्छन्दसः प्रउगः । ३६^{३५} । अन्नेन तद्रसं दधाति
 । ३७^{३६} । एकाहिकं वा । ३८^{३७} । प्रतिष्ठा वा एकाहः । ३९^{३८} । प्रति-
 ष्ठित्या एव । ४०^{३९} ॥ १ ॥

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाग्निरं तुविशुष्म इत्यतिच्छन्दसा मरु-
 त्वतीयं प्रतिपद्यते । १ । प्राजापत्यं वै छन्दो ऽतिच्छन्दाः । २ । प्रजा-
 पतिर्वाजपेयः । ३ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । ४^१ । आ त्वा
 रयं ययोतय इत्येव प्रतिपद्यते । ५^२ । प्राजापत्यं वै छन्दो ऽनुष्टुप्
 । ६ । प्रजापतिर्वाजपेयः । ७ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । ८^३ ।
 कथा शुभा सवयमः सनीला इति मरुत्वतीयं । कद्वत्कयाशभी-
 यम् । ९ । को वै प्रजापतिर्वाजपेयः । १०^४ । तदेनं स्वेन रूपेण
 समर्धयति । ११^५ । बार्हस्पत्यो नैवारः सप्तदशशरावः । १२^६ । सप्तदशो
 वै प्रजापतिर्वाजपेयः । १३^७ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १४^८ ।
 सो ऽन्तरेण निष्कैवल्यमरुत्वतीये । बृहस्पतिसवे च । १५^९ । तत्रा-
 भिषिच्यते प्राक् स्विष्टकृतः । १६^{१०} । तस्य प्रदानं स्विष्टकृदिलं च
 । १७^{११} । तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठमिति निष्कैवल्यम् । १८^{१२} । यज्ञो वै
 भुवनेषु ज्येष्ठः । १९^{१३} । यज्ञ उ वै प्रजापतिर्वाजपेयः । २०^{१४} । तदेनं
 स्वेन रूपेण समर्धयति । २१^{१५} । अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम्
 । २२^{१६} । प्राजापत्यं वै षष्ठमहः । २३^{१७} । प्रजापतिर्वाजपेयः । २४^{१८} ।
 तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । २५^{१९} । विषुवतो वा । २६^{२०} । रोहो
 वै विषुवान् । २७^{२१} । रोहो वाजपेयः । २८^{२२} । तदेनं स्वेन रूपेण

समर्धयति । ३६ । ऐकाहिकं वा । ३० । प्रतिष्ठा वा एकाहः । ३१ ।
प्रतिष्ठित्या एव । ३२ । ॥ २ ॥

तत्र पुरस्तादानोभद्रीयस्य मधुनाद्यौ विहरेदिति पैङ्ग्यम् । १ ।
इमं महे विदध्याद्योषसः पूर्वा इत्यृक्कः । २ । ते यदि चित्रवती-
व्यग्निष्टोममाम कुर्युस्त्वं नश्चित्र ऊत्याग्ने विवस्वदिति स्तोत्रियानुरूपौ
प्रगाथौ । ३ । ऊर्ध्वं षोडशिनो ऽतिरिक्तोक्त्यम् । ४ । प्र तन्ने अथ
शिपिविष्ट प्र तद्विष्णुरिति स्तोत्रियानुरूपौ । ५ । ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं
पुरस्तादिति द्वे । ६ ।

धीती वा ये अनयन्वाचो अयं मनसा वा ये ऽवदन्वृतानि ।

तृतीयेन ब्रह्मणा संविदानास्तुरीयेण मन्वत नाम धेनोः ॥ ७ ।
वेनस्तपश्श्रुदिति पञ्च । ८ । अयं वेन इति वा । ९ । तं प्रत्नयेति
त्रयोदशानामुत्तमां परिशिष्याह्वय दूरोहणं यथा विषुवति । १० ।
उत्तमामुपसंशस्य^{११} यज्ञो बभूवेति परिधाय प्रजापत इति यजति
। ११^{१२} । सप्तदश गवां शतानि ददाति । १२ । सप्तदश वाससाम् । १३ ।
सप्तदश यानानि युक्तानि रथान्हस्तिनो निष्कान्दुन्दुभीन् । १४^{१३} । तानि
सप्त सप्तदशानि भवन्ति । १५ । स आप्तोवाजपेयः । १६^{१४} । वयसोव-
यसः सप्तदशसप्तदशेति कुरुवाजपेयः । १७^{१५} । ॥ ३ ॥

वाजपेयेनेष्टा बृहस्पतिसवः । १ । तेजस्तामस्य ब्रह्मवर्चसकामस्य
च । २ । रोहो वै वाजपेयस्तेजो ब्रह्मवर्चसं बृहस्पतिसवः । ३ । तत्ते-
जसि ब्रह्मवर्चसे प्रतितिष्ठति । ४ । चित्स्लोमः । ५ । रथन्तरं पृष्ठम्
। ६ । तच्चक्रुर्गं शस्त्रम् । ७ । अग्निष्टोमो यज्ञः । ८ । यस्तस्मिन्नेति
चतस्रो ऽनुपूर्वं पुरस्तात्पूक्तानामेकैकां निष्केवलप्रभृतिषु । ९ । त्रय-

स्तिंशद्क्षिणा । १० । अनुसवनमेकादशैकादश । ११ । अनुबन्ध्यस्य
वपायां संस्थितायां वडवां ब्रह्मणे ऽनुशिष्टुम् । १२ । ॥ ४ ॥

प्रजापतिर्ह देवान्स्पृष्टा तेभ्य एतदन्नपानं ससृज एतान्यजान् ।
अग्निष्टोमं प्रथमम्^२ । स एनान्नान्वभवत्^३ । अथात्यग्निष्टोमम्^४ । स
एनान्नान्वभवत्^५ । अथोक्थ्यम्^६ । स एनान्नान्वभवत्^७ । अथ षोडशिनम्^८
स एनान्नान्वभवत्^९ । अथ वाजपेयम्^{१०} । स एनान्नान्वभवत्^{११} ।
अथातिरात्रम्^{१२} । स एनान्नान्वभवत्^{१३} । अथाग्नौर्धामाणम्^{१४} । स एना-
न्वभवत्^{१५} । तस्य त्रयस्तिंशत्सोत्राणि^{१६} । त्रयस्तिंशच्छस्ताणि^{१७} ।
त्रयस्तिंशदुक्थ्याज्जतयः^{१८} । त्रयस्तिंशदै सर्वे देवाः^{१९} ।
तदेनाग्नौत्रैः शस्त्रैरुक्थ्याज्जतिभिरिति प्रत्येकं सर्वान्ग्रीणाति^{२०} ।
तस्य नव स्तोमाः^{२१} । नव पृष्ठानि^{२२} । षट् संस्थाः^{२३} । परि-
ग्रहेण तानि चतुर्विंशतिः^{२४} । चतुर्विंशतिर्वै संवत्सरस्यार्धमासाः । ११ ।
संवत्सरस्यैवाष्टौ^{२५} । आप्नो वै वतायं यामो यो देवाँश्च संवत्सरं
चानुभवतीति । तस्मादाग्नौर्धामः^{२६} । ॥ ५ ॥

क्वान्दोमाः पवमानाः । १ । त्रिवत्पञ्चदशे सप्तदशैकविंशे चाज्यानि
। २ । त्रिणवानि पृष्ठानि । ३ । त्रयस्तिंशमग्निष्टोमसाम । ४ । य
आज्यानां स्तोमास्ते ऽतिरिक्तोक्थ्यानाम् । ५ । एतैर्वै प्रजापतिरुभयतो
ऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः परिगृह्यात्मन्नदधत । ६ । तयो
एवैतद्यजमान एतैरेवोभयतो ऽग्निष्टोमस्तोमैः सर्वान्कामानुभयतः
परिगृह्यात्मन्वत्ते । ७ । विद्यजितः सर्वपृष्ठात्महौत्रं प्रातःसवनम् । ८ ।

॥ ६ ॥

कयाशुभीयं चातुर्थाह्निके चैकाहिकात्पूर्वाणीति मरुत्वतीयम्

। १ । वृहद्वैराजगर्भं हेतुः पृष्ठं भवति यथन्तरं वा । २ । वामदेयं
 शाक्तरगर्भं मैत्रावरुणस्य । ३ । श्यैतं वैरूपगर्भं ब्राह्मणाच्छंसिनो नौधमं
 वा । ४ । कालेयं रैवतगर्भमच्छावाकस्य । ५ । गर्भं पूर्वं शंसेदिति हैक
 आञ्जरयात्मानमिति । ६ । आत्मानं त्वेव पूर्वं शंसेत् । ७ । आत्मानं वा
 अनूगर्भः । ८ । ऐकाहिकास्तोत्रियाञ्क्स्वा विद्यजितः सर्वपृष्ठास्तोत्रि-
 याञ्क्ंसन्ति । ९ । तथानुरूपान् । १० । सामप्रगाथांश्च । ११ । ॥ ७ ॥

तदिदामीयं चातुर्थाङ्गिके चैकाहिकात्पूर्वाणीति निष्केवल्यम्
 । १ । यानि पाञ्चमाङ्गिकानि मध्यवस्तीणि मैत्रावरुणस्यैकाहिकाभ्यां
 पूर्वाणि । २ । तार्तीय्याङ्गिके ब्राह्मणाच्छंसिनः । ३ । अक्षावाकस्य
 षष्ठाङ्गिके । ४ । अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम् । ५ । आश्विना-
 दूर्ध्वमतिरिक्तोक्त्यानि । ६ । जराबोध जरमाण इति स्तोत्रियानुरूपौ
 हेतुः । ७ । त्यमु वः सत्रासाहमिति मैत्रावरुणस्य । ८ । कं ते
 दाना असत्त यदद्य कच्च वृत्रहन्निति ब्राह्मणाच्छंसिनः । ९ । तद्वो
 गाय स्तोत्रमिन्द्राय गायतेति वा । १० । इदं विष्णुरित्यक्षावाकस्य
 । ११ । उत्तरे च पूर्वा चानुरूपः । १२ । एषो उषा दूरादिहेवो-
 दीरायामा मे हवमित्यनुपूर्वं नवर्चानि । १३ । आ भातीति हेतुः
 । १४ । उत्तरं मैत्रावरुणस्य । १५ । आ गोमतेति ब्राह्मणाच्छंसिनः
 । १६ । उत्तरमक्षावाकस्य । १७ । क्षेत्रस्य पतिनेति त्रयाणां तिस्रः
 परिधानीयाः । १८ । शं नो देवः सविता त्रायमाण इत्यक्षावाकस्य
 । १९ । इमे सोमास इमे मन्द्रासो ऽत्या यातं निवत आ नो
 गच्छतं हवनेति याज्याः । २० । पुराणमोकः सख्यं शिवं वामिति
 वानुपूर्वं चतस्रः । २१ । ॥ ८ ॥

यमस्तोमः । १ । यमो ह स्वर्गकामस्तपस्तपैतं यज्ञक्रतुमपश्यद्य-
मस्तोमम्^२ । तमाहरत् । तेनायजत^३ । तेनेष्टा स्वर्गमाप्नोत्^४ । तेन
स्वर्गकामो यजेत । २ । स्तोत्रियानुरूपाञ्छस्त्राणामुद्धृत्य सामाता-
नांश्च । ३ । यावत्यस्ता भवन्ति तावत्यस्तद्देवतास्तच्छन्दस उपजायन्ते
। ४ । परेयिवांसमिति पञ्चानां पुरस्तात्सूक्तानामेकैकां मध्यन्दिने
। ५ । ॥ ८ ॥

गायत्रः सर्वस्वारो मरणकामस्य स्वर्गकामस्य च । १ । त्रैष्टुभः
सर्वनिधनः प्रतिष्ठाकामस्य । २ । जागतः सर्वैलः पशुकामस्य च
। ३ । आनुष्टुभः सर्ववाङ्निधनः श्रुतकामस्य । ४ । प्रत्यक्षं संपदा
वा । ५ । नृजित्प्रभृतिभ्यो निविद्वानानि । ६ । ॥ १० ॥

वागकामयत । सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं परी-
यामिति^१ । सैतं यज्ञक्रतुमपश्यदाचःस्तोमम्^२ । तमाहरत् । तेनायजत^३ ।
तेनेष्टा सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येत्^४ । तथो
एवैतद्यजमानो यदाचःस्तोमेन यजते सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठ्यं स्वारा-
ज्यमाधिपत्यं पर्येति । १ । शते बहिष्पवमानः । २ । सहस्रं आज्यम्
। ३ । अयुते प्रयुते नियुते ऽर्बुदे न्यर्बुदे निखर्वादे समुद्रे सलिले ऽन्ये
ऽनन्य इति स्तोत्राणि । ४ । सर्वा ऋचः प्रयुज्यन्ते ऽभ्यावर्तं स्तोमा-
तिशंसनाय । ५ । सामानि यजूंषि च । ६ । उत्थाय चाग्निष्टोमः
। ७ । सहस्रं दक्षिणा वाचःस्तोमस्य । ८ । महायज्ञे । ९ । विनुत्य-
भिभृत्योः । १० । सर्वजिद्वनजितोः । ११ । विश्वजिदभिजितोः । १२ ।
स्वर्जिद्वज्रवज्रयोः । १३ । आप्तोर्यामे च । १४ । अनादेशे प्रकृति-
र्दक्षिणानाम् । १५ । ॥ ११ ॥

वरुणो ऽकामयत् । सर्वेषां राज्यानां श्रेष्ठं स्वाराज्यमाधिपत्यं
 परीयामिति ^१ । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यद्राजसूयम् ^२ । तमाहरत् । तेना-
 यजत ^३ । तेनेष्टा सर्वेषां राज्यानां श्रेष्ठं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्येत ^४ । तथो
 एवैतद्यजमानो यद्राजसूयेन यजते सर्वेषां राज्यानां श्रेष्ठं स्वारा-
 ज्यमाधिपत्यं पर्येति । ^५ । भार्गवो हेता । ^६ । ऐन्द्रापोष्णेन वस्ते-
 नेष्टा माध्या अमावास्याया एकाह उपरिष्टाद्वीचेत ^७ पवित्राय
 । ^८ । स एवायं चतुष्टोमो ^९ रथन्तरष्टो ^{१०} ऽग्निष्टोमः । ^{११} । एष
 एव पवित्रः । एतेन ह पूतः स्वमश्रुते । ^{१२} । अष्टम्यां सुत्यमहः
 । ^{१३} । दृष्टिभिः पक्षशेषम् । ^{१४} । फाल्गुन्यां प्रयुज्य चातुर्मास्यानि
 । ^{१५} । षण्मास्यं च पशुम् । ^{१६} । माघ्यां शुनासीरीयम् । ^{१७} ।
 उत्तरं मासमिष्टिभिः । ^{१८} । फाल्गुन्यां दीक्षते ऽभिषेचनीयदश-
 पेयाभ्याम् । ^{१९} । द्वादश दौक्षास्त्रिंश उपमदः । ^{२०} । सुत्यं षोड-
 शमहः ^(२०) ^{२१} । षोडशकलं वा इदं सर्वम् । ^{२२} । अस्यैव सर्व-
 स्याष्टौ ^(२१) ^{२२} । १६ । ॥ १२ ॥

सह सोमौ क्रीणन्ति । १ । दशपेयस्य च तन्त्रमातिथ्यापर्यन्त-
 मूर्ध्वं चावभृथात् । २ । त्वमग्ने वरुण इत्याज्यं ^३ वरुणन्यङ्गम् । ३ ।
 वरुणं ह्यभिषिञ्चन्ति । ४ ।* चतुर्विंशान्मध्यन्दिनः । ५ । मैवावरुण-

* The division of Sūtra's is given for XV, 13 according to the manuscript belonging to the Berlin Royal Library, although this Msc. apparently does not contain the commentary of Varadattasuta Anartīya, but of a different author. But the only manuscript, containing Varadattasuta's commentary, which has become accessible to me, is too corrupted to be relied upon.

न्तरेण निष्कैवल्यमरुत्वतीये । ६ । तत्राभिविच्यते प्राक् स्विष्टकृतः
 । ७ । तस्याः प्रदानं स्विष्टकृदिलं च । ८ । द्वितीयादङ्गसूतीय-
 सवनम् । ९ । तदुक्त्या संतिष्ठते । १० । पशवो वा उक्त्यानि । ११ ।
 पशूनामेवाष्टौ । १२ । यन्त्यवष्टयम् । १३ । क्रियते ऽवष्टयकर्म । न
 स्नाति । १४ । कृष्णाजिनस्य दक्षिणं पूर्वपादमुदके ऽवधाय प्रत्या-
 हरन्ति वसनस्य वा दशाम् । १५ । ॥ १३ ॥

अथोत्तरं देवयजनमध्यवस्यति । १ । तत्संसृपामिष्टिभिर्यजते । २ ।
 दशभिर्दशरात्रम् । ३ । अथ सवित्रे प्रसवित्रे ^१ सवित्र आस-
 वित्रे ^२ सवित्रे सत्यप्रसवायेति ^३ सरस्वत्यै वाचे ^४ लघ्ने रूपेभ्यः ^५ पूष्णे
 पथिभ्यः ^६ इन्द्रायास्मै ^७ बृहस्पतये तेजसे ^८ सोमाय राज्ञे ^९ विष्णवे
 शिपिविष्टायेति । १३ । दशम्यां दशपेयः । १४ । अपि वैताभिर्दशभि-
 र्देवताभिः प्रसर्पेयुर्वा भक्षयेयुर्वा । १५ । सवित्रे प्रसवित्रे प्रसर्पाणीति
 वा ^{१६} सवित्र आसवित्रे भक्षयामीति वा । १७ । येषामुभयतः ओत्रिया
 दशपुरुषं ते याजयेयुः । १८ । शतं ब्राह्मणाः सोमं भक्षयन्ति । १९ ।
 दशदशैकैकं चमसम् । २० । तस्माद्दशपेयः । २१ । उत्थाय पञ्च-
 विलस्यतः । २२ । समाप्ते श्येनीष्वनीभ्यां पष्ठौहोभ्यां गर्भिणीभ्या-
 मादित्या पूर्वा वैश्वदेवी वा मारुत्युत्तरा । २३ । ॥ १४ ॥

अथ सौत्रामणी । १ । आश्विनो लोहो ऽजः । २ । सारस्वती
 मेषी । ३ । इन्द्राय सुत्राम्ण ऋषभः । ४ । पर्यग्निकृतेषु सुरासोमेन
 चरन्ति । ५ ।

पवित्रेण पुनीहि मा शुक्लेण देव दीद्यत् ।

अग्ने क्रवा क्रतुरभि ॥

इति सुरां स्वन्तीमुपतिष्ठन्ते । ६ । पितृदेवत्याभिर्वा । ७ । युव
सुराममिति पुरोनुवाक्या । ८ । होता यत्तदश्विना मरस्वतीमिन्द्रं
सुत्रामाणमिति प्रैषः । ९ । सर्वानेके विकृतानामनन्ति । १० । तदु
तथा न कुर्यादासुरं तत् । ११ । पुत्रमिवेति याज्या । १२ ।

यमश्विना नमुचावासुरे दधि मरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय ।

इमं तं शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रं सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥

इति भक्षमन्तः सुरायाः । १३ । ब्राह्मणं सुरापं परिक्रीणीयादिति
भक्ष उपनीयते । १४ । ॥ १५ ॥

अत ऊर्ध्वं केशवपनीयः । १ । वैधातव्युदवसानीया । २ । आग्ना-
वैष्णव ऐन्द्रावैष्णवो वा । ३ । व्युष्टिरतो दिराचः । ४ । अग्निष्टोमो
ऽतिराचस्य । ५ । वि वा एतस्मै ब्राह्मणायोच्छति यो वेदमनुब्रूते
। ६ । व्यु तस्मै चक्षियायोच्छति यो ऽभिषेकं प्राप्नोति । ७ । अथै-
तेन चक्षस्य धृतिना यजते । ८ । चतुष्टोमेन रथन्तरपृष्ठेनाग्निष्टोमेन
। ९ । तेनो ह त्रिष्टोमेन वृद्धयुम्न आभिप्रतारिण ईजे । १० । तसु
ह ब्राह्मणो ऽनुव्याजहार ^{११} न चक्षस्य धृतिनायष्ट इममेव प्रति
समरं कुरवः कुरुचेत्राच्छोष्यन्त इति । ^{१२} ११ । तदु किल तथैवास
यथैवैनं प्रोवाच । ^{१३} १२ । तस्मात्तु चतुष्टोमेनैव यजेत । ^{१४} १३ । प्रतिष्ठा
वै यज्ञानां चतुष्टोमः । १४ । प्रतिष्ठित्या एव । ^{१५} १४ । अयुतं दक्षिणा
। ^{१६} १५ । न ह वा एतस्माद्राष्टान्न तस्यै विभो युवते यो ऽयुतं
ददाति । १७ । तदयुतस्यायुतत्वम् । १८ । शतं वा सहस्राणि
। १९ । ॥ १६ ॥

हरिसन्द्रो ह वैधस ऐक्षाको राजापुत्र आस । तस्य ह शतं

जाया बभूवुः । तामु ह पुत्रं न लेभे । तस्य ह पर्वतनारदौ गृह
ऊषतुः । स ह नागदं पप्रच्छ ।

यन्विमं पुत्रमिच्छन्ति ये च जानन्ति ये च न ।

किं स्त्रित्युत्रेण विन्दते तन्नः प्रब्रूहि नारद ॥ इति ।

स एकया पृष्टो दशभिः प्रत्युवाच ।

सृणुमस्मिन्मनयत्यमृतत्वं च विन्दते ।

पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चैज्जीवतो मुखम् ॥

यावन्तः पृथिव्यां भोगा यावन्तो जातवेदसि ।

यावन्तो अप्सु प्राणिनां भूयान्पुत्रे पितुस्ततः ॥

श्रुत्युत्रेण पितरो अत्यायन्वज्जलं तमः ।

आत्मा हि जज्ञ आत्मनः स दरावत्यतितामिणी ॥

किं नु मलं किमजिनं किमु ग्मश्रूणि किं तपः ।

पुत्रं ब्रह्माण इच्छध्वं स वै लोको ऽवदावदः ॥

अन्नं ह प्राणः शरणं ह वासो रूपं हिरण्यं पशवो विवाहाः ।

सखा ह जाया कृपणं ह दुहिता ज्योतिर्ह पुत्रः परमे व्योमन् ॥

पतिर्जायां प्रविशति गर्भो भूत्वा मातरम् ।

तस्यां पुनर्नवो भूत्वा दशमे मासि जायते ॥

तज्जाया जाया भवति यदस्यां जायते पुनः ।

आभूतिरेषाभूतिर्बीजमेतन्निधीयते ॥

देवाश्चैतामृषयश्च तेजः समभरन्महत् ।

देवा मनुष्यान्ब्रुवन्नेषा वो जननौ पुनः ॥

एष पन्था विततो देवयानो येनाक्रमन्ते पुत्रिणो [ये] विशोकाः ।

तं पश्यन्ति पशवो वयांमि तस्मात्ते मात्रापि मियुनं चरन्ति ॥

नापुत्रस्य लोको ऽस्तीति तत्सर्वं पशवो विदः ।

तस्मात्तु पुत्रो मातरं स्वमारं चाधिरोहति ॥ इति ॥ ॥ १. ७ ॥

स होवाच । स वै मे ब्रूहि यथा मे पुत्रो जायेतेति । तं होवाच ।
वरुणं राजानमुपधात्र पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति ।
तथेति । स वरुणं राजानमुपसमार । पुत्रो मे जायतां तेन त्वा
यजा इति । तथेति । तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम । तं
वरुण उवाच । अजनि वै ते पुत्रो यजस्व मानेनेति । स होवाच ।
यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेध्यो भवति निर्दशो न्वस्त्वथ
त्वा यजा इति । तथेति । स ह निर्दश आस । तं होवाच ।
निर्दशो वा अभृद्यजस्व मानेनेति । स होवाच । यदा वै पशोर्दन्ता
जायन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य जायन्तामथ त्वा यजा
इति । तथेति । तस्य ह दन्ता जज्ञिरे । तं होवाच । अजान वा
अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच । यदा वै पशोर्दन्ताः
पद्यन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पद्यन्तामथ त्वा यजा
इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पेदिरे । तं होवाच । अपत्सत
वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच । यदा वै पशोर्दन्ताः
पुनर्जायन्ते ऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य पुनर्जायन्तामथ त्वा
यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पुनर्जज्ञिरे । तं होवाच ।
अज्ञत वा अस्य पुनर्दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच । यदा
वै क्षत्रियः संनाहं प्राप्नोत्यथ स मेध्यो भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ
त्वा यजा इति । तथेति । स ह संनाहं प्राप । तं होवाच ।

प्रापद्वै मंनाहं यजस्व मानेनेति । स तथेत्युक्त्वा पुत्रमामन्त्रयां चक्रे ।
ततायं वै मह्यं त्वामददादुन्त त्वयाहमिमं यज्ञा इति । स नेत्युक्त्वा
धनुरादायारण्यमुपातस्यौ । स संवत्सरमरण्ये चचार । अथ हैव्याकं
राजानं वरुणो जग्राह । तस्य हेादरं जज्ञे । तद् ह रोहितः
शुश्राव । सो ऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण पर्य-
त्योवाच । ॥ १८ ॥

नाना आन्ताय श्रीगस्तीति रोहित शुश्रुम ।

पापो निषदरो जन इन्द्र दचरतः मखा ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स द्वितीयं
संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
पर्यत्योवाच ।

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वंस्तिष्ठति तिष्ठतः ।

शेते निषद्यमानस्य चराति चरतो भगः ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स तृतीयं
संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
पर्यत्योवाच

कलिः शयानः पुरुषः संजिहानस्तु द्वापरः ।

उत्थितस्तेता भयति कृतं मंयद्यते चरन् ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स चतुर्थं
संवत्सरमरण्ये चचार । सो ऽरण्याद्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
पर्यत्योवाच ।

पुष्पिण्यौ चरतो जज्ञे भृष्णुरात्मा फलेयहिः ।

श्रूते [ऽस्य] सर्वे पाप्मानः अमेण प्रपये हताः ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स पञ्चमं
संवत्सरमरणे चचार । सो ऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दति चरन्पक्वमुदम्बरम् ।

सूर्यस्य पश्य अमणं यो न तन्द्रयते चरन् ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स षष्ठं
संवत्सरमरणे चचार । सो ऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दत्यपचिन्वन्परुषकम् ।

उत्तिष्ठन्विन्दते श्रियं न निषत्किंचनावति ॥

चरैव रोहितेति चरैवेति वै मा ब्राह्मणो ऽवोचदिति । स सप्तमं
संवत्सरमरणे चचार । सो ऽजीगर्तं सौयवसिमृषिमशनायापरीतं
पुत्रं भक्षमाणमरण्यमुपेयाय ॥ १६ ॥

तस्य ह वयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनो-
लाङ्गूल इति । तं होवाच । ऋषे हन्ताहमेषामेकेनात्मानं निष्क्रीणा
अहं ते गर्वा शतं ददानीति । स ज्येष्ठं निगृह्णान उवाच । न
न्विममिति । नो एवेममिति कनिष्ठं माता । तौ मध्यमे संपादयां
चक्रतुः शुनःशेपे । तस्य ह शतं दत्त्वा तमादाय सो ऽरण्याद्ग्राम-
मेयाय । पितरमेत्योवाच । तत हन्ताहमनेनात्मानं निष्क्रीणा
इति । स तथेत्युक्त्वा वरुणं राजानमामन्त्रयां चक्रे । अनेन त्वा
यजा इति । तथेति । श्रियान्वै ब्राह्मणः क्षत्रियादिति । तस्मा

एतं राजसूयं यज्ञक्रतुं प्रोवाच । स एतं राजसूये पुरुषं पशु-
मालेभे ॥ २० ॥

तस्य ह विद्यामित्रो होतामायास्य उद्गाता जमदग्निर्ध्वर्यु-
र्वसिष्ठो ब्रह्मा । तस्मा उपाकृताय नियोक्तारं न विविदुः । स
होवाचाजीगर्तः सौयवमिः । मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं नियोच्या-
मौति । तस्मा अपरं शतं ददुः । तं स नियुयोज । तस्मा उपा-
कृताय नियुक्ताय पर्यग्निकृताय विशास्तारं न विविदुः । स होवा-
चाजीगर्तः सौयवमिः । मह्यमपरं शतं दत्ताहमेनं विशमिष्यामौति ।
तस्मा अपरं शतं ददुः । सो ऽमिं निश्चान एयाय । अथ ह गुनः-
शेष ईक्षामास । अमानुषमिव वै मा विशमिष्यन्ति हन्त देवता
उपधावानीति ॥ २१ ॥

स प्रजापतिमेव प्रथमं देवतानामुपसमार कस्य नूनं कतमस्या-
मृतानामित्येतयर्चा । तं प्रजापतिस्वाच । अग्निर्वै नेदिष्ठो ऽमि
तमेवोपधावेति । सो ऽग्निमुपसमाराग्नेर्वयं प्रथमस्यामृतानामित्येत-
यर्चा । तमग्निस्वाच । सविता वै प्रमवानामीशे तमेवोपधावेति ।
स सविताग्नुपसमाराभि त्वा देव सवितरित्येतेन त्वचेन । तं सविता-
वाच । वरुणाय वै राज्ञे नियुक्तो ऽमि तमेवोपधावेति । स वरुणं
राजानमुपसमारात उत्तराभिरेकविंशता । तं वरुण उवाच । अग्निर्वै
देवानां सुखं सुहृदयं तं नु सुहृद्य लोत्स्रक्ष्यामौति । सो ऽग्निं
तुष्टावात उत्तराभिरेव द्वाविंशत्या । तमग्निस्वाच । विद्यान्तु देवा-
न्सहृद्य लोत्स्रक्ष्यामौति । स विद्यान्द्वांस्तुष्टाव नमो महद्भ्यो नमो
अर्भकेभ्य इत्येतयर्चा । तं विद्ये देवा अचुः । इन्द्रं न सुहृद्य लोत्स्र-

क्ष्याम इति । स इन्द्रं तुष्टाव यच्चिद्धि सत्य सोमपा इत्येतेषु
 सूक्तेनोत्तरस्य च पञ्चदशभिः । तस्मा इन्द्रः स्तूयमानो मनसा हिर-
 ण्यग्नं ददौ । तमेतयर्चा प्रतोयाय शशादिन्द्र इति । तमिन्द्र
 उवाच । अश्विनौ नु सुहृद्य त्वोत्सृक्ष्यामीति । सो ऽश्विनौ
 तुष्टावात उत्तरेण त्वेन । तमश्विना ऊचतुः । उषसं नु सुहृद्य
 त्वोत्सृक्ष्याव इति । स उषसं तुष्टावात उत्तरेणैव त्वेन । तस्य
 ह सूर्य्यच्युक्तायां नितरां पाशो मुमुचे कनीय ऐत्वाकस्योदरं
 बभूव । उत्तमायां ह सूर्य्यक्तायां वि पाशो मुमुचे ऽगद ऐत्वाको
 बभूव । अथ हैनमृत्विज ऊचुः । त्वमेवैतस्याङ्गः मम्यामधिगच्छे ॥ २२ ॥

अथ हैनमञ्जःसवं शुनःशेपो ददर्श । यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह
 इति तमेताभिश्चतसृभिर्गभिपुत्योच्छिष्टं चम्बोर्भरेति द्रोणकलशे
 समवनिनाय । अथार्धामन्त्रत्वाग्न्य एतस्यैव सूक्तस्य पूर्वाभिश्चतसृ-
 भिर्जुह्वां चकार । अथ हैनमवमृद्यमभ्यवनिनाय स त्वं नो अग्ने
 ऽवमस्त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानित्येताभ्यामृग्भ्याम् । अथ हैन-
 मग्निमुपस्थापयामास शुनश्चिच्छेपं निदितं महस्वादित्येतयर्चा ॥ २३ ॥

अथ ह शुनःशेपो विश्वामित्रस्योपस्थमाससार । तं होवा-
 चाजीगर्तः सौयवमिः । पुनर्मे पुत्रं देहीति । नेति होवाच विश्वा-
 मित्रः । देवा वा इमं मह्यमरासतेति । स ह देवरातो नाम वैश्वा-
 मित्र आस । तं होवाचाजीगर्तः सौयवमिः । तं वै विद्मथावहा
 इति । तथेति ।

आङ्गिरसो जन्मनाम्याजीगर्तः युतः कविः ।

ऋषे पैतामहात्तन्तोर्मापगाः पुनरेहि माम् ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेषः ।

अद्राक्षुस्त्वा शमहसं न यच्छूद्रेष्वलिप्तम् ।

गवां त्रीणि शतानि त्वमवणीया मदङ्गिरः ॥ इति ।

तं होवाचाजोगर्तः सौयवमिः ।

तद्वै मा तात तपति पापं कर्म मया कृतम् ।

तदहं निङ्गुवे तुभ्यं प्रतियन्तु शता गवाम् ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेषः ।

यः सकृत्पापकं कुर्यात्कुर्यादेनस्ततो ऽपरम् ।

मापगाः शौद्राद्यायादमंधेयं त्वया कृतम् ॥ इति ।

अमंधेयमिति वा अवाचदिति ह विश्वामित्र उपपपाद ॥ २४ ॥

भौम एव सौयवमिः शमेन विग्निशमिषत् ।

अस्यान्नैतस्य पुत्रो भर्ममैवोपेहि पुत्रताम् ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेषः ।

स वै यथा नो जपया राजपुत्र तथा वद ।

यथैवाङ्गिरसः सन्नुपेयां तव पुत्रताम् ॥ इति ।

तं होवाच विश्वामित्रः ।

ज्येष्ठो मे त्वं पुत्राणां स्यास्तव श्रेष्ठा प्रजा स्यात् ।

उपेया दैवं मे दायं तेन वै त्वोपमन्त्रये ॥ इति ।

स होवाच शुनःशेषः ।

संजानानेषु वै ब्रूयाः मे सौहार्दाय मे त्रियै ।

यथाहं भरतर्षभोपेयां तव पुत्रताम् ॥ इति ।

अथ ह विश्वामित्रः पुत्रानामन्त्रयां चक्रे ॥ २५ ॥

मधुच्छन्दाः गृणोतन ऋषभो रेणुगृहकः ।

ये के च भ्रातरः स्या अस्मै ज्यैष्ठ्याय तिष्ठध्वम् ॥ इति ।

तस्य हैकशतं पुत्रा आसुः । पञ्चाशदेव ज्यायांसे मधुच्छन्दसः
पञ्चाशत्कनीयांसः । तद्ये ज्यायांसे न ते कुशलं मेनिरे । ताननु-
व्याजहार । अन्नं वः प्रजा भक्षीष्टेति । त एते । अन्ध्राः पुण्ड्राः
शबरा मूचीपा इति । उदञ्चो वज्रदस्यवो वैश्यामित्रा दस्यूनां
भृयिष्ठा इत्युदाहरन्ति । अथ ये मधुच्छन्दःप्रभृतयः कनीयांसस्ते
कुशलं मेनिरे । स ह जगौ मधुच्छन्दाः ।

यं नः पिता संजानौते तस्मिंस्तिष्ठामहे वयम् ।

पुरस्तात्सर्वे कुर्महे त्वामन्वञ्चो वयं अस्मि ॥ इति ।

अथ ह विश्वामित्रः प्रतीतः पुत्रांस्तुष्टाव ॥ २६ ॥

ते वै पुत्राः पशुमन्तः प्रजावन्तो भविष्यथ ।

ये मानं मे ऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्त मा ॥

पुणत्रा वीरवन्तो देवरातेन गाथिनाः ।

सर्वे राध्यास्तु पुत्रा एष वस्तुद्विवाचनः ॥

एष वः कुशिका वीरो देवगतस्तमन्वित ।

युष्मांश्च दायं चोपेतां त्रिधां यामुतं विद्ममि ॥

ते सम्यञ्चो वैश्यामित्राः सर्वे साकं सरातयः ।

देवगताय तस्मिरे ज्यैष्ठ्ये श्रैष्ठ्ये च गाथिनाः ॥

अधीयते देवगता रिकथयोरुभयोर्ऋषिः ।

जङ्गूनां चाधितस्मिरे दैवे वेदे च गाथिनाः ॥

तदेतच्छौनःशेषमाख्यानं परःशतर्गाथमपरिमितम् । तद्धोताभि-

पितृणां च । हिरण्यकशिपावामीन आचष्टे । हिरण्यकशिपावामीनः
 प्रतिगृणाति । ओमित्यृचः प्रतिगरः । एवं तथेति गाथायाः ।
 ओमिति वै दैवं तथेति मानुषम् । दैवेन चैवैनं तन्मानुषेण च
 सर्वस्मादेनसः संप्रमुञ्चति । तस्माद्यो राजाविजिती स्यादप्ययजमान
 आख्यापयेत्तैवैतच्छौनःशेषमाख्यानम् । न ह्यस्मिन्नल्पं चनैनः परि-
 शिष्यते । सहस्रमाख्यात्रे शतं प्रतिगरिच एते चैवामने । पुत्रकामा
 हाप्याख्यापयन्ते । लभन्ते च पुत्रान्भन्ते च पुत्रान् ॥ २७ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे पञ्चदशोऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

प्रजापतिरकामयत् । सर्वान्कामानाप्नुयां सर्वा व्यष्टीर्यश्रुवी-
येति ।^१ स एतं चिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यदश्वमेधम्^२ । तमाहर्त्^३ तेना-
यजत^४ तेनेष्टा सर्वान्कामानाप्नोत्सर्वा व्यष्टीर्यश्रुत^५ । तथो एवै-
तद्यजमानो यदश्वमेधेन यजते सर्वान्कामानाप्नोति सर्वा व्यष्टी-
र्यश्रुते ।^६ महर्त्विग्भ्यो निर्वपति चतुरः पात्रानञ्जलीन्प्रसृतांश्च
।^७ द्वादशविधम् ।^८ द्वादश वै मामाः संवत्सरः ।^९ संवत्सर-
स्त्रैवाष्ट्रै ।^{१०} अयाम्मा अध्वर्युर्निष्कं प्रतिमुञ्चति ।^{११} सायमाहुतौ
हुतायां जघनेन गार्हपत्यमुदङ्गावातया सह संविशति ।^{१२} अन्त-
रोरु असंवर्तमानः शयीत ।^{१३} अनेन तपसेमं स्वस्तिस्वत्सरं सम-
श्रवामहा इति ।^{१४} तं प्रातर्गाहुतौ हुतायां ददाति ।^{१५} अथाग्नेयमष्टाकपालं पुरोलाशं निर्वपति ।^{१६} अग्निर्वै देवानां
मुखं मुखत एव तद्देवान्प्रीणति ।^{१७} अथ पूष्णे पथिकृते चरुं
निर्वपति ।^{१८} पूषा वै पथीनामधिपः । स्वस्त्ययनमेव तदश्वाय
करोति ।^{१९} सर्वस्त्वमश्वं जवेन संपन्नं संवत्सरायोत्सृजन्ति सर्व-
कामिनमन्यत्रात्रह्यर्चयात् ।^{२०} शतं राजपुत्राः कवचिनो राजन्या
निषङ्गिणः सूतग्रामणीनां पुत्रा उपवीतिनः चक्रसंग्रहीतृणां पुत्रा
दण्डिनो ऽनावर्तयन्तो ऽयं रक्षन्ति ।^{२१} अथ सवित्रे प्रसवित्रे
सवित्र आसवित्रे सवित्रे सत्यप्रसवायेति संवत्सरं हवींषि ।^{२२}

सविता वै प्रसविता स म दमं यज्ञं प्रसुवा इति ।^{२२} सविता
 वा आसविता स म दमं यज्ञमासुवा इति ।^{२३} सविता वै सत्य-
 प्रसवः स म दमं यज्ञं सत्येन प्रसवेन प्रसुवा इति ।^{२४} य इमा
 विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरन्वो विश्वानि देव सवितः
 स घा नो देवः सविता विश्वदेवं न प्रमिये ।^{२५} होता च पारि-
 श्रवमाचष्टे ।^{२६} अध्वर्यो इत्यामन्त्रितो होयि होतरिति सर्वत्र
 प्रतिशृणोति ।^{२७} ओं होतस्तथा होतरित्याचक्ष्णाणे ऽनुशृणोति
 ।^{२८} अथाध्वर्युर्वीणागणगिनः संप्रेष्यति पुगणैरेनं पुण्यकङ्क्षी
 राजभिः संगायतेति ।^{२९} ॥ १ ॥

मनुर्वैवस्वत इति प्रथमे । १ । तस्य मनुष्या विशस्त इम आसत
 इति^२ गृहमेधिन उपदिशति ।^३ ऋचोवेदो वेदः सो ऽयमिति
 सूक्तं निगदेत् ।^४ यमो वैवस्वत इति द्वितीये ।^५ तस्य पितरो
 विशस्त इम आसत इति स्यविरानुपदिशति ।^६ यजुर्वेदो वेदः
 सो ऽयमिति याजुषमनुवाकं निगदेत् ।^७ वरुण आदित्य इति
 तृतीये ।^८ तस्य गन्धर्वा विशस्त इम आसत इति यूनः शोभनानु-
 पदिशति ।^९ अथर्ववेदो वेदः सो ऽयमिति भेषजं निगदेत् ।^{१०}
 सोमो वैष्णव इति चतुर्थे ।^{११} तस्याप्सरसो विशस्ता इमा आसत
 इति युवतीः शोभना उपदिशति ।^{१२} आङ्गिरसो वेदो वेदः
 सो ऽयमिति घोरं निगदेत् ।^{१३} अर्बुदः काद्रवेय इति पञ्चमे
 ।^{१४} तस्य सर्पा विशस्त इम आसत इति सर्पान्सर्पविदो वोप-
 दिशति ।^{१५} सर्पविद्या वेदः सो ऽयमिति सर्पविद्यां निगदेत्
 ।^{१६} कुबेरो वैश्रवण इति षष्ठे ।^{१७} तस्य रक्षांसि विशस्तानी-

मान्यामत इति सेलगान्पापकृतो वोपदिशति । १^{१८} । रक्षोविद्या
 वेदः सो ऽयमिति रक्षोविद्यां निगदेत् । १^{१९} । अमितो धान्न
 इति सप्तमे । १^{२०} । तस्यासुरा विशस्त इम आमत इति कुमीदिन
 उपदिशति । २^{२१} । अभुरविद्या वेदः सो ऽयमिति मायां कांचि-
 त्कुर्यात् । २^{२२} । मत्स्यः सामद इत्यष्टमे । २^{२३} । तस्योदकचरा विशस्त
 इम आमत इति मत्स्यान्मत्स्यविदो वोपदिशति । २^{२४} । इतिहास-
 वेदो वेदः सो ऽयमितीतिहासमाचक्षीत । २^{२५} । तार्क्ष्यो वैपश्चित्
 इति नवमे । २^{२६} । तस्य वयांसि विशस्तानीमान्यामत इति वयांसि
 ब्रह्मचारिणो वोपदिशति । २^{२७} । पुराणवेदो वेदः सो ऽयमिति
 पुराणमाचक्षीत । २^{२८} । धर्म इन्द्र इति दशमे । २^{२९} । तस्य देवा
 विशस्त इम आमत इति यूने ऽप्रतिग्राहकाञ्छ्रोत्रियानुपदिशति
 । ३^{३०} । सामवेदो वेदः सो ऽयमिति साम गायात् । ३^{३१} । सर्वा-
 न्वेदानाचष्टे । ३^{३२} । सर्वाणि राज्यानि । ३^{३३} । सर्वा विशः । ३^{३४} ।
 सर्वे वा अश्वमेधः । ३^{३५} । सर्वेण सर्वमाप्नवान्नीति । ३^{३६} । तद्यत्पुनः-
 पुनः परिश्रवते तस्मात्पारिश्रवम् । ३^{३६} । ॥ २ ॥

एकविंशतिर्यूपा एकविंशत्यरन्नयः । १ । अष्टौ वैल्वा दश खादिराः
 । २ । पैतुद्रवा उपस्यावानौ । ३ । राज्जुदालो ऽग्निष्ठः । ४ । एक-
 विंशतिरग्नीषोमीयाः । ५ । तेषां समानं चरणम् । ६ । गोतमस्य
 चतुरत्तरस्तोमः सुत्यानां प्रथममहः । ७ । तेनेमं लोकमाप्नोति । ८ ।
 एकविंशस्तोमं द्वितीयम् । ९ । एकविंशो वा एष य एष तपति ।
 तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । १० । एतस्मादथो निस्तुष्टः । ११ ।
 तदेतदृचाभ्युदितम् ।

सुरादशं वसवो निरतयेति । १२ ।

अथो गोमृगो ऽजस्तूपरस्ते प्राजापत्याः । १३ । गौरो गवयः शरभ
उष्ट्रो मायुः किंपुरुष इत्यनुस्तरणाः । १४ । पञ्चवयैकविंशतिरेक-
विंशतिरेकविंशतये चातुर्मास्यदेवताभ्यः । १५ । एता वै सर्वा देवता
यच्चातुर्मास्यदेवताः । १६ । सर्वामामेव देवतानां प्रीत्यै । १७ । अलं-
कृतमथमास्तवमवघ्रापयन्ति । १८ । सगव्यं न इत्येनवजिघ्रति यज-
मानं वाचयेत् । १९ । अग्रेण यूपं तिष्ठन्नं यदक्रन्द इत्येकादशभि-
रप्रणवाभिः । २० । समिद्धो अञ्जनित्याप्रियः । २१ । अधिगो ३
इति परिशिष्य मा नो मित्र इति सूक्तम् । २२ । उत्तमे चोत्तर-
स्याप्रणवन् । २३ । चतुस्त्रिंशदिति पुगस्तादङ्गीणाम् । २४ । अथा-
यायोपस्तृणन्ति वासो ऽधीवामं हिरण्यमिति । २५ । तदेत-
दृचाभ्युदितम् ।

यदयाय वास उपस्तृणन्त्यधीवामं या हिरण्यान्यस्मा इति । २६ ।
अथायं मेध्यमालभन्ते । २७ । पर्यङ्गान्वह्ननारण्यान् । २८ । पूषो
ललाटे । २९ । तदेतदृचाभ्युदितम् ।

अत्रा पूषः प्रथमो भाग एतीति । ३० ।
ऐन्द्रापौष्णः श्यामो नाभ्याम् । ३१ । तदेतदृचाभ्युदितम् ।

इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पाथ इति । ३२ ।
संज्ञप्राय महिषीमुपनिपातयन्ति । ३३ । तावधीवासेन संप्रोर्णुवते
। ३४ । तौ यजमानो ऽभिमेयति । ३५ ।

उत्सकथोरव गुदं धेह्यर्वाञ्चमञ्जिमा भर ।

यः स्त्रीणां जीवभोजनः ॥ इति । ३६ ।

तं न कश्चन प्रत्यभिमेयति । ३७ । ॥ ३ ॥

माता च ते पिता च ते ऽग्रे वृक्षस्य क्रीणतः ।

प्र तिलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतंमयत् ॥

इत्येनां होताभिमेयति । १ ।

ऊर्ध्वान्तेनामुच्छ्रयताङ्गिरौ भारं हरन्निव ।

अथास्यै मध्यमेजति शीते वाते पुनन्निव ॥

इति ब्रह्मा वावाताम् । २ । यदस्या अंशमेद्या इत्युद्गाता परिवृक्ताम् । ३ ।

यद्वरिणो यवमन्ति न पुष्टं वह मन्यते ।

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति ॥

इत्यध्वर्युः पालागलीम् । ४ । अथपालानां ममानजातीयाः शतंशत-
मनुचर्यन्ताः प्रत्यभिमेयन्ति । ५ ।

यिवप्यत इव ते मनो होतार्मा त्वं वदो वज्र ।

ऊर्ध्वमेनं । यदेवासे ललामगुं । शूद्रो यदर्यजायाः प्रतिगिति
प्रत्यभिमेयने विकारः । ६ । मदमि ब्रह्मवद्यम् । ७ । होताध्वर्युं
पृच्छति । द्वितीयया प्रत्याह । तृतीयया पृच्छति । चतुर्थ्या
प्रत्याह । ८ । ॥ ४ ॥

किं स्वित्सूर्यममं ज्योतिः किं ममुद्रममं सरः ।

कः स्विपृथिव्यै वर्षीयान्कस्य मात्रा न विद्यते ॥ १ ।

ब्रह्म सूर्यममं ज्योतिर्द्यौः ममुद्रममं सरः ।

इन्द्रः पृथिव्यै वर्षीयान्गोस्तु मात्रा न विद्यते ॥ २ ।

कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः ।

किं स्विद्विमस्र भेषजं किं स्विदावपनं महत् ॥ ३ ॥

सूर्य एकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः ।

अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥ ४ ॥ इति ।^१

ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति । द्वितीयया प्रत्याह । तृतीयया पृच्छति ।

चतुर्थ्या प्रत्याह ।^२ ॥ ५ ॥

पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वमत्र मनसा जगन्य ।

केषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्विष्टः केषु विश्वं भुवनमा विवेश ॥^१

अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मि येषु विश्वं भुवनमा विवेश ।

सद्यः पर्येमि पृथिवीमुत द्यामेकेनाङ्गेन दिवो अस्य पृष्ठम् ॥^२

केष्वन्तः पुरुष आ विवेश कान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि ।

एतद्ब्रह्मन्नुप बल्लहामसि त्वा किं स्विन्नः प्रतिवोचास्यत्र ॥^३

पञ्चस्वन्तः पुरुष आ विवेश तान्यन्तः पुरुषे अर्पितानि ।

एतत्त्वात्र प्रति मन्वानो अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मत् ॥ ४ ॥ इति ।^४

पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इति यजमानं पृच्छति ।^५

रया प्रत्याह ।^६ ॥ ६ ॥

सुभ्रः स्वयंभ्रः प्रथममन्तर्महत्पूर्णवे ।

दधे ह गर्भमृत्त्रियं यतो जातः प्रजापतिः ॥

इति महिम्नः पुरोनुवाक्या । १ । हेता यत्प्रजापतिमिति प्रेषः । २ ।

प्रजापते न त्वदिति याज्या । ३ । प्राजापत्यस्य वपया चरित्वा तद-

न्वन्या वपा जुहुयुरिति हैक आहुः । प्रजापतिं वा अन्वन्या देव-

तास्तदेना यथायथं प्रीणातीति । ४ । ऐन्द्राग्नस्य वा । ५ । वैश्व-

देवस्य वा । ६ । किमुत त्वरेरन्निति ह स्माहेन्द्रातः श्रौतकः । ७ ।

नाना नानादेवताभिः प्रचरेयुः । ८ । सहस्र सह समानदेवताभि-

रव्यवस्थाभिः । ६ । नाना व्यवस्थाभिः । १० । तदेना यथायथं
प्रीणतीति । ११ । उत्तरस्य महिम्नो याज्यापुरोनुवाक्ये विपर्य-
स्येत् । १२ । उभे ऐकाहिकं च पाङ्क्तं चाज्ये मंशंसेत् । १३ । य
ऐकाहिके च पाङ्क्ते चाज्ये कामस्तयोरुभयोरप्यै । १४ । उभावै-
काहिकं च बार्हते च प्रउगौ मंप्रवयेत् । १५ । य ऐकाहिके च
बार्हते च प्रउगे कामस्तयोरुभयोरप्यै । १६ । ॥ ७ ॥

महानाम्न्यः पृष्ठं भवन्ति । १ । सर्वं वै तद्यन्महानाम्न्यः । २ ।
सर्वमश्वमेधः । ३ । सर्वेण सर्वमाप्नवानीति । ४ । यानि पाञ्चमाह्नि-
कानि निष्क्रेवत्यमरुत्वतीययोः सूक्तानि तानि पूर्वाणि शस्त्वैकाहि-
कयोर्निविदौ दधाति । ५ । प्रतिष्ठा वा एकाहः । ६ । प्रतिष्ठित्या
एव । ७ । सहस्रं वा मध्यन्दिने । ८ । कृन्दमश्वकृन्दसञ्चत्वारिंशतं
चत्वारिंशतं मरुत्वतीये । ९ । ते द्वे अशौतिशते । १० । सप्तविंश-
तिशतानि निष्क्रेवत्ये । ११ । तत्सहस्रम् । १२ । सर्वं वै तद्यत्सहस्रम्
। १३ । सर्वमश्वमेधः । १४ । सर्वेण सर्वमाप्नवानीति । १५ । यानि
पाञ्चमाह्निकानि वैश्वदेवाग्निमारुतयोः सूक्तानि तानि पूर्वाणि शस्त्वै-
काहिकेषु निविदो दधाति । १६ । प्रतिष्ठा वा एकाहः । १७ ।
प्रतिष्ठित्या एव । १८ । उक्थयं संतिष्ठते । १९ । तेनान्तरिक्षलोक-
माप्नोति । २० । सर्वस्वोमो ऽतिरात्र उत्तममहः । २१ । सर्वं वै
सर्वस्वोमो ऽतिरात्रः । २२ । सर्वमश्वमेधः । २३ । सर्वेण सर्वमाप्न-
वानीति । २४ । तेनामुं लोकमाप्नोति । २५ । द्वितीयादाभिप्लविका-
च्छस्त्रम् । २६ । एतेन हेन्द्रोतः शौनको जनमेजयं पारिचितं
याजयां चकार । २७ । तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते । २८ । ॥ ८ ॥

आमन्दीवति धान्यादं रुक्मिणं हरितस्रजम् ।

अवध्नादयं सारङ्गं देवेभ्यो जनेमेजयः ॥ इति । १ ।

एते एव पूर्वं अहनौ । ज्योतिरतिरात्रस्तेनोग्रसेनम् । २ । गौस्तेन
भौमसेनम् । ३ । आयुस्तेन युतसेनम् । ४ । सर्वे पारिचितीयाः
। ५ । तदुतैषापि यज्ञगाथा गीयते । ६ ।

पारिचिता यजमाना अश्रमेधेः परोवाम् ।

अजङ्घः पापकं कर्म पुण्याः पुण्येन कर्मणा ॥ इति । ७ ।

अभिजित्तेन ह ऋषभो याज्ञतुर ईजे । ८ । तदुतैषापि यज्ञगाथा
गीयते । ९ ।

ऋषभे ऽग्नेन यजति पुरा याज्ञतुरे नृपे ।

अमाद्यदिन्द्रः सोमेन ब्राह्मणायुष्मिर्तैर्धनैः ॥ इति । १० ।

विश्वजित्तेन ह पर आह्वार ईजे तैदेहः । ११ । तदुतैषापि यज्ञ-
गाथा गीयते । १२ ।

आह्वारस्य परम्यादो ऽयं मेधमवधत् ।

हिरण्यनाभः कौमन्धो दिशः पूर्णा अमंहत ॥ इति । १३ ।

महाव्रतमतिरात्रस्तेन ह मरुत्त आविचित ईजे । १४ । तदुतैषापि
यज्ञगाथा गीयते । १५ ।

मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावमगृहे ।

आविचितस्याग्निः क्षता विश्वे देवाः सभामदः ॥ इति । १६ ।

ततो हास्य तद्देवताः सभामदो दभृवुः । १७ । प्राची दिग्घोतुः
। १८ । दक्षिणा ब्रह्मणः । १९ । प्रतीत्यध्वर्द्धाः । २० । उदौच्युद्गातुः
। २१ । यदन्यद्भूमेः पुरुषेभ्यश्चाब्राह्मणानां स्वम् । २२ । अत्रैव होच-

काणाम् । २३ । मध्ये तु यजेत । २४ । पञ्चपशुर्विशाखयूपः । २५ ।
 संवत्सरस्तुपशवः । २६ । पलांग्रया वमन्ते । २७ । ऐन्द्रा प्रीप्ते । २८ ।
 मारुताः पार्जन्या वा वर्षासु । २९ । मैत्रावरुणाः शरदि । ३० ।
 वार्हस्पत्या हेमन्ते । ३१ । ऐन्द्रावैष्णवाः शिशिरे । ३२ । ॥ ८ ॥

प्रजापतिरश्वमेधेनेष्टा पुरुषमेधमपश्यत् । तस्य यदनाप्तमश्व-
 मेधेनासौत्तत्सर्वं पुरुषमेधेनाप्राप्तं । तथो एवैद्यजमानो यत्पुरुष-
 मेधेन यजते यदस्यानाप्तमश्वमेधेन भवति तत्सर्वं पुरुषमेधेनाप्राप्ति
 । १ । सर्वमाश्वमेधिकम् । २ । उपजनश्च । ३ । अथाग्रये कामाय
 दात्रे पयिकृत इति हवींषि । ४ । अग्निर्वै कामो देवानामोश्वरः
 । ५ । सर्वेषामेव देवानां प्रीत्यै । ६ । अग्निर्वै दाता स एवासौ यज्ञं
 ददाति । ७ । अग्निर्वै पयिकृतस् एवैनं पुनर्यज्ञपयमपिपाययति
 । ८ । ब्राह्मणं क्षत्रियं वा महस्त्रेण शताश्वेनावक्रीय संवत्सरायो-
 त्सृजन्ति^{१०} सर्वकामिनमन्यत्रा ब्रह्मचर्यात् । ९ । तथा चैवानुरजन्ति
 । १० । अयानुमतये पथ्यायै स्वस्तये ऽदितये इति संवत्सरं हवींषि
 । ११ । मावित्रेर्विपर्यामम् । १२ । पारिष्ववीर्देर्जागमनि । १३ । अनु-
 मत्यानुमतो ऽनेन यज्ञेन यजा इति । १४ । वाग्वै पथ्या स्वस्तिः
 स्वस्त्ययनमेव तद्यज्ञे यजमानाय करोति । १५ । इयं वा अदितिः
 प्रतिष्ठा वा अदितिरस्यामेवैनं तददीनायामन्ततः प्रतिष्ठाप-
 यन्ति । १६ । ॥ १० ॥

शौनःशेषं प्रथमम् । १ । यथा गुनःशेष आजौगर्तिर्दूषे नि-
 युक्तो मुमुचे । २ । प्रथमे च सूक्ते निगदेत् । ३ । काशीवतं द्वितौ-
 यम् । ४ । यथा कक्षीवानौशिजः स्वनये भावयत्ये मनिं मसान । ५ ।

उत्तमे च सूक्ते निगदेत् । ६ । श्वावायं तृतीयम् । ७ । यथा
 श्वावाय अर्चनानसो वैददश्रौ सनिं समान । ८ । के षा नर इति
 च सूक्तम् । ९ । भारद्वाजं चतुर्थम् । १० । यथा भगद्वाजो हृवौ
 तच्छिण प्रस्तोके च सार्चये सनिं समान । ११ । अधि हृबुः प्रस्तोक
 इति क्षतस्रः । १२ । वामिष्ठं पञ्चमम् । १३ । यथा वमिष्ठः सुदामः
 पैजवनस्य पुरोहितो बभूव । १४ । द्वे नमुरिति च सूक्तम् । १५ ।
 मैधातिथं षष्ठम् । १६ । यथामङ्गः प्रायोगिः स्त्रौ सती पुमान्ब-
 भूव । १७ । सुहिसुहीति च सूक्तम् । १८ । वात्यं सप्तमम् । १९ ।
 यथा वत्सः काण्वस्तिरिन्दिरे पारशव्यये सनिं समान । २० । शत-
 महं तिरिन्दिर इति च सूक्तम् । २१ । वाग्मष्टमम् । २२ । यथा
 वशो ऽश्व्यः पृथुश्रवसि कानीते सनिं समान । २३ । आ स एतु
 य ईवदेति च सूक्तम् । २४ । प्रास्कण्वं नवमम् । २५ । यथा
 प्रस्कण्वः पृषध्रे मेधे मातरिश्वनि सनिं समान । २६ । भृगौदिन्द्र-
 स्येति च सूक्ते । २७ । नाभानेदिष्ठं दशमम् । २८ । यथा नाभा-
 नेदिष्ठो मानवो ऽङ्गिरः सुमनिं समान । २९ । ये यजेनेति च
 सूक्तम् । ३० । नाराशंमानि भवन्ति । ३१ । पुरुषो वै नाराशंमः
 । ३२ । तदेनं स्वेन रूपेण समर्धयति । ३३ । ॥ ११ ॥

पञ्चविंशतिर्यूपाः । १ । पञ्चविंशत्यग्नयः । २ । दश वैन्वा द्वादश
 खादिराः । ३ । पैतुद्रवा उपम्यावानौ । ४ । राज्जुदालो वा सारलो
 ऽग्निष्ठः । ५ । पञ्चविंशतिरग्नौषोमीयाः । ६ । तेषां समानं चरणम्
 । ७ । आश्वमेधिकानां सुत्यानां प्रथमे चोत्तमं च । ८ । पञ्चविं-
 शस्तोमं द्वितीयम् । ९ । पञ्चविंशो वै पुरुषः । १० । तदेनं स्वेन

रूपेण समर्धयति । ११ । पुरुषो गोमृगो ऽजस्तूपरस्ते प्राजापत्याः । १२ । गौरो गवयः शरभ उष्ट्रो मायुः किंपुरुष इत्यनुस्तरणाः । १३ । पशवश्च पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतये चातुर्मास्य-
 देवताभ्यः । १४ । एता वै सर्वा देवता यच्चातुर्मास्यदेवताः । १५ ।
 सर्वामामेव देवतानां प्रीत्यै । १६ । अलंकृतं पुरुषमास्तवमवघ्राणो-
 दीरतामवर इत्येकादशभिरप्रणवाभिः । १७ । अग्निर्मृत्युरित्याप्रियः । १८ ।
 मैनमग्र इत्यग्निगौ तथैव । १९ । अथ पुरुषायोपसृणन्ति
 कौशं तार्यमारुणमांशवमिति । २० । संज्ञप्तं यामेन साम्नोद्गातो-
 पतिष्ठते । २१ ॥ १२ ॥

पुरुषेण नारायणेन होता । १ । अथ हैनमृत्विज उपतिष्ठन्ते
 परेयिवांसमिति द्वाभ्यांद्वाभ्यां होता ब्रह्मोद्गाताध्वर्युः । २ । अथ
 यजमानं भिषज्यन्ति । ३ । उत देवा अवहितं मुञ्चामि त्वा हविषा
 जीवनाय कमचीभ्यां ते नासिकाभ्यां वात आ वातु भेषजमित्यनु-
 पूर्वं स्रक्तैः । ४ । प्र तार्यायुरिति नैर्ऋतीनामेकैकया । ५ । तिसृभि-
 स्तिसृभिः शंतातीयानाम् । ६ । संज्ञप्ताय महिषीमुपनिपातयन्ति
 । ७ । तावधीवासेन संप्रोण्वते । ८ । तौ तथैव यजमानो ऽभिमे-
 यति । ९ । परिवृक्ता अप्रपाणा यो ऽनाक्ताक्षो न शेषे यस्य
 रोमशमित्यभिमेधिन्यः । १० । उत्तराभिरुत्तराभिः प्रत्यभिमेधन्ति
 । ११ । पूर्वयाध्वर्युः । १२ । उदीर्ष्व नार्युदीर्ष्वीतः पतिवत्युदीर्ष्वीतो
 विश्वावसे ऽश्वत्थीत्युत्थापिन्यः । १३ । मनो न्वसुनीते यत्ने यमं
 यथा युगमिति त्वैरनुमन्तयते । १४ । ब्रह्मानुवाचयति । १५ ।
 सदग्निं ब्रह्मवद्यम् । १६ । गावो यवमिति होताध्वर्युं पृच्छति । १७ । द्विती-

यथा प्रत्याह^{१८} । तृतीयया पृच्छति^{१९} चतुर्थ्या प्रत्याह^{२०} । द्वे
सुती अग्रण्वं पितृणामिति ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति । द्वितीयया
प्रत्याह^{२१} । एकान्तरया पृच्छति^{२२} । उत्तरया प्रत्याह^{२३} । ॥ १३ ॥

आश्वमेधिकमाज्यात् । १ । उभे ऐकाहिकं च माहाव्रतिकं
वाज्ये संशंसेत् । २ । य ऐकाहिके च माहाव्रतिके चाज्ये
कामस्तयोर्भयोरप्यै । ३ । उभावैकाहिकं च माहाव्रतिकं च प्रउगौ
संप्रयेत् । ४ । य ऐकाहिके च माहाव्रतिके च प्रउगे कामस्तयो-
र्भयोरप्यै । ५ । महाव्रतान्मध्यन्दिनः । ६ । राजनं पृष्ठं भवति
। ७ । एतद्वै पुरुषविधं साम यद्राजनम् । तदेनं स्वेन साम्ना सम-
र्धयति । ८ । अनुचरप्रभृति षष्ठात्तृतीयसवनम् । ९ । नाराशंसं वै
षष्ठमहः । १० । पुरुषो वै नाराशंसः । ११ । तदेनं स्वेन रूपेण
समर्धयति । १२ । महादिवाकीर्त्यमग्निष्टोमसाम भवति । १३ । एतद्वै
पुरुषविधं साम यन्महादिवाकीर्त्यम् । तदेनं स्वेन साम्ना समर्धयति
। १४ । षोडश्यन्तं संतिष्ठते । १५ । षोडशकलो वै पुरुषः । तदेनं
स्वेन रूपेण समर्धयति । १६ । पृष्ठस्य पञ्चमं चतुर्थमहः । १७ ।
महपुरुषं च दीयते । १८ । दशपशुर्विंशखयूपः । १९ । द्वादश-
द्वादशतुपश्वः । २० । ॥ १४ ॥

ब्रह्म स्वयंभु तपोऽतप्यत । तत्तपस्त्रेक्षत । न वै तपस्या-
नन्यमस्ति हन्त सर्वेषु भूतेष्व्वात्मानं जुह्वानीति^१ । तत्सर्वेषु भूते-
ष्व्वात्मानं जुत्वा सर्वाणि भूतानि सर्वमेधे जुह्वां चकार^२ । ततो
वै तत्सर्वेषां भूतानां श्रेष्ठं स्वाराज्यमाधिपत्यं पर्यन्^३ । तथो एवै-
तद्यजमानो यत्सर्वमेधेन यजते सर्वेषु भूतेष्व्वात्मानं जुत्वा सर्वाणि

भूतानि सर्वमेधे जुह्वां करोति^१ ततो वै स सर्वेषां भूतानां
 श्रेष्ठ्यं स्वाराज्यमाधिपत्यं पश्यति ।^२ पौरुषमेधिकं पुरस्तात्कर्म
 ।^३ अग्निष्टुदिन्द्रसुदैत्यदेवस्तूर्त्यस्तुत्यश्चमालभन्ते ।^४ पौरुषमेधिकं
 पञ्चममहः ।^५ तत्र पुरुषमालभन्ते ।^६ वाजपेयः षष्ठम् ।^७
 आप्नोर्धामः सप्तमम् ।^८ तत्र सर्वान्मेधानालभन्ते ये के च प्राणिनः
 ।^९ वपा वपावतां जुह्वति ।^{१०} त्वचोऽवपाकानाम् ।^{११}
 संव्रश्मोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति ।^{१२} त्रिणवत्रयस्त्रिंशे अष्टम-
 नवमे अहनी ।^{१३} विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वष्टोऽतिरात्र उत्तम-
 महः ।^{१४} सर्वं वै विश्वजित्सर्वस्तोमः सर्वष्टोऽतिरात्रः ।^{१५}
 सर्वं सर्वमेधः ।^{१६} सर्वेण सर्वमाप्रवानोति ।^{१७} विंशतिपशुर्वि-
 शाखयूपः ।^{१८} चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्ऋतुपशवः ।^{१९} अत्र सर्व-
 मेधः संतिष्ठते ।^{२०} सहभूमि च दीयते ।^{२१} ॥ १५ ॥

गार्हपत्येऽध्वरारणिमनुप्रहृत्य^१ आहवनीय उत्तरारणिम्^२ आत्म-
 न्यग्नीन्समारोप्य^३ अरण्यं प्रव्रजेत्^४ *) ।^५ विश्वकर्मा ह भौवने
 उत्तत ईजे ।^६ तं ह भूमिरुवाच^७

न मा मर्त्यः कश्चन दातुमर्हति विश्वकर्मन्भौवन् मां दिदामिथ ।
 उप मङ्क्ष्येऽहं सलिलस्य मध्ये सृष्ट्वैव ते मंगरः कश्यपाय ॥
 इति ।^१ तां कश्यप उज्जहार ।^२ ॥ १६ ॥

वाजपेये ब्रह्मौदुम्बरं रथचक्रमारोहति^१ वाजस्याहं सवितुः सवे
 सत्यसवस्य बृहस्पतेरुत्तमं नाकं रोहेयमिति ।^२ इन्द्रस्येति त्रिविधं

यजमाने । ३ । मरुतामिति वैश्ये । ३ । तस्मिन्नुपविश्याविद्धे रथचक्रे
ऽसंप्रेषितस्त्रिः साम गायति । ४ । अपि वा जपेत्त्रिः । ५ ।

आविर्मर्या आ वाजं वाजिनो अगमन् ।

देवस्य सवितुः सवे स्वर्गो अर्वन्तो जयत ॥

इति च । ६ । तेनैव मन्त्रेण प्रत्यवरोहति । ७ । अरुहमिति प्रत्यवरोहणे
विकारः । ८ । हिरण्मयेन पात्रेण मधुग्रहस्य प्राणभक्तं भक्षयित्वाप-
यच्छते पात्रम् । ९ । दिवमयं यजमानो रोहति स्वर्गमयं यजमानो
रोहतीति वा । १० । यूपं रोहन्तमूषपुटैरर्पयन्ति । ११ । ॥ १७ ।

राजसूये ऽभिषिक्तो यजमानो ब्रह्मन्निति पञ्चकलो ब्रह्माण-
मामन्त्रयते । १ । त्वं ब्रह्मासीत्येवं सर्वत्र प्रतिगृह्णोति । २ । सवि-
तासि सत्यप्रसव इति प्रथमे । ३ । इन्द्रो ऽसि विश्वौजा इति
द्वितीये । ४ । वरुणो ऽसि धर्मपतिरिति तृतीये । ५ । रुद्रो ऽसि
सुशेव इति चतुर्थे । ६ । त्वं ब्रह्मासीत्येव पञ्चमे । ७ । मनसास्मै
हिरण्मयौ प्रवृत्तौ ददाति । ८ । तौ मनसा प्रतिगृह्णाति । ९ ।
अथमेध ऋत्विजो रश्ना धारयन्तो ऽयं हृदयोः संसृन्दिनोः स्नाप-
यन्ति । १० । अनेनायमग्रेण मेधेन राजेष्टा विजयतामब्रह्मण्युजि-
ताया इति । ११ । यदि चैनं यजमानेन पृष्ठे ऽभिमर्शयेयुरहं च
त्वं चेति जपेत् । १२ । संस्थिते मध्यमे ऽहन्याहवनीयमभितो दिक्षु
प्रासादान्विमिश्रन्ति । १३ । तानुपरिष्टात्सन्निव्याधैः प्राकारैः परि-
घ्नन्ति । १४ । सर्वौषधिमृत्विजो रात्रीं जुह्वति । १५ । प्रातरनु-
वाकवेलायां प्रत्यवरोहन्ति । १६ । परिकर्मिण आरोहन्ति । ते
जुह्वत्योदयात् । १७ । अथात्रेयं सहस्रेणावक्रीय यः प्रोक्ताः पिङ्गाचो

वलिनस्तिलकावलो विक्रिधः खण्डो वण्डः खलतिस्तमादाय नदीं
यन्ति । १८ । अथैनमुदके ऽभिप्रगाह्य यदास्योदकं मुखमास्य-
न्देतायास्मा अध्वर्युर्मूर्धन्यथतेदनिं जुहोति भूणहत्यायै स्वाहेति
। १९ । अथ तं निःषेधन्ति । २० । निःषिद्धपाप्मानो ऽपशमा
भवन्तीति । २१ । ॥ १८ ॥

अथात एकोत्तरा अहीनाः । १ । यदेकविधं तदेकरात्रेण-
प्राप्ति । २ । ॥ १९ ॥

अथ यद्विविधं तद्विरात्रेण । १ । द्वे वा अहोरात्रे द्वे द्यावा-
पृथिवी द्वे इमे प्रतिष्ठे । तद्यत्किं च द्विविधमधिदैवतमध्यात्मं
तत्सर्वमेनेनाप्राप्ति । २ । अव्यक्तो ऽहःसंघातो दशरात्रमधिकुर्वीत
। ३ । आदितो ऽवच्छेदः । ४ । अन्यस्यातिरात्रभावः । ५ । अन्वहं
दक्षिणा । ६ । अदीक्षिता दीक्षितं याजयन्ति । ७ । मासापवर्गा
अहीनाः । ८ । सुत्यप्रतिह्वासे दीक्षा विवर्धयेयुः । ९ । नासंवत्सर-
दीक्षिताय महाव्रतं शंसेत् । १० । नासंवत्सरभृतोखाय । ११ । नित्य-
माग्निष्टोमिकं प्रथममहः स्यादिति हैक आहुः । १२ । मुख्यो वा
एष यज्ञकतुर्यदग्निष्टोमः । १३ । यज्ञमुखस्यानवरार्थं । १४ । संपातौ
तु निविद्धाने । १५ । ततं मे यज्ञेन वर्धतेत्यार्भवजातवेदसीये द्विती-
यस्य । १६ । त्रिरात्रे च । १७ । अभिजिदिश्वजितौ ^{१८} चतुर्विंश-
महाव्रते ^{१९} गोआयुषी वा । २० । यद्विविधं तद्विरात्रेणप्राप्ति
। २१ । ॥ २० ॥

अथ यत्त्रिविधं तत्त्रिरात्रेण । १ । त्रयो वा इमे लोकास्त्रीणि
ज्योतीर्षि त्रिषवणो यज्ञः । तद्यत्किं च त्रिविधमधिदैवतमध्यात्मं

तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । चित्रुत्प्रभृतयस्त्वयः स्तोमाः प्रथमस्याङ्गः । ३ । पञ्चदशप्रभृतयो द्वितीयस्य । ४ । षोडशं ब्रह्मण आज्यम् । ५ । एकविंशप्रभृतयस्तृतीयस्य । ६ । अग्निष्टोमः प्रथममहः । ७ । उक्तयं द्वितीयम् । ८ । अतिरात्रस्तृतीयम् । ९ । रथन्तरं पृष्ठं प्रथमस्य । १० । वामदेव्यं द्वितीयस्य । ११ । बृहत्तृतीयस्य । १२ । अयं वै लोको रथन्तरम् । १३ । अन्तरिक्षलोको वामदेव्यम् । १४ । अशौ लोको बृहत् । १५ । एतेषामेव लोकानामासौ । १६ । समूह्यादाज्यानि । १७ । मध्यमाच्छन्दोमात्रैष्टुभः प्रउगो द्वितीयस्याङ्गः । १८ । अर्धमेति मरुत्वतीयम् । १९ । यद्वितीयस्याङ्गो मरुत्वतीयं तत्तृतीये ऽहनि करोति । २० । तदिमांस्तोकांभोगिनः करोति तस्माद्धीमे लोका अन्योऽन्यमभिभुञ्जन्तीति । २१ । अहनौ वा विपर्यस्तेत् । २२ । कस्तमिन्द्रेति सामप्रगाथो त्रिष्टेवन्यस्य । २३ । मो षु त्वा वाघतयनेति स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ मैत्रावरुणस्तोत्रुत्य द्विपदाम् । २४ । कं नव्य इति कद्वान् । २५ । द्वितीयादङ्गः सूक्ते । २६ । अस्तावि मन्मोभयं गृणवदिति ब्राह्मणाच्छंसितः । २७ । कदू न्वस्तेति कद्वान् । २८ । आयन्त इव सूर्यं शग्धू षु शचीपत इत्यच्छावाकस्य । २९ । यदिन्द्र प्रागपागुदगिति कद्वान् । ३० । कयाशुभीयतदिदामौये वा निविद्धाने द्वितीयस्य । ३१ । अनुचरप्रभृति षष्ठान्तृतीयमवनम् । ३२ । ॥ २२ ॥

एषो नै सहस्रस्तोत्रियो येन प्रजापतिर्यजत । १ । एतमेव गर्गचिरात्र इत्याचक्षते । २ । द्वितीयो ऽयचिरात्रः । ३ । मध्यमे ऽहन्यथमालभन्ते । ४ । अभिगावयस्तोमौयम् । ५ । तृतीयस्या-

न्दोमः पवमानः । ६ । पराकञ्चतुर्थः । ७ । पृष्ठ्यस्तोमैस्त्रिष्टोमानि
 त्रीणि । ८ । एष उ पराकः । ९ । एतेनाम्नाम्नोकात्प्रजिगांमन्यजेत
 । १० । प्रतिष्ठाकामस्य द्वैपराक इत्याहुः । ११ । या ह्येका जगती
 ते द्वे गायत्री । १२ । अयं लोको गायत्रस्तदस्मिन्नेके प्रतिष्ठति
 प्रतिष्ठायामप्रच्युत्याम् । १३ । ज्योतिर्गौगयुरिति कुसुर्विन्दुत्रिगत्रः
 । १४ । त्रीणि शतानि प्रथमे ऽहन्ददाति । १५ । त्रयस्त्रिंशतं पञ्च
 कलाः । १६ । एवं द्वितीय एवं तृतीये । १७ । तत्कला सदस्र-
 तम्या गोः परिशिष्यते । १८ । तामन्वया गवा निष्क्रीयामाकुर्वीत
 । १९ । अमाकार्येत्याहुर्धजमानस्त्रैव मंभृत्या इति । २० । यायन्तीनां
 प्रथमोपरमेत्या स्यादित्याहुः । २१ । तदप्रच्युत्यै रूपम् । २२ । या
 संतिष्ठन्तीनां प्रथमोपविष्टेत्या स्यादित्याहुः । २३ । तत्प्रतिष्ठायै
 रूपम् । २४ । याद्यथौना मा स्यादित्याहुः । २५ । तत्प्रजात्यै
 रूपम् । २६ । या सत्तमा मा स्यादित्याहुः । २७ । सत्तमाम-
 माकरवा इति । २८ । सर्ववेदत्रिगत्रे त्रिणुक्रियो ब्रह्मा यस्यो-
 भयतःश्रोत्रियास्त्रिपुरुषम् । २९ । यत्त्रिविधं तत्त्रिरात्रेणाप्नोति । ३० ।
 ॥ २२ ॥

अथ यच्चतुर्विधं तच्चतुर्गत्रेण । १ । चतुष्टया वै पञ्चः । २ ।
 अथो चतुष्पादाः । ३ । तद्यत्किं च चतुर्विधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्व-
 मेनेनाप्नोति । ४ । त्रिद्वयममहः पञ्चदशं द्वितीयं मत्तदशं तृतीय-
 मेकविंशं चतुर्थम् । ५ । ते वा एते चत्वारः स्तोमा नानावीर्या
 यज्ञकतवस्तेन हास्य चत्वारो वीरा नानावीर्याः प्रजायामाजायन्ते
 य एवं वेद । ६ । एषो नै जमदग्नेश्चतुर्गत्रः । ७ । अथैवात्रे-

अतुर्वीरः । ८ । त्रिवृत्प्रथमस्याहः प्रातःसवनं पञ्चदशो माध्यन्दिनः
 सप्तदशं तृतीयसवनम् । ९ । पञ्चदशं द्वितीयस्याहः प्रातःसवनं
 सप्तदशो माध्यन्दिन एकविंशं तृतीयसवनम् । १० । सप्तदशं तृतीय-
 स्याहः प्रातःसवनमेकविंशो माध्यन्दिनस्त्रिणवं तृतीयसवनम् । ११ ।
 एकविंशं चतुर्थस्याहः प्रातःसवनं त्रिणवो माध्यन्दिनस्तयस्त्रिंशं
 तृतीयसवनम् । १२ । ते वा एकैकं स्तोममुत्सृजन्तो यन्त्येकैकं
 प्रजनयन्तः । १३ । तेन हास्य चत्वारो वीरा नानावौर्याः प्रजाया-
 माजायन्ते । वीरो हि स्तोमः । १४ । तस्य शस्तम् । १५ । रथ-
 न्तरं पृष्ठं प्रथमस्य । १६ । सजनीयं निष्केवल्यम् । १७ । कया-
 शुभीयतदिदासीये वा निविद्धाने द्वितीयस्य । १८ । तृतीये वैरूप-
 पृष्ठे वैराजान्तृतीयसवनम् । १९ । चतुर्थे वैराजपृष्ठे वैरूपात्तृतीय-
 सवनम् । २० । प्राकृतो वातिरात्रः । २१ । तं वैश्वानर इत्याचक्षते
 । २२ । अभिजिदाभिज्ञविक्रानां चतुर्थः । २३ । विश्वजिदितरेषाम्
 । २४ । वैश्वानरो महाव्रतं वा । २५ । यच्चतुर्विधं तच्चतुरात्रे-
 णाप्नोति । २६ । ॥ २३ ॥

अथ यत्पञ्चविधं तत्पञ्चरात्रेण । १ । पञ्चपदा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
 वै यज्ञस्तद्यत्किं च पञ्चविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ ।
 त्रिवृत्प्रथममहः पञ्चदशं द्वितीयमेकविंशं तृतीयं सप्तदशं चतुर्थं
 चतुष्टोमो ऽतिरात्र उत्तममहः । ३ । तदा इदमासमेव रूपेण
 । ४ । इयमेव त्रिवृतो रूपेण । ५ । इयं पञ्चदशस्य । ६ । इयमेक-
 विंशस्य । ७ । इयं सप्तदशस्य । ८ । अयं चतुष्टोमस्यातिरात्रस्य । ९ ।
 तद्यदेकविंशस्तोमानां वर्षिष्ठस्तस्मादियमासां वर्षिष्ठा । १० । अथ

यच्चतुष्टोमो ऽतिरात्र उत्तममहस्तस्मादयमङ्गुष्ठः सर्वा अङ्गुलीः
 प्रत्येति । ११ । तस्य शस्तम् । १२ । अहश्चतुर्थ्यमाभिप्रविकम् । १३ ।
 पञ्चमस्य च द्वे सवने षष्ठात्पृष्ठ्यस्य पञ्चमे तृतीयसवनम् । १४ ।
 पञ्च वाभिप्रविकानि । १५ । उत्तमात्पञ्चमे तृतीयसवनम् । १६ ।
 अभिजिदाभिप्रविकानां चतुर्थः । १७ । विश्वजिदितरेषाम् । १८ ।
 वैश्वानरस्य महाव्रतं वा । १९ । उभयोर्वाभिजिच्चतुर्थो विश्वजि-
 त्यक्षमः । २० । यत्पञ्चविधं तत्पञ्चरात्रेणाप्नोति । २१ ॥ २४ ॥

अथ यत्षड्विधं तत्षलरात्रेण । १ । षड्वा चतवः षट्सोमा-
 स्तद्यत्किं च षड्विधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अहो
 ऽभिजिद्विश्वजितौ वैश्वानरस्य महाव्रतं वा । ३ । अनन्तरं वाभि-
 जितौ महाव्रतम् । ४ । विश्वजित्पष्ठः । ५ । पृष्ठ्यो ऽभिप्रवो वा
 । ६ । यत्षड्विधं तत्षलरात्रेणाप्नोति । ७ ॥ २५ ॥

अथ यत्सप्तविधं तत्सप्तरात्रेण । १ । सप्त प्राणाः सप्त च्छन्दांसि
 तद्यत्किं च सप्तविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अहो
 ऽभिजिद्विश्वजितौ महाव्रतं वैश्वानरस्य । ३ । अथ संवत्सरस्य प्रवल्हः
 । ४ । प्राकृतो ऽग्निष्टोमश्चतुर्विंशमभिजिद्विषुवान्विश्वजिन्महाव्रतं वैश्वा-
 नरस्य । ५ । एषो नै सप्तच्छषीणां सप्तरात्रः । ६ । एतमेव जनक-
 सप्तरात्र इत्याचक्षते । ७ । अभिजिदाभिप्रविकानां सप्तमः । ८ ।
 विश्वजिदितरेषाम् । ९ । वैश्वानरो महाव्रतं वा । १० । यत्सप्तविधं
 तत्सप्तरात्रेणाप्नोति । ११ ॥ २६ ॥

अथ यदष्टविधं तदष्टरात्रेण । १ । अष्टौ वसवो ऽष्टाचरा गायत्री
 तद्यत्किं चाष्टविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अभि-

जिदाभिप्रविकानां सप्तमः । ३ । विश्वजिदितरेषाम् । ४ । वैश्वानरस्य महाव्रतं वा । ५ । उभयोर्वाभिजित्सप्तमो विश्वजिदष्टमः । ६ । यदष्टविधं तदष्टरात्रेणाप्नोति । ७ ॥ २७ ॥

अथ यन्नवविधं तन्नवरात्रेण । १ । चतस्रो दिशश्चतस्रो ऽवान्तर-
दिश ऊर्ध्वं नवमौ दिङ् नवाक्षरा वृहती तद्यत्किं च नवविध-
मधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । षलहो ऽभिजिद्विश्वजितो
वैश्वानरस्य महाव्रतं वानन्तरं वाभिजितो महाव्रतं विश्वजिन्नवमः
। ३ । ज्योतिरग्निष्टोमो गौरुक्थ्य आयुर्गतिरात्रस्त्रिरेतमुपयन्ति
शललीपिशङ्ग इत्याचक्षते । ४ । यन्नवविधं तन्नवरात्रेणाप्नोति । ५ ।
॥ २८ ॥

अथ यदष्टविधं तदष्टरात्रेण । १ । दशरात्रा त्रिगलन्नं विराट्
तद्यत्किं च दशविधमधिदैवतमध्यात्मं तत्सर्वमेनेनाप्नोति । २ । अथर्धा
ऽभिप्रवो नव वाग्निष्टोमाः । ३ । दशरात्रः संस्थाविकृतः । ४ ।
वैश्वानरस्य । ५ । एतेन ह जलो जातृकर्ण्य इष्टा चयाणां निगु-
स्थानां पुरोधां प्राप काश्ववैदेहयोः कौमन्त्यस्य च । ६ । तस्य ह
तच्छेत्तकेतुः श्रियमभिधाय पितरनधूहे पलित यज्ञकामान्यान्वा
उ श्रिया यशसा समर्धयितुं वेत्य नो आत्मानमिति । ७ । तं
होवाच । मा मैवं पुत्र वोचो यज्ञक्रतुरेव मे विज्ञातो ऽभूत्तमे-
वैतत्सत्स्रके ब्रह्मवन्धौ व्यजिज्ञासिषि । ८ । तद् किल तथैवास^९ यथै-
र्वैनं प्रोवाच । १० । स एष पुरोधाकामस्य यज्ञः । ११ । प्र पुरोधा-
माप्नोति य एवं वेद । १२ । चतुष्टोमात्समूहान्निककुदः शस्तम्
। १३ । अथ महात्रिककुदस्य । १४ । कन्दोनत्रिककुदस्य । १५ ।

अग्निष्टुदिन्द्रमद्वैश्वदेवस्तृष्टयो वैश्वानरश्च । १५ । षष्ठोऽग्निर्वायुश्च
 श्रुतौ महाव्रतं वैश्वानरश्च । १६ । प्राकृतोऽग्निर्गोमा नवमा
 ऽष्टमो वा विश्वजिह्वमः । १७ । यदशविधं तदशरात्रेणाप्राप्तं
 । १८ । ॥ २९ ॥

अथ यदेकादशविधं तदेकादशरात्रेण । १ । एकादशरात्रा विष्णु-
 चैष्टुभाः पञ्चवस्तुत्किं चैकादशविधमधिदेवतमध्यात्मं तत्सर्वमेवे-
 नाप्नोति । २ । बृहच्छन्दा दशरात्रः । ३ । मामूल्हिको वा । ४ ।
 वैश्वानरश्च । ५ । बृहद्रथन्तरष्टो वा । ६ । विश्वजिदेकादशः । ७ ।
 तं पौण्डरीक इत्याचक्षते । ८ । अयुतं दक्षिणा । ९ । अश्वमहस-
 मेकादशमित्येके । १० । उक्तो द्वादशाहः । ११ । त एते पुरस्ता-
 दग्निष्टोमा उपरिष्टादतिरात्रा उत्तरोत्तरिण एकोत्तरा अक्षीनाः
 । १२ । उत्तरोत्तरिणीमेव तच्छ्रियं विराजमन्नाद्यमाप्नोति य एवं
 वेद य एवं वेद । १३ । ॥ ३० ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे षोडशोऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

अथातो महाप्रतस्य । १ । पुरस्तादेव कतिपयाहेन होता
 प्रेङ्खफलकमुत्पाटयति । २ । तिष्ठत एवोदुम्बरस्य । ३ । पुरस्तादादि-
 त्स्योदयनतः । ४ । यदि पुरस्तान्न विद्येताद्याप्युत्तरतः । ५ । यदि
 दक्षिणतः । ६ । पश्चादा स्यात् । ७ । मूले केदयित्वा प्राङ्मोदङ्का
 तिष्ठन्नुत्पाद्य दद्यन्तुदुम्बरः स्यात् । ८ । अपि द्वे वा त्रीणि वा
 फलकानि संदद्युः । ९ । तद्वाङ्मात्रं प्राग्भवति । १० । अरन्निमात्रं
 तिर्यक् । ११ । संतष्टम् । १२ । प्रज्ञाताग्रम् । १३ । तच्चतुर्धानेषु
 वितर्दयति । १४ । अथैतस्य वै वोदुम्बरस्यान्यस्य वा विशाखौ केद-
 यन्ति । १५ । परःपुरुषे । १६ । वंशं च । १७ । यद्युदुम्बरो न विद्येत
 यो ऽन्यो वृक्षः फलगृहिणुः कल्याणाभिव्याहारो वा स्यात्तस्यैतदुप-
 कल्पयेत् । १८ । ॥ १ ॥

अथ मौञ्ज्यौ रज्जू कारयन्ति । १ । दृढे । २ । त्रिगुणे । ३ ।
 परोद्विव्यायामे । ४ । एतावद्भोतारमभितः । ५ । औदुम्बरीमासन्दी-
 मुद्गात्रे संग्रन्ति । ६ । तस्यै प्रादेशमात्राः पादा भवन्ति । ७ । अर-
 निमात्राणि शीर्षणान्यनूच्यानि । ८ । तां संदृत्य^९ मौञ्जीभिः स्यान्त्या-
 भिविवयन्ति द्विगुणाभिः प्रसलविष्टाभिः । १० । ॥ २ ॥

अथैतां वीणां शततन्त्रीमुपकल्पयन्ति । १ । तस्याः पालाशी
 सूना भवति । २ । औदुम्बरो दण्डः । ३ । अपि वोदुम्बरी सूना

पालाशो दण्डः । ४ । तामानडुहेन सर्वरोहितेन चर्मणा बाह्यतो-
लोन्नाभिषीव्यन्ति । ५ । तस्यै मूले दण्डं दशधातिविध्यन्ति । ६ ।
तद्दशदश रज्जूः प्रवयन्ति । ७ । ता अग्रे नाना बध्नन्ति । ८ । दण्ड-
समासा वीणा शततन्त्री भवति । ९ । वेतसशाखा सपलाशा वादि-
न्युपकृता भवति । १० । स्वयंन्ता वा शरेषीका । ११ । घाटककर्करी-
रवघटिकाः काण्डवीणाः पिच्छोरा इति पत्य उपकल्पयन्ति । १२ ।
उपमुखेन पिच्छोरां वादयेत् । १३ । वादनेन काण्डवीणाम् । १४ ।
तां घाटरीगित्याचक्षते । १५ । या घाटरी मृदुं वादयेत्सारातिः
स्यात् । १६ । द्विषन्तं जनयेत् । १७ । ॥ ३ ॥

चतुरो दुन्दुभौनध्वर्युः सहननानुपकल्पयति । १ । पूर्वस्यै द्वार्या
अभितो द्वारबाह्व बहिःसदः सन्धौ सहननावासञ्जयति । २ । अपरस्यै
द्वार्या अभितो द्वारबाह्व अन्तःसदः सन्धौ सहननावासञ्जयति
। ३ । यदि षट् सुर्दक्षिणार्धे सदस एकमुत्तरार्धं^४ एकम् । ४ ।
मुञ्जानां च कुशानां च कूर्चमध्वर्यवे संस्कुर्वन्ति ।^५ । तस्मिंस्तिष्ठ-
न्प्रत्यागृणाति ।^६ । अथेतरे दीक्षिताः प्रतिपुरुषं हृषीः कुर्वते^७
यथा प्रादेशमात्रेणोपरि भूमेः स्युः ।^८ । अथ या मार्जालीयं
पर्येक्षन्त्यो भवन्ति ताभ्यः प्रत्येकं नवान्कलशानुपकल्पयन्ति ।^९ ।
॥ ४ ॥

अथैतमश्वरथमुपकल्पयन्ति विततवह्यम् । १ । धनुश्च त्रींशे-
षून् । २ । राजानं वा राजमात्रं वाजेरस्तारम् । ३ । यदि राजा
वा राजमात्रो वा न विद्येत य एतां धियं विद्यात्स एतत्कुर्वात्
। ४ । उत्तरेणाग्नौध्रं प्राञ्च्यौ प्रक्षे स्यूने विमिचन्त्याखणाय । ५ ।

तदिलमवर्तं वोत्करं वा चर्मणाभिवितन्वन्ति । ६ । तन्न सपत्नेणाति-
विधेत् । ७ । जघनेनाग्नीध्रं बहिर्वेद्यवटं खनन्ति । ८ । तमेतस्यो-
पालम्भस्य ऋषभस्य चर्मणा प्राचीनग्रीवेणोदीचीनग्रीवेण वोत्तर-
तेलोन्नाभिषीयन्ति । ९ । तं तस्यैव लाङ्गूलेन काले भूमिदुन्दुभि-
माग्नन्ति । १० । ॥ ५ ॥

अथ शूद्रार्यौ स्त्रीपुमांभौ बण्डखलती इत्युपकल्पयन्ति । १ ।
तदेतत्पुराणमुत्सन्नं न कार्यमेतस्मिन्समुपकृते । २ । संस्थिते दशमे
ऽहनि सदोहविधानानि समूहन्ति । ३ । आग्नीध्रं पत्नीशालं च
। ४ । अथ नवैः कुशैर्बज्रलमुपस्तृणन्ति । ५ । कतिपयान्कुशभारान्नि-
दधति प्रातर्हमीभ्यः । ६ । ॥ ६ ॥

अथ महारात्रे महाव्रताय प्रातरनुवाकमुपाकुर्वन्ति । १ । यथा
परिसहस्रमनुब्रूयात् । २ । तस्य पञ्चविंशः स्तोमः । ३ । राजनं
पृष्ठम् । ४ । अग्निष्टोमो यज्ञः । ५ । अद्यैते परिष्टवणीया भवन्ति
त्रित्यप्चदशः सप्तदश एकविंश इति । ६ । ऐन्द्राग्नौ वैकादशिनानां
वैकः सवनीयः । ७ । ऐन्द्रश्च ऋषभः प्राजापत्यश्चाज उपालम्भौ । ८ ।
निरुक्त ऐन्द्रः । ९ । उपांशु प्राजापत्यः । १० । ते यत्र वपासु
ज्जतापु संप्रसर्पन्ति तदेतत्प्रेङ्गुमिश्रं बहिर्वेदि प्रचाख्यानन्तरेण चालालो-
त्करौ तीर्थं तेन प्रपद्योत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णं पर्याहृत्य पूर्वया
द्वारा सदः प्रहृत्याग्रेणोत्तरेण होतुर्धिष्णं प्राङ्मुनिदधति । ११ ।
एवमेव यस्ययस्य बहिर्वेदि भवति यथा संचरः संप्रसर्पणे भवति
तथाहृत्योत्तरत उपनिदधति । १२ । तस्य त्रैष्टुभं प्रातःसवनं स्था-
दिति पैङ्गुं शुक्लमङ्गारौयम् । १३ । ॥ ७ ॥

विशोविशो वो अतिथिमित्याज्यम् । १ । तस्य द्वादशार्धर्चशः
 शस्त्वाग्निं नरो दीधितिभिररण्योगित्येतत्पञ्चविंशत्यृचमुपमंशमिति । २ ।
 तद्विष्टशस्तम् । ३ । त्रैष्टुभः प्रउगः । ४ । कुविदङ्गं नमसा ये वधाम
 इति वायव्यं चैन्द्रवायवं च । ५ । मैत्रावरुणं च यथा विपुवति
 । ६ । क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानामित्याश्विनम् । ७ । कथा
 महामवृधत्कस्य हेतुगित्यैन्द्रम् । ८ । को वस्त्राता वमवः को
 वरूतेति वैश्वदेवम् । ९ । उत स्या नः सरस्वती जुषाणेति मार-
 स्तम् । १० । स त्वचऋषः । ११ । तस्य पक्कः शस्तम् । १२ । ऐका-
 दिकं वा प्रातःसवनम् । १३ । ऋषे प्रातःसवनम् । १४ । ॥ ८ ॥

अथातो माध्यन्दिनं सवनम् । १ । आ त्वा रथं यथोतय
 इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपत् । २ । इदं वशे सुतमन्त्र इत्यनुचरः
 । ३ । एष एव नित्य एकाहातानः । ४ । अमत्सु मे जरितः साभि-
 वेग इति वासुकं पूर्वं शस्त्वा मह्यं इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा इत्यो-
 तस्मिंस्त्रैष्टुभे निविदं दधाति । ५ । उभे रुक्ते पक्कः संशस्येत् । ६ ।
 इति त्वा उ मरुत्वतीयम् । ७ । ॥ ८ ॥

अथातो निष्केवल्यम् । १ । संस्थिते प्रातःसवने प्रेङ्गावटौ
 खानयेदिति सा स्थितिः । २ । शसो मरुत्वतीय इति पैङ्ग्यम् । ३ ।
 जघनेन स्वं धिण्यं पदं च चतुरङ्गुलं च प्रमाय ^४ तत्पश्चादुदौ-
 चीनाग्रं फलकं निधार्य ^५ भयनश्चतुरङ्गुले उपधाय ^६ बह्विश्चतुरङ्गुलाभ्यां
 लेखे लेखयित्वा प्रेङ्गावटौ खानयेद्विणं पूर्वमथोत्तरम् । ७ । प्राञ्चौ
 वोदञ्चौ वोत्किरा उत्किरन्ति । ८ । तद्विशस्त्वाववधायोदीचीनः ग्रं
 वंशमभ्यादधाति । ९ । शीर्ष्णा हेता मिमौते । १० । यदि ह्रस्वः

स्यादूर्ध्ववाज्जर्ममीते ।^{११} दृढपर्यृष्टे पर्यृषति यथा न व्यथेयाताम् ।^{१२} अथैतत्प्रेङ्खफलकं रज्जुभिश्चतुर्धान्तेषु परिव्ययति यथा न संभ्रम्येत ।^{१३} उत्तरेण दक्षिणां प्रेङ्खन्मूणां दक्षिणां रज्जुं बध्नन्ति ।^{१४} दक्षिणेनोत्तरां प्रेङ्खन्मूणामुत्तरां रज्जुं बध्नन्ति ।^{१५} तत्सं-
बाध्य प्रास्यति यथा प्रादेशमात्रेणोपरि भूमेः स्यात् ।^{१६} तदध-
स्तात्कुशैः प्राचीनागैश्चोदीचीनागैश्चाभ्युपोहति ।^{१७} तदभिनिवील्यं
पर्यृषति यथा न व्यथेत ।^{१८} तत्संबाध्योत्तरस्यां प्रेङ्खन्मूणाया-
मपाश्रयति ।^{१९} तच्छस्ते मरुत्वतीये यथास्थानं स्थापयेत् ।^{२०}
॥ १७० ॥

अथाध्वर्युर्माहेन्द्रं ग्रहं गृहीत्वैति । १ । अग्रेण हेतुधिष्ण्यं
प्राडुपविशति । २ । तं हेताहाध्वर्यं उप नु रमेति । ३ । स उत्तरे-
णोत्तरां प्रेङ्खन्मूणामुत्तरेणाध्वर्यं प्राडुपनिष्क्रम्य पूर्वया द्वाराग्रीध्रं
प्रपद्योत्तरेणाग्रीध्रीयं धिष्ण्यं पर्येत्य पश्चात्प्राडुपविश्य दक्षिणं जान्वाच्य
सुवेणान्यस्यास्या उपहत्य जुहोति । ४ । ॥ १११ ॥

आयुष्मद्गायत्रं विश्वायू रथन्तरं सर्वायुर्बृहत्सामायुर्वामदेव्यमत्यायु-
र्यज्ञायज्ञीयं तेषामहमायुषायुष्मान्भूयासमस्यै प्राणः संचरति प्रजायै
हृदयाय कं सर्वा विनुद्य संवद्यो मय्यस्तु शरदः शतं स्वाहेति
प्रथमाम् । १ । दिवे स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा पृथिव्यै स्वाहेति
तिस्रः । २ । गवे स्वाहा वाचे स्वाहा वाचस्पतये स्वाहेत्यपरा-
स्त्रिस्त्रिः । ३ ।

यदिदमिति हैतिहं दैव्यं सह उचरत् ।

तद्वयं यजामहे यदस्मभ्यमिति द्रवत् ॥

वाचो राजन्यजामहे वाचस्यते सहस्र मे ।

यो अस्मां अभिदासति ॥

स्वाहेत्यष्टमीं ऊत्वा ^४ यथायतनं सुवं निधाय ^५ यथाप्रपन्नमुप-
निष्क्रम्याग्रेण सद उत्तरेण सुतिं प्राङ् तिष्ठन्परिमादाञ्जपाञ्जपति
। ४ । वागायुर्विश्वायुर्विश्वमायुरेह्येवा ह्यौन्द्रोपेहि विश्वय विदा मघ-
वन्विदा इति । ५ । अथात्रैव तिष्ठन्नग्निं यथाङ्गमुपतिष्ठते । ६ । ॥ १२ ॥

नमस्ते गायत्राय यत्ते शिरो यत्ते पुर इति पूर्वार्धम् । १ ।
नमस्ते रथन्तराय यस्ते दक्षिणो बाह्वर्यस्ते दक्षिणः पक्ष इति
दक्षिणं पक्षम् । २ । नमस्ते बृहते यस्त उत्तरो बाह्वर्यस्त उत्तरः
पक्ष इत्युत्तरं पक्षम् । ३ । नमस्ते वामदेव्याय यत्ते मध्यं यस्त
आत्मेति मध्यम् । ४ । नमस्ते यज्ञायजीयाय यत्ते पुच्छं या प्रति-
ष्ठेति पुच्छम् । ५ । समिद्धस्यैवेताम्भागानुपतिष्ठेत यद्युत्तरवेदौ भवति
। ६ । अथात्रैव तिष्ठन्नादित्यमुपतिष्ठते । ७ । आकाशं शालायै
कुर्युरिति हैक आहुः । ८ । देशेन त्वेवोपतिष्ठते । ९ । सुभूर्नामासि
श्रेष्ठो राशिर्देवानां संसद्यया तत्त्वा ब्रह्म जिवन्मि तथा मा जिव
तथा मा जनय तथा मा पाहि ब्रह्मवर्चमन्नाद्यं मयि त्विषिं धा
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसौरिति । १० । अथ दक्षिणावृत्तविशति
। ११ । पश्चात्प्रेङ्गं प्राङ्मुपविश्य तदन्वारभ्याननुसृजन्वाग्यत आस्त
आधिसर्पणात् । १२ । ॥ १३ ॥

स पुरस्तादेव च्छन्दोगेभ्यः शीर्षण्यंस्तृचान्निगादयेत । १ । स
पुरस्तादेवाध्वर्युणा संवादयेत । २ । द्वादशकृत्वस्त्रणींशंसे प्रत्या-
गृणीतादिद्वतमात्मानं च पदानुषङ्गाश्च संश्लिष्याम्यविद्वतं त्वं प्रत्या-

गृणीतादिति । ३ । अथ प्रस्तोतारमाह मघसु स्तोत्रियासु परि-
 शिष्टासु नः प्रवृत्तान्तावद्धीदं जयमिति । ४ । अथाध्वर्युः स्तोत्र-
 सुपाकरोति । ५ । यत्रैवोद्गातामन्दौमधिरोगहृत्यथ प्रस्तोताप्रतिहर्तारौ
 वृत्त्यावधिमर्पतः । ६ । उपगातारश्च । ७ । उद्गातैव प्रथमो वीणां
 प्रवादयति । ८ । तं पत्न्यो ऽनु प्रवादयन्ति । ९ । आप्नन्ति दुन्दुभीन्
 । १० । आहन्ति भूमिदुन्दुभिम् । ११ । कुर्वन्ति घोषं घोषकृतः
 । १२ । अथ पूर्णकुम्भा अपो विभ्रत्यो मार्जालीयं परियन्ति । १३ ।
 है महा३ इदं मध्विदं मध्वित्येतां वाचं वदन्ति । १४ । अप्रदक्षिणं
 त्रिः । १५ । प्रसलवि तृष्णीं तत ऊर्ध्वम् । १६ । ॥ १४ ॥

अथैतमथरथं युञ्जन्ति । १ । अग्रेण दक्षिणं वेद्यंसम् । २ । तं
 मंनद्ध आतिष्ठति राजा वा राजमात्रो वा धनुश्च त्रींश्चेषूनादाय
 । ३ । सो ऽभितो वेदिं त्रिः प्रसलवि परिवर्तमान एतमाखणं
 विध्यति । ४ । तं न मपत्रेणातिविध्येत् । ५ । एवं द्वितीयमेवं तृती-
 यम् । ६ । तं प्राञ्चसुदञ्चं अय्यन्ति । ७ । तं तत्रैव विमुञ्चन्ति । ८ ।
 अथ प्रस्तोता मघसु स्तोत्रियासु परिशिष्टास्वाहा वेलेति । ९ । अथ
 होता दक्षिणेन प्रादेशेन प्रेङ्खफलकं च भूमिं च संमृशञ्जपति सं
 महान्महत्या दधादिति । १० । अथोपरि प्रेङ्खफलके प्रादेशं निधाय
 जपति सं देवो दैव्या दधादिति । ११ । अथोपरि प्रेङ्खफलकात्प्रा-
 देशमात्रे प्रादेशं धारयञ्जपति सं ब्रह्म ब्राह्मण्या दधादिति । १२ ।
 अथोपनिधाय प्रेङ्खफलकं त्रिरभ्यन्य त्रिरभ्यवानिति । १३ । ॥ १५ ॥

अथैनदुरसा संस्पृश्य दक्षिणं भागमात्मनो ऽतिहरञ्जपत्यर्को ऽमि
 वसवस्त्वा गायत्रेण च्छन्दसारोहन्तु तानहमन्वारोहामि राज्यायेति

११। अथोत्तरं भागमात्मनो ऽतिहरञ्चपति रुद्रास्त्वा त्रैद्युभेन
 च्छन्दसरोहन्तु तानहमन्वारोहामि स्वाराज्यायेति । २। अथ दक्षिणं
 भागमात्मनो ऽतिहरञ्चपत्यादित्यास्त्वा जागतेन च्छन्दसरोहन्तु
 तानहमन्वारोहामि साम्राज्यायेति । ३। अथोत्तरं भागमात्मनो
 ऽतिहरञ्चपति विये त्वा देवा आनुद्युभेन च्छन्दमरोहन्तु तानह-
 मन्वारोहामि कामप्रायेति । ४। अथ समधिसृष्य प्राञ्चौ पादा
 उपावह्य भूमौ प्रतिष्ठापयति । ५। अथ त्रिरभ्यन्य त्रिरभ्यवानिति
 । ६। अथोपरि प्रेङ्खफलके दक्षिणोत्तरिणमुपस्थं कृत्वा दक्षिणेन
 प्रादेशेन पञ्चाग्रेङ्खफलकमुपस्पृशति प्रजापतिवृारोहतु वायुः प्रेङ्ख-
 यलिति । ७। अथ त्रिरभ्यन्य त्रिरभ्यवानिति । ८। अथ प्राञ्चौ पाणी
 परिगृह्य जपति । ९। ॥ १६ ॥

सं वाक् प्राणेन समहं प्राणेन सं चक्षुर्मनसा समहं मनसा सं
 प्रजापतिः पशुभिः समहं पशुभिः सुपर्णे ऽसि गरुत्मान्प्रेमां वाचं
 वदिष्यामि वज्रं करिष्यन्तीं वज्रं करिष्यन्वहोर्भूयः स्वर्गमिष्यन्तीं
 स्वर्गमिष्यन्निति । १। अथ त्रिरभ्यन्य त्रिरभ्यवानिति । २। स विस्मृत-
 वाङ् मत्सरं विनिनीषमाण आस्त आ स्तोत्रस्य प्रवदनात् । ३।
 यत्रैव होता प्रेङ्खमधिरोहति तत्सर्वं सगृहपतिका वृषोरधिर्मर्षन्ति
 । ४। उत्तमायां स्तोत्रियायां परिशिष्टायामवदणन्ति दुन्दुभीन्
 । ५। अवदणन्ति भूमिदुन्दुभिम् । ६। उपरमन्ति घोषं घोषकृतः
 । ७। अथ पूर्णकुम्भा अपो विभ्रत्यो मार्जालीयं परियन्ति । ८।
 मार्जालीये ताः कलशानवनिनीयोपनिधाय ययैतमुत्सृज्यन्ते । ९।
 एषेति प्राह । १०। प्रोक्ते होता वाचं यच्छत्यानुषष्टकारात्

१११ । उप प्रतिहारमाहावे ऽनुरमति । १२ । प्रतिहृत आह्वयते
 ११३ । अध्वर्यो शोसावो ३ इत्युच्चैर्गाह्वय यथास्य वाक् सर्वा अन्या
 वाचो ऽतिवदेत् । १४ । उच्चैर्गाह्वय त्रिरूपांशु द्विकृत्योपांशु तृष्णीं-
 शंसं । तस्यातस्तस्यातः । १५ । ॥ १७ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे सप्तदशोऽध्यायः समाप्तः ।

आम् ।

उच्चैराह्वय त्रिरूपांशु हिंस्त्य । १ । ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुर
 स्तादियं पित्रे राश्रुत्यये विश्वे देवा मम शृण्वन्तु यज्ञिया इत्ये-
 तास्मिन् ऋचस्त्रुष्णींशंस्ता उपांशुप्रणवन्पच्छः । २ । अथात्मने
 वाचमुत्सृजति । ३ । तदिदाम भुवनेषु ज्येष्ठमिति स्तोत्रियस्त्वचः । ४ ।
 तदेतन्नवर्चम् । ५ । वनेन वा यो न्यधायि चाकन्त्रित्यष्टौ । ६ । शाकना
 शाको अरुणः सुपर्ण इति त्वचम् । ७ । यो अदधाज्जरोतिषि ज्योति-
 रन्तर्महत्तन्नाम गुह्यं पुरुस्पृगिदं त एकं पर ऊ त एकमिति तिस्र
 एकपातिन्यः । ८ । तास्त्रयोविंशतिः । ९ । त्रिःशस्तया प्रथमया सह
 पञ्चविंशतिः । १० । स एष आत्मा पञ्चविंशः । ११ । तं नदेनो-
 पस्पृष्टं शंसति । १२ । नदं व ओदतीनामिति । १३ । त्रैष्टुभानि
 पूर्वाणि पदानि नदस्योत्तराणि । १४ । प्रथमेन त्रैष्टुभेन पदेन
 प्रथमं नदस्य पदमुपसंधायवस्यति । १५ । द्वितीयेन त्रैष्टुभेन द्वितीयं
 संधाय प्रणौति । १६ । तृतीयेन त्रैष्टुभेन तृतीयं संधायवस्यति
 । १७ । चतुर्थेन त्रैष्टुभेन चतुर्थं संधाय प्रणौति । १८ । एवं विहृतां
 प्रथमां त्रिः शंसति । १९ । पराचौरुत्तराः । २० । एवं विहृता
 एव या तृतीया सूक्तस्य तस्या उत्तरमर्धर्चमुत्सृजति नदस्य चोत्त-
 रम् । २१ । तौ पुरस्ताद्विपदानां शंसति । २२ । आत्मानं शस्वाय
 सुददोहसं शंसति । ता अस्य सुददोहस इति तामर्धर्चशः । २३ । ॥१॥

अथैतानि ग्रीर्षण्यानि त्वचानि शंसति । १ । इन्द्रमिन्द्रायिन
इन्द्रेण सं हीन्द्रो दधीच उत्तिष्ठन्नोजमा सहेद्देदभि युतामघमुदु
त्वं जातवेदसमित्येतेषां त्वचानां येषु सामगाः सुवीरंस्तानि शंसेत्
। २ । उदु त्वं जातवेदसमित्येतस्मिन्नु हैके नवर्चे सुवते । ३ । ते
यदि तथा कुर्युरेतदेव शंसेत् । ४ । उदु त्वं जातवेदसमित्येतस्यो
हैके प्रथमे त्वचे सुवते । ५ । ते यदि तथा कुर्युरितरेषां ये
कामयेत ते उपाहरेत् । ६ । तान्यर्धर्चशः शस्त्वाथ सृददोहमम्
। ७ । ॥ २ ॥

अथैतं यैवं त्वचं शंसति । १ ।

यस्येदमोज आरुजसुजो युजो बलं सहः ।

इन्द्रस्य रन्त्यं बृहत् ॥

अनाष्टृष्टं विपन्यया नाष्टृष्ट आदधर्षया ।

ष्टृषाणं धृषितं शवः ॥

स नो ददातु तं रयिं पुरु पिशङ्गसंदृशम् ।

इन्द्रस्मृतिस्तवस्तमो जनेषु ॥

इति । १ । तमर्धर्चशः शस्त्वाथ सृददोहमम् । ३ । ॥ ३ ॥

उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वानित्यत्वा । १ । तां पच्छः शस्त्वाथ
सृददोहमम् । २ । अथ रथन्तरस्य स्तोत्रियं पुनरादायं ककुपकारमथ
सृददोहमम् । ३ । अथ रथन्तरस्यानुरूपं पुनरादायं ककुपकारमथ
सृददोहमम् । ४ । अथ धाव्यां पच्छः शस्त्वाथ सृददोहमम् । ५ ।
अथ राथन्तरं प्रगाथमर्धर्चशः शस्त्वाथ सृददोहमम् । ६ । य एक
इद्व्यश्चर्षणीनामिति सूक्तं तत्पच्छस्तस्य द्वितीयासुदृत्य विथो

ह्यन्यो अरिरा जगामेति यैतस्य द्वितीया तामिह द्वितीयां करोति
सूक्तं शस्त्वाथ सूददोहसम् । ७ । तमिन्द्रं जाह्वीमि मघवानमुय-
मिति प्रहस्तकस्तृचः । ८ । तं पच्छः शस्त्वाथ सूददोहसम् । ९ । ॥ ४ ॥

स सूर्ये जनयञ्ज्योतिरिन्द्रो ऽया धिया तर्णिरङ्गिरस्वान् ।

ऋतेन शुभी हवमानो अकैरभि स्पृध उसो वेदिं ततर्द ॥

इत्यचा । १ । तां पच्छः शस्त्वाथ सूददोहसम् । २ । अथ बृहतः
स्तोत्रियं पुनरादायं ककुप्कारमथ सूददोहसम् । ३ । अथ बृहतो
ऽनुरूपं पुनरादायं ककुप्कारमथ सूददोहसम् । ४ । नात्र धाव्या
भवति । ५ । अथ बार्हतं प्रगायमर्धर्चशः शस्त्वाथ सूददोहसम्
। ६ । विश्वो ह्यन्यो अरिरा जगामेति सूक्तं तत्पच्छस्तस्य द्वितीया-
मुद्धृत्य य एक इद्धव्यस्पर्षणीनामिति यैतस्य द्वितीया तामिह
द्वितीयां करोति । ७ । सूक्तं शस्त्वाथ सूददोहसम् । ८ । विश्वाः
पृतना अभिभूतरं नरमिति प्रहस्तकस्तृचः । ९ । तस्य पच्छः प्रथमां
शंसत्यर्धर्चश उत्तरे । १० । प्रहस्तकं शस्त्वाथ सूददोहसम् । ११ । ॥ ५ ॥

अथैतानि चतुरन्तराणि त्वचानि शंसति । १ । इन्द्राय मघने
सुतमिन्द्रं वचाय हन्तवे गायन्ति त्वा गायत्रिणो न त्वा बृहन्तो
अद्रय इति चत्वारि त्वचानि । २ । तान्यर्धर्चशः । ३ । इत्या हि
सोम इन्द्र इति पाङ्क्तं त्वचं तत्पङ्क्तिशंसम् । ४ । सं च त्वे जग्मु-
र्गिर इन्द्र पूर्वौरादङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय इति चैष्टुभजागते
त्वचे । ५ । ते पच्छः शस्त्वाथ सूददोहसम् । ६ । ॥ ६ ॥

अथैता अशौतौः शंसति । १ । मर्हौ इन्द्रो य ओजसेत्येतया
गायत्रीमशौतिं प्रतिपद्यते । २ । तानि पञ्चदश त्वचानि । ३ । इन्द्र

इत्सोमपा एक इत्यष्टौ । ४ । एवेदेष तुविकूर्मिरिति त्रीणि । ५ ।
 आ घा ये अग्निमिन्धत इति चतुर्दश । ६ । तानि चत्वारिंशत्तृचानि
 । ७ । तत्पूर्वं कपलम् । ८ । अथोत्तमम् । ९ । प्र कृतान्यृजौषिण इति
 दश तृचानि । १० । अपादु शिप्रन्धस इति पञ्च । ११ । आ ला
 विगन्विन्दव इति चत्वारि । १२ । यदय कच्च वत्रहन्निति पञ्च । १३ ।
 पत्नीवन्तः सुता इम इति चत्वारि । १४ । इदं ह्यन्वोजसोत्तिष्ठन्नो-
 जमा सदाभि प्र गोपतिमिति त्रीणि तृचानि । १५ । तेषां यत्पुर-
 स्तात्कृतं स्यात्तदुद्धरेत् । १६ । यद्यु वै न कुर्युर्देव हरेत् । १७ ।
 य आनयत्परावत इति दश तृचानि । १८ । तानि चत्वारिंश-
 तृचानि । १९ । तदुत्तरं कपलम् । २० । अथ त्वददोहाः । २१ । ॥ ७ ॥

या इन्द्र भुज आभर इत्येतया वार्द्धतौमशीतिं प्रतिपद्यते । १ ।
 ता नव प्रत्यक्षहृत्यः । २ । विश्वे त इन्द्र वीर्यमिति तिस्रः । ३ ।
 नं घेमित्या नमस्विन इति द्वे । ४ । न सौमदेव आपदिति षट्
 । ५ । ता विंशतिः प्रत्यक्षहृत्यः । ६ । अथ प्रगाथाः । ७ । यः
 सत्राहा विचर्षणिरिति चत्वारः । ८ । सो षु ला वाघनश्चनेति
 चत्वार उद्धृत्य द्विपदाम् । ९ । उदिन्वस्य रिच्यत इति पञ्च । १० ।
 अमी षतस्तदा भर मा चिदन्यद्वि शंसते मा उ ला पुरुवसो
 तत्त्वा यामि सुवीर्यं युक्त्वा हि वचंहन्तमेति द्वौद्वौ । ११ । यद्विन्द्र
 प्रागपागुदगिति सप्त । १२ । आ वृषस्य पुरुवसो इति द्वौ । १३ ।
 अविप्रो वा यदविधदिति पञ्च । १४ । यः शक्रो मृचो अश्व्य इति
 षट् । १५ । तेषां त्रीनादत्ते । १६ । ते चत्वारिंशत्प्रगाथाः । १७ । ॥ ८ ॥
 अथ प्रत्यक्षहृतोः शंसति । १ । महे चन लामद्रिव इति

पञ्चविंशतिः । २ । तासां विंशतिं शस्त्वाथ सृददोहसम् । ३ । नि
गव्यतेति निविद्वानीया । ४ । तां पच्छः शस्त्वाह्वय निविदं दधाति
। ५ । तां पच्छो व्यवग्राहं शस्त्वा ममसृक्ताम् । ६ । उत्तमेन पदेन
प्रणुत्य स जातेभिरिति निविदा शंसति । ७ । तां पच्छः शस्त्वाथ
सृददोहसम् । ८ ॥ ८ ॥

अथ प्रत्यक्षदृष्टीः शंसति । १ । याः पञ्चविंशतेः परिशिष्टा-
स्ताभिः प्रतिपद्यते । २ । वयं घ त्वा सुतावन्त इति पञ्चदश । ३ ।
ता विंशतिः प्रत्यक्षदृष्टयः । ४ । अथ प्रगाथाः । ५ । ये षष्ठां त्रयः
परिशिष्टास्तैः प्रतिपद्यते । ६ । यो राजा चर्षणीनामिति त्रयः
। ७ । तं वो दस्ममृतीषहमित्येकः । ८ । आ नो विश्वासु ह्य
इति त्रयः । ९ । त्वामिदा ह्यो नर इति चत्वारः । १० । अथ
वालखिल्यानां सूक्तानि षट् । ११ । तेषां द्वौ प्रगाथा उत्सृजती-
न्द्रनिहवं च वैश्वदेवं चा नो विश्वे सजोषस इति । १२ । ते चत्वा-
रिंशत्प्रगाथाः । १३ ॥ १० ॥

अथ प्रत्यक्षदृष्टीः शंसति । १ । मत्स्यपायि ते महेऽस्माअस्मा
इदन्वषो बलं धेहि तनूषु नो युजानो हरिता रथे तवेदिन्द्राह-
माशमामासु पक्मैरय इयं या नीच्यर्किणी प्र ते रथं मिथूह्यत-
मन्तर्यच्छ जिघांसतस्त्वं विश्वस्य जगत इति दशैकपातिन्यः । २ ।
अयं ते अस्तु हर्यत आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिरिति सूक्ते । ३ । ते
अर्धचर्षणः शस्त्वाथ सृददोहसम् । ४ । ॥ ११ ॥

इन्द्रः सुतेषु सोमेष्वित्येतथौष्णिहीमशीतिं प्रतिपद्यते । १ । तान्ये-
कादश त्वचानि । २ । य इन्द्र सोमपातम इत्येकादश तेषामेक-

मुत्सृजतीन्द्रं वचाय हन्तव इति । ३ । तस्वभि प्र गायतेति चत्वारि । ४ । सखाय आ शिषामहीति नव । ५ । य एक इद्विदयत आ याह्यद्रिभिः सुतमिति द्वे त्वचे । ६ । तानि षट्त्रिंशत्तृचानि । ७ । ॥ १२ ॥

अथ चतुःशतं गायत्रीः शंसति । १ । नकिरिन्द्र त्वदुत्तर इति षट् । २ । दिवश्चिद्वा दुहितरमिति चतुर्दश । ३ । आ त्व न इन्द्र वज्रहन्त्रित्येकविंशतिः । ४ । आ व इन्द्रं क्रिविं यथा यदिन्द्राहं यथा त्वमिति पञ्चदशर्चे । ५ । प्र सप्ताजं चर्षणीनामुत्वा मन्दन्तु स्तोमा इति द्वादशर्चे । ६ । आ प्र द्रव परावत इति नव । ७ । इति चतुःशतं गायत्रीः । ८ । वयमु त्वामपूर्व्येत्यष्टौ काकुभाः प्रगाथाः । ९ । इन्द्राय साम गायतेति सर्वम् । १० । तदर्धर्चशः शस्त्राय सूददोहसम् । ११ । ॥ १३ ॥

अथैतं वशमर्धर्चशः शंसति । १ । त्वावतः पुरुवसो इति । २ । तस्य सप्तदशी जगती तां पच्छः । ३ । अथैकविंशी द्वाविंशी चतुर्विंशी च पङ्क्त्यस्ताः पङ्क्तिशंसम् । ४ । शतं दासे बल्वूथ इति पञ्चपदा तस्यै त्रीणि पदानि समस्यावस्येद्वाभ्यां प्रणुयात् । ५ । त्रयोदशी च त्रिंशत्तमी च द्विपदे ते पच्छः शस्त्राय सूददोहसम् । ६ । अथैतौ विहतावर्धर्चावथ सूददोहसम् । ७ । सा तत एवोत्सृज्यते । ८ । अत्र चतुर्विंशतिकृत्वः शस्त्रा भवति । ९ । ॥ १४ ॥

अथैता द्विपदाः शंसति । १ । इमा नु कं भुवना मीषधामेति पञ्च । २ । आ याहि वनसा सहेति चतस्रः । ३ । एष ब्रह्मा य ऋत्विज इति तिस्रः । ४ ।

प्र व इन्द्राय वज्रहन्तमाय विप्रा गाथं गायत यज्जुजोषति ।

अर्चन्त्यकं मरुतः स्वर्का आ स्तोमति श्रुतो युवा स इन्द्रः ।

उपप्रचे मधुमति चियन्तः पुष्ये म रथिं धीमहे त इन्द्र ।

विश्वतोदावन्विश्वतो न आ भर यं त्वा शत्रिष्ठमीमहे ।

स सुप्रणीती नृतमः खरालमि मंहिष्ठो वाजसातये ।

त्वं हि राधस्यत एक ईशिषे सनादमृतक ओजसा ।

इति षट् । ५ । आ धूर्ध्वस्मै वज्रमेको ऽया वाजं देवहितं सनेमेति

। ६ । ता एकविंशतिर्द्विपदास्ताः पच्छः । ७ । ॥ १५ ॥

अथैतदैन्द्राग्रं सूक्तं गायत्रीशंसं शंसतीन्द्राग्नी युवं सु न इति

। १ । तस्य द्वितीया सप्तपदा तस्या अनुष्टुभं पूर्वां करोति शंसं

गायत्रीमुत्तराम् । २ । त्रिष्टुबुत्तमा तां पच्छः । ३ । ॥ १६ ॥

अथैतदावपनं शंसति । १ । तुभ्येदमिन्द्र परि षिच्यते मध्वित्येका

। २ । विश्वजिते धनजिते स्वर्जित इति षट् । ३ । ताः पच्छः । ४ ।

स्वादोरित्या विषूवत इति पाङ्क्तं त्वचं तत्पङ्क्तिशंसम् । ५ । प्र वो

महे महिवृधे भरध्वमिति वैराजं त्वचं तदर्धर्चशः । ६ । प्रत्यस्मै

पिपौषत इत्यानुष्टुभं त्वचं तदर्धर्चशः । ७ । ॥ १७ ॥

अथैतमानुष्टुभं समान्नायं शंसति । १ । एहि स्तोमां अभि

स्वरेति नव । २ । इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्वित्यष्टौ । ३ । असावि सोम

इन्द्र त इति षट् । आ नस्ते गन्तु मत्सर इति चतस्रः । ४ । मत्सि

नो वस्यदष्टय इति पञ्च । ५ । यस्ते साधिष्ठो ऽवस इति सप्त । ६ ।

उरोष्ट इन्द्र राधस इति द्वे । ७ । यदिन्द्र चित्र मेहनेति चतस्रः

। ८ । यो रथिवो रथितम इति षट् । ९ । एन्द्र याहि हरिभिरिति

पञ्चदश । १० । स प्रवथा कविवृध इति त्वचम् । ११ । यज्जायथा
अपूर्व्येति द्वे । १२ । आ त्वा गिरो रथीरिवेति सर्वम् । १३ । ग्राम
इत्या महां असीति सर्वम् । १४ । तदर्धर्चशः । १५ । ॥ १८ ॥

अथेतं विष्टुपूतं शंसति । १ । हैरण्यसूषीयं च । २ । यात-
जतीयं च । ३ । मजनीयं च । ४ । अध्वर्यवा भरतेन्द्राय सोम-
मिति च । ५ । आ याह्यर्वाङ्गुप वन्धुरेष्टा युधस्य ते वृषभस्य
स्वराज इति सूक्ते । ६ । नृणामु त्वा नृतमं गौर्भिरुक्थैरिति त्वचम्
। ७ । आ सत्यो यातु मघवां चजीषीति सर्वम् । ८ । योनिष्ट
इन्द्र मदने अकार्युदु ब्रह्माणीति सूक्ते । ९ । तत्र पुरस्तादुदुब्रह्मी-
यस्य पदानुषङ्गाञ्चंसति यो व्यतीरफाण्यदित्येतस्मिंस्तृचे प्रथमाया
अर्धर्चमुक्तोपरमति । १० । ॥ १९ ॥

अथ प्रथमायै तृतीयेन पदेन द्वितीयायै प्रथमं पदमुपसंधाय
प्रणौति । १ । अथ प्रथमाया उत्तमेन पदेन द्वितीयायै द्वितीयं
पदमुपसंधायावस्यति । २ । अथ द्वितीयायै तृतीयेन पदेनोत्त-
मायै प्रथमं पदमुपसंधाय प्रणौति । ३ । अथ द्वितीयाया उत्तमेन
पदेनोत्तमायै द्वितीयं पदमुपसंधायावस्यति । ४ । अथार्धर्चशः
परिशिष्टस्तेन प्रणौति । ५ । अथो उदुब्रह्मीयस्योत्तमां परिशिष्याह-
यते । ६ । त्रिशस्तया परिदधाति । ७ । परिधायोक्त्यतीर्थं जपत्येका-
द्विकं पूर्वं माहाव्रतिकमुत्तरं महदसि यशो ऽसि भर्गो ऽसि भोगो
ऽसि भुञ्जदसि मम भोगाय भवेति । ८ । ॥ २० ॥

तदेतत्सकृच्छस्तायां सुददोहसि यावच्छस्तमुपसर्जन्यां संख्याय-
मानायामृते तृष्णींशं बृहतीसहस्रं संपद्यते । १ । विरेवाक्यते

।२। स्तोत्रिये निविदे परिधानीयायै ।३। समानौ याज्या ।४।
 अनुवषट्कृत एव प्रेङ्गं अग्नन्ति ।५। मग्नहमेवायन्तं प्राङुपावरो-
 हति ।६। प्रत्यक् प्रेङ्गफलकमपोहति ।७। परासृशन्ग्रहं जपति
 यमिमं प्रजयं प्राजेषं तमन्वसानीति ।८। अध्वर्य उपहवमिष्टा
 भक्षयत्योजसे त्वेति ।९। वैश्वकर्मणो ऽतिग्राह्यः ।१०। तस्य भव
 उप मा यन्तु मज्जयः सनीला उप मा जतुरूप मा मनौषा प्रि-
 यामहं तन्वं पश्यमानो मयि रमो देवानामोजसे त्वेति ।११। अय
 समसान्भक्षयन्ति देवो ऽसि नराशंस इति ।१२। कुप्रां माध्यन्दिनं
 सवनम् ।१३। ॥ २१ ॥

अथातस्तृतीयसवनम् ।१। तत्सवितुर्दृणीमहे ऽद्या नो देव सवित-
 रिति त्वचौ प्रतिपदनुचरौ वैश्वदेवस्य ।२। एष एव नित्य एका-
 हातानः ।३। तद्देवस्य सवितुर्वायं महदिति सावित्रम् ।४। ते हि
 द्यावापृथिवी विश्वशंभुवेति द्यावापृथिवीयम् ।५। किमु श्रेष्ठः किं
 यविष्ठो न आजगन्नित्यार्भवम् ।६। अस्य वामस्य पलितस्य हेतु-
 रिति सलिलं वैश्वदेवं तस्याः समुद्रा अधि वि चरन्ति समानमेत-
 दुदकमित्येते अर्धर्चशः शंसति पच्छ इतराः ।७। तच्छस्त्रानो-
 भद्रीये निविदं दधाति ।८। पञ्चजनीया परिधानीया ।९। इति
 न्वा उ वैश्वदेवम् ।१०। ॥ २२ ॥

अथात आग्निमारुतम् ।१। वैश्वानराय पृथुपाजसे विप इति
 वैश्वानरीयम् ।२। प्रथज्यवो मरुतो भाजद्वष्टय इति मारुतम्
 ।३। ते यदि यज्ञायज्ञीयमग्निष्टोमसाम कुर्युस्त^४स्योक्तौ स्तोत्रिया-
 उरूपौ ।^५। तयोर्दिष्टं शस्तम् ।^६। यद्यु वा द्वा^७सामग्रे तव श्रवो

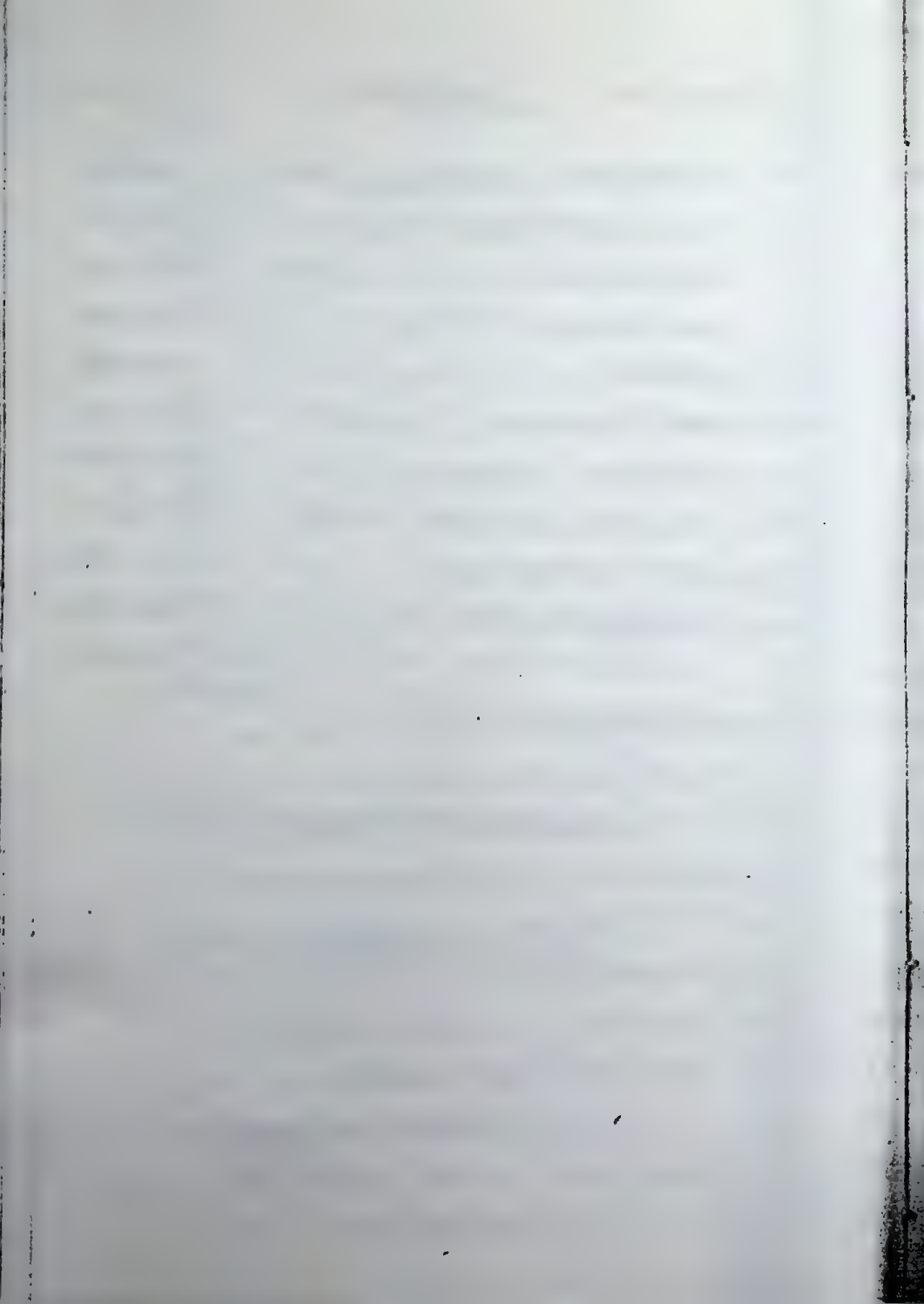
वय दति स्तोत्रियसृचो ऽत एवोत्तरः सूक्तानुरूपः ।^८ यद्यु सर्व-
 स्मिन् षलर्चे सुवीरन्नाग्निं न स्वष्टिभिरित्येतस्य षलनुरूपं कुर्वीत
 ।^९ अर्धर्चशः शस्तम् ।^{१०} यद्यु वा अतिच्छन्दःसु कुर्युरग्निं
 होतारं मन्ये दास्वन्तमिति स्तोत्रियसृचो ऽत एवोत्तरः सूक्तानुरूपः
 ।^{१२} या सप्तमी सूक्तस्य तां द्वितीयां करोति सो ऽनुरूपः ।^{१३}
 अयं जायत मनुषो धरीमणीति वा स्तोत्रियसृचो ऽत एवोत्तरः
 सूक्तानुरूपः ।^{१४} विचतुरं शस्तम् ।^{१५} नात्र यज्ञायज्ञीयस्य
 योनिमनुशंसेत् ।^{१६} बलित्या तदपुष्पे धायि दर्शतमिति जातवेद-
 सीयम् ।^{१७} इत्याग्निमारुतसूक्तानि ।^{१८} इत्येतस्याङ्गः सूक्तानि
 ।^{१९} तदग्निष्टोमः संतिष्ठते ।^{२०} वसन्त्येतां रात्रीम् ।^{२१} ॥ २३ ॥

अथ प्रातरुदयनीयमतिरात्रमुपयन्ति । १ । य एवासौ प्रायणीयः
 स उदयनीयः । २ । तत्र सर्वाङ्गरस्त्राङ्गं बाध्य प्रेष्यति मैत्रावरुणः
 । ३ । ते प्रथममासं दीक्षितवसनानि वा वसते । ४ । तानि नव-
 रात्राय निदधति । ५ । उत्तमाय च मासाय । ६ । अथेतराणां-
 सानजिनानि वार्द्रवसनानि वा वसते । ७ । तस्मिन्दि संस्थित कर्माणि
 क्रियन्ते । ८ । न परस्मा अङ्गो वसतीवरीर्गृह्णन्ति । ९ । नातिप्रे-
 षमाह । १० । जुह्वति समिष्टयजुंषि । ११ । यन्त्यवष्टयम् । १२ ।
 क्रियते ऽवष्टयकर्म । १३ । ते यदि यज्ञागारैर्भाक्ष्यमाणा भवन्त्या-
 दधत एव प्रह्वमिश्रम् । १४ । यद्यु धक्ष्यन्तो ऽत्रैव स्यात् । १५ ।
 प्रज्ञातो ऽवष्टयः । १६ । प्रज्ञातोदयनीया । १७ । प्रज्ञातानूबन्ध्या
 । १८ । तस्यै वपायां संस्थितायां दक्षिणार्धापरार्धाद्देदेः किञ्चित्परि-
 श्रित्य तस्मिन्नुपविश्य केशशश्रूणि वापयन्ति । १९ । सर्वाणि च

रोमाणि नखानि निरुन्तयन्ते । २० । खान्ति । २१ । अलंकुर्वन्ति । २२ । उष्णीषान्पर्यस्यन्त्या केशानां मंजननात् । २३ । पग्निष-
मनूबन्ध्याद्यै संस्थापयन्ति । २४ । हृदयशूलान्ता मंतिष्ठते । २५ ।
तस्यां संस्थितायां यथामंप्रकीर्णमग्नीन्ममारोप्यान्तरेण चात्वालोत्करा
उपनिष्क्रामन्ति । २६ । उत्तरत उद्धृतावोचिते ऽग्न्यायतनानि
कृत्वा ^{२८} गोमयेनोपलिष्य ^{२९} मयित्वाग्नीन्विहृत्य ^{३०} प्रणीताः प्रणीय
पूर्णाहुतीर्ज्ज्वा ^{३१} पृथग्दत्तमाजीयाभिर्यजन्ते य आहिताग्नयो भवन्ति
। ३२ । अथ ये ऽनाहिताग्नयो गृहपतिमेव त उपासते । ३३ । स
काममेव पृष्ठशमनौयेन यजेत । ३४ । कामं न यजेत । ३५ । यदि
तु यजेतैत एवास्य सत्त्विण ऋत्विजः स्युः । ३६ । तेभ्यस्तद्द्याद्यद्वेयं
स्यात् । ३७ । अत्र संवत्सरः मंतिष्ठते । ३८ । अथातो होत्राणामेव
मौमांसा । तस्यातस्तस्यातः । ३९ । ॥ २४ ॥

इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रे ऽष्टादशो ऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ इति शाङ्खायनश्रौतसूत्रं समाप्तम् ॥

I. MANUSCRIPTS OF THE TEXT.

I and II. Two MSS. belonging to the Bodleyan Library. Hall 3 (see Anfrecht, Catalogus 495A). Adhyāya I—VIII on 73 leaves. Adhy. IX—XVI on 85 leaves. 10 lines on each page. Samvat 1724. They are very correctly written in large and beautiful Devanāgarī characters, but not quite free from mistakes. (Marked with A.)

III and IV. Two MSS. belonging to the India Office Library. No. 1734. Adhyāya I—VIII. 108 leaves. Samvat 1730. No. 1712. Adhyāya IX—XVIII. 136 leaves. Samvat 1732. The second MS. is not very correct, especially in its last part (Adhyāya XVII—XVIII) full of errors of the copyist. (B.)

V and VI. Two MSS. of the Royal Library at Berlin. Orient. Quart 551 and 552. Adhyāya I—VIII. IX—XVI. 90 and 95 leaves. 7 resp. 9 lines on each page. Very good and on the whole trustworthy. They have both been corrected by different hands. In No. 551 leaf 67 is followed by leaf 78, but the text is complete. (C.)

VII and VIII. Two MSS. of the Royal Library at Berlin. Bound in one volume. Orient. fol. 632. Adh. I—VIII. 108 leaves. 7 lines on each page. Samvat 1735. Adh. IX—XVI. 136 leaves. 7 lines. Samvat 1736. Leaf 70. 71 of the first part are missing 69 ending with VI, 1, 26 अथ, 72 beginning with VI, 4, 1 अग्रिमो. Very correct and beautifully written. (D.)

IX. A MS. of the Royal Library at Berlin. Chambers 2 (see Weber, Verzeichniss der Sanskrit handschriften, page 23). 55 leaves. Contains Adh. IX. X. XI, and breaks off in the middle of XII, 26. (E.)

X. A MS. of the Deccan College Library. No. 91 of 1869-70, (see Gough, papers relating to the collection and preservation of the Records of Ancient Sanskrit Litt. page 67). Contains Adh. I—XVI. Samvat 1565. 1566. A very good MS., which has evidently been corrected by three different hands, one of which has sometimes been unsuccessful in its emendations. For the use of this MS. I am indebted to K. M. Chatfield, Esq., Director of Public Instruction, who at my request kindly sent it to me through Dr. Rost. (G.)

XI and XII. Two MSS. belonging to Queen's College, Benares. Adh. I—VIII. Samvat 1682. Adh. IX—XVI. Samvat 1642. In the second part the leaves 11—18 are missing, but the text is complete; leaf 10 ends with दधइ इति प्रातः स० (X, 7, 7), leaf 18 begins with रथ इति यात्रे (X, 7, 4). Therefore we may suppose, that parts of different MSS. have been put together in order to make up for a deficiency. Notwithstanding it is a very good MS. (Bs.)

XIII. A MS. belonging to Professor Thibaut, Benares. Adh. I—VIII. Samvat 1567. Leaf 44 (IV, 16, 5—IV, 18, 5) is missing; leaves 48 52 are wrongly numbered, but contain the right text. (Th.)

For the use of the two last mentioned MSS. my thanks are due to Professor Thibaut, who made them over to me most liberally through the hands of Dr. Rost.

XIV. A copy of a Sanscrit MS. belonging to the Government collection in deposit with the Asiatic Society of Bengal. Number of Original 1247. Samvat 1762. Adh. XVII—XVIII. I owe the copy of this MS. to the kindness of Dr. Hoernle. (K.)

The above are the MSS., upon which the text of my edition has principally been based. Three more MSS. have been in my hands, but I have not considered it worth while to collate them. One belongs to the Royal Bavarian Court

and State Library. (See Haug, Verzeichniss No. 36). It contains the eighteen Adhyāyas, but is quite modern and so carelessly written, that its collation would have been a mere waste of time. (F.) Another MS. of the same library (Haug, Verzeichniss No. 33) contains Adh. I—VIII and breaks off abruptly with the word *भानुः* (VIII, 24). Undated, but apparently not older than two hundred years. I have collated Adh. I and III, but did not find anything which might have made further examination advisable. (H) The third MS. belongs to the Royal Library of Berlin. Chambers 4. After having looked through the first Adh. I did not think it necessary to continue its collation. (F.)

Besides these MSS. of the text I have sometimes made use of the readings, which are shown by Varadattasuta Ānartīya, the commentator on the Sāṅkhāyana Śrauta Sūtra. Of this work the following MSS. have been at my disposal:

I. A MS. belonging to Queen's College, Benares and kindly lent to me by Professor Thibaut. It consists of two parts; the first contains Adh. I—IV on 110, the second Adh. V—VIII on 79 leaves. Śaṃvat 1652. It is very carelessly written and its various readings admit of doubt in most cases. (Comm. Bs.)

II. A MS. kindly lent to me by Professor Max Müller. Contains Adh. IX to XVI, 29 and breaks off in the beginning of XVI, 30. 160 leaves. In spite of its correct outward appearance it is so full of mistakes, that its various readings deserve but little notice. (Comm. MM.) Many of its leaves in the first Third have become so dark, that they can be read only with difficulty.

III. A MS. of the Royal Library at Berlin. Chambers 448. (See Weber, Verzeichniss, page 27.) Adh. I—VIII. Very well written and, although not without errors, much more trustworthy than I. (Comm. Ch.)

IV. A MS. of the Royal Library at Berlin. Chambers 646 + 449a in one volume. This MS. consists, according to my opinion, of about four or more different scanty manuscripts, which have been put together as supplementary parts of one and the same work. Differing from what Professor Weber remarks I believe the following to be written by the same hand :

first hand : leaf 1—148. 193—198.

second hand : leaf 149. 150 (four lines only)—151. 207

ff. (P)

third hand : leaf 152—163.

fourth hand : leaf 164—171. 172—192.

These are the four different handwritings, which I think must at least be recognised. To the fragmentary state of the single parts of this MS. points also the remark, which is written on the margin of leaf 172a शाङ्खायनसूत्राणां वृद्धि-
पात्राणि कतिचनानि ! (Comm. Ch.)

As to the mutual relationship of this MS. and Comm. MM. I may remark, that the original, from which the different parts of the last mentioned volume have been copied, seems to have been the source also of Comm. MM. This may be inferred from some mistakes to be found in Comm. Ch. and in Comm. MM. and from the fact, that the commentary on XIV, 51, 3 resp. 6 to 52, 3 and on XV, 1-2-3 is missing in both. Only in one point I have noticed a greater discrepancy between them. The commentary on XV, 12-13 as given in Comm. MM. is different from that, which is exhibited in Comm. Ch. viz :
Comm. MM.

XV, 13, 1 *Sūtra* : सच सोमे. क्रौण्ति दशपेयस्य [च] ।

Comm. द्वा सोमौ क्रौण्ति । नैकस्य क्रौतस्य विभाजो
यथान्यथ । दशपेयस्य विभाजो यथान्यथ । दशपेयस्य
च अभिवेचनीयस्य चेति श्रद्धात् ।

Sūtra : तन्त्रमातिथ्यापर्यन्तम् ।

Comm. सोमक्रयणी याज्ञा सखत्तता । उभयोरपि कुर्वन्ति

तन्त्रम्

Sūtra : कर्ध्वं चावभृथात्

Comm. यजेत.

Comm. Ch.

Sūtra : सद्य सोमो क्रीणन्ति ।

Comm. एककालं सोमो क्रीणन्ति ।

Sūtra : दशपेयस्य च तन्त्रमातिथ्यापर्यन्तमूर्ध्वं चावभृथात् ।

Comm. उभयोरपिमेव ।

Supposing, that these discrepancies are not caused by the bad state of one of the MSS., I am inclined to think, that Comm. MM. contains the genuine Comm. of Varadatta-(suta), as it is written by one and the same hand and betrays in spite of its numerous mistakes, a more homogeneous character than Comm. Ch., which is, as we have seen above, a mere collection of MSS.

V. A MS. belonging to the Royal Library at Berlin. Chambers 449b. See Weber, Verzeichniss 28; 6 leaves; written by two different hands. It contains the Comm. from XIV, 84, 4 to XV, 3, 15, which is missing in II and IV. (Comm. Ch.)

VI. A MS. belonging to the Royal Library at Berlin. Chambers 450. Contains the comm. of an unnamed author on Adh. XVII and XVIII. It is a 'good manuscript and has often proved useful in settling the Sūtra text (Comm. Ch.)

Such have been the materials, which have been placed at my disposal for an edition of the commentary. Considering the faultiness of some and deficiencies of others I thought it better, instead of giving the commentary immediately after the Sūtra, to which it belongs, to postpone its edition, until further materials should be brought to light. All efforts made in this respect, have, however, as yet been unsuccessful

and it was not before Professor Peterson's important discoveries made in the Royal Library at Alwar, that I heard of other copies of this book. Whether they will become accessible to me, I cannot say, but hope for the sake of those, who wish to study this Śrauta Sūtra and stand in need of a guide through the great difficulties, with which its study is beset, that they will at least become procurable for copying and provide me with better readings for the edition of extracts which I propose to give of this if not excellent yet almost indispensable commentary.

ADHYAYA I.

- 1, 7 A B D F G (orig.) Th H, and Comm. प्राचीनापवीती; C (orig.) प्राचीनावीती; Bs (somewhat defective in the beginning, the missing passage being replaced by sec. h.) प्राचीवीती; corr. in प्राचीनावीती; corr. again in प्राचीनापवीती.
- 1, 12 H F उपचारः
- 1, 13 C प्राङ्ग्यानि.
- 1, 15 all MSS. आसीनन्यायं, which is probably a mistake arising from a mere phonetic spelling. Comm. आसीन उपविष्टः। न्यायशब्द उक्तः*। बाहुल्यं बहुचाम्नायोक्तम्। तदुपविष्टेन कर्तव्यम्। Nārāyaṇa's Paddhati: आसीन उपविष्ट ऋग्वेदविहितं कुर्यात्. cf. Comm. on 1, 3, 3: आसीनन्यायता।
- 1, 30 all MSS. with exception of C D संस्वारन्यायता. Comm. समित्येकीभवमाचष्टे। स्वारः स्वनम्। एकं स्वनं मन्द्रादि कार्यम् etc. Nārāyaṇa's Paddhati संस्वार उदात्तानुदात्तस्वरितप्राचयानां सम्यगेकीकृत्य शब्दानामुच्चारणं कर्तव्यम्।
- 2, 4 A B C H आश्रुकारौ; F आश्रुकारौ; D G (orig.) आश्रुकारौ.
- 2, 5 A B C F H आश्रुकारौ; D G (orig.) आश्रुकारौ.
- 2, 29 A सार्वयज्ञिकं; all other MSS. including Paddh. and Comm. सार्वयज्ञिकं See Pāṇini 4, 3, 68.
- 3, 1 A यजेत.
- 3, 6 all MSS. दृष्टेति; as to the form, one passage of the Meghadūta (24b of Stenzler's edition) may be compared, where लब्ध्वा is explained by Mallinātha as third sg. fut. pass. (Whitney Sanscrit grammar, §947).
- 3, 6 G (orig.) पश्येत instead of दृष्टेत्.
- 3, 11 C Bs and 14 Bs परोक्षः; all other MSS., as usually in this Sūtra, परोक्षः.

* 1, 1, 18: न्यायशब्दो धर्मपदार्थः। आचारपदार्थो वा।

4, 5 A D H (orig.) Bs नमो अये—all MSS. प्रसास आसना; this is a remarkable shortening of ā before another vowel than अ; that this reading must not be given up, may be seen from Sāṅkhāyana Śrauta Sūtra 7, 14, 9 प्रसास आह and 7, 6, 6 उपवक्त उत (see critical notes). The shortening of a long ā of the Nom. Sing. of nouns in -ri before other vowels than अ has perhaps been a peculiarity of some Sākhās.

5, 11 F om. the whole passage from न भूमिं until 6, 3 प्रादेशेन.

6, 2 A Th: वद्राणामोम्यायां; all other MSS. orig. म्यायं.

6, 3 A B (orig.) C सव्येनाग्नीध्री—all MSS. अघ्वर्यु—all MSS. येमि instead of एमि.

6, 14 all MSS. होचं वेत्तु.

6, 16 all MSS. with exception of B C अघ्वर्याः

7, 6 all MSS. देवा आज्यपा; see Āśv. Śr. S. 1, 5, 24.

10, 5 all MSS. अमुष्टिकताभिः

12, 1 B F H (sec. h.) हविरज्युषतां.

12, 5 C H (sec. h.) Comm. Bs गमेयमुप हत.

14, 3 B C H (orig.) दिवस्पृष्टियोंरोमणतो.

16, 7 A (orig.) Bs H (orig.) प्रधानं.

16, 9 उपलक्ष्यते A C.

17, 2 Bs अनुपूर्वण.

17, 9 Bs परीक्षेत्.

17, 19 D G (sec. h.) Bs निषीदतः

ADHYĀYA II.

1, 9 C H (orig.) फास्यनी०

2, 13 all mss. आज्यभागा उत

3, 26 D G (orig.) Bs Th Comm. Bs आहिताग्निवदे.

4, 4 C D G (orig.) Bs Th मयि घाम.

5, 19 all MSS. अग्रा वसुधने.

6, 7 B G (third h.) Th अयाभि

7, 7 all MSS. दया.

8, 8 A C Bs अग्निहोत्रस्याह्या.

8, 9 A G (orig.) चक्षुषावेक्ष्य.

8, 13 only Bs Th correctly अनुक्तिन्दन्निव.

10, 2 all MSS. excepting B स्वर्णान् ; see Benfey, Vollständige Grammatik, § 30 ; Whitney, § 194.

11, 6 (beginning of 12) A B C G (sec. h. ?) Bs H मापगामेति.

12, 9 B D G Bs Th तद् instead of तद्.

— B G Comm. Ch. Paddh. अङ्गारमुपसृज्य A Th (orig.) H •रामुप-
पसृज्य ; see S'āṅkh. S'r. S. 2, 8, 14 ; 2, 9, 6 ; 4, 12, 10.

17, 8 B (orig.) वदन्नः H वहं नः, altered, as it seems, in वह नः ;
Bs G (by alter., but struck out again.) वदत्तु.

— Bs देहि instead of धेहि.

ADHYĀYA III.

3, 1 all MSS. अभ्युदयेष्टिः (see S'āṅkh. Brāhm. 4, 2 : अघातो
अ्यदितायाः । 4, 3 अघातो अ्युदष्टायाः । and 4, 4 अघातो दाचायण्यज्ञस्य)
4, 8 H बाधिप्राये.

7, 4 all MSS. excepting C Bs रूपाणि ददती.

8, 12 Bs अभ्यञ्जनहिता०.

11, 4 A दार्शपूर्णमासायनानि B C H दर्शपूर्णमासायनानि G (sec. h.)
दार्शपूर्णमासायनानि. The correct reading is exhibited by
D G (orig.) Bs Th.

12, 2 A B D G (by alteration) Bs वैष्णवी ; C G (orig.) Th
H वैष्णवी.

12, 14 G (orig.) Bs H (sec. h.) दशपूर्णमासौ.

14, 2 C H (orig.) omit वैचीप्रयोगस्य.

14, 8 B G (orig.) Bs (orig.) H (sec. h.) अग्नीन् प्रणयन्ति.

15, 4 all MSS. द्वेषो द्वय, which sometimes may be read as द्वय.

15, 14 C निष्कासं.

B (by alter.) Bs Th (orig.) पूर्णदर्वं, which in Bs Th is
altered into पूर्णदर्वि D दर्वि.

16, 24 all MSS. आद्यमागा उपलब्ध.

17, 1 C G H अथा विद्या.

D G (orig.) तन्वामैरयन्तेति । Other and partly better readings will be found Atharva Veda 7, 3 ; Taitt. Samh. 1, 7, 12, 2 ; Maitr. Samh. 1, 10, 3.

18, 14 all MSS. न शुनासीराविमं ; corrected according to Taitt. Brāhm. 2, 4, 5, 7.

all MSS. गर्भं धत्तं.

विच्चं, although exhibited by all MSS. is, as the metre shows, a mere gloss.

18, 15 B ऋतुभिः

18, 17 A B अन्वत्तं.

19, 3 B C D G (orig.) Bs Th सत्यमिलमया.

all MSS. यासं (or या सं) इत्यमूदिषे । which I have altered in त्या सन्. (See Maitr. Samh. 1, 4, 3 ; page 51 of Dr. von Schröder's edition).

20, 2 C H (orig.) भीता instead of भीषा.

A (by correct.) Bs (by correct.) Th (orig.) H यज्ञपथावधात्

20, 4 all MSS. अस्त्रान्.

20, 20 C D यजेत.

ADHYĀYA IV.

2, 7 A G (orig.) Bs H (orig.) Comm. Bs and Ch. आनुपूर्व्य cf.

1, 17, 2 ; 3, 7, 7.

4, 5 D यथावनेजनं B (orig.) C Bs (on the marg.) यथावनेजिनं.

5, 1 all MSS. भूयास्य.

5, 11 C inserts वा before यवाग्वैव.

6, 9 A B D omit the sign of Pluti.

6, 10 B D (orig.) G (orig.) साचं.

7, 3 D G (orig.) Bs (by alter.) H (orig.) स्निह्यत्यनुयाजप्रसवेन.

7, 17 A D G (by alter.) Bs Th सवितरेतने.

10, 1 A लम्पतमददादाऊऊ-अददादाऊऊभ्यां B Th अददादाऊऊ-अददादा-
ऊऊभ्यां C अददादाऊऊ-अददादाऊऊभ्यां D G (orig.) Bs अददाऊऊ-
अददाऊऊभ्यां.

B (orig.) G Th नारीधाम्भां.

D Bs ज्यैष्ठानां A B C G Th H ज्यैष्ठानां cf. Taitt. Samh. 3,
4, 5, 10 इन्द्रा ज्यैष्ठानामधिपतिः ।

11, 1 B G (sec. h.) H आयाययति.

12, 9 all MSS. excepting D Bs वशीयान्.

12, 10 all MSS. (only Th had orig. ह्या) प्रख्यायन्ते; see Taitt.
Brāhmr. 2, 4, 1, 2. Āpastamba Śr. S. 4, 11, 5. On the
change between च। ह। ह्य see Dr. von Schröder's remarks
in Monatsberichte der Kgl. Preussischen Academie der
Wiss. 1879, page 6 (688).

all MSS. उच्छेप instead of उच्छेपि.

14, 2 C G (sec. h.?) Bs (orig.) Th अपिप्रेयात्.

3 C Bs. (orig.) सर्वद्वेषि.

4 C G (orig.) Th (orig.) लोमनखानि.

6 C दक्षिणप्रवणे वा। Bs (orig.) दक्षिणप्राक्प्रवणे वा.

11 C उत्तरतो instead of अन्तरेण.

12 all MSS. निपात्य; Śat. Brāhmr. 12, 5, 2, 7 निपात्य cf. Pe-
tersburger Wörterbuch s. v. पत् + नि.

15 C D कवीणो.

D G insert द्वाभ्याम् before अग्भ्यां.

26 all MSS. आवाणः; we should expect पावणः.

31 B उपस्थे ऽरणी.

36 D G (orig.) असौ सर्गाय लोकाय स्वाहा Bs (orig.) असौ सर्गाय
स्वाहा। Āśv. Grihya S. 4, 3, 27.

15, 1 A C D Bs अनवेक्षमाणाः Th अनवेक्षमाणाः B (orig.) G (orig.)
अनवेक्षमाणाः cf. ZDMG 36, 451, note 5.

Comm. प्रष्टो निमील्यन्तः.

4 C omits आदित्यम् before उपस्थाय.

6 C D G (orig.) Bs (orig.) नवरात्रं वा संक्षयनादृतानि.

7 A (orig.) C D G (sec. h.) नाघाहानि च.

9 C D G (orig.) Bs (orig.) पलाशवृक्षानाम्.

- 10 this sūtra is omitted in both MSS. of the commentary.
- 21, 22. Instead of भवन्ति पुरुषाकृतिं कलांर्षासूत्रैः is written in G भवन्त्यूर्षासूत्रैः, the words पुरुषाकृतिं कला being added on the margin. This is no omission of the copyist. We read still in D (a manuscript nearly related to G, although not copied from it) कला तूर्षां and may conclude from this neglect of altering the Sandhirules, that the omission of पुरुषाकृतिं कला is old and previous to the existence of both manuscripts.
- 16, 2 B लोहितं.
 B (orig.) C G (orig.) om. प्राप्तीवं.
 all MSS. excepting C उन्नरलोमं.
 3 A B D G Bs (by alt.) Th पलाशं.
 all MSS. excepting A B वारणेन instead of वारणेन.
 5 only D reads श्रीयतां; cf. Taitt. Brāhm. 3, 7, 14, 5.
 6 C G (by alter.) Bs (orig.) संनीय.
 8 D G पुत्रं.
- 17, 12 C D G Bs पद्भिः
- 18, 1 all MSS. with exception of D G Bs यजे, which I ought to have written;
 all MSS. समर्धनीमहं; for a better and more intelligible reading (संराधनीं) see Mantra-Brāhm. 1, 5, 6. Āśv. S'r. S. 8, 14, 4.
 5 A C G H संद्व्य B (orig.) संविद्य D संद्व्य Bs संद्व्य
 A (orig.) Bs (orig.) Th तस्यै ते देवि भवाय.
 10 C G (orig.) Bs H संनीय.
- 19, 3 A C G (orig.) Bs H संनीय.
- 20, 1 A B D G (third h.) Bs Th दुष्प्राप्तेरि ऽसि II दुष्प्राप्तेरि ऽसि.
 all MSS. excepting C H (sec. h.) सत्प्राप्ते.
- 21, 8^a A Bs H कांस्य.
 18 Bs. (orig.) omits वा before अभ्यवहरणं.

ADHYĀYA V.

1, 10 all MSS. कश्चित्°.

9, 6 A B C D H पित्रे G Bs (orig.) Th पितृ—A B C Comm.
राष्ट्रेत्य°.

all MSS. भूम नेडाः see Atharvaveda 4, 1, 2.; नेडाः = नयिडाः.

9, 7 क्विं, although left out in C and not to be found Atharvaveda 7, 14, 1; Taitt. Samh. 1, 2, 6B; Maitr. Samh. 1, 2, 5 seems nevertheless to be an old addition, as may be seen from what Professor Roth says in the preface to his edition of the Nirukta, page XLV.

10, 8 for other and partly better readings see Atharvaveda, 7, 73, 1.2.

10 see Atharvaveda, 7, 73, 6.

18 C Th H च होता; see Atharvaveda, 7, 73, 5.

21 see Atharvaveda, 7, 73, 4.

23 B G (third h.) Bs (sec. h.) स्वाहाहतयः C °हतः च
see Atharvaveda, 7, 73, 3.

32 see Taitt. Samh. 1, 6, 12, 2.

13, 3 B (by alter.) Th (by alter.) Bs चादृत्य; see Maitr. Samh., 1, 2, 9.

16, 7 C D G Th Bs (sec. h.) तस्ययाजय.

ADHYĀYA VI.

1, 2 A B G (sec. h.) Th (sec. h.) आनातं.

23 B (orig.) D G H (orig.) अनिर्वचनं.

3, 8 B D G Th यज्ञायज्ञियं.

C अग्नायः; all other MSS. अग्नायः instead of अग्नायः

11 A B (sec. h.) C G (sec. h.) Th (sec. h.) आपोरेवतीर; see
S'āṅkh. S'r. S. 9, 20, 7 [S'āṅkh. Brāhm. 11, 8: अथापो
रेवतीरिति प्रतिपद्यन्ते। नापोरेवत्यै पुरस्तात्किंचन परिवरेदिति तद्विष-
यितमनामग्नाय etc.]

- 6, 16 B G (orig.) Bs Th H साद्वसुप्रानरनुवाकः
 17 B C समानावतस्य.
 20 Bs उपशंशु.
 7, 8 B Bs omit the sign of Pluti.
 8, 1 A B C D उपशंशु.
 6 all MSS. तनूपाः ; see Taitt. Samh. 3, 2, 7c.
 7 D Th H चोद्गम्.
 9, 4 B (orig.) C D एकयूपेक्षेकादग्निनेपु.
 13 C समानदेवताः
 15 A G (sec. h) च instead of वा.
 16 B D पूर्वेषु.
 A B (sec. h.) C G (sec. h.) Th (orig.) कुरुति.
 17 G धा [ः] स्वाहा ; see Āśv. S'r. S. 3, 1, 14.
 10, 12 all MSS. with exception of Bs (orig.) एकादग्निनां.
 12, 7 from पवमान to 8 समुद्धो ऽसि left out in C.
 12 B (orig.) D G (orig.) प्रपश्यमानाः
 20 all MSS. चंदादिर् ; Taitt. Samh. 1, 3, 3F चंदादिर्.
 13, 4 D G (orig.) उपविशन्ति.
 7 A B (orig.) Bs (orig.) H (orig.) उत्तरेण.

ADHYĀYA VII.

- 3, 1 C अनभिधानं.
 5, 1 C वायु D Bs (orig.) वायूः.
 3 C भक्षयति.
 22 C Bs नारायंशो.
 6, 6 A B (sec. h.) D G Th प्रतिष्ठोत्पवन्नत B (orig.) C Bs (orig.)
 H (orig.) प्रतिष्ठोत्पवन्न उत. As व is sometimes written for
 उ and उ for व* and as a nom. sing. is required by

* E. g., 5, 6, 9 मदन्नीभि उदकार्थो (Bs) instead of मदन्नीभिर्. 6, 6, 67
 उपपश्यमान उत (D Th) instead of उपपश्यमान उत । 14, 61, 8 सामाना उपपद्यः
 (G) instead of सामानावपद्यः ।

the corresponding प्रतिष्ठा I prefer the reading of B C Bs H, which is in accordance with the solitary form प्रशास्त्र S'āṅkh. S'r. S. 1, 4, 5 and 7, 14, 9.

6, 7 C inserts उपरुद्ध before इति.

9, 1 all MSS. पदेसिमसीया A •सिया ; see Taitt. Samh. 5, 6, 8, 6.

3 some MSS. omit the sign of Pluti behind जातवेदे.

4 Th चर्धे' instead of चर्धर्चे'.

10, 11 In two Prayoga manuscripts in Professor Haug's collection (Munich, Royal Bavarian Court and State Library, Sanskrit, Nos. 85 and 145) is written काव्या राजाना instead of काव्ययो राजानेषु ; see Vājasaneyi-Saṃhitā 32, 72.

13 C D G (orig.) मन्दिष्टो.

14 G (orig.) Bs (sec. h.) Th तनूकथो D तनूकथो वो. I mention this reading, because it is one of the few proofs for the relationship between G, Th and D.

15 Prayoga 85 and 145 (see to 10, 11) वाचमहं देवीं वाचास्मिन्.

14, 9 D Th चो २ न्.

A G Th H (orig.) प्रशास्त्र आह D प्रशास्त्रा आह B C Bs प्रशास्त्राह.

12 G Comm. Bs यथासवनं.

15, 4 A (orig.) G (by alter.) Bs H (by alter.) इत्याष्यायतवतीनां.

9 all MSS. आष्यायितवतिप्रभृति.

16 D G (orig.) Th तिषो ऽनुयच्छति.

17 B उत्सृजते.

18, 2 from गौर्दाच to अश्वीय । लग्दाचे omitted in C.

19, 6 Th श्राश्ववेर.

21, 7 A B Bs Th (orig.) परिमितशस्त्रप्राकृतो.

24, 2-3 all MSS. प्रमाथा उदित्वस्य.

25, 5 C G (orig.) Bs H (orig.) ककुभिः.

10 G Th H (orig.) यत्तायज्ञियस्य.

26, 8 C om. पञ्चपदानां.

27, 24 Th om. अपि.

ADHYĀYA VIII.

2, 5 C अतुभिः.

3, 4 none of the MSS. shows समदन्, see Atharvaveda 7, 14,

4. Āśv. Śr. S. 5, 18, 2.

7 Bs षोडशि०.

6 अन्तःशब्दं is an adverb like अन्तर्वेदि । अन्तर्जानु । अन्तःसाम (Lāt. Śr. S. 7, 8, 5) and others.

5, 5 A (orig.) B D G (on the marg.) Bs Th उत्तो instead of उक्ता.

7 A B D Bs यद्येतं.

6, 1 B G (orig.) Th H (orig.) यज्ञायज्ञिद्यं.

5 B G Th H (orig.) यज्ञायज्ञियस्य.

17 G Th omit (orig.) यभयङ्गि.

8, 6 all MSS. गृहोक्तस्य ; Comm. Ch. गृहोक्तस्य.

C याददते instead of यादधते.

A (marg. addition) उपहृतस्योपहृतस्योपहृतो.

11 all MSS. आपुरस्ता.

9, 1 G (third h.) Bs तस्य सर्वस्यैतमेव जयजनममीति । १ ।

4 A (marg. addition) उपहृतस्योपहृतस्योपहृतो.

10, 1 Atharvaveda, 7, 67 ; Taitt. Ār. 1, 30. The verse seems to be incomplete.

Th. (orig.) Comm. Ch. धर्माणा.

C (orig.) व्यातिषस्यती instead of धर्मस्यती, but this is corrected on the marg. in धर्मस्यती. The reading सध्यानि is shown only by a marginal correction in C ; Vaitāna Sūtra 23, 15 ; Apastamba Śr. S. 14, 18 ; Āçv. Śr. S. 6, 12, 12.

11, 13 all MSS. अशतं ; better is the reading of the Mantra Brāhmaṇa I, 7, 5 अष्टतं.

all MSS. and Mantra brāhm. चां ; I should expect चां.

13, 5 A B C G (third h.) पञ्चकपाली.

15, 12 A D Bs H हार्दानं C हार्दानं cf. Taitt. Ār. 4, 9, 2 ; 5, 8, 2.

A (orig.) B C D G (orig.) Bs H तन्नायणे. Śat. Brāhm.

14, 2, 2, 22.

16, 1 G गद्ग पदा.

3 C इहापोषोया G orig. and, (as it seems, originally) Th.
इहापोजा.

17, 1 Prayoga Haug 85 and 145 भूरिदानां instead of भूरिजानां.

3 G (orig.) Bs (on the marg.) अभिभूयसि instead of अभिभूरसि.

20, 1 Prayoga Haug 85 and 145 अरचन् instead of अतचन् both
times.

22, 1 C inserts च behind ज्योतिषा.

Prayoga Haug 45 and 145 यज्ञाय instead of यज्ञियाय.

24, 1 D आ गच्छ instead of आ यच्छ.

A D G सुयोसुगः G (sec. h.) सुयो सुगः C सुतोन्सुगः B Bs Th
सुषोसुगः Prayoga Haug 85 and 145 तुयो अगुगः.

3 B (orig.) विष्टि instead of विष्टि Th हर्षा instead of धर्षा.

25, 1 C G Th वेगमैरयत.

C G (orig.) Th (?) छाः instead of छात्.

ADHYĀYA IX.

5, 2 see Atharvaveda 2, 5.

A B (sec. h.) खौर्षाप.

3 D E (orig.) omit the sign of Pluti.

6, 6 all MSS. गृणे Taitt. Brāh̥m. 3, 7, 9, 5 गवे.

G (orig.) सुतयो.

all MSS. न संयतः.

14 A (marg. add.) C E G Bs (orig. and third h.) विहुममिषिति

D shows a blank instead of •षमि•.

7, 2 all MSS., excepting B, प्रथममांघ्र्ययति । B प्रथममांघ्र्ययति.

9, 5 इन् is added afterwards in E Bs.

20, 1 E प्रष्टाङ्गती.

7 A (orig.) B (sec. h.) E (sec. h.) G (sec. h.) Bs (sec. h.)

आपोरेवसीषद्भृत्य see Śāṅkh. Śr. S. 6, 3, 11.

23, 4 D पृषो षो जलूपरखे प्राजापत्याजो विको गौरच इति पष•.

24, 7 B (orig.) C D E आग्नेयेन्द्रा.

- 26, 2 all MSS. ज्येष्ठाय । Taitt. Samh. 1, 8, 10, 1 इन्द्राय ज्येष्ठाय—
मित्राय सत्याय—वरुणाय धर्मपतये ।
27, 1 B D G (orig.) वृणवाय.
3 E चोद्यमानां.
28, 3 all MSS., with exception of G (first h.) and Bs (first h.),
सुष्ठतं.
Δ C E (sec. h.) G Bs पितृणां B D E (orig.) G (sec. h.)
पितृणां; see Taitt. Samh. 3, 3, 11 r.

ADHYĀYA X.

- 2, 1 C Bs (orig.) रथकरं शुभं
3, 6 all MSS. अनुचरा उत्तिष्ठ.
5, 10 C G (sec. h.) Bs (orig.) द्विः पूर्वः.
6, 1 C (sec. h.) D G (sec. h., but corrected back again) Bs
वृणवः.
12. 13 A and MSS. of the Comm. उत्तमोत्तमोत्तमार्धः । B (orig.)
C D E (orig.) G Bs (orig.) उत्तमोत्तमार्धः । तमो in B E Bs
added on the margin (E तमो पाठः).
15 B (orig.) C G (sec. h.) नाऊषौषिति.
17. 19 B तिषोऽन्त्ये.
9, 7 all MSS. द्वितीया द्वितीयस्य.
9 एवं त्यदस्य पूर्वस्य in E orig. omitted.
15 A हन्त्येनेषु instead of हन्त्येनेषु.
17 A E (orig.) Bs (orig.) चिदुभमिति B (orig.) C D G Bs
(marg. addition) चिदुभमिमिति. See Ait. Brāhm. 5, 17,
14.
11, 8 A G (sec. h.) प्रवर्द्धो, B C D Bs प्रवर्द्धो. E has been altered
several times, but seems to have originally agreed with A;
the orig. reading of G is not legible.
9 all MSS., with exception of G, वृष्टो.
B (sec. h.) E (on the marg.) Bs उत्तुष्यते.
12, 5 all MSS. with exception of Comm. M M अन्त्यायां.

- 7 D Bs (orig.) द्वाविंशतिं.
- 13, 5 B (orig.) यायाकामं (sec. h.) यायाकामं.
- 7 E G (orig.) चिकद्रुकीयाः A विकद्रुकीयाः.
- 8 E षोडशाक्षरेणावसाय.
- 18 A B E (sec. h.) G (sec. h.) Bs प्रशुक्रियं C D E (orig.) G (orig.) प्रशुक्रियं.
- 23 E यजन्ति.
- 26 E प्राङ्मुपाशु.
- 14, 4 all MSS. चिति युक्.
- B (orig.) C D G (sec. h.) Bs केतो ऽग्रिर्.
- 14, 6 all MSS. वाचस्यते हृदिधेनामन् see Taitt. Samh, vol. IV, p. 471; Taitt. Brāhm. II, p. 446, l. 12. Aśv. Śr. S. 3, 6, 8.
- 8 A B (orig.) C E (orig.) G Bs स र्पा वा एवंविद्वान्.
- 15, 2 A D E G तदयाः B (orig.) ते न्वयो (?), altered in ते दयाः C तं दयाः G (on the marg.) Bs तन्वयाः (Bs by the same hand originally ते, but struck out). The correct reading is probably तद् दयाः or ते दयाः MS. Comm. Ch. ते दयाः.
- A B (by alter.) C (not perfectly legible) D E G Bs (by alt.) पराञ्चो B (orig.) पराञ्चो C G (on the marg) Bs (orig.) पराञ्चो.
- 6 B (sec. h.) G (orig.) Comm. Ch. आयचवे G (sec. h.) D आयचवे.
- 8 B C E G स र्पा वा एवंविद्वान्.
- 6, 8 all MSS. स्त्रा ष्टैष्टाय Only Bs has once स्त्रा.
- 17, 4 all MSS. दृषिर्वी शरौर्.
- 6 all MSS. वातापे हवनश्रुतः See Taitt. Brāhm. II, 419, 15. Sākh. Brāhm. 27, 4.
- 8 C E (orig.) G स र्पा वा.
- B C D E G (orig.) Bs (sec. h.) होता अन्नपतिर्.
- 18, 6 all MSS. with exception of D विधेनामन्विधेम D has the corrupt reading विधेनामन्विधेम. All MSS. विधे त्वमस्माकं नाम; corrected according Aśv. Śr. S. 8, 13, 10.
- 18, 8 C ततो वै तेभ्यः कल्पत G तेभ्यः कल्पते, which is corrected in तेभ्यो कल्पते; the last word is not quite legible. B कल्पन्त.

C D E (orig.) G स ण्वां.

All MSS. कल्पन्ते तेभ्यो यज०.

20, 2 all MSS. येषां वा अपहृतपायानमेवं I ought to have written
अपहृतपायानं देवं according to Asv. S'r. S. S, 13, 14.

अपि नै स गृहपतिः instead of अप वै स गृहपतिः all MSS., except-
ing G (third h.) and B (orig.) where the whole passage
is left out and added afterwards on the margin.

21, 10 A (orig.) and, as it seems, originally E अभिषाय.

ADHYĀYA XI.

2, 13 E (sec. h.) G यज्ञायज्ञियस्य.

All MSS., excepting B, कंसस्य instead of संशस्य.

11, 10 E G (sec. h.) Bs (orig.) omit च.

11 C E G (sec. h.) Bs पुरुवमे इ इति.

12, 1 B (by alter.) C D E बृहतीकलोत्रियः.

13, 21 B D G (orig.) Bs (sec. h., but struck out again) बृहती.

14, 5 D G (orig.) Bs (sec. h., but struck out again) बृहती.

8 A E उद्धृत्य.

15 all MSS., excepting B, उपशंसस्य.

15, 11 B अन्यूखं.

12 Bs न्यूखं.

13 B C अन्यूखं.

ADHYĀYA XII.

2, 23 A B C (by alter.) Bs (on the marg.) सोविषाद्विद्यजिति.

26 C (orig.) ऊर्ध्वामेकाह०.

3, 4 A B C (sec. h.) G Bs (sec. h.) उक्थयानि.

21 A G (sec. h.) एकविंशतिहन्तेमेव.

6. 6 all MSS., with except. of D G and, as it seems, of sec. h. in Bs. प्रथमा त्यहात्. In G प्रथमात् त्यहात् is altered in प्रथमा त्यहात्.

13 B C अन्युखं.

7, 2. 3 Bs (orig.) उक्थयानि.

5 D शंसति instead of शस्वा.

8, 5 इति was originally omitted in D and is blotted out in C.

8 च orig. om. in Bs.

9, 2 A C (orig.) D E G (orig.) आयांस. In Bs च is added on the margin, but blotted out again.

3 A C (orig.) D G Bs उत्तमाम् B C (on the marg.) E G (third h., but struck out again) उत्तमान्.

17 A जरित्रं instead of जनित्रं. This is also the reading of a second hand on the marg. of Bs.

11. 13 all MSS., with exception of Bs, उपशंसस्य.

13, 4 A B C Bs वैराजं न्युक्षं.

6 B C Bs (orig.) विवृत्तिप्रत्यये. A D G विवृत्तिः प्र०.

14, v. 1 C like all other MSS. कोरम. but व (instead of म) on the marg. E कोरम.

v. 3 all MSS. एष इषाय.

v. 4 D दृषा.

A E Bs (sec. h.) अमोतका G अमोतफा.

v. 5 A B D E G (sec. h.) Bs धीं.

All MSS. श्रीषीहोषुर्नावोरस्तरं. As in this and many other cases the readings of the Saṅkhāyana MSS. agree with those used by Roth and Whitney in their edition of the Atharva Veda Samhita I have often adopted the corrections proposed by the editors of this work.

15, v. 1 all MSS. नष्टे. It ought to be निष्टे (निः ते).

v. 2 C D चरा जनन् G (orig.) चराजन्, on the marg. न Sec h चरन Bs चरा चरन्—C चर्हनिः.

v. 3 Atharvaveda 20, 127, 12. A प्रजा वधमिह.

All MSS. प्राता नि षौदति.

- v. 4 Ath. V. 20, 127, 13 all MSS. नेमा.
 v. 5 all MSS. विरूपः Ath. V. 20, 128, 12 वरुणं.
- 16, v. 1 A V 20, 128, 13 all MSS. अकरोरवि (D रविः). Only B has the correct reading.
 v. 2 A V 20, 128, 15 all MSS. शृङ्गं.
 A D सुसृजं; all other MSS. ससृजं.
 v. 3 A V 20, 135 13 B C (sec. h.) D इरामह.
 G उप सेधति.
 v. 4 A V 20, 135, 11 all MSS. हयं.
 All MSS. महः instead of वहः.
 v. 5 A V 20, 135, 12. C E (orig.) G (orig.) पौलु जवारस्मा.
 All MSS. बहः.
- 17, v. 1 A V 20, 127, 7.
 All MSS. सुनोता.
 v. 2 A V 20, 127, 8 B (orig.) C D E G Bs परिच्छिन्नः.
 All MSS. अकरोत्तम.
 All MSS. आसुनम्.
 All MSS. कूलायन्त्रणम्.
 v. 3 A V 20, 127, 9 all MSS. सन्यां B सयां.
 D परिश्रुतं.
 v. 4 A V 20, 127, 10 all MSS. पथो बिलं.
 B C (third h.) G (sec. E.) एयति D अयेति C (orig.) E G
 एजति. Only A has एधति.
 Sūtra 3 B G एतश्चः प्रलापो.
- 18, 1-9 A V 20, 129.
 2-3 all MSS. हरिक्लिका resp. हरिक्लिके; only G हरिकणिका
 resp. ०के.
 8 C प्रदाकवः; on the marg. ग (instead of क) D शृदागवः.
 10-18 A V 20, 132, 2-12.
 11 B कर्करीकी.
 12 all MSS. कदात; G (sec. h.) तदात.
 19-20 A V 20, 131, 10-11.
 19 all MSS. पौव.
 19, 1-2 a b A V 20, 135, 6-7.

2 c d 3 A V 20, 135, 9-10.

All MSS., with exception of B, राघः प्रत्ययभूषीहि.

D ददति यद्वरं.

4 A V 20, 135, 8.

All MSS. with exception of B G चेता.

All MSS. चविद्धः; the correct reading would be जविद्धः.

B विपतिं instead of विभतिं.

20, 2, v. 1-5 A V 20, 128, 1. 3. 2. 4. 5.

v. 3 D अग्रययंस्तं, all other MSS. अग्रययस्तं

v. 4 all MSS. परिष्वजिष्ठो or •जिष्ठो.

All MSS. अर्द्धं.

D ग्रन्थुतः G (first h.) ग्रन्थुम; all other MSS. ग्रन्थवः.

All MSS. पराददिः.

21, 2 A V 20, 128, 6ff.

v. 1-2 all MSS. संमितः.

v. 5 A E Bs महिषी खनस्या B C महिष्यनस्या D महिष्यनस्या
G seems to have read महिषी खस्या, above which is
written खन but ख is struck out. Since खनस्या is op-
posite to खस्या in v. 6 (just like खनाशः to खाशः and
खयामी to सुयामी) this reading is preferable to that
of the Atharvaveda edition.

All MSS. च युधिगमः instead of चायुधिगमः.

2 G Bs प्रवक्रिकाः.

22, v. 1-6 A V 20, 133.

v. 4 D तिष्ठन्ने वाव all other MSS. तिष्ठन्नेवाव This is another
of the few cases, in which the readings of the S'āṅkhā-
yana S'rauta Sūtra MSS. are preferable to those of
the A V. The correctness of एव is proved by the
following verse.

v. 5 B स्रक्षणायां.

v. 6 D संश्रद्ध, all other MSS. श्रद्धम्.

v. 7 is missing in B D Bs. In A C G written on the
margin.

23, A V 20, 134.

1 A अधराक् ङिलीपङ्गिलीपते B अधराङ्गिपङ्गिपते C अधराङ्गिलीपङ्गि-
लीपते D अधराङ्गोपते E अधराक् ङि (ङि) लिलीपङ्गिलीपते G
अधराक् ङिलीपङ्गिलीपते Bs अधराक् ङिलीप ङिलीपते.

2 A V 20, 135, 1-4. 134.

4 B C D अस्थिति.

5 B C E G Bs विष्टो.

24, 2 A V 20, 136.

v. 1 C भुगो altered in भगो B भगो See Vāj. Samh. 23, 29.

v. 2 B Bs छधः.

v. 3 all MSS. स्थूषेन.

All MSS. पशु instead of पश०.

All MSS., with exception of B (orig.) and G (sec. h.)
सिकताखेव.

v. 4 D G (orig.) यव instead of यम.

All MSS. अधोदनं (D अधो० B (orig.) अधो).

v. 5 all MSS. with exception of D and Bs छकवाकं (G orig.
०पाकं) Bs छकवाकु D ०कचाकं.

v. 8 all MSS. with exception of B (prima m.) योदनं.

6, the manuscripts are at variance as to the number and
character of the i-vowels, which are to be repeated
here several times, e. g., A वी इ इ इ इ इ B (orig.) वि इ
इ इ इ, altered in वी इ इ इ इ इ. I have followed a
notice to be found in Varadattasūta's commentary:
अथ प्रतिगरे विप्रहतयस्य इकारा ह्रस्वाद्यतुर्थः स्रुतः। एवमपरो द्वौ
चतुष्कौ। नतः किमयमिदमाहो ओ ओथा मोदेवेति प्रतिगृह्णाति। See
Asv. S'r. S. 8, 3, 31.

26, 11 A B C G बैराजं न्युहं.

27, 4 B D G (orig.) Bs उक्थानि कुर्युः.

A C G Bs (sec. h.) चातुर्विंशिकान्युक्थानि.

5 B Bs उक्थानि कुर्युः.

A C G Bs (sec. h.) रेकादिकान्युक्थानि.

ADHYĀYA XIII.

1, 8 B G (orig.) and Comm. MSS. कध्वं च.

5, 16 A सवनौयं.

17 all MSS. विहव्यो. We should expect विहव्यम्.

21 D संस्थितायां.

6, 4 all MSS. दत्ता.

7 C G (and orig. B?) अधिदग्धे.

12, 10 D कृत्स्नमवेदमन्त्रतम्.

B (orig.) अवप्रष्टस्य G (on the margin, but corrected back again) °सृ°.

All MSS. अनागात् cf. Taitt. Brāhm. 3, 7, 10, 6.

12 C, G (third h.) Bs अवत्साद्य.

13 Bs inserts between विद्वं and समिं यज्ञं by marginal addition.

C (on the marg.) G (on the marg.) Bs दधातु instead of दधामि.

14, 7. 8 C G (sec. h.) प्रष्टाशमनीयः.

15, 9 Bs (orig.) पलहार्यं च, but च is struck out.

16, 5 (14) B (orig.) पडहः.

18, 4-5 A B C D शतरात्रोर्ध्वं पञ्च° G (orig.) शतरात्रो ऊर्ध्वं or ऊर्ध्वं,
this has been altered by two different hands. Bs शतरात्रोर्ध्वं.

19, 20 A C D G अभिलवस्थाने.

12 C यथार्थमिति प्रैषः.

D G (orig.) बृहस्पतिसवः.

24, 14 B D देशकालः संनिकर्षं.

17 A Bs (orig.) संधातिकाद्.

25, 6 D चुक्कपातायितम् G (sec. h.) चुक्कग°.

26, 2 A B G Bs संवत्सर उपसदः.

27, 7 C (by alter.) D G सहस्रमहानति°.

29, 8 all MSS., excepting A, बृहत्साम.

9 C (orig.) D G (sec. h.) Bs पौर्णमासेन.

10 B C D रथन्तरं सामा.

12 B G अपोनघ्नौयं, which is in G altered in °नघ्नं and by

third h. in °नप्रियं.

13 B G (orig.) Bs (orig.) अपोनप्रीयस्य.

15 D G (sec. h.) सरस्वतीमतियन्ति.

21 C पुरुषो.

All MSS. दत्ता.

29, 31 A हार्षद्वैतम्.

ADHYĀYA XIV.

2, 21 A C D G (sec. h.) अदितिं वान्वग्न्याधेयं.

3, 18 C (on the marg.) D G पशौ च A पशु च.

7, 1 C (orig.) वरुणप्रघासांस्तमाहरत् altered in °प्रघासांस्तमाहरत्.

8, 1 C (orig.) साकमेधांस्तमाहरत् altered in °मेधांस्तमाहरत्.

7 D दृष्टं.

10, 16 A B Bs क्रैलिनी, which I ought to have written.

17 C (orig.) पर्वणि.

11, 10 all MSS., excepting C, °बलमिदोः.

12, 10 D उत्तरितायै.

11 C अश्ववामहा २ इति.

13, 3 C (sec. h.) D Bs (sec. h.) सौवामणादयानि C (orig.) सौवाम-
णाधेयादयानि.

14, 1 all MSS. बलमिदा.

16, 7 B जपित्वा instead of वा. Comm. Ch. भक्षयित्वा instead of वा

17 B (?) G (sec. h.) Bs Comm. Ch. अपश्यद् तेन C अपश्यद्भूतेन.

The same sacrifice is mentioned Āśv. Śr. S. 9, 5, 11.

18. MSS., excepting D, भुवं ते.

22, 3 C D G ग्रामणिसकः.

4 C (orig.) G (third h.) श्येनाजुरौ C (sec. h.) °जुरौ.

A C G (sec. h.) चुरमपिशीर्षच्छिदो C °च्छिदौ. No. MS has

चुरपवि

6 A B G (sec. h.) दृष्टप्राकृतो.

7 G दृष्ट.

22, 15 A B G Bs वैभौदको C (orig.) D वैभौतको.

18 A B G (sec. h.) श्वनभ्ये G (orig.) श्वनभ्ये.

- 19 A B श्वचमाम् G (orig.) शिषचमाम् C शिवचमाम्वापः.
 20 A C उपोत्पुष्या (the original reading of C seems to have been •पुष्या) G (orig.) Bs उपोत्पुष्या.
 21 C (sec. h.) D G ईमेतेयत्.
 All MSS. श्री द्वादशार्चं.
 25 च omitted in C D.
 27, 1 B C Comm. Ch. परिदध्रे.
 All MSS. उशनसोमं (cf. 27, 13 उशनवती).
 28, 8. 9 the words from •मद्रदधत to परिगृह्य are om. in B and Bs, but added on the margin.
 29, 1 B Bs (on the marg.) येनैमौ instead of येनैनौ.
 A C D Bs कुलायसेन G कुलायसेन.
 3 all MSS., excepting G (third h.), संख्येते.
 31, 1 A B D Bs व्येष्टः सोमः.
 B D कनिष्ठः कुलौनस्य.
 5 B G Bs Comm. Ch. व्येष्टाभियाहारे.
 32, 9 B Bs स्तुते विंशतं शतवल्गान्. The omitted word is added in both MSS. on the margin.
 33, 4 Bs (orig.) G (sec. h.) वृष्टानि.
 34 in C originally placed behind 36.
 35, 2 A B D G (third h.) Bs (orig. and third h.) इत्येन्द्रावरुणाभियाहारे.
 36, 2 C G (orig.) om. इति.
 37, 1 D इन्द्राविष्णू ह.
 38, 1 C D G अभिमृतिनाभ्यभवत्.
 40, 1 A B G (orig.) Bs Comm. Ch. गमिष्यन्मभि नो सुरा भविष्यन्मप.
 C D G (sec. h.) Comm. M M omit the words between गमिष्यन्मि and उप.
 C (orig.) G (sec. and third h.) सायत्नं.
 16 Comm. Ch. and M M दीचवीयाः.
 42, 18 A B C Bs अग्निष्टोमो.
 19 A B (sec. h.) C Bs उक्तयो.
 20 A B (not quite legible) C G (sec. h.) Bs अतिराघो.
 43. 44. The words from अजितं to अपमः are omitted in Bs,

from वजितं to अपश्यन्तना in B, but added in both MSS., on the margin.

48, 1 A (?) B (orig.) G (orig.) सर्वजितं.

50, 1 A D G अरुमुखान् B (orig.) अरुमुखान् C अरुमुखान् Bs अरुमुखान् Bs सालावकेभ्यः. See Kaush. Brāhm. Up. 3, 1.

A C G (orig.) Bs Comm. Ch. एवं चरिष्यन्ममि.

50, 1 all MSS. अरु वैव गच्छति.

51, 1 G पाप्या (altered by several hands) C (?) Comm. Ch. (orig.) पाया.

56, 13 G निष स इत्येकं.

57, 20 B C D G दृष्टवे.

60, 1 D G प्रजापतिकामा.

61, 1 Comm. Ch. योनयो.

5 B C G (sec. h.) Bs (orig.) दृष्टानि A D G (orig.) Bs (third h.) दृष्टानि.

62, 2 Comm. Ch. सोमेन instead of सो जेन.

72, 1 C D G (orig.) आद्यानां G (third h.) आद्यानां (sec. h. आद्यानां ?) Comm. Ch. (once) आद्यानां.

C D Comm. Ch. औद्यानां B (orig.) G (orig.) Bs (orig.) C (sec. h.) औद्यानां.

8 B C G Bs (orig.) सैषधन्वा.

73, 3 all MSS. •मुखतरः सपुरोडाशोवनिष्टु• । Paddhati सवालमुख रकखरसपुरोडाश रको वनिष्टु• । Comm. सवालमुख रकः प्रथमः । अनन्तरं सपुरोडाशो द्वितीयः । वनिष्टुसवसृतीयः । See Pañcaviñca-Brāhm. 25, 7.

A वनिष्टुसव• B C D G (sec. h.) Bs (sec. h., the original reading is illegible) वनिष्टुसव• G (orig.) वनिष्टुसव. I think the correct reading is सवालमुखतरसपुरोडाशोवनिष्टुसव• (•पुरोडाशोः वनिष्टु•).

D G (orig.) Comm. Ch. ओदनिष्टव.

75, 2 D G (orig.) आयुः instead of आपुः.

77, 2 B C G (by alter.) Comm. Ch. अतुर्विंशतिः G (orig.) अतुर्विंशतिर्लेरि.

78, 2 C G अतुर्विंशतिर्लेरि.

80, 1 D मृदुर्तस्त्रोमा निमिषा हाचितिकासाः.

84, 3 A •ष्टष्टाः.

ADHYĀYA XV.

1, 16 A B C (by alter.) G Bs चतुरस्रो.

24 D G (sec. h.) ब्रह्मसाम्यालभ्यन्ते.

26 B Bs (orig.) परिचायौ Comm. Ch. परिचायौ. Paddhati:
(Manuscript of the Deccan College Library) परिचायौ.
च om. in B.

28 D Bs (orig.) उत्कृष्टेरन्.

30 A B G Bs Paddhati स्रकासो वा.

31 all MSS. सप्तदशलोमो.

3, 1 A B D (?) G Bs मधुनायो.

3 all MSS. प्रगाथा ऊर्ध्वं.

11 all MSS. उपर्गसस्य.

4, 9 G (orig.) अनुपूर्व्यं.

5, 13 A G (orig.) Bs वतां यामो.

7, 8 all MSS. अनू (B and Bs. orig. अनु.

8, 13 G (by alter.) •नुपूर्व्यं.

21 G (sec. h.) अनुपूर्व्यं.

10, 6 C निवृत्प्रभृतिभ्यो.

11, 1 C D परियामीति B (orig.) परियामि G पर्यामीति (!).

4 A B Bs (?) सलिले न्ये नने.

12, 1 C D परियामीति G पर्यामीति (!)

13, 6 B (orig.) •मदलतीये बृहस्पतिसवे च; the last two words are
struck out: G (orig.) •मदलतीये तत्राभिषिच्यते बृहस्पतिसवे च; the
words from तत्र to च are struck out.

14, 4 C D G (different h.) om. इति after सत्यप्रसवाय.

G (orig.) Bs (on the marg.) पूर्णो पशुभ्यः.

8 A G (orig.) ओचियादृष्टपदं.

13 A B Bs Comm. Ch. (twice) पट्टोदीर्घां G प्रट्टोदीर्घां; instead
of प्र there was originally प written by the same hand

and on the same line. This is again written on the margin.—C D दृष्टौद्दीर्घा; दृष्टवाद् is, according to the *Sabdakalpadruma* (see *Petersburger Wörterbuch*), shown by the *Amarakośa*. Loiseleur and Colebrooke write प्रष्टवाद्.

16, 8. 11 G इतिना.

10 D Comm. M M (by alter.) विष्टोमेन.

A B Bs दृद्युन्ना अभिप्रतारण (on the marg. of Bs. रि) D दृद्युन्ना अभिप्रतारिण C दृद्युन्ना अभिप्रतारिण altered in दृद्युन्ना अभिप्रतारिण G दृद्युन्ना अभिप्रतारण altered in दृद्युन्ना अभि०.

17, v. 2 C (sec. h.) पिता पृत्रेण जातस्य.

v. 4 B C Bs (orig.) आत्मा हि यज्ञः. See Max Müller's *History of Ancient Sanscrit Lit.*¹ pag. 574 note.

A Bs अतिता ऋणी.

All MSS. स दरावती.

v. 5 all MSS. लोको वदावदोः

v. 6 all MSS., excepting Bs, पश्यो विवाहाः Bs, Comm. (पश्यो विवाहरहिताः!), Streiter, Böhlingk पश्यो विवाहाः.

v. 8 all MSS. आभूतिरेषाभूतिर्बीजं this is to be resolved in आभूतिरेषा आभूतिर्बीजं (she is ābhūti-procreation.; the germ is ābhūti; it is hidden in her.)

v. 10 all MSS. येनाक्रमन्ते पुत्रिणो ये विशोकाः.

All MSS. तस्मान्ने मातर्यपि मिथुनं चरन्ति. I think that either

स्म or ते is superfluous.

18, line 2 A (orig.) Bs (first and third h.) उवाच । स वरुणं राजानं.

line 18 all MSS. except G (sec. h.), प्राप्नोत्यथ ला.

line 19 all MSS. स च संनाहं प्रापन्नं. This is to be altered to

प्राप तं, as Professor Böhlingk has already observed.

19, verse 1 G वषट्करो B निषड्करो.

A G चन instead of जन.

verse 2 all MSS. चरन्ति; it is a regular subjunctive.

verse 4 all MSS. शेरते स्य (D शेरन्ति).

verse 5 B (sec. h.) C D G अयमाणं B अमाणं altered to अयमाणं.

verse 6 A B अपविशन्.

C G पक्षमाणं. This is in G corrected to पक्षमाणं and again to भक्षमाणं; B Bs and Dr. Streiter भक्षमाणं. I think that Dr. Streiter is right in maintaining that these words पुत्रं भक्षमाणं have originally been a mere gloss. They are not found in the version of the Aitareya Brāhmaṇa.

C चरण उपयाय Cf. Böhlingk, Sanskritchrestomathie.

20, line 1 B C D Bs (orig.) omit ह behind तस्य.

line 5 all MSS. दत्ता.

line 7 D G (sec. h.) तेन instead of चनेन.

21, line 3 and 6 B C G (orig.) Bs (orig; on the marg. ता) गतं दत्तारं.

22, line 8 Streiter सुहृदयस् (5); Aufrecht (Ait. Brāhm.) सुहृदयतमस्.

A B सुहृदयंस्तु C D Bs सुहृदयं नु G सुहृदयस्तत्र.

All MSS., with the exception of D, here and further on उत्तृष्ट्यामि.

line 10 A B G Bs insert नु behind विद्यान्.

line 18 B D C (by alter.) कर्तृकथां A C (orig ?) G (orig.)

Bs. and Streiter कर्तृकथायां.

24, line 4 तं वै विद्वयां all MSS. I propose to write instead तं वै विद्वयां ; त and त्व are sometimes confounded (instead of तमेवैतस्याः संस्थामधिगच्छे: A Bs C तमेवै at the end of 22.

Instead of शासहसं (24, line 9) D G शासहस्त्वं.

line 9 A Bs and Streiter चलिषत B C D G चलिषत.

line 15 A B Bs यः सहात्तातकं.

line 15 A (orig.) and Streiter कुर्यादेनत्ततो ऽपरं. This is also likely to have been the original, but now illegible reading of Bs. On the margin is written instead •स्ततो which is corrected back again to •त्ततो. Comm. कुर्यादेनत्तातकं ततो ऽपरं.

line 16 A Bs मापगाः शौद्रान्यायाद् B मापगाच्छौद्राण्यायाद् CG मापगाः शूद्राण्यायाद् (G sec. h. च्छौद्रा.) D मापगाक्षूद्रान्यायाद्. See Böhlingk's note on this passage, Sanskritchrestomathie, page 352.

25, line 2 A (orig.) B राजपुत्रं.

All MSS. स वै यथा नो जपय We should expect जपयाः

Cf. Ait. Brāhmu.

line 7 D G (orig.) स्यात्तव.

B (sec. h.) C D G जेष्टाः B (orig.) जेष्टाः.

C D प्रजाः स्यात्.

line 10 instead of सोऽर्हादाय मे त्रियै, for which Böhlingk writes सोऽर्हादाय मम त्रियै. I propose मे सोऽर्हादाय मे त्रियै.

A B C G ब्रूयात्सोऽर्हादाय.

26, line 2 B (orig.) C (third h.) स्यात्तु A D G Bs स्यात्तु.

The best reading is given in the Aitareya Brāhmaṇa : स्यत्.

line 4 C D G पुण्याः A B Bs पुण्याः.

line 10 all MSS., excepting D, वयां समीत्य.

27, verse 1 A B Bs G (sec. h.) चकर्त माः.

verse 2 A B C G

C D गायिना.

A C D G सर्वं राधास्तु B राधास्तु. The orig. read. of Bs is not quite legible.

A C D Bs एष द्विवाचिनः B तद्वि वाचकः G तद्विवाचिनः G (third h.) तद्विवाचकः I prefer to read with Streiter एष वः सद्विवाचिनः.

verse 3 B C D G Bs (orig.) तमन्वितः.

verse 4 A B (only indicated by sec. h.) C (only indicated)

D G (sec. h., but struck out again) Bs (sec. h.) युष्मांसिदाय

All MSS. बोदेता. I propose बोदेता.

C D G Bs (sec. h.) याम् च.

verse 5 B D ज्येष्ठे ज्येष्ठे C ज्येष्ठे ज्येष्ठे.

C D G गायिना (three times).

line 11 all MSS. परशतर्गायं.

line 15 A B संप्रमुच्यते C G Bs (?) संप्रमुच्यते D and Streiter संप्रमुच्यते I prefer the active form which is shown by the Aitareya Brāhmaṇa.

line 15 राजाविजितौ Comm. विजयामर्षः Nārāyaṇa on Āśv. Sr. S. 9, 3, 13 यः परबलं युद्धेन (युद्धेन ?) विजितवान्. Sāyana

(Aufrecht, Aitareya Brāhm. p. 387) यदि विजयोपेतः स्यात्.

line 15 B D G (third h.) अथ यजमानः instead of प्रययजमानः.

ADHYAYA XVI.

- 1, 2 Comm. Ch. प्रष्टनौष.
 6 C G (by alter.) प्रतिमुद्धते.
 14 B (by alter.) C पथिनां.
 16 C D G चत्रसंप्रदीतृषां.
 23 C D G (sec. h.) Bs अध्वर्यो इ.
 2, 16 all MSS. except B (prima manus) कुवेरो.
 25 Aśv. S'r. S. पथितः instead of पथतः.
 3, 3 C G (orig.) उपस्त्रावानो.
 7 B (orig.) गौतमस्य.
 14 A (orig.) B C (orig.) Bs (orig.) किंपुत्रय A (on the marg.)
 C (on the marg.) D G Bs (on the margin, but corrected
 back again) किंपुत्रय.
 3, 18 all MSS. आस्तवं.
 23 A उत्तमे चोत्तरस्याः प्रणवन् (मे and र by alter.) B C उत्तमे
 चोत्तमस्याः प्रणवन् D उत्तमे चोत्तमस्याप्रणवन् G उत्तमे (sec. h. ० रे)
 चोत्तरस्याः (sec. h. ० मस्याः) प्रणवन् Bs उत्तमे चोत्तमस्या प्रणवन्
 (sec. h. ० रस्या । but struck out again.)
 C मित्र इति च सूक्तम्.
 3, 28 G (orig.) Bs (orig. as it seems) पर्जन्यान् B G (sec. h.) Bs
 (sec. h.) पर्यग्यान् A पर्यजान् C D पर्यग्यान्.
 33 उपनिपातयन्ति all MSS.
 36 all MSS. गृदं Taitt. Samh. 7, 4, 19 g. Váj. Samh. 23, 21.
 C D G Bs (on the marg.) अर्वाङ्गमस्त्रिम्.
 4, 2 B मध्य एजति C D मध्य एजतु G (orig.) Bs (orig.) मध्यमेजतु.
 A G Bs C पुनर्नि (द्वि) वेति B (orig.) पुनर्नैव B (sec. h.) D पुनर्निव
 4 B C D यदरिणौ.
 A (orig.) B (sec. h.) जाया instead of जारा.
 C D G पात्तागलीं Bs illegible. Comm. Ch. (orig.) once
 पारागलीं and once पावागलीं.
 5 Comm. Ch. अनुचर्युः.
 6 A G (sec. h.) धियस्युत B (orig.) ययस्यत. (alt. to धीयस्यत) G
 येयस्यत D G (orig.) ययस्युत Comm. Ch. ययस्यत. The orig.
 read. of Bs is illegible.

A G Bs Comm. Ch. चोतुर्.

A G (orig.) D Bs (by alter.) माचं.

B C D G Comm. Ch. षड्.

6, 1 v. 1 all MSS. पदेस्त्रिंशः Comm. Ch. पदे स्त्रिंशं See Vaitāna
Sūtra 37, 1. Kātyāyana S'r. S. 20, 7, 11. Āśv.
10, 9, 2. Lāt. S'r. S. 9, 10, 9.

v. 3 B वल्लहामसि D (= Lāt. S'r. S. 9, 10, 11) °वल्लहामसि.

v. 4 B (sec. h. ?) D G (third h.) भवत्युत्तरा.

2 D शुक्लन्ति.

7, 4 C D G वान्त्वान्या.

9-10 C G अयवस्थाभिर्, resp. यवस्थाभिर् the other MSS. °वस्थाभिर्
Comm. अयवस्थाभिः अयवद्विताभिः.

8, 5 C निविदो.

5. 16 Comm. Ch. पञ्चमाङ्गिकानि.

16 B निविदो.

9, 1 C G हरितः सजं.

10 C D G (third h.) यजते.

13 A B G (by alter.) कौशलो C D G (orig.) कौशलो.

14 C G (sec. h.) मरुत.

A आविचैत.

22 B (orig.) Comm. Ch. and M M पुरुषेभ्यश्चात्रक्षणानां; all
other MSS. पुरुषेभ्यश्च त्रक्षणानां Cf. Lāt. S'r. S. 9, 10, 16. 11,
1 Āśv. S'r. S. 10, 10, 10.

10, 3 C G (fourth h.) उपजनस्याया°.

9 A D Bs (third h. on the marg.) Comm. M M अपिपातयति
B C G Bs अपिपाचयति; Comm. Ch. om. त or य and adds
य on the marg.

14 D G पारिष्वियैर्.

11, 5 B (orig.) C (orig.) भाव्ये D भाव्ये G (sec. h.) भाव्ये.

8 C G (orig.) Bs (orig.) वैददश्वे D G (th. h.) वैददश्वे A B Bs
(sec. h.) Comm. Ch. वैददश्वौ.

11 C G (sec. h.) वृन् G (orig.) वृन्.

A B C G (th. h.) तद्विष्णुः प्रज्ञाके A तद्विष्णुको.

17 Bs प्रायोगिः.

- 20 A B (by alter.) Bs (by alter.) वयः.
 A Bs पारश्वे.
 26 A B (on the margin) G (fourth h.) Bs प्रकृतः काळः पृथगे.
 A B (by alter.) G Bs (by alter.) मातरिच्यनि B (orig.) मातरिच्ये
 C मातरिच्ये D G (sec. h.) Bs (orig.) Comm. Ch. मातरिच्य.
 12, 8 A प्रथमं (alt. to मे) B G Bs प्रथमं C प्रथमे (which seems to be
 alt. to मे) D Comm. M M प्रथमे Comm. Ch. once मं, once मे.
 9 A (on the marg.) G (on the marg., but corrected back
 in द्वि०) तृतीयं.
 14 C (third h. on the marg.) G (orig.) पुरुषश्च instead of
 पशवश्च.
 17 all MSS. आसन्नं.
 19 B (by alter.) C D G चद्रिगे. 20. Comm. (Ch. चरणम्.
 14, 3 G Comm. Ch. साहात्रनिके A B C D Bs महात्रनिके.
 4 A B G Bs (by alter.) साहात्रनिके C D Bs (orig.) महात्रनिके.
 5 A G Bs (by alter.) साहात्रनिके B C D Bs (orig.) महात्रनिके.
 15, 11 C सृष्टम् G संप्रथम्, alt. to सृष्ट Kāt. Sr. S. 21, 2, 6.
 Sat. Brāhm. 13, 7, 1, 9.
 12 B G Bs (orig.) चिणवस्तुस्थित्ये.
 20 A C G Bs सद्भूमि Cf. Sāṅkh. Sr. S. 16. 9, 22.
 16, 3 B Bs (orig.) Comm. Ch. दिदास्य.
 D उपमंले G (third h.) Bs (orig.) Comm. Ch. (orig.)
 उपमंले B (sec. h.) Bs Comm. Ch. सृष्टेव.
 17, 4 A G (sec. h.) चविदि.
 8 C D चवरोहम् B चसाहम्, altered to चरवं G चसहम्, altered
 to चवरोहम्.
 18, 2 C D G Bs एव सर्वत्र A B एवं सर्वत्र.
 8 all MSS. (except those of the comm.) प्रह्वो.
 10 A B C G (third h.) हृदयेः A (sec. h.) G (orig.) D Bs
 हृदयेः C D G (third h.) संशदिने.
 11 all MSS. विजयनामत्र प्रणयिताया (Comm. Ch. विजयनाम्).
 12 B (orig.) C D G Bs (२) यदि च.
 13 B (orig.) Bs Comm. Ch. विमिन्वलि A B (by alter.) C D G
 विमिन्वलि.

- 14 A B (by alter.) सुनिर्वाधैः B (orig.) सुनिर्वाधैः C D G Bs
सुनिर्वाधैः (C घः) Bs (th. h.) Comm. Ch. सुनिर्वाधैः.
- 15 D G (orig.) Bs (by alter.) सर्वोपधं. 21 All MSS निषिद्धं.
- 21, 9 C D G अतिराचं.
- 20 C G (th. h.) द्वितीये ऽहंकराति.
- 31 A (orig.) B Bs (by alter.) द्वितीयस्य C D G Bs (orig.)
द्वितीयस्य.
- 22, 9 A B (by alter.) उपपराक.
- 10 A C D G प्रजिघांसन्.
- 12 A B G (orig.) Bs (orig.) Comm. Ch. यान्येका (यान्येका).
- 25 C G (sec. h.) Bs (orig.) यादयिना.
- 23, 8 C D G (orig.) अथैवाचेयद्यतुं A अथैवा राचेयतुं.
- 11 D G दणवं.
- 12 D G (orig.) दणवी.
- 24, 2 A (orig.) B Bs (orig.) पाङ्क्तो वै यज्ञः । वै is omitted in C D G.
- 10 A (orig.) D G (orig.) वर्षिष्ठः.
- 11 B (orig.) D G (orig.) सर्वाहलौः.
- 14 C D G Bs दृष्टस्य.
- 15 D पद्याभिः C G पद्यमाभिः.
- 26, 4 A Bs (orig.) Comm. Ch. प्रवल्हः C G Bs (sec. h., but
altered again) प्रप्रवल्हः D प्रप्रवर्हः B प्रप्रल्हः alt. to प्रवल्हः.
- 29, 3 B C G नव वा अग्निः.
- 6 A D Comm. Ch. निगुह्यानां C निहृत्त्वानां G निहृत्त्वानां B
निगुहृत्त्वानां । छ is cancelled in B with yellow colour
and त्वा is altered to स्या The orig. read. of Bs is not
quite legible.
- B C Comm. Ch. प्राप A D G Bs प्रापन्.
- A B Bs कौमन्त्यस्य C D G कौमन्त्यस्य Cf. 16, 9, 13.
- 29, 7 C D G यज्ञकामा अन्यान.
- 8 B विजानो भूम् G (sec. h.) भूः (th. h.) भूम्. All MSS. विजिज्ञां.
- All MSS. except D and Comm. Ch. लमेवैतन्.
- 30, 6 A B C G ०४ष्टो वा.

ADHYĀYA XVII.

- 1, 2 Ch. कतिपय आर्हेन.
 5 B विन्देत.
 9 B Ch K संदुः.
 16 B Ch. परःपुरुषे K परंपरुषे.
 18 K तस्य तदुपकल्पयेत्.
 2, 4 all MSS. द्विवायाम एतावद्.
 3, 12 B अवघाटरीकाः K उपघाटरीकाः.
 4, 1 Ch. K (orig.) दुन्दुभीन्.
 B Ch (orig.) संहननान्.
 B K उपकल्पयन्ति.
 2 B Ch. (orig.) संहननान्.
 5, 5 B K आखणाय Ch. आपणाय.
 6, 1 all MSS. (with the except. of Ch. sec. h.) बण्डखलतीत्यपकल्प-
 यन्ति. The commentary considers this the correct form.
 It says बण्डय खलतिथ्य बण्डखलतिथ्य बण्डखलति [?] सर्वा इन्द्रो विभाषा
 एकवद्भवतीत्येकवद्भावः । स नपुंसकमिति (Pāṇ. 2, 4, 17) नपुंसकत्वाद्भवता ।
 बण्डखलतीति. Ch. (sec. h.) बण्डखलती इति.
 4 Pāṇini 2, 4, 25.
 7, 11 B K बर्हिर्वेदि.
 Ch. सदःसदः प्रहृत्य B K सदः प्रहृत्य.
 K प्राङ्परि दधति.
 13 Ch. शुष्कभट्टारीयं. B K भट्टगा.
 9, 6: Ch. संसंसेत् B संसंसे K संसंसे. I propose संसंसेत्.
 10, 5 B Ch. (orig.) K (orig.) उत्कर। क has been alt. to क्ति in
 Ch. and K। Comm. उत्किरौ भूलितौ—उत्किरन्ति निक्षिपन्ति अनितारः.
 6 B तद्विशालान् (or म्).
 10 B संभयेत्.
 15. B Ch. (sec. h.) अभिनिवील्लं K अभिनिबिल्लं which seems to
 have been altered by sec. h. to वील्लं Ch. अभिनिवील्लं.
 16 B K उपात्रयति.
 11, 3 आच om. in Ch.

- 12, 1 B सर्वान्विनुष संख्यो Ch. सर्वा विनुष संख्यो K सर्वा विनुष संख्यो.
 4 B उचरत् Ch. उ चरत् K उचरता.
 5 Ch. om. एहि before एव.
 All MSS. विश्वथ.
 13, 5 B •यज्ञियाथ.
 9 B K उपतिष्ठेत.
 14, 3 B तूष्णीं शंसत् K तूष्णीं शंसत्. B Ch K संश्रियामि
 B अविहृतत्वं K अविहृतत्वं.
 4 Ch. (orig.) प्रब्रूयात्.
 11 भूमि orig. om. in Ch.
 14 Ch. एनां वाचं.
 15, 1 Ch. युञ्जति.
 4 B परीवर्तमान.
 B (orig.) Ch आषणं K आषणं.
 10 Ch. दध्दिति.
 11 B K देया दधादिति.
 16, 9 this Sūtra is orig. om. in Ch.
 17, 1 B Ch. करिष्यन्ती.
 9 B K ययेतं.
 12 नरमति in Ch. alt. to न रमति.

ADHYĀYA XVIII.

- 1, 2 B पित्रे राष्ट्रेत्यग्रे.
 B उपांश पञ्चो [5] प्रणुवन् K उपांश पञ्चः प्रणुवन्.
 14 K पदानि करोति नदस्य.
 2, 1 Ch. शंसति. B K शंसन्ति.
 3, 2 A V 6, 33.— v. 1 all MSS. वनं. v. 2 K, उचितः B (orig.) K
 अबः. v. 3 K पुवं B Ch. पुरं — B ययिं — B Ch. सदमं.
 8, 11 B (orig.) K दीदौ प्रगाथो (K •थी).
 9, 1 K •दहतीं शंसति.
 6 B समस्त Ch. समस्तानां K सामस्तानां.
 10, 8-9 B एका वा नो K एका नो.

- 10, 12 च after सलोपस om. in Ch.
 15, 5 B K सुप्रणीते.
 16, 2 B K तस्यानुष्टुभं.
 18, 4 न om. in Ch. before इति
 20, 5 Ch. K प्रणुत्य.
     8 B Ch K महाव्रतिकं.
 21, 7 B प्रत्यङ्.
     9 B K अध्वर्या Ch. अध्वर्ये.
 11 cf. Kāt. Śr. S. 13, 2, 19, which Sūtra contains nearly
     all the same mistakes.
 23, 10 K ता अर्धर्चणः.
 24, 3 B K मैत्रावरुणः सर्वेभ्यः सु.
     4 Ch. वसतेति.
     6 K उत्तराय च. This reading is said by the comm. to be
     अयुक्तं.
     9 B Ch. K परस्मा अङ्गो.
     14 B K आदधत एतत्.
     19 Ch. (orig.) वपायै. Ch. उपवेश्य.
     25 B K °श्रुलान्ताः संतिष्ठन्ते.
     26 B समोरोह्य.
     28 K उद्धतावोचिदे Ch. उद्धतावोचिदे B उद्धतावोचते.
     29 B Ch K इष्टाशमनीयेन.
 35 This Sūtra seems to be a later addition.
-

CORRIGENDA.

Page	3	line	21	read	अग्रय
	6	..	7	..	१६
	7	..	16	..	तिलिम्पति : प्रात्राम्युजं
	15	..	17	..	जुहत्यूर्णं
	23	..	9	separate	दा दा ना
	24	..	5	..	ऽथ क्त्वा
	"	"	8	..	वि वस०
	32	..	1	combine	पञ्चवर्षप
	37	..	13	read	अग्रेण
	40	..	11	..	देवयड्भ्यः ।
	41	..	21	..	इत्येवमन्तं
	49	..	6	del.	ऽ before वा
	50	..	3	read	ब्रह्मे०
	56	..	19	..	पद्याधीयमागे instead of ०या धीयमाने
	61	..	9	separate	त्वङ् नाभि०
	67	..	13	combine	पावौरवौ
	"	"	15	del.	रे m हविरपेति
	70	..	6	read	नामंस्थिते
	73	..	9	..	प्रस्थितान्मलयन्ति
	77	..	19	..	इन्द्रे instead of इन्द्र
	88	..	13	combine	आपुरस्ता
	90	..	1	read	येन
	99	..	3	..	२०
	107	..	7	..	दिविस्वमेति
	108	..	13	..	इन्द्रस्य
	109	..	11	..	२४
	"	"	17	..	विश्वामु हव्यो
	112	..	5	..	लोदमेति
	"	"	10	separate	सु मेषमिति
	117	..	17	read	तिष्ठन्ते instead of तिष्ठते
	119	..	22	..	14 instead of 13.
	132	..	26	..	२४
	133	..	14	..	क्रियमाषेप
	137	..	1	..	विष्टतिप्रत्यये
	"	"	18	combine	कन्याकल्याणी

Page	140	line	2	read	विदध्यः
"	142	"	6	read	यियभ्यमाना
"	"	"	10	"	यदेवासा
"	143	"	5	"	न्यूक्तेने०
"	144	"	15	"	यदुद्वितीय०
"	147	"	6	"	०याक्तेन
"	148	"	5	"	प्रमीयेत ¹ द०
"	149	"	21	"	उत्थाय
"	151	"	2	"	चतुर्विंश०
"	"	"	21	"	खण्डग्रस्तु
"	152	"	4	"	१९
"	"	"	20	"	उद्भिदल०
"	155	"	16	"	२९
"	158	"	6	"	9
"	159	"	3	combine	यथाष्टां
"	160	"	12	read	उद्भिदल०
"	161	"	12	"	यद्विद्य०
"	"	"	17	"	बलभिदा
"	164	"	9	"	विराजम्
"	165	"	17	I propose to read	विवदे श्याताम्
"	167	"	14	read	खात्र०
"	186	"	16	"	०प्रवतीभ्यां
"	205	"	13	combine	अन्यचात्रस्यवयात्
"	206	"	15	"	ऽद्विरस्तु सनिं
"	215	"	8	separate	षट् कोमा०
"	218	"	16	read	सग्या०
"	223	"	22	"	ग्रंथिष्याम्य०
"	221	"	14	write instead of the doubtful and probably incorrect reading the usual form	संशंसेत् or संसयेत् ।
"	231	"	13	write	इति च
"	233	"	3	separate	उप प्र०
"	239	"	16	add	Samvat 1524
"	241	"	4	write (J) instead of (F)	
"	242	"	16	"	चुडित०

INDEX OF WORDS*

अ

- अंशु V, 8, 3.
 अंस I, 6, 3 (cf. वेद्यंस).
 अंसान्वंसयोः IV, 15, 13.
 अकार I, 2, 14; VI, 1, 15.
 अक्रियमाण XI, 14, 2.
 अक्ष X, 21, 12.
 अक्षर I, 2, 6; X, 5, 10. 14; XII, 13, 1. 5; 16, 2; 24, 5 (cf. अष्टाक्षर । अष्टादशाक्षर । एकादशाक्षर । चतुरक्षर । चतुर्विंशत्यक्षरारि । दशाक्षर । द्वादशाक्षर । नवाक्षर । पञ्चदशाक्षर । पञ्चाक्षर । विंशत्यक्षर । षट्त्रिंशदक्षर । षोडशाक्षर । सन्ध्यक्षर).
 अक्षरपङ्क्ति VII, 26, 4; 27, 24; VIII, 6, 11; 7, 15; XIV, 57, 10.
 अक्षरवेराज XIV, 25, 5; 26, 5; 28, 12; 30, 2.
 अक्षवेला X, 21, 14.
 अक्षा XVIII, 4, 1; 5, 1.
 अक्षि (अक्षीणि) IV, 16, 6.
 अक्षिति XIV, 81, 2.
 अक्षितिकाम XIV, 81, 2.
 अगद XV, 22 (page 193, 8).
 अगृहीत्वा XIII, 11, 2.
 अग्रायो IV, 19, 5.
 अग्नि (fire) II, 14, 1. 10; 15, 6; III, 4, 1; 14, 8; 15, 21; 21, 11; IV, 2, 1; 5, 9; 6, 13; 14, 36; 15, 5. 22. 23; 16, 2. 3. 13; 17, 4. 13 (पूर्व); 18, 8 (पश्चिम); 19, 4 (पश्चिम); V, 14, 13. 15; VIII, 15, 10; XIII, 29, 28. 29; XIV, 13, 4; XVI, 16, 1; XVII, 12, 6; XVIII, 24, 26. 27.
 (God of fire) II, 2, 16; V, 1, 6; IX, 28, 17; XIII, 27, 7; XIV, 29, 5; 40, 1; 51, 1; XV, 22 (page 192, 13 ff.); 23 (p. 193, 15); XVI, 1, 12. अग्निमन्तु III, 4, 1; अनीकवन्तु III, 15, 3; XIV, 8, 3; अप्सुमन्तु III, 4, 7; इन्धुमन्तु II, 5, 15; कण्ठवाहन III, 16, 3. 10; IV, 4, 1; काम III, 4, 10; IX, 23, 3; XIII, 29, 20; XVI, 10, 4-8; क्षत्रभृत् IX, 22, 2. 5; क्षत्रवन्तु IX, 22, 2. 5; गृहपति I, 15, 3; IX, 26, 2; जनद्वन्तु III, 19, 15; ज्योतिष्मन्तु III, 19, 10; तपस्वन्तु III, 19, 15; दातु III, 2, 2; XVI, 10, 4-8; पथिष्ठन्तु III, 3, 2; 4, 2; XVI, 10, 4-8; पवमान II, 2, 3; 3, 10; 5, 14; XIV, 2, 14. 17; पावक II, 2, 7; 3, 10; XIV, 2, 14. 18; पावकवन्तु III, 19, 15; बुद्धिमन्तु II, 5, 13;

* This index contains all words of the text exclusive of those occurring in Mantra's, Praisha's, Yaju's, Gāthā's, Nivid's, etc.

बह्वर्णन्त् IX, 22, 2. 4; भग्निन् II, 4, 6; रेतस्वन्त् II, 5, 16; वासन्तिक गायत्रि त्रिवृत् राथन्तर IX, 27. 1; विविचि III, 4, 4; वोति III, 4, 3; वैश्वानर (see वैश्वानर); व्रतपति II, 4, 6; व्रतभृत् III, 4, 12; शुचि II, 2, 7; 3, 10; III, 4, 6; XIV, 2, 14. 19; संवर्ग III, 4, 5; स्विष्टकृत् (see स्विष्टकृत्).
 अग्निचित् IX, 28, 18.
 अग्निचित्या VIII, 15, 10.
 अग्निप्रणयन V, 12, 1. 5.
 अग्निप्रणयनादि VI, 1, 21.
 अग्निप्रणयनीय III, 14, 13.
 अग्निमन्त् (1.) III, 4, 1. (2.) अग्निमती (ऋचौ) XIV, 29, 8.
 अग्निमन्थनीय III, 13, 15. 17; V, 7, 5; 15, 4; XIV, 51, 12.
 अग्निशब्द II, 5, 10. 20; XIV, 51, 8.
 अग्निष्टुत् XIV, 4, 6; 57, 20. XVI, 15, 3; 29, 15.
 अग्निष्टोम VII, 21, 7; IX, 1, 1; X, 2, 1; XI, 2, 1; 10, 1; 11, 5; 13, 1; 15, 1; XIII, 14, 7; 16, 5; 23, 6; XIV, 2, 7. 8; 8, 2; 12, 4; 40, 5; 41, 5; 42, 18; 57, 19; XV, 1, 7; 4, 8; 5, 1; 11, 7; 12, 4; 16, 5. 9; XVI, 20, 13; 21, 7; 26, 5; 29, 3. 17; 30, 12; XVII, 7, 5; XVIII, 23, 17. Cf. ज्योतिस्.
 अग्निष्टोमसंस्थ XIII, 21, 9.
 अग्निष्टोमसामन्त् X, 12, 2; 13, 20; XI, 14, 35; 15, 14; XIV, 33, 6; 57, 5; 61, 7; XV, 3, 3; 6, 4; XVI, 14, 13; XVIII, 23, 4.
 अग्निष्टोमस्तोम XV, 6, 6. 7.
 अग्निष्ठ II, 16, 2; VI, 9, 6; XVI,

3, 4; 12. 5.
 अग्निष्वात् III, 16, 2.
 अग्निहोत्र (1.) II, 6, 1; III, 12, 15. 16; IV, 5, 11; VIII, 13, 6; XIII, 24, 2. (2.) अग्निहोत्रौ (Comm. अग्निहोत्रसंज्ञकौ द्वौ हविर्यज्ञसोमौ) XIV, 3, 15.
 अग्निहोत्रपात्र IV, 14, 34.
 अग्निहोत्रस्थाली II, 10, 5.
 अग्निहोत्रहवनी IV, 14, 21.
 अग्निहोत्रहविस् II, 7, 9.
 अग्निहोत्री II, 8, 1; 12, 16; III, 20, 1.
 अग्नीध् I, 6, 3; XIII, 24, 11.
 अग्नीवरुणौ VIII, 1, 6.
 अग्नीषोमौ V, 14, 1. 7.
 अग्नीषोमप्रणयन V, 6, 9.
 अग्नीषोमीय I, 3, 12. 14; 8, 10; II, 3, 5; III, 8, 8; 9, 3; V, 15, 1; VI, 1, 1. 24; IX, 26, 1; XIV, 40, 20; XV, 1, 19; XVI, 3, 5; 12, 6.
 अग्नीषोमीयसवनीयौ VI, 1, 21.
 अग्न्याघेय II, 1, 1; III, 19, 17; IV, 6, 15; XIV, 2, 1; 2, 16. 21. 22.
 अग्न्यायतन XVIII, 24, 27.
 अग्न्युक्थ IX, 25, 1.
 अग्न्युपस्थान II, 14, 6.
 अग्र
 अग्रेण (Praep. c. acc.) III, 16, 17; IV, 6, 4; V, 6, 4. 7; 8, 3; VI, 2, 1; 12, 2; VII, 6, 1; 14, 11; 15, 2; VIII, 12, 10; X, 21, 6. 14; XVI, 3, 19; XVII, 11, 2; 12, 4; 15, 2.
 अग्रेणोत्तरेण VI, 13, 3; XVII, 7, 11.

अग्रे XIV, 62, 2; XVII, 3, 8.
(Cf. उदीचीनाग्र । एवमग्र । दक्षि-
णाग्र । प्रज्ञाताग्र । प्राचीनाग्र ।)

अग्रतः III, 19, 9.

अग्रता in प्रागग्रता IV, 6, 8.

अग्रहण in नामधेयाग्रहण X, 1, 17.

अघाहन् IV, 15, 7.

अङ्ग I, 16, 4; XV, 1, 28. (Cf.
यथाङ्गम्)

अङ्गार II, 8, 8. 14; 9, 6; 12, 9;
IV, 12, 10; V, 9, 10.

अङ्गिरस् XIV, 40, 1; XV, 24 (page
194, 3); XVI, 11, 29. अङ्गिरसी
(आङ्गिरसी ?) XII, 19, 5.

अङ्गिरसामयन XIII, 22, 1; 28, 3.

अङ्गिरस्वन्तु IV, 4, 1, (यम).

अङ्गुलि I, 10, 5; VIII, 4, 5; XVI,
24, 11.

अङ्गुली in पादाङ्गुली IV, 15, 20.

अङ्गुष्ठ IV, 7, 7; 21, 8; XVI, 24,
11.

अङ्गुष्ठपर्वन् XIV, 16, 3.

अच्

+आ अच्य II, 9, 3; IV, 3, 6. 7;
XVII, 11, 4.

अच्छावाक VI, 12, 14. 20; 13, 2;
VII, 6, 1. 8. 9; 7, 1. 4; 13, 1;
14, 1; 17, 10. 13; 24, 1; VIII,
2, 10; IX, 4, 1; 10, 1; 14, 1;
18, 1; 19, 1; XII, 1, 5; 2, 8.
22; 5, 1; 6, 11. 14. 17; 7, 7;
26, 2; XIII, 10, 10; 14, 1; 24,
9; XIV, 3, 10; 52, 10. 13; 55,
2; XV, 8, 4. 11. 17. 19; 7, 5;
XVI, 21, 29.

अच्छावाकसूक्त XIV, 52, 3.

अच्छावाकीया VII, 7, 4.

अज II, 3, 22; IX, 23, 4. 5; XIV,

13, 1; XV, 15, 2; XVI, 3, 13;
12, 12; XVII, 7, 8; अजा IV,
14, 13.

अजातपुत्र II, 12, 11.

अजानान II, 5, 1.

अजिन XV, 17 (page 188, 12);
XVIII, 24, 7.

अजिर in श्येनाजिरौ XIV, 22, 4.

अजीगर्त XV, 19, (p. 191, 13).

अज्ञायमान III, 21, 6.

अञ्ज अनक्ति I, 10, 1; IV, 16, 6;
अज्यमान V, 9, 8; 15, 1.

+ अभि अक्त IV, 15, 5; 16, 3;
अज्य IV, 15, 22.

अञ्जन I, 10, 2; IV, 16, 6.

अञ्जलि I, 14, 20; 15, 10; II, 10,
5. 6; XVI, 1, 2.

(Cf. उदकाञ्जलि IV, 15, 4)

अञ्ज सव XV, 23 (p. 193, 10).

अणु XVII, 1, 8.

अतस् VII, 6, 7; 16, 9; 25, 12;
VIII, 1, 9; IX, 23, 13. 14; X,
19, 1; 20, 1; XII, 16, 2; 17, 3;
20, 1; 21, 1. 3; 24, 1; XIV,
12, 1; XV, 16, 4; 22, (p. 192,
18. 20; 193, 5. 6); XVI, 19, 1;
XVII, 1, 1; 9, 1; 10, 1; 17,
15; XVIII, 22, 1; 23, 1. 6. 9.
11; 24, 34.

अत ऊर्ध्वम् V, 6, 9; X, 2, 10;
XV, 16, 1.

अतिग्राह्य X, 2, 6; 3, 10; 4, 12;
XVIII, 21, 10.

अतिच्छन्दः VII, 27, 13; XV, 2, 1.
2; XVIII, 23, 9.

अतितारिन् fem. ° रिणी XV, 17
(p. 188, 11).

अतिथि II, 3, 25; III, 8, 10.

अतिपत्ति in नियतातिपत्ति III, 4, 2.
अतिप्रैष X, 1, 11; XIII, 20, 13;
XVIII, 24, 10. (Cf. अयंयज्ञी-
यातिप्रैष XIII, 24, 18).

अतिप्रैषान्त VIII, 15, 6.

अतिरात्र IX, 1, 10; X, 1, 5;
XIII, 5, 19; 13, 1; 15, 2; 16,
3; 17, 1; 19, 7. 16; 23, 5; 24,
6; 27, 7; 29, 2. 23. 25. 32;
XIV, 5, 8; 8, 2; 13, 11; 42,
20; 71, 1; XV, 5, 1; 16, 5;
XVI, 8, 21. 22; 9, 2. 14; 15,
13. 14; 21, 9; 23, 21; 24, 3.
9. 11; 30, 12; XVIII, 24, 1.

(Cf. गो)

अतिरात्रभाव XVI, 20, 5.

अतिरिक्तोक्त VII, 14, 5; X, 13, 25;
XV, 3, 4; 6, 5; 8, 6.

अतिशंसन in स्तोमातिशंसन

अतुल्य V, 19, 4.

अत्र II, 13, 3; VII, 7, 8. 12; VIII,
10, 1; X, 21, 18; XIV, 13, 14;
XVI, 9, 23; 15, 19; XVII, 12,
6; 13, 7; XVIII, 14, 9; 23, 13;
24, 15. 33.

अत्रि I, 7, 3; XIV, 65, 1; XVI,
23, 8.

अथ II, 2, 1; 13, 1; V, 10, 20;
VI, 4, 2. 4. 6. 8. 10. 12; 5, 1.
3. 5. 7. 9. 11. 13; 6, 1. 3. 5.
7. 9. 11. 13; VII, 8, 1; VIII,
16, 2; 17, 2; 21, 2; 24, 2; 25,
2; X, 14, 3. 5; 15, 3. 5; 16, 3.
5; 17, 3. 5; 18, 3. 5; XI, 14,
20; XII, 7, 3; 8, 1; 13, 6; 27,
4. 5; XIII, 13, 1; 16; 1; 18, 1;
28, 2. 3; 29, 17; XIV, 2, 21;
12, 1; 13, 9; 38, 5; XV, 1, 5;

5, 1; 7, 6. 8; 14, 1. 4; 15, 1;
16, 8; 17 (p. 188, 16); 18 (p.
189, 9 ff.); 21 (p. 192, 9); 22
(p. 192, 19 ff.); 23 (p. 193,
10 ff.); 24 (p. 193, 16); 26
(p. 195, 7. 11); XVI, 1, 6. 11.
13. 17. 25; 3, 25. 27; 10, 4.
11; 12, 20; 13, 2. 3; 18, 18 ff.;
19, 1; 20, 1; 21, 1; 23, 1. 8; 24,
11; 26, 1. 4; 27, 1; 28, 1; 29,
1. 13; 30, 1; XVII, 1, 1. 15;
2, 1; 3, 1; 4, 7. 8; 5, 1; 6, 1.
5; 7, 1. 6; 9, 1; 10, 1. 4. 10;
11, 1; 12, 6; 13, 7. 11; 14, 4.
5. 6. 13; 15, 1. 9 ff.; 16, 1 ff.;
17, 2. 8; XVIII, 1, 3. 23; 2, 1.
7; 3, 3; 4, 2 ff.; 5, 2 ff.; 6,
1. 5; 7, 1. 9. 21; 8, 7; 9, 1. 3;
10, 1. 4. 10; 11, 1. 4; 13, 1.
11; 14, 1. 3. 6. 7; 15, 1; 16,
1; 17, 1; 18, 1; 19, 1; 20, 1 ff.;
21, 12; 22, 1; 23, 1; 24, 1. 7.
28. 34. अथापि XVII, 1, 5. अथो
XIV, 40, 24; XV, 1, 12; XVI,
23, 3; XVIII, 20, 6.

अथर्ववेद XVI, 2, 9.

अथवापि XIV, 10, 19.

अद् आदत्, आदन् VI, 1, 5.

आदयित्वा III, 12, 16.

अदिति II, 2, 12; 3, 12; 5, 28; III,
1, 5; 17, 11; V, 1, 1; IX, 24,
5; 27, 1; XIV, 2, 21; XVI,
10, 11. 16.

अदीक्षित III, 11, 14; IX, 22, 1;
XVI, 20, 7.

अदीक्षितायन III, 8, 1.

अदीन XVI, 10, 16.

अदृश्यमान IV, 15, 9.

अद्यश्चीन (fem. आ) XVI, 22, 25.

अद्वादशाहम् XIV, 22, 21.

अधरारणि XVI, 16, 1.

अधरौष्ठ I, 10, 2.

अधस् III, 13, 30; X, 21, 12 (c. acc.).

अधस्तात् XVII, 10, 14.

अधःशय्या IV, 15, 6.

अधिकरण I, 1, 8.

अधिययधन्वन् XIV, 22, 20.

अधिदैवतम् XVI, 20, 2; 21, 2; 23, 4; 24, 2; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 28, 2; 29, 2; 30, 2.

अधिप XVI, 1, 14.

अधिषवण XIV, 22, 17.

अधिषवणफलके XIV, 22, 18.

अधिष्ण्य VI, 13, 7.

अधिसर्पण XVII, 13, 12.

अधीवास XVI, 3, 25. 34; 13, 8.

अधोबिलाशृत IV, 3, 7 (comm).

स्थालीबिलादध आशृतश्च । आङ्गी-
पदर्थे । ईषच्छृत इत्यर्थः । अधोबिल
आशृतश्चेत्यधोबिलाशृतः । अपूर्ण-
स्थालीको मन्दस्विन्नश्चेत्यर्थः)

अध्वर्ध VI, 7, 10; IX, 20, 32;
XVI, 29, 3.

अध्यात्मम् XVI, 20, 2; 21, 2; 23, 4; 24, 2; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 28, 2; 29, 2; 30, 2.

अध्रिगु (1.) V, 16, 10; 17, 9; XV, 1, 25; XVI, 12, 19; 22, 5. (2.)
XVI, 3, 22.

अध्वन् III, 4, 9.

अध्वर्ग I, 6, 3; III, 8, 25; 14, 18;
V, 4, 1; 14, 5; 15, 7; VI, 7, 8.
10; 9, 16; VII, 5, 1; 6, 4; 7,
3; 8, 7; 9, 7; 14, 9; X, 7, 9.
10; 21, 10; XIII, 1, 1. 3; 5, 7;

12, 9; 14, 1; 24, 7; 29, 2; XV,
21 (p. 192, 3); XVI, 1, 6. 23.
25; 4, 4. 8; 9, 20; 13, 2. 12.
17; 18, 19; XVII, 4, 1. 5; 11,
1. 3 (voc. अध्वर्ग उप नु रम). 4;
XVIII, 21, 9 (voc. अध्वर्ग उप-
ह्वमिष्टा).

अन्

+ अभि अन्य XVII, 15, 13; 16,
6. 8; 17, 2.

+ अव अनिति I, 12, 3.

(Cf. अनवानन्त । अनवानम्)

+ अन्वव अनिति II, 9, 8; VI, 8, 2.
अन्वव अनिति XVII, 15, 13; 16,
6. 8; 17, 2.

अनुप्र अनिति II, 9, 7; VI, 8, 1.

अनड्वह्

अनड्वान् II, 5, 27; IV, 16, 9;
XIV, 57, 17.

अनड्वहः IV, 16, 8.

अनतिनयन्त XIII, 6, 1.

अनधिगच्छन्त I, 17, 5. 18.

अनधिगम्यमान XIII, 6, 3.

अननुवपट्कृते X, 1, 11; XVIII, 21,
5.

अननुसृज्य XVII, 13, 12.

अनन्त XIV, 82, 2; 83, 2; 84, 2.

अनन्तकाम XIV, 82, 2; 83, 2; 84,
2.

अनन्तर III, 19, 7; IV, 15, 6; VI,
6, 17 (छन्दोऽनन्तरेण); VII, 14,
6. 7; XII, 4, 1; 5, 1; 10, 2; 26,
2; XVI, 25, 4; 28, 3.

अनन्त्य XV, 11, 4.

अनपवृत्त XIII, 4, 1.

अनपिधान VII, 3, 1.

अनपिसोमपीथ XIV, 62, 2.

अनपेत II, 14, 8.

अनभिधान VI, 1, 3.
 अनमत् IV, 15, 3. (Comm. नम-
 नेनाप्रवेश्यतः)
 अनर्थलुप्त II, 14, 6.
 अनवजिघ्रत् XVI, 3, 19.
 अनवराधो (?) XVI, 20, 14. (अनव-
 राध्यै)
 अनवसर्जन VII, 4, 17.
 अनवानन्त VII, 7, 7; X, 7, 13.
 अनवानम् III, 8, 23; V, 9, 4; 11,
 1; 20, 1; VII, 2, 11; 8, 2; 9,
 4; 15, 2; 16, 5; XI, 14, 14.
 अनवेक्षण VII, 3, 1.
 अनवेक्षमाण IV, 15, 1.
 अनशन in मांसानशन III, 13, 30.
 अनस्तमित II, 17, 7.
 अनहर्जति XIV, 51, 1.
 अनहर्जतिता XIV, 51, 1.
 अनागत III, 2, 1.
 अनादिष्ट I, 1, 17.
 अनादिष्टयाज्यापुरोनुवाक्य I, 17, 9.
 अनादेश I, 16, 14; XIV, 1, 3; XV,
 11, 15.
 अनाप्त XVI, 10, 1.
 अनावर्तयत् XVI, 1, 16.
 अनावाह्य III, 8, 20.
 अनावृत्ति III, 20, 17.
 अनाहित II, 16, 3.
 अनाहिताग्नि IV, 5, 13; XVIII, 24,
 28.
 अनाहूय IX, 25, 1.
 अनिगद V, 19, 23; VIII, 12, 14.
 अनिज्या III, 21, 11.
 अनिरुक्त XIII, 16, 5.
 अनिदिष्ट VIII, 15, 14.
 अनिर्वचन X, 1, 16.
 अनिर्हृत III, 19, 7.
 अनिष्ट IV, 9, 7.

अनिष्टुसव XIV, 73, 3. (see criti-
 cal notes !)
 अनिष्टा II, 3, 26; IX, 28, 9.
 अनीकवत् III, 15, 3; XIV, 8, 3.
 अनु (postpos. c. acc.) XIV, 2,
 17. 18. 19. 21; 10, 4; 13, 4.
 5. 9; XVI, 7, 4; XVII, 14, 9.
 —अनू XV, 7, 8.
 अनुकी XIV, 42, 6.
 अनुचर X, 3, 13; 4, 13; 5, 7. 22;
 6, 17; 8, 13; XVII, 9, 3. —
 VII, 19, 9. अनुचरी XVI, 4, 5.
 (Cf. प्रतिपदनुचरी)
 अनुचरप्रभृति XI, 12, 12; 15, 7;
 XV, 2, 22; 8, 5; XVI, 14, 9;
 21, 32.
 अनुदर्क VI, 12, 5.
 °अनुदेश्य° V, 1, 10.
 अनुद्धृत III, 19, 9.
 अनुपदिष्ट XIII, 1, 2.
 अनुपस्थान II, 13, 9.
 अनुपस्थाय III, 21, 7.
 अनुपहृत VII, 6, 8.
 अनुपह्लास्यमान VII, 6, 7.
 अनुपाकृत XIII, 2, 1.
 अनुपूर्वम् XIV, 55, 3; 68, 2; XV,
 4, 9; 8, 13. 21; XVI, 13, 4.
 अनुग्रहत see हृ+अनुग्र.
 अनुमति अनुमतये IV, 20, 6; IX,
 27, 1; XVI, 10, 11.
 अनुमत्यै IX, 28, 2; अनुमत्या XVI,
 10, 14.
 अनुमन्त्रण VII, 2, 15.
 अनुयाज I, 1, 40; 12, 13; II, 5,
 20. 24; III, 13, 25; 17, 7; IV,
 9, 5; V, 19, 24; VIII, 11, 12;
 IX, 1, 11; XV, 1, 29. (Cf.
 प्रयाजानुयाजाः)

अनुयाजप्रभृति XIV, 10, 21.

अनुयाजयाज्या I, 13, 4.

अनुयाजादि I, 14, 24; VIII, 7, 21.

अनुयाजान्त VIII, 11, 10.

अनुरूप VII, 14, 2. 3. 6. 7; 21, 8;

X, 6, 14; 8, 21; XI, 2, 13; 3,

2; 11, 15. 17. 19; 12, 1; 13,

22. 28; XII, 2, 1. 9. 24; 4, 1.

9. 23; 5, 1; 9, 8. 16; 10, 2. 11;

11, 4; 12, 14; 26, 21; XIII,

12, 2. 4; 20, 12; XV, 7, 10; 8,

12; XVIII, 4, 4; 5, 4; 23, 7.

10. (Cf. सूक्तानुरूप । स्तोत्रिषानु-

रूपौ)

अनुरूपत्व VII, 25, 17.

अनुवचन V, 14, 23; 16, 3. (Cf.

शस्त्रानुवचनयोः VI, 1, 25.)

अनुवषट्कार I, 1, 41; III, 8, 24;

VII, 3, 4; 16, 7; VIII, 8, 4;

15, 3. 5; XVII, 17, 11.

अनुवषट्क करोति V, 10, 19; X, 21,

3; कृत VIII, 15, 13; कृत्य V, 10,

22. (Cf. अननुवषट्कृते)

अनुवाक V, 9, 27; XVI, 2, 6.

अनुशंसन in घोन्यनुशंसन VII, 21, 5.

अनुशिथु XV, 4, 12.

अनुष्टुप्छन्दस् XIV, 33, 18. 19.

अनुष्टुब्बहत्पौ VII, 27, 30.

अनुष्टुभ् VII, 27, 10; IX, 6, 19; X,

6, 11; 12, 6. 8. 14; XIV, 33,

17; XV, 2, 6; XVIII, 16, 2.

अनुसवनम् VII, 1, 3. 7; XIII, 5,

10. 11. 12; XV, 4, 11.

अनुस्तरण XVI, 3, 14; 12, 13;

अनुस्तरणी IV, 14, 13; XIV, 22,

17.

अनुस्तोम in संबंशानुस्तोमौ XIV, 22,

4.

अनुस्वार I, 2, 11.

अनूचीनगर्भ XIV, 39, 7.

अनूच्य XVII, 2, 8.

अनूबन्ध्य XV, 4, 12; अनूबन्ध्या V,

14, 2; VIII, 10, 1; 12, 5. 9.

10; IX, 27, 4; XIII, 3, 5;

XIV, 2, 15. 21; 3, 19; 5, 7; 6,

3; 7, 5; 8, 6; 13, 2. 9; 40, 22;

XVIII, 24, 18. 24 (°न्ध्यायै =

°न्ध्यायाः)

अनूह V, 19, 4.

अन्त I, 2, 22; 12, 4; III, 1, 9; X,

8, 17. 19; XV, 26 (p. 195, 5);

XVII, 1, 14; 10, 10.

(Cf. अन्तिप्रैषान्त । अनुयाजान्त ।

आज्यभागान्त । आद्यन्तयोः ।

इलान्त । ऐन्द्राग्रान्त । पत्नीसंया-

जान्त । पर्यग्निकरणान्त । पौष्टणान्त ।

प्रैषान्त । मकारान्त । मन्त्रान्त ।

मरणान्त । याज्यान्त । वपान्त ।

वेद्यन्तसंमित । शब्द्वन्त । षोडश्यन्त ।

स्विष्टकृदन्त । हविरन्त । हारियोज-

नान्त । हृदयशूलान्त । होमान्त)

अन्तक in मृद्वन्तकौ XIV, 22, 4.

अन्ततस् VII, 8, 11; XIV, 40, 14;

41, 11; XVI, 10, 16; 16, 2.

अन्तता in पत्नीसंयाजान्तता X, 1,

15.

अन्तर अन्तरा II, 6, 13; c. acc.

XVI, 1, 8. अन्तरेण (c. acc.) I,

1, 25; 4, 1; 15, 14; 16, 3; II,

12, 6; III, 4, 2; 13, 26; IV,

14, 11; 16, 3; V, 6, 2. 3; 13,

2; 14, 2; 18, 4; 20, 3; VI, 9,

7; 13, 7; VII, 10, 3; IX, 1, 11;

X, 5, 12; XII, 2, 9; 6, 1. 2;

11, 17; XIII, 15, 3. 12; XV,

2, 15; 13, 6; XVII, 7, 11;

XVIII, 24, 26. (Cf. अनन्तर ।
एकान्तर)

अन्तराल XIV, 6, 6.

अन्तरालवत् III, 13, 30.

अन्तरिक्ष VI, 3, 6.

अन्तरिक्षलोक XIV, 18, 1; XVI, 8,
20; 21, 14.

अन्तरिल I, 12, 3.

अन्तर्यामि VI, 6, 21; 8, 2.

अन्तर्बेदि (adv.) I, 12, 8.

अन्तःपरिधि (adv.) XIII, 12, 7.

अन्तःशस्त्रम् (adv.) VII, 19, 7;
VIII, 3, 6.

अन्तःसदः XVII, 4, 3.

अन्त्य VII, 15, 18; 19, 20; XII,
2, 3; 3, 2; XVI, 20, 5.—XV,
11, 4.

अन्ध्राः XV, 26 (p. 195, 5).

अन्न XIV, 2, 11; 27, 1; XV, 1, 4.
5. 35. 37; 17 (p. 188, 14).

अन्नपान XV, 5, 1.

अन्नाद्य XIV, 8, 1; 25, 1, 4; 28, 1.
5. 8. 9; 66, 1; 76, 2; 77, 2;
79, 2; 80, 2; XV, 1, 10; XVI,
29, 30.

अन्नाद्यकाम XIV, 5, 1; 8, 1; 25,
1; 27, 11; 28, 1; 39, 1; 66, 1;
76, 2; 77, 2; 79, 2; 80, 2; XV,
1, 2. 11.

अन्य I, 1, 27; 2, 6. 12; 3, 10; 16,
20; 17, 1; II, 7, 8; 17, 6; III,
14, 21; 15, 24; 18, 12; 19, 12.
17; 20, 8. 12. 15. 20; IV, 1,
3; 15, 23; 20, 5; V, 1, 10; VI,
1, 14; 9, 14; VII, 17, 14; 18,
5; VIII, 2, 12; IX, 20, 14; X,
8, 22; 12, 5; XI, 3, 3; 4, 14;
5, 8; XII, 3, 16; 10, 2; XIII,

2, 1. 7; 3, 3; 6, 1; 22, 6; XIV,
10, 18; XVI, 7, 4; 9, 22; 22,
19; 29, 7; XVII, 1, 15. 18.
अन्योऽन्यम् XVI, 21, 21; अन्यो-
ऽन्यस्मिन् VII, 4, 13; XIV, 42,
18. 19. 20.

अन्यतम V, 1, 10.

अन्यतर VI, 1, 14; XIV, 30, 1.

अन्यत्र I, 1, 18; 4, 12; III, 11, 9.
13; IV, 9, 6; VI, 1, 24. 26;
VII, 25, 12; XI, 14, 24; XII,
10, 2; XIII, 19, 19; XVI, 1,
15; 10, 9.

अन्यथा IV, 6, 12; XIV, 41, 2;
42, 2.

अन्यत्त्वम् XI, 15, 11. 13; XII, 6,
13.

अन्वंस IV, 16, 6. (Cf. अंसान्वंसयोः
IV, 15, 13.)

अन्वक्षम् III, 18, 17.

अन्वञ्च् (c. acc.) IX, 26, 1; 28, 1;
XV, 26 (p. 195, 10).

अन्वय I, 16, 2.

अन्वहम् XI, 12, 5; XIII, 19, 12;
XVI, 20, 6.

अन्वाधान IV, 16, 5.

अन्वारम्भणीया (इष्टिः) II, 4, 1.

अन्वाहार्य I, 12, 9. 11; IV, 7, 15;
9, 4.

अन्वाहार्यपचन II, 7, 13. 15; 10; 2;
12, 5; 13, 5; 14, 3; 15, 4; III,
16, 16; 17, 1; 21, 3; IV, 14, 15.

अप् I, 6, 7; 15, 11; II, 7, 11; 8,
10; 9, 14; 10, 5; III, 20, 4. 6;
IV, 4, 2; 5, 7; 14, 26; 21, 4.
18; V, 2, 3; VI, 7, 2; VIII, 7,
21; 9, 2; 10, 4; IX, 28, 5
(personif.); XIV, 22, 19; XV,

- 17 (p. 188, 9); XVII, 14, 13;
17, 8.
- अपकरण in वत्सापकरण IV, 1, 2.
- अपक्षीयमाणपक्ष XIII, 29, 9.
- अपग्राम XVI, 18, 21.
- अपचयन in तृणापचयन II, 15, 3.
- अपचिति XIV, 33, 1. 8 ff.
- अपचितिकाम XIV, 33, 1.
- अपचितिमन्तु XIV, 33, 21.
- अपवर्हिम् III, 16, 24; 17, 7; VIII,
11, 9.
- अपर II, 3, 14; V, 14, 22. 24; VI,
13, 5. 6; VII, 7, 3; 14, 10;
XV, 21 (p. 192, 5 ff.); XVII,
4, 3 (अपरस्यै=अपरस्यः).
- अपरपक्ष III, 8, 10; IV, 15, 8;
XIV, 32, 2.
- अपराध II, 7, 6. (Cf. विध्यपराध)
- अपराह्ण III, 16, 1; IV, 3, 1; V,
3, 1; 8, 5; 10, 20; 11, 2. 9. 11.
- अपरिमित V, 4, 7.
- अपरियज्ञ XV, 1, 9.
- अपरिवीयमाण VI, 9, 9.
- अपरेद्युस् III, 18, 20; XIV, 10, 3.
- अपकर्षपृष्ठ X, 8, 21.
- अपवर्ग V, 4, 7; VIII, 15, 1. (Cf.
मासापवर्ग। व्रतापवर्ग)
- अपि I, 1, 25; V, 19, 3; VI, 1,
14; VII, 15, 9. 10; 27, 24. 26;
XII, 2, 1; XIII, 29, 16 (?);
XIV, 10, 19; 12, 2; XV, 17
(p. 189, 1); 27 (p. 196, 4. 8);
XVI, 8, 28; 9, 6. 9. 12. 15;
XVII, 1, 9; अपिवा XV, 14, 6;
XVI, 17, 5; XVII, 3, 4.
- अपिधान in अन्तपिधान VII, 3, 1.
- अपुत्र XV, 17 (p. 187, 22; 189, 2).
- अपुनःपद VII, 26, 7. 9.
- अपूर्व VI, 1, 8.
- अपोनप्त्रिय XIII, 29, 12. 13.
- अप्यय XIII, 29, 14.
- अप्रच्युति XVI, 22, 13. 22 (अप्र-
च्युत्यै 22=अप्रच्युत्याः).
- अप्रणव XVI, 3, 20.
- अप्रणुवन्तु X, 13, 26; XVI, 3, 23;
XVIII, 1, 2.
- अप्रतिग्राहक XVI, 2, 29.
- अप्रतिनिधि I, 8, 14.
- अप्रतिभा X, 12, 5.
- अप्रतिरथ VIII, 15, 10.
- अप्रतदेवत III, 20, 12.
- अप्रदक्षिणम् XVII, 14, 15.
- अप्रधान XIII, 24, 14.
- अप्रवर्ग V, 9, 1; 12, 1; XIV, 5, 2.
- अप्रसर्ग III, 21, 8. 9.
- अप्रसारित I, 10, 5.
- अप्रसूत XIV, 7, 1.
- अप्सुत I, 1, 43.
- अप्सरस् XVI, 2, 11.
- अप्सुमन्तु (1.) III, 4, 7. (2.) VIII,
11, 3.
- अब्रह्मचर्य XVI, 1, 15; 10, 9.
- अब्राह्मण I, 4, 17; XVI, 9, 22.
- अभक्षयित्वा VIII, 5, 2.
- अभाव in शेषाभाव III, 20, 8.
- अभि (postp.) XIV, 33, 7.
- अभिचरणीय XIV, 22, 4.
- अभिजित् XI, 10, 1; XII, 6, 7; 27,
4; XIII, 17, 3; 21, 6; XIV,
42, 5; XVI, 9, 8; 23, 23; 24,
17. 20; 25, 4; 26, 5. 8; 27, 3.
6; 28, 3. (Cf. विश्वजिदभिजितौ)
- अभिजित्प्रभृति XIII, 17, 3.
- अभिजिद्विश्वजितौ XIII, 16, 2; 29,
23; XVI, 20, 18; 25, 3; 26, 3;
28, 3; 29, 16.

अभितट्टीय XII, 6, 1; XIII, 24, 18.

अभितस् (c. acc.) XIII, 18, 2; 23, 5; XVI, 18, 13; XVII, 2, 5; 4, 2, 3; 15, 4.

अभिधान in अभिधान VI, 1, 3.

अभिनिधत्त XIII, 5, 14.

अभिनिवीह (Comm. अभिनिबद्ध) XVII, 10, 15.

अभिनिहित XII, 13, 5.

अभिन्नकाल I, 16, 5.

अभिप्लव IX, 21, 8; X, 9, 5, 15; XI, 4, 1; 9, 9; XII, 6, 3; XIII, 16, 2, 3; 17, 2, 3; 18, 5; 19, 7, 9, 14, 16, 20; 21, 5, 8, 11; XVI, 25, 6; 29, 3. (Cf. पृष्ठ्याभिप्लवौ)

अभिप्लवस्तोम XIII, 21, 22; 22, 2.

अभिप्लवायन XIII, 19, 20.

अभिप्लवति XIV, 38, 1, 5, 7. (Cf. विनुत्त्यभिप्लवती)

अभिमर्शन in उरोऽभिमर्शन X, 21, 5.

अभिमर्शनी in उरोऽभिमर्शनी VII, 5, 15.

अभिमेथिनी XVI, 13, 10.

अभिव्याहार (cf. आदित्याभिव्याहारे। इन्द्राभिव्याहारे। इन्द्रावरुणाभिव्याहारे। कत्याणाभिव्याहारे। वैश्वदेवाभिव्याहारे। सूर्याभिव्याहारे)

अभिषेक XV, 16, 7.

अभिषेचनीयदशपेयाभ्याम् XV, 12, 12.

अभीक्ष्णम् I, 17, 7.

अभीवर्त XII, 9, 8, 17; XIII, 5, 14; XIV, 22, 8.

अभ्यग्रम् VIII, 7, 20; XIV, 40, 17.

अभ्यञ्जन° III, 8, 12.

अभ्यवहरण IV, 21, 18.

अभ्यावृत्ति III, 2, 9; 3, 9.

अभ्यास XIII, 27, 5.

अभ्युदितेष्टि III, 2, 1.

अभ्युद्वेष्टि III, 3, 1.

अमथ्यमान III, 18, 13.

अमा कुर्वीत XVI, 22, 19; कार्य XVI, 22, 20; करवै XVI, 22, 28.

अमानुष XV, 21 (p. 192, 10).

अमावास्या I, 3, 4, 6, 8, 15; 8, 2; II, 1, 7; 5, 6; III, 1, 5; 8, 2, 18; 9, 6; 10, 5; IV, 3, 1; XIII, 19, 3, 4; 29, 10; XV, 12, 3.

अमावास्याविकार I, 16, 13; II, 2, 8; 3, 13; 5, 29; III, 1, 2; 2, 6; 3, 6; 11, 12; VIII, 12, 13.

अमुतस् I, 4, 15.

अमुष्टिकृत I, 10, 5.

अमृतत्व XV, 17 (p. 188, 6).

अयजमान XV, 27 (p. 196, 4).

अयथासमाप्नोतम् VII, 25, 2.

अयन

अङ्गिरसामयन XIII, 22, 1.

अदीक्षितायन III, 8, 1.

अभिप्लवायन XIII, 19, 20.

आदित्यानामयन XIII, 21, 1.

उत्सर्गिणामयन XIII, 20, 1.

उदगयन VI, 1, 18.

कौण्डपायिनामयन XIII, 24, 1.

गवामयन XIII, 19, 1, 17; 24, 19.

तुरायण III, 11, 15.

दर्शपूर्णमासायन III, 11, 4.

हतिवातवतोरयन XIII, 23, 1.

मित्रावरुणयोरयन XIII, 29, 22.

मुन्ययन III, 11, 10.

संसदामयन XIII, 16, 5; 20, 15.

स्वस्त्ययन IV, 17, 1; XVI, 1,

14; 10, 15.

अयम् I, 3, 5, etc.

अयं यज्ञीयाति प्रैष XIII, 24, 18.

अयास्य XV, 21 (p. 192, 3).

अयुज IV, 15, 8; XIV, 16, 4.

अयुत XIV, 15, 7; 81, 2; 82, 2;

XV, 11, 4; 16, 16. 17. 18;

XVI, 30, 9.

अरणि II, 17, 3. 8; III, 19, 14.

15; 21, 10; IV, 14, 31. (Cf.

अधरारणि । उत्तरारणि)

अरण्य IV, 15, 8; XV, 18 (p. 190,

3 ff.); 19 (p. 190, 10 ff.); 20

(p. 191, 19); XVI, 16, 1.

अरत्ति (cf. एकविंशत्यरत्ति । पञ्चविंश-

त्यरत्ति । सप्तदशारत्ति).

अरत्तिमात्र XVII, 1, 11; 2, 8.

अरवमाण IV, 17, 11.

अराति XVII, 3, 16.

अरुन्मुख XIV, 50, 1.

अर्घ्य (1.) IV, 21, 1. (2.) IV, 21,

4. 25.

अर्जुन XIII, 6, 3.

अति XIII, 3, 4.

अर्थ I, 16, 5; V, 19, 2; IX, 1, 5.

(Cf. उदकार्थ । एकाहार्थ । चतुर-

हार्थ । त्र्यहार्थ । द्व्यहार्थ । पञ्चा-

हार्थ । परार्थ । पञ्चार्थ । यथार्थम् ।

फलहार्थ । संतानार्थ । सप्ताहार्थ ।

अर्थभेद VI, 1, 5.

अर्थलुप्त XIV, 40, 18.

अर्थलोप III, 19, 2:

अर्थविकार VI, 1, 3.

अर्थसंयोग I, 17, 1.

अर्घ (cf. उत्तमार्घ । उत्तरार्घ । दक्षि-

णार्घ । पश्चार्घ । पूर्वार्घ)

अर्घपञ्चदशन् XIII, 18, 5.

अर्घमास XIV, 2, 13; 77, 2; XV,

5, 11.

अर्घमासस्तोम XIV, 77, 1.

अर्घर्च I, 1, 23. 25; V, 19, 16; VI,

9, 10; VII, 9, 4; 25, 13; IX,

20, 32; XIII, 1, 5; XVIII, 1,

21; 14, 7; 19, 10.

अर्घर्चन्याय I, 1, 26.

अर्घर्चशः VII, 7, 7; 15, 2; 26, 15;

VIII, 3, 18; XI, 14, 14; XII,

11, 7; XVII, 8, 2; XVIII, 1,

23; 2, 7; 3, 3; 4, 6; 5, 6. 10; 6,

3; 11, 4; 13, 11; 14, 1; 17, 6.

7; 18, 15; 20, 5; 22, 7; 23, 8.

अर्बुद (1.) XVI, 2, 13. (2.) VII,

15, 4-6. 9. 10. 17. 18 (3.) XV,

11, 4.

अर्यमन् XIII, 29, 26.

अर्वञ्च् I, 4, 15.

अलक्ष्मी XIV, 51, 1.

अलम् see कृ.

अल्प XV, 27 (p. 196, 5).

अल्पक XIII, 12, 8.

अव अवति XV, 19 (p. 191, 11).

अवकाशानामनुवाक V, 9, 27.

अवघटटिका (or रवघटटिका ?)

XVII, 3, 12.

अवच्छेद XVI, 20, 4.

अवट XVII, 5, 8. (Cf. प्रेङ्गावटौ)

अवदान IV, 18, 9; XIII, 2, 8; 3, 2.

अवदावद XV, 17 (p. 188, 13).

अवनयन VII, 3, 1; 4, 16. 17.

अवपाक XVI, 15, 10.

अवभृथ III, 14, 19; 15, 23; VIII,

9, 10; XIII, 29, 21. 30; XIV,

6, 6; XV, 13, 2. 13; 23 (p. 193,

13); XVI, 6, 4; XVIII, 24, 12.

16.

अवभृथकर्म XV, 13, 14; XVIII,

24, 13.

अवरार्ध in दशरात्रावरार्ध II, 16, 1.

अवसर्जन in अनवसर्जन VII, 4, 17.

अवषट्कार II, 9, 3.

अवसवि IV, 3, 7.

अवसान I, 1, 22; XII, 11, 11; 19, 7; 23, 6.

अवाचीनपाणि IV, 4, 2.

आवन्तरदिशस् (Plur.) XIV, 84, 2. 6; XVI, 28, 2.

आवन्तरदिशा स्तोमाः XIV, 84, 1. 6.

आवन्तरदेश I, 6, 6.

अविक IX, 23, 4.

अविकार III, 20, 11.

अविकृत II, 3, 14; 10, 4; XIV, 57, 16.

अविजितिन् XV, 27 (p. 196, 4).

अविद्यमान III, 19, 14; 20, 9.

अविद्ध XVI, 17, 4.

अविप्रतिषेध XIII, 14, 2.

अविवाक्य X, 12, 1.

अविहृत XII, 6, 12; XVII, 14, 3.

अवेक्षण in अनवेक्षण VII, 3, 1 and पृषदाज्यावेक्षण V, 17, 12.

अवेष्टि IX, 28, 16.

अवैदेशी XIII, 24, 14 (Comm.

अप्रधानस्य वशमनया व्यवस्थया नयेत् । कया । उच्यते । अवैदेश्या । विदेशे मयं वैदेश्यम् । न विद्यते वैदेश्यमस्या व्यवस्थायामिति सा व्यवस्था अवैदेशी)

अव्यक्त XVI, 20, 3.

अव्यवस्थ (v. l. अव्यवस्त) XVI, 7, 9 (Comm. अव्यवहिताभिः)

अव्यावर्तमान VI, 13, 11.

अव्रत्य III, 4, 11.

1. अश् अश्नुते XIV, 33, 9. 12. 15. 19; XV, 12, 5; अश्रवामहै

XIV, 12, 11; आश्नुत XIV, 33, 8. 11. 14. 18.

+ वि अश्नुते । अश्नुवीय । आश्नुत XVI, 1, 1.

+ सम् अश्रवामहै XVI, 1, 9.

2. अश् अश्नाति III, 8, 15; अश्रीयात् II, 3, 26; अश्रीयाताम् IV, 1, 2; अश्यासुम् VI, 1, 5; अशित्वा XIV, 27, 1.

+ प्र अश्नाति IV, 13, 3; VII, 7, 3; अश्नन्ति III, 16, 25; अश्रीयात् IV, 5, 5. 8; अश्य I, 12, 5. 6; II, 9, 14; IV, 5, 5. 8; 7, 8; 21, 14; VIII, 9, 9.

अशक्य XIII, 14, 1.

अशन in हविर्हच्छिष्टाशन III, 8, 13.

अशनायापरीत XV, 19(p. 191, 13).

अशीति XVIII, 7, 1. 2; 8, 1; 12, 1.

अशीतिशते (द्वे) XVI, 8, 10.

अशुष्क I, 6, 8.

अशेष III, 20, 16.

अश्मन् IV, 15, 5; 16, 3.

अश्व III, 4, 12.

अश्व II, 3, 21; III, 18, 8; IV, 6, 15; VII, 21, 9; IX, 23, 4; XIV, 40, 15; 41, 10; XVI, 1, 14. 15. 16; 3, 11. 13. 18. 25. 27; 15, 3; 18, 10. 11; 22, 4; अश्वा XIII, 29, 21. (Cf. शताश्व । श्यावाश्व । श्वेताश्व)

अश्वेदनि XVI, 18, 19.

अश्वत्रिरात्र XVI, 22, 3.

अश्वपाल XVI, 24, 5.

अश्वमेध XVI, 1, 1; 2, 34; 8, 3. 14. 23; 10, 1; 18, 10.

अश्वरथ XIV, 33, 20; 34, 2; 40, 13; XVII, 5, 1; 15, 1.

अश्वसहस्र XVI, 30, 10.
 अश्वस्तोमीय XVI, 22, 5.
 अश्विनौ XIV, 70, 1; 72, 1; XV, 22
 (p. 193, 4; अश्विना p. 193, 6).
 अश्व्य (वश) XVI, 11, 23.
 अष्टक XV, 26 (p. 195, 1).
 अष्टन् VI, 4, 7; VII, 27, 14; IX,
 20, 16; XIV, 80, 2; 81, 2; 82,
 2; XVI, 3, 2; 27, 2; XVIII, 1,
 6; 7, 4; 13, 9; 18, 3.
 अष्टावष्टासु XIV, 2, 2; 61, 3.
 अष्टम X, 10, 1; XV, 12, 6; XVI,
 2, 22; 11, 22; 27, 6; 29, 17;
 अष्टमी X, 1, 1; XV, 12, 6;
 XVII, 12, 4.
 अष्टमनवमौ V, 20, 3; XVI, 15, 12.
 अष्टरात्र XVI, 27, 1. 7.
 अष्टविध XVI, 27, 1. 2. 7.
 अष्टाकपाल XIII, 29, 29; XIV, 2,
 17; XVI, 1, 11.
 अष्टाक्षर VII, 26, 10; 27, 16. 26;
 IX, 5, 12; XIV, 2, 2; XVI,
 27, 2.
 अष्टाचत्वारिंशस्तोम X, 11, 1.
 अष्टादश XIV, 41, 3.
 अष्टादशाक्षर X, 8, 11.
 अष्टादशाह XIII, 24, 6.
 अष्टापदी XIII, 3, 5.
 अष्टाविंशन् XIII, 25, 5.
 अष्टीवन्त IV, 14, 32; 15, 19.
 1. अस् असि XV, 22 (p. 192, 13.
 17); 24 (p. 193, 21); अस्ति I,
 1, 40. 44; 12, 11; III, 2, 9; 3,
 9; 10, 7; 19, 7; 20, 12. 13;
 21, 10; IV, 4, 7; 14, 2; VII,
 26, 6; XV, 17 (p. 189, 2);
 19 (p. 190, 7); XVI, 15, 1.
 स्मसि XV, 26 (p. 195, 10); स्था

(=स्थ आ ?) XV, 26 (p. 195, 2);
 सन्ति V, 19, 5; स्वास् XV, 25
 (p. 194, 17); स्वात् I, 17, 13; II,
 3, 23; III, 21, 2; IV, 1, 3;
 3, 7; 8, 5; VII, 26, 6; XI, 12,
 1; XII, 7, 3; 13, 5. 6; XIII,
 20, 9; XIV, 29, 2; 51, 1; 62,
 2; XV, 25. 27; XVI, 22, 21
 ff.; स्युस् XIV, 84, 3; XVII, 4,
 4. 7; XVIII, 24, 31; असानि
 X, 21, 9; अस्तु XV, 18 (p. 189,
 9); सन्तु XV, 25; सती XVI,
 11, 17; आस XIV, 27, 1; 40,
 1; XV, 16, 12; 17 (p. 187,
 22); 18 (p. 189, 10); 24 (p.
 193, 19); XVI, 29, 9; आसुस्
 XIV, 62, 2; XV, 20 (p. 191,
 15); 26 (p. 195, 3); आसीत्
 XVI, 10, 1.

2. अस्

+ व्यति आसम् XV, 1, 8.
 + अप अस्य V, 13, 3.
 + अभि अस्यन्ति VII, 26, 12;
 IX, 18, 2.
 + उप अस्यन्ति VIII, 2, 13.
 + नि अस्यते I, 15, 14.
 + उपनि अस्य IV, 5, 2.
 + निस् अस्य I, 6, 6.
 + परि अस्यन्ति XVIII, 24,
 23; अस्य II, 9, 14.
 + परा अस्य XIII, 29, 2.
 + विपरि अस्येत् XII, 11, 9;
 XVI, 7, 12; 21, 22.
 अस्येयुः XIII, 1, 5.
 अस्त XII, 4, 6; XIV, 52,
 8.
 आसम् XI, 4, 3; XVI, 10,
 12.

- + प्र अर्यति XVII, 10, 13;
अर्यन्ति III, 16, 26.
+ प्रति अर्यति II, 7, 12.
+ सम् अर्येत् VII, 26, 6.
अर्य VI, 3, 10; XVIII,
14, 5.
अस्त IV, 2, 6; V, 10,
18. 21 (cf. समस्तोपस्थान-
प्रभृति).
+ उपसम् IV, 12, 10.
असंयुज्य I, 1, 14.
असंवत्सरदीक्षित XVI, 20, 10.
असंवत्सरभूतोऽहं XVI, 20, 11.
असंवर्तमान XVI, 1, 8.
असंविदान III, 6, 1.
असंसृजन्तु II, 9, 4.
असंस्थित VI, 13, 3.
असंस्पर्शन VII, 5, 10.
असंखादन्तु IV, 7, 8.
असन्त III, 16, 9.
असन्तन्वन्तु VII, 15, 2.
असंधावमान IV, 15, 3.
असंधेय XV, 24 (p. 194, 9. 10).
असनयात् I, 3, 15. 18.
असंप्रकीर्ण XVIII, 24, 26.
असंप्रेषित VII, 15, 2; X, 1, 11;
XVI, 17, 4.
असंमित XIII, 11, 6.
असर्वपृष्ठ XII, 7, 3.
असि XV, 21 (p. 192, 9).
असित (धान्वन) XVI, 2, 19.
असिबद्ध XIV, 22, 10.
असुर (plur.) XIV, 27, 1; 23, 1;
29, 1; 32, 1; 38, 1; 40, 1; 50,
1; XVI, 2, 20. (Cf. देवासुराः)
असुरविद्या XVI, 2, 21.
असु VI, 1, 6.
असौ XVI, 21, 15; XVIII, 24, 2;

- असावसौ I, 14, 17, etc.
असौयज VII, 8, 4.
अस्तमय XI, 13, 2. (Cf. पर्यस्तमयम्)
अस्तमिते I, 3, 5.
अस्तुत XIII, 10, 4.
अस्तु XVII, 5, 3.
अस्तोत्रिय VII, 26, 1.
अस्थि IV, 15, 8; XIII, 11, 1. 8.
अस्थिकुम्भ XIII, 11, 2. 9.
असन् VI, 1, 6.
अस्वयोनौ XI, 13, 21. 33; 14, 6.
अह आह III, 15, 11; 16, 23; IV,
15, 7; V, 11, 1; 16, 9; VI, 9, 6;
VII, 2, 11; 6, 4; 8, 7; 9, 7;
14, 9; VIII, 11, 7; X, 1, 11;
XVI, 7, 7; XVII, 11, 3; 14,
4; 15, 9; XVIII, 24, 10.
आहुस् XV, 7, 6; XVI, 7, 4; 20,
12; 22, 11. 20. 21. 23. 25. 27;
XVII, 13, 8.
+ अनु आह I, 2, 27; V, 15, 4.
5; 16, 8; 18, 1; 19, 13; VI,
3, 9; 9, 7; VII, 6, 1; 7, 1;
XIV, 33, 16.
+ प्र आह VII, 10, 2; XVII,
17, 10.
+ प्रति VI, 7, 9; XVI, 4, 8;
5, 2; 6, 3; 13, 17. 18.
अह वैव XIV, 50, 1.
अहंश्रेयस XIV, 29, 1.
अह (cf. अद्वादशाहम् । अष्टादशाह ।
एकाह । कतिपयाह । द्वादशाह ।)
अहत IV, 15, 4; 16, 9.
अहन् and अहस् (अहर) I, 3, 6; X,
1, 9; 12, 1; XI, 2, 1; XII, 27,
4. 5; XIII, 16, 5; 20, 8; XIV,
1, 2; 20, 3; 46, 2; 48, 2; 74,
1; XV, 1, 13; 2, 33; 12, 6.

14; XVI, 3, 7; 8, 21; 40, 10.
 17; 15, 4. 13; 20, 12; 21, 7;
 23, 5; 24, 3. 11. अहरहः V, 11,
 14; XIII, 14, 6; XIV, 6, 6; अह्ना
 XI, 4, 14; 5, 8; अह्नः X, 1, 14;
 5, 21; 8, 13; 9, 6; XI, 9, 9;
 XII, 2, 23. 24; 6, 4; 7, 2. 3; 27,
 6; XIII, 15, 13; 20, 12; XIV,
 11, 9; 16, 10; 23, 4; 24, 5; 25,
 5; 27, 13; 29, 8; 31, 5; 33,
 22; 34, 4; 35, 2; 36, 2; 37, 2;
 49, 3; 50, 2; 58, 2; 59, 2; 60,
 3; 71, 4; XV, 13, 9; 22 (p.
 193, 9); XVI, 21, 3. 18. 20.
 26; 23, 9. 10. 11. 12; XVIII,
 23, 16; 24, 9 (=dat.); अहनि
 V, 10, 35; 11, 10; VII, 15,
 18; XII, 2, 13; 3, 22; 4, 4.
 22; 5, 23; 7, 3; 9, 10; 10, 4;
 12, 2; XIV, 1, 2; 8, 9; XVI,
 18, 13; 21, 20; 22, 4; XVII,
 6, 3; अहन् (=अहनि) XVI, 22,
 15; अहनी XII, 27, 5; XVI, 9,
 2; 15, 12; 21, 22; अह्नोः X, 9,
 15; XII, 3, 17; XIII, 5, 1.
 अहानि X, 1, 4; XIII, 20, 2;
 27, 7; अहोमिः XIII, 14, 10.
 (Cf. अघाहन् । पृष्ठचाहन्)
 अह्योग XIII, 1, 4; 19, 17; 24, 19.
 अहःसंघात X, 1, 20; XII, 2, 1;
 XVI, 20, 3.
 अहीन (1.)° V, 1, 10. (2.) XI, 1,
 3. 5; XIV, 1, 1; XVI, 19, 1;
 20, 8; 30, 12. (Cf. सत्त्वाहीनाः)
 अहीनसूक्त XII, 3, 14. 20; 4, 18.
 20; 5, 17; 6, 18. 19; 8, 4.
 अहुत्वा II, 7, 8.
 अहोम III, 2, 11.

अहोरात्र XIV, 79, 2; XVI, 20, 2.
 अहोरात्रस्तोम XIV, 79, 1.

आ

आ (1.) (praep. c. abl.) I, 12, 7;
 15, 15; II, 6, 12; 7, 7; 13, 7;
 14, 5; 17, 5; III, 1, 9; IV, 4,
 13; 10, 2; 12, 1; 15, 6; 19, 7;
 21, 22; V, 6, 9; 14, 2; 19, 16;
 VI, 6, 21; VII, 3, 1; 4, 17; 6,
 7; VIII, 12, 9; 15, 1. 2. 4. 5.
 6; IX, 23, 13; X, 21, 10; XI,
 14, 21; XIII, 14, 9; XVI, 14,
 1; 18, 17; XVII, 13, 12; 17,
 3. 11; XVIII, 24, 23. (2.) आ
 or आस् XVII, 15, 9 in आ
 वेला.

आंशव XVI, 12, 20.

आकार I, 2, 1.

आकाश IV, 8, 6; XIII, 5, 22;
 XVII, 13, 8.

आकृति in पुरुषाकृति IV, 15, 22.

आक्रमण in बहिराक्रमण I, 4, 1.

आखण XVII, 5, 5; 15, 4.

आख्या I, 16, 2.

आख्यान्तु XV, 27 (p. 196, 7).

आख्यान XV, 27 (p. 195, 22).

आगन्तु V, 20, 3; XIII, 16, 2.

आगम IX, 1, 8. (Cf. एकागम ।

त्रयोदशागम)

आगस्त्य IX, 20, 11. 13.

आगार in यज्ञागार V, 14, 1; XVIII,
 24, 14.

आग्नावैष्णव II, 4, 2; IX, 24, 2;
 XV, 16, 1; °वी V, 3, 1; VI, 1,
 22; XIV, 6, 6. (Cf. आग्नेयाग्ना-
 वैष्णव)

आग्निमारुत VIII, 6, 1; 7, 11. 20;

14, 6; IX, 1, 8. 11; X, 2, 9;
3, 15; 4, 15; 5, 24; 6, 19; 8,
15; 9, 17; 11, 9; XI, 6, 8; 7,
12; 8, 7; 9, 8; XVIII, 23, 1.

(Cf. वैश्वदेवाग्रिमारुत)

आग्रिमारुतसूक्त XVIII, 23, 15.

आग्रिवारुणी II, 5, 30.

आग्रिष्टोमिक XVI, 20, 12.

आग्नीध्र (I.) III, 8, 25; VII, 4, 10.

11; 17, 11; VIII, 2, 11; X, 1,

13; XIII, 14, 1. (2.) VI, 12,

11; XIII, 29, 4; XIV, 22, 11;

XVII, 5, 5. 8; 6, 4; 11, 4.

आग्नीध्रीय III, 21, 4; V, 10, 35;

14, 4. 13; 15, 10; 19, 1; VI,

2, 1; 3, 8; 12, 13; 13, 9; VIII,

8, 9. 10; 9, 9; 13. 10; XIII,

3, 4; XVII, 7, 11; 11, 4.

आग्नेन्द्र III, 12, 3.

आग्नेय I, 3, 11; 8, 4; II, 5, 2. 8;

III, 8, 9. 18; 9, 2. 5; 10, 4;

13, 6; IV, 20, 6; VI, 3, 11; 9,

1; 10, 1; IX, 20, 18; 23, 8.

12; XIII, 29, 29; XIV, 51, 4;

57, 18; XV, 1, 21; 3, 16;

XVI, 1, 11; 9, 27. आग्नेयी II,

3, 9. 14; VIII, 13, 2; XIV, 6,

6.

आग्नेयाग्रावैष्णवी III, 11, 7.

आग्नेयेन्द्र III, 11, 11; IX, 24, 7.

आग्रयण II, 3, 26; XIV, 5, 2.

आग्रयणदेवता III, 12, 17.

आग्रहायणी III, 15, 3.

आङ्गिरस XV, 24 (p. 193, 21); 25

(p. 194, 15); XVI, 2, 12.

आचमनप्रभृति I, 1, 8.

आचमनीय IV, 21, 5. 25.

आचार्य III, 16, 21; IV, 21, 1.

आजि XVII, 5, 3.

आजीगति XVI, 11, 2.

आज्य (I.) II, 3, 10; 7, 9. 11. 12;

III, 20, 14. 20; IV, 8, 1; 18, 10;

V, 5, 2; 8, 2; IX, 27, 6; XIII,

3, 2; XIV, 22, 16; (cf. पृषदाज्य)

(2.) (शस्त्र) VII, 5, 20; 9, 1. 3;

10, 1; VIII, 14, 2; X, 2, 2; 3,

2; 4, 2; 5, 2; 6, 2; 8, 1; 9, 2;

10, 2; 11, 2; 13, 1; XI, 2, 2;

4, 2; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 10, 2;

11, 7; 13, 11. 18; 15, 2; XII,

9, 2; XIV, 3, 3; 52, 4; 61, 3;

XV, 1, 32; 6, 2. 5; 11, 3; 13,

3; XVI, 7, 13; 14, 1. 2. 3; 21,

5. 17; XVII, 8, 1.

आज्यप्रउगयोः VII, 5, 21.

आज्यभाग I, 8, 1; 16, 3; II, 2, 13;

5, 12. 22; III, 7, 3; 13, 21; 15,

8; 16, 24; IV, 20, 6; V, 5, 5;

18, 5; VIII, 11, 12. (Cf. सवदा-

ज्यभाग)

आज्यभागप्रभृति III, 15, 13; VIII,

12, 12.

आज्यभागान्त I, 14, 22.

आज्यलेप VII, 5, 10.

आज्यस्थाली XVII, 11, 4.

आज्याहुति IV, 17, 13; 18, 7;

20, 6.

आज्येय IX, 25, 1.

आतान in एकाहातान XVII, 9, 4;

XVIII, 22, 3.

आतिच्छन्दस IX, 27, 1; X, 8, 2.

आतिथ्या V, 10, 1; IX, 24, 6.

आतिथ्यापर्यन्त XV, 13, 2.

आत्मन् (I.) II, 12, 11; 17, 8; IV,

8, 3; XIV, 32, 1; XV, 17

(p. 188, 11); 19 (p. 190, 22);

- 20 (p. 191, 16); XVI, 15, 1; 16, 1; 29, 7; XVII, 16, 1. 2. 3. 4; आत्मन् (=आत्मनि) XIV, 28, 8. 9; XV, 6, 6. 7 (2.) XV, 7, 6. 7. 8 (Comm. ततो मुख्यं स्तोत्रियं) XVII, 14, 3. (3.) XVIII, 1, 3. 11. 23. (Comm. आत्मशब्देन सकलं परिधानीयान्तं शस्त्रमुपलक्ष्य) आत्रेय X, 4, 4; XVI, 18, 18.
- आदापनादि in द्रुगादागनादि I, 14, 22.
- आदि VII, 15, 1; VIII, 1, 2; XII, 13, 5. (Cf. अग्निप्रणयनादि। अनुयाजादि। कर्मादि। चतुर्विंशत्यक्षरादि। परिव्ययणीयादि। प्लुतादि। मनोतादि। रौद्रादि। शस्त्रादि। द्रुगादापनादि। स्वरादि)
- आदितस् IX, 21, 3; XIV, 56, 10; XVI, 20, 4.
- आदित्य (1.) XVI, 2, 7; आदित्याः IX, 24, 2; XIV, 33, 14; 40, 1;—II, 7, 13; III, 17, 6; IV, 12, 10; 13, 1; 15, 4; V, 2, 3; VI, 13, 2; XI, 13, 2; XVII, 1, 4; 13, 7. (2.) II, 3, 4. 14. 17; XIV, 2, 15. 21; XV, 14, 13. (3.) (Yajñakratu) XIV, 36, 1; (4.) XII, 19, 5.
- आदित्यानामयन XIII, 22, 6; 28, 2.
- आदित्यग्रह VIII, 1; 2; XIV, 56, 1.
- आदित्यग्रहसावित्रग्रहौ VII, 3, 4.
- आदित्यवन्त VI, 9, 13.
- आदित्यवन्त XII, 9, 12.
- आदित्याभिव्याहार XIV, 36, 2.
- आदित्योपस्थान VI, 13, 13.
- आदिप्रदिष्ट VI, 1, 25.
- आदिव्यञ्जन I, 1, 19.
- आदिष्टदक्षिण I, 12, 11.
- आदेश III, 7, 8. (Cf. अनादेश)
- आदेशन् in देवतादेशन I, 2, 19.
- आद्य XII, 9, 2. (Cf. ऐन्द्रवायवाद्य)
- आद्यन्तयोः VI, 1, 18.
- आधान in समिदाधान II, 15, 3 and समिदाधानमन्त्र I, 2, 23.
- आधिकारिक III, 19, 8.
- आधिपत्य XV, 11, 1; 12, 1; XVI, 15, 1.
- आधेय in पुनराधेय VIII, 13, 4.
- आनहुह IV, 16, 2; XVII, 3, 5.
- आनन्त्य XVI, 15, 1.
- आनीकवत् XIV, 10, 16.
- आनुपूर्व्य आनुपूर्व्यम् VII, 27, 30; आनुपूर्व्येण IV, 2, 7; आनुपूर्व्ये XIII, 1, 3; (Cf. चोदनानुपूर्व्ये। देवतानुपूर्व्यम्। दीक्षणानुपूर्व्येण। प्रवरानुपूर्व्येण)
- आनुयाजप्रसव IV, 7, 3.
- आनुष्टुभ VI, 4, 2; 5, 3; 6, 3; IX, 20, 9; 27, 1; X, 5, 3. 10. 14; XI, 12, 8; XIV, 19, 3; XV, 10, 4; XVIII, 18, 1.
- आनोभद्रीय X, 13, 18; XI, 15, 9; XV, 3, 1; XVIII, 22, 8.
- आप् अप्नोति XIV, 2, 9; 9, 10; 26, 4; 42, 13; XVI, 1, 1; 3, 8; 8, 20. 25; 10, 1; 19, 2; 20, 2. 19; 21, 2; 22, 30; 23, 4. 26; 24, 2. 21; 25, 2; 26, 2. 7. 11; 27, 2. 7; 28, 2. 5; 29, 2. 18; 30, 2. 13; आप्नुयाम् XIV, 28, 1; XVI, 1, 1; आप्नवानि XIV, 33, 21; 34, 3; XVI, 2, 35; 8, 4. 15. 24; 15, 16; आप्नोत् XIV, 8, 1; 17, 1; 18, 1; 19, 1; 20, 1; 24, 1; 25, 1; 26, 1; 28, 1; 33, 1; 34, 1; 35, 1; 36, 1; 37, 1; 58, 1;

- 59, 1; 63, 2; 64, 1; 66, 1; 67, 1; XV, 9, 2; XVI, 1, 1; 10, 1; आप XV, 1, 12; आप्तुः XV, 1, 12; आपुः XVI, 14, 1; 69, 2; 75, 2; 76, 2; 77, 2; 78, 2; 79, 2; 80, 2; 81, 2; 82, 2; 83, 2; 84, 2; आप XV, 5, 13 (cf. अनाप्त); ईप्सेत XIV, 62, 2; ईप्सन्तु XIV, 17, 1; 18, 1; 19, 1.
- + प्र आप्नोति XV, 16, 7; 18 (p. 189, 21); XVI, 29, 11; आप्नोतु XV, 18 (p. 189, 21); आप्नुयात् III, 8, 14; आप XV, 18 (p. 189, 22); XVI, 29, 6; आपत् XV, 18 (p. 190, 1); आप्य XIII, 29, 20.
- + सम् आप्त XV, 14, 13.
- + विसम् आप्त IV, 14, 2.
- आपूर्वमाणपक्ष XIII, 29, 7.
- आपोरेवती VI, 3, 11; IX, 20, 7.
- आपोहिष्ठीया (plur.) IV, 11, 6; 21, 5; VIII, 6, 7; 7, 12. 20; XIV, 57, 7.
- आप्ति (आप्त्यै only) XIV, 2, 11. 13; 4, 5; 11, 7; 15, 5; 41, 5; 42, 5; XV, 1, 6; 5, 12; 12, 16; 13, 12; XVI, 1, 5; 7, 14. 16; 14, 3. 5; 21, 16.
- आप्तोर्यामि आप्तोर्यामिः XV, 5, 13; XVI, 15, 7; आप्तोर्यामि XV, 11, 14.
- आप्तोर्यामिन् आप्तोर्यामाणम् XV, 5, 1.
- आप्तोवाजपेय (?) XV, 3, 16.
- आप्य XIV, 72, 1.
- आप्यायनप्रभृति V, 8, 6.
- आप्यायनी VII, 5, 17.
- आप्यायितवती VII, 15, 4.
- आप्यायितवतीप्रभृति VII, 15, 9 (see critical notes).
- आप्त्री V, 16, 5; 18, 3; XIII, 3, 21; XVI, 12, 18.
- आप्त्रीसूक्त XI, 13, 7.
- आभिप्रतारिण XV, 16, 10.
- आभिप्लविक X, 9, 9; XI, 4, 2; 7, 5; XII, 27, 2. 6; XIII, 15, 5. 6; 17, 1; 19, 13; XVI, 8, 26; 23, 23; 24, 13. 15. 17; 26, 8; 27, 3.
- आभीक XIII, 5, 14.
- आभीश्व XIII, 5, 14.
- आभूति XV, 17 (p. 188, 19.)
- आमावास्य I, 3, 2; III, 2, 1. 8; 3, 1. 8; 8, 16; 11, 2; XIII, 29, 7.
- आयत्न in अग्रायत्न XVIII, 24, 27; प्राणायत्न IV, 14, 16; यथायत्नम् XVII, 12, 5.
- आयनिगद VI, 1, 9.
- आयाम in परोहिव्यायाम आयुष्काम XIV, 12, 2.
- आयुष्कामयत्न XIV, 8, 11.
- आयुम् (1.) XIV, 12, 2. (2.) XI, 4, 7; XIII, 19, 16; 22, 5; 29, 10. 25; XIV, 22, 3; XVI, 9, 4; 22, 14; 28, 4. (Cf. गोआयुषी)
- आयोग in द्वादशयोग III, 18, 10.
- आरण्य XVI, 3, 28.
- आरम्भण in त्रयस्त्रिंशारम्भण XIII, 16, 4. 5 and पृष्ठचारम्भण XIII, 19, 11; 22, 3.
- आरुण IV, 2, 14; 16, 5.
- आर्क्षोपासङ्ग XIV, 33, 20.
- आर्चनानस XVI, 11, 8.
- आर्ति XIII, 3, 4.
- आर्त्विज्य XIII, 14, 2. (Cf. न्यस्ता-र्त्विज्य)
- आर्द्र IV, 15, 5.
- आर्द्रदण्ड III, 20, 2.
- आर्द्रवसन XVIII, 24, 7.

आर्भव VI, 8, 12; VIII, 1, 9; 3,
14; X, 8, 18; XI, 2, 9; 5, 4; 6,
7; 7, 9; XIV, 24, 2; 33, 5; 56,
8; 61, 6; XVIII, 22, 6.

आर्भवजातवेदसीये XVI, 20, 16.

आर्भवमारुते XI, 14, 32.

आर्य in शुद्रार्यो XVII, 6, 1.

आर्ष VI, 1, 2.

आर्षेय I, 4, 15; III, 16, 23; V, 1,
1; 16; 5.

आवपन XIV, 2, 20; 13, 8; XVIII,
17, 1.

आवाप I, 16, 3.

आवापस्थान IV, 15, 10; XII, 2, 9;
6, 2.

आवाहन I, 2, 1; 16, 10.

°आविक° III, 8, 12.

आविक्षित XVI, 9, 14.

आवृत् I. 1, 10; IV, 20, 4.

आवृत्त see वृत् + आ

आवृत्तस्तोम XII, 2, 25.

आवृत्ति III, 20, 12. 13. (Cf.
अनावृत्ति)

आशिम् V, 3, 7; VI, 1, 23; X, 1,
16.

आश्रुत in अधोविज्ञाश्रुत IV, 3, 7.

आश्रमेधिक XVI, 10, 2; 12, 8;
14, 1.

आश्विन VI, 6, 1; 11, 4; 13, 13;

VII, 2, 1. 8; 3, 3; 5, 4. 5; IX,

19, 4; 20, 3; X, 1, 20; 7, 6;

XI, 13, 15; XIII, 10, 1. 11;

XIV, 13, 1; XV, 8, 6; 15, 2;

XVII, 8, 7; आश्विनी IX, 20, 14;

XIII, 10, 2. 3; XIV, 40, 22.

आषाढी 11, 5, 6; III, 14, 1.

आस् आस्ते VI, 13, 5; XIV, 6, 6;

XV, 19 (p. 190, 12); XVII,

13, 12; 17, 3; आस्ते X, 21, 10;
XVI, 2, 2. 5. 8. 11. 14. 17. 20.

23. 26. 29; आसीरन् XIII, 14,

1; 20, 14; आसीन III, 14, 9. 14;

IV, 3, 7; V, 14, 8; X, 21, 6;

XV, 19 (p. 190, 12); 27 (p. 196,

1); आसित्वा II, 7, 7; IV, 4, 13,

+ अधि आस्ते IV, 21, 2.

+ उप आस्ते XVIII, 24, 28.

आसङ्ग प्लायोगि XVI, 11, 17.

आसन II, 7, 16; IV, 6, 4; XV, 27

(p. 196, 7). (Cf. यथासनम्)

आसन्दी XVII, 2, 6; 14, 6.

आसवित् (सवित्) XV, 14, 4. 7;

XVI, 1, 17. 19.

आसाद VI, 12, 14.

आसीनन्याय I, 1, 15.

आसुर XV, 15, 11.

आस्तव VI, 12, 7; XVI, 3, 18; 12,
17.

आहनस्या XII, 24, 1.

आहवनीय I, 6, 11; 15, 17; II, 6,

2. 12; 7, 8. 14. 16; 8, 22; 12,

6. 8. 9; 13, 2; 14, 4; 15, 2; 17,

5; III, 12, 17; 14, 8; 17, 2; 19,

4. 9. 10. 12; 21, 5; IV, 2, 2. 6,

8, 3; 12, 1. 7. 10; 13, 3; 14,

10; V, 2, 3; 4, 4; 6, 7; 8, 3; 9,

4; 14, 16; VI, 8, 3; 12, 3; VIII,

8, 9. 11; 9, 2; 11, 15; XIII,

29, 2; XVI, 16, 1; 18, 13.

आहार्य VII, 27, 29.

आहाव VII, 9, 1; 10, 4. 8; 19, 6.

21; 21, 8; VIII, 3, 5; 7, 6; IX,

6, 17; 20, 28; X, 13, 24. (Cf.

चतुराहाव)

आहावप्रभृति VIII, 15, 2.

आहिताग्नि II, 3, 26; XIII, 14, 1;

XVIII, 24, 27. (Cf. अनाहिताग्नि)
आहीनिकी IX, 19, 1.

आहुति II, 9, 7; V, 4, 2; 14, 14;
VI, 7, 2; VIII, 1, 7; XIII, 12,
13. (Cf. आज्याहुति । प्रवृत्ताहुति ।
प्रातराहुति । प्रायश्चित्ताहुति । सर्वा-
हुति । सायमाहुति)

आल्लार XVI, 9, 11.

इ

इ ए अय

एति XIII, 29, 29; XIV, 12, 2;
XVII, 11, 1.

यन्ति XIII, 29, 7. 9. 11; XV,
13, 13; XVI, 18, 18; 23, 13;
XVIII, 24, 12. अयानि XIV, 2,
16; 13, 3; एहि XV, 24 (p. 193,
22); आयन् (not आ+आयन्)
XIV, 40, 1; एष्यामः XIV, 40,
1; अयन्तीनाम् XVI, 22, 21; (cf.
ययेतम्).

+ अति यन्ति XIV, 26, 3; आयन्
XV, 17 (p. 188, 10); इत III,
3, 1; 21, 12.

+ उपाति इत्य XII, 13, 5.

+ अधि ईयते XV, 27 (p. 195, 20).

+ अनु इत (ipv.) XV, 27 (p. 195,
16).

+ अन्तर इयात् VI, 6, 19.

+ अभि एति II, 11, 6; 12, 3.

+ अव एति III, 14, 19; VIII, 9, 10.

+ अन्वव आयन् XIV, 32, 1; ईयुः
XIV, 32, 1.

+ अम्यव यन्ति XIII, 29, 21. 30.

+ व्यव यन्ति VII, 10, 3; इयात् I,
1, 9; इत II, 15, 6.

+ अस्तम् इत I, 3, 5 (cf. प्रथमा-

+ अभ्यस्तन् इयात् III, 19, 9; इत
III, 19, 17.

+ आ यन्ति VIII, 8, 9; XIV, 14,
1; यन्त, यती V, 10, 2. 24; VI,
7, 7; XVIII, 21, 6; इयाय XV,
18 (p. 190, 5); 19 ff. इत्य IV,
12, 10; XIV, 7, 1 (cf. यथैतम्)

+ उदा एति XIV, 40, 12; इत्य IV,
12, 10; XIII, 6, 4; XIV, 6, 6;
XV, 20 (p. 191, 20).

+ पर्या इत्य XV, 18 (p. 190, 5)
ff.; XVII, 11, 4.

+ पला (cf. पलायमान पलायित)

+ प्रत्या यन्ति IV, 6, 12; 15, 4;
VI, 13, 11; इत्य VIII, 5, 7.

+ समा यतीषु VI, 7, 5.

+ उद इयात् I, 3, 5; इत II, 7, 4;
IX, 20, 20; XI, 13, 3. 5.

+ अभ्युद इत II, 7, 7; III, 19, 9.
17.

+ उप यन्ति VIII, 10, 3; XIII, 19,
7. 9. 11. 16; 21, 5. 11; 22, 3;
XVI, 28, 4; XVIII, 24, 1;
इहि XV, 25 (p. 194, 12); इताम्
(?) XV, 27 (p. 195, 17); इयाम्
XV, 25 (p. 194, 15. 21); इयास्
XV, 25 (p. 194, 18); इयात् III,
13, 30; इयाय XV, 19 (p. 191,
14); इत्य X, 21, 12; XIII, 17,
1; 19, 7. 9. 14. 16; 21, 5, 8.
11; 24, 2; 29, 2.

+ परि एति IV, 16, 10; XV, 11,
1; 12, 1; XVI, 15, 1.

यन्ति XIII, 11, 4; XVII, 14,
13; 17, 8; इयाम् XV, 11, 1; 12,
1; ऐत् XV, 11, 1; 12, 1; XVI,
15, 1; एष्यन्त्यः XVII, 4, 8; इत्य
V. 8. 3. (cf. अनाहिताग्नि)

+ प्र ईयेत XIV, 3, 13; इत IV, 14, 3.

+ अभिप्र इयात् IV, 14, 2.

+ प्रति एति XVI, 24, 11; इयात् I, 16, 12; 17, 7; VI, 1, 26; यन्तु XV, 24 (p. 194, 6); इयाय XV, 22 (p. 193, 3); ईयेत I, 2, 21; XII, 3, 16; XIII, 15, 5; इत XV, 26 (p. 195, 11).

+ अनुसम् एति IV, 6, 13; V, 10, 15; 14, 22; IX, 24, 9; इयात् V, 6, 5; VI, 9, 11; यन्तु, III, 14, 10; V, 6, 3; 13, 5; 14, 12, 15; VIII, 10, 2; 15, 11.

इज्या I, 3, 7; III, 15, 13. (Cf. अनिज्या)

इतर I, 12, 6; 16, 4; II, 13, 3; VII, 18, 8; X, 12, 6; XII, 2, 24; 9, 4; 10, 6; 12, 6; 24, 5; 26, 3; XIII, 2, 8; 3, 5; 24, 15; XIV, 22, 8; 25, 2; 26, 2; 41, 3; 42, 3; XVI, 23, 24; 24, 18; 26, 9; 27, 4; XVII, 4, 7; XVIII, 2, 6; 22, 7; 24, 7.

इति I, 1, 21; 3, 8; 14, 17; 15, 2, 5, 6, 13; 16, 2; II, 7, 18; 8, 9, 10; 9, 7, 8, 9 etc.

इतिकरण I, 2, 25.

इतिहास XVI, 2, 24.

इतिहासवेद XVI, 2, 24.

इत् XV, 19 (p. 190, 8).

इदम् I, 3, 5 etc.

इध् see इन्ध्

इष्म III, 14, 11; IV, 6, 14; 16, 3; XIV, 22, 14.

इन्धुमन्तु II, 5, 15.

इन्द्र I, 8, 14; IX, 27, 1; 28, 8; XIV, 12, 2; 26, 1; 29, 5; 33,

1, 8, 11, 14, 18; 43, 1; 44, 1; 45, 1; 46, 1; 47, 1; 48, 1; 49, 1; 50, 1; 58, 1; 62, 2; XV, 1, 10; 14, 4; 18 (p. 190, 5); 19; 22; XVI, 2, 28. इन्द्र वसुमन्तु रुद्र-
वन्तु आदित्यवन्तु ऋभुमन्तु विभुमन्तु
वाजवन्तु बृहस्पतिमन्तु विश्वदेव्या-
वन्तु VI, 9, 13; ज्येष्ठ IX, 26, 2;
प्रदातु III, 2, 2; विमृध् III, 1, 1;
वृत्रहन् III, 3, 2; सुत्रामन् XIV,
13, 1, 9; 15, 4.

इन्द्रकुक्षी XIII, 29, 23, 25.

इन्द्रकतु XII, 9, 17.

इन्द्रनिहव VII, 19, 10; 26, 1; XII,
6, 12; XVIII, 10, 12.

इन्द्रब्राह्मणस्पत्याः VII, 25, 11.

इन्द्रवज्र XIV, 8, 14. (Cf. स्वर्जि-
दिन्द्रवज्रयोः)

इन्द्रस्तुतु XIV, 58, 1; XVI, 15, 3;
29, 15.

इन्द्रस्तोम XIII, 21, 7.

इन्द्राग्नी XIII, 29, 24; XIV, 29,
1, 6.

इन्द्राभिष्याहारे XIV, 33, 22; 37, 2;
58, 2.

इन्द्रावरुणाभिष्याहारे XIV, 35, 2.

इन्द्राविष्णुः (I) XIV, 37, 1.

इन्द्राविष्णु XIV, 71, 2.

इन्द्रोतः शौनकः XVI, 7, 7; 8, 27.

इन्ध् इन्धीत XIII, 29, 28.

+ सम् इद्ध XVII, 13, 6. (Cf. सुस-
मिद्ध)

इरावती XV, 17 (p. 188, 11).

इलसंवर्तम् XVII, 5, 6.

इला I, 10, 1; 11, 1; 15, 5; III,
16, 25; IV, 9, 1; V, 3, 7; 19,
42; 19, 12; VII, 5, 7; 17, 15;
VIII, 2, 13; XIV, 10, 20.

(Cf. पुरोलाशेला and स्विष्ट-
कृदिल)

इलादध इलादधस्य III, 9, 1; इलादधौ
XIV, 5, 2.

इलान्त I, 15, 7; III, 15, 13; V, 7,
7; VIII, 1, 9; 12, 14.

इलाद XVIII, 23, 7.

इव II, 8, 13; VI, 1, 5; VII, 8,
12; XIV, 47, 2; 50, 1; XV,
21 (p. 192, 10).

1 इष् इच्छन्ति XV, 17 (p. 188, 3);
इच्छन्ते VII, 4, 13; इच्छेत् XIV,
32, 10; इच्छध्वम् XV, 17 (p.
188, 12); ऐच्छत् XIV, 30, 1;
इच्छन् IV, 15, 23; XIII, 5, 7.
12; इष्टा XVIII, 21, 9.

+ अनु ऐच्छन् XIV, 40, 24.

+ परि इच्छेत् I, 17, 9.

2 इष् + प्र इष्यति V, 16, 4; 18, 2;
20, 1; VII, 8, 2. 4; VIII, 15,
1; XVIII, 24, 3.

+ संप्र इष्यति XVI, 1, 25;
इषित I, 2, 27; 4, 4; III,
13, 16. (Cf. असंप्रेषित).

इषीका in शरेषीका XVII, 3, 11.

इषु (1.) XVII, 5, 2; 15, 3. (2.)
XIV, 22, 7.

इषुवजौ XIV, 22, 4.

इष्टप्रथमयज्ञ XIII, 14, 1.

इष्टि I, 12, 10; 17, 8; II, 2, 3; 4,
1; III, 1, 1; 6, 1; 10, 2; 15, 3.
14; 16, 1; 18, 19; 19, 10. 15; V,
3, 1; 15, 1; VIII, 11, 1; 13, 2.
5; IX, 22, 1; XIII, 1, 3; XIV,
10, 12; 32, 2; XV, 12, 7. 11;
14, 2. (Cf. अन्वारम्भणीयेष्टि।
अभ्युदितेष्टि। अभ्युद्वहेष्टि। प्रायणी-
येष्टि। मुनिसत्त्रेष्टि। श्यामाकेष्टि।

सर्वेष्टि)

इष्टिकाल II, 2, 1.

इष्टिपशुबन्धाः I, 16, 1. 20; III, 21,
1; IV, 2, 1.

इह XVIII, 4, 7; 5, 7.

ई

ईक्ष् ईक्षते IV, 12, 7; ईक्षेत V, 17,
11; ऐक्षत XIV, 27, 1; 28, 1;
XVI, 15, 1; ईक्षामास XV, 21
(p. 192, 10); ईक्षमाण VI, 12, 2.

+ अनु ईक्षते VIII, 1, 7.

+ अव ईक्षते IV, 8, 1; ईक्ष्य VI, 12,
21; VII, 5, 4; VIII, 4, 5; ईक्ष-
माण in अनवेक्षमाण.

+ प्र ईक्ष्य I, 6, 11.

+ प्रति ईक्ष्य IV, 7, 4; 21, 6; VII,
4, 4.

+ अनुवि ईक्ष्य VI, 12, 24.

+ सम् ईक्षते II, 14, 1; ईक्षेत VIII,
10, 1; ईक्ष्य IV, 16, 6; VIII, 8,
9; 10, 1.

ईप्सु in लिङ्गेषु XIV, 51, 8.

ईयत् XIV, 22, 21.

ईलेद्यावीय V, 9, 24; VI, 6, 12.

ईश ईशे XV, 22 (p. 192, 15);
ईशीत XIV, 22, 21; ईशान IV,
19, 1.

ईशानानी IV, 19, 5.

ईश्वर XVI, 10, 5.

ईषा XIV, 40, 8.

उ

उ XV, 16, 7; 17 (p. 188, 12); य
उ च XIV, 51, 1; उ किल XV,
16, 12; XVI, 29, 9; तबु तथा
XV, 15, 11; उ वै XV, 2, 20;
XVIII, 7, 17; उ ह XIV, 12, 2;
XV 16, 10, 11; 18 (p. 190)

- 4); XVIII, 2, 3. 5; न्वा उ XVII, 9, 7; XVIII, 22, 10.
- उक्थ X, 13, 24; XII, 3, 4; 7, 1. 2. 3; 10, 1; 27, 4. 5. (Cf. अग्न्युक्थ । अतिरिक्तोक्थ । सोक्थ)
- उक्थमुख VII, 11, 3; 12, 2; 13, 2; 14, 3. 8; IX, 7, 3; 8, 2; 9, 2; 10, 2; 11, 2; 12, 2; 13, 2; 14, 2; 15, 2; 16, 2; 17, 2; 18, 3; XIII, 10, 5.
- उक्थमुखीय XI, 14, 3. 21; XII, 3, 5; 4, 2; 5, 2; 6, 1. 2; XIII, 24, 18; XIV, 3, 8.
- उक्थवीर्य VII, 9, 6; 10, 15; 19, 25; 20, 11; VIII, 3, 19; 6, 17; 16, 2; 17, 2; 21, 2; 24, 2; 25, 2; IX, 6, 18; XVIII, 20, 8.
- उक्थ्य IX, 1, 8. 9; X, 2, 10; XI, 2, 1; 4, 5; 11, 6; XII, 27, 4. 5; XIII, 29, 8. 10; XIV, 7, 2; 8, 2; 15, 8; 41, 4. 5; 42, 19; XV, 13, 10. 11; XVI, 8, 19; 21, 8; 28, 4. (Cf. आयुः । गो)
- उक्थ्यस्तोत्रिय XI, 2, 13.
- उक्थ्याहुति XV, 5, 4. 6.
- उक्ष् + अभि उक्षते VIII, 11, 13; उक्ष्य IV, 4, 2; 14, 8.
- + अव उक्षित XVIII, 24, 27.
- + व्युद् उक्षति IV, 11, 3.
- + निस् उक्षन्ति VIII, 12, 11.
- + परि उक्षति IV, 18, 7. 10; 19, 2; उक्ष्य II, 6, 10; IV, 3, 7; 17, 13.
- + प्र उक्षित XIV, 62, 3.
- उक्षन् XIV, 62, 3.
- उक्षा in असंवत्सरभूतोक्ष XVI, 20, 11.
- उक्षासंभरणीया IX, 22, 7.
- उग्रसेन XVI, 9, 2.
- उच्चावच I, 16, 7.
- उच्चैरुपाशुता XIII, 1, 3.
- उच्चैर्न्याय I, 1, 28
- उच्चैस् I, 1, 36; V, 1, 3; XVII, 17, 14. 15; XVIII, 1, 1; उच्चैस्तराम् I, 1, 32-34; VIII, 14, 2. 4. 6.
- उच्छिष्ट in हविरुच्छिष्टाशन III, 8, 13.
- उच्छिष्टदान IV, 21, 16.
- उच्छ्वास V, 17, 9.
- उज्जित् XIV, 49, 1.
- उज्जोष XV, 1, 21.
- उत XV, 27 (p. 195, 17); XVI, 8, 28; 9, 6. 9. 12. 15; किमुत XVI, 7, 7.
- उत्कर I, 4, 1; VI, 12, 10; XVII, 5, 6. (Cf. चात्वालोत्करौ)
- उत्किर (उत्किरा उ^०) XVII, 10, 5.
- उत्क्रान्ति XIV, 71, 1. 2.
- उत्की XIV, 41, 6.
- उत्तम I, 1, 18. 19; 10, 1; 14, 24; 16, 10; II, 11, 2; III, 8, 21; IV, 2, 2. 14; V, 9, 25. 26; 18, 3. 4; VI, 6, 15; 7, 10; 9, 8. 12; VII, 9, 6; 10, 2. 15; 11, 4; 12, 2; 15, 17; 19, 22. 24. 25; 25, 6. 13. 14; 26, 14; VIII, 3, 16. 17; 7, 4; 14, 5. 7; IX, 3, 7; 6, 12. 16; 8, 3; 9, 3; 11, 2; 14, 3; 15, 1. 2; 17, 3; 18, 2; 19, 3; 20, 19; X, 1, 5. 14; 2, 7; 3, 2; 4, 3; 6, 12; 8, 14. 16; 10, 5; 11, 5; 21, 8. 9; XI, 3, 2; 4, 4; 8, 1; 9, 1; 11, 7. 12; 12, 13; 13, 13; 14, 12. 15; XII, 3, 19; 4, 19; 5, 20; 9, 3; 11, 9. 12. 13. 19. 23; 24, 5; 25, 7; 26, 19. 22; 27, 6; XIII,

7, 6; 10, 10; 19, 13; XIV, 3, 11; 39, 1. 2; 51, 12; 52, 14; 53, 8; 55, 5; XV, 1, 26; 3, 10. 11; 22; XVI, 3, 23; 8, 21; 11, 6; 12, 8; 15, 13; 24, 3. 11. 16; XVII, 17, 5; XVIII, 9, 7; 16, 3; 20, 2. 3. 4. 6; 25, 6. (Cf. चतुर्थान्तमौ । द्वितीयोत्तमौ । प्रथमोत्तमौ)

उत्तमार्ध X, 6, 13.

उत्तर I, 1, 23; 2, 14; 10, 2; II, 5, 6. 14. 22; 9, 4. 8. 13; III, 10, 4; 13, 5. 17; 14, 10. 15; 19, 7; IV, 18, 7; V, 11, 3; 13, 2. 5; VI, 1, 3; 7, 10; 9, 18; 11, 12; VII, 5, 18; 15, 2; 17, 12; 21, 4; 25, 3. 6. 7. 13; 26, 7; 27, 6. 23; VIII, 11, 15; IX, 22, 5; 23, 9; X, 3, 12; 5, 10; 7, 5. 6; 8, 12; 9, 10; 13, 9; 21, 12. 13; XI, 2, 5; 7, 5. 11; 9, 13; 10, 4; 13, 9. 25; XII, 3, 2; 6, 5; 11, 11; 12, 3. 14; 13, 2; 23, 6; 26, 1. 18; XIII, 5, 18; 12, 4; 16, 4; 18, 3; 21, 2; 22, 4; XIV, 3, 10. 17; 7, 4; 10, 10. 11; 28, 1; 32, 6; 39, 4; 41, 1; 42, 1. 9; 51, 8; 52, 3. 12; 53, 3; 56, 1. 5. 8; 57, 2. 14; XV, 8, 12. 15. 17; 12, 11; 14, 1. 13; 22; XVI, 1, 12; 3, 23; 6, 3; 13, 11. 18; XVII, 10, 4. 12. 16; 11, 4; 13, 3; 16, 2. 4; XVIII, 1, 14. 20. 21; 5, 10; 7, 9. 20; 16, 2; 20, 8; 23, 6. 9. 11; उत्तरेण I, 15; 17; II, 7, 15; 8, 22; 9, 16; 14, 4; III, 7, 1; V, 9, 3. 4; 14, 4. 5. 12.

15; 15, 10; 19, 1; VI, 8, 3; 12, 13; 13, 3. 5. 8; VII, 6, 1; 14, 10; VIII, 8, 9; 9, 2; X, 21, 13; XVII, 5, 5; 7, 11; 10, 11; 11, 4; 12, 4. (Cf. एकोत्तर । चतुस्तुत्तर) उत्तरतम् I. 1, 12; II, 9, 10; 12, 5; IV, 17, 6; 19, 9; V, 14, 19; VIII, 5, 3; XVII, 1, 5; 7, 12; XVIII, 24, 27.

उत्तरतःपश्चात् VII, 3, 3.

उत्तरतोलोमन् XVII, 5, 9.

उत्तरलोम (v. l. °मन्) IV, 16, 2.

उत्तरवेदि XIV, 40, 7; XVII, 13, 6.

उत्तरारणि III, 19, 14; XVI, 16, 1.

उत्तरार्ध IV, 21, 11; XVII, 4, 4.

उत्तरार्धपूर्वार्ध XIII, 12, 9.

उत्तरोत्तरावन्त XIV, 12, 11.

उत्तरोत्तरिता XIV, 12, 10.

उत्तरोत्तरिन् IX, 20, 2; 30, 12. 13.

उत्तरेला I, 10, 4; 12, 5.

उत्तरौष्ठ I, 10, 2.

उत्तान II, 9, 13; IV, 9, 5; 14, 12.

(Cf. दक्षिणोत्तान । सव्योत्तान)

उत्पत्तिरूप VI, 1, 3.

उत्थान XIII, 29, 17.

उत्थापिनी XVI, 13, 13.

उत्सन्नयज्ञ XIV, 47, 2.

उत्सर्ग III, 16, 19; 18, 19.

उत्सर्गिणामयन XIII, 20, 1.

उत्सर्जण IV, 7, 18.

उदक IV, 15, 3. 8; XV, 13, 15;

XVI, 18, 19.

उदकचर XVI, 2, 23.

उदकशेष IV, 5, 3.

उदकाञ्जलि IV, 15, 4.

उदकार्थ V, 6, 9.

उदक्पाद IV, 17, 11.

उदगण I, 6, 8; II, 8, 22.

उदगयन VI, 1, 18.

उदग्रीव IV, 16, 2.

उदङ्मुख IV, 21, 2.

उदञ्च् II, 8, 8; 9, 14; III, 19, 3;

IV, 4, 12; 17, 10; VI, 13, 2.

9; VII, 14, 11; VIII, 13, 1;

X, 21, 16; XV, 26; XVI, 1,

7; XVII, 1, 8; 10, 5; 15, 7;

उदीची II, 9, 6; IV, 11, 6; VI,

3, 4; VIII, 9, 5; XVI, 9, 21;

उदक् I, 6, 12; II, 8, 12.

उदधारा II, 6, 12.

उदपात्र IV, 15, 5.

उदय VI, 6, 20; IX, 20, 19; XVI,

18, 17. (Cf. उपोदयम् । पृष्ठचोदय)

उदयनतस् XVII, 1, 4.

उदयनीय XVIII, 24, 1. 2; उदय-

नीया VIII, 12, 1; XIV, 39, 6;

XVIII, 24, 17. (Cf. प्रायणीयो-

दयनीयौ)

उदर IV, 14, 27; XV, 18; 22.

उदरव्याधित XIV, 27, 2.

उदर्क IV, 12, 6; VI, 8, 13; 12, 4.

(Cf. अनुदर्क)

उदवसानाया VIII, 13, 1; IX, 28,

18; XIV, 6, 6; XV, 16, 2;

XVIII, 24, 27.

उदीचीनग्रीव XVII, 5, 9.

उदीचीनाग्र XVII, 10, 4. 6. 14.

उदुन्नह्नीय XVIII, 19, 10; 20, 6.

उदुम्बर XV, 19 (p. 191, 5); XVII,

1, 3. 8. 15. 18.

उदगात् XIII, 5, 9; 14, 1; 24, 9;

XV, 21 (p. 192, 3); XVI, 5, 2;

9, 21; 12, 21; 13, 2. 18; 24, 3;

XVII, 2, 6; 14, 6. 8.

उद्देश I, 1, 11.

उद्हरण III, 19, 9. 10.

उद्धृतवृहद्रथन्तर XI, 14, 8. 22.

उद्भिद् XIV, 14, 1.

उद्भिद्बलभिदौ XIII, 21, 10; XIV,

11, 10.

उद्धन्त XIV, 49, 3.

उद्भासन in महावीरपात्रोद्भासन V,

12, 2.

उन्नीयमानसूक्त VII, 4, 1; 17, 3;

VIII, 2, 3.

उन्नेतु XIII, 14, 1; 24, 11.

उप (praep. c. acc.) XVII, 17, 12.

उपकनिष्ठिका IV, 7, 7; 21, 8.

उपजन IX, 1, 7; XVI, 10, 3.

उपतापिनी XIV, 22, 16.

उपदेश I, 3, 8.

उपद्रुत XII, 13, 5.

उपनहन in सोमोपनहन VII, 15, 2.

उपपादम् in यथोपपादम् VII, 17,

18. (Cf. पद+उप)

उपप्रेष V, 16, 9. 10.

उपब्धि II, 9, 14.

उपभृत् IV, 9, 5; 14, 19.

उपमार्जन II, 9, 12.

उपमुखेन (Comm. मुखसमीपेन)

XVII, 3, 13.

उपरव XIII, 12, 9; 29, 6.

उपरि VI, 12, 12; XVII, 4, 7; 10,

13; 15, 11. 12; 16, 7.

उपरिष्ठात् I, 1, 39; 2, 18. 19; 17,

17; II, 3, 10; IV, 3, 4; XIII,

19, 3; XIV, 27, 11; XV, 12,

3; XVI, 18, 14; 30, 12.

उपरिष्ठात्लक्षण I, 17, 17.

उपवसथ V, 11, 15; 15, 1; XIII,

19, 4.

उपवीतिन् XVI, 1, 16.

उपवेशन IV, 6, 6. 14.

उपवेश II, 8, 8.

उपशय VI, 9, 8.

उपसद् III, 16, 21; V, 8, 6; 10, 36; X, 1, 3; XIII, 24, 2; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 29, 2; XIV, 16, 2; 22, 25; 39, 5; 40, 19; XV, 1, 13; 12, 13.

उपसादम् see सद् + उप

उपस्थ I, 6, 10; IV, 14, 31; VIII, 5, 4; XV, 24 (p. 193, 16); XVII, 16, 7.

उपस्थकृत् IV, 16, 4.

उपस्थान III, 21, 7. 10; IV, 2, 8. 10; V, 4, 3. (Cf. आदित्योपस्थान । समस्तोपस्थानप्रभृति)

उपस्थावानौ XVI, 3, 3; 12, 4.

उपस्पर्शन I, 9, 3.

उपहव VII, 4, 13; XVIII, 21, 9.

उपहृद्य XIV, 50, 1.

उपांशु I, 1, 37; 6, 15; 15, 1; II, 5, 21; III, 12, 10; 13, 22; 14, 16; 15, 20; 18, 7; V, 1, 3; 11, 6; 17, 10; VI, 11, 15; VII, 3, 5; 9, 1; VIII, 4, 1. 3; 5, 1; IX, 23, 10; 24, 9; 27, 4; X, 13, 26; 14, 3. 7; 15, 3. 7; 16, 3. 7; 17, 3. 7; 18, 3. 7; 21, 17; XI, 13, 10; XVII, 7, 10; 17, 15; XVIII, 1, 1. 2. उपांशु: VI, 6, 20; 8, 1.

उपांशुता I, 1, 29. (Cf. उच्चैरुपांशुता)

उपांशुयाज I, 1, 44; 3, 12. 18; 8, 6. (Cf. सोपांशुयाज)

उपांशुहविस् I, 1, 36; V, 3, 4; 5, 4; 7, 6.

उपांशुहविष्टा I, 16, 21; II, 3, 15.

उपाकरण IV, 20, 4.

उपगान् XVII, 14, 7.

उपाङ्कचपृष्ठ X, 8, 21.

उपाचार I, 1, 12.

उपानह in दण्डोपानह III, 3, 7.

उपाप्ति XIV, 25, 4.

उपाय in निधनोपाय V, 12, 4.

उपासङ्ग in आक्षोपासङ्ग XIV, 33, 20.

उपोतपरुष XIV, 22, 20.

उपोत्तम VI, 7, 10; X, 11, 8; XIV, 22, 24. 26.

उपोदयम् II, 7, 3.

उम् + प्र उभ्य IV, 14, 13.

उभ I, 2, 15; III, 19, 8. 14; IV, 4, 6; V, 11, 15; XI, 10, 3; 12, 2; 13, 33; XII, 11, 21. 24; XIII, 20, 3; XIV, 41, 5; 42, 5; XV, 1, 6; 27 (p. 195, 20); XVI, 7, 13. 14. 15. 16; 14, 2. 3. 4. 5; 24, 20; 27, 6; XVII, 9, 6.

उभय III, 10, 2; XI, 12, 6; उभयीस् XIII, 20, 15.

उभयत् I, 6, 6; XIV, 28, 8. 9; XV, 6, 6. 7; 14, 8; XVII, 10, 4.

उभयतःश्रोत्रिय XVI, 22, 29.

उभयत्र I, 3, 11.

उभयसामन् VII, 21, 1; X, 9, 1; XI, 2, 1; 10, 1; 11, 2; XIV, 13, 12.

उरम् IV, 11, 6; 14, 20; 15, 14; 21, 19; V, 8, 4; VII, 4, 4; VIII, 9, 7; XVII, 16, 1.

उरोऽभिमर्शन X, 21, 5.

उरोऽभिमर्शनी VII, 5, 15.

उर्वरा in गोधूमोर्वरा XIV, 41, 6 and यवोर्वरा XIV, 40, 6.

उल्लुलवृष्ण XIII, 29, 5.

उल्लुखलमुसले IV, 3, 2; 14, 32.
 उल्मुक III, 19, 15; IV, 4, 2; 5, 9.
 (Cf. गार्हपत्योल्मुक)
 उशनवन्तु XIV, 27, 13; 28, 10.
 उशनस्तोम XIV, 27, 1; 28, 1.
 उशनस् XIV, 27, 1.
 उषस् IX, 28, 5; XV, 22 (p. 193,
 5. 6).

उषस्य VI, 5, 1.
 उष्ट्र XVI, 3, 14; 12, 13.
 उष्ण in कवोष्णौ IV, 14, 15.
 उष्णिग्वृहत्यौ I, 17, 10; VII,
 27, 18.
 उष्णिह् VII, 27, 2. (Cf. गायत्र्यु-
 ष्णिहौ)
 उष्णीष VII, 15, 17; XVIII, 24,
 23. (Cf. लोहितोष्णीष)

ऊ

ऊङ् + नि ऊङ्घयति XII, 13, 1;
 ऊङ्घयेत् XII, 13, 5. 6; ऊङ्घनीय
 XII, 13, 5; XIII, 1, 7; ऊङ्घम्
 X, 5, 9; XI, 15, 12. (Cf.
 अन्यङ्घम्)
 + प्रति ऊङ्घयति XII, 13, 3.
 ऊन XIII, 1, 5.
 ऊनक VII, 27, 27.
 ऊरु I, 15, 14; IV, 14, 32; 15, 18;
 VII, 3, 1; XIII, 11, 14; XVI,
 1, 8.
 ऊर्णासूत्र IV, 15, 22.
 ऊर्णु + संप्र ऊर्णुवते XVI, 3, 34;
 13, 8.

ऊर्ध्व II, 9, 11; VI, 3, 5; XII, 2,
 26; XIV, 38, 2. 5; XV, 19
 (p. 190, 12); XVI, 28, 2;
 ऊर्ध्वम् (c. abl.) I, 1, 19; III, 8,
 20; IV, 21, 12; V, 6, 9; VI,

6, 18; 13, 12; VII, 7, 9; 10,
 2; 14, 7; 21, 4; VIII, 1, 1;
 IX, 1, 8. 10; 20, 13; 23, 14;
 X, 2, 10; 7, 8; 11, 12; 13, 11;
 XI, 10, 7; XII, 6, 19; 9, 17;
 12, 11; 24, 1; XIII, 1, 8; 15,
 13; 19, 11; XIV, 10, 21; XV,
 1, 27; 3, 4; 8, 6; 13, 2; 16, 1;
 XVII, 14, 16.

ऊर्ध्वजानु I, 5, 8.
 ऊर्ध्वजु III, 8, 23.
 ऊर्ध्वबाहु XVII, 10, 8.
 ऊवध्य IV, 19, 7.
 ऊवध्यगोह VI, 1, 6; XV, 1, 26.
 ऊषपुट XVI, 17, 11.
 ऊमन् VI, 1, 6.
 ऊह ऊहेत् I, 17, 19; ऊल्ह XI, 12, 7.
 + अप ऊहति XVIII, 21, 7.
 + उद उह्य II, 7, 8.
 + उप ऊहन्ति IV, 14, 36. उह्य
 मान V, 9, 10; उह्य II, 16, 2.
 + अभ्युप ऊहति XVII, 10, 14.
 + निस् उह्य II, 8, 8. (Cf.
 निरुल्हपशुबन्ध)
 + परि उह्यमान V, 6, 1.
 + प्रति उह्य II, 8, 15.
 + वि ऊहति IV, 9, 5.
 + सम् ऊहन्ति XVII, 6, 3.
 + परिसम् उह्य II, 6, 9; IV, 3, 7.
 ऊह VI, 1, 3; 9, 12; XIV, 51, 5.
 (Cf. अनूह)

अ

अ अर्पयन्ति XVI, 17, 11.
 अक्छस् XII, 11, 8; XV, 3, 2.
 अगगण I, 1, 18. 22. 24.
 अग्वेद I, 1, 28; III, 21, 2.
 अच् I, 2, 26; IV, 14, 15; V, 17,

13; VI, 1, 4; VII, 10, 3; 27,
29; VIII, 13, 1; XIII, 1, 6;
XV, 11, 5; 22; 23; 27; XVI, 3,
11. 26. 30. 32; XVIII, 1, 3.

ऋच cf. विषमर्च । समर्च.

ऋचोवेद XVI, 2, 3.

ऋछ् ऋछेयुः XIII, 3, 4.

ऋण XV, 17 (p. 188, 6).

ऋतपेय XIV, 16, 1.

ऋतवन्त XIV, 16, 10.

ऋतु II, 1, 6; 2, 2; XIV, 9, 9. 10.
11; 75, 2; XVI, 25, 2.

ऋतुकाल III, 13, 30.

ऋतुपशु XVI, 9, 26; 14, 20;
15, 18.

ऋतुप्रेष VII, 8, 2; X, 7, 8.

ऋतुयाज VII, 8, 1. (Cf. द्विदेवत्यर्त-
याजौ)

ऋतुर्जनिश्रीय XI, 14, 10. 22.

ऋतुस्तोम XIV, 75, 1.

ऋते (c. abl.) XVIII, 21, 1;
(c. acc.) XII, 6, 13.

ऋत्विज् IV, 21, 1; V, 1, 1; VIII,
10, 1; XIII, 2, 1; XV, 22;
XVI, 13, 2; 18, 10. 15; XVIII,
24, 31.

ऋध् ऋध्यासुः VI, 1, 5.

+ सम् ऋद्ध XIV, 2, 9; अर्धयति
XIV, 24, 3; XV, 1, 15. 18; 2,
4. 8. 11. 14. 21. 25. 29; XVI,
3, 10; 11, 33; 12, 11; 14, 8.
12. 14. 16; अर्धयितुम् XVI,
29, 7.

ऋमुमन्त VI, 9, 13.

ऋष् ऋषति XVII, 10, 9. 15.
(Cf. दृढपर्युष्टे).

ऋषभ (1.) III, 15, 22; XIII, 29,
16; XIV, 23, 1; XV, 15, 4;

XVII, 5, 9; 7, 8. (2.) XV, 25
(p. 194, 21). (3.) XV, 26 (p.
195, 1); ऋषभ याज्ञतुर XVI, 9, 8.

ऋषभरूप XIV, 23, 2.

ऋषभवन्त XIV, 23, 4.

ऋषि XV, 17 (p. 188, 20); 19
(p. 191, 13); 20 (p. 191, 16);
22 (p. 193, 7); 24 (p. 193, 22);
27 (p. 195, 20). (Cf. सप्तऋषि)

ऋषिस्तोम XIV, 63, 1.

ए

एक I, 4, 9. 10; III, 10, 2; 15, 21;
16, 23; 19, 8; IV, 4, 6; 15, 4;
VI, 1, 26; 4, 3; VII, 15, 6. 13;
19, 12. 13. 14. 17. 19; 26, 3.
9. 11; 27, 27; VIII, 2, 20; 3,
13; 6, 3. 8; IX, 5, 3; 6, 15; 22,
7; X, 3, 5; 4, 5; 5, 4; 6, 3. 6;
8, 3; 10, 4; 11, 8; 12, 6; 13, 6;
XII, 2, 10. 13; 25, 1. 5; XIII,
6, 4; XIV, 42, 8. 9; XV, 17,
20; XVI, 22, 12; XVII, 4, 4;
7, 7; XVIII, 10, 8; 12, 3; 17,
2; एके II, 4, 6; VI, 11, 13; IX,
23, 6; XV, 1, 9; 7, 6; 15, 10;
XVI, 7, 4; 20, 12; 30, 10;
XVII, 13, 8; XVIII, 2, 3. 5.

एकपालदेवता XIV, 5, 7.

एकत्रिंशत् XV, 22 (p. 192, 18).

एकत्रिक XI, 3, 1; XIII, 20, 4.

एकत्रिकत्रिकैकाभ्याम् XIV, 42, 7.

एकदीक्ष V, 4, 3.

एकदेवताद्विदेवतयोः VI, 1, 12.

एकधैकधा VI, 1, 10.

एकपर्वन् XIV, 10, 19.

एकपातिनी (plur.) VIII, 3, 15; 6,
16; 7, 8; XII, 2, 14; XIV, 53,

- 6; 56, 13; XVIII, 1, 8; 11, 2.
 एकयूप VI, 9, 4.
 एकरात्र IV, 15, 6; XVI, 19, 2.
 एकवत् IX, 23, 14.
 एकविंश IX, 21, 6; 27, 1; XIII, 16, 5; XIV, 12, 9; 24, 2, 3; 33, 4, 6; XVI, 3, 10; 23, 5, 10, 11, 12; 24, 3, 7; XVII, 7, 6; एकविंशी XVIII, 14, 4. (Cf. सप्तदशकविंशो).
 एकविंशति XII, 3, 21; XIV, 20, 2; XVI, 3, 1, 5, 15; XVIII, 13, 4; 15, 7.
 एकविंशतिप्रभृति VII, 17, 18.
 एकविंशतिरात्र XIII, 16, 3.
 एकविंशत्यरति XVI, 3, 1.
 एकविंशप्रभृति XVI, 21, 6.
 एकविंशस्तोम X, 5, 1; XI, 13, 1; XIV, 13, 12; XVI, 3, 9; 24, 10.
 एकविध XVI, 19, 1.
 एकशत XI, 14, 29; XV, 26 (p. 195, 3).
 एकशफ VII, 18, 4.
 एकषष्टिरात्र XIII, 18, 1.
 एकसूक्त XI, 10, 10.
 एकहविस् II, 3, 14.
 एकहाविन् II, 12, 8.
 एकहोम II, 9, 15.
 एकादश VI, 9, 7; XVI, 30, 7; अश्वसहस्रमेकादशम् XVI, 30, 10; एकादशी VI, 7, 2.
 एकादशकपाल XIV, 13, 6.
 एकादशन् IV, 10, 2; V, 15, 10; 19, 24; IX, 20, 17; XI, 14, 23, 26; XII, 4, 8; XVI, 3, 20; XVIII, 12, 2; एकादशैकादश XV, 4, 11.
 एकादशप्रभृति VII, 15, 10.
 एकादशरात्र XVI, 30, 1.
 एकादशविध XVI, 30, 1, 2.
 एकादशस्तोम XIV, 11, 4.
 एकादशाक्षर VII, 27, 22; XIV, 11, 5; XVI, 30, 2.
 एकादशिन् IV, 10, 3; एकादशिनी XIV, 10, 15.
 एकान्तर XVI, 13, 18.
 एकान्नपञ्चाशद्रात्र XIII, 17, 3.
 एकारौकारौ I, 2, 7.
 एकाह IV, 14, 2; IX, 1, 1; XI, 4, 12; 5, 3; 6, 4, 7; 7, 6; 10, 11; 15, 9; XIII, 19, 3; 24, 16; XIV, 1, 1; XV, 1, 39; 2, 31; 12, 3; XVI, 8, 6, 17.
 एकाहभूत XII, 2, 26; 6, 19. (Cf. एकाहीभू)
 एकाहातान XVII, 9, 4; XVIII, 22, 3.
 एकाहार्ये XIII, 15, 1.
 एकाहीभू भवन्तु XIII, 24, 17.
 एकैक I, 17, 7; II, 6, 10; III, 16, 8; IV, 21, 5, 14; V, 9, 4; 11, 1; VII, 16, 5; VIII, 7, 8; X, 5, 12; 6, 11; 7, 8; XII, 9, 4; 23, 3; XIII, 20, 5; 23, 2, 4; 24, 4, 5; 28, 5, 6, 7, 8; XV, 4, 9; 9, 5; 14, 10; XVI, 13, 5.
 एकोत्तर IV, 10, 2; XIII, 14, 9; XVI, 19, 1; 30, 12.
 एत एष I, 12, 10 ff.
 एतशप्रलाप XII, 17, 3.
 एतावत् XVII, 2, 5.
 एतावत्त्व XIII, 1, 3.
 एन एने XI, 14, 1 etc.
 एनस् XV, 24 (p. 194, 8); 27 (p. 196, 4, 5).
 एव II, 5, 26; 13, 3, 8; 15, 1, 7; III, 2, 3; IV, 5, 13; 12, 9 ff.

एवंविद्धं X, 14, 8 ff.; XIV, 7, 1.

एवंविध XIV, 2, 15; 3, 19; 5, 7;
6, 3; 7, 5; 8, 6; 9, 3; 13, 2.

एवंस्तोम XIV, 28, 11.

एवम् II, 7, 17; 17, 5; IV, 4, 3; 10,
2; 15, 21; V, 1, 4; VII, 15, 9.
10; VIII, 1, 1; X, 9, 9. 10. 11;
XIV, 2, 16; 3, 1; 12, 2; 29, 1,
32, 1; 50, 1; 51, 1; XVI, 18,
2; 22, 17; 23, 6; 29, 8. 11. 13;
XVII, 7, 12; 15, 6; XVIII, 1,
19. 21.

एवमग्र IV, 16, 2.

एवंदेवत VI, 10, 13.

एवयामस्तु XI, 15, 10; XII, 6, 14;
8, 10; 9, 7; 12, 14; 26, 10.

ऐ

ऐकस्वर्थ I, 1, 31.

ऐकादशिन VI, 9, 3. 4; 10, 12;
XVII, 7, 7.

आइङ्कारीभू भवतः I, 2, 4.

ऐकाहिक XI, 10, 6. 7; 13, 7; XII,
4, 1; 5, 1. 24; 6, 19; 8, 2; 11, 13.
17; 27, 5; XIV, 1, 3; 3, 14; 8,
7; XV, 1, 38; 2, 30; 7, 1. 9; 8,
1. 2; XVI, 7, 13. 14. 15. 16;
8, 5. 16; 14, 2. 3. 4. 5; XVII,
8, 13; XVIII, 20, 8. ऐकाहिकी
X, 7, 14; XII, 6, 18.

ऐकाहिकशस्त्र XIV, 84, 4.

ऐक्ष्वाक XV, 17; 18; 22.

ऐन्द्र I, 3, 16; II, 3, 6; III, 8, 9;
9, 3; VI, 10, 7; XII, 2, 17; 7,
5; 9, 8; 10, 2; 26, 2; XIV, 13,
6; 29, 8; XV, 1, 21; XVI, 9,
28; XVII, 7, 8. 9; 8, 8; ऐन्द्री
XII, 7, 6. (Cf. आग्नेयैन्द्र)

ऐन्द्रवायव VII, 2, 2. 13; 3, 1. 2;
5, 1; X, 7, 3; XVII, 8, 5.

(Cf. वायव्यैन्द्रवायव)

ऐन्द्रवायवमैत्रावरुणौ VII, 2, 1.

ऐन्द्रवायवशेष VII, 4, 16.

ऐन्द्रवायवाद्य XIII, 11, 7.

ऐन्द्राग्र I, 3, 15; 8, 11; II, 3, 4;

III, 8, 17; 9, 6; 12, 3; 14, 4;

VI, 1, 18; 9, 2; 10, 9; XIV,

10, 17. 19; XV, 1, 21; XVI,

7, 5; XVII, 7, 7; XVIII, 16,

1; ऐन्द्राग्री XII, 2, 22.

ऐन्द्राग्रान्त III, 15, 17.

ऐन्द्रापौष्ण VI, 11, 1; XV, 12, 3;
XVI, 3, 31.

ऐन्द्रावैष्णव VI, 11, 3; XV, 16, 3;

XVI, 9, 32; ऐन्द्रावैष्णवी XIII,

7, 3. 4; 8, 3. 4; 9, 3. 4; 12,

5. 6.

ओ

ओकार I, 1, 19. (Cf. एकारौकारौ)

ओदन in क्षीरौदन XIV, 16, 4.

°ओदनसर्व° XIV, 73, 3.

ओम् XV, 27 (p. 196, 2. 3).

ओषधि II, 3, 26; IX, 28, 5.

ओषधिवनस्पतीनाम् XVI, 15, 11.

°ओषधिसर्व° XIV, 73, 3.

ओष्ठ in अधरौष्ठ and उत्तरौष्ठ I,
10, 2.

ओष्ठचस्थान I, 2, 5.

औ

औकारा I, 2, 13.

आइङ्कारीभू भवतः I, 2, 5.

औदुम्बर XIV, 16, 3; XVI, 17, 1;

XVII, 3, 3; औदुम्बरी VI, 12,

23; VII, 14, 10; X, 21, 6;
XVII, 2, 6; 3, 4.

औदग्रभण V, 4, 1.

औपासन VII, 7, 9.

औशिज XVI, 11, 7.

औष्णिह VI, 4, 8; 5, 9; 6, 9; IX,
5, 9. 10. 11. 12; 20, 17; X, 4,
4; 12, 12; XI, 6, 1; औष्णिही
XVIII, 12, 1.

क

क (1) कस्मै XIV, 8, 1; कस्यै XIV,
9, 1; किमु XV, 17 (p. 188, 12);
किमुत XVI, 7, 7; ये के च XVI,
15, 8; यत्किं च XVI, 20, 2; 21,
2; 23, 4; 24, 2; 25, 2; 26, 2; 27,
2; 28, 2; 29, 2; 30, 2; न-कश्चन
XIV, 22, 21. 22; XVI, 3, 37;
न किं चन XV, 19 (p. 191, 11);
कच्चिन-अन्यतम V, 1, 10; किं चिद्
I, 17, 13; XIII, 6, 2; XVIII,
24, 19; कां चिद् XVI, 2, 21; किं
नु XV, 17 (p. 188, 12); किं
स्विद् XV, 17 (p. 188, 4). (2)
देवता IX, 27, 1; XV, 2, 10.

ककुपकारम् IX, 20, 6; XVIII, 4,
3. 4; 5, 3. 4.

ककुम् VII, 25, 3. 5. 7. 14. 16; 27,
4. 20.

कक्षीवन्तु (औशिज) XVI, 11, 5.

कण्ठ IV, 14, 21.

कण्व I, 7, 3.

कण्वरथन्तर X, 9, 14; XIII, 16, 5.

कतिपय XVII, 6, 6.

कतिपयाह XVII, 1, 2.

कथम् XIV, 27, 1; 28, 1.

कथय II, 5, 27.

कथय XI, 11, 10. 12. 2. XII, 4

1; 5, 1; 6, 1. 10; XIII, 24, 18;
XV, 2, 9; XVI, 21, 25. 28. 30.

कनिष्ठ XIV, 72, 1; XV, 20 (p.
191, 18).

कनिष्ठपूर्व IV, 15, 4.

कनिष्ठकुलीन XIV, 31, 1.

कनीयम् XV, 22 (p. 193, 7); 26
(p. 195, 4. 7).

कपल XVIII, 7, 8. 20.

कपाल IV, 14, 25. (Cf. अष्टाकपाल।

एकादशकपाल। दशकपाल। द्वादश-
कपाल। पञ्चकपाल).

कम् कामयेत VII, 15, 15; XIII, 3,
4; XVIII, 2, 6; अकामयेत XV,
11, 1; 12, 1; XVI, 1, 1; काम-
यमान XIV, 31, 1; अचीकमेताम्।
अचीकमन्त VI, 1, 5.

कयाशुभीय X, 11, 12; XI, 2, 4;
11, 9; XIII, 5, 15; XV, 2, 9;
7, 1.

कयाशुभीयतदिदासीये XIV, 39, 9;
84, 5; XVI, 21, 31; 23, 18.

करण in इतिकरण I, 2, 25.

करस्त XVIII, 24, 3.

कर्ण IV, 14, 23.

कर्तुं VII, 4, 13.

कर्मन् I, 1, 25; 2, 26; II, 9, 15;
III, 16, 20. 22; 21, 12; IV,
14, 1; 15, 6; VI, 11, 14; XII,
1, 2; XIV, 10, 2; 40, 17; XV,
24 (p. 194, 5); XVIII, 24, 8.
(Cf. अवभृथकर्मन्। देवकर्मन्।

परिधिकर्मन्। पशुकर्मन्। बहिष्-
कर्मन्। ब्रह्मकर्मन्। यथाकर्म।
सर्वकर्मन्। होतुकर्मन्).

कर्मपृथक्त्व I, 2, 24.

कर्मविपर्यास V, 10, 13; 13, 9.

कर्मसंयोग I, 1, 24.

कर्मादि IV, 6, 7.

कलश XIII, 12, 1; XVII, 4, 8; 17, 9.

कलशवती VII, 15, 8.

कला XVI, 22, 16. 18. (Cf. षोलशकल).

कलापि in गोधूमकलापि XIV, 41, 8 and यवकलापि XIV, 40, 9.

कलि XV, 19 (p. 190, 17).

कल्पविप्रतिषेध XIII, 14, 5.

कल्याणाभिव्याहार XVII, 1, 18.

कवच in कांस्यकवच XIV, 34, 2 and खाङ्गकवच XIV, 33, 20.

कवचिन् XVI, 1, 16.

कवच VI, 1, 6.

कवि XV, 24 (p. 193, 21).

कवोष्ण IV, 14, 15.

कन्यवाहन III, 16, 3. 10; IV, 4, 1.

कश्यप (1.) VI, 1, 6. (2.) XVI, 16, 4.

कांस्य IV, 16, 3. 9; 21, 8.

कांस्यकवच XIV, 34, 2.

काकुभ VII, 25, 5; XVIII, 13, 9.

काक्षीवत IX, 20, 11. 12; XVI, VI, 11, 4.

काङ्क्ष् काङ्क्षति I, 1, 25; काङ्क्षेत् 9, 10; IX, 20, 19.

काण्डवीणा XVII, 3, 12. 14,

काण्व (वत्स) XVI, 11, 20.

काद्रवेय XVI, 2. 13.

कानीत (पृथुश्रवः) XVI, 11, 23.

काम (1.) X, 21, 14; XIV, 9, 12; 41, 5; 42, 5; XV, 1, 12; 6, 6. 7. XVI, 1, 1; 7, 14. 16; 14, 3. 5; XVIII, 24, 29. 30 (2.) अग्नि

काम III, 4, 10; IX, 23, 3; XIII, 29, 20; XVI, 10, 4-8.

(Cf. अनन्तकाम । अन्ताद्यकाम ।

अपचितिकाम । आयुष्काम । गर्भ-

कामा । तेजस्काम । त्विषिकाम ।

पशुकाम । पुत्रकामा । पुरोधाकाम ।

प्रजाकाम । प्रजातिकाम । प्रतिष्ठा-

काम । बलकाम । बहुकाम । ब्रह्मव-

र्चसकाम । मरणकाम । यज्ञकाम ।

यत्काम । वीरकामा । वृष्टिकाम ।

श्रुतकाम । सर्वकाम । स्वर्गकाम ।

स्वाराज्यकाम)

कामिन् in सर्वकामिन् XVI, 1, 15;

10, 9.

काम्य II, 5, 1; III, 11, 5; VI, 1,

20; काम्या I, 16, 21.

काय III, 14, 4. 16; कायी XIV,

7, 5.

°काम in अकार । आकार । एकार ।

ओकार । आङ्कार । आङ्कार-

रीभू । षकार । स्वाहाकार)

कारण II, 14, 8; III, 19, 17.

कारपचव XIII, 29, 21.

काराधद्धोत्रियाः IX, 20, 12.

कार्तिकी III, 15, 1.

कार्मुक XIV, 22, 10.

काल II, 5, 7; 7, 5; III, 2, 8; VI,

6, 20; XIII, 6, 1; XVII, 5, 10.

(Cf. अभिन्नकाल । इष्टिकाल ।

ऋतुकाल । दक्षिणाकाल । पुनराधेय-

काल । प्रणीताकाल । सवनीयकाल ।

स्वकाल)

कालवाद X, 21, 19.

कालेय VII, 24, 1; XV, 7, 5.

काव्य XIV, 27, 1.

काश्यवैदेहयोः XVI, 29, 6.

किपुरुष XVI, 3, 14; 12, 13.

किल XV, 16, 12; XVI, 29, 9.

कुक्षि in हन्द्रकुक्षी XIII, 29, 23.

25.

कुन्ताप XII, 6, 13; 13, 7.
 कुबेर (वैश्रवण) XVI, 2, 16.
 कुम्भ IV, 15, 8; कुम्भी XIV, 41, 9.
 (Cf. अस्थिकुम्भ । पूर्णकुम्भ)
 कुरु XV, 16, 11.
 कुरुक्षेत्र XV, 16, 11.
 कुरुवाजपेय XV, 3, 17.
 कुल XIV, 40, 10.
 कुलाय XIV, 29, 1.
 कुलीन in कनिष्ठकुलीन XIV, 31, 1.
 कुश II, 8, 22; 9, 12; III, 19, 9;
 IV, 3, 3; 4, 2; 16, 2. 6; XIII,
 6, 3; XVII, 4, 5; 6, 5; 10, 14.
 कुशतरुण II, 7, 12.
 कुशभार XVII, 6, 6.
 कुशल XV, 26 (p. 195, 4. 8).
 कुशिक XV, 27 (p. 195, 16).
 कुसीदिन् XVI, 2, 20.
 कुसुमबिन्दुत्रिरात्र XVI, 22, 14.
 कुह IX, 28, 2.
 कुच IV, 21, 2. 25; XVII, 4, 5.
 कृ करोति I, 1, 6; II, 10, 5; III, 10,
 6; X, 8, 17; XI, 11, 16. 18;
 12, 13; XII, 11, 3; XIV, 2,
 22; 13, 11; XVI, 1, 14; 10,
 15; 21, 20. 21; XVIII, 4, 7; 5,
 7; 16, 2; 23, 10; कुर्वन्ति IX, 23,
 6; XIV, 13, 11; XVII, 14, 12;
 कुर्वते VII, 7, 4; 14, 2; कुर्महे XV,
 26 (p. 195, 10); कुर्वते XVII, 4,
 7; कुर्यात् I, 1, 17; II, 9, 5; V, 11,
 8; VII, 7, 4; XIII, 14, 4; XV,
 15, 11; 24; XVI, 2, 21; XVII,
 5, 4; कुर्युः VII, 15, 11; XI, 14,
 1; XII, 27, 4. 5. 6; XIII, 1, 2,
 5; 5, 13; XV, 3, 3; XVII, 13,
 8; XVIII, 2, 4. 6; 7, 17; 23, 4.
 9; कुर्वीत X, 21, 8; XIII, 5, 18;

XIV, 51, 8; XVIII, 23, 7; मनः
 कुर्वीत II, 7, 5; कुर्वीरन् XIII, 20,
 4. 12; कुर्वन्तु II, 2, 16; कुर्वाण
 XIII, 5, 19. 20; चकार see
 यज् । हु । चक्रतुः see पद; चक्रे see
 मन्त्रय् + आ; अकर्त XV, 27 (p.
 195, 13). क्रियते XV, 13, 14;
 XVIII, 24, 13; क्रियन्ते XII, 7,
 4; XVIII, 24, 8; क्रियेत IV, 5,
 13; क्रियमाण III, 16, 15; IX,
 23, 13; XII, 7, 1. (Cf. अक्रिय-
 माण XI, 14, 2); कृत III, 20, 17;
 XV, 24 (p. 194, 9); XVIII, 7,
 16. (Cf. अमुष्टिकृत) । कार्य XI,
 12, 1; XVII, 6, 2; कृत्वा I, 6,
 10; 15, 10; III, 4, 12; 21, 12;
 IV, 5, 9; 14, 9. 15. 16; 15, 22;
 16, 3; 21, 8; VI, 11, 17; VII,
 5, 16; 7, 4; VIII, 1, 9; 7, 21;
 XII, 2, 24; XVII, 16, 7;
 XVIII, 24, 27; कारम् see ककुप्-
 कारम् । कारयेत् XIII, 2, 1;
 कारयन्ति XVII, 2, 1.
 + अधि कुर्वीत XVI, 20, 3.
 + अमा कुर्वीत XVI, 22, 19; कुर्वाण
 (XIII, 19, 5; कार्य XVI, 22, 20;
 करयै XVI, 22, 28.
 + उपा करोति X, 21, 10; XVII,
 14, 5; कुर्वन्ति XVII, 7, 1; कृत
 XIII, 2, 2; 15, 21 (p. 192, 4.
 5); (see अनुपाकृत); कृत्य XIII,
 5, 2.
 + अम्युपा कृत XIII, 12, 11.
 + अलम् कुर्वन्ति XIII, 24, 22; कृत
 XVI, 3, 18; 12, 17; कृत्य IV,
 14, 5.
 + वि क्रियमाण IX, 6, 20; कृत II,
 5, 10; XV, 15, 10. (Cf. अवि-

- कृत । संस्थाविकृत । संकल्पविकृत).
 + सम् स्कुर्वन्ति IV, 15, 22; XVII, 4, 5; स्कृत्य III, 20, 12; IV, 15, 23. (Cf. अनुवपदकृते । अनुव-षदकृ । पर्यग्रिकृ । वषदकृ)
 1. कृत् + नि कृन्तयति XVIII, 24, 20.
 2. कृत् see पापकृत् । पुण्यकृत्.
 कृत (name of a die) XV, 19 (p. 190, 18).
 कृत्तिकाप्रभृति II, 1, 9.
 कृत्वम् see चतुर्विंशतिकृत्वः । द्वादश-कृत्वः । पञ्चकृत्वम्).
 कृत्स्न XIII, 10, 7.
 कृपण XV, 17 (p. 188, 15).
 कृष् + उद् कृष्येरन् XV, 1, 28.
 कृष्णाजिन III, 11, 14; IV, 14, 30; XIII, 14, 6; XV, 13, 15.
 कृ + उद् किरन्ति XVII, 10, 5.
 + प्र XVI, 15, 11.
 + संप्र कीर्णा(असंप्रकीर्ण) XVIII, 24, 26.
 क्लृप् क्लृप्त XVII, 8, 14; XVIII, 21, 13. (Cf. तृचक्लृप्त । न्याय-क्लृप्त । लिङ्गक्लृप्त)
 + उप क्लृप्त XVII, 3, 10; 6, 2; कल्पयति XVII, 4, 1; कल्पयन्ति XVII, 3, 1. 12; 4, 8; 5, 1; 6, 1; कल्पयेत् XVII, 1, 18.
 क्लृप्ति (दिशां क्लृप्तयः) XII, 20, 1.
 केश XVIII, 24, 23.
 केशवपनीय XV, 16, 1.
 केशश्मश्रूणि XVIII, 24, 19.
 कौण्डपायिनामयन XIII, 24, 1.
 कौश XVI, 12, 20.
 कौषीत्तक IV, 2, 13; XI, 14, 20.
 कौषीत्तकि IV, 15, 7; VII, 21, 6; IX, 20, 33; XI, 11, 3. 6.

- कौसल्य XVI, 9, 13; 29, 6.
 कतु VI, 3, 11; XIV, 51, 8. (Cf. इन्द्रकतु । यज्ञकतु)
 कतुदक्षिणा XIII, 6, 5.
 कतुपशु XV, 1, 21.
 कम् कम्ते IV, 11, 6.
 + अति कामन्ति VI, 12, 13; कामेयुः X, 21, 7.
 + अनु कामन्तु I, 16, 11, 22.
 + आ कामन्ति III, 16, 18; क्रमन्ते XV, 17, (p. 188, 22).
 + उद् अक्रामताम् XIV, 71, 2; क्रम्य IV, 15, 4; X, 21, 16.
 + परा क्रमध्वम् IV, 10, 2; क्रम्य V, 16, 4.
 + प्र कामन्ति IV, 15, 1.
 + निस् क्रम्य V, 14, 24; VI, 11, 17; VII, 7, 4.
 + उपनिस् क्रामन्ति XVIII, 24, 26; क्रम्य V, 18, 12; 20, 7; XVII, 11, 4; 12, 4.
 + वि क्रामन्ति IV, 12, 5; क्रम्य I, 4, 3.
 क्रम in विष्णुक्रम IV, 11, 6.
 क्री क्रीणन्ति XV, 13, 1; क्रीत XIII, 6, 1; क्रीत्वा V, 6, 1; XIII, 24, 2; 29, 2.
 + अव क्रीय XVI, 10, 9; 18, 18.
 + निस् XV, 20 (p. 191, 16, 20); XVI, 22, 19.
 कुश + अभ्या अकोशन् XIV, 50, 1; 51, 1.
 कैलिन (v. 1. क्रीलिन) XIV, 10, 16.
 क्षत्र XV, 16, 8. 11.
 क्षत्रभृत् IX, 22, 2.
 क्षत्रवन्तु IX, 22, 2.
 द्र असंप्रहीतु XVI, 1, 16.
 °क्षत्रसव° XIV, 73, 3.

क्षत्रिय II, 1, 2; XIV, 29, 2; 33,
12; XV, 16, 7; 18 (p. 189, 21);
XVI, 10, 9; 17, 2. (Cf. ब्राह्मण-
क्षत्रियोः)

क्षत् + प्र क्षरन्तीषु VII, 15, 14.

क्षल् + प्र क्षाल्य II, 9, 14; IV, 17,
13; XVII, 7, 11.

क्षामवन्त III, 4, 13.

क्षिप्रम् XIV, 14, 1.

क्षिप्रसन्धि XII, 13, 5.

क्षीर in सक्षीर IV, 15, 8.

क्षीरौदन XIV, 16, 4.

क्षुरवपिशोषच्छिदौ XIV, 22, 4. (See
critical notes !)

कुल्लकतापश्चित XIII, 25, 6.

क्षेत्र in कुरुक्षेत्र XV, 6, 11.

ख

खण्ड XVI, 18, 18.

खन् खनन्ति XIII, 29, 6; XVII, 5,
8; खानयेत् XVII, 10, 2. 4; खात
IV, 15, 8.

+ नि खनन्ति IV, 15, 8; खाय
IV, 15, 8; 17, 5.

खर V, 9, 4.

खल in गोधूमखल XIV, 41, 7 and
यवखल XIV, 40, 7.

खलति XVI, 18, 18; XVII, 6, 1.

खाङ्गकवच XIV, 33, 20.

खाद खादयन्ति XIV, 2, 11. (Cf.
असंखादन्त)

खादिर XVI, 3, 2; 12, 3.

ख्या + आ ख्यापयन्ते XV, 27 (p.
196, 8). ख्यापयेत XV, 27 (p.
196, 5).

+ व्या ख्यास्यामः I, 1, 1; 16,
11. 22; IX, 1, 2; 20, 4; ख्यात
I, 16, 1; III, 11, 1; V, 12, 5;

VI, 1, 1; VIII, 12, 1; IX, 1,
1; X, 13, 24; XI, 1, 1; XIV,
3, 15; 10, 15.

+ सम् ख्यायमान XVIII, 21,
1; ख्याय XIII, 1, 7.

+ परिसम् ख्यातुम् I, 17, 8.

ग

गण in ऋग्गण I, 1, 18. 22. 24 and
पशुगण VI, 11, 16.

गतश्री II, 6, 5.

गति IV, 6, 12.

गद् + नि गदेत् XIII, 11, 5; XVI,
2, 3. 6. 9. 12. 15. 18; 11, 3.
6; गादयेत् XVII, 14, 1.

गन्धर्व XVI, 2, 8.

गम् गच्छति XIV, 50, 1; गच्छन्ति
VI, 12, 13; 13, 3; अगच्छम् XIV,
12, 2; अगच्छत् XIV, 12, 2;
गमिष्यन्ति XIV, 40, 1; गमिष्यन्त
III, 4, 9; गत II, 6, 13; गत्वा II,
14, 4; III, 17, 1; V, 8, 4; 14,
4. 24; 15, 10; 19, 1; 20, 8; VI,
13, 4. 5.

+ अधि गच्छेः XV, 22 (p. 193,
9). (Cf. अनधिगच्छन्त अन-
धिगम्यमान)

+ अनु गत III, 19, 10. 12. 14.

+ आ गच्छन्त VIII, 11, 14.

+ नि गच्छतः V, 18, 7; गच्छन्ति
I, 16, 10; 17, 6; III, 8,
21; VI, 9, 14.

+ प्र जिगांसन्त (v.l. जिगासेन्त;
जिघांसन्त) XVI, 22, 10.

गर्गत्रिरात्र XVI, 22, 2.

गर्भ (1.) V, 14, 12; XIII, 3, 5;
-XV, 17 (p. 188, 16). (2.) XV,
7, 6. 8. (Cf. वैराजगर्भ । वैरज-

गर्भ । रैवतगर्भ । शाकवरगर्भ)
 गर्भकामा V, 14, 12.
 गर्भिणी XV, 14, 13.
 गवय XVI, 3, 14; 12, 13.
 गवासयन XII, 9, 8; XIII, 19, 1.
 17; 25, 4; 27, 5; 28, 1; गवा-
 सेवायन XIII, 24, 19.
 गा + अप गास् XV, 24 (p. 193,
 22; 194, 9 P. W. अगाः).
 + आ अगुस् XIV, 14, 1.
 गाथा XV, 27 (p. 196, 2). (Cf.
 यज्ञगाथा । परःशतगर्गाथ)
 गाथिन XV, 27 (p. 195, 14 ff.).
 गायत्र VI, 3, 11; 5, 1; 6, 1; VII,
 26, 12; IX, 5, 4. 5. 6. 7; 6,
 12; 20, 8; 27, 1; XII, 2, 17.
 22; XV, 10, 1; XVI, 22, 13;
 गायत्री VII, 27, 1; IX, 6, 11;
 X, 12, 7; 13, 4; XII, 2, 16;
 XIV, 2, 3. 4; 33, 7; 42, 11.
 12; XVI, 22, 12; 27, 2; XVIII,
 7, 2; 13, 1. 8; 16, 2.
 गायत्रच्छन्दस् XIV, 33, 8. 9.
 गायत्रीत्रिष्टुभौ I, 17, 9.
 गायत्रीशंसम् XVIII, 16, 1.
 गायत्र्युष्णिहौ VII, 27, 30.
 गार्त्तमद X, 3, 4; XI, 7, 3; 10, 3.
 4. 5.
 गार्हपत्य I, 6, 11; 15, 1. 15; II, 6,
 2. 12; 7, 17; 8, 8. 22; 9, 16;
 10, 1. 5; 12, 2; 13, 4; 14, 2;
 15, 5; III, 12, 17; 17, 5; 19,
 10. 12; 21, 2; IV, 2, 3; 3, 3;
 9, 7; 12, 10; 14, 10. 11; V, 4,
 5; 9, 3; VIII, 11, 16; X, 13, 26;
 XIII, 29, 2; XVI, 1, 7; 16, 1.
 गार्हपत्याहवनीयौ II, 12, 6.
 गार्हपत्योत्तरक III, 19, 14.

गाह् + अभिप्र गाह्य XVI, 18, 19.
 गुण in त्रिगुण XVII, 2, 3 and द्विगुण
 XVII, 2, 9.
 गुणलोप III, 20, 17.
 गुर् + आ गुर्य XIII, 13, 2.
 गृह् गृह्णाति III, 17, 8; IV, 3, 6;
 गृह्णाति XVIII, 24, 9; गृह्णीयात्
 XIII, 12, 8; जग्राह XV, 18 (p.
 190, 4); अग्रभीत् । अग्रभीषुः
 (विकार) VI, 1, 5; गृह्यमाण VII,
 15, 5; गृहीत III, 20, 20; V, 3,
 8; VII, 15, 17; गृहीत्वा IV, 7,
 7; XVII, 11, 1. (Cf. अगृहीत्वा)
 + अनु गृह्णात् XV, 27 (p. 195,
 13).
 + अव गृह्य X, 16, 3.
 + व्यब ग्राहम् XVIII, 9, 6.
 + नि गृह्णान XV, 20 (p. 191,
 17).
 + प्र गृह्य I, 6, 10; 15, 14; VII,
 5, 1. 2. 5.
 + परि गृह्य XIV, 28, 8. 9; XV,
 6, 6. 7; XVII, 16, 9.
 + प्रति गृह्णाति IV, 21, 7; VII,
 18, 1; XVI, 18, 9; गृह्य IV,
 7, 5. 15; 21, 3. 4. 8; V, 15,
 9; VII, 3, 1-3; 4, 4; 6, 1.
 + वि X, 8, 11; 13, 2. 8.
 गृह XV, 17 (p. 188, 1).
 गृहदाह III, 4, 13.
 गृहपति (1.) IV, 9, 7; VII, 8, 8; X,
 7, 9. 10; 20, 1; XIII, 24, 13;
 29, 19; XVIII, 24, 28. (2.)
 (अग्नि) I, 15, 3; IX, 26, 2.
 गृहपतिवदन X, 20, 1.
 गृहपतिसप्तदश XIII, 14, 1.
 गृहमेध III, 15, 7.
 गृहमेधिन XVI, 2, 2.

गृहमेधीय XIV, 10, 16.

ग्रहीत् in क्षत्रसंग्रहीत् XVI, 1, 16.

गृ + अनु गृणाति X, 13, 28; XVI, 1, 24;

+ प्रत्या गृणाति XVII, 4, 6;

गृणीतात् XVII, 14, 3;

+ प्रति गृणाति XII, 11, 10; 13, 4; 17, 2; 19, 6; 23, 5; 26, 11; XV, 27 (p. 196, 2).

गै गायति V, 12, 3; XVI, 17, 4;

गायात् XVI, 2, 30; गीयते XVI, 8, 28; 9, 6. 9. 12. 15; जगौ XV, 26 (p. 195, 8.)

+ सम् गायत XVI, 1, 25.

गो. (1.) II, 11, 6; 12, 3; III, 18,

9; IV, 14, 13; 17, 1. 21. 22.

23. 25; V, 10, 1. 8; VII, 17,

17; 18, 2; IX, 23, 4; XIII, 6,

4. 7; 29, 16. 27; XIV, 22, 16.

17; 39, 3; XV, 3, 12; 20 (p.

191, 17); 24; XVI, 22, 18. 19.

(2.) IX, 28, 5. (3.) (name

of a Soma sacrifice) XI, 4,

6; XIII, 19, 16; 22, 5; 29,

8. 25; XIV, 22, 2; XVI, 9, 3;

22, 14; 28, 4 (गौरुक्थः).

गोआयुषी XIII, 15, 4; 17, 2. 3;

21, 12; 29, 23; XVI, 20, 18.

गोतम XIV, 61, 1; 63, 2; XV, 1,

8; XVI, 3, 7.

गोधूमकलापि XIV, 41, 8.

गोत्र in सगोत्र XIV, 16, 8.

गोधूमखल XIV, 41, 7.

गोधूमचषाल XV, 1, 16.

गोधूमोर्वरा XIV, 41, 6.

गोमय IV, 15, 5; XVIII, 24, 27.

गोमिथुनौ III, 14, 17.

गोमृग XVI, 3, 13; 12, 12.

गोसंस्तव XIV, 11, 9.

गोसव XIV, 11, 10; 15, 1. 6.

गौर XVI, 3, 14; 12, 13.

ग्रह VII, 4, 15; 15, 5. 17; VIII,

5, 2; IX, 6, 21; X, 14, 5; 15,

5; 16, 5; 17, 5; 18, 5; XIII,

11, 2. 7; 12, 8; XIV, 57, 16;

XVII, 11, 1; XVIII, 21, 8.

(Cf. आदित्यग्रह । मधुग्रह । मरुत्व-

तोयग्रह । पोलशिग्रह । सावित्रग्रह)

ग्रहण in नामग्रहण VI, 1, 24 and

प्रतीकग्रहण I, 17, 1.

ग्रहान्तरुक्थ XI, 2, 14.

ग्रहिण्यु in फलग्रहिण्यु XVII, 1, 18.

ग्राम XV, 18; 19; 20.

ग्रामणी II, 6, 5. (Cf. सूतग्रामणीनाम्)

ग्रामणीसव XIV, 22, 3.

ग्राम्य III, 4, 4.

ग्रावघोष VII, 15, 2.

ग्रावन् IV, 14, 26; XIII, 12, 3.

ग्रावस्तुत् VII, 15, 2; X, 13, 5;

XIII, 14, 1; 24, 10.

ग्रीवा IV, 15, 12. (Cf. उदग्रीव ।

उदीचीनग्रीव । प्राग्रीव । प्राचीन-

ग्रीव)

ग्रीष्म II, 1, 2; XVI, 9, 28.

ग्रैव XVIII, 3, 1.

ग्रैष्म IX, 27, 1.

घ

घर्म V, 9, 25; 10, 17. 18. 30. (Cf.

दधिधर्म)

घस् घस्तु । घसन्तु अघद् । अक्षन् ।

अघसत् । अघसन् (vikāra's) VI,

1, 5; जम्बु: XIV, 7, 1.

घाटरी XVII, 3, 15. 16.

घाटकर्करी XVII, 3, 12.

घृ + अभि घाय IV, 3, 7; 17, 13;
18, 5.

घृत IV, 14, 35; XIV, 57, 1; XV,
1, 35.

घृस्तस्तोमीय XV, 1, 33.

घोर XVI, 2, 12.

घोष XVII, 14, 12; 17, 7. (Cf.
घ्रावघोष)

घोषकृत् XVII, 14, 12; 17, 7.

घोषा (सपुत्रा) VI, 6, 12.

घ्रा जिघ्रेत् VII, 8, 12.

+ अव जिघ्रन्त् in अनवजिघ्रन्त्
XVI, 3, 19; घ्राय I, 12, 2;
III, 16, 26; IV, 5, 4; घ्राप-
यन्ति XVI, 3, 18; घ्राप्य
XVI, 12, 17.

च

च I, 1, 3 etc.

चक्र VII, 15, 2. (Cf. रथचक्र)

चक्रीबन्त् III, 4, 2; XIII, 29, 3.

चक्ष् + आ चष्टे XV, 27 (p. 196,
1); XVI, 1, 22; 2, 31; चक्षते I,
1, 21; 16, 3; II, 5, 20; III, 11,
10, 15; IV, 17, 2; VII, 10, 3;
20, 5; 25, 3; 27, 4; X, 6, 13;
XI, 2, 1; XII, 2, 3; 3, 2, 15;
XIII, 5, 1; 16, 5; 17, 3; 25, 6;
26, 4; XVI, 22, 2; 23, 22; 28,
4; 30, 8; XVII, 3, 15; चक्षीत
XVI, 2, 24, 27; चक्षाण X, 13,
28; XVI, 1, 24.

+ प्रत्या चष्टे V, 1, 10.

चक्षुर्विषय II, 14, 10.

चक्षुस् IV, 7, 12; VI, 1, 6; VIII,
4, 6; X, 21, 11 (विस्ज).

चतुर II, 2, 16; 5, 20; III, 13, 19;
IV, 2, 7; 11, 6; 15, 17; 21, 19;

V, 1, 2; 6, 3; VI, 4, 7; 5, 6, 12;
6, 2; X, 3, 5; 10, 5, 7; 11, 8;
XI, 4, 5; XII, 16, 2; 21, 3;
27, 2; XIII, 12, 9; 19, 7, 16;
21, 11; 25, 1, 2, 3; 28, 5; XIV,
5, 3; 6, 6; 14, 1; 26, 3; 52, 3;
56, 9; 57, 9; 61, 2; 83, 2; 84,
2; XV, 4, 9; 8, 21; 23 (p. 193,
11, 12); XVI, 1, 2; 11, 12;
23, 6, 14; 28, 2; XVII, 4, 1;
XVIII, 6, 2; 7, 12, 14; 8, 8;
12, 4; 15, 3; 18, 4, 8.

चतुरक्षर IX, 5, 13; 6, 7 ff.; 18, 2.

चतुरङ्गुल XVII, 10, 4.

चतुरश्र XV, 1, 16.

चतुरह XIII, 19, 5; चतुरहार्थे XIII,
15, 7.

चतुराहाव VII, 14, 4.

चतुरस्तर VII, 27, 30; XVIII, 6, 1.

चतुरस्तरस्तोम XIV, 61, 1; XV, 1,
8; XVI, 3, 7.

चतुश्च XII, 8, 3.

चतुर्गृहीत III, 19, 6.

चतुर्थ I, 7, 5; 12, 4; IV, 21, 15;
VII, 26, 5; IX, 6, 5, 10; 24,
5; X, 2, 11; 5, 1; 8, 18; XI,
4, 6; 7, 1; 9, 11; 11, 18; XII,
3, 9; 4, 11; 5, 10; 10, 10; 12,
9; 26, 7; XIV, 7, 1; 8, 1; XV,
19; XVI, 2, 10; 11, 10; 14,
17; 18, 6; 22, 7; 23, 5, 12, 20,
23; 24, 3, 13, 17, 20; XVIII,
1, 18; चतुर्थो II, 10, 1 ff.; IV,
10, 4; 18, 4; VI, 11, 9; VIII,
12, 3; XII, 11, 3; XIV, 51,
13; XVI, 4, 8; 5, 2; 13, 17.
(Cf. तृतीयचतुर्थ्यो । द्वितीयचतुर्थ्यो
and द्वितीयचतुर्थ्यो । प्रथमचतुर्थ्यो ।

महाव्रतचतुर्थ । स्विष्टकृच्चतुर्थो)
 चतुर्थपष्ठयोः XII, 3, 19.
 चतुर्थोत्तमौ III, 13, 19.
 चतुर्दश XIV, 72, 2; चतुर्दशी IX,
 8, 3.
 चतुर्दशन् IX, 20, 8; XIV, 51, 9;
 XVIII, 7, 6; 13, 3.
 चतुर्धा XVII, 1, 14; 10, 10.
 चतुर्मात्र I, 2, 3, 13.
 चतुर्विंश (1.) XIV, 33, 2; 42, 3;
 61, 7; चतुर्विंशी XVIII, 14, 4.
 (2.) (Soma sacrifice) XI, 2, 1;
 5, 7; 15, 5; XII, 6, 7; 27, 1;
 XIII, 17, 2, 3; 19, 7; XIV,
 46, 2; XV, 13, 5; XVI, 26, 5.
 चतुर्विंशति II, 3, 18; X, 12, 9;
 XIV, 2, 12, 13; 42, 10; 77, 2;
 XV, 5, 10, 11; चतुर्विंशतिश्चतु-
 र्विंशतिः XVI, 15, 18.
 चतुर्विंशतिहृत्वस् XVIII, 14, 9.
 चतुर्विंशतिरात्र XIII, 16, 5.
 चतुर्विंशत्यक्षर XIV, 42, 11.
 चतुर्विंशत्यक्षरादि VII, 27, 30.
 चतुर्विंशमहाव्रते XVI, 20, 18.
 चतुर्विंशस्तोम X, 9, 1; 12, 1; XI,
 2, 1.
 चतुर्विध XVI, 23, 1, 4, 26.
 चतुर्वीर XVI, 23, 8.
 चतुर्हीतु X, 15, 1.
 चतुश्चत्वारिंशत् XII, 2, 17, -
 चतुश्चत्वारिंशस्तोम X, 10, 1.
 चतुःशत XVIII, 13, 1, 8.
 चतुष्टय I, 1, 39; XVI, 23, 2.
 चतुष्टोम XIV, 51, 3; XV, 12, 4;
 16, 9, 13, 14; XVI, 24, 3, 9.
 11; 29, 12.
 चतुष्पद VII, 27, 6.
 चतुष्पाद XVI, 23, 3.

चतुस् I, 12, 3; II, 8, 17.
 चतुःसूक्त XII, 3, 4.
 चतुरात्र XVI, 23, 1, 7, 26.
 चत्वारिंशत् IV, 15, 11; IX, 6, 19;
 XVIII, 7, 7, 19; 8, 17; 10, 13;
 चत्वारिंशच्चत्वारिंशत् XVI, 8, 9.
 चत्वारिंशद्वात्र XIII, 14, 9,
 चन XV, 27 (चन-न). (Cf. क। य)
 चम् + आ चामति II, 7, 18; चम-
 नीय IV, 21, 5, 25; चम्य II, 9,
 14; 12, 12; 14, 9; IV, 7, 9; 8,
 3; 12, 10; 21, 5.
 चमस VII, 5, 8, 16; 7, 3; XIII, 12,
 11; XIV, 16, 3; XV, 14, 10;
 XVIII, 21, 12. (Cf. यथाचमसम्।
 सोमचमस । होतृचमस)
 चमू in शवचमू XIV, 22, 19.
 चर् I, 15, 1; III, 16, 16; V, 10,
 36; 19, 12; VII, 1, 1; 8, 1; 16,
 1, 9; VIII, 1, 2, 9; 7, 21; IX,
 27, 4; XIV, 13, 4; 62, 3; XV,
 15, 5; 17; चराति (co.) XV, 19
 (p. 190, 13); चरेत् IX, 28, 18;
 चर XV, 19 (p. 190, 9 ff.);
 चरन्तु XV, 19 (p. 190, 8 ff.);
 चचार XIV, 50, 1; XV, 18, 19;
 चरिष्यति XIV, 50, 1; चरित्वा
 III, 4, 11; V, 16, 8; VII, 16,
 9; XIV, 14, 1; XVI, 7, 4.
 + अभि चरेयुः चर्यमाण XIV,
 22, 6; चरणीय XIV, 22, 4.
 + प्रत्यभि चरति XIV, 22, 22.
 + प्र चरन्ति XIV, 40, 12;
 चरेयुः XIV, 22, 20.
 + सम् चरेन् II, 8, 2.
 चरण V, 11, 15 (acc. du.); XV, 1,
 20; XVI, 3, 6; 12, 7.
 चरु III, 17, 10; V, 1, 1; XIII, 29,

12; XV, 14, 12; XVI, 1, 13.
 चर्मन् IV, 16, 2; XIV, 22, 17;
 XVII, 3, 5; 5, 6, 9.
 चपाल XIV, 40, 9; 41, 8. (Cf.
 गोधूमचपाल)
 चपालमुख-तरसपुरोलाशोः XIV, 73,
 3 (see critical notes).
 चातुर्याह्निक XV, 7, 1; 8, 1.
 चातुर्मास्यानि III, 13, 1; V, 20, 2;
 XIV, 10, 1; XV, 12, 8.
 चातुर्मास्यदेवता XIV, 10, 3; XVI,
 3, 15, 16; 12, 14, 15.
 चातुर्मास्यपर्वन् XIII, 24, 4.
 चातुर्मास्यपशुदक्षिण XIV, 10, 23.
 चातुर्मास्यहविस् XIV, 15, 5.
 चातुर्विधिक XII, 27, 4.
 चात्वाल V, 18, 12; VI, 11, 17;
 12, 8.
 चात्वालोत्करौ V, 14, 2; XVII, 7,
 11; °त्करा उ° XVIII, 24, 26.
 चांद्रमस fem. °स्ती XIV, 32, 3.
 चि चेष्ट्यमाण IX, 22, 1, 6.
 + अप चिन्वन्तु XV, 19 (p. 191,
 10).
 + सम् चित IX, 25, 1; चित्य IV,
 15, 8. (Cf. चित्य)
 चित्ति IV, 14, 9, 12; IX, 24, 9.
 चित्य IX, 25, 1; X, 7, 10; चित्या
 in अग्निचित्या VIII, 15, 10.
 चित्रवती (ऋच्) XV, 3, 3.
 चिरात् XIV, 14, 1.
 चीवर II, 16, 2.
 चुद् चोद्यते I, 17, 7; चोद्यन्ते I, 1,
 24; चोद्यमान V, 19, 5; IX, 27,
 3; XIII, 20, 11; चोदित III, 20,
 20. (Cf. यथाचोदितम्)
 चूर्ण in यवचूर्ण IV, 15, 22.
 चेद् I, 17, 1; III, 19, 9; 20, 1, 2;

21, 2, 3, 4; IV, 14, 2; VII, 7,
 4; XIII, 1, 2, 5, 7; 10, 4; XV,
 17 (p. 188, 7).
 चेष्ट् चेष्ट्यन्ते VIII, 9, 2.
 चैत्री III, 13, 2.
 चैत्रीप्रयोग III, 14, 2; 15, 2.
 चोदना XIII, 15, 5; XIV, 3, 13.
 चोदनानुपूर्व्येण I, 17, 2.
 चोदनाप्रकरण I, 17, 1.
 चोदनासंदेह VI, 1, 7.
 च्यु च्योष्यन्ते XV, 16, 11.

छ

छद् छन्न XIV, 22, 9.
 + अव छाद्य XIII, 12, 12.
 + प्र छाद्य IV, 14, 17.
 छदिस् V, 13, 6.
 छन्दस् VII, 27, 30; X, 12, 6; XV,
 2, 2, 6; XVI, 8, 9; 26, 2;
 छन्दोऽनन्तरेण VI, 6, 17. (Cf.
 गायत्रच्छन्दस् । जगच्छन्दस् । त्रिष्टुप्-
 छन्दस् etc. व्यूहच्छन्दस्)
 छन्दोग XIII, 1, 1, 4; XVII, 14, 1.
 छन्दोगवशेन X, 8, 21.
 छन्दोम X, 1, 8; 9, 5, 15; 11, 10;
 XI, 13, 13; XII, 3, 17, 21; 4,
 5, 19, 21; 5, 18, 22; 10, 5; 11,
 16; 12, 3, 5, 10, 13; 25, 4;
 26, 2, 16, 18, 20; 27, 1; XIII,
 15, 3; XIV, 39, 2; XVI,
 21, 18.
 छन्दोमत्रिककुद् XVI, 29, 14.
 छन्दोमदशाह XIII, 21, 13.
 छन्दोमान I, 1, 19. (Cf. समान-
 च्छन्दोमान)
 छन्दोरुद्स्तोम X, 8, 21.
 छान्दोम XV, 6, 1; XVI, 22, 6.
 छान्दोमिक X, 9, 6.

छाया II, 6, 2.

छिद छेदयित्वा XVII, 1, 8.

+ अनु छिन्दन्तु II, 8, 13.

+ आ छिन्न IV, 5, 10.

+ प्रति छिद्य I, 6, 6.

ज

जगच्छन्दस् XIV, 33, 14, 15.

जगती VII, 27, 9, 17, 26; X, 12,

10; XIII, 10, 5; XIV, 33, 13;

XVI, 22, 12; XVIII, 14, 3.

(Cf. त्रिष्टुब्जगत्यौ).

जगतीशंसम् XI, 15, 11.

जघनेन (c. acc.) XVI, 1, 7; XVII,

5, 8; 10, 4.

जघन्य III, 8, 26; XIII, 12, 8.

जङ्घा XV, 19 (p. 190, 22). (Cf.

जानुजङ्घाष्ठीवन्त).

जठर IV, 15, 15.

जन् जायते XV, 17 (p. 188, 17.

18); जायन्ते XV, 18 (p. 189,

12, 18); जायेत XV, 18 (p. 189,

4); जायताम् XV, 18 (p. 189, 5.

6); जायन्ताम् XV, 18 (p. 189,

12, 18); जज्ञे XV, 17 (p. 188,

11); 18 (p. 189, 7; 190, 4);

जज्ञिरे XV, 18 (p. 189, 13, 19);

अजनि XV, 18 (p. 189, 3);

अज्ञत XV, 18 (p. 189, 13, 20);

जात III, 13, 17; XV, 17 (p.

188, 7). (Cf. अजातपुत्र); जनयेत्

XVII, 13, 17.

+ आ जायन्ते XVI, 23, 6, 14.

+ उप जायन्ते XIV, 22, 26; XV,

9, 4.

+ प्र अजायत XIV, 6, 1; 65, 1;

68, 1; अजायन्त XIV, 60, 1.

(Cf. प्रजाता); जनयन्तु XVI,

23, 13.

जन XV, 19 (p. 190, 8).

जनकल्पाः XII, 21, 1.

जनकसप्तरात्र XVI, 26, 7.

जनद्वन्तु III, 19, 15.

जननी XV, 17 (p. 188, 21).

जनमेजय (पारिक्षित) XVI, 8, 27.

जनित्र XII, 9, 17.

जन्मन् XV, 24 (p. 193, 21).

जप जपति I, 5, 8; 6, 3, 10; 14,

20; 15, 11; II, 8, 4, 20; IV,

12, 20; V, 17, 10; VI, 2, 1;

6, 15; VII, 1, 15; 18, 9; VIII,

15, 10; XVII, 12, 4; 15, 10.

11, 12; 16, 1, 2, 3, 4, 9;

XVIII, 21, 8; जपेत् II, 14, 6;

V, 17, 13; XVI, 18, 12; जपेयुः

X, 21, 15; जपेरन् III, 6, 3;

जपन्तु III, 17, 1; VI, 13, 3;

जपित्वा I, 4, 5; 6, 2, 13; 11, 1;

15, 5; II, 11, 3; 12, 6; IV, 7,

17; 12, 10; 15, 1; 21, 24; V,

1, 10; VI, 3, 8; 8, 6; VII, 9,

1, 6; 19, 25; 20, 11; VIII, 3,

19; 6, 17; IX, 6, 18; X, 21,

14. (Cf. जप्य).

+ अनु जपेत् III, 20, 18, 19.

जप I, 1, 18; III, 16, 19; XVII,

12, 4. (Cf. पुरस्ताज्जप).

जपमन्त्र III, 16, 20.

जप्य XVII, 14, 4.

जमदग्नि XIV, 67, 1; XV, 21 (p.

192, 3); XVI, 23, 7.

जरत्संव्याय II, 5, 27.

जल XVI, 29, 6.

जब XVI, 1, 15.

जह्नु XV, 27 (p. 195, 21).

जागत VI, 4, 10; 5, 11; 6, 11;

VII, 26, 6; IX, 6, 6, 7; 7, 4;
8, 3; 9, 4; 10, 3; 11, 3; 12, 3;
13, 3; 14, 3; 15, 3; 16, 3; 17,
3; 18, 4; 20, 18; 27, 1; X, 11,
11; XII, 10, 2; XV, 10, 3.
(Cf. त्रैलोक्यजागते).

जातरूप III, 19, 9.

जातवेदसीय VIII, 6, 6; X, 8, 20;
XI, 2, 11; 4, 13; 5, 7; 14, 36;
XVIII, 23, 14. (Cf. आर्भवजात-
वेदसीये).

जातीय in समानजातीय VI, 9, 11;
XVI, 4, 5.

जातुकर्ष I, 2, 17; III, 16, 14; 20,
19; XVI, 29, 6.

जानु II, 9, 3; IV, 3, 6, 7;
XVII, 11, 4. (Cf. ऊर्ध्वजानु and
ऊर्ध्वजु)

जानुजङ्घाधीवतोः IV, 15, 19.

जाया III, 13, 30; XV, 17 (p.
188, 1 ff.).

जि अजयत् XIV, 43, 1; 44, 1; 45,
1; 46, 1; 47, 1; 48, 1; जिगी-
षत् XIV, 42, 16; 43, 1; 44, 1;
45, 1; 46, 1; 47, 1; 48, 1.

+ अभि जिगीषत् XIV, 42, 15.

+ अव जिगीषत् XIV, 50, 1.

+ उद अजयत् XIV, 49, 1;
जिगीषत् XIV, 49, 1.

+ वि जयताम् XVI, 18, 11.

जीव् जीवेत् XIV, 22, 21; जीवन्तु
IV, 14, 1; XV, 17 (p. 188, 7);

जीवन्ती IV, 14, 13.

जीवनवन्तु III, 16, 24.

जीवपितृ IV, 4, 7.

जीवान्तर्हित IV, 4, 8.

जुगुप्सु III, 20, 5.

जह III, 19, 5; IV, 9, 5; 14, 18.

जृ जीणे XIV, 12, 2.

ज्ञा जानन्ति XV, 17 (p. 188, 3);

जानन्तु III, 2, 3; जानान in अजा-
नान II, 5, 1; ज्ञायमान in अज्ञाय-
मान III, 21, 6; ज्ञपयाः (subj.)
XV, 25 (p. 194, 14).

+ उप जानीहि XIV, 7, 1; 23,
1; 32, 1; 38, 1; जानीम
XIV, 29, 1; 40, 1; 50, 1.

+ प्र ज्ञात XVIII, 24, 16. 17.
18.

+ वि अजिज्ञासिषि (conject-
urally) XVI, 29, 8; ज्ञात
XVI, 29, 8.

+ सम् जानीते XV, 26 (p.
195, 9); जानान XV, 25
(p. 194, 20); ज्ञपयन्ति IV,
17, 11; ज्ञप्यमान V, 17, 11;
ज्ञप्त IV, 14, 14; XVI, 3,
33; 12, 21; 13, 7.

ज्ञाति III, 6, 1.

ज्ञातिनामन् VI, 1, 6.

ज्ञानविषय XIII, 5, 1.

ज्यायंस् XV, 26 (p. 195, 3, 4).

ज्युत् ज्योत्य + अव II, 8, 9. 11.

ज्येष्ठ II, 12, 10; IX, 26, 2; XIV,
31, 3; 72, 1; XV, 2, 19; 20
(p. 191, 17); 25 (p. 194, 17).

ज्येष्ठस्तोम XIV, 31, 1.

ज्येष्ठाभिष्याहारे XIV, 31, 5.

ज्येष्ठ्य XIV, 31, 1; XV, 26 (p.
195, 2); 27 (p. 195, 19).

ज्योतिष्टोम XIII, 16, 5; XIV, 11, 2.

ज्योतिष्मन्तु III, 19, 10.

ज्योतिस् (I.) XV, 17 (p. 188, 15);

ज्योतीषि XVI, 21, 2. (2.)

(ज्योतिःसंज्ञकोऽग्निष्टोमः) IX, 21,

7; XI, 4, 4; XIII, 29, 25;

XIV, 22, 1; XVI, 9, 3; 22, 14;
28, 4.

ज्यौत्स्न XIII, 19, 6.

त

तक्ष् + त्सि तष्ट XVI, 3, 11.

+ सम् तष्ट XVII, 1, 12.

तक्षन् (बृबु) XVI, 11, 11.

तच्छन्दस् XV, 9, 4.

तत्त XV, 18 (p. 190, 2); 20 (p. 191, 20).

तत्तस् IV, 6, 12; XI, 12, 1; XIV, 7, 1; 8, 1; 9, 1; 32, 1; 40, 12;

XV, 17 (p. 188, 9); 24 (p. 194, 8); XVI, 9, 17; XVI, 15,

1; XVIII, 14, 8; तत्त ऊर्ध्वम्
XVII, 14, 16.

तति VI, 1, 3.

तत्प्रकृति XIII, 19, 18.

तत्प्रयाज V, 16, 7.

तत्र I, 3, 7; 16, 8; 17, 7. 9; III,

19, 8; V, 12, 3. 4; 14, 24; VII,

4, 16; 15, 11; 26, 6; X, 1, 20;

XIII, 6, 5; 20, 10; 29, 2; XIV,

6, 7; XV, 2, 16; 3, 1; 13, 7;

XVI, 15, 5. 8; XVII, 15, 8;

XVIII, 19, 10; 24, 3.

तथा I, 2, 28; 3, 2; II, 15, 1; IV,

6, 6; 11, 12; 21, 6. 7; V, 16,

3; 20, 2; VI, 9, 12; VII, 2, 12;

8, 3; 16, 6; IX, 20, 18; X, 6,

11; 8, 23; 12, 10; XIII, 29, 4;

XIV, 32, 8; 39, 6; XV, 7, 10;

15, 11; 18; 20; 24; 25; XVI,

10, 10; 29, 9; XVII, 7, 12;

XVIII, 2, 4. 6; तथैव IV, 4, 15;

12, 10 etc.; तथो XIV, 28, 9;

XV, 6, 7; 11, 1; 12, 1; XVI,

1, 1; 10, 1; 15, 1.

तथायुक्त XIII, 19, 9. 16.

तद् I, 1; 2; 8 etc. (तस्यै=तस्याः

XV, 16, 17; XVII, 2, 7; 3, 6;

XVIII, 14, 5; 24, 19).

तदिदासीय XI, 2, 6; XV, 8, 1;

XVI, 21, 31. (Cf. कयाशुभी-

यतदिदासीये).

तद्देवत I, 17, 9. 18; XV, 9, 4.

तद्देवत्य XIII, 2, 7.

तद्रूप XIII, 2, 7.

तन् + वि तत्त VII, 15, 13; XV,
17 (p. 188, 22).

+ अभिवि तन्वन्ति XVII, 5, 6.

+ सम् तत्त I, 1, 23; II, 6, 12.

(Cf. असंतन्वन्तु VII, 15, 2).

तन् (1.) XIV, 29, 3 (तन्वौ) (2.) X,
19, 1 (तन्ः).

तन्नुदेवता II, 3, 10. 14.

तन्नुपृष्ठ X, 8, 21.

तन्तु XV, 24, (p. 193, 22).

तन्त्र III, 20, 15; XIV, 39, 5; XV,

1, 23. 26; 13, 2. (Cf. पशुतन्त्र ।

शततन्त्री । समानतन्त्र)

तन्त्रलक्षण I, 16, 6.

तन्द्रय् तन्द्रयते XV, 19 (p. 191, 6).

तत्प XIV, 24, 3; XV, 24 (p. 194,

5); XVI, 3, 10; तेषे XIV, 12,

2; अतप्यत XVI, 15, 1; तप्त्वा

XIV, 6, 1; 12, 2; 17, 1; 18, 1;

19, 1; 20, 1; 24, 1; 25, 1; 26,

1; 33, 1; 34, 1; 35, 1; 36, 1;

37, 1; 43, 1; 44, 1; 45, 1; 46,

1; 47, 1; 48, 1; 49, 1; 58, 1;

59, 1; 60, 1; 61, 1; 63, 2; 64,

1; 65, 1; 66, 1; 67, 1; 68, 1;

69, 2; 71, 2; 74, 1; 75, 2; 76,

2; 77, 2; 78, 2; 79, 2; 80, 2;

81, 2; 82, 2; 83, 2; 84, 2; XV,
9, 2; XVI, 15, 1.
+ प्रति तपति II, 17, 3; तप्य II,
8, 11. 16; 10, 7; 17, 1.
तपस् XIV, 6, 1; 12, 2; 17, 1; 18,
1; 19, 1; 20, 1; 24, 1; 25, 1;
26, 1; 33, 1; 34, 1; 35, 1; 36,
1; 37, 1; 43, 1; 44, 1; 45, 1;
46, 1; 47, 1; 48, 1; 49, 1; 58,
1; 59, 1; 60, 1; 61, 1; 63, 2;
64, 1; 65, 1; 66, 1; 67, 1; 68,
1; 69, 2; 71, 2; 74, 1; 75, 2;
76, 2; 77, 2; 78, 2; 79, 2; 80, 2;
81, 2; 82, 2; 83, 2; 84, 2; XV,
9, 2; 17 (p. 188, 12); XVI, 1,
9; 15, 1.
तपस्वन्तु III, 19, 15.
तमन II, 7, 7; IV, 4, 13.
तमस् XV, 17 (p. 188; 10).
तमुद्गृहीय X, 11, 13.
तरसपुरोलाश् in चपालमुखतरसपुरो-
लाशोः XIV, 73, 3.
तरुण in कुशतरुण II, 7, 12.
ताक्षणी II, 3, 14.
तात XV, 24 (p. 194, 5).
तानूनत्र V, 8, 2.
तापश्चित XIII, 26, 4. (Cf. क्षुल्लक-
तापश्चित महातापश्चित).
तायमानरूप XIII, 24, 16. 18.
ताक्ष्य (1.) (वैपश्यत) XVI, 2, 25.
(2.) XI, 14, 28; XII, 11, 12.
तार्तीयसर्वनिको V, 3, 7.
तार्तीयाह्निक XV, 8, 3.
तार्य XVI, 12, 10 (see critical
notes).
तामुस्थान I, 2, 4.
तावन् तावती VIII, 7, 5; XV, 9,
4; तावद् VII, 6, 8; IX, 20, 14;

XVII, 14, 4.
तिरिन्दिर (पारशव्यय) XVI, 11, 20.
तिर्यक् IV, 12, 5; XVII, 1, 11.
तिलकावल XVI, 18, 18 (Comm.
पिङ्गाक्षः । वलिनः । तिलकाश्चा-
वलीषु यस्य । विक्रिधः कुष्टी etc.).
तीर XIII, 29, 29.
तीर्थ V, 14, 2; XVII, 7, 11.
तीव्र XIV, 21, 1.
तीव्रसव XIV, 21, 1.
तु I, 1, 40; 2, 20; 3, 18 etc.
तुल्य in अतुल्य V, 19, 4.
तुरायण III, 11, 15.
तुष् तुष्येत् I, 17, 5.
तूपर IX, 23, 5; XV, 1, 22; XVI,
3, 13; 12, 12.
तूष्णींशंस VII, 9, 1; IX, 25, 1;
XVII, 14, 3; 17, 15; XVIII,
1, 3; 21, 1.
तूष्णीम् II, 8, 11; 9, 4; 10, 1; 17,
2. 4; III, 16, 20; IV, 2, 5. 11;
11, 5; 16, 6; 21, 13. 22; VI,
9, 18; VIII, 11, 15. 16; XVII,
14, 16.
तृच I, 4, 8; 12, 8; II, 12, 2; III,
17, 3. 5; IV, 12, 10; V, 14,
11; 18, 12; VII, 10, 3; 11, 1;
19, 8. 9. 19; VIII, 3, 8; IX,
2, 3; 3, 3; 5, 4. 9; 6, 6. 14; X,
3, 5; 4, 14; 5, 8; 6, 14; 8, 16;
9, 16; 10, 7; 11, 8; 12, 8. 12;
XI, 3, 2; 6, 5; 7, 4; 8, 3; 9, 3;
10, 4; 12, 6. 8. 13; 13, 13;
XII, 2, 3. 15; 3, 8. 10. 12. 15.
16; 4, 10. 13. 16; 5, 9. 12; 8,
2. 4. 6. 7. 9. 10; 9, 2; 11, 3;
12, 4. 11; 25, 2; 26, 18. 21;
XIII, 12, 2. 13; XIV, 3, 3. 5.

6. 7. 8. 12: XV, 22; XVI, 13, 14; XVII, 14, 1; XVIII, 1, 4. 7; 2, 1. 2. 5; 3, 1; 4, 8; 5, 9; 6, 1. 2. 4. 5; 7, 3. 7. 10. 15. 18. 19; 12, 2. 6. 7; 17, 5. 6. 7. 18, 11; 19, 7. 10; 22, 2; 23, 6. 9. 11. (Cf. प्रउगुत्तानि).
 तुचवल्स XI, 3, 1; XII, 9, 1; XIV, 2, 10; 3, 13. 14; 6, 5; 40, 4; XV, 4, 7; XVII, 8, 11.
 तुचवल्सशस्त्र XIV, 42, 14.
 तुङ् see तुङ्.
 तुण I, 6, 6; 15, 14.
 तुणनिरसन IV, 6, 5.
 तुणापचयन II, 15, 4.
 तृतीय I, 7, 4; II, 2, 12; 5, 18; IV, 12, 4; 18, 3; V, 11, 3. 12; VI, 6, 8; VII, 15, 6. 10; 16, 4; 17, 7; 25, 6; 27, 18; VIII, 3, 18; 12, 4; IX, 5, 7; 6, 4. 9; X, 4, 1; 8, 13; 9, 7. 8; 10, 4; XI, 2, 10; 4, 7; 6, 1; 7, 9; 8, 6; 9, 10; 11, 2. 9. 11. 12. 15. 16. 17. 18. 19; 12, 2. 4. 17; 13, 15. 26; 14, 34; XII, 3, 7; 4, 4. 8; 5, 7; 9, 10; 10, 8; 11, 3. 8; 12, 8. 14; 16, 2; 24, 3; 26, 6. 21; XIII, 15, 5; XIV, 8, 5. 9; XV, 19; XVI, 4, 8; 5, 2; 11, 7; 13, 17; 18, 5; 21, 6. 9. 12. 20; 22, 6. 17; 23, 5. 11. 19; 24, 3; XVII, 15, 6; XVIII, 1, 17. 21; 20, 1. 3; 23, 10. (Cf. आदित्य-तृतीय । प्रथमतृतीयौ)
 तृतीयचतुर्थ्यौ X, 12, 15.
 तृतीयपञ्चमयोः XII, 3, 18; 10, 5; 12, 5.
 तृतीयप्रभृति VIII, 7, 3; XII, 27, 3.

तृतीयसवन VII, 5, 14. 24; 19, 22; VIII, 1, 2; 3, 5; 14, 5. 8; X, 7, 12; XI, 10, 11; 12, 9; 15, 7; XII, 7, 3; 27, 6; XIII, 5, 6. 9; 6, 3; 9, 1; XIV, 27, 9; 28, 6; 33, 13; XV, 2, 22; 8, 5; 13, 9; XVI, 14, 9; 21, 32; 23, 9. 10. 11. 12. 19. 20; 24, 14. 16; XVIII, 22, 1. (Cf. प्रातः-सवनतृतीयसवनानि).
 तृतीयसवनीय XIV, 2, 19; 13, 5.
 तुङ् (तुङ्) + अव तृणन्ति XVII, 17, 5. 6.
 + वि तर्दयति XVII, 1, 14.
 + सम् तुङ्युः XVII, 1, 9; तृङ्ग IV, 18, 5.
 तु + वि तारयति VII, 1, 4.
 तेजस् XIV, 2, 4. 9; 20, 1; 24, 1; 36, 1; 42, 12. 13; 59, 1; 78, 2; XV, 4, 3. 4; 14, 4; 17.
 तेजस्काम XIV, 4, 1; 16, 1; 20, 1; 24, 1; 36, 1; 59, 1; 78, 2; XV, 4, 2.
 तैष XIII, 19, 3.
 त्यज् त्यजेत् II, 16, 3.
 त्रयस्त्रिंश IX, 27, 1; X, 12, 2; XIII, 16, 5; 24, 6; XV, 6, 4; XVI, 23, 12. (Cf. त्रिणवत्रय-स्त्रिंशे).
 त्रयस्त्रिंशत् XV, 4, 10; 5, 2. 3. 4. 5; XVI, 22, 16.
 त्रयस्त्रिंशद्वात्र XIII, 17, 1.
 त्रयस्त्रिंशस्तोम X, 7, 1.
 त्रयस्त्रिंशारम्भण XIII, 16, 4. 5.
 त्रयोदश IX, 20, 10 (त्रयोदशं शतम्); त्रयोदशो IX, 8, 3; XVIII, 14, 6.
 त्रयोदशन् IX, 1, 10; XV, 1, 13; 3, 10.
 त्रयोविंशति XVIII, 1, 9.

त्रि I, 1, 2; 4, 11, 15; 12, 13; II, 1, 9; 5, 10; 10, 3; 12, 8; 14, 5; III, 13, 17; 14, 9; IV, 5, 2; 11, 6; 15, 9, 21; 18, 5; 21, 5, 14; V, 9, 21; 11, 1, 2, 10; 14, 15; 16, 8; VI, 3, 10; 4, 5, 7; 5, 2, 10; 6, 2, 6, 17; 10, 1; 11, 8, 12; VII, 6, 1; 10, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15; 15, 4, 10, 16; 25, 7, 14, 16; VIII, 6, 7, 11, 12, 14; 12, 16; IX, 1, 8; 6, 11, 16; 15, 2; 20, 15, 25; 23, 9; X, 1, 8; 5, 19, 20; 6, 6, 9, 11, 14, 16, 18, 19; 8, 6, 9, 17, 19; 9, 16; 10, 7; 12, 17; XI, 12, 5; 13, 9, 13, 14; XII, 5, 15; 11, 14, 17, 24; 21, 3; 26, 17; XIII, 5, 7; 10, 11; 15, 6; 17, 3; 19, 14, 16; 21, 5; 27, 1, 2, 3; 28, 5; XIV, 4, 5; 12, 6, 7, 8, 9; 40, 19; 42, 8, 9; 51, 11; 56, 7, 8; 57, 10, 11, 12, 13; XV, 1, 13; 8, 2, 18; 12, 13; 20, 24; XVI, 21, 2, 3; 22, 8, 15; 29, 6; XVII, 1, 9; 5, 2; 12, 2, 3; 15, 3; XVIII, 1, 3, 8; 7, 5, 15; 8, 3, 16; 10, 6, 7, 9; 15, 4. त्रौत्त्रीन् VIII, 2, 13; X, 5, 12; XII, 8, 4; तिसृभिस्तिसृभिः XVI, 13, 6.

त्रिशत् IV, 15, 14, 19; XIV, 9, 5; त्रिशतं त्रिशतम् XIV, 32, 9.

त्रिशतमी XVIII, 14, 6.

त्रिक X, 12, 4.

त्रिककुद XVI, 29, 12. (Cf. छन्दोम-
त्रिककुद । महात्रिककुद).

त्रिकट्टकोया X, 13, 7.

त्रिकैक in एकत्रिकत्रिकैक XIV,

42, 7.

त्रिगुण XVII, 2, 3.

त्रिगव IX, 27, 1; XIII, 16, 5; XIV, 33, 5; XV, 6, 3; XVI, 23, 11, 12.

त्रिगवत्रयस्त्रिंशे XVI, 15, 12.

त्रिगवस्तोम X, 6, 1.

त्रिपच्छस् XI, 14, 14.

त्रिपद VII, 27, 1.

त्रिपुरुषम् XVI, 22, 29.

त्रिप्रभृति I, 1, 18.

त्रिसात्र I, 1, 19.

त्रिरात्र IV, 15, 6; XIII, 5, 20; XIV, 8, 1; XVI, 1, 1; 20, 17; 21, 1; 22, 30. (Cf. अश्वत्रिरात्र । कुसुबिन्दुत्रिरात्र । गर्गत्रिरात्र । सर्व-
वेदत्रिरात्र)

त्रिर्वचन I, 1, 18,

त्रिविध XVI, 21, 1, 2; 22, 30.

त्रिवृत् IX, 21, 1; 27, 1; XII, 2, 11; 9, 1; XIII, 16, 5; 22, 2; 29, 32; XIV, 2, 11; 6, 4; 12, 6; 25, 2; 26, 2; 27, 3, 4, 5, 9, 10, 11; 28, 2, 3, 6, 7, 8, 9; 29, 5; XIV, 33, 3; 40, 2; 41, 3; 42, 3; XV, 4, 5; XVI, 23, 5, 9; 24, 3, 5; XVII, 7, 6.

त्रिवृत्पञ्चदशौ XIII, 21, 1; XIV, 29, 4; दशे XV, 6, 2. (Cf. पञ्चदश-
त्रिवृत्तौ)

त्रिवृत्प्रभृति XIII, 24, 5; 28, 5; XVI, 21, 3.

त्रिवृत्स्तोम X, 2, 1; XIII, 21, 9; XIV, 51, 2.

त्रिशत IX, 20, 13.

त्रिशोर्षन् XIV, 50, 1.

त्रिष्टुक्रिय XVI, 22, 29.

त्रिषवण XVI, 21, 2.

त्रिष्टुप्छन्दस् XIV, 33, 11. 12.

त्रिष्टुप्छन्दः XVIII, 19, 1.

त्रिष्टुब्जगत्यौ VII, 27, 30; °तीनाम्
VII, 26, 4. त्रिष्टुब्जराजोः VII,
27, 22.

त्रिष्टुम् VII, 27, 11; IX, 6, 1; X,
7, 7; 12, 9; XIV, 11, 5; 33,
10; XVI, 30, 2; XVIII, 16, 3.

(Cf. गायत्रीत्रिष्टुम्भौ)

त्रिष्टोम XIV, 51, 2; XV, 16, 10;
XVI, 22, 8.

त्रिस् I, 4, 6; II, 11, 2. 4; 12, 7;
III, 16, 23; IV, 4, 13; 16, 10;
17, 13; 18, 10; V, 17, 10; VII,
10, 9; X, 21, 17; XIII, 17, 1;
28, 4; 29, 30; XVI, 17, 4. 5;
XVII, 14, 15; 15, 4. 13; 16,
6. 8; 17, 2. 15; XVIII, 1, 1.
19; 21, 2; त्रिस्त्रिस् II, 6, 10; V,
11, 1; VI, 9, 4.

त्रिसंस्थ XIV, 42, 17.

त्रिसांवत्सर XIII, 28, 4.

त्रिःशस्त XVIII, 1, 10; 20, 7.

त्रिःसमूह XIV, 2, 9.

त्रिहविस् III, 16, 1; IX, 24, 1.

त्रीषु III, 2, 7.

त्रेता XV, 19 (p. 190, 18).

त्रैधम् II, 10, 5.

त्रैधातवो XV, 16, 2.

त्रैपद XIV, 41, 11.

त्रैष्टुम् VI, 4, 4; 5, 5; 6, 5; VII, 26,
6; IX, 6, 2; 20, 10; 27, 1; X,
9, 3; 10, 3; 11, 4; XI, 13, 12;
XIV, 11, 6; XV, 10, 2; XVI,
21, 18; 30, 2; XVII, 7, 13; 8,
4; 9, 5.

त्रैष्टुमजागते XVIII, 6, 5.

त्रयम्बक III, 17, 10; XIV, 10, 21.

त्रयह II, 3, 14; X, 5, 7; 8, 16; 9,
5. 9; 11, 10; XI, 4, 2; 7, 5.
11; 11, 8; 12, 9. 12; XII, 3,
15; 6, 6; XIII, 18, 5; XIV, 45,
2; XVI, 24, 13; 25, 3; 26, 3;
त्रयहार्थे XIII, 15, 6.

त्वच् VI, 1, 6; XIII, 3, 5; XVI
15, 10.

त्वर त्वरेरन् XVI, 7, 7.

त्वद् XIV, 12, 2 etc. (त्वा XV,
18; 20 etc.).

त्वष्टृ I, 15, 2; XV, 14, 4.

त्वाष्ट्र IX, 27, 4; XIII, 4, 1; XIV,
50, 1.

त्विवि XIV, 34, 1. 3.

त्विविकाम XIV, 34, 1.

त्विविमन्तु XIV, 34, 3.

द

दक्षिण I, 4, 1; 5, 8; 6, 3. 5; 10, 1.
4; II, 9, 3; 16, 2; IV, 3, 7; 12,
1. 2. 10; 13, 2; 14, 6. 18. 23.
29; 16, 6. 7; V, 13, 2. 3. 5;
14, 19; VI, 3, 2; VII, 3, 1; 5,
16; 15, 2; XIII, 29, 29; XV,
13; 15; XVI, 9, 19; XVII, 10,
4. 11; 11, 4; 13, 2; 15, 2. 10;
16, 1. 3. 7; दक्षिणेन (praep.) V,
15, 9; 10; VI, 13, 5; VII, 3, 2.
3; 14, 10; XVII, 10, 12; दक्षिणा
(adv.) III, 16, 16-17; IV, 4, 2;
V, 6, 7; 14, 19; VI, 13, 10;
VII, 15, 2; VIII, 12, 11.
दक्षिणा (दान) II, 3, 18; 4, 10;
5, 27; III, 2, 7; 3, 7; 7, 6; 12;
6. 12; 13, 24; 14, 17; 15, 22;
18, 8; 19, 9; IV, 16, 9; 20, 3;
XIII, 5, 21; 6, 4. 7; XIV, 2

12; 12, 5; 15, 6; 16, 5; 20, 2;
 28, 13; 32, 5; 33, 20; 34, 2;
 39, 3; 40, 15; 41, 12; 57, 17;
 72, 3; XV, 4, 10; 11, 15; 16,
 16; XVI, 20, 6; 30, 9. (Cf.
 आदिष्टदक्षिण । क्रतुदक्षिणा । चातु-
 र्मास्यपशुदक्षिण । नीतदक्षिण ।
 समानदक्षिण । सर्ववेदसदक्षिण ।
 सहस्रदक्षिण)
 दक्षिणतस् II, 8, 1. 14; 9, 11. 13;
 12, 9; IV, 4, 3; 14, 10. 13;
 16, 10; VI, 8, 4; VIII, 2, 13;
 XVII, 1, 6; दक्षिणतःपश्चात् II,
 7, 16; VII, 3, 2.
 दक्षिणतोऽन्याय II, 11, 1; IV, 6, 1.
 दक्षिणधिष्ठ्य VI, 13, 4.
 दक्षिणप्राक्प्रवण IV, 14, 6.
 दक्षिणाकाल I, 12, 10; VII, 17, 16.
 दक्षिणाग्नि III, 17, 3; IV, 2, 4. 7;
 4, 2; 13, 3; 14, 10. 11; V, 4, 6.
 दक्षिणाग्र IV, 3, 3.
 दक्षिणाञ्च see प्राग्दक्षिणाञ्च.
 दक्षिणान्याय I, 1, 14,
 दक्षिणापथ XIII, 14, 6.
 दक्षिणापर I, 6, 6; XIII, 11, 2
 दक्षिणाप्रवण IV, 14, 6.
 दक्षिणामुखी IV, 14, 13.
 दक्षिणार्ध IV, 4, 2; 21, 9; XVII,
 4, 4.
 दक्षिणार्धापरार्ध XVIII, 24, 19.
 दक्षिणावृत् V, 14, 24; 15, 9; VI, 3,
 8; 12, 11; VII, 7, 3; 14, 10;
 VIII, 9, 9; XVII, 13, 11.
 दक्षिणोत्तरिन् I, 6, 10; XVII, 16, 7.
 दक्षिणोत्तान V, 8, 5.
 दण्ड V, 16, 4; XVII, 3, 3. 4. 6.
 (Cf. आर्द्रदण्ड । प्रत्यदण्ड । प्राग्दण्ड)
 दण्डसमास XVII, 3, 9.

दण्डिन् XVI, 1, 16.
 दण्डोपानहम् (Comm. दण्डश्च उपा-
 नहौ च) III, 3, 7.
 दधन् दधि II, 7, 9. 10; VIII, 9, 9;
 XIII, 6, 3; XIV, 40, 11.
 दधिघर्म V, 10, 30; VII, 16, 1.
 दधिभक्ष IV, 13, 2; VIII, 9, 9.
 दन्त XV, 18 (p. 189, 11 ff.) .
 दर्शन X, 21, 10.
 दर्शपूर्णमासौ I, 4, 12; 16, 1; II, 4,
 1; III, 8, 5; 12, 13. 14; XIII,
 20, 3; 24, 3; XIV, 5, 1.
 दर्शपूर्णमासायन III, 11, 4.
 दशकपाल XIV, 13, 7.
 दशदशिन् XIII, 23, 7. (Comm.
 दशकाः स्तोमाः प्रत्यहमस्य सन्तीति ।
 दशदशी ईदृशः संवत्सरः)
 दशधा XVII, 3, 6.
 दशन् IV, 2, 9; 15, 1. 12; 16, 5;
 V, 16, 8; VI, 4, 1; XII, 24, 1;
 XIV, 80, 2; 81, 2; 82, 2; XV,
 14, 3. 6. 10; 17; XVI, 12, 3;
 XVII, 3, 7; XVIII, 7, 10. 18;
 11, 2.
 दशपशु XVI, 14, 19.
 दशपुरुषम् XV, 14, 8.
 दशपेय XV, 13, 2; 14, 5. 11. (Cf.
 अभिषेचनीयदशपेयौ)
 दशम X, 1, 9; 12, 1; XII, 2, 13.
 23; 3, 22; 4, 22; 5, 23; 27, 5;
 XIII, 15, 13; XIV, 74, 1; XV,
 17; XVI, 2, 28; 29, 17; XVII,
 6, 3. दशमी II, 3, 14; IV, 2, 6;
 VI, 7, 3; X, 6, 14; XV, 14, 5.
 (Cf. द्वितीयदशमयोः)
 दशरात्र X, 1, 6; XII, 9, 1; XIII,
 17, 1. 2. 3; 18, 5; 19, 16. 19;
 21, 8; 24, 6; XIV, 72, 4; XV,

- 14, 3; XVI, 20, 3; 29, 1. 4.
18; 30, 3.
दशरात्रावरार्ध II, 16, 1.
दशविध XVI, 29, 1. 2. 18.
दशशत XI, 13, 6.
दशहोतृ X, 14, 1. 2.
दशा XV, 13, 15.
दशाक्षर VII, 27, 23; XVI, 29, 2.
दशाह in छन्दोमदशाह XIII, 21, 13.
दस्यु XV, 26 (p. 195, 6).
दह् धक्षन्तः XVIII, 24, 15; दग्ध्वा
XIII, 11, 1.
+ अभि दग्ध XIII, 6, 7.
+ निस् दहति, अदहत् XIV, 15, 1.
दा ददाति III, 8, 10; XIV, 9, 4;
32, 9; XV, 3, 12; 16, 17; XVI,
1, 10; 10, 7; 18, 8; 22, 15;
दत्ते III, 16, 27; दद्यात् III, 20,
3; IV, 5, 6; VII, 17, 17; XIII,
5, 21; 6, 2. 5. 7; XIV, 16, 8;
XVIII, 24, 32; ददानि XV, 20;
देहि XV, 24; दत्त XV, 21; अददात्
XV, 18; ददौ ददुः XV, 22; दीयते
XVI, 14, 18; 15, 20; देय XVIII,
24, 32; दत्त्वा II, 7, 7; VII, 18,
9; XIII, 6, 4; 29, 21; XV, 20.
+ आ दत्ते XVIII, 8, 16; दाय I,
10, 5; VII, 15, 17; VIII, 5,
2; XV, 18; 20; XVII, 15,
3; दायम् (in पुनरादायम्) IX,
20, 6; XVIII, 4, 3. 4; 5, 3.
4; caus. दाप्य- I, 6, 16; V,
11, 5.
+ प्रत्या दत्ते VII, 25, 14; दाय
VII, 25, 6. 13.
+ प्र दाय IV, 15, 4; VII, 7, 3.
प्रत्त in प्रत्तदोष III, 20, 13
and अप्रत्तदैवत III, 20, 12.
दाक्षायणयज्ञ III, 8, 3. 6; XIV, 5, 3.
दाक्षायणयाज्ञिक III, 9, 4.
दाक्षिण XIII, 14, 6.
दातृ III, 2, 2; XVI, 10, 4. 7.
दान II, 3, 25. (Cf. उच्छिष्टदान IV,
21, 16).
दाय XV, 25 (p. 194, 18); 27 (p.
195, 17).
दार्शपूर्णमासिक V, 18, 7.
दार्षद्वय XIII, 29, 31.
दाशतयी XII, 2, 16. 22.
दाशरात्रिक X, 2, 1.
दाह in गृहदाह III, 4, 13.
1. दिश् दिष्ट XVIII, 23, 5.
+ अनु दिशति IV, 19, 7.
+ आ दिशति VIII, 1, 6; दिश्य
IV, 14, 2; दिष्ट V, 11, 8. (Cf.
अनादिष्ट I, 1, 17; अनादिष्ट-
याज्यापुरोनुवाक्य I, 17, 9;
आदिष्टदक्षिण I, 12, 11).
+ निस् in अनिदिष्ट VIII, 15, 14.
+ उद् दिशति II, 9, 14.
+ उप दिशति XVI, 2, 2. 5. 8.
11. 14. 17. 20. 23. 26. 29;
दिष्ट I, 17, 7. (Cf. अनुपदिष्ट)
+ प्रदिश्येत XIV, 1, 2; दिष्ट XII,
7, 3. (Cf. आदिप्रदिष्ट VI, 1,
25).
2. दिश् IV, 11, 3; 14, 6; 17, 3;
VI, 2, 3; XIV, 83, 2; 84, 6;
XVI, 9, 18; 18, 13; 28, 2;
दिशामवेष्टीः IX, 28, 16; दिशां
स्तोमाः XIV, 83, 1; 84, 6; दिशां
क्लृप्तयः XII, 20, 1.
दिष्टशस्त्र XVII, 8, 3.
दीक्ष् दीक्षते XV, 12, 12; दीक्षन्ते
X, 1, 1; दीक्षेत XIII, 6, 4; XV,
12, 3; दीक्षेरन् XIII, 19, 3. 5;

दीक्षयित्वा XIII, 11, 1. (Cf. दीक्षित)
 दीक्षणानुपूर्व्येण XIII, 14, 3.
 दीक्षणीया V, 3, 1; IX, 24, 1; XIV, 40, 16.
 दीक्षणीयाप्रभृति VIII, 12, 9.
 दीक्षा V, 2, 4; 4, 7; X, 1, 2; XIII, 19, 1. 5; 24, 1; 25, 1; 26, 1; 27, 1; 29, 1; XIV, 6, 7; 16, 2. 4; 39, 5; XV, 1, 13; 12, 13; XVI, 20, 9.
 दीक्षित XIII, 11, 1; 13, 1; 14, 1; XVI, 20, 7; XVII, 4, 7. (Cf. अदीक्षित । असंवत्सरदीक्षित)
 दीक्षितवसन XVIII, 24, 4.
 दीक्षितव्रत III, 8, 10.
 दीप् + आ दीप्य II, 8, 9.
 + संप्रदीप्त IV, 15, 1.
 दीर्घ I, 2, 18; X, 5, 12.
 दीर्घायुत्व XIV, 12, 2. 11.
 दुग्धुभि XV, 3, 14; XVII, 4, 1; 14, 10; 17, 5. (Cf. भूमिदुग्धुभि)
 दुराश XIV, 32, 1.
 दुष्ट III, 20, 5. 12. 15; XIII, 3, 2; 12, 9.
 दुह् दुह्यमान V, 10, 8; दुग्ध III, 12, 16; दोहयेत् II, 8, 3.
 दुहित् XV, 17.
 दूत XIV, 40, 1.
 दूरोहण XI, 14, 13; XII, 11, 12; XV, 3, 10.
 दूर्वा IV, 15, 5.
 दू + आद्वियेत XIII, 1, 5.
 दृढपर्यट्ट XVII, 10, 9.
 दृति XIV, 40, 11.
 दृतिवातवतोरयन XIII, 23, 1.
 दृश् ददर्श XV, 23 (p. 193, 10); अद्राक्षः XV, 24 (p. 194, 2);

दृश्येत I, 3, 6; fut. द्रष्टा I, 3, 6; दृश्यमान II, 7, 2; VI, 7, 4; X, 21, 11. (Cf. अदृश्यमान IV, 15, 9).
 दृषद्वती XIII, 29, 14. 29.
 दृह् दृढ XVII, 2, 2.
 दृ दीर्ण XIII, 12, 1. 3.
 + परि दद्रे XIV, 27, 1.
 देव XIV, 14, 1; 23, 1; 27, 1; 29, 1; 32, 1; 38, 1; 50, 1; XV, 5, 1. 5. 13; 17; 22; 24; XVI, 1, 12; 2, 29; 10, 5. 6. देवी IX, 28, 4. (Cf. देवानां पत्न्यः । देवासुराः)
 देवकर्मन् I, 1, 6. 13.
 देवगण XIV, 72, 4.
 देवता I, 4, 22; 16, 7. 8. 9. 10. 15 (देवतातः); 17, 5. 7; III, 16, 11; 20, 12. 15; IV, 20, 5. 6; XIV, 57, 20; XV, 14, 6; 21; XVI, 3, 16. 17; 12, 16; 7, 4; 19, 17. (Cf. एककपालदेवता । एवंदेवत । चातुर्मास्यदेवता । तद्देवत । द्विदेवत । नानादेवत । पर्वदेवता । पशुदेवता । बहुदेवत । यथादेवतम् । यद्देवत । समानदेवत । सवनदेवता)
 देवतादेशन I, 2, 19.
 देवतानामधेय I, 1, 37; VI, 1, 15.
 देवतानुपूर्व्यम् III, 7, 7.
 देवताविकार I, 16, 8.
 देवत्य (Cf. तद्देवत्य । द्विदेवत्य । पितृदेवत्य । वाग्देवत्य । सावित्र-वाग्देवत्यौ)
 देवयजन V, 2, 1; XV, 14, 1.
 देवयान XV, 17 (p. 188, 22).
 देवरात XV, 24; 27.
 देवसू IX, 26, 1.
 देवानां पत्न्यः I, 15, 2; VIII, 7, 13;

- XIV, 57, 9.
 देवासुराः XIV, 23, 1; 32, 1; 38, 1.
 देविकाहविस् IX, 28, 1.
 देश IV, 14, 6; XIII, 11, 2; XVII, 13, 9. (Cf. मार्जालीयदेश। श्रोणिदेश)
 देशकालसंनिकर्ष XIII, 24, 14.
 देशपृथक्त्व IV, 6, 7.
 दैव XV, 25 (p. 194, 18); 27 (p. 195, 21 ff.).
 दैवत I, 17, 3. 5; XIII, 1, 3. (Cf. अप्रतद्वैवत)
 दोष III, 19, 3. 7. 8; 21, 2. 6.
 द्यावापृथिवीय III, 12, 3; 13, 11; VI, 11, 7; VIII, 3, 11; XI, 8, 6; 14, 31; XIV, 6, 3; 56, 9; XVI, 20, 2; XVIII, 22, 5. (Cf. वैश्वदेवद्यावापृथिवीयौ। सावित्रद्यावापृथिवीयौ)
 द्युतान XIII, 12, 3.
 द्यौ दिवे IX, 28, 5.
 द्रव्य III, 20, 9; IV, 1, 3; IX, 1, 3.
 द्रष्टृ see दृष्ट
 द्र + अनु द्रवेत् VII, 6, 8.
 + उप see उपद्रुत XII, 13, 5.
 द्रोणकलश XV, 23 (p. 193, 11).
 द्व I, 3, 3; 4, 13; II, 3, 9; III, 16, 8; IV, 2, 5; 15, 2. 8; 16, 6. 7; V, 9, 15; VI, 3, 10; 6, 2; VII, 10, 7; 15, 4. 5. 13; 26, 3. 8. 9. 11; 27, 15. 27; VIII, 6, 9. 10; IX, 5, 8; 6, 11; 11, 13; 20, 9; X, 3, 5; 4, 5; 5, 4; 6, 3. 6; 8, 3; 11, 8; 12, 15; 13, 2; XI, 11, 15. 17. 19; XII, 2, 10. 19; XIII, 10, 5; 16, 3. 5; XV, 3, 6; XVI, 8, 10; 20, 2; 22, 12; 24, 14; XVII, 1, 9; XVIII, 8, 4. 11. 13; 10, 12; 12, 6; 14, 5; 18, 7. 12.
 द्वात्रिंशत् X, 12, 7.
 द्वादश VII, 17, 17 (द्वादशं शतम्); द्वादशी VI, 7, 1.
 द्वादशकपाल XIV, 13, 5.
 द्वादशकृत्वस् X, 5, 12; XVII, 14, 3.
 द्वादशन् II, 3, 19; IV, 16, 6; VI, 4, 7; X, 1, 2. 3. 4; XIII, 19, 2. 5; XIV, 16, 2; 61, 4; 76, 2; XV, 1, 7; 12, 13; XVI, 1, 4; 12; 3; 14, 20; XVII, 8, 2.
 द्वादशरोत्र II, 3, 23.
 द्वादशविध XVI, 1, 3.
 द्वादशाक्षर VII, 27, 17.
 द्वादशायोग III, 18, 10.
 द्वादशाह II, 2, 2; IX, 1, 1; X, 1, 1; 21, 18; XI, 1, 1. 3; XIII, 14, 10; 20, 14; XVI, 30, 11. (Cf. अद्वादशाहम्)
 द्वादशाहप्रभृति XIII, 14, 9.
 द्वादशिन् XIII, 23, 8.
 द्वापर XV, 19 (p. 190, 17).
 द्वार V, 9, 4; 14, 5. 21. 22. 24; 15, 10; VI, 3, 8; 13, 2, 5. 6; VII, 7, 3; 14, 10; 15, 2; VIII, 5, 2; X, 13, 26; 21, 10; XVII, 7, 11; 11, 4.
 द्वारबाहू XVII, 4, 2. 3.
 द्वारी VI, 12, 13; द्वार्य (=द्वार्याः) XVII, 4, 2. 3.
 द्वार्विश (fem.) XVIII, 14, 4.
 द्वार्विशति X, 13, 4; XV, 22 (p. 192, 20).
 द्विगुण XVII, 2, 2.
 द्विगोत्र I, 4, 16.
 द्वितीय I, 3, 15; 7, 2. 3; II, 2, 7; 3, 4. 12; 5, 18. 28; IV, 12, 3;

18, 2; V, 11, 10; VII, 15, 5.
 9; 16, 3; 17, 6; 25, 6. 13. 15;
 26, 5; VIII, 7, 2; IX, 5, 6.
 11; 6, 3, 8; X, 3, 1; 5, 12. 15.
 21; XI, 2, 7; 4, 6; 5, 1. 8; 7, 8;
 9, 6. 13; 11, 2. 9. 11. 12. 16;
 12, 2. 4. 14; 14, 31; XII, 3, 6;
 5, 5; 6, 4; 7, 3; 10, 4; 11, 7;
 12, 2; 13, 5; 27, 6; XIII, 1,
 7; 15, 5; XIV, 8, 4; XV, 13,
 9; 19 (p. 190, 9); XVI, 2, 4;
 3, 9; 4, 8; 5, 2; 8, 26; 12, 4.
 9; 13, 17. 18; 18, 4; 20, 16;
 21, 4. 8. 11. 18. 20. 26. 31;
 22, 3. 17; 23, 5. 10, 18; 24, 3;
 XVII, 15, 6; XVIII, 1, 16; 4,
 7; 5, 7; 16, 2; 20, 1. 2. 3. 4.
 (Cf. वैष्णवद्वितीय । प्रथमद्वितीयौ)

द्वितीयचतुर्थयोः X, 5, 14; XII,
 26, 2.

द्वितीयदशमयोः XII, 24, 4.

द्वितीयप्रभृति X, 1, 11; XII, 27, 2.

द्वितीयसप्तमयोः X, 5, 10.

द्वितीयाचतुर्थ्यौ X, 11, 5.

द्विदेवतबहुदेवतेषु I, 17, 19. (Cf.

एकदेवतद्विदेवतयोः VI, 1, 12).

द्विदेवत्व VI, 1, 15; VII, 2, 1. 11;
 3, 1; 4, 4. 17; 8, 12; XV, 51,
 14.

द्विदेवत्यर्तुयाजाः VII, 3, 4; 17, 12.

द्विदेवत्वशेष VII, 4, 15.

द्विपदा VII, 26, 4; 27, 15; IX, 6,
 1; 20, 26; X, 7, 7; 13, 13;
 XII, 3, 23; 4, 24; 5, 23; 11,
 1; XVI, 21, 24; XVIII, 1, 22;
 8, 9; 14, 6; 15, 1. 7.

द्विप्रभृति I, 17, 2.

द्विरात्र XIII, 5, 19. 20; XIV, 7, 1;

XV, 16, 4; XVI, 20, 2. 19.

द्विरात्रप्रभृति X, 1, 20; XI, 1, 3;
 XII, 2, 1.

द्विविध XVI, 20, 1. 2. 19.

द्विव्यायाम in परोद्विव्यायाम XVII,
 2, 4.

द्विष् द्विषन्त् XIV, 22, 23; 23, 1;
 39, 8. 10; 42, 6; XVII, 3, 17.

+ वि द्विषाण XIII, 5, 1.

द्विषूक्त X, 11, 14; XII, 3, 3.

द्विस् II, 9, 6. 10. 14; 17, 2. 4; IV,
 11, 5; 16, 6; 21, 13; VII, 4,
 16; 8, 11; 25, 13; VIII, 3, 18;
 X, 5, 10,

द्विहविस् II, 3, 3.

द्वेष्ट्य III, 20, 3; XIV, 32, 1.

द्वैपद II, 12, 2; III, 17, 5; IX, 6,
 2. 6. 7.

द्वैप-धन्वधि XIV, 33, 20.

द्वैपराक XVI, 22, 11.

द्व्यङ्गुल II, 8, 23.

द्व्यहार्थे XIII, 15, 4.

ध

धन XIV, 46, 1.

धनजित् XIV, 46, 1. (Cf. सर्वजिद-
 धनजितोः)

धनुस् III, 2, 7; XV, 18 (p. 190,
 3); XVII, 5, 2; 15, 3.

धन्वधि in द्वैपधन्वधि XIV, 33, 20.

धन्वन् in अधिज्यधन्वन् XIV, 22, 20.

धर्म I, 1, 24; III, 20, 10; IV, 5,
 13; VII, 25, 17; XIII, 20, 11;
 XVI, 2, 28.

धर्मन् in पशुधर्मन् IX, 27, 6.

धर्मपति IX, 26, 2.

धा दधाति XV, 1, 37; XVI, 8, 5.
 16; XVII, 9, 5; XVIII, 9, 5;

- 22, 8; घत्ते XIV, 28, 9; XV, 6.
 7; दधीत II, 1, 7; अधत्त XIV,
 28, 8; XV, 6, 6; धीयते XI, 2, 5.
 + अन्तर हित in जीवास्तहिताय
 IV, 4, 8.
 + अपि धाय IV, 15, 8; X, 21,
 10.
 + अभि धीयमान V, 10, 3.
 + अव धाय IV, 5, 5; 15, 8; 18,
 5; 19, 7; VIII, 9, 2; 10, 4;
 XVII, 10, 4.
 + प्रत्यव धाय IV, 9, 3.
 + आ दधते VIII, 8, 11; 11, 15;
 XVIII, 24, 14; दधीत (पुनरा)
 XIV, 15, 23; धीयमान V, 13,
 6; धाय IV, 8, 3; 12, 10; 14,
 15; V, 6, 1; XIII, 29, 29;
 (हित cf. अनाहित II, 16, 3).
 + अन्वा दधाति IV, 2, 1.
 + अस्या दधाति II, 8, 22; 12,
 8; XIII, 29, 2; XVII, 10, 6.
 + व्या दधते VIII, 8, 6.
 + उपसमा धाय XIV, 13, 4.
 + उप धाय XVII, 10, 4.
 + नि दधाति II, 9, 13; 10, 7;
 VII, 3, 2, 3; दधति V, 14,
 13; XVII, 6, 6; XVIII,
 24, 5; धीयते XV, 17 (p. 188,
 19); धाय I, 6, 8; 14, 20; II,
 9, 16; IV, 3, 3; 4, 2, 5; 7,
 6; 14, 10; 15, 5; 16, 3; 19,
 7; V, 8, 5; VII, 3, 1; XIII,
 11, 2; 29, 2; XVII, 10, 4;
 12, 4.
 + उपनि दधाति XVII, 7, 11;
 दधति XIII, 11, 9; XVII, 7,
 12; धाय XVII, 15, 13; 17, 9.
 + प्रतिनि दध्यात् III, 20, 9; 21,
 12; XIII, 3, 2.
 + परि दधाति XI, 2, 13; दधति
 IX, 20, 27; XII, 2, 27; 6, 18;
 XVIII, 20, 7; दध्यात् VI, 9, 9;
 धाय V, 6, 7; 9, 26; 10, 33;
 13, 10; 14, 20; 15, 4, 5; 17,
 10; VI, 6, 15; 7, 10; VII, 9,
 6; 10, 15; 11, 4; 12, 4; 13,
 4; 15, 17; 29, 25; VIII, 6, 17;
 IX, 3, 4; 6, 18; 8, 3; 14, 3;
 17, 3; X, 13, 22; XIII, 7, 6;
 XV, 3, 11; XVIII, 20, 8.
 + पुरस् धास्यमान XIV, 29, 2.
 + वि धीयमान I, 1, 4; हित in
 प्रत्यक्षविहित III, 19, 8.
 + अमुषि दधीत XIII, 1, 3, 6.
 + सम् धाय I, 1, 23; 4, 14; V,
 11, 3, 4; IX, 5, 5, 6, 7, 10,
 11, 13; 6, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9,
 10, 12; 20, 32; X, 7, 2;
 XVIII, 1, 16, 17, 18.
 + उपसम् धाय I, 4, 7; XVIII, 1,
 15; 20, 1, 2, 3, 4.
 धातु IX, 28, 2.
 धाना VIII, 8, 6, 11.
 धान्यन XIV, 22, 12.
 धारया VII, 20, 5; 21, 8; X, 13,
 11; XI, 12, 2; XIV, 54, 2;
 XVIII, 4, 5; 5, 5.
 धारा VII, 15, 14. (Cf. उदधारा II,
 6, 12).
 धाय् + उप धाधानि XV, 21 (p.
 192, 11); धाय XV, 18 (p. 189,
 4); 22 (p. 192, 14 ff.); अधायन्
 XIV, 7, 1; 23, 1; 32, 1; 38, 1.
 + सम् in अंघ्रायमान IV, 15, 3.
 धिष्य V, 14, 4; 15, 10; VI, 2,
 1; 12, 1, 13, 15; 13, 3, 4, 7.

8: VII, 7, 3. 5; VIII, 8, 9;
10, 1; 12, 10; X, 1, 13; 13,
26; 21, 6; XVII, 7, 11; 10, 4;
11, 2. 4. (Cf. अधिष्ण्य । दक्षिण-
धिष्ण्य । यथाधिष्ण्यम्)

धिष्ण्यवन्त् VI, 13, 8.

धो XVII, 5, 4.

धू धून्वन्त् XIII, 14, 6.

धृ धारयन्त् I, 10, 4. 7; XVI, 18,
10; XVII, 15, 12; धार्यमाण III,
13, 17; धृत cf. नित्यधृत.

धृत् in नित्यधृत् II, 6, 4.

धृति XV, 16, 8. 11.

धेनु II, 4, 10.

धेनुका XIII, 29, 21.

घ्यै घ्यायन्ते X, 21, 14; घ्यायात् IV,
8, 4; V, 9, 19; 14, 12; घ्यायन्त्
III, 8, 15; IV, 3, 6; XIII, 12,
10.

+ अभि घ्याय XVI, 29, 7.

ध्रुवा IV, 11, 1; 14, 20.

ध्रौव V, 8, 2.

ध्रौव्य II, 16, 1.

ध्वंसि XIV, 82, 2.

ध्वंसिस्तोमाः XIV, 82, 1.

न

न I, 1, 8. 9. 44; 2, 20, etc.; नो
XV, 20 (p. 191, 18); XVI, 29,
7; न कश्चन XVI, 3, 37; न हि III,
19, 7.

नक्तम् V, 20, 8.

नक्षत्र II, 1, 8; 5, 5; 7, 2; IV, 17,
3; V, 2, 4; X, 21, 11; XIV,
78, 2.

नक्षत्रस्तोम XIV, 78, 2.

नख XVIII, 24, 20. (Cf. रोमनखानि
IV, 14, 4).

नद XVIII, 1, 12. 14. 15. 21.

नदी XVI, 18, 18.

नभ्य in शवनभ्य XIV, 22, 18.

नभ्यस्थ V, 13, 8.

नम् नमन्त् in अनमत् IV, 15, 3; नत
in स्वयंनत XVII, 3, 11.

+ अभिसम् नमेत् I, 17, 20.

नम्रा I, 17, 18.

नव II, 3, 26; III, 12, 14. 16; XV,
17 (p. 188, 17); XVII, 4, 8;
6, 5.

नवन् III, 13, 18. 25; V, 9, 20; VI,
7, 2; 9, 3. 6; VII, 11, 4; 13, 4;
IX, 20, 12. 21; X, 6, 20; 9,
17; 13, 12; XI, 12, 5; 14, 10.
24; XIII, 28, 6; XIV, 56, 2;
73, 2; XV, 5, 7. 8; XVI, 29,
3; XVIII, 8, 2; 12, 5; 13, 7;
18, 2.

नवम V, 17, 9; X, 11, 1; XVI, 2,
25; 11, 25; 28, 3; 29, 17; नवमी
IX, 8, 3; XVI, 28, 2. (Cf.
अष्टमनवमौ)

नवरात्र IV, 15, 6; XIII, 17, 3; 18,
2; 19, 10; 21, 5; XVI, 28, 1. 5;
XVIII, 24, 5.

नवर्च X, 6, 2; XV, 8, 13; XVIII,
1, 5; 2, 3.

नवविध XVI, 28, 1. 2. 5.

नवाक्षर XVI, 28, 2.

नवाह XIII, 17, 2.

नशू नष्ट III, 19, 17; XIII, 2, 7;
3, 2.

नह् + उप XIII, 11, 1; 24, 2;
29, 2;

+ सम् नह् XVII, 15, 3.

नाकसद् XIV, 73, 2.

नाना XV, 19 (p. 190, 7); XVI,

7, 8, 10; XVII, 3, 8.
 नानादेवत XVI, 7, 8.
 नानाप्रणव III, 16, 9; VII, 2, 13.
 नानायूप VI, 9, 5.
 नानावषट्कार VII, 2, 14.
 नानावीर्य XVI, 23, 6, 14.
 नाभानेदिष्ट (1.) मानव XVI, 11, 29.
 (2.) XVI, 11, 28. (3.) XII, 8, 2; 9, 6.
 नाभि IV, 7, 14; VI, 1, 6; XVI, 3, 31.
 नामग्रहण VI, 1, 24.
 नामधेय VI, 1, 15; VII, 4, 13; IX, 1, 3. (Cf. देवतानामधेय)
 नामधेयाग्रहण X, 1, 17.
 नामन् I, 14, 17; II, 12, 10; III, 17, 8; IV, 4, 2; V, 3, 8; XV, 18 (p. 189, 7); 24 (p. 193, 18).
 (Cf. ज्ञानिनामन् । पुत्रनामन्)
 नारद XV, 17 (p. 188, 2, 4). (Cf. पर्वतनारदौ)
 नारायण (पुरुष) XVI, 13, 1.
 नाराशंस VII, 5, 21, 22; VIII, 2, 13; XIII, 12, 7, 8; XVI, 10, 13; 11, 31, 32; 14, 10, 11;
 नाराशंसी V, 16, 7.
 नाराशंसवन्त VII, 4, 15.
 नार्मेध IX, 4, 1.
 नाश in हृदयनाश XIII, 3, 3.
 नासिके IV, 7, 11; 14, 22.
 निखर्वाद XV, 11, 4.
 निगद III, 15, 11; VI, 7, 10; VII, 6, 2; VIII, 11, 7. (Cf. अनिगद । आयनिगद । शिष्यकृत्तिगद)
 निगम III, 7, 7; V, 18, 7; 19, 5; IX, 27, 3. (Cf. पशुनिगम)
 निगमस्थान I, 1, 37; 16, 9, 10; III, 16, 12; VI, 9, 14.

निगमस्थानवर्जम् XIV, 10, 6.
 निचृत् VII, 27, 27.
 निज् + भव नेजित in यथावनेजितम् IV, 4, 5; नेज्य IV, 4, 15.
 नितराम् VII, 20, 10; XV, 22 (p. 193, 7).
 नित्य III, 8, 5; V, 3, 6; VII, 10, 8; IX, 20, 11; X, 1, 14; 7, 2; XII, 2, 3; 10, 2; 23, 3; XIII, 10, 6; 14, 9; XIV, 57, 6; XVI, 20, 12; XVII, 9, 4; XVIII, 22, 3.
 नित्यधृत् II, 6, 4; °धृत 17, 6.
 निधन VIII, 10, 3; X, 21, 12.
 (Cf. वषट्कारनिधन । सर्वनिधन । सर्ववाङ्निधन)
 निधनोपाय V, 12, 4.
 निमित्त in यजमाननिमित्त IV, 6, 3.
 निमेष XIV, 81, 2.
 निमेषस्तोम XIV, 81, 1.
 नियतातिपत्ति III, 4, 2.
 नियम I, 16, 18.
 नियुत XV, 11, 4.
 नियोक्तृ XV, 21.
 निरसन in तृणनिरसन IV, 6, 5.
 निरुक्त XIII, 16, 5. (Cf. अनिरुक्त)
 निरुल्लहपशुबन्ध VI, 1, 18.
 निर्दश XV, 18 (p. 189, 9, 10, 11).
 निर्वचन VI, 1, 23. (Cf. अनिर्वचन)
 निर्विच्छंसम् X, 6, 13; XII, 17, 3; 21, 3.
 निविद VII, 19, 15, 23; 21, 8; VIII, 3, 16; 7, 1, 5, 7; IX, 6, 16; XI, 2, 5; 14, 10, 26; XVI, 8, 5, 16; XVII, 9, 5; XVIII, 9, 5, 7; 21, 3; 22, 8.
 निविद्धान XI, 3, 3; XII, 9, 3; XIV, 16, 9; 21, 2; 22, 5; 23,

3; 24, 4. 25. 5; 27, 12; 29, 7;
31, 5; 33, 22; 34, 4; 35, 2;
36, 2; 37, 2; 39, 9; 45, 1; 49,
2; 50, 2; 53, 7; 57, 16; 58, 2;
59, 2; 60, 2; 71, 3; 84, 5; XV,
10, 6; XVI, 20, 15; 21, 31;
23, 18.

निविद्वानीय XII, 8, 6. 9; XVIII,
9, 4.

निविद्वर VII, 21, 9.

निव्याध in सनिव्याध XVI, 18, 14.

निषङ्गिन् XVI, 1, 16.

निषद् XV, 19 (p. 191, 11).

निषद्वर XV, 19 (p. 190, 8).

निष्क XV, 3, 14; XVI, 1, 6.

निष्काष III, 14, 19; 15, 14.

निष्केवल्य VII, 20, 1; VIII, 7, 2;
14, 4; X, 2, 5; 3, 9; 4, 11; 5,
20; 6, 16; 8, 9; 9, 13; 10, 6;
11, 7; 13, 16; XI, 2, 6; 4, 9;
5, 2; 6, 4; 7, 7; 8, 5; 9, 5; 10,
8; 14, 29; XIII, 5, 16; XIV,
3, 7; 21, 3; 54, 1; XV, 2, 18;
8, 1; XVI, 8, 11; 21, 23; 23,
17; XVII, 10, 1.

निष्केवल्यप्रभृति XV, 4, 9.

निष्केवल्यमस्तृतीये VII, 5, 21; X,
11, 11; 8, 16; XV, 2, 15; 13,
6; XVI, 18, 5.

निःषिद्धपाप्मन् XVI, 18, 21.

निहव in इन्द्रनिहव VII, 19, 10;
XII, 6, 12.

नी नयन्ति IV, 17, 10; XIII, 11,
10; नयेत् XIII, 24, 14; नीयमान
V, 10, 6.

+ अति in अनतिनयन्त्

+ अव नयति VII, 4, 15; नयेत्
XIII, 12, 8. 9; नीयमान VI,

7, 6; XIV, 51, 10.

+ अभ्यव निनाय XV, 23 (p.
193, 13).

+ समव निनाय XV, 23 (p. 193,
12).

+ आ नीत XIII, 2, 1; नीय IV,
15, 23.

+ प्रत्या नयति II, 7, 11; नीय II,
8, 10.

+ उद् नयति II, 7, 12; 8, 16;
नीयमान V, 10, 6; VII, 4, 1;
7, 1; XIV, 52, 1; 53, 1;
56, 2; नीत II, 8, 19; नीय
II, 7, 7.

+ अभ्युद् नीत XIII, 12, 7. (Cf.
पुनरुन्नीत)

+ उप नीयते XV, 15, 14.

+ नि नीय IV, 5, 3; VIII, 9, 5.

+ अवनि नीय XVII, 17, 9.

+ उपनि नीय III, 20, 4.

+ संनि नीय IV, 16, 6; 18, 10;
19, 3.

+ प्र नयन्ति III, 14, 8; V, 14,
1; नीयमान IV, 6, 13; V,
14, 7; VIII, 15, 10; IX,
24, 9; नीयते III, 15, 21;
प्रणीतासु IV, 7, 18; नीय II,
7, 8; III, 19, 12; IV, 17, 4;
XVIII, 24, 27. (Cf. प्रणीता)

+ वि निनीषमाण XVII, 17, 3.

+ सम् नयति XV, 17 (p. 188, 6);
नयन्त् I, 3, 16.

नीचा see न्यञ्च्.

°नीतदक्षिण V, 1, 10.

1. नु XIV, 2, 22; 9, 1; 27, 1; 28,
1; XV, 17 (p. 188, 12); 18 (p.
189, 9 etc.); 20 (p. 191, 18);
22 (p. 192, 19 etc.); XVII,

11, 3.

2. नु प्रनौति VII, 10, 7; 25, 6. 13; 26, 3. 8. 9. 11; IX, 5, 6. 8. 11. 13; 6, 3. 5. 8. 10. 11. 13; X, 6, 3; 13, 2; XVIII, 1, 16. 18; 20, 1, 3. 5; नुयात् VI, 3, 10; XVIII, 14, 5; नवनीय VII, 26, 10; नुत्य VII, 25, 6. 13; X, 8, 11; 13, 8; XVIII, 9, 7. (Cf. अप्रणुवन्त्)

नुद् + वि नुदन्ति XIV, 38, 3; नुत्य XIV, 38, 1.

नु XIV, 43, 1.

नृजित् XIV, 43, 1.

नृजितप्रभृति XV, 10, 6.

नेद् XIV, 2, 16; 13, 3.

नेदिष्ठं XV, 22 (p. 192, 13).

नेष्टृ VI, 12, 19; VII, 4, 9 (Comm. अध्वर्युपुरुष); 17, 9; VIII, 2, 9; 5, 3; X, 7, 7. 12; XIII, 14, 1; 24, 9.

नैगुस्थ or निगुस्थ (?) XVI, 29, 6.

नैतंधव XIII, 29, 28.

नैर्ऋती XVI, 13, 5.

नैवार XV, 2, 12.

नौधस VII, 23, 1. 3. 6; XV, 7, 4.

(Cf. श्रयैतनौधसे)

न्यङ्ग in वरुणन्यङ्ग XV, 13, 3 and विष्णुन्यङ्ग XII, 6, 14; 7, 1. 7; 8, 2.

न्यञ्ज नीचा IV, 3, 6; 9, 5.

न्यर्बुद XV, 11, 4.

°न्यस्तात्विज्य° V, 1, 10.

न्याय III, 16, 22; VI, 11, 14; XIII, 15, 11; XV, 24 (p. 194, 9). (Cf. अर्धचन्याय । आसीनन्याय । उच्चैन्याय । दक्षिणन्याय । प्राङ्न्याय । संरुणन्याय)

न्यायक्लृप्त XIII, 18, 4.

न्यायता in संस्वारन्यायता I, 1, 30.

न्यूङ्ग VII, 5, 19; XII, 24, 3. 5; 26, 11. (Cf. वैराजःन्यूङ्ग)

न्वै XVI, 22, 1; 23, 7; 26, 6; न्वा उ XVII, 9, 7; XVIII, 22, 10.

प

पक्क XV, 19 (p. 191, 5).

पक्ष XVII, 13, 2. 3. (Cf. अपक्षीय-माणपक्ष । अपरपक्ष । आपूर्यमाण-पक्ष । शुद्धपक्ष)

पक्षशेष XV, 12, 7.

पक्षस् XIII, 29, 11.

पङ्क्ति VI, 3, 10; VII, 26, 3; 27, 12. 30; IX, 5, 8; X, 6, 12; XII, 7, 6; XIV, 4, 3; XVI, 24, 2; XVIII, 14, 4. (Cf. अक्षर-पङ्क्ति । पदपङ्क्ति)

पङ्क्तिशंसम् X, 6, 4; XI, 15, 12; XII, 13, 1; XVIII, 6, 4; 14, 4; 17, 5.

पच्छस् VII, 9, 2. 4; 19, 23; 26, 4; VIII, 3, 18; X, 6, 13; XI, 14, 14; XII, 11, 6; XVII, 8, 12; 9, 6; XVIII, 1, 2; 4, 2. 5. 7. 9; 5, 2. 7. 10; 6, 6; 9, 5. 6. 8; 14, 3. 6; 15, 7; 16, 3; 17, 4; 22, 7.

पञ्चकपाल II, 5, 8; VIII, 13, 5.

पञ्चकृत्वस् II, 8, 17; XVI, 18, 1.

पञ्चजनीया X, 2, 8; XIV, 56, 14; XVIII, 22, 9.

पञ्चदश IX, 21, 3; 27, 1; X, 12, 6 (पञ्चदशं सहस्रम्); 14 (पञ्चदशे शते); XIV, 12, 7; 25, 2; 29, 5; 33, 3; XVI, 23, 5. 9. 10; 24, 3. 6; XVII, 7, 6. (Cf. त्रिवृत्पञ्चदशौ)

पञ्चदशत्रिवृता (nom. du.) XIII, 21, 3.

पञ्चदशन् II, 5, 9; III, 7, 2; 8, 3; X, 9, 17; 12, 11. 12; XI, 14, 25; XV, 22; XVIII, 7, 3; 10, 3.

पञ्चदशप्रभृति XVI, 21, 4.

पञ्चदशर्च XVIII, 13, 5.

पञ्चदशसामिधेनोक् V, 3, 3; 5, 3.

पञ्चदशस्तोम X, 3, 1; XIV, 23, 2.

पञ्चदशाक्षर X, 8, 11.

पञ्चन् I, 6, 16; III, 18, 20; V, 9, 11; VI, 4, 3. 5; 6, 6. 10; VII, 15, 9; 27, 12. 25; VIII, 8, 11; 11, 8; IX, 21, 3. 5. 6; 23, 4. 13; X, 6, 13; 9, 16; XII, 11, 17; 20, 1; XIII, 6, 7; 10, 4; 15, 8; 17, 1; 19, 9; 24, 5; 28, 8; XIV, 4, 2; 62, 3; XV, 3, 8; 9, 5; XVI, 22, 16; 24, 15; XVIII, 7, 11. 13; 8, 10. 14; 15, 2; 18, 5.

पञ्चपद VI, 6, 6; VII, 26, 6; XIV, 4, 3; XVI, 24, 2; XVIII, 14, 5.

पञ्चपशु XVI, 9, 25.

पञ्चबिल XV, 14, 12.

पञ्चम I, 10, 5; VII, 14, 7; IX, 24, 5; X, 6, 1; XI, 4, 7. 11; 5, 4; 8, 1; 9, 14; XII, 3, 11; 4, 14; 5, 13; 10, 12; 12, 5. 13; 26, 8; XV, 19 (p. 191, 2); XVI, 2, 13; 11, 13; 14, 17; 15, 4; 18, 7; 24, 14. 16. 20; पञ्चमी VI, 6, 8; XII, 19, 6; XIV, 51, 13; XV, 1, 21. (Cf. तृतीयपञ्चमौ।

पृष्ठपञ्चम। यजमानपञ्चम)।

पञ्चरात्र XVI, 24, 1. 21.

पञ्चवर्ष III, 18, 20.

पञ्चविंश XVI, 12, 10; XVII, 7, 3; XVIII, 1, 11.

पञ्चविंशति XIII, 28, 7; XVI, 12, 1. 6. 14; XVIII, 1, 10; 9, 2; 10, 2.

पञ्चविंशत्यरलि XVI, 12, 2.

पञ्चविंशत्यृच XVII, 8, 2.

पञ्चविंशस्तोम XVI, 12, 8.

पञ्चविध XVI, 24, 1. 2. 21.

पञ्चशारदीय XIV, 62, 1.

पञ्चहविस् II, 4, 6; IX, 24, 4. 6.

पञ्चहोतृ X, 16, 1.

पञ्चाक्षर VII, 27, 25; IX, 6, 2, 3. 4. 5; X, 13, 2.

पञ्चालपदवृत्ति XII, 13, 6.

पञ्चाशत् XIII, 28, 8; XIV, 9, 6; XV, 26 (p. 195, 3. 4).

पञ्चाह XIII, 17, 1.

पञ्चाहार्थे XIII, 15, 8.

पद् + उद् पाटयति XVII, 1, 2; पाट्य XVII, 1, 8.

पटल XI, 9, 13; XIII, 21, 2; 22, 3.

पत् + नि पात्य IV, 14, 12.

+ उपनि पातयन्ति XVI, 3, 33; 13, 7.

+ संनि पतेयुः XIII, 20, 2.

पतङ्ग XI, 14, 28.

पति XV, 17 (p. 188, 16).

पत्तस् (पद्) IV, 14, 34.

पत्नी I, 15, 10. 13; II, 7, 17; 10, 5; IV, 3, 7; 5, 8; 8, 1; 15, 23; VIII, 11, 16; 12, 9; XVII, 3, 12; 14, 9. (Cf. देवानां पत्न्यः)

पत्नीयजमानौ IV, 1, 1.

पत्नीशाल IX, 27, 4; XVII, 6, 4.

पत्नीसंयाज I, 15, 1. 7; VIII, 9, 10; X, 13, 25.

- पत्नीसंयाजान्त V, 3, 9; 20, 8.
 पत्नीसंयाजान्तता X, 1, 15.
 पथ् + अपि पाथयति XVI, 10, 8.
 पथ in दक्षिणापथ XIII, 14, 6.
 पथिङ्कृत् (अग्नि) III, 3, 2; 4, 2;
 XVI, 10, 4-8; (पूषन्) III, 4, 9;
 XVI, 1, 13.
 पथिन् XV, 14, 4; पथीनाम् XVI,
 1, 14.
 पथ्या (स्वस्ति) V, 5, 1; VIII, 12,
 3; XVI, 10, 11. 15.
 पद् पद्यन्ते। पद्यन्ताम् XV, 18 (p.
 189, 15); पेदिरे XV, 18 (p.
 189, 16); अपत्सत XV, 18 (p.
 189, 16); पादयां चक्रतुः XV, 20
 (p. 191, 18).
 + अभि पद्यमान V, 10, 5.
 + आ पद्यते I, 2, 9; पद्यमान
 XIII, 24, 16.
 + उद् पादयेत् III, 19, 17;
 20, 8.
 + उप पपाद XV, 24 (p. 194,
 10). (Cf. यथोपपादम्).
 + नि पद्यमान XV, 19 (p.
 190, 13).
 + प्र पत्स्यमान VI, 12, 12; पन्न
 in यथाप्रपन्नम् V, 18, 12;
 20, 7; XVII, 12, 14; पद्य
 V, 9, 4; 14, 3. 5; 15, 10;
 VI, 13, 5; VII, 7, 3; 15,
 2; VIII, 5, 2; X, 13, 26;
 XVII, 7, 11; 11, 4; पाद-
 यन्ति V, 6, 4; पाद्यमान V,
 14, 17. 22.
 + अनुप्र पद्य V, 6, 6; 14, 18.
 + प्रति पद्यते V, 15, 9; XV, 2,
 1; XVIII, 7, 2; 8, 1; 10,
 2. 6; 12, 1; पद्येत XV, 2,
 5; पद्य I, 4, 1.
 + सम् IX, 20, 29; XIII, 29,
 17; XVIII, 21, 1; पन्न
 VII, 27, 29; XVI, 1, 15.
 (Cf. संपाद्यपादभाग VII,
 27, 29).
 + अभिसम् पद्यते XIV, 25, 3.
 पद II, 14, 5; VI, 3, 10; VII, 19,
 24; 26, 6; X, 6, 3. 13; XII,
 24, 5; XVII, 10, 4; XVIII, 1,
 14. 15; 9, 7; 14, 5; 20, 1. 2.
 3. 4. (Cf. अपुनःपद। चतुष्पद।
 त्रिपद। पञ्चपद। पञ्चालपदवृत्ति।
 पुनःपद। षट्पद। सप्तपद).
 पदपङ्क्ति VII, 27, 25.
 पदानुषङ्ग XVII, 14, 3; XVIII,
 19, 10.
 पन्थन् XV, 17 (p. 188, 12). (Cf.
 पथिन्).
 पयस् II, 7, 9; III, 18, 3; V, 10,
 10; XIV, 3, 16.
 पयस्या III, 8, 18; 9, 6; 14, 4;
 VIII, 12, 6. 12; IX, 28, 9;
 XIV, 40, 23.
 पयोभक्ष IV, 13, 1.
 पर (1.) I, 14, 23; III, 20, 14; X,
 6, 4; XII, 2, 2; XIII, 20, 12;
 XVIII, 24, 9. (2.) पर आह्वार
 XVI, 9, 11.
 परम् XV, 17 (p. 188, 15).
 परमेष्ठिन् XIV, 74, 1.
 परःपुरुष XVII, 1, 16.
 परःशतमर्थ (आह्वान) XV, 27 (p.
 195, 22).
 परा XIV, 32, 1. (भू)
 पराक XVI, 22, 7. 9. (Cf. द्वैपराक)
 पराङ्ग X, 13, 26; XIII, 11, 2;
 XIV, 10, 19; 40, 19; XVIII,

1, 20.

परार्थ XIII, 14, 4.

परास in शम्पापरास XIII, 29, 29.

परासुर XIV, 32, 1.

परिकर्मिन् XVI, 18, 17.

परिक्री XIV, 42, 6.

परिग्रह XV, 5, 10.

परिच्छद in वैयाघ्रपरिच्छद XIV, 33, 20.

परिधान VI, 6, 20.

परिधानीया I, 1, 25; VII, 10, 5; 14, 6; 20, 10; 21, 8; VIII, 3, 17; 7, 9; IX, 6, 17; 20, 28; X, 2, 8; XI, 2, 5; XIII, 10, 6; XIV, 57, 15; XV, 8, 18; XVIII, 21, 3; 22, 9.

परिधि IV, 16, 3; XIV, 22, 14.

परिधिकर्मन् IV, 16, 1. 11. (Cf.

अन्तःपरिधि XIII, 12, 7).

परिमाद XVII, 12, 4.

परिमितशस्य VII, 21, 7.

परिवापमिश्र VIII, 2, 13.

परिवापी XV, 1, 26.

परिवृक्ता XVI, 4, 3.

परिव्ययणीया VI, 9, 4. 6. 7.

परिव्ययणीयादि VI, 11, 17.

परिशेष XII, 7, 1; XVIII, 24, 24.

परिष्टवनीय XVII, 7, 6.

परिसङ्ख्या IX, 1, 6.

परिसहस्र XVII, 7, 2.

परिहरण VIII, 15, 6.

परीज्या VIII, 4, 4.

परीणह XIII, 29, 29.

परुष in उपोतपरुष XIV, 22, 20.

परुषक XV, 19 (p. 191, 10).

परोक्षपृष्ठ X, 8, 21; XII, 7, 4. 8.

परोद्विद्यायाम XVII, 2, 4.

पर्यग्निकरण IV, 20, 4.

पर्यग्निकरणान्त XV, 1, 23.

पर्यग्निकृत IV, 17, 10; IX, 27, 5;

XV, 15, 5; 21 (p. 192, 7).

पर्यङ्ग्य XVI, 3, 28.

पर्यन्त in आतिथ्यापर्यन्त XV, 13, 2.

पर्यस्तमयम् I, 3, 5.

पर्याय XIII, 10, 4. 7. 8. (Cf.

रात्रिपर्याय .

पर्यास XI, 3, 2; XII, 2, 3. 9. 27;

3, 2. 21; 4, 3. 21; 5, 3. 22; 6,

19; 8, 4; 10, 5; 11, 17; 12, 4.

5; 26, 4. 5; XIV, 3, 5. 11.

पर्युक्षण IV, 19, 6.

पर्वतनारदौ XV, 17 (p. 188, 1).

पर्वदेवता XIV, 5, 6.

पर्वन् I, 10, 1; II, 14, 7; III, 2, 1;

3, 1; 11, 9. 13; IV, 5, 12; XIV,

10, 17. (Cf. अङ्गुष्ठपर्वन् । एक-

पर्वन् । चातुर्मास्यपर्वन् । यथापर्व).

पलायमान XIII, 2, 4; पलायित

XIII, 2, 7.

पलाश (n.) IV, 18, 5; 19, 7. (Cf.

सपलाश IV, 17, 5).

पलाशपलाशानि IV, 18, 5.

पलाशवृन्त IV, 15, 9.

पलाशशाखा IV, 14, 7; 17, 5. 9;

20, 5; X, 21, 7.

पलित XVI, 29, 7.

पल्पूलित III, 8, 12.

पवमान (1.) VI, 8, 9; VII, 16, 1;

VIII, 1, 9; 15, 7; XI, 11, 4;

14, 1; XIV, 23, 2; 24, 2; 25,

2; 26, 2; 33, 2. 5; 41, 3; 42,

3; 61, 4. 6; XV, 6, 1; XVI,

22, 6. (2) (अग्नि) II, 2, 3; 5,

14; XIV, 2, 14. 17.

पवित्र VII, 15, 3; VIII, 9, 2; XV,

12, 3. 5.

पवित्रवन्त् I, 12, 8.

पश् पश्यन्ति XV, 17 (p. 189, 1):

पश्येत् V, 2, 3; XV, 17 (p. 188,

7); पश्य XV, 19 (p. 191, 6):

अपश्यत् XIV, 6, 1; 7, 1; 8, 1:

9, 1; 12, 2; 17, 1; 18, 1; 19,

1; 23, 1; 24, 1; 25, 1; 26, 1; 27,

1; 28, 1; 32, 1; 33, 1; 34, 1; 35,

1; 36, 1; 37, 1; 38, 1; 43, 1:

44, 1; 45, 1; 46, 1; 47, 1; 48,

1; 49, 1; 58, 1; 59, 1; 61, 1; 63,

1; 64, 1; 65, 1; 66, 1; 67, 1; 68,

1; 74, 1; XV, 9, 2; 11, 1; 12,

1; XVI, 1, 1; 10, 1; अपश्यताम्

XIV, 30, 1; 71, 2; अपश्यन् XIV,

14, 1; 29, 1; 40, 1; 50, 1; 75,

1; 77, 2; 78, 2; 79, 2; 80, 2;

81, 2; 82, 2; 83, 2; 84, 2.

पशु II, 3, 26; III, 18, 19; IV, 17,

6; 20, 5; V, 15, 1; 17, 11; 19,

12, 14; VI, 1, 1. 21; 10, 13;

11, 12; IX, 23, 1. 4. 6. 13; 26,

1; 27, 4; 28, 1; XI, 13, 8;

XIII, 2, 1. 7; 20, 8; XIV, 2,

14. 16; 3, 1. 18; 5, 6; 6, 2; 7,

3; 8, 3; 9, 2; 10, 3. 14. 21;

11, 6. 7; 13, 1. 3; 14, 1; 15,

4. 5; 21, 1; 40, 21; 67, 1; XV,

12, 9; 13, 11. 12; 15, 17 (p.

188, 14; 189, 1. 2.); 18 (p.

189, 9. 11. 14. 17); 20 (p. 192,

1); XVI, 3, 15; 12, 14; 23, 2;

30, 2. (Cf. ऋतुपशु । दशपशु ।

पञ्चपशु । विंशतिपशु । सर्वपशु).

पशुकर्मन् VI, 11, 17; VIII, 1, 9;

7, 21.

पशुकाम XIV, 11, 3; 14, 1; 15, 1;

67, 1; XV, 10, 3.

पशुगण VI, 11, 16.

पशुतन्त्र V, 19, 5; IX, 27, 3;

XIII, 20, 10. 11.

पशुदक्षिणन् in चातुर्मास्यपशुदक्षिण

XIV, 10, 23.

पशुदेवता V, 15, 6; VI, 9, 13.

पशुधर्मन् IX, 27, 6.

पशुनिगम IX, 23, 13.

पशुपति IX, 26, 2.

पशुपुरोलाश V, 19, 1; VI, 11, 13;

VII, 16, 9; IX, 23, 6; 26, 1;

28, 1; XIV, 10, 4.

पशुबन्ध I, 16, 1. 20; XIV, 11, 3.

(Cf. इष्टिपशुबन्ध । निरुहपशुबन्ध).

पशुभेद VI, 1, 16.

पशुमन्त् XIV, 10, 1; XV, 27 (p.

195, 12).

पश्चात् I, 4, 2; II, 7, 13; 8, 22;

10, 5; III, 13, 16; IV, 3, 3;

6, 2; 14, 10. 13; 16, 2; V, 8,

4; 14, 6; 15, 10; VI, 13, 4;

VII, 7, 3; VIII, 9, 2; IX, 24,

9; 25, 1; X, 1, 13; 7, 10; 13,

26; XVII, 1, 7; 10, 4; 11, 4;

13, 12; 16, 7.

पश्चार्ध IV, 21, 10; VI, 13, 9.

पश्चिम IV, 18, 8; 19, 4.

पश्चर्य V, 19, 2.

पटौही XV, 14, 13 (see critical notes).

पा + अनु पाय IV, 21, 15.

पाङ्क्त VI, 4, 12; 6, 13. 19; IX, 5,

4. 5; 6, 2; 20, 19; 27, 1; X,

12, 13; XIV, 4, 4; XVI, 7,

13. 14; 24, 2; XVIII, 6, 4;

17, 5.

पाञ्चदश्य II, 3, 16; III, 11, 6.

पाञ्चमाह्निक XV, 8, 2; XVI, 8, 5. 16.

- पाणि I, 6, 10; 10, 1; II, 9, 13; 17, 1; IV, 14, 15. 18; 21, 8; V, 8, 5; VII, 5, 16; X, 21, 8; XVII, 16, 9. (Cf. अवाचीनपाणि IV, 4, 2).
- पालीवत VII, 3, 4. 5.
- पात्र III, 19, 5; V, 8, 4; 9, 4; XVI, 1, 2; 17, 9. (Cf. अग्निहोत्रपात्र । उदपात्र । पूर्णपात्र । महावीरपात्रोद्गासन । यज्ञपात्र).
- पात्री IV, 3, 2. 4; 14, 28.
- पात्रीस्थ V, 8, 2.
- पाद I, 1, 23; IV, 12, 2; 14, 33; VII, 25, 6. 13; 26, 12; VIII, 10, 4; IX, 5, 5. 10. 12. 13; 6, 7, 11. 12; 20, 19; X, 5, 10; XII, 13, 1. 5; 16, 2; 24, 3; XIII, 1, 5. 7; XVII, 2, 7; पादा (n. du.) XVII, 16, 5. (Cf. उदक्पाद । संपाद्यपादभाग).
- पादभाग VII, 27, 29.
- पादाङ्गुलीषु IV, 15, 20.
- पाद्य IV, 21, 3. 25.
- पान XIV, 2, 11; XV, 1, 4. 5. (Cf. सर्वपान).
- पाप XV, 19 (p. 190, 8); 24 (p. 194, 5); पापो XIV, 51, 1.
- पापक XV, 24 (p. 194, 8).
- पापकृत् XVI, 2, 17.
- पाप्मन् XIV, 7, 1; 22, 23; 27, 1. 5. 8. 11; 28, 1; 39, 8; XV, 19 (p. 191, 1).
- पारशव्यय (तिरिन्दिर) XVI, 11, 20 (see critical notes).
- पारिक्षित (जनमेजय) XVI, 8, 27.
- पारिक्षितो XII, 16, 2.
- पारिक्षितीय XVI, 9, 25.
- पारिप्लव XVI, 1, 22; 2, 36.
- पारिप्लवीय XVI, 10, 13.
- पारुच्छेपो X, 7, 2.
- पार्जन्य XVI, 9, 29. (Cf. वैश्वानरीय-पार्जन्य).
- पार्श्व IV, 14, 28. 29; पार्श्वतम् XIV, 50, 1.
- पाष्णि I, 4, 2.
- पाल in अश्वपाल XVI, 24, 5.
- पालागली XVI, 4, 4.
- पालाश IV, 16, 3; XVII, 3, 4; पालाशी II, 8, 22; XVII, 3, 2.
- पावक (अग्नि) XIV, 2, 14. 18.
- पावकवन्त (अग्नि) III, 19, 15.
- पावमानी VII, 15, 15.
- पाश XV, 22 (p. 193, 7. 8). (Cf. वरुणपाश).
- पाशुक XIV, 10, 2. 5. 23.
- पाशुबन्धिकी IV, 20, 4.
- पिङ्गाक्ष XVI, 18, 18.
- पिच्छोरा XVII, 3, 12. 13.
- पिण्ड IV, 4, 5; 5, 4; VIII, 2, 13. (Cf. मध्यमपिण्ड).
- पिण्डपितृयज्ञ III, 2, 9; 3, 9; 10, 6; IV, 3, 1; 5, 13.
- पितामह IV, 4, 3.
- पितृ IV, 3, 6; 4, 2. 8; XIV, 7, 1; XV, 17 (p. 188, 7. 9); 20; 26; XVI, 29, 7; पितरः III, 16, 2. 27; XV, 17 (p. 188, 10); XVI, 2, 5. (Cf. जीवपितृ).
- पितृदेवत्य XV, 15, 7.
- पितृभेद IV, 4, 6.
- पितृमन्त (सोम । यम) III, 16, 2. 4. 13; IV, 4, 1.
- पित्र्य I, 1, 7. 14; III, 16, 1; IV, 6, 2; XIV, 10, 13. 20.
- पिन्वन्त्यपीया X, 13, 10.

पुंवत् VI, 1, 13.

पुंस् XIV, 39, 4; XVI, 11, 17.

(Cf. स्त्रीपुमांसौ).

पुच्छ IV, 16, 8; XVII, 13, 5.

पुट in ऊषपुट XVI, 17, 11.

पुण्ड्राः XV, 26 (p. 195, 5).

पुण्य (नक्षत्र) II, 1, 8; IV, 17, 3; V, 2, 4.

पुण्यकृत् XVI, 1, 25.

पुत्र II, 12, 10; IV, 4, 9; XIII, 11, 1; XV, 17; 18; 19; 20; 24; 25; 26; 27; XVI, 1, 16; 29, 8.

(Cf. राजपुत्र).

पुत्रकाम IV, 5, 8; XV, 27 (p. 196, 7).

पुत्रता XV, 25 (p. 194, 12. 15. 21).

पुत्रनामन् IV, 12, 10.

पुत्रिन् XV, 17 (p. 188, 22).

पुनर् II, 8, 11; 14, 9; IV, 15, 23; VII, 5, 1; IX, 20, 6; XIII, 6, 4; XV, 17; 18; 24; XVI, 2, 36; 10, 8.

पुनरादायम् IX, 20, 6; XVIII, 4, 3. 4; 5, 3. 4.

पुनराधेय II, 5, 1; VIII, 13, 4; XIV, 4, 1.

पुनराधेयकाल II, 5, 4.

पुनरुत्स्यूत II, 5, 27.

पुनरुत्थीत VII, 4, 5.

पुनर्वसू (नक्षत्र) II, 5, 5.

पुनःसंस्कृत II, 5, 27.

पुनःपद VII, 26, 6. 8. (Cf. अपुनः-पद).

पुरडण्णिह् VII, 27, 3. 21.

पुरएत् XV, 27 (p. 195, 14).

पुरस्ताज्जप I, 1, 38; VII, 2, 15.

पुरस्तात् I, 2, 2. 18; II, 3, 10; 7,

5; IV, 3, 2. 5; 14, 10; 17, 5;

VII, 10, 4; VIII, 7, 6; 15, 7;

X, 13, 18; XI, 15, 10; XII, 3,

21; 4, 21; 5, 22; XIII, 19, 5;

XIV, 21, 2; 27, 5; XV, 1, 3;

3, 1; 4, 9; 9, 5; 26 (p. 195,

10); XVI, 3, 24; 30, 12;

XVII, 1, 2. 4; 14, 1. 2;

XVIII, 1, 22; 7, 16; 19, 10.

पुरस्तात्कर्मन् XVI, 15, 2.

पुरस्ताल्लक्षण I, 17, 16.

पुरा (c. abl.) II, 6, 2; III, 8, 20;

V, 10, 27; VI, 6, 20; X, 13,

26; XI, 13, 2.

पुराण IV, 15, 8; XVI, 1, 25; 2,

27; XVII, 6, 2.

पुराणवेद XVI, 2, 27.

पुरीष X, 6, 13.

पुरुष (1.) IX, 23, 4; XV, 19 (p.

190, 17); 20 (p. 192, 1); XVI,

9, 22; 11, 32; 12, 10. 12. 17.

20; 14, 11. 16; 15, 5. (2.) XVI,

13, 1 (hymn). (Cf. किंपुरुष ।

त्रिपुरुषम् । परःपुरुष । प्रतिपुरुषम् ।

सहपुरुष).

पुरुषमेध XVI, 10, 1.

पुरुषरूप XV, 18 (p. 190, 5); 19

(p. 190, 10 etc.).

पुरुषविध XVI, 14, 8. 14.

पुरुषाकृति IV, 15, 22.

पुरोधा XVI, 29, 6. 11.

पुरोधाकाम XVI, 29, 10.

पुरोधास्यमान see धा + पुरस्.

पुरोनुवाक्या I, 1, 32; 8, 4. 6; 9, 1;

17, 16; III, 15, 2; 16, 8; V, 18,

9; 19, 6. 9. 14. 18. 21; VI, 11,

12; VII, 1, 2. 6; 2, 2. 5. 8. 11.

13; 17, 1; 19, 2; VIII, 1, 4; 2,

1; 3, 2; 8, 1; 12, 7; IX, 20, 30;
23, 9. 11. 12; 25, 2; X, 7, 3.
5. 6; XI, 13, 9; XIII, 4, 2;
XIV, 56, 1. 5; XV, 15, 8;
XVI, 7, 1. (Cf. याज्यापुरोनु-
वाक्याः । सपुरोनुवाक्य)

पुरोनुवाक्यालक्षण I, 17, 14.

पुरोनुवाक्यावत् III, 7, 7.

पुरोक्ष् VII, 9, 2; 10, 3.

पुरोलाश I, 3, 11; II, 3, 10; IV, 9
2; V, 19, 3. 6; VI, 11, 12; VII,
1, 1; 6, 1; 7, 3; 16, 9; VIII, 1,
9; 2, 13; XIII, 2, 8; XIV, 2,
17. 18. 19. 20; 3, 1; XIV, 13,
4. 5. 8; 40, 20; XVI, 1, 11.

(Cf. पशुपुरोलाश).

पुरोलाशेला V, 3, 7.

पुरोहित I, 4, 17; XIV, 23, 1; 27,
1; 32, 1; 38, 1; XVI, 11, 14.

पुरोहितप्रवर I, 4, 17.

पुष्य in श्वेतपुष्य XIII, 6, 3.

पुष्पिन् (fem. नौ) XV, 19 (p. 190,
22).

पू + पुपुवुः XIV, 62, 2; पूत XV,
12, 5. (Cf. पवमान).

पूतीक XIII, 6, 3.

पूर्णकुम्भ XVII, 14, 13; 17, 8.

पूर्णदर्वो (acc. पूर्णदर्व्यम्) III, 15, 14.

पूर्णपात्र IV, 11, 3.

पूर्णद्विती VIII, 13, 1; XVIII, 24,
27.

पूर्व I, 2, 16; 10, 2; 15, 3; II, 3,
9; 4; 1; 5, 12. 20. 24; 9, 4. 7.
12; III, 10, 3; 11, 2; 13, 3; 15,
4; 16, 8; 19, 12; IV, 17, 13;
V, 9, 4; 11, 3; 14, 5. 21; 15,
9. 10; VI, 3, 8; 9, 9. 17; 11,
12. 13. 2. 4. VII, 2. 2. 5. 10.

7, 4; 15, 2; 21, 2; 25, 3. 4. 7;
27, 5; VIII, 5, 2; 11, 15; IX,
3, 4; 8, 3; X, 5, 10; 9, 9;
11, 3; 13, 10. 26; XI, 2, 5;
4, 2; 7, 3. 11; 9, 13; 10, 4. 9.
10; 12, 5; 14, 28; XII, 5, 24;
11, 11. 17; 12, 4; 13, 2; 19,
7; 23, 6; 26, 1. 4. 18. 21;
XIII, 5, 2. 18; 12, 2; 15, 6;
16, 3; 21, 2; 22, 3; 29, 11;
XIV, 3, 9; 7, 3; 25, 2; 26, 2;
32, 5; 33, 2; 40, 1; XV, 1, 5;
3, 16; 7, 1. 6. 7; 8, 1. 2. 12;
14, 13; 23 (p. 193, 12); XVI,
8, 5. 16; 9, 2; 13, 12; XVII,
4, 2 (पूर्वस्यै=पूर्वस्थाः); 7, 11;
9, 5; 10, 4; 11, 4; XVIII, 1,
14; 7, 8; 16, 2; 20, 8. (Cf.
अपूर्व । कनिष्ठपूर्व).

पूर्वकारिन् XIII, 1, 1.

पूर्वपाद XV, 13, 15.

पूर्वप्रकान्त XIV, 40, 24.

पूर्वमारिणी IV, 15, 23.

पूर्वार्ध IV, 21, 8; XVII, 13, 1.

(Cf. उत्तरार्धपूर्वार्ध)

पूर्वाह्ण III, 15, 3; V, 9, 22; 10,
19; 11, 1. 10; XIV, 32, 2; 40;
16.

पूर्वेद्युस् III, 8, 7; 8, 16; 18, 20;
IV, 1, 2; VI, 9, 9; XIV, 10, 2.

पूषन् XV, 14, 4; XVI, 1, 14; 3,
29; पूषन् पथिहृत् III, 4, 9; XVI,
1, 13.

पूषन्ति XIV, 22, 19.

पूतनाञ् XIV, 44, 1.

पूतनाजित् XIV, 44, 1.

पूथक् XVIII, 24, 27.

पूथक् I, 17, 8. (Cf. कर्म-

पथक्त्व । देशपथक्त्व । मन्त्रपथक्त्व ।
 रशनापथक्त्व)
 पृथिवी VI, 3, 7; IX, 28, 5; XV,
 17 (p. 188, 8).
 पृथुश्रवस् (कानीत) XVI, 11, 23.
 पृश्नि XV, 1, 21.
 पृषती in श्येनीपृषतीभ्याम् XV, 14,
 13.
 पृषदाज्य IV, 14, 35.
 पृषदाज्यावेक्षण V, 17, 12.
 पृषध (मेध्य मातरिश्वन्) XVI, 11, 26.
 पृष्ठ (1.) IV, 14, 14 (पृष्ठतः) XVI,
 18, 12; (2.) VII, 20, 1; 25, 9;
 X, 12, 4; XI, 4, 3; 11, 2;
 XIII, 1, 4; XIV, 12, 3; 22, 6;
 32, 7; 33, 4; 40, 3; 61, 5; XV,
 4, 6; 5, 8; 6, 3; 7, 2; XVI, 8,
 1; 14, 7; XVI, 21, 10; 23, 16;
 XVII, 7, 4. (Cf. असर्वपृष्ठ ।
 परोक्षपृष्ठ । बृहत्पृष्ठ । बृहद्रथन्तरपृष्ठ ।
 रथन्तरपृष्ठ । रैवतपृष्ठ । वैराजपृष्ठ ।
 वैरूपपृष्ठ । शाकुरपृष्ठ । सर्वपृष्ठ ।
 सर्वपृष्ठाहविः । स्वरपृष्ठ)
 पृष्ठशमनीय XIII, 14, 7, 8; XVIII,
 24, 29 (all MSS. पृष्ठघ°).
 पृष्ठघ X, 1, 7; XII, 6, 3, XIII,
 15, 3, 12; 16, 4; 17, 2; 18, 2;
 19, 14, 16, 20; 21, 5, 8; XIV,
 8, 8; 70, 2; XVI, 14, 17; 24,
 14; 25, 6; 29, 15. (Cf. मध्ये-
 पृष्ठघ । यथापृष्ठघम्)
 पृष्ठघचतुर्थ XIII, 19, 9.
 पृष्ठघपञ्चम XIII, 19, 7.
 पृष्ठघविकार XI, 4, 1.
 पृष्ठघस्तोम XIII, 16, 5; 23, 2, 4;
 24, 5; 28, 5; XIV, 38, 2, 5;
 XVI, 22, 8.
 पृष्ठघामिप्पवो XII, 27, 5; XIII,

19, 12.
 पृष्ठघारम्भण XIII, 19, 11; 22, 3.
 पृष्ठघाहानि XIV, 68, 2.
 पृष्ठघोदय XIII, 22, 4.
 पृ पूर्ण I, 3, 5; II, 9, 16; पूरयन्ति
 XIII, 15, 11; पूर्येत XIII, 1, 7;
 पूरयित्वा IV, 14, 35. (Cf. पूर्ण°).
 + आ in आपूर्यमाणपक्ष XIII,
 29, 7.
 पेय XV, 1, 3, 4.
 पैङ्ग्य IV, 2, 12; XI, 11, 5; 14, 19;
 XV, 3, 1; XVIII, 7, 13; 10, 3.
 पैजवन XVI, 11, 14.
 पैतामह XV, 24 (p. 193, 21).
 पैतुद्रवा (=°वौ) XVI, 3, 3; 12, 4.
 पैत्री VIII, 6, 12; 7, 16; XIV, 57,
 11.
 पोतु VI, 12, 18; VII, 4, 8; VIII,
 2, 8; XIII, 14, 1; 24, 7. (Comm.
 ब्रह्मपुरुष).
 पौण्डरीक XVI, 30, 8.
 पौनराधेयिकी VIII, 13, 5.
 पौरुमील्ह XII, 9, 17.
 पौरुषमेधिक XVI, 15, 2, 4.
 पौरुषी XIII, 29, 21.
 पौर्णमास I, 3, 1, 14; III, 8, 7; 10,
 3; 13, 29; 17, 13; 18, 13; पौर्ण-
 मासी I, 3, 3, 5, 8; 8, 1; II, 1,
 7; III, 1, 1; 8, 1, 9; 9, 3; 11,
 3; 13, 1, 3; 15, 3; 18, 18;
 XIII, 19, 5; 20, 2; 29, 8.
 पौर्णमासीविकार I, 16, 12; II, 2, 4;
 4, 9; III, 1, 6; 11, 8; V, 3, 2;
 7, 2; VIII, 11, 2; 13, 3; IX,
 22, 3.
 पौर्णमास्य XIII, 29, 9.
 पौष्ण VI, 10, 4. (Cf. सारस्वतपौष्णौ
 III, 13, 8).

पौष्णान्त III, 14, 3; 18, 2.

प्यै + आ प्याययति IV, 11, 1;

प्याययन्ति V, 8, 3; VII, 5, 16.

19; प्यायित in भक्षिताप्यायित
VII, 7, 3.

प्र XIV, 7, 1. (प्र ह वा संप्रमुच्यते)

प्रउग VII, 10, 3; VIII, 14, 2; X,

2, 3; 3, 4; 4, 4; 5, 3; 6, 5; 8,

2; 9, 3; 10, 3; 11, 4; 13, 3;

XI, 2, 3; 6, 1; 7, 2; 8, 2; 9, 2;

10, 3; 11, 8; 13, 12; 15, 4;

XIV, 3, 4; XV, 1, 34. 36; XVI,

7, 15. 16; 14, 4. 5; 21, 18;

XVII, 8, 4. (Cf. आज्यप्रउगयोः)

प्रउगतृचानि X, 3, 5; 4, 5; 5, 4; 6,

6; 8, 3; 9, 4; 10, 4; 11, 5; XI,

6, 2; XIV, 52, 5.

प्रकरण in चोदनाप्रकरण I, 17, 1.

प्रकृति I, 2, 6. 12. 15. 16. 17; 16,

1. 2; VI, 1, 1. 2; IX, 1, 1. 3;

XI, 1, 1; 3, 3; 13, 4; XIV, 1,

1; XV, 11, 15. (Cf. तत्प्रकृति)

प्रक्रम XIII, 29, 2.

प्रगाथ VI, 9, 7; VII, 11, 1; 14, 7;

19, 10. 11; 20, 3. 6; 21, 2. 7.

8; 23, 3; 24, 2; 25, 3. 17; 26,

16; VIII, 6, 5; IX, 3, 2; 20,

6. 24; X, 3, 7; 4, 7. 9; 12, 11;

13, 10. 11. 15; XI, 11, 10;

12, 8; 13, 27; 15, 6; XII, 3,

22; 4, 1. 7. 19 (प्रगाथा=°थौ)

22; 5, 1. 4. 6. 8. 21; 6, 10. 12;

7, 5; 8, 2; 9, 8. 15; 10, 7; 11,

19; XIII, 8, 2; XIV, 53, 5; 54,

1. 3; 55, 1. 3; 57, 5; XV, 3,

3; XVI, 21, 24; XVIII, 4, 6;

5, 6; 8, 7. 17; 10, 5. 12

(प्रगाथा=°थौ) 13; 13, 9. (Cf.

पदप्रगाथ । सप्रगाथ । सामप्रगाथ)

प्रगाथस्थ VII, 25, 9.

प्रगृह्य I, 2, 7.

प्रग्रहणमन्त्र VII, 5, 1.

प्रघास in वरुणप्रघासाः III, 14, 1.

प्रच्युति in अप्रच्युति XVI, 22, 13.

22.

प्रछ् पृच्छति VI, 7, 8; XVI, 4, 8; 5,

2; 6, 2; 13, 17. 18; पप्रच्छ XV,

17 (p. 188, 2); पृष्ट XV, 17, (p.

188, 5); पृष्ट्वा V, 1, 10.

प्रजा XIV, 7, 1; 8, 1; 9, 1; 21, 1;

XV, 25 (p. 194, 17); 26 (p.

195, 5); XVI, 23, 6. 14.

प्रजाकाम I, 7, 3; 15, 3; XIV, 22,

25.

प्रजात XVI, 22, 26.

प्रजाता (=प्रजातवती) III, 4, 14.

प्रजातिकाम IV, 13, 1; XIII, 28,

4; XIV, 6, 1; 60, 1; 65, 1;

68, 1.

प्रजापति XIII, 28, 5; 29, 32;

XIV, 6, 1; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 17,

1; 18, 1; 19, 1; 68, 1; 74, 1;

XV, 1, 14. 17; 2, 3. 7. 10. 13.

20. 24; 5, 1; 6, 6; 22; XVI,

1, 1; 7, 4; 10, 1; 22, 1.

प्रजावन्त XV, 27 (p. 195, 12).

प्रजाताग्र XVII, 1, 13.

प्रणयन in अग्निप्रणयन V, 12, 1; 5;

अग्नीषोमप्रणयन V, 6, 9; प्रणीता-

प्रणयन IV, 14, 24.

प्रणव I, 1, 21. 32. 33. 36; 4, 14;

V, 11, 4; VI, 7, 7; VII, 6, 2;

19, 24; XII, 11, 11; 19, 7; 23,

6. (Cf. अप्रणव । नानाप्रणव ।

सप्रणव)

प्रणवन्तीय VII, 26, 10.

प्रणीताः I, 4, 1; XVIII, 24, 27.
 प्रणीताकाल IV, 7, 1.
 प्रणीताप्रणयन IV, 14, 24.
 प्रति (praep.) XIII, 29, 21; XV, 16, 11.
 प्रतिकामिन् VII, 6, 9.
 प्रतिगर VII, 19, 16; VIII, 3, 12; 6, 15; X, 5, 14; XII, 23, 3; XV, 27 (p. 195, 7).
 प्रतिगरित् XV, 27 (p. 196, 7).
 प्रतिघोषिणी IV, 19, 8.
 प्रतिदिशम् III, 21, 7.
 प्रतिबुद् XIII, 6, 3.
 प्रतिनिधि III, 19, 2; 20, 10. (Cf. अप्रतिनिधि)
 प्रतिन्यूहः X, 5, 14.
 प्रतिपत्समारोहणीयाः VI, 6, 17
 (एतस्य साहस्यस्य सूत्रोक्तस्य यानि-
 च्छन्दासि तेषामपरित्यागेन प्रतिच्छ-
 न्दश्च । प्रतिपत्समारोहणीयानां
 चाद्यन्तानामित्यर्थः).
 प्रतिपद् III, 20, 6; IX, 20, 6. 7.
 28; X, 3, 11; 5, 6. 21; 6, 8; 8,
 5. 10; 13, 7; XI, 12, 10; 13,
 5; XIV, 51, 7; XVII, 9, 2.
 प्रतिपदनुचरौ (राः) VIII, 3, 8; 7,
 10; X, 3, 6; 4, 6; 9, 5. 15; 13,
 17; XIV, 53, 4; 56, 6; XVIII,
 22; 2.
 प्रतिपुरुषम् XVII, 4, 7.
 प्रतिप्रस्थातृ XIII, 14, 1; 24, 11.
 प्रतिभक्षित VII, 4, 15.
 प्रतिभा in अप्रतिभा X, 12, 5.
 प्रतिशिल्प XII, 7, 4.
 प्रतिषेध IX, 1, 4.
 प्रतिष्ठा XIV, 9, 1; XV, 1, 39; 2,
 31; 16, 14; XVI, 8, 6; 17; 10,
 16; 20, 2; 22, 13. 24.

प्रतिष्ठाकाम XIV, 9, 1; 11, 1; 51,
 3; 74, 1; XV, 10, 2; XVI,
 22, 11.
 प्रतिष्ठिति XV, 1. 40; 2, 32; 16, 15;
 XVI, 8, 7. 18.
 प्रतिहर्तृ XIII, 14, 1; 24, 8. (Cf.
 प्रस्तोताप्रतिहर्तारौ)
 प्रतिहार XVII, 17, 12. (Cf. प्रतीहार)
 प्रतिहास in सुत्यप्रतिहास XVI,
 20, 9.
 प्रतीक in सुब्रह्मण्याप्रतीक X, 21, 17.
 प्रतीकग्रहण I, 17, 1.
 प्रतीपम् XIII, 29, 11.
 प्रतीराधाः XII, 21, 3.
 प्रतीहार VII, 10, 2. (Cf. प्रतिहार)
 प्रतदोष III, 20, 13.
 प्रत्यक्षिरस् IV, 17, 11.
 प्रत्यक्ष V, 10, 29; प्रत्यक्षम् XV, 10,
 5.
 प्रत्यक्षबृहत्यः XVIII, 8, 2. 6; 9, 1;
 10, 1. 4; 11, 1.
 प्रत्यक्षविहित III, 19, 8.
 प्रत्यदण्ड II, 9, 14.
 प्रत्यञ्च II, 7, 13; 9, 10; IV, 3, 7;
 9, 5; V, 13, 3; VI, 3, 3; 12,
 13; XVI, 9, 20; XVIII, 21, 7
 (प्रत्यक्).
 प्रत्यभिमेथन XVI, 4, 6.
 प्रत्यय in विवृत्तिप्रत्यय XII, 13, 6.
 प्रत्यवरोहण XVI, 17, 8.
 प्रत्यवरोहणीय XIV, 11, 1.
 प्रत्यान्नाय XIV, 51, 6.
 प्रत्यूहन IV, 15, 6.
 प्रत्येकम् XV, 5, 6; XVII, 4, 8.
 प्रत्येनस् IV, 16, 10. 11.
 प्रथम I, 1, 18. 25; 7, 1; 17, 7; II,
 2, 16; 3, 1; 5, 18; 11, 2; III,
 8, 26; 14, 9. 14; IV, 2, 3; V,

11, 12; 13, 11; VI, 6, 8; VII, 4, 14; 9, 4; 10, 9; 15, 9, 12; 16, 2; 19, 16, 21; 25, 6; 26, 12; 27, 21; VIII, 7, 1; IX, 5, 5, 10; 6, 2, 7; 7, 1, 2; 19, 2; 20, 6, 12; X, 1, 5; 2, 1; 5, 7; 6, 3; 9, 5, 6, 15; 11, 10; 13, 2; XI, 4, 2, 4, 14; 9, 13; 11, 2, 8, 9, 12, 16; 12, 2, 4, 9, 14; 13, 13, 14; 14, 30; XII, 3, 17; 4, 5; 5, 18; 6, 6; 11, 6, 16; 25, 4; 26, 17, 20, 21; 27, 1, 5; XIII, 10, 7, 8; 18, 5; 28, 1; XIV, 8, 3; 42, 8; 45, 2; 51, 12, 13; XV, 5, 1; 22 (p. 192, 12); XVI, 2, 1; 3, 7; 11, 1; 12, 3; 12, 8; 18, 3; 20, 12; 21, 3, 7, 10; 22, 15, 21, 22; 23, 5, 9, 16; 24, 3; XVII, 12, 1; 14, 8; XVIII, 1, 10, 15, 19; 2, 5; 5, 10; 19, 10; 20, 1, 2, 3.

प्रथमचतुर्थयोः XII, 16, 2.

प्रथमज III, 12, 12; 13, 24.

प्रथमतृतीयौ VII, 27, 19.

प्रथमद्वितीयौ III, 13, 26.

प्रथममास XVIII, 24, 4.

प्रथमयज्ञ V, 9, 1. (Cf. इष्टप्रथमयज्ञ)

प्रथमातृतीये X, 10, 4; 11, 5.

प्रथमास्तमिते II, 7, 1.

प्रथमोत्तमौ XII, 12, 10; 13, 1; 26, 2; XIII, 25, 4.

प्रदक्षिणम् IV, 16, 10; VII, 5, 4.

प्रदातृ (इन्द्र) III, 2, 2.

प्रदान I, 16, 7; III, 20, 15; XV, 1, 27; 2, 17; 13, 8.

प्रदाय्य III, 4, 5.

प्रवेश XII, 3, 16.

प्रवेशिनी I, 10, 1; II, 9, 14.

प्रधान I, 16, 3.

प्रधानत्व in संनिपातप्रधानत्व III, 20, 17.

प्रपथ XV, 19 (p. 191, 1).

प्रपद (plur.) VI, 2, 1.

प्रपद I, 4, 1; V, 13, 3.

प्रपितामह IV, 4, 4.

प्रभृति (Cf. अनुचरप्रभृति । अनुयाज° ।

आचमन° । आज्यभाग° । आप्यायन ।

आप्यायितवती° । आहाव° । एक-

विंशति° । एकादश° । तत्प्रभृति ।

तृतीय° । दीक्षणीया° । द्वादशाह° ।

द्वि° । द्वितीय° । द्विरात्र° । निष्के-

बल्य° । नृजित्° । पञ्चदश° । प्रसव° ।

प्रातरनुवाक° । फल्गुनी° । मधु-

च्छन्दः° । मैत्रावरुण° । वनस्पति° ।

षष्ठी° । षोलशि° । समस्तोपस्थान° ।

समित्प्रभृति)

प्रमंहिष्ठीय XII, 25, 4.

प्रयाज I, 6, 16; 16, 10; II, 5, 10.

20; III, 8, 21; 13, 18; 16, 24;

V, 15, 10; 18, 4; XIII, 3, 1;

XV, 1, 26. (Cf. तत्प्रयाज V,

16, 7).

प्रयाजयाज्याः I, 7, 6; V, 16, 5.

प्रयाजादि VIII, 11, 10.

प्रयाजानुयाजाः VIII, 11, 9; IX, 25, 2.

प्रयुत XIV, 82, 2; XV, 11, 4.

प्रयोग III, 1, 9; 8, 1; 13, 1. (Cf.

चैत्रीप्रयोग । फाल्गुनीप्रयोग । संब-

त्सरप्रयोग)

प्रलाप in एतशप्रलाप XII, 17, 3.

प्रवण in दक्षिणप्राक्प्रवण । दक्षिणा-

प्रवण । प्रागुदक्प्रवण । प्राचीनप्रवण.

प्रवदन IV, 21, 22; XVII, 17, 3.

प्रवर in पुरोहितप्रवरेण I, 4, 17.

प्रवरानुपूर्व्येण VI, 9, 16.

प्रवर्ग्य V, 10, 35; XIV, 40, 18.

(Cf. अप्रवर्ग्य । सप्रवर्ग्य)

प्रवर्ग्यवन्तु VII, 16, 1.

प्रवर्तन in हविर्धानप्रवर्तन V, 13, 1.

प्रबल्ह XVI, 26, 4. (Cf. मनुप्रबल्ह)

प्रबल्हकाः XII, 21, 3.

प्रवाक in सोमप्रवाक XIV, 40, 13;
41, 10.

प्रवृताहुतो VI, 9, 16; IX, 19, 4.

प्रवृत्त XVI, 18, 8.

प्रवृत्ति III, 19, 7.

प्रशास्तु (nom. प्रशास्त before आह)
VII, 14, 9.

प्रशुकीय X, 13, 18.

प्रश्लिष्ट XII, 13, 5.

प्रसर्ग III, 21, 7. (Cf. अप्रसर्ग)

प्रसलवि XVII, 14, 16; 15, 4.

प्रसलविसृष्ट XVII, 2, 9.

प्रसव VI, 8, 8; XIII, 19, 6; XV,
22 (p. 192, 15); XVI, 1, 20.

(Cf. आनुयाजप्रसव । सत्यप्रसव ।
स्तोत्रप्रसव)

प्रसवप्रभृति VIII, 15, 5.

प्रसवितु XV, 14, 4. 7; XVI, 1, 17.
18.

प्रस्कण्व XVI, 11, 26.

प्रस्तर V, 8, 5; 10, 36.

प्रस्तोक (सार्द्धय) XVI, 11, 11.

प्रस्तोताप्रतिहर्तारौ XVII, 14, 6.

प्रस्तोतु V, 12, 3; XIII, 14, 1; 24,
10; XVII, 14, 4; 15, 9.

प्रस्थिताः VII, 5, 11. 19; 17, 15;
VIII, 2, 13; X, 7, 7; XIV, 52,
2; 53, 2; 56, 4.

प्रलवण XIII, 29, 20.

प्रहस्तक XVIII, 4, 8; 5, 9. 11.

प्रहाण V, 16, 4.

प्रह्व XVII, 5, 5.

प्राक् see प्राञ्च

प्राकार XVI, 18, 14.

प्राकृत VII, 21, 7; IX, 1, 3; XIV,
22, 6; XV, 1, 8; XVI, 23, 21;
26, 5; 29, 17; प्राकृती I, 17, 20.

प्राक्शिरस् IV, 17, 11.

प्रागग्रता IV, 6, 8.

प्रागहीय IV, 2, 11.

प्रागाथिक V, 10, 26.

प्रागुदक्प्रवण V, 2, 2.

प्रागुदञ्च II, 9, 14; IV, 15, 1; 17,
3; 19, 7.

प्राग्ग्रीव IV, 16, 2.

प्राग्दक्षिणाञ्च (°णाची) IV, 14, 9.

प्राग्दण्ड II, 9, 14; IV, 7, 6.

प्राङ्न्याय I, 1, 13.

प्राङ्मुख IV, 21, 2.

प्राचीनग्रीव XVII, 5, 9.

प्राचीनप्रवण V, 2, 1.

प्राचीनाग्र XVII, 10, 14.

प्राचीनापवीतित् I, 1, 7; III, 16, 11.

प्राजहित VI, 12, 26.

प्राजापत्य IX, 23, 1. 6. 7. 9; XIII,
5, 7; 12, 9; 20, 8; XIV, 3, 19;
XV, 1, 22; 2. 2. 6. 23; XVI,
3, 13; 7, 4; 12, 12; XVII, 7,
8. 10.

प्राञ्च I, 6, 10; III, 13, 30; IV, 3,
7; 9, 5; 11, 6; 12, 7. 9; 17, 4;
VI, 3, 1. 5; VIII, 9, 5; X, 21,
16; XVI, 9, 18; XVII, 1, 8;
5, 5; 7, 11; 10, 5; 11, 2. 4;
12, 4; 13, 12; 15, 7; 16, 5.
9; XVIII, 21, 6; प्राक् (adv.
and praep. c. abl.) IV, 1, 2; V,
3, 7. 8; X, 1, 14; 13, 15; XI,
12, 8; XII, 9, 8; XV, 2, 16;
13, 7; XVII, 1, 10.

- प्राण II, 17, 1; IV, 7, 10; 11, 6;
VI, 1, 6; XV, 17 (p. 188, 14);
XVI, 26, 2.
- प्राणभक्ष V, 10, 28; VIII, 8, 6; 9,
4; XVI, 17, 9.
- प्राणसंमर्शन IV, 21, 20; VIII, 9, 8.
प्राणायतन IV, 14, 16.
- प्राणिन् VII, 18, 7; XV, 17 (p.
188, 9); XVI, 15, 8.
- प्रातर् II, 6, 1. 8. 11; 7, 14; 8, 5.
21; 9, 2. 11; 13, 1. 9; III, 15,
14; V, 11, 15; XVII, 6, 6;
XVIII, 24, 1.
- प्रातरनुवाक VI, 2, 1; 3, 9; 6, 16;
VIII, 15, 3; IX, 20, 3; X, 1,
20; 12, 14; XI, 13, 3. 5; XIII,
5, 2; XIV, 51, 7; XVII, 7, 1.
- प्रातरनुवाकप्रभृति VI, 1, 25; XIV,
51, 4.
- प्रातरनुवाकवेला XVI, 18, 16.
- प्रातराहुति XVI, 1, 10.
- प्रातःसाव VII, 4, 2.
- प्रातःसवन VI, 11, 17; 13, 12; VII,
5, 12. 17. 22; 7, 7; 9, 1; 17,
14; 26, 15; VIII, 2, 12; 8, 8;
14, 1; X, 7, 7; XI, 10, 6; 13,
17; XII, 1, 2; 8, 11; XIII, 5,
4. 7; 6, 3; 7, 1; XIV, 3, 5; 27,
3; 28, 2; 33, 7; XV, 6, 8;
XVI, 23, 9, 10. 11. 12; XVII,
7, 13; 8, 13. 14; 10, 2.
- प्रातःसवनतृतीयसवनानि X, 11, 19.
- प्रातःसवनिक VII, 19, 7; VIII,
3, 6.
- प्रातःसवनीय XIV, 2, 17; 13, 4.
- प्रातिपद VII, 19, 8.
- प्राबुष्करण II, 6, 4.
- प्रादेश I, 5, 8; 6, 3; XVII, 15, 10.
11. 12; 16, 7.
- प्रादेशमात्र XVII, 2, 7; 4, 7; 10,
13; 15, 12; °मात्री II, 8, 22.
- प्रायेण VII, 25, 2; 27, 16; प्राये
VII, 26, 6.
- प्रायणीय X, 1, 12; XI, 1, 5; XIII,
15, 12; 19, 7; 29, 2; XVIII,
24, 2; प्रायणीया V, 4, 7; VIII,
12, 1.
- प्रायणीयोदयनीयौ X, 1, 18; XII,
6, 1.
- प्रायणीयेष्टि V, 4, 7 (see प्रायणीय)
- प्रायश्चित्त II, 7, 6; III, 19, 1. 6. 7.
8; 21, 1. 12; V, 17, 12.
- प्रायश्चित्ताहुति III, 19, 3; VIII, 8,
10.
- प्राशन IV, 7, 19.
- प्राशिन्न IV, 7, 4. 7; 21, 6.
- प्राशिन्नहरण IV, 14, 23.
- प्रासाद XVI, 18, 13.
- प्रास्कण्व XVI, 11, 25.
- प्रिय IV, 21, 1.
- प्री प्रीणाति XV, 5, 6; XVI, 1, 12;
7, 4. 11; अप्रीणात् XIV, 7, 1;
प्रीत XIV, 7, 1.
- प्रीति XVI, 3, 17; 10, 6; 12, 16.
- प्रेङ्ग XVII, 13, 12; 17, 4; XVIII,
21, 5.
- प्रेङ्गफलक XVII, 1, 2; 10, 10; 15,
10. 11. 12. 13; 16, 7; XVIII,
21, 7.
- प्रेङ्गमिश्र XVII, 7, 11; XVIII, 24,
14.
- प्रेङ्गस्थूणा XVII, 10, 11. 12. 16;
11, 4.
- प्रेङ्गावटौ XVII, 10, 2. 4.
- प्रेष I, 1, 36; V, 16, 1; 18, 8. 10;
19, 7. 10. 15. 19. 22; 20, 5; VII,

1, 3. 7; 2, 3. 6. 9. 11; 4, 2;
17, 4; 19, 3; VIII, 1, 5; 2, 4;
3, 3; 8, 2; IX, 20, 31; XV, 15,
9; XVI, 7, 2. (Cf. ऋतुप्रैष ।

सप्रैष । सूक्तवाकप्रैष)

प्रैषान्त VII, 8, 6.

प्रोक्षण IV, 20, 4.

प्लक्षा XIII, 29, 30.

प्लाक्ष XIII, 29, 20.

प्लायोगि XVI, 11, 17.

प्लु प्लुत I, 1, 19. 42; प्लावयेत् I, 2,
1; (see अप्लुत)

+ आ प्लुत्य IV, 14, 5.

प्लुतादि I, 2, 2.

प्लुति I, 2, 3.

फ

फल II, 3, 26.

फलक XVII, 1, 9; 10, 4. (Cf.

अधिषवणफलक । प्रेङ्गफलक)

फलग्रहिण्यु XVII, 1, 18.

फलीकृत IV, 3, 7.

फलीकरण XIII, 3, 5.

फलेग्रहि XV, 19 (p. 190, 22).

फल्गुनीप्रभृति II, 1, 9.

फालीकरण XIII, 3, 5.

फाल्गुन XIII, 19, 4.

फाल्गुनी III, 8, 1; 13, 1; XV, 12,
8. 12.

फाल्गुनीप्रयोग III, 14, 1; 15, 1.

व

वण्ड XVI, 18, 18.

वण्डखलती XVII, 6, 1.

वत् XV, 5, 13.

वन्ध् वध्नन्ति XVII, 3, 8; 10, 11.

12; वध्नन्त् VI, 1, 16; वद्ध in

असिबद्ध.

+ प्र वध्य III, 19, 9.

वन्ध in पशुवन्ध.

वरु XI, 14, 26.

वहिराक्रमण I, 4, 1.

वह्निपद् III, 16, 2. 6; IV, 9, 2.

वह्निस् I, 14, 20; 15, 15; III, 16,
18; V, 8, 2; VI, 1, 6; XIV,
22, 13.

बल XIV, 58, 1; 64, 1.

बलकाम XIV, 58, 1; 64, 1.

वस्त XV, 12, 3.

वह्निर्वेदि XVII, 5, 8; 7, 11. 12.

वह्निष्कर्मन् VII, 7, 4; 17, 13.

वह्निष्पवमान V, 10, 35; VI, 8, 3.
10. 14; IX, 21, 1; XIV, 31, 2;
61, 2; XV, 11, 2.

वह्निस् XVII, 10, 4.

वह्निःसदस् XVII, 4, 2.

बहु VI, 1, 20; IX, 22, 6; XVI, 3,
28.

बहुकाम X, 21, 15.

बहुदस्यु XV, 26 (p. 195, 6).

बहुदेवत III, 6, 1. (Cf. द्विदेवतबहु-
देवतेषु)

बहुरूप XIII, 4, 1.

बहुल XV, 17 (p. 188, 10); XVII,
6, 5 (adv.)

बहुवत् VI, 1, 12; IX, 23, 13.

बहुविद् III, 19, 9.

बहुसंवत्सर XIII, 27, 5.

बाणवान्त XIV, 22, 11.

बाध् + सम् बाध्य XVII, 10, 13.
16; XVIII, 24, 3.

बाधक XIV, 22, 14.

बार्हत VI, 4, 6; 5, 7; 6, 7; VII,
25, 4. 12; IX, 5, 9. 10. 12. 13;
20, 6; 27, 1; X, 6, 5; XII, 6;

1; XIV, 15, 4; XVI, 7, 15.
16; XVIII, 5, 6; 8, 1.

बार्हतराथन्तर I, 2, 18.

बार्हस्पत्य VI, 10, 5; XV, 2, 12;
XVI, 9, 31. (Cf. वैश्वदेवबार्ह-
स्पत्यौ)

बाहु I, 6, 5; IV, 12, 10; 15, 13;
16, 7. (Cf. ऊर्ध्वबाहु । द्वारबाहु)

बाहुमात्र XVII, 1, 10.

बाह्यतस् XIV, 13, 4.

बाह्यतोलोमन् XVII, 3, 5.

बाह्वृच्य I, 1, 15.

बिल V, 9, 8. (Cf. अधोबिलाशृत ।
पञ्चबिल)

बीज XV, 17 (p. 188, 19).

बुध्न II, 9, 6. (Cf. उलूखलबुध्न)

बुबु (तक्षन्) XVI, 11, 11.

बृसी XVII, 4, 7; 6, 6; 14, 6;
17, 4.

बृहच्छब्द VII, 15, 11.

बृहती VII, 25, 3. 4. 6. 7. 13. 14;
27, 7; XII, 9, 10; XIV, 15, 3;
XVI, 28, 2. (Cf. अनुष्टुब्बृहत्यौ ।
उष्णिगबृहत्यौ । प्रत्यक्षबृहत्यः)

बृहतीक XI, 12, 1.

बृहतीकारम् XII, 6, 1.

बृहतीसहस्र IX, 20, 29; XVIII,
21, 1.

बृहत्पृष्ठ VII, 14, 1; 20, 9; 21, 3;
23, 2; X, 3, 1; 9, 1; 11, 1; XI,
2, 1; 10, 1. 9; 13, 1; 15, 1. 3.
8; XII, 6, 7; 27, 4; XIV, 8,
9; 13, 12. 13; 38, 8.

बृहत्सामन् XIII, 29, 8.

बृहद्रथन्तरे VII, 21, 6; 25, 8; XI,
11, 4; XIII, 5, 13. (Cf. उद्धृत-

बृहद्रथन्तर)

बृहद्रथन्तरपृष्ठ X, 8, 21; 11, 14; XI,

11, 13; 12, 9; XIV, 84, 3;
XVI, 30, 6.

बृहन्त् बृहत् (Sāman) VII, 20, 2.

4. 7; 21, 2; XI, 4, 3; 11, 2.

11; 12, 2; 13, 21. 32; 14, 5;

15, 6; XIV, 22, 7; XV, 7, 2;

XVI, 21, 12. 15; XVIII, 5, 4.

(Cf. बृहद्रथन्तरे । बृहत्पृष्ठ । बृहत्सा-
मन् । बृहद्रथन्तरपृष्ठ).

बृहस्पति IX, 27, 1; 28, 17; XIV,

23, 1; 32, 1; 38, 1; XV, 1, 10;

14, 4; वाचस्पति IX, 26, 2.

बृहस्पतिमन्त् VI, 7, 10; 9, 13.

बृहस्पतिसव XIII, 21, 6; XV, 2,
15; 4, 1. 3.

बैल्व XV, 1, 16; XVI, 3, 2; 12, 3.

ब्रह्मकर्मन् IV, 6, 1; VIII, 15, 15.

ब्रह्मक्षत्रे XIV, 29, 3.

ब्रह्मचर्य III, 13, 30. (Cf. अब्रह्मचर्य
XVI, 1, 15; 10, 9).

ब्रह्मचारिन् XVI, 2, 26.

ब्रह्मण्वन्त् IX, 22, 2. 4.

ब्रह्मन् (1.) m. III, 8, 25; 21, 1; IV,

6, 15; 7, 18; VI, 8, 4; 13, 5;

VII, 14, 10; VIII, 15, 3; XIII,

5, 10; 14, 1; 24, 8; XIV, 16,

8; XV, 4, 12; 17; 21; XVI, 4,

2; 5, 2; 9, 19; 13, 2. 15. 18;

17, 1; 18, 1; 21, 5 (ब्राह्मणाच्छं-

सिन्); 22, 29; (2.) n. XIV, 2,

6. 8. 9; 27, 4. 5. 10. 11; 28,

3. 7. 8. 9; XVI, 15, 1.

ब्रह्मवन्धु XVI, 29, 8.

ब्रह्मभाग I, 12, 9; IV, 7, 19.

ब्रह्मवद्य XVI, 4, 7; 13, 16.

ब्रह्मवर्चस XIV, 2, 4. 9; 42, 12. 13;

61, 1; 63, 2; XV, 4, 3. 4.

ब्रह्मवर्चसकाम II, 10, 3; V, 2, 3;

XIV, 2, 1; 42, 7; 51, 2; 61, 1;
63, 2; XV, 4, 2.

ब्रह्मसदन VI, 12, 22.

°ब्रह्मसव° XIV, 73, 3.

ब्रह्मसामन् XIV, 22, 7; XV, 1, 24.

ब्राह्मण II, 1, 1; 3, 4; 6, 5; III,
19, 9; 20, 5; IV, 5, 6; 16, 7;
21, 16; XIII, 29, 27; XIV,
29, 2; 33, 9; XV, 14, 9; 15,
14; 16, 6. 11; 19 (p. 190, 14
ff.); 20 (p. 191, 22); XVI,
10, 9. (Cf. अब्राह्मण)

ब्राह्मणक्षत्रिययोः I, 1, 3.

ब्राह्मणस्पत्य VII, 19, 11; 25, 11;
26, 2; X, 3, 7; 4, 7. (Cf.
सब्राह्मणस्पत्य)

ब्राह्मणाच्छंसिन् VI, 12, 17; VII, 4,
7 (Comm. ब्रह्मपुरुष); 12, 1; 17,
7; 23, 1; VIII, 2, 7; IX, 3, 1;
9, 1; 13, 1; 17, 1; XII, 1, 4;
2, 7. 17; 4, 1; 6, 10. 13. 16;
7, 6; 9, 8; 12, 2; XIII, 10, 9;
12, 1. 3; 14, 1; 24, 10; XIV,
3, 9; 52, 9. 12; XV, 7, 4; 8,
3. 9. 16; XVI, 21, 27.

ब्रू ब्रुवते VI, 1, 3; ब्रूयाः XV, 25 (p.
194, 20); ब्रूयात् VIII, 11, 8;
ब्रूयुः III, 17, 4; ब्रूहि XV, 18 (p.
189, 4); अब्रुवन् XIV, 8, 1; 9, 1;
XV, 17 (p. 188, 21).

+ अनु ब्रूते XV, 16, 6; ब्रूयात्
VIII, 11, 8; X, 1, 20; XI,
13, 6; XVII, 7, 2; ब्रुवन्त
V, 2, 3; IX, 24, 9.

+ प्र ब्रूहि XV, 17 (p. 188, 4);
ब्रूतात् XVII, 14, 4.

भक्ष भक्षयामि XV, 14, 7; भक्षयति
VII 4 14 5 1 VIII 1 7 IX

6, 21; X, 2, 6; 3, 10; 4, 12;
XVIII, 21, 9; भक्षयन्ति III, 8,
25; VII, 5, 11; 8, 10; XV, 14,
9; XVIII, 21, 12; भक्षयेत् III,
20, 5; XIII, 12, 10; भक्षयेयुः
XIV, 16, 6; XV, 14, 6; भक्ष-
यिष्यन्त VII, 4, 13; भक्षित in
प्रतिभक्षित VII, 4, 15 (cf. भक्षि-
ताप्यायित VII, 7, 3); भक्षयित्वा
II, 9, 14; VII, 5, 3. 6. 15; 17,
15; 19, 5; VIII, 2, 13; 5, 6; 8,
6; 9, 4; 15, 4; XVI, 17, 9. (Cf.
अभक्षयित्वा)

भक्ष III, 20, 13; X, 21, 4, XIII,
11, 10; XV, 15, 14. (Cf. दधि-
भक्ष । पयोभक्ष । प्राणभक्ष)

भक्षमन्त्र III, 8, 27; V, 10, 31;
VII, 5, 1. 12. 22; 16, 8; XV,
15, 13.

भक्षता in हविष्यभक्षता IV, 15, 6.

भक्षिताप्यायित VII, 7, 3.

भग XV, 19 (p. 190, 12. 13).

भगिन् II, 4, 6.

भज् भक्षीष्ट XV, 26 (p. 195, 5).

+ अप भज्य XIII, 13, 1.

+ अन्वा भजे XIV, 62, 2.

+ वि भजेत् III, 2, 3.

भरत XV, 25 (p. 194, 21).

भरद्वाज XIV, 12, 2; 64, 1; XVI,
11, 11.

भव IV, 19, 1.

भवानी IV, 19, 5.

भस्मन् III, 19, 15; XIII, 12, 7.

भस्मान्त VIII, 8, 11.

भा + प्र भान्त (fem.) II, 6, 3.

भाग III, 16, 26; XVII, 13, 6; 16,

1. 2. 3. 4. (Cf. ब्रह्मभाग ।

यजमानभाग । संपाद्यभाग)

- भानुमतिन् XIV, 36, 1.
 भानुमती XI, 13, 15.
 भार in कुशभार XVII, 6, 6.
 भारद्वाज X, 11, 8; XI, 9, 3; XII, 9, 17; XIV, 32, 7; XVI, 11, 10.
 भार्गव XV, 12, 2.
 भाव in अतिरात्रभाव XVI, 20, 5.
 भावयव्य (स्वनय) XVI, 11, 5 (see critical notes).
 भिद् भिन्न XIII, 12, 13.
 भिषज्य् भिषज्यन्ति XVI, 13, 3.
 भीम XV, 25 (p. 194, 11).
 भीमसेन XVI, 9, 3.
 भुज् भोक्ष्यमाण XVIII, 24, 14.
 + अभि भुञ्जन्ति XVI, 21, 21.
 भुरिज् VII, 27, 28.
 भुवन XV, 2, 19.
 भुवस् XIV, 18, 1.
 भू भवति III, 15, 23; 16, 3 etc.; भवतः I, 2, 5 (in आर्द्धिकारीभ^०); V, 5, 5; XIV, 7, 2; भवन्ति II, 12, 10 etc.; अभवन् XIV, 32, 1; वभूव XV, 22 (p. 193, 8. 9); XVI, 11, 14. 17; वभूवुः XV, 17 (p. 188, 1); XVI, 9, 17; अभूत् XV, 18 (p. 189, 11); XVI, 29, 8; subj. भूः XV, 25 (p. 194, 12); भविष्यथ XV, 27 (p. 195, 12); बुभूषन्तु XIV, 21, 1; भूत (cf. एकाहभूत । विकल्पभूत । शेषभूत) see भूत; भूत्वा XIV, 38, 3. 6; 42, 18. 19. 20; XV, 17 (p. 188, 16. 17).
 + अनु भवति XV, 5, 13; अभवत् XV, 5, 1.
 + अभिभवन्ति XIV, 38, 6; भवे-महि XIV, 23, 1; 38, 1;
 भविष्यन्ति XIV, 29, 1; 40, 1; 50, 1; बुभूषन्तु XIV, 23, 1.
 + सम् बुभूषन्तु IV, 13, 2.
 भूत (भूतानि) XIV, 50, 1; XV, 11, 1; XVI, 15, 1.
 भूतकृत् XIV, 72, 1.
 भूमि I, 5, 8; XVI, 9, 22; XVII, 4, 7; 10, 13; 15, 10; 16, 5;—XVI, 16, 3. (Cf. सहभूमि)
 भूमिदुन्दुभि XVII, 5, 10; 14, 11; 17, 6.
 °भूमिसव° XIV, 73, 3.
 भूयस् XII, 2, 11; XIII, 14, 5; XV, 17 (p. 188, 9); fem. भूयसी II, 9, 4; VII, 19, 17; XIII, 5, 21.
 भूयिष्ठ II, 9, 5; VIII, 8, 7; XV, 26 (p. 195, 7).
 भूर् XIV, 17, 1.
 भूष्णु XV, 19 (p. 190, 22).
 भू विभ्रतयः XVII, 14, 13; 17, 8.
 + सम् अभवन् XV, 17 (p. 188, 20).
 भेद in अर्थभेद VI, 1, 5; पशुभेद VI, 1, 16.
 भेषज XVI, 2, 9.
 भोग XV, 17 (p. 188, 8).
 भौवन XVI, 16, 2.
 भ्रंश् + सम् भ्रश्येत XVII, 10, 10.
 भ्रातृ XIII, 11, 1; XV, 26 (p. 195, 2).
 भ्रातृव्य XIV, 23, 1; 39, 10; 42, 6.
 भ्रूणहत्या XVI, 18, 19.
 म
 मकार I, 2, 11.
 मकारान्त I, 1, 20. 22.

मत्सर XVII, 17, 3.

मत्स्य (1.) XVI, 2, 23. (2.) सांसद
XVI, 2, 22.

मत्स्यविद् XVI, 2, 23.

मथ् (मन्थ्) मथित्वा IV, 17, 4; VI,
12, 6; XVIII, 24, 27.

+ वि मथित XIII, 3, 2.

मद् XIV, 12, 2 etc. [मा=माम्
XIV, 14, 1; XV, 18 (p. 189,
8 etc.); 19; 21; XVI, 29, 8].

मदन्तो V, 6, 9.

मदन्तु VII, 19, 16; VIII, 3, 12;
6, 15.

मधु XV, 19 (p. 191, 5. 10).

मधुग्रह XVI, 17, 9.

मधुच्छन्दः XV, 26 (p. 195, 1. ff.).

मधुनाड्यौ XV, 3, 1.

मधुपर्क III, 12, 6; IV, 21, 6. 25.

मध्य IV, 21, 12; VII, 19, 18; X,
1, 6; XII, 12, 3; XIII, 23, 6;
XVI, 9, 24; XVII, 13, 4;
मध्यतस् XIV, 27, 8; XV, 8, 2.

मध्यन्दिन II, 5, 7; III, 15, 5; VII,
14, 7; VIII, 1, 1; XI, 15, 5;
XII, 3, 3; 7, 1; XIV, 45, 2;
XV, 9, 5; 13, 5; XVI, 8, 8;
14, 6.

मध्यम I, 4, 7; 10, 1; 14, 23; II,
3, 2; IV, 2, 4; VI, 3, 9; VII,
26, 13; 27, 20; VIII, 14, 3. 9;
IX, 11, 1; X, 5, 10; 8, 16; XI,
12, 12; 13, 13; XII, 3, 15. 18;
4, 6; 5, 19; 10, 5; 11, 18. 22;
12, 5. 13; 13, 1; 25, 6; 26, 21;
XIII, 10, 9; XIV, 16, 3; 72,
1; XV, 20 (p. 191, 18); XVI,
18, 13; 21, 18.

मध्यमपिण्ड IV, 5, 8.

मध्यावर्ष II, 5, 4.

मध्येपृष्ठ XIII, 21, 4. 11.

मन् मन्वेत III, 20, 9; XIV, 14, 1;
मेतिरे XV, 26 (p. 195, 4. 8).

+ अनु मन् XVI, 10, 14.

मनस् II, 7, 5 (कुर्वीत); मनसा II, 9,
12. 13; III, 8, 15; X, 21, 1. 2.
3. 4. 5; XV, 22 (p. 193, 2);
XVI, 18, 8. 9.

मनु X, 11, 8; वैवस्वत XVI, 2, 1.

मनुप्रवल्ह X, 11, 8.

मनुष्य XV, 17 (p. 188, 21); XVI,
2, 2.

मनोता VI, 11, 16.

मनोतादि VIII, 1, 9; XIV, 10, 21.

मनोतासूक्त V, 19, 13.

मन्त्र II, 8, 18; 17, 2. 4; III, 20,
18; IV, 11, 5; 16, 6; 21, 13;
V, 15, 9; VI, 1, 2; VII, 4, 16;
XVI, 17, 7. Cf. जपमन्त्र । भक्ष-
मन्त्र । समिदाधानमन्त्र । होममन्त्र ।

मन्त्रपृथक्त्व I, 2, 24.

मन्त्रान्त I, 2, 25. 26.

मन्त्रय् + अनु मन्त्रयते IV, 15, 2;
16, 7; VI, 9, 8; VII, 18, 7;
XVI, 13, 14. मन्त्रयेत II, 7, 7;
III, 20, 2. 4; मन्त्र्य I, 12, 12;
XIII, 12, 13.

+ अभि मन्त्र्य IV, 11, 6; VIII,
9, 6.

+ आ मन्त्रयते XVI, 18, 1; मन्त्रयां
चक्रे XV, 18 (p. 190, 1); 20
(p. 191, 21); 25 (p. 194, 22);
मन्त्रित I, 4, 1; IV, 6, 17; V,
13, 1; 19, 1; VI, 2, 1; X, 13,
27; XVI, 1, 23.

+ उप मन्त्रये XV, 25 (p. 194,
18).

मन्त्रवन्त IV, 6, 11.

मन्थन II, 17, 7. 8; III, 19, 14; 21, 9.

मन्द्र I, 14, 22; VIII, 14, 1. 8.

मन्युसूक्त XIV, 22, 5.

मय in शमीमय IV, 16, 3.

मरणकाम XV, 10, 1.

मरणान्त IV, 14, 2.

मराय in राशिमरायौ XIV, 39, 1.

मरुत् (plur.) III, 4, 14; XIV, 62,

2. 3; 70, 1; 72, 1; मरुद्भ्य उज्जे-

षेभ्यः XV, 1, 21; क्रौलिभ्यः III,

15, 14; गृहमेधेभ्यः III, 15, 7;

सांतपनेभ्यः III, 15, 5; XIV, 8,

4; स्वतवद्भ्यः III, 13, 9.

मरुत् आविर्भित XVI, 9, 14.

मरुत्वतीय VII, 5, 20; 19, 5; VIII,

7, 1; 14, 4; X, 2, 4; 3, 6. 8; 4,

6. 8; 5, 6. 8; 6, 8. 9; 8, 5. 6.

16; 9, 12; 10, 5; 11, 6. 11; 13,

7. 10; XI, 2, 4; 4, 8; 5, 1; 6,

3; 7, 6; 8, 4; 9, 4; 10, 7; 11,

9; 13, 20; XIII, 5, 15; XIV, 3,

6; 21, 2; 53, 4; XV, 2, 1. 9; 7,

1; XVI, 8, 9; 21, 19. 20;

XVII, 9, 2. 7; 10, 3. 17. (Cf.

निष्केवल्यमरुत्वतीये)

मरुत्वतीयग्रह XIV, 53, 3.

मरुत्वतीयवैश्वदेवयोः VII, 9, 5.

मल XV, 17 (p. 188, 12).

महन्तु XV, 17 (p. 188, 20).

महर् XIV, 22, 4.

महत्विजः XVI, 1, 2.

महातापश्चित XIII, 27, 4.

महात्रिककुद XVI, 29, 13.

महादिवाकीर्त्य XI, 13, 1. 23. 24.

34; 14, 4, 7; XVI, 14, 13. 14.

महानाम्न्यः X, 6, 10; XII, 6, 9;

XVI, 8, 1. 2.

महायज्ञ XIV, 5, 4; 8, 11; XV,

11, 9.

महारात्र VI, 2, 1; XVII, 7, 1.

महावीर V, 9, 27; VIII, 15, 11;

XIII, 12, 13.

महावीरपात्र V, 9, 4; 10, 32.

महावीरपात्रोद्भासन V, 12, 2.

महाव्याहृति II, 10, 3; 12, 8; 14, 9;

IV, 2, 2. 7. 12; 21, 14.

महाव्रत XIII, 15, 1. 13; 17, 2. 3;

18, 5; 19, 16; 23, 3; 24, 6;

XVI, 9, 14; 14, 6; 20, 10; 23,

25; 24, 19; 25, 3. 4; 26, 3. 5.

10; 27, 5; 28, 3; 29, 16; XVII,

1, 1; 7, 1. (Cf. चतुर्विंशमहाव्रते)

महाव्रतचतुर्थ्य XIII, 15, 7.

महाव्रतसप्तम XIII, 15, 10.

महाव्रतीय XII, 27, 4; XIV, 48, 2.

महाहविस् III, 15, 16; XIV, 10, 16.

महिमन् XVI, 7, 1. 12.

महिषी XVI, 3, 33; 13, 7.

महेन्द्र I, 5, 3; 7, 6; 9, 2; 14, 13.

(1.) मा (μη) XV, 24 (p. 193,

22; 194, 9); 25 (p. 194, 12);

XVI, 29, 8.

(2.) मा (to measure) मिमीते

XVII, 10, 7. 8; मित V, 14, 1

(Comm. निष्पादितेषु); XIV,

16, 3.

+ परि मित IV, 15, 8. (Cf.

परिमितशस्य VII, 21, 7;

अपरिमित V, 4, 7).

+ प्र माय XVII, 10, 4.

+ सम् मित VII, 27, 29. (Cf.

असंमित । सुखसंमित । वेद्यन्त-

संमित । संवत्सरसंमित)

मांस II, 3, 26; IV, 18, 10; °मांस°

- IV, 1, 3.
 मांसानशन III, 13, 30.
 माघ XIII, 19, 3. 4.
 माघी III, 18, 18; XV, 12, 3. 10.
 मातरिश्वन् (पृषध्र मेधय) XVI, 11, 26.
 मानु XV, 27, 20.
 मात्र in अरत्तिमात्र । प्रादेशमात्र ।
 बाहुमात्र । राजमात्र ।
 मायुच्छन्दस VII, 10, 3; X, 1, 19;
 2, 3; 13, 3; XI, 2, 3; 10, 3. 4;
 13, 19; 15, 4; XIV, 3, 4; XV,
 1, 34. 36.
 माध्यन्दिन V, 10, 35; VI, 8, 11;
 VII, 5, 13. 23; 14, 12; 15, 1;
 16, 1; 19, 6; VIII, 14, 3. 7;
 X, 7, 11; XII, 3, 1; XIII, 5,
 5. 8; 6, 3; 8, 1; 16, 5; XIV,
 23, 2; 27, 6; 28, 4; 33, 10; 52,
 8; 61, 4; XVI, 23, 9. 10. 11.
 12; XVII, 9, 1; XVIII, 21, 13.
 माध्यन्दिनीय XIV, 2, 18.
 मान XV, 27 (p. 195, 13).
 मानव (1.) I, 4, 18; XVI, 11, 29
 (नाभानेदिष्ट) (2.) सामन् XII, 9,
 17.
 मानस X, 12, 3; 13, 26.
 मानुष XV, 27.
 माया XVI, 2, 21.
 मायु XVI, 3, 14; 12, 13.
 मारिणी in पूर्वमारिणी IV, 15, 23.
 मारुत VI, 10, 8; VIII, 6, 4; X, 8,
 19; XI, 2, 8; 4, 12; 12, 15;
 14, 32; 15, 10; XIII, 12, 3;
 XIV, 7, 4; 57, 4; XVI, 9, 29;
 XVIII, 23, 3; मारुतो III, 14,
 4; XV, 14, 13. (Cf. आग्नि-
 मारुत । आर्भवमारुत । वारुणमारुतो)
 मार्जन I, 12, 7.
 मार्जालीय VI, 12, 21; 13, 10;
 XIII, 11, 4. 10; XVII, 4, 8;
 14, 13; 17, 8. 9.
 मार्जालीयदेश X, 21, 11; XIII,
 11, 3.
 °माप IV, 1, 3.
 मास् XIII, 21, 5; XIV, 7, 1; 8,
 1; XV, 17 (p. 188, 17).
 मास II, 2, 2; XIII, 19, 8. 9. 15.
 16; 21, 4. 11; 22, 3; 23, 2. 4;
 24, 2; 25, 1. 4; XIV, 6, 6; 14,
 1; XV, 12, 11; XVI, 1, 4;
 XVIII, 24, 6. 7. (Cf. अर्धमास)
 मासस्तोम XIV, 76, 1.
 मासापवर्ग XVI, 20, 8.
 माहाव्रतिक XVI, 14, 2. 3. 4. 5;
 XVIII, 20, 8.
 माहेन्द्र I, 3, 17; 8, 13; III, 15, 18;
 XIV, 8, 5; XVII, 11, 1.
 माहेन्द्रशुनासोरीयो XIV, 10, 11.
 मि + वि मिन्वन्ति XVI, 18, 13;
 XVII, 5, 5.
 मित्र (सत्य) IX, 26, 2.
 मित्रविन्दा III, 7, 1.
 मित्रावरुणौ IX, 27, 1; 28, 17;
 XIV, 30, 1; 70, 1; 72, 1.
 मित्रावरुणयोरयनम् XIII, 29, 22.
 मिथ् + अभि मेथति XVI, 3, 35; 4,
 1; 13, 9.
 + प्रत्यभि मेथति XVI, 3, 37;
 मेथन्ति XVI, 4, 5; 13, 11.
 मिथःसंसृष्ट III, 4, 3.
 मिथुन (1.) VI, 1, 13. (2.) IV, 1,
 3; XV, 17 (p. 189, 1). (Cf.
 गोमिथुनौ III, 14, 17).
 मिश्र in परिवापमिश्र । प्रेङ्गमिश्र ।
 लोहितमिश्र ।
 मी + प्र मीयेत XIII, 11, 1.

मीमांसा XVIII, 24, 34.

मील् + सम् मील्य X, 21, 10.

मुख IV, 7, 11; 11, 6; 14, 17; VII, 15, 2; XV, 17 (p. 188, 7); 22 (p. 192, 19); XVI, 1, 12; 18, 19; मुखतस् XVI, 1, 12. (Cf. यज्ञमुख)

मुखविमार्जन IV, 21, 21; VIII, 9, 8.

मुखसंमित I, 10, 6.

मुखीय in शालामुखीय VI, 12, 25.

मुख्य XIII, 14, 4; XVI, 20, 13.

मुच् मुमुचे XVI, 11, 2; मुक्त I, 15, 10.

+ नितराम् XV, 22 (p. 193, 7).

+ प्र अमुञ्चत् XIV, 7, 1.

+ संप्र मुञ्चति XV, 27 (p. 196, 4); मुच्यते XIV, 7, 1; मुच्ये-महि XIV, 7, 1.

+ प्रति मुञ्चति XVI, 1, 6; मुञ्चते III, 11, 14; अमुञ्चत् XIV, 7, 1.

+ वि मुञ्चन्ति XVII, 15, 8; मुमुचे XV, 22 (p. 193, 8); मुक्त IV, 7, 18; मुच्य I, 15, 9.

मुञ्ज XVII, 4, 5.

मुनिसत्त्रेष्टि XIV, 6, 6.

मुन्ययन III, 11, 10.

मुष्टि IV, 3, 6. (Cf. अमुष्टि° यवसमुष्टि)

मुसल in उलूललमुसले IV, 3, 2; 14, 32.

मुहूर्त XIV, 80, 2.

मुहूर्तस्तोम XIV, 80, 1.

मूचीपाः XV, 26 (p. 195, 6).

मूर्धन् XVI, 18, 19.

मूल IV, 4, 2; XVII, 1, 8; 3, 6.

मृ मृत XIII, 2, 1. 6. 7. 8; 3, 1; 5, 7. 12; 29, 19.

मृज् मार्जयन्ते I, 12, 8.

+ उद् मृष्ट IV, 4, 2; मृज्य IV, 4, 2; 14, 8.

+ उप माष्टि II, 9, 10.

+ वि माष्टि VIII, 4, 6; मृज्य IV, 11, 6; 14, 7.

मृत्व्यन्तकौ XIV, 22, 4.

मृश् + अभि मृशन्ति VI, 12, 12;

मृश्य IV, 8, 3; 9, 2. 4; 11, 3.

6; 21, 19; V, 8, 4; VIII, 9, 7;

मर्शयेयुः XVI, 18, 12.

+ समव मृश्य V, 8, 2.

+ परा मृशन्तु XVIII, 21, 8.

+ सम् मृशति II, 8, 19; 17, 1;

IV, 7, 10; मृशन्ति IV, 15,

5; मृशन्तु XVII, 15, 10;

मृश्य V, 15, 7; VI, 9, 16;

12, 13.

मृष्टवती VII, 15, 7.

मेक्षण IV, 3, 7; 4, 2.

मेध VI, 1, 5 (विकाराः); XVI, 15, 8.

मेधपति VI, 1, 5 (विकाराः).

मेध्य (I.) XV, 18 (p. 189, 9 ff.);

XVI, 3, 27; 18, 11. (2) पथध्र

मातरिश्वन् XVI, 11, 26.

मेपी XIV, 13, 1; XV, 1, 21;

15, 3.

मैत्र III, 17, 10; XIV, 10, 16.

मैत्रावरुण (I.) V, 15, 8; 16, 1; 20,

7; VI, 8, 4; 12, 16; 13, 5. 7;

VII, 4, 6; 11, 2; 17, 6; 22, 1;

VIII, 2, 6; 15, 9; IX, 2, 1; 8,

1; 12, 1; 16, 1; X, 1, 11. 20;

7, 5; XII, 1, 3; 2, 4. 16; 3, 5;

6, 5. 9. 12. 15; 7, 5; 10, 4;

XIII, 10, 9; 14, 1; 24, 8;

XIV, 3, 8; 52, 7. 11; XV, 7,

3; 8, 2. 8. 15; XVI, 21, 24;

XVIII, 24, 3. (2.) VII, 2, 5;
3, 2; 5, 2; XVI, 9, 30; XVII,
8, 6; मैत्रावरुणी III, 8. 18; 9, 6;
VIII, 12, 5; IX, 28, 18; XII,
2, 16; XIV, 40, 23; XV, 13,
6. (Cf. ऐन्द्रवायवमैत्रावरुणौ)

मैत्रावरुणप्रभृति VI, 13, 2.

मैथुन IX, 28, 18.

मैधातिथि XI, 7, 2; XVI, 11, 16;

मैधातिथी VII, 8, 5; XI, 7, 3.

मौज्जी XVII, 2, 1. 9.

म्रा + आ मनन्ति XV, 15, 10.

+ समा म्रात (in अयथासमा
म्रात । यथासमाम्रातम्)

म्रेल् (म्रेड्) + आ म्रेलयति IX, 7, 2.

य

य I, 1, 8 etc.; य उ च XIV, 12,
2; 51, 1; ये के च XV, 26 (p.
195, 2); XVI, 15, 8; यत्किं च
XVI, 20, 2; 21, 2; 23, 4; 24,
2; 25, 2; 26, 2; 27, 2; 28, 2;
29, 2; 30, 2.

यज् यजति I, 2, 28; 6, 16; 12, 13;
15, 2; II, 5, 17; 16, 2; III, 8,
20. 23; 16, 11; V, 11, 6; 15, 10;
18, 5; 19, 24; 20, 2; VII, 1, 5; 2,
12; 4, 3; 7, 2; 8, 3. 6. 9; 9, 8;
10, 16; 11, 4; 12, 4; 16, 4. 6;
17, 5; 19, 4. 25; 20, 11; 22, 6;
23, 9; 24, 6; VIII, 1, 6; 2, 5;
3, 4. 19; 4, 1. 2. 3; 5, 1; 6,
17; 11, 4. 9; 12, 3; 13, 1; IX,
2, 6; 3, 4; 4, 7; 7, 5; 8, 3; 9,
5; 10, 4; 11, 4; 12, 4; 13, 4;
14, 3; 15, 4; 16, 4; 17, 3; 18,
5. 25. 2. X. 13. 19. 24. 21. 1.

XV, 3, 11; यजतः X, 7, 9; यजन्ति
VII, 4, 5; 7, 7; X, 7, 2. 7. 13;
XIV, 52, 14; 55, 5; यजते I, 3,
1; III, 10, 5; 11, 3. 9. 13; IV,
17, 1; V, 15, 1; XIV, 7, 1; 12,
2; 57, 20; XV, 1, 3; 11, 1; 12,
1; 14, 2; 16, 8; XVI, 1, 1; 10,
1; 15, 1; यजन्ते XVIII, 24, 27;
यजेयम् XIV, 27, 1; 28, 1; यजेत्
I, 17, 18; III, 20, 20; XI, 2,
14; यजेत XIII, 13, 1; XIV, 2,
1; 4, 1; 6, 1; 8, 1; 9, 1; 14, 1;
15, 1; 16, 1; 17, 1; 18, 1; 19, 1;
20, 1; 23, 1; 24, 1; 25, 1; 26, 1;
27, 1; 28, 1 etc.; यजेमहि XIV,
40, 1; यजेरन् XIII, 11, 1; 20,
8; यज V, 10, 17; XIV, 12, 2;
यजै XV, 18 (p. 189, 5 ff.); 20
(p. 191, 22); XVI, 10, 14;
यजरव XV, 18 (p. 189, 11 ff.);
अयजत XIV, 6, 1; 8, 1; 9, 1;
12, 2; XV, 9, 2; 11, 1; 12, 1;
XVI, 1, 1; 22, 1; ईजे XV, 16,
10; XVI, 9, 8. 11. 14; 16, 2;
ईजान XIV, 40, 10; अयष्ट XV,
16, 11; यक्षयन्ति XIV, 40, 1;
यक्ष्यमाण II, 1, 6; IV, 1, 3; V,
1, 1; VI, 1, 22; XV, 1, 3; इज्यते
I, 16, 3; इज्यमान I, 16, 10; इष्ट
III, 20, 15; IV, 7, 3; 9, 5; XV,
1, 29 (Cf. अनिष्ट); याजयन्ति
XVI, 20, 7; याजयेयुः XIII, 11,
8; XV, 14, 8; याजयत XIV, 40,
1; याजयां चकार XVI, 8, 27;
इष्टा III, 16, 24; 17, 7; 18, 17
etc. (Cf. अनिष्टा)

+ यज् यजेयम् XIV, 20, 2.

यजन in देवयजन V, 2, 1.

यजमान I, 4, 15; 12, 6; 14, 17; II, 7, 13. 15; 9, 7; III, 8, 25. 26; 17, 8; IV, 6, 3. 4; 8, 2; 19, 9; V, 3, 8; 10, 29; 15, 8; 16, 5; VI, 1, 5; 8, 9; VIII, 10, 1; 11, 14; IX, 5, 1; XIII, 5, 11; 29, 29; XIV, 6, 6; 28, 9; 32, 10; XV, 6, 7; 11, 1; 12, 1; XVI, 1, 1; 3, 19. 35; 6, 2; 10, 1. 15; 13, 3. 9; 15, 1; 17, 2; 18, 1. 12; 22, 20. (Cf. पत्नीयजमानौ)

यजमाननिमित्त IV, 6, 3.

यजमानपञ्चम I, 12, 6.

यजमानभाग IV, 13, 3.

यजुर्वेद III, 21, 3; XVI, 2, 6.

यजुस् XIII, 20, 7; XV, 11, 6.

यज्ञ I, 1, 1; XIV, 2, 7. 22; 4, 4. 5; 5, 8; 12, 4; 13, 10; 15, 8; 40, 5; XV, 2, 19. 20; 4, 8; 5, 1; 16, 14; XVI, 1, 18. 19. 20; 10, 7. 15; 21, 2; 24, 2; 29, 10; XVII, 7, 5. (Cf. आयुष्कामयज्ञ । उत्सन्नयज्ञ । दाक्षायणयज्ञ । प्रथम-यज्ञ । महायज्ञ । वसिष्ठयज्ञ । शौनक-यज्ञ)

यज्ञकाम V, 2, 2; XVI, 29, 7.

यज्ञकतु XIV, 6, 1; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 12, 2; 14, 1; 17, 1; 18, 1; 19, 1; 20, 1; 23, 1; 24, 1; 25, 1; 26, 1; 27, 1; 28, 1; 29, 1; 30, 1; 32, 1; 33, 1; 34, 1; 35, 1; 36, 1; 38, 1; 40, 1; 43, 1; 44, 1; 45, 1; 46, 1; 47, 1; 48, 1; 49, 1; 50, 1; 58, 1; 59, 1; 60, 1; 61, 1; 63, 2; 64, 1; 65, 1; 66, 1; 67, 1; 68, 1; 69, 2; 71,

78, 2; 79, 2; 80, 2; 81, 2; 82, 2; 83, 2; 84, 2; XV, 1, 3. 10; 9, 2; 11, 1; 12, 1; 20 (p. 192, 1); XVI, 1, 1; 20, 13; 23, 6; 29, 8.

यज्ञगाथा XVI, 8, 28; 9, 6. 9. 12. 15.

यज्ञपथ XVI, 10, 8.

यज्ञपात्र V, 14, 5.

यज्ञमुख XIV, 31, 4; XVI, 20, 14.

यज्ञागार V, 14, 1; XVIII, 24, 14.

यज्ञायज्ञीय VII, 25, 10; VIII, 6, 1.

5; XI, 2, 13; XVIII, 23, 4. 13.

यज्ञोपवीतिन् I, 1, 6; III, 16, 14; IV, 3, 7.

यत् + अन्वा यातयन्ति XIII, 20, 10; यातयेयुः XII, 9, 8; यात्यन्ते XIV, 3, 1; 5, 5.

+ सम् अयतन्त XIV, 23, 1; 32, 1; 38, 2.

यत्स् XI, 12, 1.

यति XIV, 50, 1.

यत्काम IV, 8, 5; X, 21, 14.

यत्र I, 17, 13; III, 14, 14; V, 2, 3; 13, 11; VII, 25, 9; 26, 6; X, 1, 20; XI, 2, 5; XII, 3, 20; 13, 5. 6; XIV, 62, 2; XVII, 7, 11; 14, 6; 17, 4.

यथा III, 14, 19; 21, 8; IV, 3, 7; 6, 12; 21, 6; V, 11, 12; 20, 2; VI, 9, 12; VIII, 1, 1; 9, 9; X, 6, 11; XII, 11, 12; 24, 3; 26, 10; XIV, 8, 7; XV, 3, 10; 16, 12; 18 (p. 189, 4); 25 (p. 194, 14. 15. 21); XVI, 11, 2. 5. 8. 11 ff.; 29, 9; XVII, 4, 7; 7, 2. 12; 8, 6; 10, 9. 10. 13. 15; 17,

- यथाकर्म IV, 6, 17; V, 10, 13; 13, 9.
 यथाङ्गम् XVII, 12, 6.
 यथाचमसम् VIII, 2, 13; 9, 2.
 यथाचोदितम् II, 5, 17.
 यथाछन्दसम् IX, 20, 5.
 यथादेवतम् IV, 9, 6; XIV, 10, 14.
 यथादेशम् XIII, 24, 15.
 यथाधिष्ण्यम् V, 19, 1.
 यथानिःसृप्तम् VII, 14, 12.
 यथापर्व XIV, 10, 4.
 यथापृष्ठम् XIV, 8, 7.
 यथाप्रकृति XI, 13, 4.
 यथाप्रपन्नम् V, 18, 12; 20, 7; XVII, 12, 4.
 यथायतनम् XVII, 12, 4.
 यथायथम् XVI, 7, 4. 11.
 यथारूपम् VI, 2, 3.
 यथार्यम् III, 8, 21; V, 15, 9; VI, 1, 3; XIII, 20, 13; XIV, 51, 5.
 यथावनेजितम् IV, 4, 5.
 यथावषट्कृतम् VII, 8, 10.
 यथाश्रद्धम् XIV, 12, 5.
 यथासनम् VI, 13, 5; VII, 14, 12.
 यथासमान्नातम् VI, 1, 3. 6; IX, 6, 20; X, 1, 12.
 यथासंप्रकीर्णम् XVIII, 24, 26.
 यथासंप्रेषितम् III, 7, 9.
 यथासवनम् VII, 1, 4.
 यथास्तुतम् XI, 3, 2.
 यथास्तोत्रियम् XI, 3, 2.
 यथास्तोमम् XII, 8, 11; XIV, 19, 2.
 यथास्थान XIV, 10, 12; यथास्थानम् IX, 20, 16; XIV, 10, 7; XVII, 10, 17.
 यथैतम् VIII, 5, 7.
 यथैतम् XVII, 17, 9.
 यथोपपादम् VII, 17, 18.
 यदा VII, 14, 9; XIII, 29, 17; XV, 18 (p. 189, 9 ff.); XVI, 18, 19.
 यदि VII, 16, 1; XI, 14, 1; XII, 7, 3; 9, 8. 9; 27, 4. 5; XIII, 3, 4; 11, 1; 13, 1; XIV, 14, 1; 42, 6; XV, 3, 3; XVI, 18, 12; XVII, 1, 5. 6. 8. 18; 4, 4; 5, 4; 10, 8; 13, 6; XVIII, 2, 4. 6; 23, 4; 24, 14. 31; यद्यु XVIII, 23, 7; 24, 15; यद्यु वै XVIII, 7, 17; 23, 6. 9; यदि वै XIV, 29, 1; 40, 1; 50, 1.
 यद्देवत XIII, 20, 9.
 यम् यच्छति (वाचं) II, 7, 19; IV, 8, 3; VIII, 15, 1; XVII, 17, 11;
 यच्छेत् II, 14, 10; यत्वा II, 14, 9.
 + उद् यम्यमान V, 10, 12; यम्य II, 9, 6.
 + उपोद् यच्छन्ति VII, 5, 8.
 + उप यच्छति XVI, 17, 9.
 + नियच्छति (v. l. अनु) VII, 15, 16. (Cf. नियतं)
 + प्र यच्छति V, 15, 8; यच्छेत् III, 20, 1. 12. 20; अयच्छत् XIV, 50, 1; 51, 1.
 + वि see वियत.
 यम (1.) III, 4, 14; XIV, 39, 7 (2.) (deity) IV, 4, 1. (अङ्गिरस्वन्तु पितुमन्तु); XV, 9, 2; XVI, 2, 4 (वैवस्वत)
 यमन in वाग्यमन I, 12, 7.
 यमस्तोम XV, 9, 1. 2.
 यमुना XIII, 29, 21. 30.
 यव IV, 15, 5; XIV, 7, 1. (Cf. व्रीहिपवाः).
 यवकलापि XIV, 40, 9.
 यवस्त्रज XIV, 40, 7.

यवचूर्ण IV, 15, 22.

यवसमुष्टि III, 20, 1.

यवाणू II, 7, 9; III, 12, 15; IV, 5, 11.

यवोर्वरा XIV, 40, 6.

यशस् XVI, 29, 7.

या अयाताम् (विवदे) XIV, 29, 1.

+ संप्र यात II, 16, 1.

याजमान II, 11, 1; 14, 7; V, 4, 1; XIII, 14, 3.

याजुष XVI, 2, 6.

याज्ञतुर (ऋषभ) XVI, 9, 8.

याज्ञिक VII, 4, 13; याज्ञिकी I, 2, 3.

याज्या I, 1, 33. 39; 2, 2; 8, 3. 5. 7; 9, 2; 17, 11. 15; III, 16, 8; V, 18, 3. 11; 19, 8. 11. 16. 20. 23; VI, 11, 12; VII, 1, 8; 2, 4. 7. 10. 14; 7, 6; 8, 4; VIII, 8, 3; 12, 8; IX, 23, 9; 25, 2; X, 1, 10; 7, 2. 4. 5. 6; XI, 13, 9; XIII, 4, 3; 7; 4, 8; 4; 9, 4; 10, 3; 12, 6; XIV, 52, 4; 53, 8; 56, 1. 5; XV, 8, 20; 15, 12; XVI, 7, 3; XVIII, 21, 4. (Cf. अनुयाजयाज्या। प्रयाज-याज्या। शस्त्रयाज्या। सोमयाज्या)।

याज्यान्त I, 1, 42; 2, 8.

याज्यापुरोनुवाच्ये (°क्वाः) I, 16, 8; 17, 1. 7. 9; V, 11, 9; VIII, 12, 2; XVI, 7, 12.

याज्यावत् III, 7, 8.

यातकृत्य XVIII, 19, 2.

याथाकामी (याथाकामिन् ?) I, 3, 7; VI, 6, 18.

याथाकाम्य II, 1, 6; X, 13, 5.

यान XV, 3, 14.

याम (1.) XVI, 12, 21; यामी VIII, 6, 13; 7, 17; XIV, 57, 12; (2.)

XV, 5, 13.

यावज्जीवम् III, 1, 8.

यावन्तु II, 12, 10; VIII, 7, 5; XV, 9, 4; 17 (p. 188, 8. 9); यावत् V, 11, 8; VII, 6, 8; XIV, 32, 10.

यु युवते XV, 16, 17.

युज् युनक्ति XIV, 31, 4; युञ्जन्ति XVII, 15, 1; युक्त II, 16, 2; XIII, 19, 9. 16; XV, 3, 14.

+ नि युनक्ति IV, 17, 9; युयोज XV, 21 (p. 192, 6); योक्षयामि XV, 21 (p. 192, 5); युक्त XV, 21 (p. 192, 7); 22 (p. 192, 17); XIV, 2, 16; 13, 3; XVI, 11, 2.

+ प्र युञ्जान III, 8, 5; युज्यन्ते XV, 11, 5; युज्य XV, 12, 8.

+ सम् युज्येत I, 1, 8; युक्त I, 3, 9; युज्य I, 16, 7 (see असंयुज्य)

युवति XVI, 2, 11.

युवन् (यूनः) V, 1, 1; XVI, 2, 8. 29.

यूप V, 15, 2; XIII, 4, 1; 29, 5; XIV, 10, 10; 22, 15; 40, 8; XV, 1, 16; XVI, 3, 1. 20; 11, 2; 12, 1; 17, 11. (Cf. एकयूप। नानायूप। विशालयूप)

यूप IV, 18, 10.

येयजामह I, 1, 36. 40; 2, 2. 19; VII, 2, 15.

येयजामहवषट्कारयोः III, 16, 15.

योक्त्र I, 15, 9. (Cf. वेदयोक्त्रे)

योग in अहर्योग XIII, 1, 4; 19, 17; 24, 19.

योजन XIV, 40, 14.

योनि VII, 21, 2; X, 9, 14; 12, 4; XI, 11, 11; 12, 2; 13, 32; 15, 6; XVIII, 23, 18. (Cf. अस्व-

योनि । स्वयोनि । स्वर योनि)
 योन्यनुशंसन VII, 21, 5.
 यौगपद्य XIII, 14, 2.

र

रक्ष रक्षन्ति XVI, 1, 16; रक्षेत् XIII,
 29, 27.

+ अनु रक्षन्ति XVI, 10, 10.

रक्षस् XVI, 2, 17.

रक्षोविद्या XVI, 2, 18.

रजत III, 19, 9.

रज्जु XVII, 2, 1; 3, 7; 10, 11. 12.

रथ XV, 3, 14. (Cf. अश्वरथ । शत-

-मानरथवासः । हिरण्यरथ)

रथचक्र XVI, 17, 1. 4.

रथन्तर VII, 20, 1. 3. 6; 21, 3; X,

12, 4; XI, 4, 3; 11, 2; 12, 2.

3; 13, 32; 15, 6; XIV, 2, 5. 6;

12, 3; 40, 3; XV, 4, 6; 7, 2;

XVI, 21, 10. 13; 23, 16;

XVIII, 4, 3. 4. (Cf. कण्वरथन्तर

बृहद्रथन्तरे । बृहद्रथन्तरपृष्ठ । उद्धृत-

बृहद्रथन्तर)

रथन्तरपृष्ठ VII, 20, 8; 21, 2; 23, 1;

X, 2, 1; 10, 1; XI, 10, 1; 11,

2; XV, 12, 4; 16, 9.

रथन्तरसामन् XIII, 29, 10.

रम् + अन्वा रमते IV, 11, 2; VII, 5,

9; रमन्ते X, 21, 6; रुध IV, 16,

4. 7; XV, 23 (p. 193, 12); रम्य

I, 5, 8; 6, 3; V, 4, 1; XVII,

13, 12.

रभीयंस् VI, 1, 5. (विकार)

रम् + उप रमति XVII, 17, 12;

XVIII, 19, 10; रमन्ति XVII,

17, 7; रमेत् XVI, 22, 21; रम

XVII, 11, 3; रत्न XII, 13, 3.

+ वि रमति V, 19, 16.

रशना XVI, 18, 10.

रशनापृथक्त्व VI, 9, 4.

रस्न XV, 1, 36. 37.

रा अरासत XV, 24 (p. 193, 18).

राका VIII, 7, 14; XIV, 57, 9.

राकासिनीवालयौ I, 15, 3; IX,
 28, 2.

राजत XIV, 32, 6.

राजन् IV, 21, 1; V, 6, 1. 4; 8, 3;

14, 19; VII, 15, 1; XIII, 11,

2; 13, 1; 24, 2; 29, 2; XIV,

50, 1; XV, 14, 4; 17; 18; 20;

22; 27; XVI, 1, 25; 18, 11;

XVII, 5, 3. 4; 15, 3.

राजन (पष्ठ) XVI, 14, 7. 8; XVII,
 7, 4.

राजन्य I, 7, 3; II, 3, 6; 6, 5;
 XVI, 1, 16.

राजपुत्र XV, 25 (p. 194, 14);
 XVI, 1, 16.

राजमात्र XVII, 5, 3. 4; 15, 3.

राजसूय XV, 12, 1; 20 (p. 192, 1);
 XVI, 18, 1.

राज्जुदाल XVI, 3, 4; 12, 5.

राज्य XV, 12, 1; XVI, 2, 32.

रात्र in अतिरात्र । एकरात्र । एकविंश-

तिरात्र । एकषष्टिरात्र । एकाक्षपद्मा-

शद्रात्र । चतुर्विंशतिरात्र । त्रयस्त्रिंश-

द्रात्र । त्रिरात्र । दशरात्र । नवरात्र ।

विंशतिरात्र । शतरात्र । सप्तत्रिंशद्रात्र)

रात्रि । रात्री II, 6, 3; IV, 15, 8;

VI, 11, 6; VII, 14, 8; IX, 21,

4; 28, 5; XVIII, 23, 18.

रात्रिपर्याय VI, 13, 13; VII, 26,

12; IX, 7, 1; 11, 1; 15, 1;

19, 4.

रात्रिसप्त्र XIII, 14, 9.

राथन्तर VII, 14, 2; IX, 27, 1; X,

13, 11; XVIII, 4, 6. (Cf. बार्हतरायन्तर)
 राशिमरायौ XIV, 39, 1.
 राष्ट्र XIV, 50, 1; XV, 16, 17.
 रिक्थ XV, 27 (p. 195, 20).
 रिच् + अति रिक्त VII, 27, 28;
 XIII, 1, 5; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 10,
 1. (Cf. अतिरिक्तोक्थ)
 रिफित I, 2, 9.
 र खमाण IV, 17, 12. (Cf. अरव-
 माण)
 रुच् रुचित V, 9, 25.
 रुद्र III, 4, 8; IV, 17, 1; 19, 1; 21,
 11 (plur.); पशुपति IX, 26, 2;
 रुद्राणी IV, 19, 5.
 रुद्रवन्त VI, 9, 13.
 रुद्रसेना IV, 19, 7.
 रुध् + भव रुद्ध XIV, 50, 1.
 रुह् रोहति XI, 14, 13; रोहन्त XVI,
 17, 11.
 + अधि रोहति XV, 17 (p. 189,
 3); XVII, 14, 6; 17, 4.
 + उपाव रोहति XVIII, 21, 6;
 रोह्य II, 17, 8.
 + प्रत्यव रोहति XVI, 17, 7;
 रोहन्ति XVI, 18, 16.
 + आ रोहति XVI, 17, 1; रोहन्ति
 XVI, 18, 17.
 + समा रोहयमाण II, 17, 1; रोह्य
 III, 19, 13; 21, 9; रोप्य
 XVI, 16, 1; XVIII, 24, 26.
 रूप XIV, 11, 9; 16, 10; 23, 4;
 24, 3, 5; 25, 5; 27, 13; 29, 8;
 31, 5; 33, 21, 22; 34, 3, 4; 35,
 2; 36, 2; 37, 2; 38, 4, 7; 49,
 3; 50, 2; 57, 18; 58, 2; 59, 2;
 60, 3; 71, 4; XV, 1, 15, 18; 2,
 4, 8, 11, 14, 21, 25, 29; 14, 4;

17 (p. 188, 14); XVI, 3, 10;
 11, 33; 12, 11; 14, 12, 16; 22,
 22, 24, 26; 24, 4, 5. (Cf.
 उत्पत्तिरूप VI, 1, 3; ऋषभरूप ।
 तद्रूप । तायमानरूप । पुरुरूप ।
 यथारूपम् । वषारूप । सर्वरूप)
 रेणु XV, 26 (p. 195, 1);
 रेतस्वन्त II, 5, 16.
 रेफ I, 2, 9.
 रेवती XII, 6, 11.
 रैवत (1.) IX, 27, 1 (2.) X, 8, 7.
 रैवतगर्भ XV, 7, 5.
 रैवतपृष्ठ X, 7, 1.
 रोमन् XVIII, 24, 20.
 रोमनखानि IV, 14, 4.
 रोह XV, 2, 27, 28; 4, 3.
 रोहिणी IV, 14, 13.
 रोहित (1.) IV, 16, 2. (Cf. सर्व-
 रोहित) (2.) XV, 18 (p. 189, 7
 ff.); 19.
 रौद्र VI, 11, 10; रौद्री XIV, 57, 3.
 रौद्रादि VI, 12, 4.

ल

लक्षण I, 17, 13; III, 20, 5; लक्षणा
 I, 1, 10. (उपरिष्ठाल्लक्षण । तन्त्र-
 लक्षण । पुरस्ताल्लक्षण । पुरोनुवाक्या-
 लक्षण । याज्याल्लक्षण । वचनलक्षण)
 लक्ष्य + उप लक्ष्यते I, 16, 9.
 लप्सुदिन् XV, 1, 22.
 लभ् लभन्ते VII, 25, 17; IX, 27, 3;
 XV, 27 (p. 196, 8); लभेत XIII,
 24, 16; लेभे XV, 17 (p. 188,
 1); लिप्सेत VIII, 8, 7; अलिप्सेत
 XV, 24 (p. 194, 2).
 + आ लभन्ते XVI, 3, 27; 15, 3.
 5, 8; 22, 4; लभेत XIII, 2,
 1, 7; 3, 3; 4, 1; लेभे XV,

20, (p. 192, 2); लभ्यस्ते XV, 1, 24.

+ उपा लभ्य XI, 13, 8; XIV, 2, 14. 15. 21; 3, 19; 5, 7; 6, 2; 7, 3. 5; 8, 3. 6; 9, 2. 3; 13, 1. 2. 9; 62, 3; XV, 1, 22; XVII, 5, 9; 7, 8.

ललाट II, 12, 1. 4; XVI, 3, 29.

°लवण° IV, 1, 3.

लाङ्गलेषा XIV, 40, 8.

लाङ्गूल XVII, 5, 10.

लिख् लेखयित्वा XVII, 10, 4.

लिङ्ग I, 17, 5.

लिङ्गकृत XIV, 22, 5.

लिङ्गेषु XIV, 51, 8.

लिप् लिप्तेत् VII, 8, 12.

+ उप लिप्य XVIII, 24, 27.

+ नि लिप्ति I, 10, 2; II, 9, 12; IV, 21, 8.

+ प्र लिप्य IV, 15, 22.

लिह् + नस् लिह्य II, 9, 14.

लुप् लुप्यते I, 2, 10; III, 20, 13;

लुप्येरन् XIII, 1, 8. (Cf. अर्थलुप्त)

लू लून (v. l. उल्लून) IV, 4, 2.

लेख XVII, 10, 4.

लेप in आज्यलेप VII, 5, 10.

लोकं XIV, 17, 1; 19, 1; 40, 1;

XV, 17 (p. 188, 13; 189, 2);

XVI, 3, 8; 8, 25; 21, 13. 15. 16.

21; 22, 10. 13. (Cf. अन्तरिक्ष-

लोक)

लोग V, 13, 3.

लोप in अर्थलोप III, 19, 2, गुणलोप

III, 20, 17.

लोमन् in बाह्यतोलोमन् XVII, 3, 5.

लोष्ट IV, 15, 8.

लोह XIV, 13, 1; XV, 15, 2.

लोहितमिश्र IV, 19, 7.

लोहितोष्णीप XIV, 22, 20.

लौकिक II, 17; 9.

लौक्य XV, 1, 12.

व

वंश XVII, 1, 17; 10, 6.

वङ्कि V, 17, 6; XVI, 3, 24.

वच् subj. वोचः XVI, 29, 8; अवोचत् XV, 19 (p. 190, 9 etc.); 24

(p. 194, 10); उवाच XV, 18;

19; 20; 21; 22; 23; XVI, 16,

3; 29, 8; ऊचतुः XV, 22 (p.

193, 5); ऊचुः XIV, 29, 1; 40,

1; 50, 1; XV, 22 (p. 192, 22;

193, 9); उक्त I, 2, 21; 14, 1;

16, 12; IV, 7, 16; 21, 4. 5. 6.

23; V, 6, 1; 9, 4. 25; 10, 17;

13, 2; 14, 7; 15, 2. 4; 16, 4.

8. 9. 10; 18, 1. 2; 19, 13; 20,

5. 7; VI, 3, 9; 7, 1; 8, 5; VII,

4, 1. 11; 6, 1; 7, 1; 16, 2. 3.

4; 19, 1; VIII, 1, 3; 3, 1; 4, 2.

3; 5, 1; IX, 24, 9; 25, 1.

2; XV, 22 (p. 193, 7. 8);

XVI, 30, 11; XVIII, 23, 4;

उक्ता I, 14, 21; IV, 6, 17; VI,

7, 7; 9, 6; VIII, 5, 5; X, 14,

3; 15, 3; 16, 3; 17, 3; 18, 3;

XII, 13, 4; 23, 3; 26, 11; XV,

18; XVIII, 19, 10; वाचयति I,

15, 13; VIII, 12, 9; वाचयेत्

XVI, 3, 19; वाचयित्वा VIII,

12, 10.

+ अनु अवोचत् III, 14, 14; V,

13, 11; उवाच V, 1, 1;

उच्य II, 16, 2; III, 16, 23;

V, 6, 2; 13, 4; 14, 8; VI,

7, 2. 10; IX, 25, 2; X, 1,

- 11; वाचयति XVI, 13, 15.
 + निस् उक्त XIII, 16, 5; XVII, 7, 9. (Cf. आनरुक्त)
 + प्र उवाच XIV, 12, 2; XV, 16, 12; 20 (p. 192, 1); XVI, 29, 9; ऊचुः XIV, 40, 1; उक्त XVII, 17, 11.
 + प्रति उवाच XV, 17 (p. 188, 5); उक्त VI, 7, 10.
 वचन I, 1, 16. 27. 29; 16, 20; V, 11, 3; XIV, 51, 6. (Cf. त्रिवचन)
 वचनलक्षण XI, 1, 2.
 वज्र in इन्द्रवज्र । इषुवज्रौ.
 वडवा XIV, 41, 12; XV, 4, 12.
 वत्स (1.) II, 8, 6. 7; 12, 4; III, 12, 12; 13, 24; V, 10, 5. (2.)
 काण्व XVI, 11, 20.
 वत्सापाकरण IV, 1, 2.
 वद वदति X, 19, 1; वदन्ति XVII, 14, 14; वद XV, 25 (p. 194, 14); वदन्तु XIV, 16, 6; वदिष्यन्तु X, 14, 1; 15, 1; 16, 1; 17, 1; 18, 1; वादयेत् XVII, 3, 13. 16.
 + अति वदेत् XVII, 17, 14.
 + अभि वदेत् XIV, 51, 1; उदित XVI, 3, 11. 26. 30. 32.
 + अप वदन्ति XIII, 16, 1.
 + प्र वादयन्ति XVII, 14, 8. 9.
 + वि वदिष्येते । वदे स्याताम् XIV, 29, 1.
 + सम् वादयेत XVII, 14, 2.
 वदन in गृहपतिवदन X, 20, 1.
 वध्रपश्च I, 7, 3.
 वनस्पति V, 15, 6; 19, 18; VI, 9, 13; IX, 26, 2. (Cf. औषधि-वनस्पतीनाम्)
 वनस्पतिसव XIV, 73, 3.
 1. वप् वापयन्ति XVIII, 24, 19.
 2. वप् + आ वपति XIV, 2, 20; 13, 8; उप्य IV, 15, 5. 8.
 + नि उप्य VIII, 8, 11.
 + निस् वपति XIV, 2, 17; 13, 5; XVI, 1, 2. 11. 13; वपन्ति XIII, 29, 20; वपेरन् III, 6, 1; उत्स III, 2, 3; उप्य XIII, 29, 12; वाप्य IV, 15, 8.
 वपा IV, 14, 17; 17, 13; 18, 5; 20, 5. 6; V, 18, 4. 9; VI, 11, 12; IX, 27, 4; XIII, 2, 8; 3, 5; XV, 4, 12; XVI, 7, 4; 15, 9; XVII, 7, 11; XVIII, 24, 19.
 वपान्त VI, 11, 17.
 वपावन्तु XVI, 15, 9.
 वपाश्रपण्यौ IV, 18, 6.
 वयस् (1.) XV, 3, 17. (2.) XVI, 2, 26.
 वर (1.) II, 7, 7; III, 19, 9; IV, 20, 3; VII, 21, 9. (Cf. निविद्वर) (2.) वर in निषद्वर XV, 19.
 वरुण IX, 26, 2 (धर्मपति); XIV, 7, 1; 35, 1; XV, 12, 1; 13, 4; 18 (p. 189, 5 etc.); 20; 22; XVI, 2, 7.
 वरुणन्यङ्ग XV, 13, 3.
 वरुणपाश XIV, 7, 1.
 वरुणप्रघास III, 14, 1; 15, 24; XIV, 7, 1; 9, 5; 10, 9.
 वरुथ in विततवरुथ XVII, 5, 1.
 वर्जम् in निगमस्थानवर्जम् XIV, 10, 6; वैतानवर्जम् IV, 15, 6.
 वर्ण I, 1, 2. (Cf. सर्ववर्ण)
 वर्त्मन् V, 6, 2. 3; 13, 2. 5.
 वर्ष III, 8, 3; 18, 20; वर्षाः (plur. IX, 1, 3; XVI, 9, 29)

(Cf. मध्यावर्ष)

वर्षिष्ठ XVI, 24, 10.

वर्षीयंस् I, 17, 11.

वलभिद् XIV, 14, 1. (Cf. उद्भिद्बल
भिदौ)

वलिन XVI, 18, 18.

वश (1.) वशं नयेत् XIII, 24, 14.

(Cf. छन्दोगवशेन) (2.) वश अश्व्य
XVI, 11, 23. (3.) XVIII, 14, 1.

वशा VIII, 12, 5; XIII, 3, 5; XIV,
2, 15. 21; 3, 19; 6, 3; 7, 5; 8,
6; 9, 3; 13, 2. 9; 40, 22; XV,
1, 21.

वषट्कर्तुं VII, 4, 14.

वषट्कार I, 1, 34. 36. 42; 2, 13;
XIII, 3, 5. (Cf. येयजामहवषट्-
कारयोः । नानावषट्कार)

वषट्कारनिधन XIII, 12, 1.

वषट्—कृ करोति V, 19, 17; IX, 20,
32; X, 21, 2; कुर्यात् I, 2, 18;
कृत (Cf. यथावषट्कृतम्); कृत्य I,
9, 3; V, 10, 18. 21. (Cf.

अनुवषट्कृ । अनुवषट्कृते)

1. वस् वस्ते III, 8, 12; XVIII, 24,
4. 7.

2. वस् + वि उच्छति XV, 16, 6. 7;
उषित II, 7, 3.

+ अभिवि उच्छेत XIII, 10, 4.

3. वस् वसन्ति XVIII, 23, 18;
ऊषतुः XV, 17 (p. 188, 2).

+ उद् वासयिष्यमाण II, 5, 2;
वास्य II, 8, 12; IV, 3, 7;
17, 13.

+ उप उष्य I, 3, 1; IV, 17, 3.

+ प्र वसति II, 15, 6; वसन्त II,
14, 6; IV, 13, 4; वत्स्यन्त
II, 14, 1; उष्य II, 14, 10;
III, 4, 11; 21, 8. (Cf.

अप्रोपिवंस् VIII, 24, 1).

वसतीवरो (plur.) VIII, 15, 6;
XIV, 22, 19; 40, 10; 41, 9;
XVIII, 24, 9.

वसन् XV, 13, 15. (Cf. आर्द्रवसन् ।
दीक्षितवसन्)

वसन्त II, 1, 1; XVI, 9, 27.

वसाहोम V, 19, 16.

वसिष्ठ I, 7, 3; XIV, 25, 1; 66, 1;
XV, 21 (p. 192, 4); XVI, 11,
14.

वसिष्ठयज्ञ III, 8, 2; 11, 1.

वसु XIV, 33, 8; 69, 2; 70, 1; 72,
1; XVI, 27, 2.

वसुमन्त VI, 9, 13.

वह ऊहे XVI, 29, 7; वनीवाह्यन्ते
XIV, 40, 11.

+ आ वह VI, 9, 13; बाहयति
I, 4, 22; बाहित III, 20,
20; बाह्य I, 5, 7; V, 15,
6; VI, 9, 13. (Cf. अना-
बाह्य). (Cf. ऊह्)

1. वा I, 1, 20. 23. 43; 3, 13 etc.

2. वा + उप वात XIII, 12, 8.

3. वा see वे.

वादेवत्य VI, 11, 11.

वाग्यत X, 21, 10; XVII, 13, 12.

वाग्यसन् I, 12, 7; II, 14, 5; IV, 6,
11; 7, 1; V, 18, 4; VI, 6, 21.

वाच् (1.) I, 4, 7; II, 7, 19; 12, 12;
14, 9-10; IV, 8, 3; 12, 10; V,
9, 24; VI, 3, 9; 6, 15; VIII,
14, 1; 15, 1; IX, 20, 2; X, 21;
10. 16 (वाचं विह्वयन्ते)-17; XIV,
33, 16. 17; 51, 1; XVII, 14,
14; 17, 11. 14; XVIII, 1, 3.
(Cf. विसृष्टवाच्) (2.) IX, 28, 5;
XV, 11, 1; 14, 4; XVI, 10, 15.

वाचस्पति IX, 26, 2.
 वाचःस्तोम XV, 11, 1. 8.
 वाज (1.) XV, 1, 3. 4; (2.) XV, 1. 12.
 वाजपेथ XIV, 42, 4. 5; XV, 1, 1. 12. 14. 17; 2, 3. 7. 10. 13. 20. 24. 28; 4, 1. 3; XVI, 15, 6; 17, 1.
 वाजवन्त VI, 9, 13.
 वाजिन (plur.) III, 8, 20.
 वाजिन III, 9, 7; 13, 28; 15, 23; 18, 11; XIV, 10, 7.
 वात्स्य XVI, 11, 19.
 वादन XVII, 3, 14.
 वादिनी XVII, 3, 10.
 वामदेव्य VII, 22, 1; X, 12, 4; 13, 11; XV, 7, 3; XVI, 21, 11. 14.
 वायव्य III, 18, 3; IX, 23, 2. 6. 7. 11; XI, 7, 3; XVII, 8, 5;
 वायव्या XIV, 56, 11.
 वायव्यैन्द्रवायवे XI, 7, 3.
 वायु XIII, 5, 22.
 वारण IV, 16, 3.
 वारुण XIV, 7, 3; 13, 7; वारुणी III, 14, 4. 19; VIII, 11, 1.
 वारुणप्रघासिक III, 15, 17.
 वारुणमारुतौ XIV, 10, 9.
 वार्त्राक्ष I, 8, 1; 16, 12; II, 5, 12.
 वार्षिक IX, 27, 1.
 वालखिल्य XII, 6, 12; 7, 1. 5; 8, 2. 3; 11, 5; XVIII, 10, 11.
 वावाता XVI, 1, 7; 4, 2.
 वाश वाश्येत III, 20, 1; वाश्यमान XIII, 2, 3.
 वाश XVI, 11, 22.
 वासन्तिक IX, 27, 1.
 वासम् II, 3, 22; XIV, 15, 4; 16, 9; VII, 18, 3; XV, 3, 13; 17

(p. 188, 14); XVI, 3, 25.
 वासिष्ठ XI, 13, 7; XVI, 11, 13.
 वासुक XVII, 9, 5.
 वास्तोष्पतीय II, 16, 1.
 विंशति IV, 15, 15. 20; XIV, 61, 6; XVIII, 8, 6; 9, 3; 10, 4.
 विंशतिपद XII, 17, 3.
 विंशतिपशु XVI, 15, 17.
 विंशतिरात्र XIII, 16, 2.
 विंशतिशत XI, 13, 6; XIV, 9, 8. 9.
 विशत्यक्षर IX, 6, 1.
 विकर्ण XII, 9, 14. 15.
 विकर्तन IV, 19, 7.
 विकर्ष XIII, 1, 7.
 विकल्प V, 9, 2; VII, 7, 6; 10, 8; VIII, 4, 4.
 विकल्पभूत I, 16, 14.
 विकार I, 15, 6; 16, 11; II, 6, 8; 8, 8. 16. 22; III, 10, 7; IV, 6, 8; 7, 11; 21, 7; VI, 1, 4; IX, 1, 2; 20, 4; X, 2, 7; 3, 14; 4, 14; 5, 23; 6, 18; 8, 14; 9, 16; 10, 7; 11, 8; 13, 18; XI, 1, 2; XII, 3, 1; 8, 5; 10, 1; XIII, 19, 19; XIV, 1, 1; XVI, 4, 6; 17, 8. (Cf. अमावास्याविकार। अर्यविकार। देवताविकार पृष्ठ्यविकार। पौर्णमासीविकार। शब्दविकार। स्तोमविकार)
 विक्रिध XVI, 18, 18.
 विक्राम IV, 12, 10.
 विघन XIV, 39, 8.
 विचतुर XVIII, 23, 12.
 विचिन्वती IV, 19, 8.
 विततवरूय XVII, 5, 1.
 वित्त IV, 16, 10.
 1. विद् वेद (1. and 3rd. sg.) XIV, 12, 2; 32, 1; 51, 1; XVI, 23,

6; 29, 11; 30, 13; वेत्य XVI,
29, 7; विद्यसि XV, 27 (p. 195,
17); विदुः XV, 17 (p. 189, 2);
विद्यात् XVII, 5, 4; विद्वंस् X,
14, 8; 15, 8, etc. in एवंविद्वंस्;
19, 2; 20, 2; वेद्येत IV, 21, 25.
2. विद् विन्दति XV, 19 (p. 191, 5
ff.); विन्दते XV, 17 (p. 188, 4.
6); विविदुः XV, 21 (p. 192, 4.
7); विद्यते I, 2, 20; VI, 1, 4; 13,
13; XI, 1, 5; विद्येत XVII, 1,
5. 18; 5, 4; विद्यमान III, 20, 7.
(Cf. अविद्यमान)

विदूर I, 1, 25.

विद्या XV, 27 (p. 195, 17). (Cf.

असुर° । रक्षो° । सर्प°)

विधा XIV, 41, 1; 42, 1. (Cf.

एवंविध । एकविध । द्विविध etc. ।

पुरुषविध)

विध्यपराध III, 19, 1.

विनशन XIII, 29, 1.

विनुत्ति XIV, 38, 1. 2. 4.

विनुत्त्यभिभूती XIV, 8, 12; 38, 1;

XV, 11, 10.

विप् वेपमान XIII, 2, 2.

विपर्यय IV, 6, 3.

विपर्यास V, 11, 9. 14; VIII, 12, 2;

XIII, 1, 9. (Cf. कर्मविपर्यास ।

अस् + विपरि)

विपुथु XIV, 72, 3.

विप्रतिषेध in अविप्रतिषेध । कल्प-

विप्रतिषेध.

विप्रयोग VII, 26, 6.

विप्रुष VIII, 15, 7.

विभक्ति II, 5, 20.

विमव I, 16, 5; V, 19, 2.

विभुमन्त VI, 9, 13.

विमथितु XIII, 3, 4.

विमार्जन in मुखविमार्जन IV, 21,
21; VIII, 9, 8.

विमृध् III, 1, 1.

विमथ VII, 19, 23; VIII, 7, 19.

विराज् II, 2, 15; III, 12, 11; 13,

23; V, 3, 5; VII, 27, 5 (पूर्वा).

6 (उत्तरा); IX, 20, 33; XIV, 25,

1. 3. 4 (यज्ञकतु); 26, 3; 27, 7.

8; 28, 5; XV, 1, 35; XVI, 29,

2. 13. (Cf. त्रिष्टुद्विराजोः)

विराट्स्वराज् XIV, 30, 1.

विवाचन (?) XV, 27 (p. 195, 15).

विवाह XV, 17 (p. 188, 14).

विविचि III, 4, 4.

विविध XIV, 28, 11.

विवृत्तिप्रत्यय XII, 13, 6.

विवृधि in सूक्तविवृधि VII, 19, 20.

1. विश् + उप विशति V, 9, 27;

14, 21. 24; VI, 7, 10; 13, 4;

XVII, 11, 2; विशतः V, 19, 1;

विशन्ति IV, 16, 2; VII, 14, 12;

विशेत् III, 20, 2; XVI, 22, 23;

विष्ट XIII, 2, 5; विश्व I, 5, 8;

6, 9; II, 11, 5; IV, 6, 9; 13, 1;

V, 10, 16; 14, 6; 15, 10; VI,

8, 4; VII, 6, 1; 7, 3; VIII, 11,

15; IX, 25, 1; X, 1, 13; 7, 10;

13, 26; XVI, 17, 4; XVII, 11,

4; 13, 12; XVIII, 24, 19;

+ उपोप (उप उप) V, 9, 4; VIII,

5, 3; 9, 2.

+ समुप X, 21, 14.

+ प्र विशति XV, 17 (p. 188,

16); XVII, 13, 11.

+ सम् XVI, 1, 7.

2. विश् XIV, 33, 15; XV, 16,

17; XVI, 2, 2. 5. 8. 11. 14.

17. 20. 23. 26. 29. 33.

विशास्तु XV, 21 (p. 192, 7).

विशाख (f. विशाखी) XVI, 1, 15;
10, 6.

विशाखरूप XVI, 9, 25; 14, 19; 15,
17.

विशोक XV, 17 (p. 188, 22).

विश्व XIV, 42, 16. (Cf. विश्वे देवाः)

विश्वकर्मन् XVI, 16, 2.

विश्वजिच्छल्प XII, 8, 1. 5; 9, 5.

विश्वजित् X, 8, 23; XI, 15, 1. 10;

XII, 2, 12. 23; 6, 7. 8; 27, 4;

XIII, 13, 1; 17, 1. 3; 19, 11;

21, 7; XIV, 8, 9; 13, 13; 38,

8; 42, 16; XV, 6, 8; 7, 9; XVI,

9, 11; 15, 13. 14; 23, 24; 24,

18. 20; 25, 5; 26, 5. 9; 27, 4.

6; 28, 3; 29, 17; 30, 7. (Cf.

अभिजिद्विश्वजितौ)

विश्वजिद्विश्वजितौ XIII, 29, 25; XV,
11, 12.

विश्वदेव्यावन्तु VI, 9, 13.

विश्वसृज् XIII, 28, 8; XIV, 72, 1.

विश्वामित्र XV, 21 (p. 192, 3); 24
(p. 193, 16 ff.); 26 (p. 195,
11).

विश्वे देवाः IX, 27, 1; 28, 17; XIV,
33, 18; 60, 1; 70, 1; XV, 22
(p. 192, 20 ff.).

विषमर्च VII, 19, 17.

विषय XIII, 5, 1. (Cf. चक्षुर्विषय)

विषुवन्तु XI, 13, 1; XII, 6, 7;
9, 8. 12. 17; 11, 12; 27, 4;
XIII, 16, 4; 17, 3; 23, 3. 8;
25, 5; XV, 2, 26. 27; 3, 10;
XVI, 26, 5; XVII, 8, 6.

विष्णु I, 7, 6; 14, 10; IX, 28, 8;

शिपिविह XIII, 2, 2; XV, 14, 4.

विष्णुकर्म IV, 11, 6.

विष्णुभ्यङ्ग XII, 6, 14; 7, 1. 7; 8, 2;
XIV, 71, 4.

विष्णुपत्नी IX, 27, 1.

विष्वक् XIV, 38, 2. 3.

विसंस्थितसंचर VI, 13, 7; VII, 7,
4.

विसर्ग II, 14, 9; IV, 7, 2. 3.

विसर्जन II, 13, 7.

विसर्जनीय I, 2, 9.

विसृष्ट्वाच् XVII, 17, 3.

विहस्य IV, 2, 7. 13; XIII, 5, 17.

विहार III, 4, 2.

वी see व्ये

वीणा XVII, 3, 1. 9; 14, 8. (Cf.
काण्डवीणा)

वीणागणगिन् XVI, 1, 25.

वीति (अग्नि) III, 4, 3.

वीर V, 9, 19; XV, 27 (p. 195,
16); XVI, 23, 6. 14.

वीरकाम V, 9, 19.

वीरवन्तु XV, 27 (p. 195, 13. 14).

वृ वृणीते V, 1, 1; अवृणीथाः XV,
24 (p. 194, 3); वृत्त V, 1, 10.

+ प्र वृत्त I, 6, 2.

वृक्ष IV, 14, 14.

वृक्ष XVII, 1, 18.

वृत् वर्तते III, 8, 5; वर्तते XIV, 40,
17; वृत्त III, 4, 2.

+ अनु वर्तयति III, 16, 12.

+ अप in अनपवृत्त XIII, 4, 1.

+ आ वर्तते III, 20, 15; VI,
9, 4; 11, 16; वर्तते XIII,

19, 12; वर्तते XV, 1, 25;

वर्तयन्तु V, 10, 26; वृत्त

VI, 7, 3; XI, 14, 37;

XII, 2, 25; XIII, 16, 4;

17, 3; 18, 3; 23, 4; XIV,

38, 2. 5. (Cf. आवृत्तस्तोमः

- वृत् IV, 13, 1; वर्तयन्त्
see अनावर्तयन्त्)
- + अन्वा वृत् I, 6, 5; IV, 13, 10; VI, 7, 10.
- + अन्वा वर्तते VII, 4, 16; वर्तम् XV, 11, 5.
- + पर्या II, 9, 14; IV, 4, 12; VI, 7, 10.
- + प्रतिपर्या IV, 4, 14.
- + व्या वर्तेत I, 1, 8; cf. अन्वा-वर्तमान VI, 13, 11.
- + नि वर्तेरन् XIII, 24, 17; वर्तयति IX, 1, 3.
- + परि वर्तमान XVII, 15, 4.
- + प्र वर्तमान V, 13, 2; वृत् III, 2, 1; 3, 1; XIII, 3, 1; XVI, 18, 8.
- + सम् in असंवर्तमान.
- वृत्ति in पञ्चालपदवृत्ति XII, 13, 6.
- वृत्रहन् III, 3, 2.
- वृद्धद्युम्न (आमिप्रतारिण) XV, 16, 10.
- वृध् वर्धयेयुः IV, 15, 7; अवीवृधत् ।
अवीवृधन्त (विकार) VI, 1, 5.
- + वि वर्धते XIII, 14, 10; वर्धेरन् V, 11, 13; वर्धयेयुः XVI, 20, 9.
- वृधन्वन्त् I, 8, 2; 16, 3; V, 18, 6.
- वृन्त in पलाशवृन्त IV, 15, 9.
- वृष् + अव वृष्ट XIII, 12, 10.
- वृषण IV, 15, 16.
- वृषाकपि XII, 6, 13; 7, 1. 6; 8, 2; 13, 1; 24, 3; 26, 10.
- वृष्टि XIV, 35, 1.
- वृष्टिकाम XIV, 35, 1.
- वृष्णि XV, 1, 21.
- वे + उप ऊत XIV, 22, 20 in उपोतपरुष
- + प्र वयन्ति XVII, 3, 7.
- + संप्र वयेत् XVI, 7, 15; 14, 4.
- + वि वयन्ति XVII, 2, 9.
- वेणुयवी v. l., see वैणुयवी
- वेतसशाखा XVII, 3, 10.
- वेद (1.) I, 15, 9. 10. 11. 13; III, 14, 18; VIII, 12, 9. (2.) XV, 16, 6; 27 (p. 195, 21); XVI, 2, 3. 6. 9. 12. (आङ्गिरस) 15. 18. 21. 24. 27. 30. 31. (Cf. अथर्व-वेद । इतिहासवेद । ऋचोवेद । पुराणवेद । यजुर्वेद । सामवेद)
- वेदयोक्त्रे I, 15, 11.
- वेदशेष I, 15, 16.
- वेदि III, 13, 16; 14, 15; 16, 17; IV, 8, 2; 12, 1; XIV, 40, 6; XVII, 15, 4; XVIII, 24, 19.
- वेदिश्रोणि XIII, 11, 2.
- वेद्यस XVII, 15, 2.
- वेद्यन्तसंमित I, 4, 2.
- वेला XVII, 15, 9. (Cf. अक्षवेला । प्रातरनुवाकवेला । ब्रह्मवेला)
- वेष्ट् + परि वेष्ट्च IV, 15, 22; VII, 15, 2.
- वै XIV, 2, 8. 11 etc., ह वै XIV, 40, 1; 57, 20; XV, 16, 17; अह वै XIV, 50, 1; यद्यु वै XVIII, 23, 6. 9; वा उ XVI, 29, 7.
- वैणुयवी III, 12, 2.
- वैतानवर्जम् IV, 15, 6.
- वैददश्चि XVI, 11, 8.
- वैदेह XVI, 9, 11; 29, 6.
- वैद्युत III, 4, 7.
- वैधस XV, 17.
- वैपश्यत XVI, 2, 25.
- वैभीदक XIV, 22, 15.
- वैमृष III, 1, 7.
- वैगाघ्रपरिच्छद XIV, 33, 20.
- वैराज IX, 27, 1; X, 5, 9. 15; XI,

15, 6; XII, 13, 2; XV, 1, 32;
 XVI, 23, 19; XV, 17, 6.
 (Cf. अक्षरवैराज)
 वैराजगर्भ XV, 7, 2.
 वैराजन्यद्वय XII, 13, 4; 26, 11.
 वैराजपृष्ठ X, 5, 1; XVI, 23, 20.
 वैराज्य XIV, 30, 1.
 वैरूप IX, 27, 1; X, 4, 9; XII, 6,
 10; XVI, 23, 20.
 वैरूपगर्भ XV, 7, 4.
 वैरूपपृष्ठ X, 4, 1; XVI, 23, 19.
 वैवस्वत XVI, 2, 1, 4.
 वैश्य I, 1, 3; II, 1, 3; 3, 7; XVI,
 17, 3.
 वैश्रवण XVI, 2, 16.
 वैश्वकर्म्मण III, 15, 18, 20; XVIII,
 21, 10; °णी XIV, 8, 6.
 वैश्वदेव II, 3, 7; III, 11, 11; 12, 3;
 13, 5; 14, 21; 18, 12, 20; VI,
 10, 6; VII, 5, 21; VIII, 3, 8,
 16; 7, 10, 19; 14, 6; X, 2, 7,
 8; 3, 11, 14; 4, 14; 5, 23; 6,
 18; 8, 10, 14, 17; 9, 15, 16;
 10, 7; 11, 8; 13, 17, 18; XI,
 4, 10; 5, 6; 6, 7; 7, 10; 9, 7,
 9; 10, 5; 12, 13; 13, 16; 14,
 33; 15, 8; XIII, 5, 17; XIV,
 6, 1, 2; 7, 1; 9, 4; 10, 3; 56,
 6, 10; XVI, 7, 6; XVII, 8, 9;
 XVIII, 10, 12; 22, 2, 7, 10;
 वैश्वदेवी III, 13, 10; VII, 10, 6;
 XIV, 57, 8; XV, 14, 13. (Cf.
 मरुत्वतीयवैश्वदेवयोः)
 वैश्वदेवद्यावापृथिवीयौ III, 12, 10.
 वैश्वदेवबार्हस्पत्यौ IX, 24, 7.
 वैश्वदेवमारुते XI, 2, 8.
 वैश्वदेवसूक्त XIII, 19, 13.
 वैश्वदेवस्तुतु XIV, 60, 1; XVI, 15,

3; 29, 15.
 वैश्वदेवाग्निमारुतयोः VIII, 7, 3; XIV,
 3, 12; XVI, 8, 16.
 वैश्वदेवाभिध्याहार XIV, 60, 3.
 वैश्वदेविक III, 14, 3; 18, 2.
 वैश्वमनस XI, 6, 1.
 वैश्वानर (1.) II, 5, 2; III, 3, 2; IX,
 25, 2; 27, 1. (2.) (sacrifice)
 XVI, 23, 22, 25; 24, 19; 25,
 3; 26, 3, 5, 10; 27, 5; 28, 3;
 29, 5, 15, 16; 30, 5.
 वैश्वानरीय VIII, 6, 2; IX, 23, 8;
 24, 2; XI, 2, 10; 7, 11; 14,
 34; XVIII, 23, 2.
 वैश्वानरीयपार्जन्या इष्टि III, 13, 3.
 वैश्वामित्र XV, 24 (p. 193, 18); 26
 (p. 195, 6); 27 (p. 195, 18).
 वैषुवत XIV, 20, 3.
 वैष्णव I, 3, 13, 18; 8, 8; VI, 11,
 5; IX, 24, 7; XVI, 2, 10; वैष्णवी
 V, 10, 1; 17, 13; VIII, 13, 1.
 वैष्णवद्वितीय II, 3, 14.
 वैश्वर्य XII, 16, 2; 17, 2.
 व्यक्त see अव्यक्त
 व्यञ्जन I, 2, 12; XIII, 1, 8. (Cf.
 आदिव्यञ्जन)
 व्यत्यासम् see अस्
 व्यथ् व्यथेत XVII, 10, 15; व्यथेयाताम्
 XVII, 10, 9.
 व्यध् विध्यति XVII, 15, 4; विद्ध see
 अविद्ध
 + अति विध्यन्ति XVII, 3, 6;
 विध्येत् XVII, 5, 7; 15, 5.
 व्यर्ण XIII, 29, 28.
 व्यवप्राहम् Cf. गृह
 व्यवस्था (v. 1. व्यवस्त) XVI, 7, 10.
 (Cf. अव्यवस्थ)
 व्यवेत II, 15, 6.

व्यष्टि XVI, 1, 1.

व्या see द्ये

व्याधित in उदरव्याधित XIV, 27, 2.

व्याधिप्लाय III, 4, 8.

व्यायाम in परोद्विषायाम

व्याहृति X, 21, 15.

व्युष्टि XV, 16, 4.

व्यूह X, 2, 2; 3, 2; 4, 2; 5, 2; 6, 2.

व्यूहच्छन्दस् XIII, 21, 8; XVI, 30, 3.

व्ये + परि व्ययति XVII, 10, 10;

वीयमान V, 15, 4. (Cf. अपरिवी-
यमाण)

व्योमन् (1.) व्योमन् (loc.) XV, 17
(p. 188, 15). (2.) XIV, 24, 1.

व्रज् व्रजन्ति IV, 6, 12; व्रजेयुः V,
6, 5.

+ आ व्रजेयुः XIII, 14, 6.

+ प्र व्रजेत् XVI, 16, 1; व्रजन्तु V,
10, 14.

व्रत II, 3, 26; 13, 7; III, 9, 4; IV,
15, 6; XIV, 14, 1. (Cf. अन्तराल-
व्रत । आदित्यव्रत । दीक्षितव्रत ।
सत्यव्रत)

व्रतपति II, 4, 6; III, 4, 11.

व्रतभृत् III, 4, 12.

व्रतय् व्रतयन्ति VII, 7, 8; व्रतयेत्
XIV, 16, 3.

व्रतश्रपण VI, 12, 27.

व्रतापवर्ग IV, 16, 1.

व्रत्य IV, 1, 1.

व्रत्यवेला III, 4, 10.

वृश्च + आ वृश्च्यते XIV, 57, 20.

+ सम् वृश्चम् XVI, 15, 11.

व्रात्यस्तोम XIV, 69, 1. 2; 73, 1.

व्रीहि IV, 3, 4. 6.

व्रीहियवाः III, 12, 3.

श

शंयोर्वाक I, 14, 21; III, 8, 20.

शंयोस् V, 20, 7.

शंयन्त I, 15, 8; III, 17, 9; V, 5,
7; VIII, 7, 21.

शंसु शंसन्ति VII, 19, 5. 23; 21, 2;

X, 8, 14; XI, 15, 10; XII, 7,
6; XIV, 33, 16; XVIII, 1, 12.

19. 22. 23; 2, 1; 3, 1; 5, 10;

6, 1; 7, 1; 9, 1. 7; 10, 1; 11, 1;

13, 1; 14, 1. 6; 15, 1; 16, 1;

17, 1; 18, 1; 19, 1. 10; 22, 7;

शंसन्ति VII, 10, 2; XI, 3, 2;

XII, 2, 24; 7, 1; 8, 4; XV, 7,

9; शंसेत् VII, 10, 8; 20, 10; IX,

20, 1; X, 1, 20; XI, 14, 2; XII,

3, 20; XV, 7, 6. 7; XVI, 20,

10; XVIII, 2, 2. 4; शंसेयुः XIII,

10, 5; शंसिष्यामि XVII, 4, 3;

शंसिष्यन्तु VII, 9, 1; शस्त XI, 2,

14; XVII, 10, 3. 17; XVIII,

14, 9; 21, 1. (Cf. त्रिःशस्त) शस्त्वा

VII, 9, 6; 10, 9; 19, 8. 15. 17.

19. 25; 25, 6. 13; IX, 3, 4; 5,

2; 8, 3; 20, 12; X, 8, 14; 13,

11; XI, 2, 5. 13; 3, 2; 11, 10;

12, 2; 14, 10. 26; 15, 6; XII,

6, 18; 7, 5; 8, 2; 13, 1. 7; 26,

10; XIII, 10, 5; XV, 7, 9;

XVI, 8, 5. 16; XVII, 8, 2; 9,

5; XVIII, 1, 23; 2, 7; 3, 3; 4,

2. 5. 6. 7. 9; 5, 2. 6. 8. 11; 6,

6; 9, 3. 5. 6. 8; 11, 4; 13, 11;

22, 7; शंसन् XVIII, 16, 2 (Cf.

गायत्रीशंसम् । जगतीशंसम् ।

निविच्छंसम् । पङ्क्तिशंसम्). Cf.

शस्य.

+ अति शंसन्ति XII, 2, 10; शंसेत्

- XIII, 7, 3; 8, 3; 9, 3; 10, 2; 12, 5.
- + अन्तु शंसति IX, 25, 1; शंसिन् VII, 21, 6; X, 9, 14; XVIII, 23, 13.
- + सम् शंसति X, 13, 10. 15; XI, 12, 8; शंसिन् XVI, 7, 13; 14, 2; शस्येत् XVII, 9, 6 (!; the form is probably incorrect; we should expect शंसिन् शंसयेत् or शस्य); शस्य XI, 2, 13.
- + उपसम् शंसति XVII, 8, 2; शस्य XI, 14, 15; XII, 11, 13; XV, 3, 11.
- शक् शक्नुयात् VII, 6, 8.
- शकट IV, 14, 33; V, 6, 1. 4.
- शकल VIII, 8, 11. (Cf. हिरण्यशकल)
- शक्य I, 17, 8.
- शत IV, 15, 13. 18; VI, 6, 18; VII, 17, 17; IX, 20, 10; X, 12, 14; XI, 13, 6; XIII, 29, 16; XIV, 80, 2; XV, 3, 12; 11, 2; 14, 9; 16, 19; 17; 20; 21; 24 (शता nom. plur. p. 194, 6); 27; XVI, 1, 16; 4, 5; 22, 15. (Cf. त्रिदृष्टत । दशशत । विशति-शत । सप्तविंशतिशत)
- शततन्त्री XVII, 3, 1. 9.
- शतमान° II, 3, 22.
- शतरात्र XIII, 18, 4.
- शतवल XIV, 32, 5. 9.
- शतसंबत्सर XIII, 28, 7.
- शताश्व (सहस्र) XIV, 28, 13; XVI, 10, 9.
- शंतातीयाः XVI, 13, 6.
- शंनोदेवीयाः IV, 11, 6; 21, 19; VIII, 9, 7.
- शवर XV, 26 (p. 195, 6).
- शब्द I, 1, 30; III, 20, 11. (Cf. अग्निशब्द । बृहच्छब्द । स्वधाशब्द)
- शब्दविकार VI, 1, 3. 5.
- शम् + सम् शमयेमहि अशमयन् XIV, 29, 1.
- शमीमय IV, 16, 3.
- शम्पा IV, 16, 3; XIII, 29, 2.
- शम्पापरास XIII, 29, 29.
- शठ्या in अधःशठ्या IV, 15, 6.
- शरण XV, 17 (p. 188, 14).
- शरद् II, 1, 4; XIV, 62, 3; XV, 1, 1; XVI, 9, 30.
- शरभ XVI, 3, 14; 12, 13.
- शरमय XIV, 22, 13.
- शराव in सप्तदशशराव XV, 2, 12.
- शरीर IV, 15, 8. 9.
- शरेणीका XVII, 3, 11.
- शर्व IV, 19, 1; शर्वाणी IV, 19, 5.
- शल VI, 1, 6.
- शललीपिशङ्ग XVI, 28, 4.
- शवचमू XIV, 22, 19.
- शवनभ्य XIV, 22, 18.
- शस् + वि शसिष्यामि । शसिष्यन्ति XV, 21 (p. 192, 8. 10); शिशा-सिपत् XV, 25 (p. 194, 11).
- शस्त्र VII, 9, 1; 10, 1; 25, 1; VIII, 7, 19; IX, 1, 8; 20, 5; XI, 3, 1; XII, 2, 3; 3, 17; 9, 1; 27, 1; XIII, 20, 6; XIV, 2, 10; 3, 2. 13; 4, 6; 6, 4; 8, 7. 9; 13, 14; 19, 2; 22, 24. 26; 38, 8; 40, 4; 70, 2; 72, 4; XV, 4, 7; 5, 3. 6; 9, 3; XVI, 8, 26; 23, 15; 24, 12; 29, 12; XVII, 8, 12; XVIII, 23, 5. 8. 12. (Cf. अन्तः-शस्त्रम् । ऐकाहिकशस्त्र । तुचकलुस-शस्त्र । दिष्टशस्त्र)

शस्त्रयाज्याः VII, 9, 7.

शस्त्रादौ VII, 19, 6; VIII, 3, 5.

शस्त्रानुवचनयोः VI, 1, 25.

शा see शो

शस्य in परिमितशस्य VII, 21, 7.

शाक्तच XIII, 28, 6.

शाकर IX, 27, 1.

शाकरगर्भ XV, 7, 3.

शाकरपृष्ठ X, 6, 1.

शाखा in पलाशशाखा IV, 14, 7; 17, 5, 9; X, 21, 7; and in वेतसशाख XVII, 3, 10.

शामित्र VI, 12, 9; XIII, 3, 5.

शारद IX, 27, 1.

शाला V, 6, 4; 9, 4; 14, 5; 20, 8; VII, 14, 11; X, 21, 10; XVII, 13, 8. (Cf. पत्नीशाल)

शालामुखीय V, 14, 6; VI, 12, 25; X, 7, 10.

शास् + आ शास्ते IV, 3, 7.

शास XV, 25 (p. 194, 11).

शासहस्त XV, 24 (p. 194, 2).

शिलर XIV, 22, 9.

शिपिविष्ट (विष्णु) III, 2, 2; XV, 14, 4.

शिरस् IV, 14, 25; 15, 11; VII, 5, 4. (Cf. प्रत्यक्शिरस् । प्राक्शिरस्)

शिल्प XII, 3, 15; 9, 4. 5. (Cf. प्रतिशिल्प । विश्वजिच्छिल्प)

शिशिर II, 1, 5; XVI, 9, 32.

शिश्र IV, 15, 17.

शिष् शिष्ट IX, 5, 13; शिष्टा VIII, 3, 16.

+ उद् in उच्छिष्टदान IV, 21, 16; हविरुच्छिष्टाशन III, 8, 13.

+ परि शिष्यते XV, 27 (p. 196, 6); XVI, 22, 18; शिष्ट

IX, 5, 8; X, 8, 14; XVII, 14, 4; 15, 9; 17, 5; XVIII, 10, 2. 6; 20, 5; शिष्य V, 9, 25; VII, 19, 22; IX, 6, 16; X, 8, 14; XI, 14, 12; XII, 11, 12; XIII, 3, 22; XV, 3, 30; XVIII, 20, 6.

शी शेते III, 13, 30; XV, 19 (p. 190, 13); शेते XV, 19 (p. 191, 1); शयीत XVI, 1, 8; शयान XV, 19 (p. 190, 17).

+ उप शेते XIV, 22, 10. 12.

शीर्षच्छिद् in क्षुरवपिशोर्षच्छिद्दौ XIV, 22, 4.

शीर्षण्य XVII, 2, 8; 14, 1; XVIII, 2, 1.

शीर्षन् XVII, 10, 7.

शुकस्तोम XIV, 20, 1.

शुक्ल XVI, 18, 18.

शुचि III, 4, 6; XIV, 2, 14. 19.

शुद्ध I, 1, 19; VII, 15, 18.

शुद्धपक्ष II, 1, 8; IV, 17, 3; V, 2, 4; X, 1, 1.

शुनक I, 7, 8.

शुनःपुच्छ XV, 20 (p. 191, 15).

शुनःशेष XV, 20 (p. 191, 15 ff.); XVI, 11, 2.

शुनासीर्य III, 18, 1. 3. 17. 20.

शुनासीरीय XIV, 9, 1. 2. 7; XV, 12. 10. (Cf. साहेन्द्रशुनासीरीयौ)

शुनोलाङ्गूल XV, 20 (p. 191, 15).

शुश्रुवंस् II, 6, 5.

शुष्क I, 6, 6. (Cf. अशुष्क)

शुष्कभुङ्गारीय XVII, 7, 13.

शूद्र II, 8, 3; XIV, 33, 19; XV, 24 (p. 194, 2).

शूद्रायौ XVII, 6, 1.

शूर्प IV, 3, 2, 5.

शूर्पशकटे IV, 14, 33.

शूल in हृदयशूल VIII, 12, 11;

हृदयशूलान्त VI, 1, 21; XIV, 10, 8; XVIII, 24, 25.

शूलगव IV, 17, 2.

शृत XIII, 6, 3.

शेष III, 20, 7; IV, 2, 8; VII, 3, 1; 4, 17; 12, 2; 13, 2; IX, 7, 3; 10, 2; 14, 2; 15, 2; 17, 2. (Cf.

अशेष । उदकशेष । ऐन्द्रवायवशेष । द्विदेवत्यशेष । पक्षशेष । वेदशेष । सूक्तशेष)

शेषभूत VI, 1, 8.

शेषवन्त III, 20, 15.

शेषाभाव III, 20, 8.

शैशिर IX, 27, 1.

शो + नि श्यान XV, 21 (p. 192, 9).

शोभन XVI, 2, 8, 11.

शौद्र XV, 24 (p. 194, 23).

शौनक (इन्द्रोत्त) XVI, 7, 7; 8, 27.

शौनकयज्ञ III, 10, 7.

शौनःशेष XV, 27 (p. 195, 22; 196, 5); XVI, 11, 1.

श्मश्रु XV, 17 (p. 188, 12). (Cf. केशश्मश्रूणि)

श्याम XV, 1, 22; XVI, 3, 31.

श्यामाका—इष्टि III, 12, 1.

श्यावाश्च (1.) XIV, 33, 20. (2.) आर्चनानस XVI, 11, 8. (3.) XVI, 11, 7.

श्येन (1.) VI, 1, 6. (2.) XIV, 22, 4.

श्येनाजिरो XIV, 22, 4.

श्येनीपृषतीन्याम् XV, 14, 13.

श्येत VII, 23, 2. 4. 7; XV, 7, 4.

श्येतनौधसे XII, 9, 17.

अन्थ् अश्नन्ति XVII, 15, 7; XVIII, 21, 5.

अद्धा in यथाश्रद्धम् XIV, 12, 5.

अप् see आ

अपण in व्रतश्रपण VI, 12, 27.

अपणी in वपाश्रपण्यौ IV, 18, 6.

अम् आन्त XV, 19 (p. 190, 1).

अम XV, 19 (p. 191, 1).

अमण XV, 19 (p. 191, 6) cf. critical notes.

अवणा III, 14, 2.

आ अर्पयति IV, 18, 8; अर्पयित्वा III, 12, 17; IV, 3, 7; 17, 13; XIII, 3, 5. (Cf. अधोविलाशृत)

अि + अधि अयति II, 7, 10; 8, 8.

+ अपा अयति XVII, 10, 16. (v. l. उपा)

+ उद् अयन्ति XIV, 10, 10; श्रीयमाण V, 15, 3; अित VI, 9, 9.

+ उपनि अित V, 13, 5.

+ परि श्रीयमाण V, 13, 7; अित III, 16, 16; अित्य XVIII, 24, 19.

1. श्री श्रीणीयात् XIII, 6, 3.

2. श्री XIV, 25, 4; XV, 19 (p. 190, 7; 191, 11); 25 (p. 194, 20); XVI, 29, 7; 30, 13.

श्रु शृणोतन XV, 26 (p. 195, 1); शुश्राव XV, 18 (p. 190, 4); शुश्रुम XV, 19 (p. 190, 7); शुश्रुवंस् II, 6, 5; अयते I, 16, 7; VII, 8, 6; श्रूयमाण IX, 1, 3; श्रुत XV, 24 (p. 193, 21); श्रुत्वा VII, 15, 2; VIII, 15, 6.

+ प्रति शृणोति V, 1, 10; X, 13, 27; XVI, 1, 23; 18, 2.

श्रुतकाम XV, 10, 4.

श्रुतसेन XVI, 9, 4.
 श्रयंस् XV, 20 (p. 191, 22).
 श्रेष्ठ XV, 25 (p. 194, 17).
 श्रेष्ठच XV, 11, 1; 12, 1; 27 (p. 195, 19); XVI, 15, 1.
 श्रोणि in वेदिश्रोणि XIII, 11, 2.
 श्रोणिदेश IV, 12, 1.
 श्रोत्र IV, 7, 13; VI, 1, 6.
 श्रोत्रिय V, 9, 2; XV, 14, 8; XVI, 2, 29. (Cf. उभयतःश्रोत्रिय)
 श्वशुर IV, 21, 1.
 श्वस् I, 3, 6; XIV, 40, 1.
 श्वसन IV, 19, 8.
 श्वःस्तोत्रिय XII, 2, 1. 6; 9, 8; XIII, 24, 18.
 श्वापद II, 6, 13,
 श्वेत III, 18, 8.
 श्वेतकेतु XVI, 29, 7.
 श्वेतपुष्प XIII, 6, 3.
 श्वेताश्व XIV, 20, 2; 34, 2.

ष

षकार I, 2, 14.
 षट्चत्वारिंशत् XII, 2, 22.
 षट्त्रिंशत् VI, 6, 2; XIII, 29, 2; XVIII, 12, 7.
 षट्त्रिंशत्संवत्सर XIII, 28, 6.
 षट्त्रिंशत्सहस्र XIV, 15, 6.
 षट्त्रिंशत्सोम XIV, 15, 2.
 षट्त्रिंशदक्षर XIV, 15, 3.
 षट्पद VII, 10, 6; 26, 8.
 षट्प्रगाथ XII, 9, 9.
 षलर्च XVIII, 23, 7 (and Comm. on IV, 2, 8).
 षलह X, 1, 7; XI, 4, 1; XIII, 16, 5; XVI, 28, 3; 29, 16.
 षलहार्ये XIII, 15, 9.
 षलृच XII, 2, 18.

षड्दोत् X. 17, 1. 2.
 षल्त्रात्र XVI, 25, 1. 7.
 षड्विंशति VI, 1, 10; 4, 1.
 षड्विध XVI, 25, 1. 2. 7.
 षण्मास्य XV, 12, 9.
 षष् I, 4, 16; II, 3, 20; 11, 2; III, 13, 26; IV, 15, 16; 19, 7; 21, 1; VII, 19, 15; 27, 13. 26; XII, 6, 12; 12, 2; 21, 1; XIII, 7, 5; 15, 9; XIV, 38, 2. 5; 52, 13; 56, 10; XV, 5, 9; XVI, 9, 27; 25, 2; XVII, 4, 4; XVIII, 8, 5. 15; 10, 6. 11; 13, 2; 15, 5; 17, 3; 18, 9; 23, 7.
 षष्टिशतानि (श्रीणि) IV, 15, 9. 21; VI, 6, 17; XIII, 10, 11.
 षष्ठ X, 7, 1; 13, 17; XI, 2, 9; 6, 6; 9, 1. 9; 14, 32; 15, 7; XII, 2, 24; 3, 13; 4, 17; 5, 16; 6, 7; 7, 2; 9, 5; 10, 2; 11, 1. 15; 12, 11; 25, 2; 26, 9. 19; XIII, 21, 5; XV, 2, 22. 23; 8, 5; 19 (p. 191, 7); XVI, 2, 16; 11, 16; 14, 9. 10; 15, 6; 21, 32; 24, 14; 25, 5; षष्ठी VII, 15, 9. (Cf. चतुर्थषष्ठयोः)
 षष्ठाङ्गिक XII, 7, 3; XV, 8, 4.
 षष्ठीप्रभृति VII, 15, 9.
 षोलश XV, 12, 14; XVI, 21, 5.
 षोलशकल XV, 12, 15; XVI, 14, 16.
 षोलशन् XIV, 61, 5.
 षोलशाक्षर X, 8, 11; 13, 8.
 षोलशिग्रह IX, 5, 1.
 षोलशिन् VIII, 7, 4; IX, 1, 9. 10; XIV, 42, 5; XV, 3, 4; 5, 1.
 षोलशिप्रभृति VIII, 3, 7.
 षोलश्यन्त X, 2, 11; XVI, 14, 15.

स

संयाज in पत्नीसंयाज VIII, 9, 10;
पत्नीसंयाजान्त V, 20, 8.

संयोग I, 1, 5. (Cf. अर्थसंयोग। कर्म-
संयोग)

संवत्सर II, 2, 2; III, 8, 4; XIII,
11, 8; 23, 7; 26, 1. 2. 3; 27,
1; 28, 1. 5; 29, 27. 28. 29. 32;
XIV, 2, 13; 9, 11. 12; XV, 1,
3; 5, 11. 12. 13; 18 (p. 190,
3); 19 (p. 190, 10 ff.); XVI,
1, 4. 5. 15. 17; 9, 26; 10, 9.
11; 26, 4; XVIII, 24, 33; 26,
4. (Cf. असंवत्सर°। द्वादशसंवत्सर।
बहुसंवत्सर। शतसंवत्सर। षट्त्रिंशत्-
संवत्सर। सहस्रसंवत्सर। स्वस्ति-
संवत्सर)

संवत्सरप्रयोग III, 11, 16.

संवत्सरसत्तु XIII, 19, 18.

संवत्सरसंमित XIII, 17, 3.

संवर्ग III, 4, 5.

संव्याय in जरत्संव्याय II, 5, 27.

संसदामयन XIII, 16, 5; 20, 15.

संसर्ग II, 6, 2.

संसव XIII, 5, 1.

संसृपामिटिभिः XV, 14, 2.

संस्तव in गोसंस्तव XIV, 11, 9.

संस्था VII, 21, 4; XIII, 1, 4; 5,
18. 21; XIV, 2, 22; 13, 10;
XV, 5, 9; 22 (p. 193, 9). (Cf.

अग्निष्टोमसंस्थ। त्रिसंस्थ)

संस्थान V, 14, 2; VIII, 12, 9.

संस्थाविकृत XVI, 29, 4.

संस्पर्शन in असंस्पर्शन VII, 5, 10.

संस्थन्दिन् XVI, 18, 10.

संस्वारन्यायता I, 1, 30.

संहार्य XI, 9, 2; XIII, 27, 6.

सकाश II, 14, 5.

सकृत् II, 17, 2. 4; IV, 3, 7; 4, 2;
5, 10; 11, 5; 16, 6; 21, 13; VI,
1, 16; VII, 2, 15; 10, 9; XV,
24 (p. 194, 8); XVIII, 21, 1.

सक्षीर IV, 15, 8.

सखि XV, 17 (p. 188, 15); 19 (p.
190, 8).

सगृहपतिक XVII, 17, 4.

सगोत्र XIV, 16, 8.

सग्रह XVIII, 21, 6.

संकल्पविकृत XIV, 11, 2.

संकृति I, 7, 3.

संख्या XIII, 15, 11.

संख्यान्याय VI, 1, 11.

संघात XIII, 24, 16. (Cf. अहःसंघात
X, 1, 20; XII, 2, 1; XVI, 20,
3).

संघोषिणी IV, 19, 8.

सजनीय XIII, 5, 16; XVI, 23, 17;
XVIII, 19, 4.

सजप IX, 25, 1.

संचयन IV, 15, 6.

संचर II, 7, 15; XVII, 7, 12. (Cf.
विसंस्थितसंचर)

सञ्ज् + आ सञ्जपति XVII, 4, 2. 3.

संजनन XVIII, 24, 23.

सतोबृहती VII, 25, 3. 15; 27, 8.
19.

सत्तम XVI, 22, 27. 28.

सत्त्र XI, 1, 4; XIII, 13, 1; 14,
1. (Cf. मुनिसत्त्र। रात्रिसत्त्र।

संवत्सरसत्त्र। सर्पसत्त्र)

सत्त्रधर्म XI, 1, 6.

सत्त्राहीन VII, 15, 18; XI, 1, 1.

सत्त्रिन् XVIII, 24, 31.

सत्त्व IX, 26, 2; XVI, 1, 20.

सत्त्वप्रसव IX, 26, 2; XV, 14, 4;
XVI, 1, 17. 20.

सत्यवदन II, 3, 24; III, 13, 30.

सत्यव्रत III, 8, 11.

सत्राज XIV, 45, 1.

सत्राजित् XIV, 45, 1.

सद सन्न V, 14, 19; VIII, 2, 13;

सादयित्वा VIII, 7, 21; साद्यमान

III, 14, 11; V, 9, 4. 9; 10, 25.

+ आ सन्न III, 13, 15; IV, 8, 2.

3; V, 7, 5; 8, 2.

+ उद सन्न XVII, 6, 2.

उप सीदन्त् V, 10, 7; सादयति

II, 9, 6; साद्य II, 8, 22; 9,

3; सादम् II, 8, 12.

+ सम् साद्यमान V, 10, 32; साद्य

IV, 3, 2.

सदन in ब्रह्मसदन VI, 12, 22; होतृ-

सदन I, 6, 6; V, 10, 16.

सदश XIV, 27, 6; 28, 4.

सदस् V, 14, 2. 12; 15, 10; VI, 12,

1. 12. 24; 13, 2. 5; VII, 6, 1;

7, 3; VIII, 5, 2; X, 13, 26; 21,

10; XIII, 29, 3; XIV, 22, 9.

23; XVI, 4, 7; 13, 16; XVII,

4, 4; 12, 4. (Cf. अन्तःसदः।

बहिःसदः)

सदा III, 11, 9. 13; XII, 3, 5; 4,

3; 5, 3; 26, 5.

सदोहविधानानि XVII, 6, 3.

सद्यम् II, 2, 2.

सद्वदाज्यभाग III, 12, 4.

सद्वन्त् II, 2, 13; III, 13, 21.

सन् ससान XVI, 11, 5. 8 ff.

सनि XVI, 11, 5. 8. 11. 20. 23.

26. 29.

सनिष्पाथ XVI, 18, 14.

संतत I, 1, 23; II, 6, 12.

संतान XII, 24, 5.

संतानार्थ I, 1, 25; VI, 9, 10.

संदंशानुस्तोमौ XIV, 22, 4.

संदेह in चोदनासंदेह VI, 1, 7.

संधान I, 1, 42; VI, 1, 15.

सन्धि XVII, 4, 2. 3. (Cf. क्षिप्र-
सन्धि)

सन्धिवेला II, 14, 9.

सन्धिषामन् IX, 21, 2.

सन्ध्यक्षर I, 2, 4.

संनाह XV, 18 (p. 189, 21. 22;
190, 1).

सन्निकर्ष in देशकालसन्निकर्ष XIII,
24, 13.

संनिपात I, 16, 17.

संनिपातन I, 2, 26; XIII, 5, 1.

संनिपातप्रधानत्व III, 20, 17.

संनिवपनीया II, 22, 6.

सपत्त्र XVII, 5, 7; 15, 5.

सपलाश IV, 17, 5; XVII, 3, 10.

सपुत्रा (घोषा) VI, 6, 12.

सपुरोनुवाक्य I, 1, 22; 2, 19; XIII,
24, 18.

सप्तऋषीणाम् XVI, 26, 6.

सप्तचत्वारिंशत् XII, 2, 16.

सप्तत्रिंशद्वात्र XIII, 17, 2.

सप्तदश IX, 21, 5; 27, 1; XIV, 12,

8; 23, 2; 26, 2; 31, 2; XV, 1,

13. 14. 17. 31; 2, 13; 3, 15;

XVI, 23, 5. 9. 10. 11; 24, 3.

8; XVII, 7, 6; सप्तदशी XVIII,

14, 3. (Cf. गृहपतिसप्तदशाः)

सप्तदशन् II, 3, 17; XIII, 19, 1;

XIV, 33, 4; XV, 1, 19. 22; 3,

12. 13. 14. 17.

सप्तन् IV, 2, 9; VI, 4, 5. 11; 9, 6;

VII, 27, 13; IX, 16, 2; X, 2,

10; XII, 2, 21; XIV, 52, 2;

53, 2; 56, 4; XV, 3, 15; XVI,

26, 2; XVII, 14, 4; 15, 9;

XVIII, 8, 12.

सप्तदशशराव XV, 2, 12.

सप्तदशस्तोम X, 4, 1; XI, 11, 1;
XIV, 24, 2.

सप्तदशारत्नि XV, 1, 16.

सप्तदशैकविंशे XV, 6, 2.

सप्तपद VII, 26, 11; XVIII, 16, 2.

सप्तम X, 9, 1; XV, 19 (p. 191,
12); XVI, 2, 19; 11, 19; 26, 8;
27, 3. 6; सप्तमी XVIII, 23, 10.

(Cf. द्वितीयसप्तमयोः महाव्रतसप्तम)

सप्तरात्र XVI, 26, 1. 6. 11. (Cf.
जनकसप्तरात्र)

सप्तविंशति XIV, 78, 2.

सप्तविंशतिशतानि XIV, 79, 2; XVI,
8, 11.

सप्तविध XVI, 26, 1. 2. 11.

सप्तहोतु X, 18, 1.

सप्ताहार्थे XIII, 15, 10.

सप्रगाथ XII, 6, 9.

सप्रणव V, 9, 4; 11, 1; VII, 16, 5;
26, 5.

सप्रतोद XIV, 72, 3.

सप्रवर्ग्य V, 10, 36; 12, 2.

सप्रैष I, 2, 20; V, 16, 2.

सब्राह्मणस्पत्य X, 5, 7; 9, 5.

सभासद XVI, 9, 17.

सम I, 1, 35; 17, 12; IX, 20, 1;

समया II, 8, 22.

समर्च VII, 19, 18.

समवत्तधानी IV, 14, 27.

समवाय in स्विष्टकृतसमवाय V, 19, 3.

समसूक्त XVIII, 9, 6.

समस्तोपस्थानप्रभृति VI, 13, 12.

समान I, 3, 10; II, 13, 7; III, 9,
7; 13, 28; 14, 21; 15, 24; 18,
12; IV, 6, 5; 12, 6; 19, 6; V,
14, 23; VI, 8, 13; VII, 17, 14;

23, 8; VIII, 2, 12; 9, 8; 15, 14;
17, 1; 18, 1; 21, 1; 22, 1; 23,
1; 24, 1; 25, 1; X, 8, 22; XI,
4, 14; 5, 8; 14, 21; XII, 9, 5;
XIII, 22, 6; XIV, 10, 18; XV,
1, 20; XVI, 3, 6; 12, 7; समानी
VI, 1, 13; XVIII, 21, 4.

समानच्छन्दोम XIII, 1, 8.

समानजातीय VI, 9, 11; XVI, 4, 5.

समानतन्त्र II, 3, 1; III, 12, 13;
XIV, 40, 21.

समानदक्षिण XIV, 10, 22.

समानदेवता XVI, 7, 9.

समानस्तोत्रिय XII, 2, 1.

समापन III, 14, 2; 20, 7; V, 2, 4.

समास्नाय VI, 6, 17; XVIII, 18, 1.

°समारोहणीया VI, 6, 17.

समास VI, 1, 10. (Cf. दण्डसमास)

समित्प्रभृति II, 13, 7.

समिदाधान II, 15, 3.

समिदाधानमन्त्र I, 2, 23.

समिध् I, 12, 12; II, 8, 9. 22. 23;
12, 8; IV, 8, 3; 12, 10; VIII,
11, 15.

समिष्टयजुस् IV, 11, 2; 13, 4; VIII,
9, 10; XVIII, 24, 11.

समीक्षण II, 15, 1.

समुद्र (1.) IV, 8, 6; (2.) XV, 11, 4.

समूह X, 2, 2; 3, 2; 4, 3; 5, 2. 5;
6, 2. 7. 20; 8, 4. 16. 22; 11,
10; 13, 25; XI, 4, 2; 7, 5; 12,
12; XIV, 39, 2; 70, 2; 72, 4;
XVI, 21, 17; 29, 12.

संपद IX, 6, 19; 20, 29; X, 12, 6;
XV, 10, 5.

संपात XVI, 20, 15.

संपादपादभाग VII, 27, 9.

संप्रयात II, 16, 1.

- संप्रसर्पण XVII, 7, 12.
 संप्रैष I, 1, 36; III, 16, 15.
 संभूति XVI, 22, 20.
 संभोगिन् XVI, 21, 21.
 संमर्शन in प्राणसंमर्शन IV, 21, 20;
 VIII, 9, 8.
 सम्यञ् XIV, 38, 5. 6; XV, 27 (p.
 195, 18).
 सरस्वन्त II, 4, 2; III, 9, 5; सरस्वती
 II, 4, 2; III, 9, 2; IX, 24, 5;
 XIII, 29, 1. 15; XV, 14, 4.
 सराति XV, 27 (p. 195, 18).
 सर्प XVI, 2, 14.
 सर्पविद् XVI, 2, 14.
 सर्पविद्या XVI, 2, 15.
 सर्पसत्त्व XIII, 23, 8.
 सर्पिस् I, 2, 21; IV, 15, 22; 16, 6;
 VIII, 4, 5; XIV, 40, 12.
 सर्व I, 1, 22. 24. 39; 4, 18; 12,
 10; II, 3, 15; 5, 24; 9, 16; 12,
 8; 13, 6; 15, 3; 19, 3; III, 8,
 4; IV, 6, 12. 16; 14, 3; V, 1,
 2. 4; 8, 1; 9, 24; 16, 6; VI, 7,
 7; 8, 8; 13, 1. 3; VII, 3, 4; 9,
 7; 14, 8; 18, 6; VIII, 10, 3; X,
 11, 14; 21, 12; XI, 3, 3; XII,
 3, 17; 5, 21; 11, 1; 25, 4; 27,
 1; XIII, 5, 12; 14, 3; 29, 18;
 XIV, 2, 11; 7, 1; 12, 2; 48, 1;
 49, 1; 50, 1; 51, 1. 4; 57, 20;
 XV, 1, 12; 5, 5. 6; 6, 6. 7; 11;
 1. 5; 12, 1. 15. 16; 15, 10; 17;
 19; 26; 27; XVI, 1, 1; 2, 31. 32.
 33. 34. 35; 3, 16. 17; 8, 2. 3.
 4. 13. 14. 15. 22. 23. 24; 9, 5;
 10, 1. 2. 6; 12, 15. 16; 15, 1. 8.
 14. 15. 16; 20, 2; 21, 2; 23,
 4; 24, 2. 11; 25, 2; 26, 2; 27,
 2; 28, 2; 29, 2; 30, 2; XVII,
 17, 4. 14; XVIII, 18, 13. 14;
 19, 8; 23, 7; 24, 3. 20.
 सर्वकर्मन् IV, 6, 10.
 सर्वकाम XIV, 5, 3.
 सर्वकामिन् XVI, 1, 15; 10, 9.
 सर्वजित् XIV, 48, 1.
 सर्वजिद्धनजितोः XV, 11, 11.
 सर्वत्र I, 17, 7; VII, 5, 10; 25, 10;
 X, 2, 8; 3, 2; 4, 3; 10, 5; 13,
 27; XI, 8, 1; 9, 1; 11, 7; 12,
 3; XII, 12, 4; 26, 4; XVI, 1,
 23; 18, 2.
 सर्वनिधन XV, 10, 2.
 सर्वपशु XIV, 10, 22.
 सर्वपान IV, 21, 17.
 सर्वपृष्ठ XI, 15, 1. 6. 10; XIII, 2,
 12. 23; 6, 8; XIII, 13, 1; XV,
 6, 8; 7, 9; XVI, 15, 13. 14 (Cf.
 असर्वपृष्ठ)
 सर्वपृष्ठाहविस् IX, 26, 4.
 सर्वप्रायश्चित्त III, 19, 8.
 सर्वमेघ XVI, 15, 1. 15. 19.
 सर्वरूप XVI, 1, 15.
 सर्वरोहित XVII, 3, 5.
 सर्ववर्ण II, 1, 5.
 सर्ववाङ्निधन XV, 10, 4.
 सर्ववेदत्रिरात्र XVI, 22, 29.
 सर्ववेदसदक्षिण XIII, 13, 1.
 सर्वशस् XII, 8, 2.
 सर्वस्तोम XI, 10, 1; 15, 1; XIII,
 13, 1; 15, 2; XVI, 8, 21. 22;
 15, 13. 14.
 सर्वस्वार XV, 10, 1.
 सर्वहरि XI, 14, 10.
 सर्वप्रिये XIV, 4, 6.
 सर्वयुत्व XIV, 12, 2.
 सर्वानि III 19. 4

सर्वेल XV, 10, 3.

सर्वेष्ट III, 20, 16.

सर्वौषधि XVI, 18, 15.

सर्वप IV, 15, 5.

सलिल (1.) XVIII, 22, 7; (2.) XV, 11, 4.

सलोकता XIV, 62, 2.

सब VII, 15. 9. 10. 11; XV, 12, 5. (Cf. अनिष्टसब । ओदनसब । ओषधिसब । क्षत्रसब । गोसब । ग्रामणीसब । तीव्रसब । बृहस्पतिसब । ब्रह्मासब । भूमिसब । वनस्पतिसब । सूतसब । स्थपतिसब)

सबन VI, 13, 6; VII, 14, 12; 15, 1; 17, 12; 19, 6; XIV, 1, 2; 33, 10; 51, 1; XVI, 24, 14; XVII, 9, 1; XVIII, 21, 13. (Cf. अनुसबनम् । तृतीयसबन ।

प्रातःसबन । माध्यन्दिन । यथासबनम्) सबनदेवता VI, 9, 13.

सबनीय V, 3, 8; 20, 6; VI, 9, 1; 11, 13; VII, 1, 1; 16, 9 (पुरोलाश); VIII, 1, 9; X, 12, 6; XI, 13, 8; XIII, 20, 9; XIV, 2, 14. 20; 6, 2; 7, 3; 8, 3; 9, 2; 13, 1. 8; 51, 13; 62, 3; XV, 1, 23; XVII, 7, 7. (Cf. अग्नीषोमीयसबनीयौ । तृतीयसबनीय । प्रातःसबनीय)

सबनीयकाल XIV, 40, 21.

सबित् V, 5, 1; VIII, 12, 4; IX, 27, 1; XV, 14, 7; 22 (p. 192, 15 ff.). सत्यप्रसब IX, 26, 2; प्रसबित् आसबित् सत्यप्रसब XV, 14, 4. 7; XVI, 1, 17. 18. 19. 20.

सद्य I, 6, 3; IV, 3, 6; 9, 5; 12, 2; 14, 19. 24. 30; 21, 8; VII, 5, 16; XIII, 11, 4.

सव्यावृत् IV, 12, 10; 13, 1; 15, 1; V, 14, 21. 24; VI, 3, 4. 8; VIII, 9, 2.

सव्योत्तान V, 8, 5.

सह (1.) II, 5, 24; IV, 6, 14; 13, 4; XVI, 1, 7 (2.) XIII, 11, 1; XV, 13, 1; XVI, 7, 9.

सहनन XVII, 4, 1. 2. 3.

सहपुरुष XVI, 14, 18.

सहभूमि XVI, 15, 20.

सहस्र III, 7, 6; X, 12, 6; XIII, 27, 7; 29, 17. 32; XIV, 28, 13; 39, 3; 80, 2; 81, 2; XV, 11, 3. 8; 16, 19; 27 (p. 196, 6); XVI, 8, 8. 12. 13; 10, 9; 18, 18. (Cf. अश्वसहस्र । परिसहस्र । बृहतीसहस्र । षट्त्रिंशत्सहस्र)

सहस्रतमी XVI, 22, 18.

सहस्रदक्षिण XIII, 14, 7.

सहस्रसंवत्सर XIII, 28, 8; 29, 32.

सहस्रसाव्य XIII, 27, 7.

सहस्रस्तोत्रिय XVI, 22, 1.

सहिरण्य V, 8, 2.

सहोत्र XIV, 1, 2; XV, 6, 8.

सा see सो

सांवत्सर VI, 1, 18.

साकम् XV, 27 (p. 195, 18).

साकमश्च IX, 2, 1.

साकमेध III, 15, 1; 18, 17; XIV, 8, 1; 9, 6.

साकंप्रस्थाय्य III, 8, 2; 10, 7.

साक्ष्य IV, 6, 10.

सांघातिक XIII, 24, 17.

सात्त्रिक XI, 15, 8.

साद्यःक XIV, 40, 1.

साध् साधयति V, 19, 2.

साधर्म्य XIII, 14, 5.

साधारण I, 1, 4; XIII, 14, 8.

साध्य XIII, 28, 7; XIV, 72, 1.
 सातपन (1.) IV, 15, 23. (2.) III, 15, 5; XIV, 8, 4. (3.) XIV, 10, 16.
 सानाध्य I, 3, 16; 8, 12; III, 8, 9; 9, 3; XIII, 29, 2.
 साप्तदश्य I, 4, 11; 16, 19.
 सामग XI, 14, 1; XVIII, 2, 2.
 सामन् V, 12, 3; VIII, 10, 3; X, 21, 12; XV, 11, 6; XVI, 2, 30; 12, 21; 14, 8. 14; 17, 4. (Cf. अग्निष्टोमसामन् । उभयसामन् । बृहत्सामन् । रथन्तर-सामन् । सन्धिसामन् । स्वरसामन्)
 सामप्रगाथ VII, 21, 4; 22, 3; 23, 5; 24, 3; X, 4, 10; 5, 18; 6, 15; 8, 8. 21; XI, 3, 2; 11, 10; 13, 30; XV, 7, 11; XVI, 21, 23.
 सामवेद III, 21, 5; XVI, 2, 30.
 सामसूक्त XII, 6, 15. 18; 8, 4.
 सामातान XV, 9, 3.
 सामान्तरुवथ्य XI, 2, 12; XIV, 61, 8.
 सामान्य I, 16, 18; सामान्यतम III, 20, 9.
 सामि XIII, 13, 1.
 सामिधेनी I, 16, 19; II, 3, 16; 5, 9; III, 7, 2; 11, 6; 15, 12; 16, 23; V, 11, 1. 10; 15, 4. 5.
 °सामिधेनीक in पञ्चदशसामिधेनीक V, 3, 3; 5, 3.
 सामूहिक XVI, 30, 4.
 सामद XVI, 2, 22.
 सायन I, 4, 12.
 सायम् II, 6, 1; 7, 13; 8, 4. 20; 9, 1. 10; III, 15, 7; VIII, 13, 6; XIV, 32, 3.

सायमाहुति XVI, 1, 7.
 सायंप्रातर् II, 8, 6; 13, 8; III, 12, 15. 16; IV, 5, 11.
 सायुज्य XIV, 62, 2.
 सारल XVI, 12, 5.
 सारस्वत VI, 10, 2; 11, 8; X, 1, 18; XI, 7, 5; XIII, 29, 1; XVII, 8, 10; सारस्वती VII, 10, 8; XIV, 13, 1; XV, 1, 21; 15, 3.
 सारस्वतपौष्णौ III, 13, 8.
 सार्ज्य (प्रस्तोक) XVI, 11, 11.
 सार्पराज्ञी X, 13, 26; XIII, 11, 2. 5.
 सार्वकामिकी III, 4, 10.
 सार्वयज्ञिक I, 2, 29.
 सार्वसेनियज्ञ III, 10, 1; 11, 1.
 सालावृकाः XIV, 50, 1.
 सावित्र VI, 10, 10; VIII, 3, 9; XI, 5, 3; 9, 6; 14, 30; XIV, 13, 5; 56, 7; XVI, 10, 12; XVIII, 22, 4. (Cf. सौम्यसावित्रौ)
 सावित्रग्रह VIII, 1, 8; XIV, 56, 5. (Cf. आदित्यग्रहसावित्रग्रहौ VII, 3, 4).
 सावित्रद्यावापृथिवीयौ III, 13, 22; XI, 2, 7; 7, 8; 8, 6.
 सावित्रवाग्देवयौ VI, 11, 15.
 साध्य XI, 14, 25. 27. (Cf. सहस्र-साध्य)
 साहस्र VI, 6, 16.
 सिच् + अभि सिञ्चन्ति XV, 13, 4; सिच्यते XV, 2, 16; 13, 7; सित्त XV, 27 (p. 196, 1); XVI, 18, 1.
 + आ सिच्यमान V, 10, 11.
 + उद् सिच्य II, 9, 14.
 + नि सिञ्चन्ति IV, 4, 2.
 + परि सिञ्चन् I, 15, 11.

सिध् + निस् सेधन्ति XVI, 18, 20.

(Cf. तिःपिद्वपाप्मन्)

सिनीवाली in राकासिनीवात्यौ
I, 15, 3; IX, 28, 2.

सीर III, 18, 10.

सीव् + अभि सीव्यन्ति XVII, 3, 5;
5, 9.

+ उद् स्थूत in पुनरुत्स्थूत II, 5,
27.

1. सु सुन्वन्ति XIII, 25, 3; 26, 3;
27, 3.

+ अभि सुन्वन्ति VII, 15, 1;
सुनुयात् XIII, 6, 1; सुत XIV,
16, 5; सुत्य XIII, 6, 3; 11, 2;
XV, 23 (p. 193, 11).

2. सु + आ सुवै XVI, 1, 19.

+ प्र सौति IV, 6, 17; 7, 17;

सुवै XVI, 1, 19. (Cf. अप्रसूत)

सुकीर्ति X, 13, 1.

सुत्य V, 10, 35; X, 1, 4, 5; XIII,
5, 1; 20, 2; XV, 1, 13; 12, 6.
14; XVI, 3, 7; 12, 8; सुत्या
XIV, 40, 1.

सुत्यप्रतिहास XVI, 20, 9.

सुत्रामन् XIV, 13, 1. 9; XV, 15, 4.

सुदास् (वसिष्ठ) XVI, 11, 14.

सुपर्ण IX, 20, 13.

सुप्रत्यल्ह II, 8, 15.

सुब्रह्मण्य XIII, 14, 1; 24, 12.

सुब्रह्मण्याप्रतीक X, 21, 17.

सुरा XV, 15, 6. 13.

सुराप XV, 15, 14.

सुरासोम XIV, 13, 4; XV, 15, 5.

सुरूपकृत्तु XIV, 56, 12.

सुसमिद्ध XIII, 5, 3.

सुहृदय XV, 22 (p. 192, 19).

सूक IV, 2, 10; 15, 3; 20, 2; V,
9, 17. 18. 22; 18, 1; VI, 1, 25;

4, 5; 6, 4. 6; 7, 10; VII, 6, 8;

7, 1; 12, 2; 13, 2; 16, 3; 21,

2. 8; VIII, 7, 5. 6; IX, 7, 3;

10, 2; 14, 2; 15, 2; 17, 2; X,

7, 8; 11, 8; 13, 10; XI, 12, 5.

6. 13; 14, 5; 15, 10; XII, 3,

2; 6, 2. 3. 4. 12; 8, 8; 9, 4;

11, 6; 12, 2; XIV, 3, 12; 32,

8; XV, 4, 9; 9, 5; 22 (p. 193,

2); 23 (p. 193, 12); XVI, 2, 3;

3, 22; 8, 5. 16; 11, 3. 6. 9.

15. 18. 21. 24. 27; 13, 4; 21,

26; XVII, 9, 6; XVIII, 1, 21;

4, 7; 5, 7. 8; 10, 11; 16, 1; 19,

6. 9; 23, 10. 16. (Cf. अच्छावाक-

सूक्त । अहीनसूक्त । आग्निमारुत-

सूक्त । आप्रीसूक्त । उन्नीयमानसूक्त ।

एकसूक्त । चतुःसूक्त । द्विषूक्त । मनोता-

सूक्त । मन्युसूक्त । वैश्वदेवसूक्त ।

समसूक्त । सामसूक्त)

सूक्तवाक I, 16, 10; III, 8, 21; 17,

8; V, 3, 7. 8; VI, 1, 24; 9, 15.

सूक्तवाकप्रैष V, 20, 5.

सूक्तविवृधि VII, 19, 20.

सूक्तशेष VI, 9, 7; VII, 9, 6; 19,

25; XII, 11, 21.

सूकानुरूप XVIII, 23, 6. 9. 11.

सूतग्रामणीनाम् XVI, 1, 16.

सूतसव XIV, 22, 1.

सूत्र IV, 5, 2. (Cf. ऊर्णसूत्र)

सूददोहम् XVIII, 1, 23; 2, 7; 3, 3;

4, 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9; 5, 2. 3.

4. 6. 8. 11; 6, 6; 7, 21; 9, 3.

8; 11, 4; 13, 11; 14, 6. 7;

21, 1.

सूना XVII, 3, 2. 4.

सूपस्थ VI, 1, 17.

सूर्य XIV, 20, 1; 24, 1; 34, 1; 59,

- 1; सूर्या IX, 28, 5.
 सूर्यस्तुत XIV, 59, 1; XVI, 15, 3.
 सूर्याभिव्याहार XIV, 24, 5; 34, 4;
 59, 1.
 सू + आ ससार XV, 24 (p. 193,
 16).
 + उप ससार XV, 18 (p. 189,
 6); 22 (p. 192, 12 ff.);
 सरिष्यन्त VI, 8, 9.
 + प्र सृत XVI, 1, 2. (Cf. अप्रसा-
 रित I, 10, 4).
 सृज् असृजत XIV, 7, 1; ससृजे XV,
 5, 1; असृष्टाः XIV, 8, 1; 9, 1;
 सृष्ट XIV, 7, 1; XVII, 2, 9 (in
 प्रसलविसृष्ट); सृष्टा XV, 5, 1.
 + अनु see अननुसृज्य
 + अव सृज्य I, 6, 4.
 + उत् सृजति X, 8, 16; 11, 11;
 XI, 10, 10; XVIII, 1, 3.
 21; 10, 12; 12, 3; सृजन्ति
 IX, 27, 5; XIII, 29, 16 (or
 अप्युद् ?); XVI, 1, 15; 10,
 9; सृजेत् III, 6, 8; 21, 11;
 सृजेरन् XIII, 20, 2. 5; सृजन्त
 XVI, 23, 13; सृजमान XIII,
 20, 8. 15; सृज्यते I, 15, 18;
 II, 15, 7; III, 14, 14; V,
 10, 34; 13, 11; 20, 7; VII,
 15, 17; XVIII, 14, 8; सृज्येते
 V, 18, 12; सृज्यन्ते XIV, 22,
 24; XVII, 17, 9; लक्ष्यामि
 लक्ष्यावः लक्ष्यामः XV, 22 (p.
 192, 19 ff.); सृज्य V, 9, 24;
 VI, 6, 15.
 + उप सृजन्ति II, 8, 1; सृज्य-
 मान V, 10, 4. सृष्ट I, 17,
 5. 6; III, 20, 1; XVIII,
 1, 12,

- + वि सृजते II, 12, 12; सृजन्ते
 X, 21, 11. 17; सृज्य IV,
 12, 10.
 + सम् सृजेते XIV, 29, 3; असृ-
 जताम् XIV, 29, 6; सृष्ट III,
 4, 3 in मिथःसंसृष्ट.
 सृप् सर्पन्ति VI, 12, 1; X, 21, 12;
 सर्पन्त VIII, 15, 8.
 + अधि सर्पतः XVII, 14, 6;
 सर्पन्ति XVII, 17, 4.
 + समधि सृप्य XVII, 16, 5.
 + अनु सर्पति VIII, 15, 8.
 + निस् सर्पन्ति VI, 13, 6; VII,
 14, 10; VIII, 8, 8. (Cf.
 यथानिःसृप्तम्).
 + प्र सर्पन्ति VI, 12, 1; 13,
 2. 12; VIII, 1, 1; 8, 8;
 सर्पयुः XV, 14, 6; सर्पाणि
 XV, 14, 7; सृप्त VII, 7, 4;
 सृप्य VII, 1, 1; 14, 12.
 + संप्र सर्पन्ति XVII, 7, 11.
 + सम् सर्पन्त I, 6, 12.
 सेना in रुद्रसेना IV, 19, 7.
 सेलग XVI, 2, 17.
 सेषुधन्वन् XIV, 72, 3.
 सो + अव स्यति I, 1, 23; V, 11,
 3; VI, 7, 7; IX, 5, 5. 7. 10.
 12; 6, 2. 4. 7. 9. 12; XV, 14,
 1; XVIII, 1, 15. 17; 20, 2. 4;
 स्येत् III, 19, 13; VI, 3, 10;
 XVIII, 14, 5; स्यन्त VII, 9, 2;
 साय I, 4, 19. 20. 21; 6, 14; 13,
 3; 14, 2. 3. 4. 5; VII, 9, 2;
 10, 7; 25, 6. 13; 26, 3. 8. 9.
 11; IX, 6, 2. 4. 7. 9. 11. 13;
 X, 8, 11; 13, 2. 8; XII, 24, 5.
 + अध्यव साय III, 19, 12.
 + उदव साय VIII, 13, 1.

+ व्यव स्यन्तु I, 4, 22.
 सोक्थ VIII, 3, 5.
 सोपांशुयाज III, 9, 3,
 सोम (1.) II, 1, 6; III, 14, 19; 18,
 19; 21, 1. 4; V, 1, 1; 6, 1; VII,
 4, 13; 5, 10; VIII, 7, 21; 9, 2;
 XIII, 6, 1; 7, 1; XIII, 12, 9;
 13, 1; XIV, 3, 1; 13, 14; XV,
 13, 1; 14, 9. (2.) I, 15, 2; V, 5,
 1; 6, 1; पितृमन्तु III, 16, 2. 4.
 13; IV, 4, 1; वनस्पति IX, 26, 2;
 राजन् XV, 14, 4; वैष्णव XVI,
 2, 10. (Cf. सुरासोम).
 सोमचमस XIV, 16, 5.
 सोमपीथ XIV, 62, 2. (Cf. अन-
 पिंसोमपीथ)
 सोमप्रवाक XIV, 40, 13; 41, 10.
 सोमपाज्या VII, 3, 4.
 सोमवन्तु III, 16, 2. 5.
 सोमविक्रयिन् XIII, 6, 2.
 सोमापौष्ण VI, 11, 2.
 सोमाहार XIII, 6, 2.
 सोमेष्टि XIV, 5, 2.
 सोमोपनहन VII, 15, 2.
 सौत्रामण XIV, 8, 10; 12, 1. 2;
 सौत्रामणी XIV, 13, 3. 9; XV,
 15, 1.
 सौभर IX, 3, 1.
 सौमिक V, 20, 6; XIV, 10, 22.
 सौम्य III, 12, 6; IV, 20, 6; VI,
 10, 3; VIII, 4, 5; XIV, 57, 2;
 सौमी III, 12, 1.
 सौम्यसावित्रौ III, 13, 7.
 सौयवसि XV, 19 (p. 191, 13 ff.).
 सौर्य III, 18, 3. 7; IX, 20, 20; XI,
 13, 8. 9; XIV, 3, 17; सौरी
 XIV, 9, 3; 32, 2.

सौहाद XV, 25 (p. 194, 20).

सौहित्य III, 8, 14.

स्कन्द स्कन्न III, 20, 4.

स्तन V, 10, 5.

स्तु स्तुवते VI, 8, 3; VII, 10, 1;

XIII, 10, 4; 11, 2; 12, 1. 3;

XVIII, 2, 3. 5; स्तुवीरन् XVIII,

2, 2; 23, 7; स्तुहि XV, 22 (p.

192, 19 ff.); तुष्टाव XV, 22

(p. 192, 20 ff.); 26; स्तोष्यमाण

IX, 5, 1; 19, 4; स्तूयमान XV,

22 (p. 193, 2); स्तुत V, 10, 35;

VI, 8, 10. 14; VII, 16, 1; VIII,

1, 9; X, 13, 26. (Cf. यथास्तुतम्)

+ अभि स्तौति V, 9, 4; VII, 15,

2; 16, 2. 5; स्तुयात् VII, 15,

18; स्तुत्व V, 9, 25; 10, 23.

32; VII, 15, 4. 8.

+ परि स्तवनीय XVII, 7, 6; स्तुत

IX, 25, 1.

स्तुत् Cf. अग्रिष्टुत् । इन्द्रस्तुत् । वैश्वदेव-

स्तुत् । सूर्यस्तुत्

स्तृ स्तृणाति III, 14, 18; VIII, 12,

9. 10; स्तृणुते XIV, 22, 22;

स्तोर्त्वा I, 15, 15.

+ उप स्तृणन्ति XVI, 3, 25; 12,

20; XVII, 6, 5; स्तोर्त्य IV,

16, 2; 18, 5.

+ परि स्तोर्त्य IV, 3, 7.

स्तोक V, 18, 1.

स्तोक्व X, 12, 15; XV, 1, 25.

स्तोत्र VI, 8, 8; VIII, 6, 1; XIII,

11, 6. 9; XIV, 2, 2; 4, 2; 12,

6; 32, 9; 42, 8; XV, 5, 2. 6;

11, 4; XVII, 14, 5; 17, 3.

स्तोत्रप्रसव VIII, 15, 4.

स्तोत्रवन्तु VII, 10, 2.

स्तोत्रिण VII, 14, 1. 2; 21, 8; IX,

5, 2; 6, 17. 19; X, 6, 11; XI, 2, 13; 3, 2; 11, 14; 12, 1; 13, 21. 24. 28; XII, 1, 3; 2, 5. 23. 24; 4, 9. 23; 9, 8. 16; 10, 11; 12, 14; XIII, 1, 4; 20, 5. 12; XIV, 26, 3; 42, 10; XV, 7, 9; XVII, 14, 4; 15, 9; 17, 5; XVIII, 1, 4; 4, 3; 5, 3; 21, 3; 23, 6. 9. 11. (Cf. उक्थ्यस्तोत्रिय । यथास्तोत्रियम् । श्वःस्तोत्रिय । समानस्तोत्रिय । सहस्रस्तोत्रिय)

स्तोत्रियत्व VII, 25, 17.

स्तोत्रियानुरूपौ (°पाः) VII, 11, 1. 2; 12, 1; 13, 1; 14, 6; 20, 3; 22, 2; 23, 3; 24, 2; 26, 12. 16; VIII, 6, 5; 7, 11; IX, 2, 2; 3, 2; 4, 1; 7, 1; 11, 1; 15, 1; 19, 2; X, 4, 9; 5, 9; 8, 7. 21; 13, 11. 20. 21; XI, 13, 27; 14, 35; 15, 6. 13; XII, 3, 16. 22; 4, 4. 7. 12. 15. 19. 22; 5, 4. 6. 8. 11. 14. 18; 6, 9; 9, 13. 15; 10, 3. 7. 9; 11, 16; 12, 1. 7. 12; 25, 3; 26, 1. 6. 20; XIII, 7, 2; 8, 2; 9, 2; 10, 5; XIV, 3, 5; 52, 7; 54, 1; 55, 1; 57, 5; XV, 3, 3. 5; 8, 7; 9, 3; XVI, 21, 24; XVIII, 23, 4.

स्तोम IX, 21, 7; XII, 2, 10; XIII, 7, 3; 8, 3; 9, 3; 10, 2. 4; 12, 5; 20, 4; XIV, 29, 4; 31, 3; 38, 2. 5; 40, 2; 41, 1; 42, 1; 72, 2; XV, 1, 31; 4, 5; 5, 7; 6, 5; XVI, 21, 3; 23, 6. 13. 14; 25, 2; XVII, 7, 3. (Cf. अग्निष्टोम । अग्निष्टोमस्तोम । अभिप्लवस्तोम । अर्धमासस्तोम । अवान्तरदिशां स्तोम । अष्टाचत्वारिंशस्तोम । अहो-

रात्रस्तोम । आवृत्तस्तोम । इन्द्रस्तोम । उशनस्तोम । ऋतुरस्तोम । ऋषिस्तोम । एकविंशस्तोम । एकादशस्तोम । एवं-स्तोम । चतुरस्तरस्तोम । चतुर्विंश-स्तोम । चतुश्चत्वारिंशस्तोम । चतु-ष्टोम । छन्दोसृष्टस्तोम । ज्येष्ठस्तोम । ज्योतिष्टोम । त्रयस्त्रिंशस्तोम । त्रिणव° । त्रिवृत्° । त्रिष्टोम । दिशां स्तोम । ध्वंसि° । नक्षत्र° । निमेष° । पञ्चदश° । पञ्चविंश । पृष्ठच° । मास° । मुहूर्त° । यथास्तोमम् । यम° । वाच° । वात्य° । शुक्र° । पट्त्रिंश° । सप्तदश° । सर्वस्तोम)

स्तोमविकार XIII, 1, 4.

स्तोमातिशंसन XV, 11, 5.

स्त्री IV, 16, 6; XIV, 39, 3; XVI, 11, 17.

स्त्रीपुमांसौ XVII, 6, 1.

स्त्रीवत्स II, 8, 7.

स्थण्डिल IV, 7, 6.

स्थपतिसव XIV, 22, 2.

स्थविर XVI, 2, 5.

स्था तिष्ठति III, 16, 17; V, 15, 7; XV, 19 (p. 190, 12); तिष्ठामहे XV, 26 (p. 195, 9); तिष्ठध्वं XV, 26 (p. 195, 2); तिष्ठन्तु II, 7, 13; V, 6, 2. 7; 13, 2. 4. 11; 14, 19; 16, 4; VI, 2, 1; 12, 2; VII, 15, 2; VIII, 11, 4; XV, 19 (p. 190, 12); XVI, 3, 20; XVII, 1, 3. 8; 4, 6; 12, 4; 13, 7; तस्थिरे XV, 27 (p. 195, 19); अस्थात् XV, 25 (p. 194, 12); स्थित्वा III, 14, 14; V, 13, 11; स्थापयेत् XVII, 10, 17.

+ अधि तिष्ठति IV, 21, 2; तस्थिरे XV, 27 (p. 195, 21).

- + अव स्थाय III, 13, 16; स्थाप्य V, 6, 4.
- + व्यव तिष्ठते I, 1, 5; तिष्ठन्ते I, 3, 8.
- + आ तिष्ठति XVII, 15, 3.
- + उपा तस्थौ XV, 18 (p. 190, 3).
- + उद तिष्ठेत् XIII, 13, 1; तिष्ठन्तु IV, 16, 7; V, 10, 9; XV, 19 (p. 191, 11); स्थित XV, 19 (p. 190, 18); स्थाय V, 9, 27; XIII, 14, 7; 20, 14; XIV, 57, 19; XV, 11, 7; 14, 12; स्थाप्य III, 20, 2.
- + उपोद् स्थाय I, 6, 3; VI, 7, 10.
- + उप तिष्ठते II, 7, 13; 12, 6; IV, 19, 9; VI, 2, 3; XVI, 12, 21; 13, 2; XVII, 12, 6; 13, 7, 9; तिष्ठन्ते XV, 15, 6; तिष्ठेत IX, 5, 1; XVII, 13, 6; स्थाय I, 15, 16; III, 17, 2, 6; 21, 8; IV, 12, 10; 13, 1; 15, 4; V, 9, 27; VI, 12, 1; 13, 2; VIII, 12, 11; (Cf. अनुपस्थाप्य) स्थापयामास XV, 23 (p. 193, 15); स्थाप्य IV, 17, 6.
- + प्र see प्रस्थिताः
- + प्रति तिष्ठति XV, 4, 4; XVI, 22, 13; अतिष्ठताम् XIV, 42, 18; अतिष्ठत XIV, 9, 1; 74, 1; स्थापयति XVII, 16, 5; स्थापयन्ति XVI, 10, 16.
- + सम् तिष्ठते X, 21, 18; XIV, 2, 21; 10, 8; 13, 9; XV, 13, 10; XVI, 8, 19; 15, 19;

XVIII, 23, 17; 24, 25. 33; तिष्ठन्ते XIV, 13, 14; तिष्ठन्ती XVI, 22, 23; स्थित III, 1, 1, 5; 3, 8; 13, 29; 17, 13; V, 8, 6; VI, 13, 6; VII, 10, 1; VIII, 10, 1; 13, 6; IX, 28, 18; XIV, 10, 17; XV, 4, 12; XVI, 18, 13; XVII, 6, 3; 10, 2; XVIII, 24, 8, 19, 26; स्थापयति V, 20, 8; स्थापयन्ति IX, 27, 5, 6; XVIII, 24, 24; स्थापयेयुः XIII, 5, 2; स्थापयन्तु XIII, 5, 18; स्थाप्यः XI, 13, 2; XIII, 3, 1; स्थाप्य III, 17, 10; V, 10, 36; 11, 15; VIII, 9, 10; IX, 19, 4; 27, 4; X, 13, 26.

+ अभिसम् (or सम्) तिष्ठते XIV, 33, 7.

+ विसम् in विसंस्थितचर VI, 13, 7; VII, 7, 4.

स्थान I, 1, 16, 19; 4, 3; III, 16, 15; IV, 2, 7; V, 3, 7; IX, 1, 11; X, 12, 8, 16, 17; 13, 6; XI, 14, 27; XII, 4, 1, 20; 5, 1; 6, 4, 14; XIII, 15, 12, 13; 19, 20; 21, 6; XIV, 3, 12; 40, 22; 52, 3. (Cf. अभीवर्त । आवाप-स्थान । ओष्ठच° । तालु° । निगम° । निगमस्थानवर्जम् । यथास्थान । यथास्थानम्)

स्थाली IV, 3, 2, 5. (Cf. अग्निहोत्र-स्थाली)

स्थालीपाक III, 2, 17; IV, 18, 8, 10; 20, 6.

स्थिति XVII, 10, 2.

स्थूणा XVII, 5, 5. (Cf. प्रेङ्गस्थूणा)
 स्ना स्नाति XV, 13, 14; स्नान्ति
 XVIII, 24, 21; स्नापयन्ति XVI,
 18, 10.

स्नातक IV, 21, 1.

स्पर्ध् अस्पर्धन्त XIV, 40, 1.

स्पृश् स्पृशन्ति IV, 15, 3.

+ उप स्पृशति VII, 18, 1; VIII,
 4, 5; XVII, 16, 7; स्पृशन्तु
 V, 8, 3; स्पृश्य I, 6, 7; 10,
 3; 14, 21; 15, 18; II, 8,
 14; 9, 6; 12, 2. 4. 9; IV,
 12, 10; V, 6, 8; 8, 1. 3.
 5; 9, 27; 10, 34; 18, 12;
 VI, 11, 17; VII, 5, 7;
 VIII, 5, 6; 12, 11.

+ सम् स्पृश्य III, 19, 15;
 XVII, 16, 1; स्पर्शयति VII,
 4, 4.

स्पय IV, 3, 2. 3; 4, 2; 14, 8. 29.

स्म IV, 15, 7; VII, 21, 6; XV, 22;
 XVI, 7, 7.

स्यन्द + आ स्यन्देत XVI, 18, 19.

स्यन्द्या XVII, 2, 9.

सु खवन्ती XIII, 5, 22; XV, 15, 6.

+ सम् सुत XIV, 22, 19.

सुगादापन V, 11, 5.

सुगादापनादि I, 14, 22.

सुच् I, 6, 16; II, 8, 16. 19. 22; 9,
 5. 6. 16; 10, 5. 7; IV, 9, 5; V,
 11, 5.

सुति VII, 6, 1; XVII, 12, 4.

सुव II, 8, 10. 16. 18; IV, 9, 7;
 14, 22; 16, 3; VI, 3, 8; XVII,
 11, 4; 12, 4.

स्त्रेकर्ण VI, 1, 6.

स्व V, 15, 10; 16, 7; VI, 13, 4.
 8; VII, 7, 3. 4. 5; X, 1, 13;

13, 26; X V, 24, 3; XV, 1, 15.
 18; 2, 4. 8. 11. 14. 21. 25. 29;
 XVI, 3, 10; 9, 22; 11, 33; 12,
 11; 14, 8. 12. 14. 16; XVII,
 10, 4.

स्वकर्मन् VII, 7, 4.

स्वकाल V, 11, 13; XV, 1, 30.

स्वतवस् (स्वतवद्भ्यः) III, 13, 9.

स्वधाशब्द III, 16, 15.

स्वनय (भावयन्त्य) XVI, 11, 5.

स्वयंहोम IV, 5, 12.

स्वयंहोमिन् II, 3, 23,

स्वयन्त XVII, 3, 11.

स्वयम् I, 10, 5; X, 7, 9.

स्वयंभू स्वयंभु XVI, 15, 1.

स्वयोनि XI, 13, 32; 14, 5. 23.

(Cf. अस्वयोनि)

स्वर् XIV, 19, 1; 47, 1.

स्वर XIII, 1, 8.

स्वरपृष्ठ XI, 11, 3. 14; 12, 10.

स्वरयोनि XI, 12, 7. 11.

स्वरसामन् X, 9, 5. 11; XI, 11, 1.
 9; 14, 37; XII, 6, 6; 27, 3;
 XIII, 16, 4; 17, 3; XIV, 19, 2.

स्वराज् XIV, 26, 1. (Cf. विराट्-
 स्वराज्)

स्वरादि VI, 1, 15.

स्वर्ग (1.) XIV, 40, 1; 69, 2; 71,
 2; 75, 2; XV, 9, 2. (2.)
 (Sacrifice) XIV, 37, 1.

स्वर्गकाम XIV, 37, 1; 40, 1; 69,
 2; 71, 2; 75, 2; XV, 9, 2;
 10, 1.

स्वर्जित् XIV, 8, 13; 47, 1. 2.

स्वर्जिदिन्द्रवज्रयोः XV, 11, 13.

स्वस्व XV, 17 (p. 189, 3).

स्वस्ति (पथ्या) V, 5, 1; VIII, 12, 3;
 XVI, 10, 11. 15.

स्वस्तिसंवत्सर XVI, 1, 9.

स्वस्त्ययन IV, 17, 1; XVI, 1, 14;
10, 15.

स्वादुष्कलीवाः VIII, 6, 14; 7, 18;
XIV, 57, 13.

स्वाध्याय X, 12, 5.

स्वार in सर्वस्वार XV, 10, 1.

स्वाराज्य XIV, 26, 1. 4; 30, 1;
XV, 11, 1; 12, 1; XVI, 15, 1.

स्वाराज्यकाम XIV, 26, 1.

स्वाहा IV, 4, 1; 18, 1; 19, 1. 5.
8; XVI, 18, 19 etc.

स्वाहाकार I, 2, 22; III, 12, 17.

स्विद XV, 17 (p. 188, 4).

स्विटकृच्चतुर्थी III, 12, 17.

स्विटकृत् I, 9, 1; 16, 3; II, 2, 6.
11. 15. 18; 3, 11; III, 1, 4. 7;
7, 5; 12, 11; 13, 23; 15, 10;
16, 3; IV, 7, 3; 19, 1; 20, 5.
6; V, 3, 5; 5, 6; 7, 4; 19, 9;
VII, 1, 6; 16, 2; VIII, 2, 2;
12, 2; 13, 4; XIV, 10, 5; XV,
2, 16; 13, 7.

स्विटकृत्समवाय V, 19, 3.

स्विटकृदन्त VIII, 11, 11.

स्विटकृदिल III, 20, 13; XV, 2,
17; 13, 8.

स्विटकृन्निगद I, 16, 10.

ह

ह XIII, 14, 8; XIV, 6, 1; 7, 1;
12, 2; 13, 11; 14, 1; 22, 21.
22; 24, 1; 25, 1; 26, 1; 27, 1;
28, 1; 33, 1; 34, 1; 35, 1; 36,
1; 37, 1; 40, 1; 59, 1; 60, 1;
61, 1 etc.; XV, 1, 10. 12; 5,
1; 7, 6; 9, 2; 12, 5; 17; 18;
20; 21; 22; 23; 24; XVI, 7, 4;

8, 27; 9, 11. 14. 17; 13, 2;
16, 2. 3; 20, 12; 23, 6. 14;
29, 6. 7. 8; XVII, 13, 8; उ ह
XV, 16, 10. 11; XVIII, 2, 3.
5; ह वै XIV, 40, 1; 57, 20;
XV, 16, 17; ह स्म IV, 15, 7;
VII, 21, 6; XV, 22 (p. 193, 7.
8); XVI, 7, 7.

हत्या in भ्रूणहत्या XVI, 18, 19.

हन् अहनत् XIV, 50, 1; हत XV,
19 (p. 191, 1); °हत° III, 8,
12. (Cf. अहत IV, 15, 4; 16,
9).

+ अप हन्याम् XIV, 27, 1;
अहत XIV, 27, 1. 5. 8. 11;
हत्प XIV, 28, 1; जिघांस-
मान XIV, 22, 23; 27, 1;
39, 8. 10.

+ आ हन्ति XVII, 14, 11;
घ्नन्ति XVII, 5, 10; 14,
10.

+ अपा घ्नान XIII, 11, 4.
(शतपथब्रा° उपा).

+ उद in उद्धताबोक्षित XVIII,
24, 27.

+ उप हत XIII, 29, 18; हत्प
IV, 21, 8; XVII, 11, 4.

+ निस् in अनिर्हत

+ परि घ्नन्ति XVI, 18, 14.

+ सम् घ्नन्ति XVII, 2, 6; हत्प
XVII, 2, 9.

हनन in सहनन् XVII, 4, 1. 2. 3.

हन्त XV, 18 (p. 190, 2); 20
(p. 192, 16); 21 (p. 192, 10);
XVI, 15, 1.

हरिश्चन्द्र XV, 17.

हविरच्छिदाशन III, 8, 13.

हविर्धान V, 13, 2; 14, 19. 21. 24;

15, 10; VI, 3, 8; 12, 2; VII, 15, 2; X, 21, 12. 14. (Cf. सदोहविर्धानानि)
हविर्धानप्रवर्तन V, 13, 1.
हविर्यज्ञ XIV, 3, 1; (सोमाः) XIV, 13, 14.
हविष्कृत् IV, 7, 2.
हविष्यभक्षता IV, 15, 6.
हविस् I, 3, 1. 14; 16, 16. 17 (हविष्टः); 17, 1. 7; II, 5, 23. 25. 26; 7, 9; III, 10, 2; 13, 15; 20, 4. 12; IV, 8, 3; 14, 3; 20, 5. 6; V, 7, 5; VIII, 13, 4; IX, 26, 1; 27, 3; 28, 4; XIII, 1, 3; 20, 10; XIV, 10, 19; XVI, 1, 17; 10, 4. 11. (Cf. अग्निहोत्रहविः । उपांशुहविः । चातुर्मास्यहविः । देविकाहविः । महाहविः । सर्वपृष्ठाहविः)
हस्त III, 13, 17.
हस्तिन् XV, 3. 14.
1. हा + सम् जिहान XV, 19 (p. 190, 17).
2. हा + परि हाप्य I, 17, 10; III, 16, 13; VI, 1, 21; 6, 6; 7, 1; 11, 9; 13, 2; VII, 3, 4; 11, 1; 12, 2; 26, 16; VIII, 7, 20; 11, 12; 12, 2; IX, 25, 2; X, 2, 7; 3, 3; 4, 3; 10, 5; XI, 8, 1; 9, 1; 11, 7. 12; XII, 6, 12; XIII, 27, 6.
+ प्र see प्राजहित (MS.C. प्रज°)
हारियोजन VIII, 7, 21; X, 1, 10; XIV, 56, 3; XV, 1, 27.
हारियोजनान्त XIV, 51, 4.
हि II, 14, 8; III, 19, 7; XIV, 57, 18; XV, 13, 4. 17 (p. 188, 11); XVI, 21, 21; 22, 12; 23, 14

XVII, 14, 4; XVIII, 24, 8.
हिकृत्व I, 4, 6; VI, 3, 9; XVII, 17, 15; XVIII, 1, 1.
हिरण्मय XVI, 17, 9; 18, 8.
हिरण्य II, 5, 27; VII, 18, 1; XIV, 32, 10; 57, 17; XV, 17 (p. 188, 14); XVI, 3, 25. (Cf. सहिरण्य)
हिरण्यकशिपु XV, 27 (p. 196, 1).
हिरण्यरथ XV, 22 (p. 193, 2).
हिरण्यशकल IV, 14, 16.
हीनतर IV, 12, 2.
हु जुहोति I, 2, 21; II, 6, 1; 7, 1; III, 21, 1; IV, 3, 7; 9, 7; 13, 4; 16, 3; 17, 12. 13; 18, 10; VI, 9, 16; VIII, 13, 6; IX, 19, 4; XIII, 2, 2; 12, 7. 13; XVI, 18, 19; XVII, 11, 4; जुहति VIII, 8, 10; XVI, 15, 9; 18, 15. 17; XVIII, 24, 11; जुहुयात् II, 7, 8; III, 12, 16. 17; 19, 12; V, 4, 2; XIII, 2, 8; 3, 4. 5; 5, 7; 12, 11; जुहुयुः XIII, 5, 3; XVI, 7, 4; जुहवति XVI, 15, 1; जुहत् II, 9, 16; 12, 8; V, 4, 1; जुहवां करोति, चकार XVI, 15, 1; चकार XV, 23 (p. 193, 13); होष्यन्ति VI, 6, 20; होष्यन्तु II, 6, 9; हूयमान IV, 11, 2; V, 14, 14. 16; VI, 7, 2; 8, 1; हुत II, 9, 10; 16, 3; V, 19, 17; VIII, 9, 10; XIII, 12, 8; 14, 6; XVI, 1, 7. 10; XVII, 7, 11; हुत्वा II, 6, 10; 7, 7; III, 15, 14; IV, 16, 6; 18, 5. 7; VI, 3, 8; VIII, 13, 1; X, 13, 26; XVI, 15, 1; XVII, 12, 4; XVIII, 24, 27. (Cf. अहत्वा)

- + अभि जुहोति II, 8, 23.
 हूतवन्तु XIV, 50, 2.
 हृ हरन्ति III, 19, 9; हृत्वा IV, 14, 11; VII, 3, 2, 3.
 + अति हरन्तु XVII, 16, 1, 2, 3, 4; हृत्य II, 8, 22, 23.
 + अप हृत XIII, 6, 1.
 + अभ्यव हरेत् IV, 5, 7.
 + उपाव हृत्य XVII, 16, 5.
 + आ हरन्ति I, 12, 9; XIII, 15, 1; अहरत् XIV, 6, 1; 7, 1; 8, 1; 9, 1; 12, 2; XV, 9, 2; 11, 1; 12, 1; XVI, 1, 1; ह्रियमाण V, 10, 10; हार्य (see आहार्य VII, 27, 29); हृत्य XIII, 6, 1; XVII, 7, 12.
 + उदा हरन्ति XV, 26 (p. 195, 7); हरिष्यामः XIII, 14, 10.
 + उपा हरेत् XVIII, 2, 6.
 + पर्या हृत्य VII, 5, 4; XVII, 7, 11.
 + प्रतिपर्या हृत्य VII, 5, 4.
 + प्रत्या हरन्ति XV, 13, 15; हृत XIV, 41, 4; 42, 4.
 + अनुव्या जहार XV, 16, 11; 26 (p. 195, 5).
 + अभिव्या हृत्य I, 14, 15; 14; 17; II, 12, 10; IV, 12, 10; X, 21, 17.
 + उद् हरति II, 6, 2; VII, 21, 7; IX, 20, 8, 15; हरेत् XVIII, 7, 16, 17; जहार XVI, 16, 4; हृत (Cf. उद्धृत-बृहद्रथन्तर । अनुदधृत). हृत्य IV, 14, 14; 17, 13; V, 9, 17; VII, 1, 5; 8, 4; 21, 2; IX, 3, 4; 8, 3; 9, 3; 11, 2; 14, 2; 15, 2; 17, 3; 20, 7; X,

11, 8; 12, 6, 15; 13, 19; XI, 12, 6, 13; 14, 25; XII, 7, 1, 5, 6; 26, 19; XIV, 51, 9, 11; XV, 9, 3; XVI, 21, 24; XVIII, 4, 7; 5, 7; 8, 9.

- + अभ्युद हृत III, 4, 1; हृत्य II, 14, 5; IV, 12, 2.
 + निस् हरेत् XIII, 12, 12.
 + परि हृत I, 12, 9.
 + प्र ह्रियमाण III, 13, 17; हृत्य XVII, 7, 11.
 + अनुप्र हरति IV, 18, 5; हृत VI, 12, 6; हृत्य IV, 4, 2; 5, 10; 14, 3; XVI, 16, 1.
 + प्रति हृत XVII, 17, 13.
 + वि हरति VI, 1, 6; IX, 5, 4, 9; XII, 11, 6; हरन्ति XIII, 5, 22; हरेत् XV, 13, 1; हृत VII, 15, 9, 10; XII, 11, 5, 10; XIV, 8, 8; XVII, 14, 3; XVIII, 1, 19, 21; 14, 7; (Cf. अविहृत); हृत्य XVIII, 14, 27.

+ सम् हार्यः XI, 8, 1; 9, 2; संहार्य IV, 14, 4.

हृदयनाश XIII, 3, 3.
 हृदयशूल VIII, 12, 11.
 हृदयशूलान्त VI, 1, 21; XIV, 10, 8; XVIII, 24, 25.
 हृदयसंमित I, 10, 6.
 हेमन्त XVI, 9, 31.
 हैमन्तिक IX, 27, 1.
 हैरण्यस्तुपीय X, 13, 14, 15; XVIII, 19, 2.
 होतर्यज VII, 1, 5.
 होतायक्ष VII, 1, 5; 8, 4.
 होत I, 1, 17, 4, 1; III, 8, 25, 10

7; IV, 6, 5; V, 2, 3; 10, 28;
12, 4; 14, 22; 15, 9; 16, 10;
19, 1; 20, 8; VI, 8, 14; 12, 15;
13, 7; VII, 4, 12; 6, 5, 9; 7,
5; 8, 11; 14, 5; VIII, 4, 5; 8,
7; 11, 13; IX, 7, 1; 11, 1; 15,
1; X, 1, 20; 14, 4; 15, 4; 16,
4; 17, 4; 18, 4; 21, 8; XI, 3, 3;
15, 10; XII, 3, 20; XIII, 7, 2;
11, 5; 14, 1; 24, 7; XV, 7, 2;
8, 7, 14; 12, 2; 21 (p. 192, 3);
27 (p. 195, 22); XVI, 1, 22;
4, 1, 8; 9, 18; 13, 1, 2, 17;
XVII, 1, 2; 2, 5; 7, 11; 10, 7;
11, 2, 3; 15, 10; 17, 4, 11.

होतृकर्मन् III, 14, 15.

होतृचमस VI, 7, 6; VII, 4, 4, 15;
5, 9.

होतृषदन I, 6, 6; V, 10, 16.

होत्रक VII, 4, 5; 7, 6; 14, 4; 25,
9; XI, 3, 2; XII, 1, 1; 8, 4;
XIII, 10, 4; 24, 18; XIV, 3, 5;
XVI, 9, 23.

होत्रा XVIII, 24, 34.

होम V, 10, 27; VIII, 15, 7. (Cf.

वसाहोम । स्वयंहोम)

होममन्त्र I, 2, 22.

होमान्त IV, 4, 10.

होत्र III, 20, 12. (Cf. सहोत्र)

हु + नि हुवे XV, 24 (p. 194,
6); हुवते V, 8, 5; हुस्य V, 10,
36.

हुद XVI, 18, 10.

हुस्व I, 2, 18; X, 5, 12; XVII,
10, 8.

ह्वे + आ ह्वयते XVII 17, 13;
XVIII, 20, 6; 21, 2; ह्वय VII,
9, 1, 6; 10, 2; 19, 8, 9, 10.
11, 12, 13, 14, 15, 25; XI, 14,
13; XII, 11, 12; XV, 3, 10;
XVII, 17, 14, 15; XVIII, 1,
1; 9, 5. (Cf. अनाह्वय)

+ उपा ह्वयेमहि अह्वयन्त XIV,
50, 1.

+ उप ह्वयते I, 15, 5; VII, 5, 7;
6, 5; ह्वास्यमान I, 10, 1; VII,
6, 6; (cf. अनुपह्वास्यमान);
ह्वयमान IV, 9, 1; V, 10, 1;
हृत I, 11, 1; 12, 1; (cf. अनु-
पहृत); ह्वय III, 16, 25; V, 19,
12, 24; VII, 5, 11; 17, 15;
VIII, 2, 13, XIV, 10, 20.

+ प्रत्युप ह्वय VII, 6, 9.

+ समुप ह्वय III, 8, 25.

+ वि ह्वयन्ते X, 21, 16; ह्वयावहे
XV, 24 (p. 193, 19).

ERRATA (Index of Words)

(f. b. = from below)

page	col.	line	read
3	1	11-12	चतुर्विंशत्यक्षरादि
5	2	19	अञ्जःसव
11	1	3	अपाकरण in वत्सापाकरण and take this line at its proper place after अपवर्ग
11	1	10	अपवर्हिस्
19	1	10	सृगादापनादि
19	2	2	आदेशन
20	2	21	आयुस्
22	2	1	अभ्यस्तम्
23	1	11	इयात्
23	1	8 f. b.	this should precede इतर
23	2	16	इन्द्रनिहवब्राह्मणस्पत्य
24	2	23	इयत् and take it at its proper place
26	1	8	चतुर्थोत्तमौ
26	2	9 f. b.	उत्सर्जन
30	1	17-18	द्विदेवत्यर्तुयाजौ
32	2	4 f. b.	औकार
33	1	19 f. b.	कच्चिन्न-
33	2	1 f. b.	IV, 6, 17 and take this line before कर्मविपर्यास
34	1	7 f. b.	(पृथुश्रवस्)
34	2	17	कार
35	2	14	(cf. अमुष्टिकृत)
36	1	12	कृत्वस्

page	col.	line	read
39	2	6 f. b.	दधिघर्म
40	1	5	घृतस्तोमीय
40	1	12	अनवजिघ्रन्त्
40	2	2 f. b.	तृतीयाचतुर्थ्यै । द्वितीयचतुर्थयोः
40	2	1 f. b.	द्वितीयाचतुर्थ्यै
44	1	19	जानुजङ्घाष्ठीवतोः
44	1	6 f. b.	IV, 14, 14.
44	2	1	जीर्ण
47	1	4 f. b.	तृतीयाचतुर्थ्यै
50	2	16-17	सन्तीति दशदशी ।
52	1	6 f. b.	ट +
53	1	15 f. b.	द्रु +
57	1	19	ज्ञातिनामन्
59	2	9 f. b.	पञ्चकपाल
61	2	18	(p. 188, 22)
63	2	4	पशुदक्षिण
63	2	10 f. b.	पष्ठौही
66	1	11 f. b.	पूर्णदर्वी
67	1	1	पृथक्त्व
67	1	15 f. b.	पृष्ठशमनीय
67	1	4 f. b.	पृष्ठयस्तोम
67	2	3	पृष्ठयाहानि
70	2	9	आप्यायन°
72	1	17 f. b.	read this line after प्रातःसवन
74	1	1 f. b.	वृहद्रथन्तरपृष्ठ
75	1	13 f. b.	त्रयाः
78	1	2	मन्थन
80	2	7	मृत्यवन्तकौ
80	2	15 f. b.	पृषभ
81	1	3	मैत्रावरुणी
84	1	7	

The word is विवदेयाताम्. Hillebrandt has taken it as विवदे + अयाताम् which is not right. याताम् is a part of suffix.

page	col.	line	read
84	1	7 f. b.	XVIII, 19, 3.
84	2	8 f. b.	येयजामहवषट्कारयोः
85	2	15	(पृष्ठ)
87	1	18	निस् लिह्य
88	1	3 f. b.	ओषधि-
88	1	9 f. b.	वदेयाताम्
91	2	17	विवृद्धि in सूक्तविवृद्धि
97	1	11	वेतसशाखा
97	2	1f. b.	शुद्रार्यै
106	2	8 f. b.	सूददोहस्
106	2	15 f. b.	सूक्तविवृद्धि

II.

INDEX OF DEITIES MENTIONED IN INDEX I.

अग्नाग्नी
 अग्नि (cf. आग्नावैष्णव ff.)
 अग्नीवर्णो
 अग्नीधोमौ (अग्नीधोमीय)
 अदिति (आदित्य)
 अनुमति
 अप्
 अर्यमन्
 अश्विनौ (आश्विन)
 असुर (आसुर)
 आग्नावैष्णव (cf. आग्नेयाग्नवैष्णव)
 आग्निमासत (cf. वैश्वदेवाग्निमासत)
 आग्निवाद्य
 आग्नेन्द्र
 आग्नेयं
 आग्नेयाग्नवैष्णव
 आग्नेयैन्द्र
 आय
 इन्द्र (रेन्द्र । आग्नेयैन्द्र । रेन्द्रवायव ff.)
 इन्द्राग्नी
 इन्द्रावर्णो (in इन्द्रावर्णाभिव्याहार)
 इन्द्राविष्णु
 उवस् (ओवस्)
 ऋभु in ऋभुमन्
 रेन्द्रवायव (cf. वायव्येन्द्रवायव)
 रेन्द्रवायवमैनावद्य
 रेन्द्राग्र
 रेन्द्रापोष्य
 रेन्द्रावैष्णव
 क (काय । कायी)
 [कुवेर वैश्वदेव]

गन्धर्व
 गो
 जातवेदस्
 शम्भक
 लष्ट (लाष्ट)
 श्वावाश्विबी (श्वावाश्विवीय । वैश्वदेव-
 श्वावाश्विवीय । सावित्रश्वावाश्विवीय)
 धात्र
 नारागंस (नारागंस)
 पथ्या स्रष्टि
 पार्जन्य (cf. वैश्वानरीयपार्जन्य)
 पितरः (cf. सोम पिबमन् । यम पिबमन्)
 पूषन् (पौष्य । सारस्वतपौष्य । सोमापौष्य)
 श्रुतिवी
 प्रजापति (प्राजापत्य)
 प्रदात्र (इन्द्र)
 प्रसवित्र (सवित्र)
 बृहस्पति (बार्हस्पत्य, वैश्वदेवबार्हस्पत्य)
 भव भवानी
 भूमि
 मरुतः (मासत । वायवमासत वैश्वदेवमासत ।
 वैश्वदेवाग्निमासत)
 मरुन्द्र (मारुन्द्र । मारुन्द्रशुनासीरीय)
 मित्र (मैत्र)
 मिनावर्णो (मैनावद्य । रेन्द्रवायवमैना-
 वद्य)
 यम
 राकाशिनोवास्तो
 रुद्र (रीद्र । रुद्राणी)
 वनस्पति
 वद्य (वाद्य । आग्निवाद्य । इन्द्राव-

षो। मित्रावरुणौ। मित्रावरुण। वारुण-
मासत)

वसु

वाच् (cf. वाग्देवत्य। सावित्रवाग्देवत्य)

वारुणस्यति

वाज in वाजवन्

वाजिन्

वायु (ऐन्द्रवायववायव्य। वायव्यैन्द्रवायव)

वृच in वारुच। वृचवन्

विभु in विभुमन्

विश्वकर्मेण in विश्वकर्मेण

विश्वे देवाः (वैश्वदेव)

विष्णु (वैष्णव। आग्नेयवैष्णव। आग्नेयाग्ना-

वैष्णव। इन्द्राविष्णू ऐन्द्रावैष्णव।

विष्णुपत्नी

वैश्वानर। वैश्वानरीय

शर्व। शर्वाणी

शक्रश्याः

शुनासीर्य, शुनासीरीय (माहेन्द्रशुनासी-
रीय)

सविष्ट (सावित्र। सावित्रग्रह। आदित्य-
सावित्रग्रह। सावित्रद्यावाष्टयिवीय।

सावित्रवाग्देवत्य। सौम्यसावित्र)

सरस्वन्। सरस्वती (सारस्वत। सारस्वत-
पौष्ण)

साध्य

सिनीवाली (राकासिनीवाली)

सूर्य (सूर्यो। सौर्य)

सोम (अग्नीषोमौ॥ सोमापौष्ण। सौम्य
सौम्यसावित्र) .

III.

PROPER NAMES MENTIONED IN INDEX I.

अङ्गिरस (अङ्गिरसन् । आङ्गिरस ।
 अजीगर्त (आजीगर्ति)
 अत्रि (आत्रेय)
 अन्नाः
 अयास्य
 अरणि see आरुण
 अर्बुद काद्रवेय
 अश्वा (वैश्व)
 अष्टक
 असित धान्वन
 आभिप्रतारिण see उद्वयुक्
 आरुण
 आर्चनानस ग्वावाश्च
 आविर्चित see मरुत
 आसङ्ग ज्ञायोगि
 रन्द्रोत शौनक
 उग्रसेन
 अथभ याज्ञतुर
 कचीवन् अश्विज (काचीवत)
 कण (काण्ड ; cf. कण्ठरथन्तर)
 कानीत प्रयुश्वः
 कारपचव (name of a locality.)
 काश्वैदेद्यः
 कुर (कुरचेन, कुरवाजपेय)
 कुशिक
 कुसुमबिन्दु (चिराच)
 कौण्डपायिन्
 कौपीतक । कौपीतकि
 कोसल्य
 गर्ग (चिराच)

गाधिन्
 गार्तमद
 गौतम
 जनक (सप्तराच)
 जनमेजय पारिचित
 जमदग्नि
 जल (जातूकर्ण)
 जङ्गु
 जातूकर्ण
 तार्क्ष्य वैपश्यत
 तिरिन्द्र (पारश्वय)
 हषद्वती (name of a river)
 देवरात
 युतान मारुत
 धान्वन see असित
 नाभानेदिष्ठ मानव
 नारद
 नार्मेध
 नैगस्थ (?)
 नैतंधव (name of a locality.)
 नौधस
 पञ्चाल (—पददृति)
 पर आक्षार
 पारिचित (जनमेजय), पारिचित्तीय
 पादच्छेपी
 पुष्पाः
 प्रयुश्वः कानीत
 प्रथम मेध्य मानरिषन्
 पैङ्ग
 पञ्चम see उदास

पोषणीष्ट
 प्रखल (प्राखल)
 प्रलोक सार्धय
 प्रागचीय
 ग्रामा (name of a locality) ग्राच
 ग्रावामि see वास
 गुरु तच्चन्
 भरत
 भरद्वाज (भारद्वाज)
 भानुमतिन्
 भार्गव
 भावयव see खनय
 भीमसेन
 भीवन see विश्वकर्मन्
 मत्स्य सामद
 मधुच्छन्दस् (मधुच्छन्दस)
 मनु वैवस्वत (मानव)
 मरुत
 मूचीपाः
 मैधातिथ
 यमुना
 राकासिनीवाक्षी
 रेवु
 रेवित
 वत्स काण्ड (वात्स्य)
 वधूश्च
 वर चक्षु (वाश)
 वसिष्ठ (वसिष्ठयज्ञ । वासिष्ठ)
 वाज लोच

वामदेव्य
 वासुक्त
 विश्वकर्मन् भीवन
 विश्वामित्र
 वृक्षदुग्ध आभिप्रतारिण
 वृषाकपि
 वैददक्षि
 वैदेह (काश्यवैदेक्षी)
 वैधस
 शबराः
 शूनक (शौनक । शौनकयज्ञ)
 शूनःपुच्छ
 शूनःशेष (शौनःशेष)
 शूनोलाङ्गूल
 शृङ्गभट्टारौय
 श्यावान्
 श्रुतसेन
 श्वेतकेतु
 संछति
 सरस्वन् । सरस्वती (सारस्वत)
 साकमस
 सार्धय प्रलोक
 सिनौवाली
 सुदाम् (पैकवन)
 सौभर
 सोयवसि
 खनय भावयव्य
 हरिश्चन्द्र

IV.

SOME NAMES OF HYMNS AND VERSES.

अथा XVIII, 4, 1; 5, 1—Rv. VI, 47, 8	काराधक्षीचिता: IX, 20, 12, etc.—Rv I, 120
अप्रतिरथ VIII, 15, 10—Rv. X, 103	कुन्ताप XII, 6, 13, etc. Av. XX, 127
अभितद्वीय XII, 6, 1, etc.—Rv. III, 38	मेव ह्यच XVIII, 3, 1*—Sāṅkh. Sr. S. XVIII, 3, 2. Ait. Ar. V, 1, 2.
अयं यज्ञीया XIII, 24, 18—Rv. I, 177, 4	घोषा सपुत्रा VI, 6, 12—Rv. X, 39—41
अर्बुद VII, 15, 4—6. ff.—Rv. X, 94	जनकव्या: XII, 21, 1—Av. XX, 128
आदित्या: XII, 19,—Av. XX, 135, 6	तदिदासीय XI, 2, 6 ff.—Rv. X, 120
आनोभद्वीय X, 13, 18, etc.—Rv. I, 89	[तनू: X, 19, 1]
आपोरेवती VI, 3, 11; IX, 20, 7—Rv. X, 30, 12	तमुद्वीय X, 11, 13, etc. VI, 18
आपोरिद्वीया: IV, 11, 6, etc.—Rv. X, 9	ताक्ष्ये XI, 14, 28, etc. X, 178
आचनस्या: XII, 24, 1—Av. XX, 136	चिकद्वीया X, 13, 7—II, 22, 1
रन्निद्वीय VII, 19, 10, etc.—Rv. VIII, 53, 5. 6	[दिशं कृतय: XII, 20, 1—Av. XX, 128]
इक्ष्वावौय V, 9, 24, etc.—Rv. I, 112	दूरोद्वीय XI, 14, 13 ff.—Rv. IV, 40, 5
उत्थापिन्य: XVI, 13, 13—Rv. X, 18, 8; 85, 21, 22	द्युतान मावत XIII, 12, 3—Rv. VIII, 96, 7 ff.
उदुमणीय XVIII, 19, 10; 20, 6—Rv. VII, 23	नद XVIII, 1, 12. 14. 15. 21—Rv. VIII, 58, 2
अतुर्गन्नीय XI, 14, 10. 22—Rv. II, 13	नद्या I, 17, 18
रतमप्रलाप XII, 17, 3—Av. XX, 129	नाभानेदिष्ठ XII, 8, 2—Rv. X, 61
रवयामवत् XI, 15, 10, etc.—Rv. V, 87	नेर्धती XVI, 13, 5—Rv. X, 59
कयाम्नीय X, 11, 12, etc.—Rv. I, 165	पञ्चजनीया X, 2, 8, etc.—Rv. X, 53, 5
	पतङ्ग XI, 14, 28—Rv. X, 177
	पारिचिती XII, 16, 2—Av. XX, 127, 3

* Comm. पुरुषस्य श्रीनारूपमित्यर्थः

- पिबन्मन्थपीया X, 13, 10—Rv. I, 64, 6
 पुष्य नारायण XVI, 13, 1—Rv. X, 90
 पैची VIII, 6, 12, etc.—Rv. X, 15,
 1—3
 प्रतीराधा: XII, 21, 3—Av. XX, 134
 प्रमंदिष्ठाय XII, 25, 4—Rv. I, 57
 प्रवल्हिका: XII, 21, 3—Av. XX, 133
 प्रशस्तीय X, 13, 18—Rv. VII, 34
 प्रशस्तक XVIII, 4, 8, etc.—Rv.
 VIII, 97, 13—15
 षड XI, 14, 26—Rv. X, 96
 मधुनाथो XV, 3, 1—Rv. III, 54,
 55
 मनप्रवल्ह X, 11, 8—Rv. VIII, 29
 मन्युस्तुते XIV, 22, 5—Rv. X, 83, 84
 महानन्दा: X, 6, 10, etc.—Ait. Ar.
 III, 1
 यज्ञायज्ञीय VII, 25, 10—Rv. VI, 48
 यातकतीय XVIII, 19, 2—Rv. VI,
 25
 यामी VIII, 6, 13, etc.—Rv. X, 14,
 3—5
 यश XVIII, 14, 1—Rv. VIII, 46
 यामुक्त XVII, 9, 5—Rv. X, 27
 विहय IV, 2, 7, 13, etc.—Rv. X, 128
 दृषाकपि XII, 6, 13, etc.—Rv. X, 86
 शंतातीया: XVI, 13, 6—Rv. VII, 35
 शंनोदेवीया: IV, 11, 6, etc.—Rv. X,
 9, 4—7
 सजनीय XIII, 5, 16, etc.—Rv. II,
 12.
 सपुत्रा see घोषा
 सर्वहरि XI, 14, 10—Rv. X, 96
 सलिलं वैश्वदेवं XVIII, 22, 7—Rv.
 I, 164
 सार्पराज्ञी X, 13, 26, etc. Rv. X, 189
 साय XI, 14, 25, 27—Rv. I, 51
 सुकीर्ति XII, 13, 1—Rv. X, 131
 सुपर्ण IX, 20, 13*
 सुसुपल्लु XIV, 56, 12—Rv. I, 4
 सुददोह: XVIII, 1, 23, etc.—Rv.
 VIII, 69, 3
 सोम्या: X, 12, 15, etc.—I, 75; III,
 21
 स्वादुष्किलीया: VIII, 6, 14, etc.—
 Rv. VI, 47, 1—3.
 शैरण्यसूपीय X, 13, 14, 15; XVIII
 19, 2—Rv. I, 32

* Comm. सुपर्णमादित आरभ्य अधिकं शतं शंसेत्

V.

VERSES QUOTED BY PRATĪKAS AND CONTAINED
IN THE ŚĀKALASĀKHĀ OF THE RIGVEDA.*

प्रतीक	ब्राह्मणयन	सम्बेद
अक्षमनीमदन	III, 17, 2.	I, 82, 2.
अक्षीर्षा वे नासिकाभ्यां	XVI, 13, 4.	X, 163
अग्न महा	VI, 4, 5; X, 11, 2;	VII, 12, 1—3; resp.
	XIV, 56, 1.	1—3; resp. 1. 2.
अग्न वा याचि वीतये	I, 4, 8; III, 5, 2.	VI, 16, 10—12 resp.
		10.
अग्न वा याच्यग्निभिः	XIV, 53, 5.	VIII, 60, 1. 2.
अग्न वायूषि	II, 2, 5; 5, 14.	IX, 66, 19.
अग्न इन्द्रस्य	VII, 9, 8.	III, 25, 4.
अग्न योजिष्ठम्	XI, 8, 1; 11, 7.	V, 10, 1—6.
अग्निं वो देवम्	X, 10, 2; XIV, 53, 1.	VII, 3.
अग्निं वो दधन्तम्	XII, 10, 9.	VIII, 102, 7—9.
अग्निं सुदीतिम्	V, 19, 11.	III, 17, 4.
अग्निं सोमेन	II, 2, 18; VI, 4, 1;	V, 14, 1; resp. 1—6;
	XII, 10, 9.	resp. 1—3.
अग्निं सोमेन बोधय	II, 5, 13; XIV, 52,	V, 14, 1; resp. 1—6.
	12.	
अग्निं हिन्वन्	VI, 4, 1.	X, 156.
अग्निं होतारम्	X, 7, 7.	I, 127, 1.
अग्निं होतारं मन्ये दास्ता-	XVIII, 23, 9. 10.	I, 127, 1—7.
नाम्		
अग्निः प्रमेन	I, 8, 2.	VIII, 44, 12.

* Cf. VI, 1, 25: प्रातरनुवाकप्रभृत्यादिप्रदिहानि मज्जानुवचनयोः कृतानि ॥ २५ ॥
रक्षां प्रतीयादन्वय ॥ २६ ॥

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अग्निः शुचिब्रततमः	II, 2, 10.	VIII, 44, 21.
अग्निनाग्निः समिध्यते	II, 2, 11 ; III, 5, 1 ; 13, 17.	I, 12, 6.
अग्निना रयिम्	III, 7, 3 ; 15, 8.	I, 1, 3.
अग्निं तं मन्ये	III, 17, 5 ; VI, 4, 13 ; X, 6, 2 ; [XVI, 7, 13.]	V, 6, 1-3 ; resp. 1-10.
अग्निं दूतम्	XIV, 52, 2.	I, 12, 1-7.
अग्निं दूतं दृणौमहे	I, 4, 9 ; VI, 4, 1 ; X, 3, 2.	I, 12, 1 ; resp. 1-12.
अग्निं न मा मयितम्	XIV, 53, 6.	VIII, 48, 6.
अग्निं नरः	X, 5, 2 ; 12, 8 ; 13, 20 ; XI, 15, 2 ; XIV, 54, 5.	VII, 1, 1-25 ; resp. 1-3 ; 1-6 ; 1.
अग्निं नरो दीधितिभि- रणोः	XVII, 8, 2.	VII, 1.
अग्निमग्निं वो अग्निगुम्	XIV, 55, 1.	VIII, 60, 17-18.
अग्निमग्निं हवौमभिः	II, 2, 11 ; III, 5, 1.	I, 12, 2.
अग्निमीक्षे पुरोहितम्	VI, 4, 1 ; XIV, 52, 1.	I, 1.
अग्निं मन्ये पितरम्	XI, 13, 5 ; XIV, 51, 7.	X, 7, 3-5.
अग्निरिन्द्रः	XI, 7, 10 ; 9, 11 ; 12, 14.	X, 65.
अग्निरस्ये	X, 11, 8.	VIII, 27-32 (पञ्च सूक्तानि).
अग्निर्न शुक्लं वनमिन्द्र हेतिः	XIV, 29, 8.	VI, 18, 10 A (cf. तमु दृष्टि).
अग्निर्नेता	VII, 19, 12.	III, 20, 4.
अग्निर्मूर्धा	I, 8, 4 ; II, 5, 16 ; XIV, 52, 10.	VIII, 44, 16 ; resp. 16-21.
अग्निर्हवाग्नि	I, 8, 1 ; XIV, 52, 5, 9.	VI, 16, 34 ; resp. 34- 36 ; resp. 34-39.
अग्निर्नेता गृहपतिः	I, 15, 4 ; IX, 20, 7 ; 26, 3 ; X, 6, 19.	VI, 15, 13 ; resp. 13- 15.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अग्निर्होता नो अश्वरे	V, 16; 8.	IV, 15, 1-3.
अग्निर्होता पुरोहितः	VI, 4, 1; X, 11, 9.	III, 11.
अग्निश्वात्ताः	III, 16, 7.	X, 15, 11.
अग्नीषोमा पिशतम्	V, 19, 8.	I, 98, 12.
अग्नीषोमा य अञ्जतिम्	V, 19, 14.	I, 93, 3.
अग्नीषोमा यो अय	V, 19, 6.	I, 93, 2.
अग्नीषोमाविमम्	I, 8, 6; V, 18, 9.	I, 93, 1.
अग्नीषोमा सवेदना	I, 8, 10.	I, 93, 9.
अग्नीषोमा हविषः	V, 19, 16.	I, 93, 7.
अग्नेः पिब जिह्वया सोम- मिन्द्र	XIV, 29, 8.	III, 35, 9 D (Cf. निष्ठा हरी)
अग्ने कदा वे आनुयक्	VI, 4, 3.	IV, 7, 2—6.
अग्ने जरितर्	XIV, 55, 1.	VIII, 60, 19. 20.
अग्ने जुषस्व	V, 14, 14.	I, 144, 7.
अग्ने जुषस्व नो हविः	VII, 1, 6; XIV, 51, 13.	III, 28, 1; resp. 1. 4. 5.
अग्ने तमस्य	II, 5, 18; X, 13, 1.	IV, 10, 1—4; resp. 1—8.
अग्ने तव श्रवो वयः	XVIII, 23, 6.	X, 140, 1—6.
अग्ने हतौये सयने	VIII, 2, 2.	III, 28, 5.
अग्ने त्वं नः	IX, 12, 2; III, 17, 5; XII, 11, 2.	V, 24, 1. 2. 3.
अग्ने त्वं पारय	V, 5, 2.	I, 189, 2.
अग्ने दाः	III, 2, 4.	III, 24, 5.
अग्ने दिवः	XIV, 52, 4.	III, 25, 1.
अग्ने द्युन्नेन	II, 2, 17; IX, 22, 5.	III, 24, 3.
अग्ने धृतव्रताय	XIV, 52, 5. 13.	VIII, 44, 25—27 resp. 25—30.
अग्ने नय	IV, 2, 9; (16, 5); V, 5, 2; VI, 10, 1.	I, 189, 1; resp. 1; resp. 1—3.
अग्ने पत्नीः	VII, 4, 9.	I, 22, 9.
अग्ने पवस्व	II, 2, 5.	IX, 66, 21.
अग्ने पावक	II, 2, 9.	V, 26, 1.
अग्ने भव रुपमिधा	XII, 11, 4.	VII, 17, 1.
अग्ने सवद्विः [शुभयद्विः]	VIII, 6, 17.	V, 60, 8.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अग्ने दल	VI, 4, 1.	IV, 9.
अग्ने ददद्य विभो अध्वरस्य	I, 9, 2.	VI, 15, 14.
अग्नेवैधं प्रथमस्यादत्तानाम्	XV, 22 (p. 192, 14).	I, 24, 2.
अग्नेर्वैधं	IV, 14, 17.	X, 16, 7.
अग्ने विषस्तदु	VI, 4, 7; XIV, 55, 3; XV, 3, 3.	I, 44, 1—12; rep. 1. 2; resp. 1. 2.
अग्ने विवेभिः सनीक	III, 14, 12.	VI, 15, 16.
अग्ने विवेभिरग्निभिः	II, 3, 11; IX, 24, 9; XIV, 52, 6.	III, 24, 4.
अग्ने यधे	III, 1, 4.	V, 28, 3.
अग्ने स वेधत्	XIV, 53, 7.	VI, 3.
अग्ने सुतस्य	XIV, 52, 5.	V, 51, 1—3.
अग्ने पिब	VII, 2, 4; XI, 8, 3.	IV, 46, 1.
अग्ने ददन्	VI, 4, 5.	X, 1—7*
अद्विरसः	III, 16, 5; VIII, 6, 12.	X, 14, 6.
अद्विरोभिः	VIII, 6, 13.	X, 14, 5.
अद्या नः शीरशोविषम्	X, 12, 16; XIV, 55, 2.	VIII, 71, 10—12, resp. 10—13.
अद्या न रन्ध्रम्	XII, 12, 6.	X, 43, 1—3.
अद्यार्थ नः	III, 20, 4; IV, 11, 6; VIII, 9, 5.	VII, 36, 9.
अद्या वो अग्निमवधे	VII, 6, 1; X, 12, 16.	V, 25, 1—3.
अद्यातमयम्	IX, 14, 3.	V, 84, 1—8.
अद्वानि नाम्	V, 15, 2.	III, 8, 1.
अद्वानि यम्	V, 9, 8.	V, 43, 7.
अतद्विदिन्द्र नः	XI, 8, 3.	VIII, 92, 10—12.
अति इव	IV, 14, 15.	X, 14, 10—11.
अति विद्याः	IX, 28, 7.	X, 97, 10.
अतो देवा अवनु नः	XIII, 7, 5.	I, 22, 16—21.
अथा यूयः प्रथमो भामो रति	XVI, 3, 30.	I, 162, 4 C.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अदग्निं	VI, 4, 7.	VIII, 103, 1—4.
अद्या नो देवः सवितः	VIII, 3, 8; XVIII, 22, 2.	V, 82, 4—6.
अधा हीन्द्र	IX, 4, 2.	VIII, 98, 7—12.
अधि द्वयोः	V, 9, 12; 13, 6.	I, 83, 3.
अधि वृषः	XVI, 11, 12.	VI, 45, 31—33.
अधुचत्	V, 10, 9.	VIII, 72, 16.
अध्वर्यवचक्षत्वांसः	III, 18, 5.	V, 43, 3.
अध्वर्यवो भरतेन्द्राय	IX, 7, 5; XII, 4, 8.	II, 14, 1; resp. 1—11.
अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोमम्	XVIII, 19, 5.	II, 14.
अध्वर्यो द्रावय	XII, 9, 11.	VIII, 4, 11. 12.
अध्वर्यो वीर प्र मरे सुता- नाम्	XIV, 3, 8. 9. 10. 11.	VI, 44, 13—15; 10 —12; 16—18; 19 ff.
अनर्वाणं दृषभम्	XII, 12, 8.	I, 190.
अनघो जातः	X, 4, 14.	I, 152, 5—7.
अनागसः	IX, 27, 2.	V, 82, 6.
अनुत्तमा वे	XI, 2, 5.	I, 165, 9.
अन्तर्यक् जिघांसतः	XVIII, 11, 2.	X, 102, 3.
अन्तश्च प्रागाः	V, 14, 18.	VIII, 48, 2.
अप त्वम्	X, 5, 4.	VI, 51, 13.
अप नः श्रोष्टुचदधम्	IV, 2, 9; (16, 5).	I, 97, 1—7.
अप प्राचः	XII, 3, 5; 13, 1.	X, 131, 1 resp. X, 131, 1—7.
अप ससुः	X, 10, 4.	VII, 71, 1—3.
अपाः पूर्वाम्	IX, 6 18.	X, 96, 13.
अपादित उदु नश्चितमः	XI, 11, 12.	VI, 38.
अपादु मिश्रान्सः	XVIII, 7, 11.	VIII, 92, 4—8.
अपायस्य	IX, 11, 4.	II, 19, 1.
अपूथो	X, 10, 6.	VI, 82.
अपूथो पुरतमानि	XII, 5, 5.	VI, 82.
अपेत नीत	IV, 14, 7.	X, 14, 9.
अशु मे वीर	VIII, 11, 3.	I, 23, 20.
अप्समे	III, 5, 5; VIII, 11, 3; XIV, 57, 7.	VIII, 43, 9; resp. 9 —11.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अबुभसु ले	XI, 9, 7.	X, 35.
अबोधि जारः	XIV, 56, 11.	VII, 9, 1.
अभि तदेव	XII, 5, 3; 6, 1; XIII, 24, 18.	III, 38, 1—3 resp. 1—10.
अभि त्वं मेधम्	IX, 7, 4; X, 9, 13; XI, 14, 9.	I, 51.
अभि त्वा गोतमा गिरा	VI, 4, 1.	I, 78.
अभि त्वा देव	X, 4, 13; 11, 8.	I, 24, 3—5.
अभि त्वा देव सवितः	III, 13, 17; V, 10, 3; VII, 15, 3; XV, 22, (p, 192, 16.	I, 24, 3; resp. 3; resp. 3; resp. 3—5.
अभि त्वा पूर्वपीतये	VII, 20, 3.	VIII, 3, 7. 8.
अभि त्वा वृषभा	IX, 13, 1.	VIII, 45, 22—24.
अभि त्वा शूर	VII, 20, 3.	VII, 32, 22. 23.
अभि प्र गोपतिम्	IX, 13, 1; XVIII, 7, 15.	VIII, 69, 4—6.
अभि प्रवन्त	X, 12, 15; XIV 57, 1. 2.	IV, 58, 8. 9.
अभि प्र वः	VII, 23, 4; XII, 9, 11.	VIII, 49, 1. 2.
अभी पतस्तदा भर	XVII, 8, 11.	VII, 32, 24—27.
अभूदेवः	VIII, 3, 2. 9.	IV, 54, 1; resp. 1—6.
अभूरेकः	X, 6, 16; XI, 14, 27; XII, 6, 15.	VI, 31.
अमेव नः	VIII, 2, 9.	II, 36, 3.
अन्वयः	VI, 7, 10; XIV, 51, 11.	I, 23, 16—18.
अयं यज्ञः	X, 1, 10 (cf. XIII, 24, 18).	I, 177, 4.
अयं वां मधुसक्तमः	VI, 6, 8; IX, 20, 16.	I, 47, 1. 3. 5; resp. 1—8.
अयं वां मित्रावरुणा	VII, 2, 5; X, 3, 5; XII, 1, 3.	II, 41, 4; resp. 4—15; resp. 4—6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अयं वेनः	V, 9, 17; VIII 3, 15; XV, 3, 9.	X, 123, 1—5. 7. 8; resp. 1; resp. 1—5.
अयं सोमः	X, 10, 4.	VII, 29, 1—3.
अयं सोमस्यमू सुतः	X, 4, 5.	V, 51, 4. (?)
अयं च येन	X, 6, 9.	VIII, 76, 4—6.
अयं जायत	X, 8, 1.	I, 128.
अयं जायत मनुषो धरी- मणि	XVIII, 23, 11.	I, 128, 1—6.
अयं त इन्द्र सोमः	IX, 11, 1.	VIII, 17, 11—13.
अयं ते अस्तु हर्यतः	XVIII, 11, 3.	III, 44.
अयं ते मानुषे जने	IX, 11, 1.	VIII, 64, 10—12.
अयं ते योनिः	II, 11, 2; 17, 3.	III, 29, 10.
अयं देवाय	X, 9, 16.	I, 20, 1—3.
अयमग्निः सद्यस्विणः	II, 11, 2.	VIII, 75, 4.
अयमग्निः सुवीर्यस्य	VI, 4, 7.	III, 16.
अयमिह	II, 11, 2.	IV, 7, 1.
अयं मित्राय	X, 8, 3.	I, 136, 4—6.
अया वाजम्	VI, 6, 15; XII, 5, 23; 12, 14.	} VI, 17, 15.
अया वाजं देवहितं सनेम	XVIII, 15, 6.	
अरा इवेत्	VI, 10, 8.	V, 58, 5.
अरूपचत्	V, 9, 25.	IX, 83, 3.
अर्चन्तस्त्वा	II, 2, 18; III, 10, 4; VI, 4, 1; IX, 22, 5; 27, 2; X, 9, 17; XIV, 52, 11.	} V, 13, 1; resp. 1—6.
अर्चन्तो न त्रयसः	X, 11, 5.	
अर्वापद्यम्	XI, 11, 12.	VI, 37.
अर्वाहेहि	VII, 17, 8.	I, 104, 9.
अर्हन्निभमर्षि	V, 9, 13.	II, 33, 10.
अव ते देसः	VI, 10, 11; VIII, 11, 5.	I, 24 14.
अव इधः	XII, 25, 2.	VIII, 96, 13—15.
अव यत्नं यतक्रतो	XII, 5, 12.	X, 134, 4—6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
अरमेव इन्द्र	X, 7, 11; 8, 3.	I, 133, 6; resp. 6. 7.
अव ह्यज	III, 16, 7.	X, 16, 5.
अवितर्हि	X, 6, 9.	VIII, 36.
अविद्विषम्	VIII, 6, 11.	VI, 44, 7—9.
अविप्रो वा यदविषत्	XVIII, 8, 14.	VIII, 61, 9—18.
अश्वत्थी	IV, 15, 5; XVI, 13, 13.	X, 53, 8.
अश्वाम तम्	III, 5, 8; IX, 23, 12.	VI, 5, 7.
अश्वाम ते	III, 5, 6.	I, 114, 3.
अश्वं न जा	VI, 4, 1; XIV, 56, 6.	I, 27, 1—10; resp. 1—3.
अश्वामतः	III, 18, 16.	X, 160, 5.
अश्विना यन्मरीचिः	VI, 6, 1; VII, 10, 12.	I, 3, 1—3.
अश्विना वायुना	IX, 20, 34.	III, 58, 7.
अश्विनावेह मन्त्रवम्	X, 4, 5.	V, 78, 1—3.
अवाप्तं धृतुः	V, 11, 7; VI, 10, 3.	I, 91, 21.
अवस्य मे अरितः साभिवेगः	XVII, 9, 5.	X, 27.
असावि देवम्	VII, 17, 3.	VII, 21.
असावि सोम इन्द्र ते	XII, 26, 8; XVIII, 18, 4.	I, 84, 1—3; resp. 1—6.
असावि सोमः पुरातन	VII, 23, 7.	X, 104.
असृजोवे	XVI, 13, 14.	X, 59, 5—7.
असृजामादाम्	V, 14, 19; VI, 10, 11; IX, 2, 3.	VIII, 42, 1; resp. 1—3.
असावि मन्त्र	XVI, 21, 27.	VIII, 52, 9. 10.
असि सोमो अयं धृतः	XIII, 7, 2.	VIII, 94, 4—9.
अस्तेव सु प्रतरम्	IX, 3, 4; XII, 12, 5.	X, 42, 1—10; resp. 1—3.
अश्रुरि नो आरुपत्नानि	IV, 12, 10.	VI, 15, 19 C.
अश्रु	VI, 10, 10.	II, 38, 11.
अश्वभ्यं तद्विः	XVIII, 11, 2.	} VI, 42, 4.
अश्वो अश्वो इन्द्रवः	X, 6, 14; XII, 4, 9.	
अश्वो अश्वे		

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
असा इदु	X, 11, 7.	} I, 61.
असा इदु प्र तवसे	XII, 4, 17.	
असाकमग्रे अध्वरम्	III, 10, 4; IX, 22, 5; 27, 2.	V, 4, 8.
असाकमव पितरस्य सासन्	XII, 11, 14.	IV, 42, 8—10.
अग्निन्पदे	XIII, 29, 13.	II, 35, 14.
अस्य पितवतम्	V, 10, 21.	VIII, 5, 14.
अस्य प्रताम्	II, 11, 2.	IX, 54, 1.
अस्य महे पुरु वर्षांसि	IX, 12, 4.	VI, 44, 14.
अस्य वामस्य पलितस्य होतुः	XVIII, 22, 7.	I, 16 4.
अस्य हि सधमस्तरम्	X, 3, 12; 8, 12.	V, 82, 2. 3.
असं वद्रेभिः	VI, 11, 11.	X, 125, 1—6.
असं दो मृष्टते	IX, 16, 3.	X, 49.
असं च लं च	XVI, 18, 12.	VIII, 62, 11.
असं भुवम्	IX, 11, 3; X, 4, 11; 11, 7.	X, 48.
अस्य छव्यम्	X, 8, 15.	VI, 9.
आ कलशा अमृत	VII, 15, 8.	IX, 65, 14.
आ कलशेषु धावति	VII, 15, 8.	IX, 17, 4.
आगन्धेवः	V, 6, 7.	IV, 53, 7.
आ गोमता	X, 9, 4; XV, 8, 16. 17.	VII, 72, 1—3; resp. 72. 73.
आग्निं न सहस्त्रिभिः	X, 5, 2; XVIII, 23, 7.	X, 21; resp. 21, 1—6.
आग्निरगामि	XII, 11, 16.	VI, 16, 19—21.
आ वा ये	III, 12, 8.	VIII, 45, 1.
आ वा ने अग्निमित्रवे	XII, 11, 20; XVIII, 7, 6.	VIII, 45, 1—3; resp. 1—14.
आ चर्षणिप्राः	XVII, 9, 5.	I, 177.
आ दू न इन्द्र जुमन्तम्	VII, 15, 3; IX, 12, 1.	VIII, 81, 1; resp. 1—3.
आ दू न इन्द्र मद्राक्	IX, 13, 2.	III, 41.
आ दू न इन्द्र द्यवदन्	IX, 12, 1; XVIII, 13, 4.	IV, 32. 1—3; resp. 1—21.
आ दू भर	III, 2, 5.	III, 36, 9.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigvedo.</i>
आ ते अग्न इधोमहि	XII, 10, 11.	V, 6, 4.
आ ते अग्न वधता	XII, 10, 11.	V, 6, 5—7.
आ ते पितः	IV, 20, 2; VI, 11, 10; VIII, 6, 3.	II, 33, 1—15; resp. 1—6; resp. 1.
आ ते वस्यो मनो यमत्	IX, 23, 12; XII, 11, 16.	VIII, 11, 7; resp. 7—9.
आ ते श्रयो हवमः	VI, 10, 7.	VI, 19, 9.
आत्मन्वत्	V, 10, 8.	IX, 74, 4.
आ लशचवा गहि	IX, 16, 1.	VIII, 82, 4—6.
आ ला गिरः	X, 5, 4.	VIII, 95, 1—3.
आ ला गिरो रथीरिव	XVIII, 18, 13.	VIII, 95, 1—9.
आ ला जुवः	X, 7, 3.	I, 134 1.
आ ला रथं यथोतये	VII, 19, 8; XV, 2, 5; XVII, 9, 2.	VIII, 68, 1—3.
आ ला वदन्तु हरयः	VII, 4, 1; IX, 5, 4; XI, 7, 4.	I, 16, 1—9; resp. 1—3.
आ ला विशन्वाश्वः	IX, 19, 3.	I, 5, 7—9.
आ ला विशन्तिन्दवः	IX, 19, 3; XVIII, 7, 12.	VIII, 92, 22—24; resp. 22—33.
आ ला सहस्रम्	XII, 9, 11.	VIII, 1, 24—25.
आ लंता नि वीदत	IX, 16, 1.	I, 5, 1—3.
आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वयः	XVIII, 6, 5.	I, 83, 4—6.
आ दग्भिः	V, 10, 8.	VIII, 72, 8.
आदश् सधाम्	IX, 17, 2.	I, 6, 4—10.
आदित्यानामवसा	VIII, 1, 4.	VII, 51, 1.
आदित्यासा अदितिः	VIII, 1, 6.	VII, 51, 2.
आ देवानाम्	III, 3, 3.	X, 2, 3.
आ देवो यातु	VI, 10, 10.	VII, 45, 1.
आ देवो यातु सविता दु- रमः	X, 5, 23; XVI, 1, 21.	VII, 45, 1—4; resp. 1.
आ देव्या	VI, 10, 5.	VII, 97, 2.
आ धूर्ध्व	IX, 6, 1.	VII, 34, 4.
आ धूर्ध्वे	X, 13, 13; XII, 3, 23; XVIII, 15, 6.	VII, 34, 4.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
आ धेनवः	VI, 7, 7.	V, 43, 1.*
आ न इन्द्रो दूरात्	X, 2, 5.	IV, 20.
आ न इन्द्रो दूरादा न आसात्	XII, 3, 9.	IV, 20.
आ नः सुत उप वालेभि- रुती	XII, 3, 13,	IV, 29.
आ नखे गन्तु मत्सरः	XVIII, 18, 4.	I, 175, 2—5.
आ नूनमस्मि नोर्च्यपिः	V, 10, 11.	VIII, 9, 7.
आ नो अग्ने सुचेतुना	III, 16, 24.	I, 79, 9.
आ नो गन्तम्	VII, 11, 2; XII, 2, 15.	V, 71.
आ नो गोमन्तम्	XI, 8, 3.	VIII, 5, 10—12.
आ नो दिवो बृहन्तः पर्व- तादा	VI, 10, 2.	V, 43, 11.
आ नो देव	X, 9, 4.	VII, 30, 1—3.
आ नो देवः सविता चाय- माणः	VI, 10, 10.	VI, 50, 8.
आ नो बर्हिः	XII, 2, 14.	X, 35, 10
आ नो भद्राः	VIII, 3, 16; X, 13, 18; XI, 15, 9; XV, 3, 1; XVIII, 22, 8.	I, 89, 1—8. 10; resp. 1—10.
आ नो भर दक्षिण	VII, 15, 3.	VIII, 81, 6.
आ नो मित्रावरुणा	VII, 11, 2; XI, 8, 3; XII, 1, 3.	III, 62, 16—18; resp. 16.
आ नो मित्रावरुणा†	VIII, 12, 7.	VII, 65, 4.
आ नो यज्ञं दिविस्पृशम्	X, 6, 6; XIV, 57, 5.	VIII, 101, 9. 10.
आ नो वायो	X, 6, 6; XIV, 57, 5.	VIII, 46, 25; resp. 25—26.
आ नो विश्वाभिरुतिभिः	V, 9, 21; VI, 6, 4; X, 5, 4.	VIII, 8, 1—3; resp. 1—23.
आ नो विश्वाभिरुतिभिः सजोषाः	VI, 10, 7.	VII, 24, 4.

* According to the Commentary.

† Comm. दयजष्टिमिति। अग्रधमापि विष्टुप्रायात्

<i>Protika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
आ नो विद्महा इवः	X, 6, 6; XVIII, 10, 9.	VIII, 90, 1—3; resp. 1—6.
आ नो विद्मे सजोषसः	XII, 6, 12; XVIII, 10, 12.	VIII, 54, 3. 4.
आपूर्वो अस्य	VII, 17, 11.	III, 32, 15.
आपो अस्मान्	IV, 15, 4.	X, 17, 10.
आपो न देवीः	VI, 7, 6.	I, 83, 2.
आपो देवतोः	VI, 3, 11; IX, 20, 7.	X, 30, 12.
आपो हि हा	IV, 11, 6; 15, 3; VIII, 6, 7; 7, 12. 20; IX, 28, 6; XIV, 57, 7.	X, 9, 1—3; resp. 1—9; resp. 1.
आ यायस्व	I, 15, 4.*	I, 91, 16.
आ यायस्व समेतु वे	VII, 5, 17; 15, 4.	I, 91, 16; resp. 16—18.
आ प्र द्रव परावतः	XVIII, 13, 7.	VIII, 82, 1—7.
आ भाति	V, 9, 23; VI, 6, 6; XV, 8, 14.	V, 76, 1—5; resp. V, 76. 77.
आ मन्दैरिन्द्र	XII, 9, 11.	III, 45, 1. 2.
आ मन्दैरिन्द्र हरिभिः	IX, 5, 9; XVIII, 11, 3.	III, 45, 1—3; resp. 1—5.
आमासु पक्ष्मैरय	XVIII, 11, 2.	VIII, 89, 7.
आ मित्रे वरुणे	X, 4, 5.	V, 72, 1—3.
आ मे इवम्	VI, 6, 2; XV, 8, 13.	VIII, 85.
आ यं इच्छे न स्वादिनम्	III, 13, 17.	VI, 16, 40.
आयं मौः	X, 13, 21. 27; XIII, 11, 2. 5.	X, 189, 1—3.
आ यज्ञेः	XI, 11, 7.	V, 17, 1—4.
आ यज्ञः पत्नीः	X, 7, 7.	VII, 34, 20.
आ यत्यतन्नि	IX, 6, 15.	VIII, 69, 10.
आ याबिन्द्रावसे	X, 2, 4.	IV, 21.

* Comm. आ यायस्व समेतु ते पुरानुवाक्वा—आ यायस्व मदिन्ममेत्येषा न भवति । मायवीरहितत्वात् । अप्रायस्याश्च । एवमपि सति यावत्सोत्रे सकलपादपाठः । अनेनैव क्रमेण तत्र तिष्ठो मा भवन्निति । ननु आप्यायितवतीनामिति तत्रोक्तेः कथं संदेहः । आपोहिष्ठीयाभिरिति वदामस्तेत । सोमाप्यायने तु सोम विष्टेभिरंशुभिरिति लिङ्गात् सुतरामास्तेत । तस्माद्व्यकलपादपाठः ।

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
आ याहि ह्यश्वाम	XII, 4, 13.	VIII, 62, 4—6.
आ याहि वनसा सच	X, 9, 16; XVIII, 15, 3.	X, 172.
आ याहि सुषुम्	VII, 12, 1. 2; XII, 1, 4.	VIII, 17, 1—13 resp. 1—3.
आ याह्यद्रिभिः	X, 4, 5.	V, 40, 1—3.
आ याह्यद्रिभिः सुतम्	XVIII, 12, 6.	V, 40, 1—3.
आ याह्यर्वाण	XI, 4, 9.	III, 43.
आ याह्यर्वाणुप वञ्चुरेष्ठाः	XVIII, 19, 6.	III, 43.
आ वद्रासः	X, 6, 20; XI, 6, 8.	V, 57.
आ व इन्द्रं क्रिविं यथा	XVIII, 13, 5.	I, 30, 1—5.
आ वां रथः	X, 7, 4; 8, 3.	I, 135, 4; resp. 4— 6.
आ वां रथो रोदसी वद्व- धानः	VI, 6. 6.	VII, 69—74.
आ वां राजानौ	IX, 2, 5; XII, 10, 5.	VII, 84; resp. 1—3.
आ वां वहिष्ठः	XI, 6, 2.	VIII, 26, 4—6.
आ वां सचसम्	X, 6, 8; XI, 6, 2.	IV, 46, 3—5.
आ वां धियः	X, 7, 3.	I, 135, 5.
आ वामुपयाम्	V, 13, 8.	II, 41, 21.
आ वां मित्रावरुणा	VIII, 12, 7.	I, 152, 7.
आ वायो भूष	X, 10, 4; 11, 5.	VII, 92, 1; resp. 1. 3. 5.
आ विश्वदेवम्	IX, 26, 3; X, 3, 13; XVI, 1, 21.	V, 82, 7; resp. 7— 9.
आ विश्ववारा	X, 11, 5.	VII, 70, 1—3.
आ हवदणा	VI, 10, 9.	VI, 60, 3.
आ हवस पुण्वयो	XVIII, 8, 13.	VIII, 61, 3—6.
आ वेधसम्	VI, 10, 5.	V, 43, 12.
आ वो राजानम्	XIV, 57, 3.	IV, 3, 1.
आ वो वरुणु	VIII, 2, 8.	I, 85, 6.
आ गर्भे	X, 11, 8.	VIII, 18, 16—19.
आ श्वा	X, 12, 8.	VII, 68, 1—31
आशुः शिशानः	VIII, 15, 10.	X, 103.
आशुत्तर्क	XII, 26, 6.	I, 10, 9—11.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
आग्निनावसावत्या	VI, 6, 2.	I, 30, 17—19.
आ स रतु य ईवदा	XVI, 11, 2.	VIII, 46, 21 A.
आ सत्यो यातु	X, 11, 7; XI, 14, 11; XII, 3, 13.	IV, 16.
आ सत्यो यातु मघवां ऋ- जीषी	XVIII, 19, 8.	IV, 16.
आ सुते सिञ्चत त्रियम्	V, 10, 11.	VIII, 72, 13.
आहं पिष्टुन्	III, 16, 6.	X, 15, 3.
इष्मि ता	XII, 5, 22.	III, 30.
इलामग्ने	V, 19, 9.	III, 1, 23.
इलायास्त्वा	III, 14, 11.	III, 29, 4.
इत्या हि सोमे	X, 6, 9; XII, 5, 11.	I, 80, 1—16; resp. 1—3.
इत्या हि सोम इन्मद	XVIII, 6, 4.	I, 80, 1—3.
इदं वषो सुतम्	IX, 14, 1.	
इदं वषो सुतमन्त्रः	VII, 19, 9; XVII, 9, 3.	VIII, 2, 1—3
इदं विष्णुः	I, 8, 8, XV, 8; 11. 12.	I, 22, 17; resp. 16—21.
इदं ह्यन्वोजसा	IX, 15, 1; XVIII, 7, 15.	III, 51, 10—12.
इदं त एकं पर क त एकम्	XVIII, 1, 8.	X, 56, 1.
इदं ते पाचं स्रग्विभिमिन्द्र	IX, 14, 3.	X, 112, 6.
इदं ते सोम्य मधु	VII, 4, 3.	VIII, 65, 8.
इदं त्याज्यम्	IX, 10, 4.	VI, 44, 16.
इदमापः	I, 12, 8; V, 18, 12.	I, 23, 22—24.
इदमिता	X, 8, 14; XII, 8, 2; 9, 6.	X, 61.
इन्द्र इत्योमपाः	X, 3, 6.	VIII, 2, 4—6.
इन्द्र इत्योमपा एकः	XVIII, 7, 4.	VIII, 2, 4—27.
इन्द्र इषे	X, 11, 8.	VIII, 93, 34.
इन्द्र ऋभुभिर्वाजवह्निः	VIII, 2, 5; XIV, 3, 12.	III, 60, 5; resp. 5—7.
इन्द्रं वयं महाधने	IX, 26, 3.	I, 7, 5.
इन्द्रं वर्धन्तु	IX, 18, 1.	VIII, 13, 16—18.

<i>Pratīka.</i>	<i>Sāṅkhāyana</i>	<i>Rigveda.</i>
इन्द्रं विद्याः	XI, 11, 12; XII, 26, 1.	I, 11, 1—8; resp. 1—3.
इन्द्रं विद्या ऋषीष्टधन्	XVIII, 18, 3.	I, 11, 1—8.
इन्द्रं वचाय वन्तवे	XVIII, 6, 2; 12, 3.	VIII, 12, 22; resp. 22—24.
इन्द्रं वो विद्यतः	I, 8, 14; IX, 27, 2 (Comm.)	1, 7, 10.
इन्द्रं सव	XII, 4, 21; XIV, 24, 4; 33, 22.	X, 89
इन्द्रः किल	XI, 14, 3.	X, 111, 3.
इन्द्रः पूर्भिद्व	VII, 23, 6.	III, 34.
इन्द्रः सुतेषु सीमेषु	IX, 18, 1; XVIII, 12, 1.	VIII, 13, 1—3; resp. 1—33.
इन्द्र ऋतुम्	IX, 20, 24; XII, 9, 16.	VII, 32, 26. 27.
इन्द्र ऋतुविदम्	VII, 12, 4.	III, 40, 2.
इन्द्र सचम्	III, 1, 3; VI, 10, 7.	X, 180, 3.
इन्द्र ष्येष्ठम्	XII, 9, 16.	VI, 46, 5. 6.
इन्द्र तुभ्यमिन्द्रधवन्	XI, 12, 5.	VI, 44, 10—19.
इन्द्र चिधातु	X, 4, 10.	VI, 46, 9. 10.
इन्द्र चिधातु शरणम्	VI, 13, 3.	VI, 46, 9.
इन्द्र ला ह्यभम्	VII, 4, 7; 12, 3; IX, 9, 2.	III, 40, 1; resp. 1—9.
इन्द्र हृष्ट	XI, 9, 9.	X, 100.
इन्द्रं नरः	VI, 10, 7; X, 11, 5.	VII, 27, 1; resp. 1—3.
इन्द्र नेदोय रदिचि	VII, 19, 10; XII, 6, 12 etc.	VIII, 53, 5. 6.
इन्द्र पिब तुभं सुतो मदाय	XI, 10, 7.	VI, 40.
इन्द्र मरुतः	VII, 19, 2; X, 5, 8.	III, 51, 7; resp. 7—9.
इन्द्र मरुत इह पाहि सी- सम्	XIV, 3, 6.	III, 51, 7—9.
इन्द्रमिन्द्राथिनः	VII, 14, 1; XII, 1, 4; XVIII, 2, 2.	I, 7, 1—3.

<i>Pratīka.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
इन्द्रमिन्द्राद्यिनो बृहद्	IX, 10, 1; XIII, 7, 5.	I, 7, 1—3; resp. 1—10.
इन्द्रमिद्वत्तातये	X, 5, 18.	VIII, 3, 5. 6.
इन्द्रमीमानमोजसा	XII, 26, 1.	I, 11, 8. 6. 7.
इन्द्र बालेषु	IX, 10, 2.	I, 7, 4—10.
इन्द्रवायु इमे	VII, 2, 2; 10, 10.	I, 2, 4; resp. 4—6.
इन्द्रश्च वायवेणां सुतानाम्	X, 4, 5.	V, 51, 6. 7.
इन्द्रश्च वायवेणां सोमानाम्	X, 5, 4.	IV, 47, 2—4.
इन्द्रश्च सोमम्	VIII, 2, 7.	IV, 50, 10.
इन्द्र सोमं सोमपते	X, 3, 8; XIV, 33, 22.	III, 32.
इन्द्र सोममिमं पिब	XII, 5, 9.	X, 24, 1—3.
इन्द्र सोमं पिब ऋतुना	VII, 8, 5.	VII, 15, 1 ff.
इन्द्रस्य नु वीर्याणि	VII, 20, 8; X, 13, 14, XVIII, 19, 2.*	I, 32.
इन्द्रा को वां वरुणा	XII, 11, 22.	IV, 41.
इन्द्राग्नी क्षयसा	I, 8, 11; XII, 2, 8.	VII, 94, 7; resp. 7—9.
इन्द्राग्नी आ गतं सुतम्	VII, 13, 1. 2. 4; XII, 1, 5.	III, 12, 1—10, resp. 1—3.
इन्द्राग्नी दुवं सु भः	XVIII, 16, 1.	VIII, 40.
इन्द्राग्नी युवामिमे	XII, 1, 5.	VI, 60, 7—9.
इन्द्रा नु पूषणा	VI, 11, 1.	VI, 57.
इन्द्रापूष्योः प्रियमघ्येति	XVI, 3, 32.	I, 162, 2D.
इन्द्राय मदने सुतम्	IX, 10, 1; XVIII, 6, 2.	VIII, 92, 19—21.
इन्द्राय साम आयत	IX, 5, 9; XII, 12, 12; XVIII, 13, 10.	VIII, 98, 1—3; resp. 1—12.
इन्द्राय सोमाः प्रदिनो विदनाः	VII, 17, 10.	III, 36, 2.
इन्द्राय हि स्त्रीः	X, 7, 11; XII, 3, 12.	I, 131, 1; resp. 1—3.
इन्द्रा याचि चित्रभानो	VII, 10, 13.	I, 3, 4—6.
इन्द्रायेन्दो मयत्वते	VII, 15, 16.	IX, 64, 22—24.

* According to the Comm.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
इन्द्रावरुणा सधुमन्तस्य	IX, 2, 6.	VI, 68, 11.
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय	XII, 10, 8. 12; 11, 15.	} VII, 82.
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः	IX, 2, 4; XIV, 35, 2.	
इन्द्रावरुणा सुतपो	VIII, 2, 6.	VI, 68, 10.
इन्द्राविष्णु पिवन्तम्	VIII, 2, 10.	VI, 69, 7.
इन्द्राविष्णु मदपत्नी मदा- नाम्	IX, 4, 7.	VI, 69, 3.
इन्द्रे अग्ना	VII, 14, 1.	} VII, 94, 4—6.
इन्द्रे अग्ना नमो वृष्टत्	XII, 1, 5.	
इन्द्रेण सं हि	XII, 1, 4; XVIII, 2, 2.	I, 6, 7—9.
इन्द्रेषि मत्सि	IX, 14, 1. 2.	I, 9.
इन्द्रो दधीचः	IX, 6, 11; XII, 1, 4; XVIII, 2, 2.	I, 84, 13—15.
इन्द्रो मदाय	X, 6, 16; XII, 4, 12; XII, 7, 6.*	I, 81, 1—9; resp. 1 —3; resp. I, 81, 1—9; 82, 1—5.
इन्द्रो रथाय	X, 11, 6; XI, 4, 8.	V, 31.
इन्द्रो राजा	VI, 10, 7.	VII, 27, 3.
इमं यज्ञम्	III, 12, 5.	I, 91, 10.
इमं यम	VIII, 6, 18.	X, 14, 4.
इमं खोमम्	IV, 2, 10; VIII, 2, 11; X, 8, 15.	I, 94, 1—16; resp. 1.
इमं जीवेभ्यः	IV, 16, 5.	X, 18, 4.
इमं नु मायिनम्	X, 5, 8.	VIII, 76, 1—3.
इमं नो यज्ञम्	V, 18, 1; X, 12, 15; XV, 1, 25.	III, 21.
इममिन्द्र सुतं पिब	XI, 11, 19; XII, 26, 7. 8.	I, 84, 4. 5; resp. 4— 6.
इमम्प	X, 6, 2. 20.	VI, 15, 1—9.
इमम्पु वो अतिथिमुषर्षुधम्	XIV, 57, 9.	VI, 15, 1—4.
इमं मचे विदध्याय	XV, 3, 2.	III, 54.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
इमं मे वषण	III, 14, 5; IX, 26, 3 (Comm.)	I, 25, 19.
इमा अमि त्र होतुः	XII, 11, 20.	VIII, 6, 7—9.
इमा उ त्वा	XI, 5, 1.	} VI, 21.
इमा उ त्वा पुरतमस्य	X, 10, 5; XIV, 24, 4; 60, 2; 71, 3.	
इमा उ त्वा पुरतमस्य का- रार्द्यं वीर हव्या हवन्ते	XIV, 50, 2.	
इमा उ त्वा पुरुवसे	XI, 11, 11.	VIII, 3, 3. 4.
इमा उ वां दिविष्टयः	VI, 6, 8; X, 6, 6.	VII, 74, 1—6 resp. 1—3.
इमा उ वां भमयः	XII, 11, 24.	III, 62, 1—3.
इमा जुक्रानाः	II, 4, 4; VI, 10, 2.	VII, 95, 5.
इमा नारीः	IV, 16, 6.	X, 18, 7.
इमानि वां भागधेयानि	XII, 11, 17.	VIII, 59, 1—5.
इमा नु कम्	X, 10, 7; XII, 12, 14.	} X, 157.
इमा नु कं भुवना सीषधाम	XVIII, 15, 2.	
इमां ते धियम्	IX, 17, 3; X, 10, 6.	I, 102, 1—10.
इमां धियं शिक्तमाणस्य	V, 6, 3; VI, 10, 11.	VIII, 42, 3.
इमाम् नु	VII, 24, 5.	III, 36.
इमां मे अग्ने समिधम्	V, 11, 2. 10.	II, 6, 1—3.
इमा रुद्राय	IV, 20, 2.	I, 114.
इमा रुद्राय स्थिरधन्वने	IV, 20, 2.	VII, 46.
इमे विप्रस्य	VI, 4, 1.	VIII, 43.
इमी अग्ने	II, 2, 15.	VII, 1, 18.
इयं या नौचर्किणी	XVIII, 11, 2.	VIII, 101, 13.
इयं वामस्य	III, 12, 7.	VII, 94, 1.
इयं वामस्य मन्मनः	VII, 13, 4; XII, 1, 5.	VII, 94, 1—9; resp. 1—3.
इयं ते नयसी	XIV, 56, 6.	VIII, 74, 7—9.
इयमददात्	X, 5, 4; 6, 6; 8, 3.	VI, 61, 1—3.
इह जष्टारम्	I, 15, 4.	I, 13, 10.
इहेन्द्राग्नी उप जये	VII, 13, 3; XII, 2, 18.	I, 21, 1—5; resp. 1 —6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
इहेह वः	III, 13, 14.	VII, 59, 11.
इहेव वः	X, 2, 7.	III, 60.
इहोप यात	VIII, 2, 3.	IV, 35.
इलिष्वा हि	VI, 4, 9.	VIII, 23.
इले च ला	IX, 23, 12.	III, 1, 15.
इलेणः	I, 4, 8.	III, 27, 13—15.
इले यावाष्टयिषी	V, 9, 24, VI, 6, 12.	I, 112.
उषो जज्ञे	XI, 7, 7.	VII, 20.
उचान्नाय	VII, 4, 10.	VIII, 43, 11.
उच्छिष्टं चर्मोर्भर	XV, 23 (p. 193, 11. 12).	I, 28, 9: 5—8.
उच्छ्रयस्व वनस्यते	V, 15, 3.	III, 8, 3.
उच्छ्रमाना	IV, 15, 8.	X, 18, 12.
उच्छ्रस	IV, 15, 8.	X, 18, 11.
उत द्या व्यन्त	I, 15, 4.	V, 46, 8.
उत तामदिते मदि	II, 2, 14; IX, 27, 2. (Comm.)	VIII, 67, 10.
उत देवा श्वदितम्	XVI, 13, 4.	X, 137.
उत नः प्रिया	X, 4, 5; 8, 4; XI, 6, 2.	VI, 61, 10—12.
उत नो देवदितिः	XI, 6, 2.	VIII, 25, 10—12.
उत नो ब्रह्मन्विष	III, 7, 5.	III, 13, 6.
उत नो ऽहिर्बुध्नः श्योतु	VIII, 6, 8.	I, 186, 5.
उत ब्रुवन्तु जन्तवः	III, 13, 17.	I, 74, 3.
उत माता बृहदिवा	X, 7, 12.	X, 64, 10.
उत वां विचु	III, 8, 19.	I, 153, 4.
उत स्या नः सरस्वती घोरा	X, 3, 5; 6, 7.	VI, 61, 7—9.
उत स्या नः सरस्वती जु- षाया	X, 10, 4; XVII, 8, 10.	VII, 95, 4—6.
उत्तिष्ठताव पश्यत	VII, 16, 2. 3. 4; X, 13, 6.	X, 179, 1. 2. 3; resp. 1.
उत्तिष्ठन्नोजसा	X, 13, 6.	VIII, 76, 10.
उत्तिष्ठन्नोजसा सह	XII, 1, 4; XVIII, 2, 2; 7, 15.	VIII, 76, 10—12.
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्यते	IV, 16, 7; V, 10, 9; 14, 9; X, 3, 7.	I, 40, 1. 2; resp. 1.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
उत्तुर्वयाणं धृषता	XIV, 49, 3.	VI, 18, 13 D (Cf. तस्य दृष्टि).
उत्तं सन्नामि	IV, 15, 8.	X, 18, 13.
उत्ता मन्दन्तु सोमाः	XVIII, 13, 6.	VIII, 64.
उत्सृज्यो नृददधीषि	XI, 13, 26.	VII, 62, 1.
उदग्रे शुचयः	II, 2, 10; III, 19, 11.	VIII, 44, 17.
उदप्रतः	IX, 3, 4; XII, 12, 9.	X, 68.
उदिन्वस्य रिचते	VII, 24, 3; XII, 4, 22; XVIII, 8, 10.	VII, 32, 12. 13; resp. 12—16.
उदीरताम्	III, 16, 5; VIII, 6, 12; 7, 16; [XIV, 57, 11.]	X, 15, 1; resp. 1—3.
उदीरय	III, 13, 12.	V, 42, 3.
उदीरायाम्	VI, 6, 2; XV, 8, 13.	VIII, 73, 1—18; resp. 1—9.
उदीर्ष्व नारी	XVI, 13, 13.	X, 18, 8.
उदीर्ष्वान्तः पतिवती	XVI, 13, 13.	X, 85, 21.
उदीर्ष्वान्तो विश्वावसो	XVI, 13, 13.	X, 85, 22.
उदुत्तमं वषण	VI, 10, 11; VIII, 11, 5.	I, 24, 15.
उदु त्वं ज्ञातवेदसम्	IX, 20, 21; XVIII, 2, 2. 3. 5.	I, 50, 1—9; resp. 1—3.
उदु त्वदर्शतम्	XI, 13, 27; XIII, 8, 2.	VII, 66, 14. 15.
उदु त्वे मधुमत्तमाः	VII, 23, 5; XII, 4, 22.	VIII, 3. 15. 16.
उदु ब्रह्माणि	VII, 23, 8; XII, 4, 3; XVIII, 19, 9.	VII, 23.
उदु अ देवः सविता द- मूनाः	X, 6, 18.	VI, 71, 4—6.
उदु अ देवः सविता सवाय	X, 8, 14.	II, 38.
उदु अ देवः सविता वि- रण्याया	V, 10, 12; X, 4, 14; XIV, 3, 12.	VI, 71, 1; resp. 1—3.
उदुदमि	VII, 12, 4; IX, 11, 2; XII, 2, 7.	VIII, 93, 1—3; resp. 1—33.

Pratika.

Sāṅkhāyana.

Rigveda.

उद्देदि अतामघम्	XVIII, 2, 2.	VIII, 93, 1—3.
उद्यत्सहः	IX, 14, 3.	V, 31, 3.
उद्यत्सहः	IX, 6, 18.	VIII, 69, 7.
उद्ययम्	IV, 13, 1.	I, 50, 10.
उद्दां चक्षुः	X, 9, 4.	VII, 61, 1—3.
उद्दां चक्षुर्वदण सुप्रतीकम्	XIV, 35, 2.	VII, 61.
उप क्रमसा भर	VII, 15, 3.	VIII, 81, 7.
उप ते सोमान्	IX, 26, 3 (Comm.)	I, 114, 9.
उप ताम्रे	II, 12, 2; V, 14, 11.	I, 1, 7—9.
उप ता जामयः	XIV, 52, 5.	VIII, 102, 13—15.
उप ता जुहः	II, 2, 17.	VIII, 44, 5.
उप नः सुतमा गतम्	VII, 11, 4.	V, 71, 3.
उप नः सुतमा गदि सोम-	IX, 18, 3.	III, 42.
उप नो हरिभिः [सिन्द्र	X, 8, 9; XI, 9, 3.	VIII, 93, 31—33.
उपप्रयन्तो अध्वरम्	II, 11, 2; VI, 4, 1; X, 2, 2; XIV, 51, 12.	I, 74, 1; resp. 1—9; resp. 1. 2.
उप प्रागात्	XVI, 3, 23.	I, 163, 12. 13.
उप प्रियम्	V, 14, 16.	IX, 67, 29.
उपसद्याय	V, 11, 1. 11; VI, 4, 1.	VII, 15, 1—3; resp. 1—15.
उप खोष	XII, 2, 20.	VIII, 72, 15.
उपहृताः	III, 16, 6.	X, 15, 5.
उप कये	V, 10, 1.	I, 164, 26.
उपो ददचे	VI, 5, 6.	VII, 77—80.
उपो यु शुणुहि	III, 17, 2.	I, 82, 1.
उभयं शुणवत्	VII, 20, 7; XII, 5, 19; XVI, 21, 27.	VIII, 61, 1. 2; resp. 1—4.
उभा देवा दिविस्पृशा	X, 3, 5.	I, 23, 2. 3.
उभा पिबतम्	V, 10, 18; IX, 20, 32.	I, 46, 15.
उभा वाम्	II, 11, 2; VI, 10, 9.	VI, 60, 13.
उभे यदिन्द्र	XII, 3, 10.	X, 134, 1—3.
उरं यज्ञाय	XII, 26, 4.	VII, 99, 4—6.
उरं हि राजा	III, 14, 20; VIII, 10, 2.	I, 24, 8.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
उरुं नः	VI, 10, 7; IX, 6, 1; 26, 3; XI, 14, 18; XII, 5, 2.	} VI, 47, 8.
उरुं नो लोकमनु नेषि वि- द्वान्	XVIII, 4, 1.	
उरोष्ट इन्द्र राधसः	XVIII, 18, 7.	V, 38, 1. 2.
उरो महान्	III, 5, 5.	III, 1, 11.
उर्वीं पृथ्वी	III, 12, 9.	I, 185, 7.
उशना यत्सहस्रैरयातम्	XIV, 27, 13.	V, 29, 9 A (Cf. अथेना).
उशन्स्त्वा	III, 16, 23.	X, 16, 12.
उशन्नु ष णः	VII, 22, 6.	IV, 20, 4.
उषसः पूर्वाः	XV, 3, 2.	III, 55.
उषस्त्रिचम्	VI, 5, 10.	I, 92, 13—15.
उषासानन्ता	XI, 9, 10; 12, 17.	X, 36.
उषो भद्रेभिः	VI, 5, 4.	I, 49.
ऊर्ध्वं क ष णः	V, 15, 3.	I, 36, 13.
ऊर्ध्वं क षु षो अक्षरस्य	XIV, 56, 2. 3.	IV, 6, 1—9. 10. 11.
होतर्		
ऊर्ध्वो अग्निः	X, 11, 5.	VII, 39, 1—3.
ऊर्ध्वो नः	V, 15, 3.	I, 36, 14.
ऋजीषो वज्री	VII, 23, 9.	V, 40, 4.
ऋजुनीती	X, 9, 16.	I, 90, 1—5.
ऋजुनीती नः	XII, 2, 14.	I, 90, 1.
ऋतस्य हि शुबधः (पाद)	XIV, 16, 10.	IV, 23, 8 (Cf. कथा महाम्).
ऋतुर्जनिची	IX, 4, 3; XI, 14, 10. 22; XII, 26, 12.	II, 13, 1—13; resp. 1—9.
ऋतेन यो	III, 8, 19; IX, 27, 2.	I, 23, 5.
ऋधगित्या	X, 6, 6.	VIII, 101, 1. 2.
ऋभुर्विभ्वा	X, 6, 18.	IV, 34.
रतमु तं दश् क्षिपः	VII, 15, 7*	IX, 15, 8.
रतं ऋजग्नि मर्त्यम्	VII, 15, 7.	IX, 15, 7.

* Comment: तुल्यप्रतीकले प्रायस्येन व्यवस्था। It remains doubtful, whether the verses have been arranged in the S'āṅkhāyana S'ākha in the same order as in the S'ākala S'ākha.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
एता उ त्याः	VI, 5, 12.	I, 92, 1—4.
एतायाम	XI, 8, 5.	} I, 33.
एतायामो गयन्त इन्द्रम्	XIV, 11, 8.	
एनि प्र द्योता	VI, 4, 11; XI, 4, 13; XIV, 56, 5.	I, 144, 1—7; resp. 1. 2.
एतेनाग्ने ब्रह्मणा	I, 15, 17.	I, 31, 18.
एतो न्विन्द्रं सुवाम	XII, 25, 7.	VIII, 24, 19*—21.
एदु मध्वो मदिन्नरम्	XII, 25, 6.	VIII, 24, 16—18.
एना वः	VI, 4, 7.	VII, 16.
एना वो अग्निम्	XIV, 54, 3.	VII, 16, 1. 2.
एन्द्र नो गधि	XII, 25, 6.	VIII, 98, 4—6.
एन्द्र याहि हरिभिः	IX, 28, 13; XI, 14, 25; XVIII, 18, 10.	VIII, 34, 1; resp. 1 —15.
एन्द्र याद्युप	X, 8, 9.	I, 130.
एन्द्र सानसिन्	I, 8, 12; IX, 12, 2.	I, 8, 1; resp. 1—10.
एवाग्निर्जोतिभेभिः	XIV, 57, 15.	I, 77, 5.
एवा त्वाभिन्द्र वच्चिन्न	VII, 22, 5.	IV, 19.
एवा न इन्द्रो मधवा	VIII, 6, 17.	IV, 17, 20.
एवा पिने	VIII, 3, 15; IX, 27, 2.	IV, 50, 6.
एवा वन्दस्व	V, 14, 20; VI, 10, 11.	VIII, 42, 2.
एवा अग्निं वीरयुः	X, 6, 14; XII, 12, 1.	VIII, 92, 28; resp. 28—30.
एवा अग्निं रुद्रता	XII, 12, 1.	I, 8, 8—10.
एवेदेव तुविष्मिभिः	XVIII, 7, 5.	VIII, 2, 31—39.
एव प्र पूर्वीः	XI, 14, 16.	I, 56.
एषो उषाः	VI, 6, 2; XV, 8, 13.	I, 46, 1—15; resp. 1 —9.
एहि सोमां अग्निं स्वर	XVIII, 18, 2.	I, 10, 4—12.
एह्यु व ब्रवाणि	II, 5, 15; IX, 2, 2.	VI, 16, 16; resp. 16 —21.
रेभिरग्रे	XI, 7, 4; XIV, 52, 5.	I, 14, 1—3.
रेभिरग्रे सरथम्	VIII, 5, 1.	III, 6, 9.
सोमासश्चर्षणीधृतः	VII, 10, 14; X, 9, 16.	I, 3, 7—9.

* Comm. उष्णिक्तु ब्राह्मणाच्छेदिन इति श्रुतेः । प्राथम्याच्च वैश्वमनसः

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
ओ षू षो अग्ने	X, 8, 3.	I, 139, 7—9.
ओषध्गुवद्	XIV, 51, 11.	VIII, 102, 4.
क रं वेद	XI, 11, 19; XII, 4, 4.	VIII, 33, 7; resp. 7—9.
क ईं यज्ञाः	X, 5, 24.	VII, 56.
क उ अवत्	VI, 6, 6.	IV, 43, 44.
क उ अवक्तमो यज्ञिया- नाम्	XVII, 8, 7.	IV, 43.
कतरा पर्वा	X, 8, 14.	I, 185.
कथा वे अग्ने श्चयन्त आयोः	XIV, 57, 12.	I, 147, 1—3.
कथा देवानाम्	XI, 4, 10; 15, 8.	X, 64.
कथा मद्याम्	XII, 3, 7.	IV, 23*
कथा मद्यामहधत्वा होतुः	XIV, 16, 9; XVII, 8, 8.	IV, 23.
कथा राधान	XII, 2, 14.	I, 41, 7.
कदा चन क्षरीरधि	II, 12, 7.	VIII, 51, 7.
कदा भुवर्गमसयाधि	XII, 5, 13.	VI, 35.
कदा वसो सोमम्	XII, 4, 10.	X, 105, 1—3.
कदित्वा	XI, 12, 13.	I, 121.
कद्रु नसा	XI, 11, 11; XII, 5, 1; XVI, 21, 28.	VIII, 66, 9, 10.
कद्रु नूनं कथप्रियः	X, 10, 8.	I, 33.
कद्रुनाथ	III, 5, 6; IV, 20, 2.	I, 43.
कं वे दाना असचन	XV, 8, 9.	VIII, 64, 9—11.
कं नयः	XI, 11, 11; XII, 4, 1; XVI, 21, 25.	VIII, 3, 13, 14.
कद्रुवरः	XII, 24, 2.	X, 101, 12.
कथा वे अग्ने अक्षिरः	XIV, 52, 7.	VIII, 84, 4—6.
कथा नं न कत्या	VII, 22, 2.	VIII, 93, 19—21.
कथा नक्षिः	VII, 22, 2.	IV, 31, 1—3.
कथा नो अग्ने विवसः	III, 5, 3.	VII, 8, 3.

<i>Pratika.</i>	<i>S'āṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
कया शुभा	X, 9, 12; 11, 12; XI, 2, 4; 11, 9; 13, 20; XIII, 5, 15; XIV, 39, 9; 84, 5; XV, 2, 9; 7, 1; XVI, 21, 31; 23, 18.	I, 165.
कया शुभा सवयसः सनीलाः	XV, 2, 9.	
कस्य उपः	VI, 5, 2.	I, 30, 20—22.
कस्यमिन्द्र	VII, 22, 3; XVI, 21, 23.	VII, 32, 14. 15.
कस्ते जासिः	XIV, 52, 5. 7.	I, 75, 3—5.
कस्य नूनं कतमस्यामृता- नाम्	XV, 22 (p. 192, 12).	I, 24, 1.
का राधत्	V, 9, 20; IX, 20, 12.	I, 120, 1—9.
कायेभिरदाभ्या	XII, 2, 5. 15.	VII, 66, 17—19.
का सुद्युतिः	XII, 3, 11.	IV, 24.
किमु वेष्टः	X, 8, 14.	
किमु वेष्टः किं यविष्ठो न आजगन्	XVIII, 22, 6.	I, 161.
कुवित्पुनः	III, 5, 4.	VIII, 75, 11.
कुविद्वज्	IX, 23, 11; X, 10, 4.	VII, 91, 1; resp. 1. 3.
कुविद्वज् नमसा ये दधासः	XVII, 8, 5. 6.	VII, 91, 1—3; 4—6.
कुविद्वज् यवमन्तः	XIII, 3, 4.	X, 131, 2.
कुव युतः	X, 5, 20.	X, 22.
कुषुब्ध पाजः	V, 9, 11.	IV, 4, 1—5.
कुष्या रजांसि पत्सुतः	III, 5, 10.	VIII, 43, 6.
के छा वरः	XVI, 11, 9.	V, 61.
को नु वां मित्रावरुणौ	X, 6, 18.	V, 41.
को वसताता वसवः को य- स्ता	XVII, 8, 9.	IV, 55.
मौलं वः	III, 15, 15.	I, 37.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhyaṇa.</i>	<i>Rigveda.</i>
क स्य वीरः	X, 10, 5; XI, 8, 4; 11, 9; [XII, 13, 5]; XV, 8, 18.	V, 30, 1—12.
चेचस्य पतिना	XV, 8, 15.	IV, 57, 1—3.
गणानां त्वा	V, 9, 18; 14, 19.	II, 23, 1—19; resp. 1.
गन्धर्व इत्या	V, 10, 25.	IX, 83, 4.
गयस्कानो	III, 7, 3; 15, 8.	I, 91, 12.
गर्भे नु सन्	XII, 3, 11.	IV, 27.
गायत्याम	X, 11, 6; XI, 11, 9.	I, 173.
गायन्ति त्वा	XI, 11, 12; XII, 26, 22.	I, 10, 1—12; resp. 1—6.
गायन्ति त्वा गायन्तिः	XVIII, 6, 2.	I, 10, 1—3.
गावो यवम्	XVI, 13, 17.	X, 27, 8—11.
गीर्भिर्विप्रः	VI, 10, 9.	VII, 93, 4.
गीर्भिर्वैर्धृष्टभं चर्षणीनाम् (Pāda).	XIV, 23, 4.	VI, 18, 1 D (Cf. तमु दृष्टि)
मृणाना जमदग्निना	VII, 2, 7.	III, 62, 18.
मृहमेधास त्वा गत	III, 15, 9	VII, 59, 10.
गोमदश्चावत्	VI, 10, 8.	V, 57, 7.
गोमदृषु	VI, 6, 2.	II, 41, 7. 8.
गोमां ऋग्ने	IV, 12, 10.	IV, 2, 5—7.
गौरमीमेत्	V, 10, 6.	I, 164, 28.
घावाणेषु	VI, 6, 6.	II, 39.
घृतं मिमिचे	VIII, 4, 1.	II, 3, 11.
घृतवती भवनानाम्	X, 4, 14; XIV, 3, 12.	VI, 70, 1—3.
घृतेन द्यावापृथिवी	XI, 6, 5.	VI, 70, 4—6.
चतुस्त्रिंशत्	XVI, 3, 24.	I, 162, 18.
चर्षणीघृतम्	IX, 2, 3.	III, 51, 1—3.
चित्र इच्छिः	XI, 8, 7.	X, 115.
चित्रं देवानाम्	IX, 20, 22; XI, 13, 9. 24; XII, 9, 13.	I, 115.
जनस्य गोपाः	VI, 4, 11; XI, 7, 12.	V, 11.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
जनिष्ठा उग्रः	VII, 19, 15; XI, 13, 20.	X, 73, 1—6; resp. 1—11.
जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय	XIV, 31, 5; 49, 2.	X, 73.
जनौयन्तः	II, 4, 5; VI, 11, 8.	VII, 96, 4; resp. 4—6.
जरमाणः	XV, 8, 7.	X, 118, 5—7.
जराबोध	XV, 8, 7.	I, 27, 10—12.
जातो जायते	V, 15, 3.	III, 8, 5.
जायेदस्म	X, 1, 11.	III, 53, 4.
जुषस् सप्रथस्तमम्	V, 18, 1; VI, 4, 1; X, 12, 15 (except. v. 3. 4); XIV, 56, 12; XV, 1, 25.	I, 75.
जुष्टो दमूनाः	III, 1, 4.	V, 4, 5.
जुषेयां यज्ञम्	XII, 2, 21.	VIII, 38, 4—10.
तं युञ्जामास	VI, 6, 6.	I, 183. 184.
तं वो दक्षम्	VII, 23, 3; XII, 9, 11.	} VIII, 88, 1. 2.
तं वो दक्षस्तृतीयदम्	XVIII, 10, 8.	
तं शम्पासः	IX, 24, 8.	VII, 97, 6.
तं हि शम्पास ईलते	II, 2, 6.	V, 14, 3.
तच्चन्द्रयम्	VIII, 3, 14.	I, 111.
तं घेमित्या	V, 10, 26.	VIII, 69, 7.*
तं घेमित्या नमस्त्रिभः	XVIII, 8, 4.	I, 36, 7. 8.
तच्चन्द्रः	III, 17, 6; IV, 13, 1; 15, 4; X, 21, 11.	VII, 66, 16.
तत मे	X, 8, 18; XI, 5, 4; XVI, 20, 16.	I, 110.
तत् इन्द्रियम्	X, 11, 7.	I, 103.
तत्त्वा यामि	III, 14, 5; VI, 10, 11.	I, 24, 11.
तत्त्वा यामि	XII, 9, 11.	} VIII, 3, 9. 10.
तत्त्वा यामि सुवीर्धम्	VII, 23, 3; XVIII, 8, 11.	

* Comm. प्रागायमहमं मच्छलं तनभवा प्रागायिका ।

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
तत्सवितुर्वरेण्यम्	II, 10, 2; 12, 7; V, 5, 2; X, 6, 17; 9 —16.	III, 62, 10; resp. 10 —12.
तत्सवितुर्धृषीमहे	VIII, 3, 8; XVIII, 22, 2.	V, 82, 1—3.
तत्सु वां मित्रायवशा तदस्य वाचः	VIII, 12, 7. I, 6, 13; XIV, 56, 14.	V, 62, 2. X, 53, 4.
तदस्तु मित्रायवशा तदस्मि नव्यम्	VIII, 8, 10. IX, 13, 3.	V, 47, 7. II, 17.
तदस्यानीकम्	XIII, 29, 13.	II, 35, 11.
तदस्येदं पश्यत तदिदासीय	IX, 17, 3. XI, 2, 6; XIV, 39, 9; 84, 5; XV, 8, 1; XVI, 21, 31; 23, 18.	I, 103, 5. } X, 120.
तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठम्	XV, 2, 18; XVIII, 1, 4.	X, 120, 1—9; resp. 1—3.
तदिन्द्राय स्वा भर तदु प्रयत्नतमम्	XII, 25, 3. V, 10, 8.	VIII, 24, 25—27. I, 62, 6.
तदेवस्य तदेवस्य सवितुर्वार्यं सवत्	X, 3, 14. XVIII, 22, 4.	} IV, 53.
तद्वो गाय तं तमिदु	XV, 8, 10. X, 4, 6.	VI, 45, 22—24. VIII, 68, 7—9.
तम्, तन्वन्	I, 15, 15; II, 6, 13; VIII, 6, 16.	X, 53, 6.
त ते मदम् तं मा यज्ञेभिः	XII, 12, 7. X, 5, 6.	VIII, 15, 4—6 VIII, 68, 10—12.
तं देवा बुध्रे तन्नसुरीपम्	XIV, 57, 8. I, 15, 4.*	II, 2, 3. } III, 4, 9.
तन्नसुरीपमथ पोषयितु	XIII, 4, 2.	

* Comm. तन्नसुरीपमथ पोषयितु याव्येति । मनु तन्नसुरीपमद्भुतमिति प्रथमा । कस्मादतिशयमेवे । उच्यते । विष्टप् याव्या कर्तव्या । न च सा विष्टप् । यत्र पुनस्त्रिष्टुबपि पुरानुवाक्यात्वेन विनियोक्तमिष्यते तत्र सकलपादपाठः संदेहबुदासार्थः । तद्यथा । पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधास्तन्नसुरीपमथ पोषयितु देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूप इति

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
तपोष्वग्ने	V, 9, 10.	III, 18, 2.
तमस्य द्यावापृथिवी	X, 10, 5; XII, 26, 13.	X, 113.
तमस्य राजा	V, 14, 17.	I, 156, 4.
तमिन्द्रं जोहवीमि	XII, 4, 9. 23.	VIII, 97, 13.
तमिन्द्रं जोहवीमि मघवान-	XVIII, 4, 8; 5, 9.	VIII, 97, 13—15.
मुप्रम्	II.	
तमिन्द्रं वाजयामसि	X, 6, 16; XII, 1, 4.	VIII, 93, 7—9.
तमौलिष्व	XII, 1, 5.	VI, 60, 10—12.
तमु दृद्धि	VII, 20, 9; X, 9, 13; 11, 13; XI, 10, 10; 14, 8; XIV, 29, 7; 57, 16.	} VI, 18.
तमु दृद्धि यो अमिभृत्योजाः	XIV, 23, 3; 49, 2.	
तमु स्रोतारः	V, 11, 7.	I, 156, 3.
तमोषधीः	XIV, 51, 10.	X, 91, 6.
तं प्रमथा	X, 13, 22; XI, 12, 13; XV, 3, 10. 11.	V, 44, 1—13.
तं मर्जयन्त	III, 13, 17.	VIII, 84, 8.
तम्बभि प्र गायत	XII, 12, 7. 12; XVIII, 12, 4.	VIII, 15, 1—3; resp. I—12.
तयोरिद्धतवत्	V, 13, 5.	I, 22, 14.
तरणिरिस्त्रिपासति	VII, 24, 2.	} VII, 32, 20. 21.
तरणिरिद्	XII, 5, 6.	
तरणिविंशदर्शनः	III, 18, 6.	I, 50, 4.
तरोभिर्वः	VII, 24, 2.	} VIII, 66, 1. 2.
तरोभिः	XII, 5, 6.	
तव वायहतस्यवे	III, 18, 5.	} VIII, 26, 21.
तव वायो	XI, 8, 3.	
तवायं सोमः	VII, 17, 9.	III, 35, 6.
तवेदिन्द्राहमाशसा	XVIII, 11, 2.	VIII, 78, 10.
तस्याः समुद्रा अधि विच-	XVIII, 22, 7.	I, 164, 42.
रन्ति		

पुरोऽनवाक्या रति । अग्नीषोमीयप्रकृतित्ववत् ब्राह्मस्य तुल्यप्रतीकत्वात् प्राथम्याच्च तद्गलु-
रोपमद्वयतमितिमा भूदिति सकलपादपाठः । एवं वैश्वामिनीषां पशो यातयामन्ते
वासिष्ठो प्रयुज्यते ।

<i>Pratika.</i>	<i>S'ūṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda,</i>
ता अस्य छद्दोदसः	XVIII, 1, 23; 2, 7; 3, 3 etc.	VIII, 69, 3.
ता वां विश्वस्य	XI, 6, 2.	VIII, 25, 1—3.
तां वां धेनुम्	X, 7, 7.	I, 137, 3.
तां सु ते कौतिम्	X, 10, 6.	X, 54.
ता नः शक्तम्	XII, 1, 3.	V, 68, 3—5.
ता नो रासन्	X, 7, 7.	VII, 34, 22.
ता योषिष्ठम्	VI, 10, 9.	VI, 60, 2.
ता हि शक्नन्तः	XII, 1, 5.	VII, 94, 5—7.
ता ऊवे यथेतिदम्	XII, 1, 5.	VI, 60, 4—6.
तिष्ठा सु कम्	VIII, 8, 1.	III, 53, 2.
तिष्ठा चरौ	IX, 15, 4; X, 11, 6; XI, 6, 3; XIV, 29, 7; 57, 16.	III, 35, 1; resp. 1—11.
तीव्रस्याभिवयसः	XIV, 21, 3.	X, 160.
तीव्राः सोमास आ गहि	X, 3, 5.	I, 23, 1.
तुभ्यं हिन्वानः	X, 7, 8.	II, 36, 37.
तुभ्यं ता अङ्गिरसम्	IX, 23, 12.	VIII, 43, 18.
तुभ्येदमिन्द्र परि पिबते मधु	XVIII, 17, 2.	X, 167, 1.
तुभ्येदिमा	X, 5, 19.	VII, 22, 7—9.
तुविशुष्य	X, 13, 9; XV, 2, 1.*	VIII, 68, 2. 3.
द्वितीये धानाः सवने	VIII, 2, 1.	III, 52, 6.
तेते अग्ने	VI, 4, 3.	VI, 16, 27.
ते नः सन्तु रुजः	XII, 2, 14.	VIII, 83, 2.
ते नो रत्नानि	X, 11, 8.	I, 20, 7. 8.
ते सत्येन	X, 9, 4.	VII, 90, 5—7.
ते स्याम ये अग्रये	II, 2, 6.	IV, 8, 5.
ते हि द्यावाष्टयिवौ	X, 3, 14.	} I, 160.
ते हि द्यावाष्टयिवौ विश्व-शंभुवा	XVIII, 22, 5.	

* Comm. माध्यन्दिने सवने मरुत्वतीयशस्त्रस्य त्रिकद्रुकीयातिच्छन्दस्का प्रतिपद्भवति । तुविशुष्य तुविश्रुते इत्यन्तरे । इत्येष प्रातिपदसूचः ।

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
ने हि यज्ञेषु यज्ञियास कमाः	VI, 10, 6.	VII, 39, 4.
तोशा दृवदणा	XII, 2, 18.	III, 12, 4—9.
त्यं सु मेपम्	IX, 8, 3; X, 9, 12; XI, 13, 20.	I, 52, 1—8; 10—14; resp. 1—15.
त्यमु वः	IX, 7, 3.	VIII, 92, 7—33.
त्यमु वः सवासाहम्	X, 5, 20 [*] ; XV, 8, 8.	VIII, 92, 7—9; resp. 7—12.
त्यमु वो अग्रदणम्	X, 6, 14.	VI, 44, 4—6.
त्यमु व (ताह्य)	XI, 14, 28; XII, 11, 12.	X, 178.
त्यामु चविद्यान्	IX, 24, 3.	VIII, 67, 1.
चय इन्द्रस्य सोमाः	X, 4, 6.	VIII, 2, 7—9.
चिकद्रुकेषु मदिषः	X, 13, 7 (चिकद्रुकीया) XII, 4, 23.	II, 22, 1; resp. 1—3. 4.
चिकद्रुकेषु मदिषो यवा- शिरि तुविश्यामः	XV, 2, 1.	II, 22, 1.*
चिमर्धानम्	XIV, 57, 11.	I, 146, 1—3.
चिचिद्रो अय	VI, 6, 12.	I, 34.
चौषि गता	XIV, 51, 12.	III, 9, 9 (=X, 52, 6).
चर्यमा	X, 4, 8; 11, 6; XIV, 27, 12; XVI, 21, 19.	V, 29.
सं राजेन्द्र ये च देवाः	XIV, 25, 5.	I, 174.
सं विश्वस्य जगतः	XVIII, 11, 2.	X, 102, 12.
सं सोम ऋतुभिः	V, 11, 7; VII, 19, 13.	I, 91, 2.
सं सोम पितृभिः	III, 16, 4; VIII, 4, 2.	VIII, 48, 13.
सं सोम प्र चिकितः	III, 16, 4; V, 5, 2; VI, 10, 3.	I, 91, 1.
सं सोम महे भगम्	III, 16, 24.	I, 91, 7.
सं सोमाधि सत्यतिः	I, 8, 1.	I, 91, 5.
स हि चेतवत्	VI, 4, 3; X, 3, 3; XI, 13, 18; 15, 3.	VI, 2, 1—9; resp. —10.

* See page १००, note *.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
लं ह्यग्ने अग्निना	III, 13, 17.	VIII, 43, 14.
लं ह्यग्ने प्रथमो मनोता	V, 19, 13.	VI, 1.
लं ह्येहि चेरवे	VII, 20, 4.	VIII, 61, 7. 8.
लं च सोम नो वरः	IX, 23, 6. (Comm.)	I, 91, 6.
लं दूतः	III, 14, 12.	II, 92, 1.*
लं न इन्द्रा भर	XII, 25, 3.	VIII, 98, 10—12.
लं नक्षिष कत्या	XV, 3, 3.	VI, 48, 9. 10.
लं नो अग्ने अश्वरान्	IV, 2, 9.	X, 87, 20.
लं नो अग्ने वरवस्य	VIII, 8, 10.	
लं नो अग्ने वरवस्य विद्वान्	II, 5, 31; VIII, 11, 6; XV, 23 (p. 193, 14).	} IV, 1, 4.
लमग्ने ईक्षितः	III, 16, 10.	X, 15, 12.
लमग्ने मृचपतिः	XIV, 55, 3.	VII, 16, 5. 6.
लमग्ने युभिः	XI, 9, 8.	II, 1.
लमग्ने त्रिविषोदाः	XIV, 56, 7—10.	II, 1, 7—9; 10—12; 13—16; 1—6.
लमग्ने प्रथमो अक्षिरा अग्निः	X, 4, 15; XIV, 53, 6.	I, 31, 1—18; resp. 1.
लमग्ने यज्ञानाम्	VI, 4, 1; XI, 15, 14; XIV, 53, 4.	VI, 16, 1—26; resp. 1—6; resp. 1—3.
लमग्ने वरव	XV, 13, 3.	V, 3.
लमग्ने वसून्	X, 4, 3.	I, 45, 1—9.
लमग्ने वीरवस्यः	II, 4, 7.	VII, 15, 12.
लमग्ने व्रतपाः	II, 4, 8.	VIII, 11, 1.
लमग्ने सप्रथाः	II, 2, 13.	V, 13, 4.
लमित्यप्रथाः	XIV, 55, 3.	VIII, 60, 5. 6.
लमिन्द्र प्रतूतिषु	XII, 9, 11.	VIII, 99, 5. 6.
लमिन्द्र यथा अग्नि	XII, 9, 11.	VIII, 90, 5. 6.
लमिमा ओषधीः	VI, 10, 3.	I, 91, 22.
लं भगो नः	II, 4, 7.	VI, 13, 2.
लं महो इन्द्र तुभ्यं च	X, 10, 6; XII, 3, 20.	IV, 17.
लं महो इन्द्र यो च	X, 10, 6; XII, 4, 20.	I, 63.
लया मन्यो	XIV, 22, 5.	X, 84.

* Comm. न लं दूतो अमत्यै इति । नि शेतेति द्वे इति नोक्तम् शाखाभरे
पाठक्रममादन्यत्रात् ।

*Pratika.**Sāṅkhāyana.**Rigveda.*

सया यथं मघवन्

X, 7, 11 ; XII, 4, 16.

I, 132, 1—6 ; resp. 1—3.

त्वां चित्रवस्तुम

III, 15, 10 ; V, 5, 6.

I, 45, 6.

त्वामग्नं ऋतायवः

XI, 6, 8 ; XIV, 56, 4.

V, 8.

त्वामग्ने पुष्करात्

III, 13, 17.

VI, 16, 13—15.

त्वामग्ने मनीषिणः

VI, 4, 9.

III, 10.

त्वामग्ने मानुषीः

III, 5, 3.

V, 8, 3.

त्वामिदा

XII, 5, 4.

VIII, 99, 1. 2.

त्वामिदा ह्यी नराः

XVIII, 10, 10.

VIII, 99.

त्वामिदि चवामचे

VII, 20, 4.

VI, 46, 1. 2.

त्वावतः पुरुषसो

IX, 5, 3 ; XVIII, 14,

VIII, 46, 1 ; resp. 1

2.

—20.

लेवस्तुनि पूर्वणीकं होतः

III, 5, 10.

VI, 5, 2.

लेह यत्नितरसिन्न इन्द्र

XII, 3, 21.

VII, 18, 1—21.

दधिक्षावृषो अकारिषम्

IV, 13, 2 ; XII, 25,

IV, 39, 6.

1.

दध्यह्वं च

X, 7, 7.

I, 139, 9.

दाना मृगो न वारणः

XI, 12, 4.

VIII, 33, 8—10.

दा नो अग्ने हस्तः

III, 2, 4.

II, 2, 7.

दिवस्त्रिडा दुहितरम्

XVIII, 13, 3.

IV, 30, 9—22.

दिवि जयन्ता

X, 11, 5.

VII, 64, 1—3.

दिवो वक्ताः

III, 18, 6.

VII, 63, 4.

दिशं सपथम्

VI, 11, 8.

I, 164, 52.

दुहन्ति सप्त

V, 10, 8.

VIII, 72, 7.

दूतं वः

VI, 4, 1 ;

दूतं वो विश्ववेदसम्

X, 10, 8 ; XIV, 51,

} IV, 8.

14.

दूरादिदेव

VI, 6, 2 ; XV, 8, 13.

VIII, 5, 1—36 ; resp. 1—9.

देवं लघर्थे च आश्वत्थमानद्

XIII, 4, 3.

X, 70, 9.

देवं देवं वाजसे देवं देवम्

X, 6, 6.

VIII, 27, 13—15

देवरत्नष्टा सविता विश्वरूपाः

XIII, 4, 2.

III, 55, 19.

देवानामिद्

X, 10, 7.

VIII, 83.

देवानां पत्नीः

I, 15, 4 ; VIII, 6, 9 ;

V, 46, 7. 8.

7, 13.

*Pratika.**Sāṅkhāyana.**Rigveda.*

दवाहवे	XI, 5, 6; 12, 16; 14, 33.	X, 66.
देवीं वाचम्	IX, 28, 6.	VIII, 100, 11.
देवो वो द्रविणोदाः	VIII, 6, 5.	VII, 16, 11. 12.
दोहेन गाम्	V, 10, 8.	X, 42, 2.
खावा नः प्रथिवी इमम्	V, 13, 5.	II, 41, 20.
द्यौर्न य इन्द्र	X, 11, 7; XI, 14, 5; XII, 6, 14; XIV, 27, 12; 71, 3.	VI, 20.
इष्टयस्त्रन्द	VIII, 15, 7.	X, 17, 11.
हे वे	IX, 28, 11.	X, 85, 16.
हे नमः	XVI, 11, 15.*	VII, 18, 22—25.
हे सुतो अष्टयं पितृणाम्	XVI, 13, 18.	X, 88, 15. 16. 18. 19.
धानावन्मम्	VII, 1, 2.	III, 52, 1.
धारयन्तः	IX, 24, 3.	II, 27, 4.
धारावराः	X, 4, 15; XI, 9, 8.	II, 34.
धीरा लस्य	XII, 10, 8.	VII, 86.
धेनुः प्रलस्य	VI, 6, 6.	III, 58.
धाम्नात्प्रपिन्नादुदरन् ग- भाः	XIV, 49, 3.	X, 73, 2 D (Cf. जनिष्ठा उपः)
गकिन्दि लदुत्तरः	XVIII, 13, 2.	IV, 30, 1—6.
गकिष्टे	XII, 5, 8. 18; 9, 11.	VIII, 70, 3. 4.
न ता अर्वा	IX, 28, 6 (Comm).	VI, 28, 4.
न ता वृहन्तः	XII, 5, 18; 9, 11.	} VIII, 88, 3. 4.
न ता वृहन्तो अद्रयः	XVIII, 6, 2.	
नदं व सोदन्तीनाम्	XVIII, 1, 12. 13. 14. 15. 21.	VIII, 69, 2.
न प्रसिधे	IX, 26, 3; XVI, 1, 21.	IV, 54, 4.
नमसेदुप सीदत	V, 10, 7.	IX, 11, 6.
नमो मरुद्गाः	I, 6, 13.	} I, 27, 13.
नमो मरुद्गा नमो अर्भ- केभ्यः	XV, 22 (192, 22).	

* It appears from this Sūtra that Rigveda VII, 18 consists of two hymns.

<i>Pratīka.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
नमो मित्रस्य	IX, 20, 23.	X, 37.
न योरुपब्धिः	XIV, 52, 5.	I, 74, 7—9.
नवोनवः	XIV, 32, 4.	X, 85, 19.
न सीमदेव आपत्	XVIII, 8, 5.	VIII, 70, 7—12.
न सेषे यस्य रोमशम्	XVI, 13, 10.	X, 86, 17.
न हि ते चक्षुः	XII, 11, 21.	I, 24, 6—15.
न हि वो अस्ति चर्मकः	X, 11, 8.	VIII, 30, 1.
नाके सुपर्णम्	V, 9, 17; 10, 15.	X, 123, 6.
नाभिं यज्ञानाम्	III, 3, 5.	VI, 7, 2.
नासत्याभ्याम्	VI, 6, 6; 11, 4; IX, 20, 12.	I, 116, 117, 118; resp. 116, 1—6.
नि गयता	XVIII, 9, 4.	III, 31, 9.
नि वर्तव्यम्	IV, 16, 10; VII, 6, 8.	X, 19.
नि होता	III, 14, 12.	II, 9, 1.
नू इत्या ते	X, 7, 11.	I, 132, 4.
नू चित्सहोजाः	X, 3, 15.	I, 58.
नू नो राक्ष सदृशवत्	III, 7, 5.	III, 13, 7.
नू मर्तः	XII, 26, 2, 19.	VII, 100.
वृक्षाम् ला वृक्षं गौर्भि- रक्ष्यैः	XIV, 3, 7; XVIII, 19, 7.	III, 51, 4—6.
नू बु वाचम्	IX, 9, 4.	I, 53.
पक्ष जना	X, 2, 8; XIV, 56, 14; XVIII, 22, 9.	X, 53, 5.
पतङ्गमन्तम्	V, 9, 14; XI, 14, 17, 28.	X, 177.
पलीवन्तः सुता इमे	XVIII, 7, 14.	VIII, 93, 22—33.
पथस्यथस्	III, 5, 7; VI, 10, 4.	VI, 49, 8.
पन्य इदुप गायत	IX, 19, 2.	VIII, 32, 17—19.
वन्यपन्यं इत्योतारः	IX, 19, 2.	VIII, 2, 25—27.
परा याहि मघवन	X, 1, 11.	III, 53, 5.
परावतः	X, 4, 14; XI, 9, 14.	X, 63.
परि ते दूलभः	II, 12, 7.	IV, 9, 8.
परि ला शिवैः	V, 9, 12; 13, 10.	I, 10, 12.
परि प्र सीम ते रक्षः	VII, 15, 8.	IX, 67, 15.

<i>Pratīka.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
परिचिवांसम्	XV, 9, 5; XVI, 13, 2.	X, 14, 1—5; resp. 1—8.
परो माचया	XII, 26, 19.	VII, 99, 1—6.
पर्जन्याय	III, 13, 4.	VII, 102, 1.
पर्वतस्थिदु	III, 15, 15.	V, 60, 3.
पविचं ते	V, 9, 15; VII, 15, 13.	IX, 83, 1. 2.
पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं	IX, 8, 3.	VI, 44, 15.
हन्ता वृचम्		
पान्तमा वो अन्तसः	IX, 7, 1.	IX, 92, 1—6.
पावका नः सरस्वतौ	II, 4, 4; VII, 10, 15.	I, 3, 10; resp. 10—12.
पावीरवी कन्या	VI, 10, 2.	VI, 49, 7.
पाहि न इन्द्र	X, 7, 11.	I, 129, 11.
पाहि नो अग्न एकया	XIV, 54, 1.	VIII, 60, 9. 10.
पाहि नो अग्ने रक्षसः	XIV, 54, 1.	I, 36, 15. 16.
पिबन्त्यपः	VII, 19, 14; X, 13, 10.	I, 64, 6.
पिप्रीधि देवान्	I, 9, 1; V, 19, 21.	X, 2, 1.
पिब वर्षस	VII, 24, 6.	III, 36, 3.
पिबा सुतस्य रक्षिनः	VII, 20, 6; XII, 7, 5; 9, 11.	VIII, 3, 1. 2; resp. 1—24 (?)
पिबा सोममभि	XI, 10, 10.	VI, 17, 1—14.
पिबा सोममभि यमुष	VII, 17, 5—7.	VI, 17, 1. 2. 3.
पिबा सोममभि यमुष तर्देः	XIV, 11, 8; 23, 3.	VI, 17.
पिबा सोममिन्द्र मन्दतु वा	VII, 20, 11; X, 5, 9.	VII, 22, 1; resp. 1—6.
पिबा सोममिन्द्र सुवानम्	X, 7, 11.	I, 130, 2.
पिबा सोमं मदाय कम्	XII, 26, 7.	VIII, 95, 3—5.
पिशङ्कः सुभरो वयोधाः	XIII, 4, 2.	II, 3, 9.
पीवो अन्नान्	IX, 23, 11.	VII, 91, 3.
पुत्रमिव	XV, 15, 12.	X, 131, 5.
पुनीषे वाम्	XII, 10, 6.	VII, 85, 1—3.
पुराणमोकः सखं शिवं नः	XV, 8, 21.	III, 58, 6—9.
पुरां भिन्दुः	XII, 26, 21.	I, 11, 4—6; 1—3.
पुत्रीष्वासः	IX, 24, 9.	III, 22, 4.

Pratika.

Sāṅkhāyana.

Rigveda.

पुन ला	VI, 4, 9.	I, 150.
पुनप्रिया णः	XI, 9, 3.	VIII, 5, 4—6.
पुनरुणा चिदु	XII, 1, 3.	V, 70, 1—3.
पुनन्तव	III, 13, 13.	VI, 54, 9.
पुया सुवन्धः	VI, 10, 4.	VI, 58, 4.
पुषेमा आमाः	VI, 10, 4.	X, 17, 5.
प्रचक्ष्य दृष्यः	X, 3, 15.	VI, 8.
प्रक्षामि ला परमन्तं प्रथिव्याः	XVI, 6, 2.	I, 164, 34. 35.
प्रष्टो दिवि	II, 5, 3; IX, 27, 2 (Comm).	I, 98, 2.
प्र ऋभुभ्यः	X, 5, 23.	IV, 33.
प्र कारवः	VI, 10, 1.	III, 6, 1.
प्र क्षतानि	IX, 8, 1.	VIII, 32, 1—3.
प्र क्षतान्युजीविषः	XVIII, 7, 10.	VIII, 32, 1—30.
प्र क्षीदसा	VI, 10, 2; X, 9, 4; 11, 5.	VII, 95, 1; resp. 1—3.
प्र घा न्वस्य	IX, 16, 4; X, 8, 9; XII, 6, 17.	II, 15, 1; resp. 1—10.
प्र चर्षेणिभ्यः	I, 8, 11; VI, 10, 9.	I, 109, 6.
प्र चिन्म	III, 13, 14.	VI, 66, 9.
प्रजापते	IV, 10, 4; 18, 4; X, 13, 23; 21, 1; XV, 3, 11.	} X, 121, 10.
प्रजापते न लदु	XVI, 7, 3.	
प्र णो देवी	X, 5, 5.	VI, 61, 4—6.
प्र तने ष्य मिपिविह	XIII, 9, 2; XV, 3, 5.	VII, 100, 5—7.
प्र तद्विष्णुः	V, 7, 3.	I, 154, 2.
प्र तद्विष्णुः सवते	XV, 3, 5.	I, 154, 2—4.
प्र तव्यवीम्	VIII, 6, 6.	I, 143.
प्र तार्थायुः	XVI, 13, 5.	X, 59.
प्रति प्रियतमम्	VI, 6, 14.	V, 75.
प्रति यदापः	VI, 7, 4.	X, 30, 13.
प्रति वां स्मर उदिते	X, 10, 4; XI, 9, 3; XII, 1, 3; 2, 4.*	VII, 66, 7—9.

* Comm. प्रति वां स्मर उदिते मित्रं गृणीष इत्येवमादिकसूचः

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
प्रति श्रुताय	X, 12, 17.	VIII, 32, 4—6.
प्रति षा स्तनरी	VI, 5, 2; IX, 28, 9; X, 12, 8.	IV, 52, 1—7; resp. 1; resp. 1—3.
प्र ते षग्ने हविमतीम्	XIV, 54, 2.	III, 19, 2.
प्र ते धाराः	VII, 15, 14.	IX, 57, 1.
प्र ते मचे	IX, 6, 6; 18, 4; XI, 14, 10 (सर्वहरि).	X, 96, 1—3; resp. 1 —13; resp. 1—9.
प्र ते रथं मिथुलतम्	XVIII, 11, 2.	X, 102, 1.
प्रत्यक्षे पिपीषते	VII, 7, 1; X, 6, 14; 12, 17; XI, 11, 18; XVIII, 17, 7.	VI, 46, 1—4; resp. 1—3.
प्रत्यु षदग्निं	VI, 5, 8.	VII, 81.
प्रत्यक्षसः	VIII, 6, 4.	I, 87.
प्र त्वा मुष्मामि	I, 15, 9.	X, 85, 24.
प्रथमभाजम्	IX, 27, 7; XIII, 4, 3.	VI, 49, 9.
प्र देवना	VI, 7, 1; XIV, 51, 9.	X, 30, 1—11; 13— 15.
प्र देवं देवा	III, 14, 9. 10.	X, 176, 2—4.
प्र द्यावा यज्ञैः इयिवी ष-	VIII, 3, 11.	I, 159.
ताष्टधा		
प्र द्यावा यज्ञैः इयिवी	X, 5, 23.	VII, 53.
नमोभिः		
प्र धारा षस्त्र	VII, 15, 14.	IX, 30, 1.
प्र नूनं प्रक्षुणस्यतिः	VII, 19, 11.	I, 40, 5. 6.
प्रपद्ये पथाम्	VI, 10, 4.	X, 17, 6.
प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुर-	XIV, 71, 4.	VI, 21, 9 C (Cf. दत्ता उ त्वा पुरतमस्य)
न्विम्		VIII, 69, 1—3.
प्र प्र वज्रिष्टुभम्	IX, 6, 14.	VII, 62, 5.
प्र वाहवा	VIII, 12, 8; IX, 27, 2.	
प्र बुध्या वः	III, 15, 9.	VII, 56, 14.
प्र प्रक्षुणः	X, 10, 4.	VII, 42, 1—3.
प्र प्रक्षुणं सदनात्	XI, 13, 16.	VII, 36.
प्र मंदिहाय	IX, 3, 3; XII, 25, 2. 4.	I, 57, 1—3; resp. 1 —6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
प्र मंहिष्ठाय गायत	XII, 10, 7.	VIII, 103, 8. 9.
प्र मन्दिने	X, 11, 6.	I, 101
प्र मिचयोः	VII, 11, 4; XII, 1, 3.	VII, 66, 1—3; resp. 1—9.
प्र मिचाय	X, 6, 6.	VIII, 101, 5.
प्रयष्यवः	X, 8, 15.	} V, 55.
प्रयष्यवो मरुतो भाजद- दृयः	XVIII, 23, 3.	
प्र यद्विष्टुभम्	X, 9, 17.	VIII, 7, 1—9 or 15.
प्र यन्तु वाक्वाः	X, 8, 19; XIV, 3, 12.	III, 26, 4—6.
प्र याभिर्धासि	IX, 23, 11.	VII, 92, 3.
प्र ये शुभ्रक्ले	XI, 7, 12; 12, 15.	I, 85.
प्र यो वां मिचावहणा	XII, 2, 14.	VIII, 101, 3.
प्र य इन्द्राय मादनम्	IX, 8, 1.	VII, 31, 1—3.
प्र यः पानां रघुमन्यवः	XI, 12, 13.	I, 122.
प्र यः पानन्मन्त्रसः	IX, 4, 5; XII, 26, 15.	I, 155.
प्र यः शुक्राय	VI, 10, 1; X, 9, 2; XIV, 53, 2. 3.	VII, 4, 1; resp. 1— 10. resp. 1—7. 8. 9.
प्र यः सखायः	XII, 10, 3.	VI, 16, 22—24.
प्र यः सताम्	IX, 12, 3.	} II, 16.
प्र यः सतां व्येष्टतमाय	XIV, 31, 5.	
प्र यः सप्तसक्तम्	XI, 8, 7.	V, 59.
प्र यामन्त्रांसि	IX, 20, 32.	VII, 68, 2. 3.
प्र वायुमन्त्रा	IX, 23, 11.	VI, 49, 4.
प्र वां मदि न्यवी	X, 11, 8.	IV, 56, 5—7.
प्र वीरया	X, 9, 4.	VII, 90, 1—3.
प्र वो देवाय	VII, 9, 3; X, 2, 2; XI, 10, 2; 13, 18; XVI, 7, 13; 14, 2.	III, 13.
प्र वो महे मतयः	XI, 15, 10; XII, 6, 14; 8, 10; 9, 7; 12, 14; 26, 10.	V, 87.
प्र वो महे मदिहये भरध्वम्	XII, 3, 8; XVIII, 17, 6.	VII, 31, 10—12.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
प्र वो मिवाय	VII, 11, 3; XII, 1, 3.	V, 68, 1—5; resp. 1—3.
प्र वो यज्ञेय	X, 9, 4.	VII, 43, 1—3.
प्र वो यज्ञश्	VI, 4, 7; XIV, 53, 5.	I, 36, 1—20; resp. 1. 2.
प्र वो वाजाः	I, 4, 7; XII 10, 3.	III, 27, 1, resp. 1—3.
प्र संतमा	X, 6, 18.	V, 42.
प्र यथोय	X, 2, 9.	V, 54.
प्र यथुयवस्	XII, 10, 12.	VII, 88.
प्र यज्ञैतु देवी (प्रयज्ञीय)	X, 5, 23; 13, 18.	VII, 34.
प्र सप्तार्ज्यं सर्ववीनाम्	XII, 1, 4; XVIII, 13, 6.	VIII, 16, 1—3; resp. 1—12.
प्र सप्तार्ज्यं वृष्टदु	XII, 10, 4.	V, 85.
प्र सप्तार्ज्यो	X, 5, 24.	VII, 6.
प्र सप्तार्ज्ये	I, 8, 12.	X, 180, 1.
प्र सु वतस्	VII, 23, 4; XII, 9, 11.	VIII, 50, 1. 2.
प्र स्र महे सुशरवाय	XIII, 4, 3.	V, 42, 13.
प्र सो अग्ने	XII, 10, 7.	VIII, 19, 30. 31.
प्र सोऽक्षः	XVI, 11, 12.	VI, 47, 22—25.
प्र अग्ने वाचस्	IV, 2, 10; VI, 4, 1.	X, 187.
प्र अथोवाभिः	VII, 7, 2.	VIII, 38, 7.
प्र अथोवावा	V, 9, 22.	V, 77.
प्र अथोवा	VI, 6, 2; VII, 2, 8; XI, 7, 4.	I, 22, 1—4; resp. 1; resp. 1—3.
प्र अथ भाराः	VII, 15, 14.	IX, 29, 1.
प्रियो नो वासु विरपतिः	XII, 11, 18.	I, 26, 7—9.
प्रेतां यज्ञश्	V, 13, 4; X, 9, 16.	II, 41, 19; resp. 19—21.
प्रेदं यज्ञ	X, 6, 16.	VIII, 37.
प्रेतो अग्ने	II, 2, 15.	VII, 1, 3.
प्रेतं वः	XII, 11, 18.	VIII, 84, 1—3.
प्रेतु यज्ञवसतिः	V, 10, 14; 14, 10; X, 4, 7.	I, 40, 3; resp. 3. 4.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigvedo.</i>
प्रेते वदन् (अर्बुद)	VII, 15, 4. 5. 6. 9. 10.	X, 94.
प्रो अस्मा	XII, 3, 10.	VIII, 62, 1—3.
प्रोषां योतिस्	IX, 18, 5.	X, 104, 3.
प्रोतये वषणं भिबमिन्द्रम्	XIV, 60, 3.	VI, 21, 9 A (Cf. रसा उ ज्ञा)
प्रो त्ते अग्रथो ऽग्निम्	IX, 24, 9.	V, 6, 6.
प्रो ओषे	IX, 17, 3.	VI, 37, 2.
प्रो अस्मै पुरारथम्	IX, 6, 12.	X, 133, 1.
वस्त्रादान्	XI, 13, 27. 30; XIII, 8, 2.	VIII, 101, 11. 12.
वसिन्त्या तद्वपुषे धायि दर्श- तम्	XVIII, 23, 14.	I, 141.
वसिन्त्या पर्वतानाम्	IX, 28, 6 (Comm.)	V, 84, 1.
वसुदेकः	X, 11, 8.	VIII, 29.
वसिषदः	III, 16, 6.	X, 15, 4.
वसं धेहि तनूषु नः	XVIII, 11, 2.	III, 53, 18.
वसुदिन्द्राय	X, 13, 10.	VIII, 89; 88, 3—6.
वसुदेम विदये सुवीराः	V, 9, 19.	II, 1, 16 D.
वसुद्वयः	XI, 11, 7.	V, 16, 1—4.
वसुस्यतिः समजयत्	VI, 10, 5.	VI, 78, 3.
वसुस्यते अतिवदर्यो अर्वात्	IX, 20, 27.	II, 23, 15.
वसुस्यते जुषस्	IX, 27, 2.	III, 62, 4.
वसुस्यते प्रथमं वाचः	IX, 26, 3 (Comm.)	X, 71, 1.
वसुस्यते सुवमिन्द्रश्च	IX, 3, 4.	VII, 97, 10.
वस्त्रं च ते जानवेदः	IX, 22, 4.	X, 4, 7.
वस्त्रं प्रजावदा भर	IX, 22, 4.	VI, 16, 36.
वस्त्राणां ते	XII, 4, 2.	III, 35, 4.
वस्त्रा देवानां पदवीः	IX, 26, 3 (Comm.)	IX, 96, 6.
भद्रो नः	XII, 11, 19.	VIII, 19, 19. 20.
भवा नो अग्ने सुमनाः	V, 9, 10.	III, 18, 1.
भवा मिचः	X, 13, 19; XII, 26, 18.	I, 156, 1; resp. 1—5.
भिभि विद्याः	XII, 1, 4.	VIII, 45, 40—42.
भवो वस्त्रम्	I, 8, 5; VI, 10, 1.	X, 8, 6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
भूय इहाष्टधे	VII, 24, 4.	VI, 30.
भूरिं वे	VI, 11, 7.	I, 185, 2—7.
भूरीदिन्द्रस्य	XVI, 11, 27.	VIII, 55. 56.
मत्सि नो वस्यइष्टये	XI, 11, 17; XVIII, 18, 5.	I, 176, 1. 2; resp. 1—5.
मत्स्यपायि ते महः	XI, 11, 16; XII, 4, 9; XVIII, 11, 2.	I, 175, 3. 2. 1; resp. 1.
मथीयदीम्	XIV, 57, 13. 14.	I, 148, 1—5.
मदवृषाकपीर अर्थः पुष्टेः मत्स्यखा	XII, 3, 2.	X, 86, 1 BC.
मदेमदे हि	XII, 4, 12.	I, 81, 7—9.
मनो न	XVI, 13, 14.	} X, 57, 3—5.
मनो न्वा ऊवामहे	III, 17, 3. 4.	
मन्दमान अतादधि प्रजायै	XIV, 16, 10.	X, 73, 5 A (Cf. अनिष्टा उषः)
ममाग्ने वर्चा	IV, 27. 13; XIII, 5, 17.	X, 128.
महतो यद्	III, 14, 6.	I, 37, 12.
महतो यस्य	VII, 4, 8; X, 11, 9.	I, 86, 1; resp. 1—10.
महतां इन्द्र मौक्तः	X, 8, 6.	VIII, 76, 7—9.
महतां इन्द्र वृषभः	X, 6, 9.	III, 47.
महत्तन्नाम गुह्यं पुरुषस्यम्	XVIII, 1, 8.	X, 55, 2.
महसिद्	X, 10, 5.	} I, 169.
महश्चित्तमिन्द्र यत एतान	XIV, 25, 5.	
महां आदित्यः	III, 17, 12; IX, 26, 3 (Comm).	III, 59, 5.
महां इन्द्रो नवत्	I, 8, 13; X, 10, 5; XI, 9, 4; XVII, 9, 5.	VI, 19, 1; resp. 1—13.
महां इन्द्रो य अजीकषा	I, 8, 13; IX, 15, 1; XII, 1, 4; XVIII, 7, 2.	VIII, 6, 1; resp. 1—3; resp. I—45.
महि जीवाम	XII, 2, 14.	X, 185, 1.
महि वो महताय	XII, 2, 14.	VIII, 47, 1.*

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
मही आवाष्टिषी	X, 6, 18.	IV, 56, 1—4.
मही योः	III, 12, 9; 13, 17; IX, 20, 25; X, 10, 7; 13, 21.	I, 22, 13; resp. 13— 15.
महे चन जामद्विषः	XVIII, 9, 2; 10, 2.	VIII, 1, 5—29.
महे नः	VI, 5, 14.	V, 79.
मा कस्याङ्गुतक्रतू	XII, 2, 14.	V, 70, 4.
मा चिदन्यक्	X, 8, 8.	} VIII, 1, 1. 2.
मा चिदन्यहि शंसत	XII, 3, 22; XVIII, 8, 11.	
मातङ्गो कथ्येः	VIII, 6, 13.	X, 14, 3.
माता दद्राणाश्	IV, 21, 24; IX, 28, 6 (Comm.)	VIII, 101, 15.
मादयस्व हरिभिः	I, 8, 14; IX, 27, 2 (Comm.)	I, 101, 10.
माध्यन्दिनस्य सवनस्य	VII, 17, 1.	III, 52, 5.
माध्यन्दिने सवने	VII, 17, 2.	III, 28, 4.
मा नो अग्निन	IX, 10, 3 (जावतस्य).	I, 54, 1—5. 7. 10.
मा नो अग्निमहाधने	III, 5, 4.	VIII, 75, 12.
मा नो मित्रः	XVI, 3, 22.	I, 162.
मा भेम मा अमिष्य	XII, 3, 22.	VIII, 4, 7. 8.
मित्रं वयम्	VII, 4, 6; 14, 1; XI, 7, 4; XII, 1, 3.	I, 23, 4; resp. 4—6.
मित्रं ऊवे	VII, 10, 11; XII, 1, 3.	I, 2, 7—9.
मित्रस्य चर्षदीधनः	III, 17, 12; IX, 26, 3 (Comm.)	III, 59, 6.
मित्रो नो अत्यहनिम्	XII, 2, 14.	VIII, 67, 2.
मित्रो न अय (Pāda)	XIV, 60, 3.	VI, 24, 5 C (Cf. दया मदः).
मुद्यामि ता एविषा जीव-	XVI, 13, 4.	X, 161.
नाय कम्		
मूर्धा दिवः	XI, 14, 35.	I, 59, 2—4.
मूर्धावयम्	X, 6, 20; XI, 14, 35.	VI, 7, 1—7; resp. 1—3

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
सुखी न भीमः	III, 1, 3.	X, 180, 2.
सुखमि ता दश चिपः	VII, 15, 7.	IX, 8, 4.
सुखानो वारे पवमानो चकवे	X, 13, 5.	IX, 107, 22—24.
सत्योः पदम्	IV, 15, 2.	X, 18, 2. 3.
सैनसमे	IV, 15, 1; XVI, 12, 19.	X, 16, 1—10; resp. 1—14.
सो व ता वाघतश्चन	XVI, 21, 24; XVIII, 8, 9.	VII, 32, 1. 2. 4. 5.
सो व वो चकम्	X, 7, 7.	I, 139, 8.
स चानयत्परावतः	XVIII, 7, 18.	VI, 45, 1—30.
स इन्द्र सोमपातमः	XVIII, 12, 3.	VIII, 12, 1—21; 23 —31.
स इमा विश्वा आत्मानि	V, 5, 2; XVI, 1, 21.	V, 82, 9.
स इमा विश्वा भुवनानि	VI, 11, 9.	X, 81, 1—3. 5—7.
स उप इव	V, 11, 7.	VI, 16, 39.
स कवे सिद्ध	XIII, 12, 13.	VIII, 1, 12—14.
स एक इत्ययः	XI, 14, 6; XII, 4, 11.	} VI, 22.
स एक इत्ययस्यर्षीनाम्	XIV, 50, 2; XVIII, 4, 7; 5, 7.	
स एक इदिदयते	XVIII, 12, 6.	I, 84, 7—9.
स षोडशः	XII, 5, 7.	VI, 33.
सं रक्षन्ति	XII, 2, 14.	I, 41, 1.
सं वै सुखं सभेनः	XIV, 36, 2.	V, 40, 9.
सः पूर्वोच	V, 11, 7.	I, 156, 2.
सः प्राचतः	III, 14, 7; IX, 27, 2 (Comm.)	X, 121, 3.
सः शत्रो सुखो चकम्	XVIII, 8, 15.	VIII, 66, 3—8.
सः शिप्रवानृषभो यो मतो- नाम्	XIV, 23, 4.	VI, 17, 2 B (Cf. पिता सोमम्)
सः सवासा विश्वर्षिः	XI, 13, 31; XVIII, 8, 8.	VI, 46, 3. 4; resp. 3 —10.
सचिदि सं मृतेमृते	XV, 23 (p. 193, 10).	I, 28, 5—8.
सचिदि सत्य	XII, 5, 12.	I, 29, 1—3.
सचिदि सत्य सोमपाः	XV, 22 (p. 193, 1).	I, 29, 30, 1—15.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
यजस्य होतः	XIV, 55, 4.	VI, 11. 12. 13.
यजामह इन्द्रम्	XII, 3, 8.	X, 23, 1—3.
यज्जायया अपूर्ण	XI, 11, 14; XVIII. 18, 12.	VIII, 89, 5—7; resp. 5. 6.
यज्ञस्य वः	X, 3, 14.	X, 92.
यज्ञस्य हि स्य जलजः	XII, 1, 5.	VIII, 38, 1—3.
यज्ञा यज्ञा नो जग्ये	VII, 25, 10; VIII, 6, 5.	VI, 48, 1—3.
यज्ञे दिवः	XII, 12, 13.	VII, 97.
यज्ञेन यज्ञम्	V, 15, 5.	I, 164, 50.
यज्ञेन वर्धत	VI, 4, 11; XI, 2, 11; XIV, 56, 15; XVI, 20, 16.	II, 2, 1—13; resp. 1.
यत इन्द्र भयामहे	VI, 13, 3; XII, 5, 20.	VIII, 61, 13; resp. 13—16.
यत्किं चेदं वयस्य	IX, 26, 3 (Comm.)	VII, 89, 5.
यतो यमम्	XVI, 13, 14.	X, 58, 1—3.
यत्पाञ्चजान्याया	X, 6, 8.	VIII, 63, 7—9.
यत्प्रोम आ सु ते	XII, 2, 19.	VII, 94, 10. 11.
यथा नो जदितिः करत्	IX, 27, 2 (Comm.)	I, 43, 2.
यथा युगम्	XVI, 13, 14.	X, 60, 8—10.
यथा ह त्वहसवः	I, 15, 5; VIII, 8, 9.	IV, 12, 6.
यथाहानि	IV, 16, 6.	X, 18, 5. 6.
यथा होतः	XIV, 54, 4.	VI, 4.
यदज्जन्तः	XVI, 3, 20.	I, 163, 1—11.
यदस्य कस्य दृक्वदन्	XV, 8, 9; XVIII, 7, 13.	VIII, 93, 4—6; resp. 4—18.
यदस्य स्वर उदिते	XI, 9, 3; XII, 1, 3.	VII, 66, 4—6.
यदस्य स्यः परावति	VI, 6, 4.	V, 73. 74.
यदस्याय वासः	XVI, 3, 26.	I, 162, 16 A B (two Pāda's).
यदिन्द्र विच	XII, 26, 20.	V, 39, 1—3.
यदिन्द्र विच मेहना	XI, 11, 15; XVIII, 18, 8.	V, 39, 1. 2; resp. 1 —4.
यदिन्द्र वे यतक	XVI, 26, 20.	V, 35, 2—4.

<i>Pratiks.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
यदिन्द्र माऊषीष्वा	X, 6, 15.	VI, 46, 7. 8.
यदिन्द्र प्रागपामुदम्	XII, 4, 7 ; XVI, 21, 30 ; XVIII, 8, 12.	VIII, 4, 1. 2 ; resp. 1—14.
यदिन्द्र यावतः	X, 4, 9.	VII, 32, 18. 19.
यदिन्द्राचं यथा जम्	XVIII, 13, 5.	VIII, 14, 1—15.
यदौ हृतेभिराहुतः	XII, 11, 19.	VIII, 19, 23. 24.
यद्यावः	XI, 13, 22.	} VIII, 70, 5. 6.
यद्याव इन्द्र	X, 4, 9.	
यद्य प्राचीः	XII, 24, 2,	X, 155, 4.
यद्विष्ठम्	VIII, 12, 8.	V, 62, 9.
यद्विष्ठम्	III, 15, 10 ; V, 5, 6 ; XI, 10, 2, XIV, 3, 3.	V, 25, 7 ; resp. 7—9.
यद्वागदन्तौ	IX, 28, 6 (Comm.)	VIII, 100, 10.
यद्वागान	VII, 20, 5.	X, 74, 6.
यदौ वयम्	II, 4, 8.	X, 2, 4.
यं ते सुधाव	X, 5, 11 13.	VII, 22, 1 B.
यं जं रयम्	X, 8, 6.	I, 129.
यं जमग्ने	IV, 15, 8.	X, 16, 13. 14.
यं देवासो ऽवय	VI, 10, 6.	X, 35, 14.
यज्ञ इन्द्रः	XII, 3, 6.	IV, 22.
यमिन्द्र दधिषे	XI, 12, 4.	VIII, 97, 2. 3.
यमे रव	V, 13, 5.	X, 13, 2.
यधिकेत	X, 5, 4.	V, 65, 1—3.
यस्तसाम	XII, 12, 2 ; XV, 4, 9.	IV, 50, 1—6 ; resp. 1—4.
यस्मिन्माश्रुतः	XII, 4, 14.	VII, 19.
यस्ते ब्रह्मः सन्वति	VIII, 15, 7.	X, 17, 12
यस्ते मन्यो	XIV, 22, 5.	X, 83.
यस्त रयः	IX, 13, 4.	X, 112, 2.
यस्ते साधिष्ठः	XI, 11, 12 ; XVIII, 18, 6.	V, 35, 1—7.
यस्ते सानः	V, 10, 5.	I, 164, 49.
यस्ता सन्धः	V, 7, 4.	IV, 4, 10.
यस्ता हृदा	IV, 2, 9, (16, 5).	V, 4, 10.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
यस्य व्रते	III, 13, 4.	V, 83, 5.
यस्य संखे	IX, 16, 2.	I, 5, 4—10.
या इन्द्र भुजः	XI, 11, 15.	VIII, 97, 1.
या इन्द्र भुज आभरः	XVIII, 8, 1. 2.	VIII, 97, 1—9.
या सोमधीः पूर्वाः	IX, 28, 7.	X, 97, 1.
या न कतिः	X, 3, 9; XI, 10, 8; XVII, 19, 3.	VI, 25.
या ते धामानि दिवि	III, 12, 5; VI, 10, 3.	I, 91, 4.
या ते धामानि परमाणि	III, 15, 19.	X, 81, 5.
या ते धामानि इविषा	V, 5, 2; 6, 6; VI, 10, 3.	I, 91, 19.
यान्वो नरः	VI, 9, 7.	III, 8, 6—11.
या नः शर्म	VI, 10, 8.	I, 85, 12.
यावत्तरः	X, 10, 4.	VII, 91, 4—6.
या सुवाङ्मः	I, 15, 4.	II, 32, 7.
यास्ते पूषन्	VI, 10, 4.	VI, 58, 3.
यास्ते राके	I, 15, 4.	II, 32, 5.
युष्मा हि देवकृतमान्	X, 4, 2.	VIII, 75.
युष्मा हि इन्द्रहन्तम्	XVIII, 8, 11.	VIII, 3, 17—20.
युजानो हरिता रणे	XVIII, 11, 2.	VI, 47, 19.
युञ्जते मनः	X, 2, 7.	V, 81.
युञ्जते मन उत युञ्जते धियः	VII, 15, 3.	V, 81, 1.
युञ्जन्ति ब्रधन्	IX, 17, 1; XII, 1, 4.	I, 6, 1—3.
युधस्य ते	X, 5, 20; XII, 3, 7.	} III, 46.
युधस्य ते इषभस्य खराजः	XVIII, 19, 6.	
युनक्ति ते	VIII, 8, 3.	I, 82, 6.
युवं वस्त्राणि	VIII, 12, 8.	I, 152.
युवं सुरामस्	XV, 15, 8.	X, 131, 4.
युवं तमिन्द्रापर्वता	X, 21, 14.	I, 132, 6.
युवं दक्षस्	XII, 2, 14.	I, 15, 6.
युवमेतानि	I, 8, 10; V, 18, 11.	I, 93, 5.
युवां सोमेभिः	X, 7, 6; 8, 3.	I, 139, 3. 4; resp. 3 —5.
युवाना पितरा	X, 10, 7.	I, 20, 4—6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
युवां नरा पञ्चमानासः	XII, 11, 17.	VII, 83, 1—5.
युवा युवासाः	V, 15, 4.	III, 8, 4.
युवा रजांश्चि	VI, 6, 6.	I, 180, 181.
युवीरू रथम्	VI, 6, 10.	VIII, 26, 1—5.
युवीर्येदि	XII, 8, 7.	X, 61, 25—27.
युयं चि द्वा	X, 5, 4.	VI, 51, 15, 16.
यूयै गावः	IX, 28, 8.	VI, 28, 6.
यूयमस्मान्	III, 14, 6; VI, 10, 8.	V, 55, 10.
ये के च जमा	VI, 10, 6.	VI, 52, 15.
ये चेह	III, 16, 7.	X, 15, 13.
ये ताद्वयुः	III, 16, 10.	X, 15, 9.
ये ते पन्थाः	VI, 10, 10.	I, 35, 11.
ये चिंशति	X, 11, 8.	VIII, 28, 1—3, 5.
ये आदिचत्ये	VII, 19, 25.	III, 47, 4.
ये नः पूर्वे	III, 16, 5; VIII, 6, 12, 7, 16.	X, 15, 8.
येभ्यो माता	VIII, 3, 15.	X, 63, 3.
ये यज्ञेन	X, 8, 14; XII, 8, 8; XVI, 11, 30.	X, 62.
यो अग्निं देववीतये	III, 5, 2.	I, 12, 9.
यो अदधाव्योतिषि व्योति- रन्तः	XVIII, 1, 8.	X, 54, 6.
यो अग्निभिदु	IX, 3, 3; XII, 12, 4; 25, 2.	VI, 73, 1—3.
योविशेने	IX, 17, 1.	I, 30, 7—9.
यो जातः	X, 4, 11; 11, 13; XI, 9, 5; XII, 6, 16; XIII, 5, 16; XVI, 23, 17; XVIII, 19, 4 (सजनीय)	II, 12.
यो न इदमिदम्	IX, 3, 2.	VIII, 21, 9, 10.
यो न इन्द्राभिन्तः	XII, 4, 13.	X, 133, 4—6.
यो नः सनत्यः	V, 9, 10.	II, 30, 9.
योनिर इन्द्र सदनं अकारि	XVIII, 19, 9.	VII, 24.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
यो नो मयतः	III, 15, 6.	VII, 59, 8.*
यो मर्त्येषु	VI, 4, 5.	IV, 2. 3. 4.
यो रयिवो रयितमः	X, 6, 14; XVIII, 18, 9.	VI, 44, 1—3; resp. 1—6.
यो राजा	XII, 5, 8; 9, 11.	VIII, 70, 1. 2.
यो राजा वर्षणीनाम्	XVIII, 10, 7.	VIII, 70, 1—6.
यो वाचा विवाचः	XII, 4, 10.	X, 23, 5—7.
यो वां परिडमा†	VI, 6, 12.	X, 39. 40. 41.
यो वो हताभ्यः	IX, 28, 6.	X, 30, 7.
यो अतीन्	IX, 6, 16.	} VIII, 69, 13—15.
यो अतीरफाण्यत्	XVIII, 19, 10.	
रघेन इयुपाजसा	XI, 9, 3.	IV, 46, 5—7.
रधन्वयः	XII, 10, 10.	VII, 87.
राकामहम्	I, 15, 4; VIII, 6, 10.	II, 32, 4. 5.
राजी	VI, 11, 6.	X, 127, 1—6.
राजी बल्यत्	IX, 28, 10.	X, 127, 1.
रायस्त्रामः	XII, 4, 24.	VII, 32, 3.
राये नु	IX, 23, 11.	VII, 90, 3.
रिगादसः	XII, 2, 14.	VI, 51, 4—6.
रेवतीर्नः	X, 8, 7.	I, 30, 13—15.
रेवां इद्रेवतः	X, 8, 7.	VIII, 2, 13—15.
वचोविदम्	IX, 28, 15.	VIII, 101, 16.
वज्रमेकः	X, 13, 13; XVIII, 15, 6.	VIII, 29, 4.
वज्रस्यते रश्मया	V, 19, 20.	X, 70, 10.
वने न वो यो न्यधायि चा- कन्	XVIII, 1, 6.	X, 29.
वनेषु अन्तरिक्षम्	V, 6, 3.	V, 85, 2.
वनीति हि मुन्वन्	X, 7, 11.	I, 133, 7.
वपुन्	X, 6, 19.	VI, 66.
वर्ध घ ज्ञा	XI, 11, 17; XII, 4, 4.	VIII, 33, 1; resp. 1—3.

* According to the Comm. VII, 59, 8.

† योवा सपचा

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
वयं घ त्वा सुतावज्जः	XVIII, 10, 3.	VIII, 33, 1—15.
वयं ते वयस्य	IX, 23, 12.	III, 14, 5.
वयमु त्वा मृदपते	I, 15, 4.	VI, 15, 19.
वयमु त्वा तदिदृशाः	IX, 9, 1.	VIII, 2, 16—18.
वयमु त्वा दिवा सुते	IX, 9, 1.	VIII, 64, 6—8.
वयमु त्वा पथस्यते	III, 5, 7.	VI, 53, 1.
वयमु त्वा मपूर्य	IX, 3, 2; XVIII, 13, 9.	VIII, 21, 1. 2; resp. 1—16.
वयमेनमिदा स्यः	XII, 5, 4.	VIII, 66, 7—9.
वरिवस्य द्रुमने कात्याय	XIV, 27, 13.	VI, 20, 11 B (Cl. शौ- नै य रत्न)
वषट् ते विष्णो	I, 8, 8.	VII, 97, 7.
वसुं न चिन्महसम्	X, 8, 20; XIV, 57, 4.	X, 122.
वसू वद्रा	VI, 6, 6.	I, 158, 1—3.
वाचस्यतिम्	III, 15, 19.	X, 81, 7.
वाजेवाजे	III, 8, 23.	VII, 38, 8.
वात त्वा वातु भेषजम्	XVI, 13, 4.	X, 186.
वात त्रिषो मरुतः	III, 5, 11.	V, 57, 4.
वाममस्य	VI, 10, 10; IX, 27, 2 (Comm.)	VI, 71, 6.
वायवा याहि द्रुमैत	VII, 2, 2; 10, 9; XI, 9, 3.	I, 2, 1; resp. 1—3.
वायवा याहि वीतये	X, 4, 5.	V, 51, 5.
वायो याहि शिव	X, 4, 5; XI, 6, 2.	VIII, 26, 23. 24; resp. 23—25.
वायो ये ते सहस्रिणः	X, 3, 5.	II, 41, 1. 2.
वायो शुक्रो जयामि ते	X, 5, 4.	IV, 47, 1.
वार्जहत्याय	III, 3, 4.	III, 37, 1.
वार्जहत्याय श्वसे	IX, 9, 3.	III, 37, 1—10.
वाहधामा	VII, 2, 10.	VIII, 5, 11.
वाहोष्यते प्रति जानीहि	II, 16, 2.	VII, 54, 1.
वाहोष्यते शय्याया	II, 16, 2.	VII, 54, 3.
वि ज्योतिषा	III, 19, 11.	V, 2, 9.
विदुष्टे वस्य वीर्यस्य	XII, 5, 15.	I, 131, 4—6.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
विधुं दद्राणम्	XIII, 12, 1; XIV, 32, 4.	X, 55, 5—7.
विधाड् बृहन्	XI, 13, 28.	X, 170, 1—3.
विशोविशो वः	XIV, 53, 4; XVI, 14, 2. (Comm.)	VIII, 74, 1—3; resp. 1—15,
विशोविशो वो अतिथिम्	XVII, 8, 1.	VIII, 74.
विश्वजिते	IX, 15, 3; X, 11, 7; XI, 14, 12.	II, 21, 1—5.
विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते	XVIII, 17, 3.	II, 21.
विश्वः प्रतनाः	XII, 4, 9. 23.	VIII, 97, 10—12; resp. 10.
विश्वः प्रतना अभिभूतरम्	XVIII, 5, 9.	VIII, 97, 10—12.
विश्वानरस्य वः	X, 3, 6.	VIII, 68, 4—6.
विश्वानि देव सवितः	XVI, 1, 21.	V, 82, 5.
विश्वः रूपाणि प्रति	V, 13, 7.	V, 81, 2.
विश्वाना वा सुमनसः	XI, 13, 29.	X, 37, 7—9.
विश्वे अथ भवतो विश्वं कर्तौ	VI, 10, 6.	X, 35, 13.
विश्वे त इन्द्र वीर्यम्	XVIII, 8, 3.	VIII, 62, 7—9.
विश्वे देवा अन्ताहधः	X, 10, 7; XI, 8, 3.	VI, 52, 10—12.
विश्वे देवाः शासन	I, 6, 13.	X, 52, 1.*
विश्वे देवाः शृणुत	VI, 10, 6.	} VI, 52, 13.
विश्वे देवाः शृणुतेमम्	VIII, 3, 19.	
विश्वे देवा मम शृणुन्तु यः	XVIII, 1, 2.	VI, 52, 14.
ज्जियाः		
विश्वे देवासः	II, 3, 8; IX, 27, 2 (Comm.)	VI, 52, 7.
विश्वे देवास आ गत	X, 11, 8; XI, 9, 3.	VI, 52, 7—9.
विश्वेभिः सोमं मधु	VII, 10, 16.	I, 14, 10.
विश्वेभिरग्रे अग्निभिः	II, 3, 11; IX, 24, 9.	I, 26, 10.
विश्वेषु चि ला	X, 7, 7.	I, 131, 2.
विश्वो देवस्य	X, 3, 11.	V, 50, 1—3.
विश्वो ह्यन्यो अरिरा जगाम	XVIII, 4, 7; 5, 7.	X, 28.
विश्वोः कर्मणि पश्यत	XIII, 7, 6.	I, 22, 19.

* Comm. यद्यपि सूक्तादिखयायेकां प्रतीयाहन्त्येति न चमादेका ।

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
विष्णोर्न कम्	V, 7, 3; VI, 11, 5; VIII, 6, 16; IX, 4, 4; XII, 26, 3. 14.	I, 154, 1; resp. 1—6.
वि सूर्यो मध्ये	XI, 13, 28.	X, 138, 3—5.
वि वि सोतोः	XII, 6, 13; 7, 1. 6; 8, 2; 13, 1; 24, 3; 26, 10.	X, 86.
विधि सोवाः	X, 5, 4.	IV, 48, 1. 2.
इषसा ला असथादीवभाषाः	XIII, 12, 3. 4.	VIII, 96, 7—12.
इषस्त्रिन्त्र	X, 7, 7; 8, 3.	I, 139, 6.
इषा मद् इन्ने	IX, 9, 5; XIV, 60, 2.	VI, 24, 1; resp. 1— 10.
इष्णे मर्धाय	X, 3, 15.	I, 64.
वेत्ता वि वेधः	III, 3, 3.	VI, 16, 3.
वेदिपदे	VI, 4, 11; XI, 14, 36.	I, 140, 1—7; resp. 1—13.
वैश्वानरं मनसा	XIV, 3, 12.	III, 26, 1—3.
वैश्वानराय धियथास्	X, 4, 15.	III, 2.
वैश्वानराय वृथुपाजसे	VIII, 6, 2.	} III, 3.
वैश्वानराय वृथुपाजसे विपः	XVIII, 23, 2.	
मंसा मसास्	XII, 3, 6.	III, 49.
मग्ध्यु वृ मचीपते	XII, 4, 19; XVI, 21, 29.	VIII, 50, 5—6.
मत्तं वे	III, 14, 20.	I, 24, 9.
मत्तं दासे वस्त्रये	XVIII, 14, 5.	VIII, 46, 32.
मत्तमहं तिरिन्दिरे	XVIII, 11, 21.	VIII, 6, 46—48.
मतेना नः	VII, 2, 4; XI, 8, 3.	IV, 46, 2; resp. 2—4.
मं न इन्द्राग्नी	XI, 9, 12.	} VII, 35.
मं न इन्द्राग्नी भवतामवेभिः	XVI, 13, 6.*	
मं नो देवः सविता चाय- मासा	XV, 8, 19.	VII, 35, 10.

* According to the Commentary.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
शं नो देवीः (शंनोदेवीयाः)	IV, 11, 6; 21, 19; VIII, 9, 7.	X, 9, 4—7.
शं नो भव चक्षसा	XI, 14, 4.	X, 37, 10.
शं नो भव हृदे	VII, 5, 15.	VIII, 48, 4.
शं नो भवन्तु वाजिनः	III, 8, 23.	VII, 38, 7.
शशदिन्द्रः	XV, 22 (p. 193, 3 ff.)	I, 30, 16. 17—19. 20 —22.
शाक्मना शाको अरयः	XVIII, 1, 7.	X, 55, 6—8.
शुपर्षः		
शास इत्या मर्षां अशि	XVIII, 18, 14.	X, 152.
शासद्वज्रिः	XII, 5, 16.	III, 31.
शिवस्त्रुहः	IX, 27, 7.	V, 5, 9.
शुक्रं ते	III, 13, 18; V, 9, 13; VI, 10, 4.	VI, 58, 1.
शुक्रस्थाप	X, 3, 5.	II, 41, 3.
शुचिं नु	III, 12, 7; VI, 10, 9.	VII, 98, 1.
शुचिमर्कैः	IX, 24, 8.	III, 62, 5.
शुची यः	VI, 10, 8.	VII, 56, 12.
शुनं अवेम	III, 18, 16.	III, 30, 22.
शुनं नः फासाः	III, 18, 4.	IV, 57, 8.
शुनसिद्धेयं निदित सव-	XV, 23 (p. 193, 15.)	V, 2, 7.
षात्		
शुनासीराविनाम्	III, 18, 4.	IV, 57, 5.
शुनो न योनिम्	V, 14, 19.	IX, 71, 6.
वायन्त इव सुर्षम्	XI, 13, 21; XII, 4, 19; XVI, 21, 29.	VIII, 99, 3. 4.
त्रिये कम्	III, 5, 11.	I, 88, 3.
नुधो सवं तिरस्त्र्या	XII, 26, 6.	VIII, 95, 4—6.
नुधो हवमिन्द्र	X, 5, 8.	II, 11.
नुधो वां यज्ञः	XII, 10, 10; 11, 23.	VI, 68.
सा न्यो	XII, 13, 5.	X, 86, 4. (Pāda).*
स सा नो योनिम्	VI, 10, 5.	VII, 97, 4.

* See Weber, Indische Studien, IV, 231.

Pratika.

Sāṅkhāyana.

Rigveda.

सं वत्स इव	V, 10, 4.	IX, 105, 2.
सं वां कर्त्तव्यं	VI, 11, 3; IX, 4, 6; XII, 26, 5.	VI, 69, 1—6; resp. 1—8; resp. 1—3.
सं सीदस्व	V, 9, 9.	I, 36, 9.
सञ्चाय आ शिषामहि	X, 13, 12; XI, 6, 2; XVIII, 12, 5.	VIII, 24, 1—9, resp. 1—3 resp. 1— 27.
सञ्चायः	XII, 25, 7.	VIII, 24, 1—3.*
सञ्चायः सं वः सम्यचम्	XI, 9, 1.	V, 7, 1—9.
सञ्चायंस्त्वा	VI, 4, 7.	III, 9, 1—8.
सञ्चे विष्णो	IX, 28, 12.	VIII, 100, 12.
सञ्चे सञ्चायम्	V, 10, 24.	IV, 1, 3.
स चा नो द्यः सविता	XVI, 1, 21.	VII, 45, 3.
सञ्चायोः	XII, 5, 9.	X, 105, 4—6
स जातेभिः	XVIII, 9, 7.	III, 31, 11.
सजर्विन्नेभिर्देवेभिः	X, 4, 5.	V, 51, 8—10.
सजोषा इन्द्र सगणः	VII, 19, 4.	III, 47, 2.
सं च ले जग्युः	XI, 11, 12; XII, 5, 10.	VI, 34.
सं च ले जग्युर्गिर इन्द्र पूर्वीः	XVIII, 6, 5.	VI, 34, 1—3.
संजानानाः	V, 10, 7.	I, 72, 5.
सत्या सत्येभिः	IX, 28, 9.	VII, 75, 7.
सं त्वं नो अग्ने अयमः	II, 5, 31; VIII, 8, 10; 11, 6; XV, 23 (p. 193, 13.)	IV, 1, 5.
स त्वं नो देव	XI, 8, 3.	VIII, 26, 25.
सदसस्यतिमद्भुतम्	VI, 13, 3.	I, 18, 6.
सद्यो व	XII, 3, 9.	} III, 48.
सद्यो व जातः	VII, 22, 4.	
स नः पावक	II, 2, 9.	I, 12, 10.
सना च सोम	IV, 15, 3.	IX, 4.
सं ते पर्यासि	I, 15, 4; VII, 5, 18.	I, 91, 18.
स पूयः	X, 8, 5.	VIII, 63, 1—3.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
सप्रज्ञया कविष्ठः	XVIII, 18, 11.	VIII, 63, 4—6.
समन्याः	VI, 7, 5.	II, 35, 3.
समानमेतदुदकम्	XVIII, 22, 7.	I, 164, 51.
समिद्धमग्निं समिधा गिरा	XIV, 3, 12.	VI, 15, 7—9.
मृष्टे		
समिद्धश्चिदु	VI, 4, 7 ; IX, 20, 15.	X, 150, 1—3.
समिद्धस्य त्रयमाणः पुर-	V, 15, 3.	III, 8, 2.
स्वात्		
समिद्धो अग्न्य चाहुत	I, 4, 13.	V, 28, 5.
समिद्धो अग्निर्दिवि	XIV, 56, 13.	V, 28, 1—3.
समिद्धो अग्न्य मनुषः	V, 16, 6.	X, 110.
समिधाग्निम्	VI, 4, 1.	VIII, 44.
समिध्यमानो अघ्वरे	I, 4, 10.	III, 27, 4.
समिद्धः यः	IV, 11, 6.	V, 42, 4.
समी वत्सम्	V, 10, 4.	IX, 104, 2.
समुद्रादूभिः	XI, 13, 11.	IV, 58.
स यो हृषा	X, 8, 6 ; 11, 12.	I, 100, 1—19 ; resp. 1—15.
सरस्वतीं देवयन्ताः	VI, 10, 2.	X, 17, 7.
सरस्वत्यग्नि नः	VI, 10, 2.	VI, 61, 14.
स वाष्टभे	II, 4, 5 ; VI, 11, 8.	VII, 95, 3.
सविता यन्त्रैः	VI, 10, 10 ; X, 13, 14.	X, 149, 1 ; resp. 1—5.
	15 (देवयन्तयूपीय) ; XVIII, 19, 2.	
ससस्य यदु	VI, 4, 5.	IV, 7, 7—11.
स सुहृषा स ऋक्ता	VI, 10, 5.	IV, 50, 5.
स सूर्यैः पथैक वराधि	XIV, 24, 5.	X, 89, 2 A. (Cf. रन्त्रं स्वदा)
सहदानम्	III, 3, 4.	III, 30, 8.
सह वामेन	VI, 5, 8.	I, 48.
सहस्रग्रीवा	XVI, 13, 1 (पुष्य ना- रायण)	X, 90.
सहसा ते मता	III, 2, 5.	IV, 32, 18.
स हि शर्षो न मावतम्	VII, 27, 14.	I, 127, 6.
स हि श्वभिः	VI, 10, 5.	VII, 97, 7.

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana.</i>	<i>Rigveda.</i>
सांतपनाः	III, 15, 6.	VII, 59, 9.
सिनीवालि	I, 15, 4.	II, 32, 6.
सीद द्योतः	III, 14, 12.	III, 29, 8.
सुकर्माणः सुवचः	III, 12, 8.	IV, 2, 17.
सुकिंशुकम्	IX, 28, 11.	X, 85, 20.
सुगन्धं नः	XVI, 3, 19.	I, 162, 22.
सुत इत्थं निमिच्छः	XI, 5, 2.	VI, 23.
सुतायो मधुमत्तमाः	XII, 25, 2.	IX, 101, 4—6.
सुवामाणम्	V, 5, 2; VI, 3, 8.	X, 63, 10.
सुरूपलम्बम्	VIII, 3, 13; IX, 8, 2; XII, 4, 15.	I, 4, 1; resp. 1—10; resp. 1—6.
सुप्रमा	X, 7, 5.	I, 137, 1. 2.
सुसंहसं ला वयम्	III, 17, 2.	I, 82, 3.*
सुवचमघात्	III, 20, 1; V, 10, 33.	I, 164, 40.
सुरादध्वं वसवो निरतव	XVI, 3, 12 (Pāda).	I, 163, 2D.
सुर्येष वयनवचकार	XIV, 24, 5 (Pāda).	VI, 21, 3 B. (Cf. इमा उ ला).
सैनानीकेन	III, 15, 4.	II, 9, 6.
सो अग्निर्द्यौ वसुः	XII, 10, 11.	V, 6, 2.
सोम गीर्भिः	I, 8, 2.	I, 91, 11.
सोम यास्ते	II, 2, 13; V, 6, 3.	I, 91, 9; resp. 9—12.
सोमस्य मा	XIV, 51, 9.	III, 1, 1—14.
सोमस्य मा तवसम्	X, 11, 2.	III, 1.
सोमस्य मित्रावरुणा	XII, 2, 14.	III, 72, 17.
सोमानं स्वरणम्	II, 12, 5.	I, 18, 1—3.
सोमापूषणा	VI, 11, 2.	II, 40.
सोमो जिगाति	V, 14, 15.	III, 62, 13—15.
सोमो धेनुम्	III, 16, 4; VI, 10, 3.	I, 91, 20.
सौर्यं बर्हिः	X, 7, 4; 8, 3.	I, 135, 1; resp. 1—3.
सौर्यं बर्हिषि	II, 3, 8; VI, 10, 6; IX, 27, 2 (Comm).	VI, 52, 17.†
सुवे मरा	VI, 6, 6.	VI, 62, 63.

* Comm. पङ्क्तिः प्राच्यस्याद्

† Comm. on II, 3, 8: भारद्वाज्यो ।

<i>Pratika.</i>	<i>Sāṅkhāyana</i>	<i>Rigveda.</i>
सुहिसुहि	XVI, 11, 18.	VIII, 1, 30-34 (सूक्त).
सोचमिन्द्राय गायत	XV, 8, 10.	VIII, 45, 21-23.
स्योना प्रथिवि	IX, 28, 13.	I, 22, 15.
सद्यो द्रवस्य	V, 9, 14.	IX, 73.
सदस्य दद्या	IX, 22, 5.	III, 54, 22.
सरन्ति ब्रा	XI, 12, 4.	VIII, 33, 2. 3.
सर्भानोरथ यत्	XIV, 36, 2.	V, 40, 6.
सस्ति नः पथ्यास	V, 5, 2.	X, 63, 15.
सस्ति नो मिमीताम्	X, 8, 17; XII, 8, 9;	V, 51, 11-13.
	XIV, 3, 12.	
सस्तिरिबि	V, 5, 2.	X, 63, 16.
सादुष्किल	VIII, 6, 14; 7, 18;	VI, 47, 1-3.
	XIV, 57, 13.	
सादोरित्या	IX, 5, 4; XII, 5, 11.	I, 84, 10-12.
सादोरित्या विषूतः	XVIII, 17, 5.	I, 84, 10-12.
संसः शुचिपद्	XI, 14, 13. 14; XII,	IV, 40, 5.
	11, 12; XV, 3, 10.	
संसैरिव सन्धिभिः	IX, 26, 3 (Comm.)	X, 67, 3.
सङ्गजोविन् विष्णुना स-	XIV, 71, 4.	VI, 20, 2 D. (Cf.
चानः		सोने)
सये नरः	VI, 10, 8.	V, 57, 8.
सयो न विद्वान्	X, 2, 7.	V, 46, 1-6 or 8.
समिर्हविषः	V, 10, 27.	IX, 83, 5.
सविष्णानाम्	X, 6, 19.	X, 88.
सयबालभिः	IX, 26, 3.	V, 4, 2.
सिंहसमी	V, 10, 2.	I, 164, 27.
सिरस्यगर्भः	III, 14, 7; IX, 23,	X, 121, 1; resp. 1-
	9; 27, 2 (Comm.);	6.
	XIII, 12, 11.	
सिरस्यपाणिभूतये	III, 13, 12; X, 10, 7.	I, 22, 5; resp. 5-8.
सिरस्यपाणिम्	X, 5, 22.	I, 22, 5-7.
ऊवे वः सुद्योत्मानम्	X, 5, 24; XIV, 57, 10.	II, 4, 1-9; resp. 1-3.
सोताजनिष्ठ	VI, 4, 3; XI, 7, 1.	II, 5.
सोता देवः	V, 14, 11.	III, 27, 7-9.
सोतारं विपरशम्	V, 7, 4.	X, 1, 5.

INDEX VI.

VERSES QUOTED ONLY BY PRATĪKA'S AND NOT
FOUND IN THE SĀKALASĀKHĀ
OF THE RIGVEDA.

अग्निर्हृत्यः (आग्नी)	XVI, 12, 18 ¹ .
अत्यायानं निवतः ²	XV, 8, 20.
आ नो गच्छतं हवना ³	XV, 8, 20.
इमे मन्द्रासः ⁴	XV, 8, 20.
इमे सोमासः ⁵	XV, 8, 20.
इमे सोमासस्त्रिरोक्षः ⁶	IX, 20, 30.
देवेभ्यो वनस्पते	V, 19, 18.
प्र व इन्द्राय हवदन्तमाय	XII, 26, 9 (Cf. XVIII, 15, 5).
[विदा मघवन्	X, 6, 10 ⁶].
वेनक्षत्यम्यन्	XV, 3, 8 (five verses.) ⁷
संज्ञानम्	III, 6, 3. ⁸
समिद्धो अश्मन्	XVI, 3, 21. ⁹

¹ Comm. अग्निर्हृत्युरित्येवमादिकाः शाखान्तरोक्ता आग्नेयो भवन्ति ।

² The Comm. adds उद्वतश्च The verse is called *Sauparnī*.

³ The Comm. adds उप यज्ञं । सौपर्णी.

⁴ The Comm. adds अग्निना । सौपर्णी.

⁵ Comm. इमे सोमासस्त्रिरोक्षः इति प्रैषेय पठिता Cf. Sāṅkh. S'r. IX, 20, 30. Aśv. S'r. VI, 5, 24.

⁶ Mentioned by the name of Mahānamni. See Ait. Ār. IV, 1, 1.

⁷ Comm. वेनक्षत्यम्यन्निहितं गुहा—एताः पञ्च अक्षः शंसन्तु । सखायासुतम्यन्ना-
नत्स्याने सूचकारो विकल्पमाह । Cf. Ath. V. II, 1, 1; Taitt. Ār. X, 1, 3.

⁸ Comm. संज्ञानमुग्रनावददिति सूक्तं जपेरन्. See Aūfrecht, R̥gveda, second
edition, Khailikāni sūktāni No. XXV.

⁹ Comm. समिद्धो अश्मन् छदरं मतीनामित्येवमादिका आग्नेयो अक्ष भवन्ति ।

INDEX VII.

(A.) VERSES QUOTED IN FULL.

अंशुरंशुसो देव	V, 8, 3.
अग्नाविष्णू महि तद्वा	II, 4, 3.
अग्नाविष्णू महि धाम	II, 4, 3.
अग्निः परेषु धामसु	III, 5, 8. (IX, 23, 12; X, 11, 9).
अग्निः प्रजां वज्रं	IV, 13, 1.
अग्निः प्रथमो वसुभिः	III, 6, 2.
अग्निः सोमो वषणो	III, 7, 4.
अनाष्टुर्विपन्यथा	XVIII, 3, 2.
अनीकैर्द्वेषो	III, 15, 4.
अन्यथ नो अनुमतिः	IX, 27, 2.
अन्विदनमते त्वं	IX, 27, 2.
अपि तेषु त्रिषु पदेषु	XVI, 6, 2.
अपेतो अन्यस्	V, 13, 3.
अप्रपाणा च वेष्टना	XII, 21, 3 (XVI, 13, 10).
अभि त्वं देवं	V, 9, 7 (X, 8, 10).
अभीव स्वः प्र जिहीते	XII, 17, 1.
अमृताञ्जलिममृतायाम्	II, 6, 7.
अयं तीव्रस्तीव्रस्तु	XIV, 21, 2.
अयमग्निः पुरीषो	II, 15, 4.
अयमग्निर्द्विपतिः	II, 15, 5.
अथाह यज्ञं जातवेदाः	I, 15, 17.
अथा विष्ठा जनयन्	III, 17, 1.
अथासाग्रे ऽस्यनभिश्मिथ	III, 19, 3.
अरंरो वावदीति	XII, 16, 1.
अर्धेनयकं मयतः	XVIII, 15, 5.
अलावुकं निष्ठातकं	XII, 18, 10.
अथ स्रक्षामिव	XII, 22, 6.
अग्निना धर्मं पातं	VIII, 15, 12.
अस्राता मधुमतीः (two Pāda's)	VII, 18, 9.
अहं वयं सादृशानां	IV, 21, 2.
आगच्छ हवचन्तमस्	II, 15, 2.
आदित्या च जरितरजिरोऽस्यः	XII, 19, 1.
आ अथ पितरो	IV, 5, 8.

आ नो याहि तपसा-दीक्षद्	III, 19, 16.
आ प्यायतां भूवा	IV, 11, 1.
आ यस्मिन्मृतं वसवा	V, 10, 32.
आ याहि तपसा-चर्चिषा	III, 19, 16.
इदं राधो बृहस्पत्य	XII, 19, 3.
इदं इविः प्रजननं	IV, 13, 1.
इदं अना उप अत	XII, 14.
इन्द्र उष्येभिर्भेदिष्ठः	VII, 10, 13.
इन्द्रः कावमवृणुधत्	XII, 15, 2.
इन्द्र अठरं नयं	IX, 5, 2.
इन्द्र अपस्त प्र वह	IX, 5, 2.
इन्द्रमन्वारभामहे	I, 6, 3.
इन्द्रश्च नः शुनासीरौ	III, 18, 14.
इन्द्रश्च सप्तारुवयश्च	IX, 6, 21.
इन्द्रक्षुरायास्मि नो	IX, 5, 2.
इन्द्राश्च शुनासीराय	III, 18, 15.
इन्द्राणास्मा	II, 11, 3.
इन्द्रमा शुशुधी इयं	I, 17, 19.
इयं पिने राह्येति	V, 9, 6 (XVIII, 1, 2).
इह नायः प्र जायध्वं	XII, 15, 3.
इदेन प्रागपाम्	XII, 23.
इदोप सवचद्विषो अपि	VIII, 11, 15.
उत वेत आशुपमा	XII, 19, 4.
उत्सव्योरव नुदं	XVI, 3, 36.
उद्विष्टादेवदितिः	III, 20, 2.
उद्विष्टमाव उदर	II, 6, 6.
उप ह्य पयसा	V, 10, 10.
उप प्रचे मधुमति	XVIII, 15, 5.
उवावरोह जातवेदः	II, 17, 8.
उवेष्टिरेव चक्षुषा (two Pāda's).	VIII, 11, 14.
उषा कवी युवावा	VIII, 10, 1.
उर विष्णो वि ममस	VIII, 4, 3. (X, 13, 19).
उह्ना वस प्रवारिषा	XII, 14, 2.
उधेः श्रेणामुह्यताम्	XVI, 4, 2. 6.
उतावानं वैशानरं	III, 3, 5 (X, 10, 8).
उतावा च इन्द्रभिष	VIII, 3, 10 (IX, 23, 11).

एता अक्षा या उपनो	XII, 18, 1 ff.
एष द्वाय माससे	XII, 14, 3.
एष ब्रह्मा य ऋत्विजः	IX, 6, 6. (XVIII, 15, 4).
एषा ते अग्ने समित्	I, 12, 12.
कः सिंदेकाकी चरति	XVI, 5, 3.
कतरता या चराणि	XII, 17, 1.
काश्योराजानेष !	VII, 10, 11.
किं सिंसुर्यसमं	XVI, 5, 1.
कुङ्कुमसं सुहृतं	IX, 28, 3.
कुङ्कुदेवानामस्तस्य	IX, 28, 3.
केचनः पुरुष या विवेक	XVI, 6, 3.
छतवनं कुलायिनं	I, 15, 13.
[तत्सवितुर्वरेण्यं	II, 10, 2.]
तप्तो वां घर्मः	V, 10, 18.
चयक्षिप्रतन्त्रवः	XIII, 12, 13.
लं हपासुं मघवन्	XII, 16, 1.
लं हि राधसि	XVIII, 15, 5.
लमग्रे व्रतभृत्	III, 5, 9.
लमिन्द्र कपोताय	XII, 16, 5.
लमिन्द्र गर्भे रिणाः	XII, 16, 4.
लामिन्द्रवसस्यवे (two Pādas)	IX, 6, 6.
लडा रूपाधि दधती	III, 7, 4.
दमूना देवः सविता	VIII, 3, 4.
दिवि शृङ्गो अरोचत	X, 11, 9.
देव्यावध्वर्यु	VII, 10, 12.
धाता ददातु दाक्षणे	IX, 28, 3.
धाता प्रजाया उत	IX, 28, 3.
धात्रीधात्री	VIII, 12, 11.
धीती वा ये जनयं	XV, 3, 7.
मिष्टश्च कर्णकौ	XII, 22, 3.
पक्षस्तनः पुरुष या विवेक	XVI, 6, 4.
परिचिन्नः चेमसु	XII, 17, 1.
परिटप्ता	XII, 21, 5 (XVI, 13, 10).
परितु सत्यरसतं	IV, 16, 5.
पवित्रेषु पुनीदि मासु	XV, 15, 6.
पञ्चमैमिन्द्रियसु	VIII, 10, 1.

प्रच्छामि वा चितये	XVI, 6, 1.
प्र रेभ धियं भरस्व	XII, 14, 5.
प्र रेभासो मनोषा	XII, 14, 4.
प्र व इन्द्राय एवहन्ममाय	XVIII, 15, 5 (XII, 26, 9).
प्रष्टिं धावन्तं	XII, 16, 1.
प्र हव्यानि घृतवन्ति	III, 18, 15.
ब्रह्म ज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्	V, 9, 5 (XV, 3, 6; XVIII, 1, 2).
ब्रह्म सूर्यसमं	XVI, 5, 2.
भद्रादभि त्रेयः प्रेहि	V, 6, 2.
मयि त्वदिन्द्रियम्	VII, 16, 8.
मयीदमिन्द्र इन्द्रियम्	IV, 9, 1.
महतस्त्वेषसंदशः	III, 5, 11.
महानग्री लक्षवाङ्मं	XII, 24, 5.
महानग्री महानग्रं	XII, 24, 4.
महानग्राप ब्रूते	XII, 24, 6.
महानग्राष्ट्रं	XII, 24, 7.
महान्वै भद्रः	XII, 24, 8.
महीमू व	II, 2, 14 (V, 5, 2; IX, 27, 2 Comm.)
माता च ते पिता	XVI, 4, 1.
मातुष्टे किरणौ	XII, 22, 2.
मेमा इन्द्र गावो	XII, 15, 4.
य आत्तासः	XII, 21, 2.
यं वा देवा अकल्पयन्	IV, 10, 1.
यः सभेयः विदध्यः	XII, 20, 2.
यज्ञस्य दोहो विततः	XIII, 12, 13.
यज्ञो बभूव स आ बभूव	IV, 12, 10 (X, 13, 23; XV, 3, 11).
यत्पद्मार्मायुमहत्त	IV, 17, 12.
यदस्य चोद्वृथे	I, 6, 2.
यदस्या चंडभेद्याः	XII, 24, 2 (XVI, 4, 3).
यदा स्यात्तेन पससा	XII, 24, 3.
यदिदमिति हेतिहं	XVII, 12, 4.
यदिन्द्रादो दाशराज्ञे	XII, 15, 5.
यदुधियास्तुतम्	V, 10, 21.
यदेवासो ललासगुं	XII, 24, 2 (XVI, 4, 6).
यदरिषो यवमिति	XVI, 4, 4. 6.
यद्विष्य पदपस्य	XII, 20, 2.

यन् न्यूनं यथाधिकं	XII, 22, 7.
यन्मे रेतः प्र भावति	III, 8, 27.
यमस्मिना नमुचौ	XV, 15, 13.
यमादित्या अंशमा	V, 8, 4.
यथोरिदं [विचं] भुवनं	III, 18, 14.
यथोरोजसा स्तुभिता	III, 20, 4 (IV, 11, 6; VIII, 6, 16; 9, 5.)
यस्य पथिरभुजिष्यो	XII, 20, 4.
यस्माज्जातो न परो	IX, 5, 1.
यस्माद्भौषा नि बीदसि	III, 20, 2.
यस्माद्भौषावेपिष्ठाः (अवाशिष्ठाः । अपस्त्रा- शिष्ठाः । न्यसदः । संज्ञप्ता)	XIII, 2, 2 ff.
यस्य पीला मद इन्द्रो	VI, 7, 10.
यस्य व्रतं पशवो	VI, 11, 8.
यस्येदं सर्वं	IV, 18, 2.
यस्येदमोज आरजः	XVIII, 3, 2.
या तिरश्ची नि पश्यते	IV, 18, 1.
यावतामहनीये	IV, 18, 5.
यावरण्ये पतयतः	IV, 20, 1.
यियम्युत इव ते मने (two pāda's)	XVI, 4, 6 (Cf. XII, 23, 5.)
ये च देवा अयजन्त	XII, 20, 5.
ये ते रात्रि द्युचक्षुषा	IX, 28, 10.
येन क्षियावकुर्वतं	VIII, 11, 13.
ये रूपाणि प्रतिमुष्टानाः	IV, 4, 2.
यो जाम्या अप्रथयत्	XII, 20, 3.
योऽनाक्तासः	XII, 21, 2 (XVI, 13, 10.)
यो नो दूरे द्वेष्टि	IV, 12, 10.
राज्ञो विश्वजमीनस्य	XII, 17, 1.
वक्ष्यस्व रेभ	XII, 15, 1.
वाचामसं देवीं	VII, 10, 15.
वाचो राजन्यजामहे	XVII, 12, 4.
वायुरधेगा यज्ञप्रौः	VII, 10, 9.
वावाता च मद्भिषौ	XII, 21, 6.
विततौ किरणौ	XII, 22, 1.
वि शन्यविचं धिषणा	V, 9, 16 (VII, 15, 13.)
विश्रुतयो यया पथः	IX, 6, 6.

विश्वतोदावन्	XVIII, 15, 5 (XII, 26, 9.)
विश्वस्य देवौ ऋषयस्य	IX, 20, 16.
विश्वा आशा दक्षिणतः	VIII, 15, 11.
विश्वान्देवान्ब्रह्मामहे	VII, 10, 14.
वौने देवा अन्नंसत	XII, 23, 4.
हवा पावक दीदिधि	X, 10, 8.
वैश्वानरो अक्षिरसां	X, 9, 17.
वैश्वानरो अजीमनत्	X, 10, 8.
वैश्वानरो न आ जमत्	X, 9, 17.
वैश्वानरो न कतये	II, 5, 3; (IX, 27, 2 Comm. X, 9, 17.)
व्रतानि विश्वद्व्रतपा	III, 5, 9.
ग्रहेण यौव बोहते	XII, 18, 19.
स्रक्षणायां स्रक्षिणायां	XII, 22, 5.
बहिष्वाध्वर्यु	I, 6, 3.
सं वर्षसा पयसा	IV, 11, 6.
स नो ददातु तं रयिं	XVIII, 3, 2.
स्रग्निर्वंसुभिर्नो अन्वात्	III, 6, 2.
समापो अक्षिरम्यत (two Pāda's)	VIII, 9, 2.
समिबो अक्षिरन्विना	V, 10, 8.
समिबो अग्निदैवता	V, 10, 8.
समग्रं वा प्र हिबोमि	IV, 11, 6 (VIII, 9, 6.)
स विश्वं प्रति साकृपत्	X, 11, 9.
स सुप्रवीतो	XVIII, 15, 5.
स सूर्यं जनयन्	XVIII, 5, 1.
सावीरिं देव प्रथमाय	V, 14, 8.
सुप्रपासा च वेदन्ता	XII, 21, 4.
सुभुः स्वयंभुः	XVI, 7, 1.
सूर्यं रकाकौ वरति	XVI, 5, 4.
सौर्वं बहिरामुवम्	I, 17, 19.
स्वाशक्तः शुचिः	V, 10, 23.
हिरण्यवर्तनी नरा	VII, 10, 10.
ऊताऊतस्य ह्यम्यतं	XIII, 12, 7.

(B) GĀTHĀ'S S'LOKA'S, ETC.

- चद्राक्षुस्त्वा शासहस्रं XV, 24 (p. 194, 2.)
 चधीयते देवरातः XV, 27 (p. 195, 20.)
 चक्षं च प्राणः XV, 17 (p. 188, 14.)
 चाक्षिरसो जन्मना XV, 24 (p. 193, 21.)
 चाविर्मर्या या वाजं XVI, 17, 6.
 चासन्दीवति धान्यादं XVI, 9, 1.
 चास्ते भगः XV, 19 (p. 190, 12.)
 चाक्षारस्य परस्यादौ XVI, 9, 13.
 चक्षुमस्मिन्मनयति XV, 17 (p. 188, 6. 7.)
 चक्षुभे ज्ञेयं यजति XVI, 9, 10.
 रक्ष पन्था त्रिततः XV, 17 (p. 188, 22.)
 रक्ष नः कुम्भिका वीरो XV, 27 (p. 195, 16.)
 कलिः शयानः पुत्रवः XV, 19 (p. 190, 17.)
 किं नु मलं XV, 17 (p. 188, 12.)
 चरन्ते मधु विन्दति चरन् XV, 19 (p. 191, 5.)
 चरन्ते मधु विन्दत्यपविम्बन् XV, 19 (p. 191, 10.)
 ज्येष्ठो मे मं पुत्राणां XV, 25 (p. 194, 17.)
 तज्जाया जाया भवति XV, 17 (p. 188, 18.)
 तद्दे मा तात तपति XV, 24 (p. 194, 5.)
 ते वै पुत्राः पश्यन्तः XV, 27 (p. 195, 12.)
 ते सम्यक्षो वैश्वामिनाः XV, 27 (p. 195, 18.)
 देवाश्चेताम्यपथः XV, 17 (p. 188, 20.)
 नाना श्रान्ताय XV, 19 (p. 190, 7.)
 नापुत्रस्य शोको ज्ञोति XV, 17 (p. 189, 2.)
 न मा मर्त्यः कश्चन XVI, 16, 3.
 पतिर्जायां प्रविशति XV, 17 (p. 188, 16.)
 पारिक्षिता यजमानाः XVI, 9, 7.
 पुरुरवा वीरवन्तः XV, 27 (p. 195, 14.)
 पृथिव्यो चरतः XV, 19 (p. 190, 22.)
 भौम एव सौयवसिः XV, 25 (p. 194, 11.)
 मधुचन्द्राः शृणोतन XV, 26 (p. 195, 1.)
 मरुतः परिवेष्टारः XVI, 9, 16.
 यः सद्यत्पापकं कुर्यात् XV, 24 (p. 194, 8.)
 यं नः पिता संजानीते XV, 26 (p. 195, 9.)
 यन्मिमं पुत्रं XV, 17 (p. 188, 3.)
 यावन्तः पृथिव्यां भोगाः XV, 17 (p. 188, 8.)
 शशसुनेव पितरो XV, 17 (p. 188, 10.)
 संजानानेषु वै ब्रूयाः XV, 25 (p. 194, 20.)
 स वै यथा नो ह्यपथाः XV, 25 (p. 194, 14.)

VIII.

(A) YAJUS, NIGADA'S, ETC.

अंहारिरसि VI, 12, 20.

अग्न्यायः स्वर्गं लोकम् II, 9, 7.

अग्न्यः सूरः IV, 12, 7.

अग्नयः सगराः VI, 13, 1.

अग्नये कथवाहनाय स्वाहा IV, 4, 1.

अग्नये त्वा मघं वरुणो ददातु VII, 18, 1.

अग्नये देवेभ्यो भुक्त II, 8, 4.

अग्नये स्वाहोषये स्वाहा VI, 3, 8.

अग्निमावह सोममावह I, 5, 2 ; V, 11, 4.

अग्निरग्नौषोमौ तमपनुदन्तु IV, 9, 5.

अग्निः शीतिर्ह्येतिरग्निः II, 9, 1 ; VII, 9, 2.

अग्निर्देवैः । अग्निर्मन्विदः VII, 9, 3.

अग्निर्होता । अग्निना (पञ्चदोष्ट) X, 16, 4.

अग्निर्होता वेतु I, 6, 14.

अग्ने मृदपते मृदुमृदपतिरसं IV, 12, 10.

अग्ने शयिष्य अग्निपते IV, 10, 1 ; 18, 3.

अग्ने मर्हां असि I, 4, 14.

अग्नेरग्नौषोमयोऽज्जितम् IV, 9, 5.

अग्ने वर्चस्विन् वर्चस्वी त्वम् X, 2, 6.

अग्ने वायो विद्युन् IV, 8, 4.

अग्ने व्रतपते व्रतमचारिषम् IV, 12, 10.

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि IV, 8, 3.

अग्नेष्टु चक्षुषावेत्ते II, 8, 9.

अग्नेष्टुश्चेन प्राप्तामि IV, 7, 8.

अग्नेऽस्तेकपाद् VI, 12, 25.

अग्न पितरो मादयध्वम् IV, 4, 11 ; 9, 2 ; VIII, 2, 13.

अथर्घ्यं पितुं मे पाहि (अजुगुपः) II, 14, 3 ; resp. 15, 4.

अदधेन त्वा चक्षुषा IV, 8, 1.

अध्वेनो अग्निपतिरसि VI, 13, 2.

अध्वर्यो येषां वा अग्नादौ प्रजापतेस्तनं (तनूवदन) X, 19, 2.

अनाधृष्टमस्यनाधृष्टम् V, 8, 2.

अनुपदस्यमग्नाद्यम् IV, 8, 6.

अग्नेनायमध्वेन मेधेन XVI, 18, 11.

अग्निरिच्छे विष्णुर्धेजंस्त IV, 12, 4.

अन्नमन्नम् II, 14, 5.

अग्नादास्यन्नपतिः VI, 12, 27.

अपहता असुराः IV, 4, 2.

अपानं मे पाहि VI, 8, 2.

अपिजो ऽसि दुवस्तान् VI, 12, 6.

असु धूतस्य देय सोम VIII, 8, 6 ; 9, 4.

अभयं वो II, 14, 1.

अभयं ते—मनसा लोपतिष्ठे—II, 13,

2 ;—वाचा लोपतिष्ठे—13, 4 ;—

प्राचेन लोपतिष्ठे—13, 5 ;—कामेन

लोप—13, 6.

अनीमदन्त पितरः IV, 4, 14 ; 9, 3.

अश्व स्याधो वो भक्षीय II, 11, 6.

अयं वै त्वज्जमसादयं ते योनिः IV, 14, 36.

अर्को ऽसि वसवस्ता गायत्रेण XVII, 16, 1.

अयास्तग्निर्द्येः प्रिया धामानि I, 9, 2.

अवस्युरसि दुवस्तान् VI, 12, 19.

अग्नायापिपासे क्षिया वै II, 8, 6.

(Cf. II, 8, 7, 8. 16. 22 विकाराः)

असतो मा सद्गमय VI, 8, 9.
 असाववनेनिष्ठ IV, 4, 2.
 असावेतत्ते IV, 4, 5.
 अस्मानधित प्राजनि दिवं देवांसृतीयं
 III, 20, 4.
 अस्मिन्म अन्तरिते VI, 3, 6.
 अस्यां म उदीयां VI, 3, 4 (ऊर्ध्वायां
 VI, 3, 5; दक्षिणस्यां 2; शोथयां
 7; प्रतीयां 3; प्रायां 1.)
 अस्यै प्रतिष्ठायै मा क्षिति 1, 5, 9.
 अक्षिरसि बुध्नः VI, 12, 26.
 आगन्नापानः II, 9, 8.
 आघोषिणः प्रतिघोषिणः IV, 19, 8.
 आत्महतस्यैनसो ज्वयजनमसि VIII,
 9, 1.
 आदित्यास्ता जागवेन XVII, 16, 3.
 आदित्यास्ता वषणराजानः IV, 21, 10.
 आपुरस्ता मा प्रजया पशुभिः VIII, 8,
 11.
 आश्रणो ऽसि I, 15, 16.
 आयुर्दा अग्रे ऽसि II, 11, 3.
 आयुयत्य अचो मा गत VI, 8, 6.
 आयुयद्वायव्यम् XVII, 12, 1.
 आवह देवान I, 5, 1 ff.
 इदं द्यावाश्रयिवी भद्रमभूत् I, 14, 2.
 इदमहमर्वावधोः I, 6, 9.
 इदमहं मां कल्याणै XIII, 14, 6.
 इन्द्रिन्द्रमवागात् XIII, 12, 10.
 इन्द्रं वसुमन्तामावह VI, 9, 13.
 इन्द्रस्य त्वा जठरे IV, 7, 14.
 इन्द्रो ऽसि विश्वोजाः XVI, 13, 4.
 इन्द्रो जसिप्रोजस्यौ X, 3, 10.
 इज एहदित रक्षि II, 12, 3.
 इजासि स्योनासि I, 12, 5.

इलो अग्रे I, 7, 4.
 इलोपङ्कतापङ्कतेला I, 12, 1.
 इष्टं च वीतं च I, 14, 19.
 इह पुष्टिं पुष्टिपतिः II, 10, 1.
 इह वसुः पुण्वसुः VII, 5, 1.
 इह वसुः संयद्दसुः VII, 5, 5.
 इह वसुर्विद्दसुः VII, 6, 2.
 उपङ्कतं बृहत्—उपङ्कतं वामदेवं I, 11.
 उपङ्कता देवा अस्य सोमस्य VI, 8, 14.
 उपङ्कतो (यं यजमानो V, 3, 7.
 उपङ्कतो देवावसिनी VII, 5, 6.
 उपङ्कतो मिवावस्यौ VII, 5, 3.
 उपङ्कतो वायुरिन्द्रवायू VII, 5, 1.
 उभावपापय V, 17, 10.
 उश्रिगसि कविरसि VI, 12, 13. (Cf.
 उश्रिगसीय VII, 9, 1.)
 उषासानन्ता अग्र III, 13, 20.
 ऊर्जं वहन्तीः IV, 5, 3.
 अत सत्याय II, 7, 14.
 अतं सत्यम् XIV, 16, 6.*
 अतधामासि सत्योतिः VI, 12, 23.
 अतं त्वा सत्येन II, 6, 10.
 अतवो मे दैत्याः IV, 1, 9.
 अतस्य द्वारौ VI, 12, 13.
 एष वासाकाशः I, 6, 12.
 एष्टा रायः प्रेषे भगाय V, 8, 5.
 एहि मे प्राणानारोह II, 17, 1.
 ऐतु वसुः पुण्वसुः VII, 3, 1.
 ऐतु वसुः संयद्दसुः VII, 3, 3.
 ऐन्द्रो माहृतमावर्ते I, 6, 5; IV, 12, 10.
 ओजः सहः I, 1, 39.
 ओजसे त्नेन्द्रियाय भक्षयामि VII, 5,
 13; XVIII, 21, 9.
 ओषधीः प्रीणामि II, 9, 12.

कं प्रपद्ये I, 4, 5.
 कव्यो ऽसि हयसूदनः VI, 12, 9.
 कामाय ला I, 15, 12.
 काम्या एत II, 12, 4.
 छत्त्रे वेदमस्तम् XIII, 12, 10.
 को ऽदात्मना अदात् IV, 7, 15; VII, 18, 7.
 गवे स्वाहा वाचे स्वाहा XVII, 12, 3.
 घर्मस्थाने वीचि V, 10, 19.
 चक्षुष्या असि IV, 7, 12; VIII, 4, 6.
 चितिः सुक् चित्तमाज्यम् (दशहोत) X, 14, 4.
 चित्रावसो हस्ति वे II, 11, 4.
 जुषाणः सोमः I, 8, 3.
 जुषाणा अग्ने I, 7, 6.
 जुषाणानि मर्द्दांसि सवनानि VI, 3, 8.
 जुषाणावग्नीषोमौ I, 8, 7.
 जुषाणो अग्निः I, 8, 3.
 जुष्टो वाचो भूयासम् VI, 9, 17.
 ततो ऽसि तन्मरुचि II, 12, 10.
 तनूनपादग्ने I, 7, 2.
 तस्मा इन्द्राय देवता औष्ठाय X, 16, 2.
 तास्रध्वर्यवाधावेन्द्राय सोमम् VI, 7, 10.
 तिस्रो देवीरग्ने III, 13, 20.
 तुयो ऽसि विश्ववेदाः VI, 12, 17.
 हृणान्यत् IV, 21, 24.
 तेजसे ला ब्रह्मवर्चसाय VII, 5, 12.
 तेजो ऽसि धृष्टिरसि VIII, 24, 3.
 तेजो ऽसि शुक्रमसि IV, 8, 2.
 ते देवा अकामयन्त X, 18, 2 (सप्तहो-
 तरि)
 ते ह्या एवान्वाहताः X, 15, 2 (सप्तहो-
 तरि)
 त्वं ब्रह्मासि XVI, 18, 2, 7.
 दधिघर्मस्थाने वीचि VII, 16, 7.
 दर्शाय ते प्रतिदर्शाय IV, 18, 7.

दिक्षु विष्णुर्ब्रह्म IV, 12, 5.
 दिवं देवांसुतीथम् III, 20, 4.
 दिवमयं यजमानः XVI, 17, 10.
 दिवस्पृष्टमसि VI, 6, 12.
 दिवि विष्णुर्ब्रह्म IV, 12, 2.
 दिवे स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा XVII, 12, 2.
 दुरो अग्ने आभ्यस्य III, 13, 30.
 दुर्मिचियास्तस्मै सन्तु VIII, 12, 11.
 देवं बर्हिर्वसुवने I, 13, 1 (Cf. II, 5, 19.)
 देवं बर्हिर्वारितीनाम् V, 20, 4.
 देव सवितरेतं वे यज्ञम् IV, 7, 17.
 देव सवितरेतं ला I, 6, 2.
 देव सोम सुत्यामुडचमशीथ V, 8, 3.
 देवस्य ला सवितुः प्रसवे IV, 7, 5 (Cf. 21, 7.)
 देवा दैव्या होतारा III, 13, 27.
 देवानां समिदसि VIII, 11, 15.
 देवी ऊजाऊतो III, 13, 27.
 देवी उषासानक्ता III, 13, 27.
 देवी जोष्टी III, 13, 27.
 देवोर्द्धारः III, 13, 27.
 देवोस्त्रिभः III, 13, 27.
 देवेदो मन्त्रिभः I, 4, 19—22.
 देवो अग्निः स्विष्टकृत् I, 13, 3.
 देवो नरामंसः I, 13, 2 (II, 5, 19.)
 देवो वनस्यतिः V, 20, 4.
 देवो ऽसि नरामंसः VII, 5, 22—24;
 XVIII, 21, 12.
 देवस्तनुरसि II, 12, 9.
 दैव्या होतारा III, 13, 20.
 धानाः सोमानामग्ने वीचि VIII, 8, 4.
 भुवा असदभृतस्य सोमो IV, 8, 3.
 नम उग्र I, 14, 20.
 नमस्ते नायनाथ XVII, 13, 1.

नमस्ते वृद्धते XVII, 13, 3.
 नमस्ते यज्ञायज्ञीयाय XVII, 13, 5.
 नमस्ते रथन्तराय XVII, 13, 2.
 नमस्ते वामदेव्याय XVII, 13, 4.
 नमो देवेभ्यः II, 8, 14.
 नमो द्यावापृथिवीभ्याम् I, 6, 11.
 नमो वः पितरः IV, 5, 1.
 नमो वरुणायाभिष्ठितः VIII, 10, 4.
 नराग्रंशो ऋग्ने I, 7, 3.
 नर्यं प्रजां मे पाहि (ऋजुगुपः) II, 14, 2; 15, 5.
 निरस्तः परावस्तुः I, 6, 6.
 नि वो जामयो जिहताम् VII, 6, 3.
 नृचक्षसं त्वा VII, 4, 4.
 परिषद्यो ऽसि पवमान VI, 12, 7.
 पाहि मां यज्ञन्यम् IV, 8, 3.
 पितरस्त्वा यमराजानः IV, 21, 9.
 पिता मातरिणा VII, 9, 1.
 पिङ्गन् प्रीणामि II, 9, 13.
 पृथिवी क्षीता (चतुर्होद) X, 15, 4.
 पृथिव्यां विष्णुर्यज्ञस्त IV, 12, 4.
 पृथिव्यस्त्वा नाभौ IV, 7, 6.
 प्रजापतये त्वा मद्भ्यं वरुणो ददातु VII, 18, 5.
 प्रजापतये स्वाहा XIII, 12, 8.
 प्रजापतिरकामयत (चतुर्होतरि) X, 14, 2.
 प्रजापतिद्वारोहतु XVII, 16, 7.
 प्रजापतेभ्यो ऽसि IV, 9, 4.
 प्रजायै त्वा पुष्टौ VII, 5, 14.
 प्रतक्वासि नभस्मान् VI, 12, 8.
 प्रत्येता वामा सूक्ता VII, 6, 6.
 प्राच्या दिशा सृष्ट (दक्षिण्या दिशा—, प्रतीच्या दिशा—etc.) IV, 11, 4.
 प्राणं दीक्षामुपैमि V, 4, 6.
 प्राणपा ऋसि IV, 7, 11.

प्राणं मे पाहि VI, 8, 1 (Cf. IV, 7, 11; 9, 2.)
 वह्निर्ग्रे I, 7, 5.
 वृद्धद्रयन्तरे म कर्क VI, 3, 8.
 वृद्धस्पतये त्वा मद्भ्यं वरुणो ददातु VII, 18, 3.
 वृद्धस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पातु IV, 6, 9.
 वृद्धं पिन्वस्व प्राणं मे पाहि IV, 9, 2.
 भर्गं मे वोचः V, 1, 10.
 भा विभा उषाः VII, 9, 6.
 भुगित्यभिगतः XII, 23, 2 (Ath. V. 20, 135, 1 ff.)
 भुवः स्वाहा III, 21, 3.
 भूः II, 7, 7.
 भूः प्रपद्ये VI, 2, 2.
 भूः स्वाहा III, 21, 2.
 भूतमसि भविष्यदसि VIII, 21, 3.
 भूतानां गर्भमादधे V, 14, 12.
 भूपते भवपते IV, 20, 1.
 भूर्भुवः I, 1, 38.
 भूर्भुवः स्वः II, 13, 2; IV, 12, 10; X, 21, 15; XI, 16, 7.
 भूर्भुवः स्वः स्वाहा III, 19, 3; 21, 6; VI, 8, 8; VIII, 8, 10.
 मनसस्त्वग्निना ते उतस्य I, 10, 2.
 मनो दीक्षामुपैमि V, 4, 4.
 मनो मे मनसा दीक्षताम् V, 4, 1.
 मलिच्छुचो ऽसि VI, 12, 14.
 मरुदसि यशो ऽसि XVIII, 20, 8.
 महाहविर्होता (सप्तहोद) X, 18, 4.
 मापो मौषधौर्दिशोः VIII, 12, 11.
 मित्रस्य त्वा चक्षुषा IV, 7, 4.
 मित्रावरुणयोस्त्वा प्रमज्जोः V, 15, 8.
 यज्ञस्य संततिः II, 6, 12.
 यमाय त्वा मद्भ्यं वरुणो ददातु VII, 18, 4.

यमायाङ्गिरस्तने—स्वाहा IV, 4, 1.
 यमिमं प्रजयं XVIII, 21, 8.
 या यज्ञस्य सन्तुष्टस्य II, 9, 9.
 [हृद्वर्यो येषां वा अन्नादीं प्रजापतेस्तन्वं
 (तनूवदन) X, 19, 2.
 यद्राय ला जुष्टम् IV, 17, 7. 8. 9.
 यद्राय ला मन्त्रं वरुणो ददातु VII, 18,
 2.
 यद्रास्वा जैष्टमेन XVII, 16, 2.
 यद्रास्वन्द्राजानः IV, 21, 11.
 यद्रो ऽसि सुमेवः XVI, 18, 6.
 रूपमनुरूपं VIII, 16, 3.
 रोहोभ्यां रोहः VIII, 25, 3.
 वयोधसं ला वयोधाः VII, 4, 4.
 वरुणो ऽसि धर्मपतिः XVI, 18, 5.
 वसवस्त्रागिराजानः IV, 21, 8.
 वङ्गिरसि हयवादनः VI, 12, 15.
 वागायुर्विश्वायुः XVII, 12, 5.
 वाजैतु वागुपेतु X, 21, 16.
 वाचं दोक्षामुपैमि V, 4, 5.
 वाचं म जिन्व VII, 10, 15.
 वाचस्यतिना ते ऊतस्य I, 10, 2.
 वाचस्यते ऽच्छिद्रया वाचा X, 16, 6.
 वाचस्यते वाचो वीर्येण X, 15, 6.
 वाचस्यते विधेनामन् X, 18, 6.
 वाचस्यते हृदिदेनामन् X, 14, 6.
 वाजस्याहं सवितुः सवे XVI, 17, 1. 2.
 3. 8.
 वाजिनस्याग्रे वौहि III, 8, 24.
 वाजिनो देवा हविः III, 8, 22.
 वाजो ऽसि वाजिनमसि III, 8, 27.
 विभूरसि प्रवाहणः VI, 12, 11.
 विराजो दोहो ऽसि IV, 21, 3.
 विश्वे ला देवा आनुष्टुभेन XVII, 16, 4.
 विश्वे ला देवा प्रजापतिराजानः IV, 21,
 12.

विश्वे देवा अमु मा प्रसपेत VI, 13, 8.
 विश्वे देवास्तयस्त्रिंशः IV, 10, 3.
 वष्टिरसि पाप्मानम् II, 7, 18; IV,
 8, 3.
 वेद ते पितरम् IV, 18, 5.
 वेदो ऽसि I, 15, 12.
 वौषट् I, 1, 39, etc.
 मंथीःमंथोः IV, 18, 10.
 मंस्य पशून्मे पाहि (अजुगपः) II, 14,
 4; 15, 2.
 मृतं हिमाः IV, 12, 10.
 भान्तिरसि IV, 7, 9.
 शिवंशिवम् IV, 17, 13.
 शून्युरसि मार्जालीयः VI, 12, 21.
 शून्युरस्युपसयः VI, 12, 22.
 श्वेनो ऽसि पत्वा VI, 8, 10.
 श्रीचपा असि IV, 7, 13.
 श्वः सुत्या वामिन्द्राग्नी X, 1, 13.
 स्वाचो ऽसि प्रचेताः VI, 12, 16.
 यण्मोर्वीः I, 6, 4.
 सं यज्ञपतिराशिषा IV, 13, 3.
 सं देवतीर्जगतीभिः VIII, 9, 2.
 सं वाक् प्राणेन XVII, 17, 1.
 संवेशयोपवेशाय XIII, 5, 4 5. 6.
 संहितासि विश्वरूपी II, 12, 1.
 सखासि पत्वा VI, 8, 12.
 सजूर्देवेभ्यः II, 8, 20. 21.
 सत्यं ऋताय II, 7, 13.
 सं व्योतिषाभूम IV, 12, 8.
 सत्यं लतेन II, 6, 11.
 सत्येनावष्टयम् II, 12, 12.
 सदसि सन्ने भूयाः IV, 11, 3.
 सं तमग्रे स्वर्यस्य वर्षसा II, 11, 5.
 सं ला सृजामि II, 10, 6.
 सं देवो देवा दधातु XVII, 15, 11.
 सं भद्रमकार्यो नः VII, 4, 12.

समस्तं प्रजया IV, 12, 9.
 समाप औपधीनाम् II, 8, 10.
 समिधः समिधः I, 7, 1.
 समुद्रो ऽसि विश्वयचाः VI, 12, 24.
 समुद्रो ऽसि विश्वभराः VI, 12, 10.
 ससालसि हगानो VI, 12, 3.
 ससालसि ससालसि VIII, 17, 3.
 सं प्रश्न ब्राह्मणा XVII, 15, 12.
 सं महान् महत्वा XVII, 15, 10.
 सं मा कालेन IV, 12, 10.
 सवितासि सत्यप्रसवः XVI, 18, 3.
 सुपर्णो ऽसि पत्ना VI, 8, 11.
 सुभूतलतः II, 8, 8.
 सुभूताय वः II, 8, 15.
 सुभूर्नामासि त्रेष्ठः XVII, 13, 10.
 सुमित्रिया न आपः VIII, 12, 11.

सूर्य भाजस्विन् भाजस्वी X, 4, 12.
 सूर्यस्ते चक्षुः X, 17, 4.
 सूर्याय देवभ्यो धुष् II, 8, 5.
 सूर्यो व्योतिः II, 9, 2.
 सो ऽकामयताव्रादः (पददोतरि) X, 17, 2.
 सोमं राजानं चन्द्रमसम् III, 8, 15.
 सोमः सोमस्य पिबतु X, 17, 6.
 सोमस्याग्ने वीहि VII, 3, 4; VIII, 8, 5.
 सोमाय पिष्टमवे स्वाहा IV, 4, 1.
 स्वर्गभूरसि त्रेष्ठः IV, 12, 10.
 स्वः I, 1, 39.
 स्वः स्वाहा III, 21, 5.
 स्वाहाग्निं स्वाहा सोमं I, 7, 6.
 स्विरग्ने वीहि VII, 1, 8.
 उतं स्विरमधु V, 10, 31.
 उतं त्वा भवितं भवयामि VII, 4, 15.

(B.) NIVIDS.

अग्निर्जातवेदाः VIII, 24.
 [अग्निर्देवेदः VII, 9, 3.*]
 अग्निर्वैश्वानरः VIII, 22.
 अग्न्य मदे जरितदिन्द्रः VIII, 25.
 इन्द्रो देवः VIII, 17.
 इन्द्रो महत्मान् VIII, 16, 1.

अभवो देवाः VIII, 20, 1.
 आवाशयिवी VIII, 19, 1.
 मरुतो देवाः VIII, 23, 1.
 विश्वे देवाः VIII, 21.
 सविता देवः VIII, 18.

INDEX IX.

PRAIṢA'S, ATIPRAIṢA'S, ETC.

अग्नये मय्यमानाय III, 13, 16.
 अग्नये समिधमानाय I, 4, 4.
 अग्निमय्य चोतारम् (स्वत्वाकप्रैष)† V,
 20, 5.

अग्निर्मे दैवो चोता त्वं मानयः V, 1, 6.
 अग्नीत्यालोवतस्य यज VIII, 5, 1.
 अग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्याम् V, 14,
 7.

* This is a Puruṣa, but in its form like a Nivid.

† Comm: द्वियजमानके अष्टणीतामिसौ यजमानो पचन्तो पक्नोः पचन्तो पुरीलाशं
 अग्निमय्यचोतारमष्टवनेमे यजमानाः etc.

- अपुत्रमनुग्रहं IX, 24, 1.
 अवाक बदल VII, 6, 1.
 अजिदग्निः* (उपप्रेष) V, 16, 9.
 अधये उप नु रम XVII, 11, 3.
 अधयेवेधोरपाः VI, 7, 8.
 अधयो शोसावे VII, 19, 6; VIII, 3, 5; XVII, 17, 14 (cf. शोसावे).
 अभिमो शनौधम् V, 17, 10.
 अप दस्य होतः VI, 7, 1.
 अयालप्रीदुः अयाल् VII, 4, 11.
 अर्थम् IV, 21, 4.
 असा उपकयस्य VII, 4, 13.
 असावेतते IV, 15, 4.
 असा रसः संज्ञतात् (अभिगु) V, 17, 8.
 आचमनीयम् IV, 21, 5.
 आदित्येभ्यः VIII, 1, 3.
 आदित्यो मे दैवो उद्गाता V, 1, 3.
 आ वेला XVII, 15, 9.
 रन्नाय मरुतते VII, 19, 1.
 रश्च मद एव मधवन् (अतिप्रेष) X, 1, 11.
 रश्च मदोश्च मदे मधोर्मदस्य—मोदैव XII, 26, 11.
 उक्थशाः VII, 9, 7.
 उक्थीयमाणाथ V, 15, 3.
 उतेव गन्तुः VI, 7, 9.
 [ओम्] उत्पन्नत IV, 21, 24.
 उदौचीमान् (अभिगु) V, 17, 3.
 उन्नीयमानाय VII, 7, 1; उन्नीयमानेभ्यः VII, 4, 1.
 उपप्रेष होतः V, 16, 9.

* असमन्ताम् ।

+ Comm. देवं वरुणिः सुदेवं देवैः स्यादित्येवमादिभिरेकादशभिर्यनेत्यनेमेभ्ये ऽनवान् प्रेषति मैत्रावरुणः परिभाषितवान् ।

- उपहवमयं ग्राह्यं इच्छते ऽष्टावाको वा
 —तं होतव्यपकयस्य VII, 6, 4.—
 उपकयस्य VII, 4, 13; 6, 4; VIII, 5, 5.
 ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात् V, 17, 7; XV, 1, 26.
 एकधास्य त्वचमाद्यतात् (अभिगु) V, 17, 4.
 एवाह जरितराथा मोदैव (प्रतिगर) XII, 19, 6.
 एषा XVII, 17, 10.
 ओथा (resp. ओथो) मोदैव X, 5, 16; 17; XII, 11, 10; 17, 2; 19, 6; 23, 5; 24, 6; 26, 11 (=अथ मदेव).
 ओं होतस्या होतः X, 13, 28; XVI, 1, 24.
 ओम् IV, 6, 17; VII, 18, 6; XV, 27 (p. 196, 2, 3), etc.
 ओं कुरत IV, 21, 24.
 धर्मस्य यज V, 10, 17.
 छतस्य यज VIII, 4, 1, 3.
 चन्द्रमा मे दैवो V, 1, 3.
 चित्तिभ्यः प्रणीयमानाभ्यः IX, 24, 9.
 तथा (प्रतिगर) XV, 27 (p. 196, 2-3.)
 दधिधर्मस्य यज VII, 16, 4.
 देवं वरुणिः सुदेवं देवैः† V, 20, 1.
 देवाथ सवित्रे VIII, 3, 1.
 देवेभ्यः प्रातर्यावभ्यः VI, 3, 9.
 दैवाः श्रमितार उत च मनुष्याः (अभिगु) V, 17, 1.
 द्वादशस्य ऋषीर्गमे प्रत्याष्टहोतात् XVII, 14, 3.

धानाः सोमानामिन्द्र VIII, 8, 2.
 नेष्टपङ्क्तयः VIII, 5, 5.
 पत्नी चित्राश्रुमाना XII, 23, 5 (प्रति-
 गर) *
 परिवीर्यमाणाय V, 15, 4.
 पर्धम्ये V, 16, 8.
 पुराणैरेनं पुण्ड्रकौ राजभिः संगायत
 XVI, 1, 25.
 प्रजापतिर्देवः V, 1, 8.
 षोऽं प्रतिष्ठ IV, 7, 17.
 प्रशास्तः प्रसुहि VII, 14, 9 (cf. VI, 8, 5).
 प्राक्षा अग्निं भरत (अभिगु) V, 17, 2;
 XV, 1, 26.
 वृहद्दन्ति VII, 15, 11.
 ब्रह्मन् XVI, 18, 1.
 ब्रह्मन् प्रस्थास्यामि IV, 7, 16.
 ब्रह्मन् स्तोत्रासः प्रशास्तः VI, 8, 5.
 मदेय मदेवो षोथा मोदैव XII, 13, 4.
 मनोताये हविषः V, 19, 13.
 मधुपर्कः IV, 21, 6.
 मानुषः I, 6, 1.
 यजमान होतरध्वर्योऽग्नौ ब्रह्मन् पोतर्नेष्ट-
 वतोपवर्तनरिवेषध्वम् (उपचय) VII,
 6, 3.
 यूपायाज्यमानाय V, 15, 2.
 येयजामन् I, 1, 36 ff.
 ये स्वधामने III, 16, 15.
 यचितो घर्मः V, 9, 25.
 यनिहुमस्य मा राविष्ठ (अभिगु) V, 17,
 9.
 वायुर्मे देवः V, 1, 7.
 वि किमयमाहो षोथा मोदैव (प्रतिगर)
 XII, 24, 6.†
 वैश्वानराय IX, 25, 2.

वौषट् I, 1, 36-39, etc.
 श्रम्योर्ब्रह्मि I, 14, 21.
 शोसावो (शंसाव) VII, 9, 1; cf.
 अध्वर्यो शोसावो.
 श्येनमस्य वक्तुः (अभिगु) V, 17, 5.
 श्रातं हविः VII, 16, 3.
 शङ्खिंश्रतिरस्य वङ्कयः (अभिगु) V, 17, 6
 सप्तशु स्तोत्रियासु परि. XVII, 14, 4.
 समुपङ्कताः स्मः VIII, 9, 3.
 समिधः प्रेष्य V, 16, 4.
 षोऽं सर्पत VII, 14, 9.
 सौद (अच्छावाक) VII, 6, 1.
 सूक्ता प्रेष्य V, 20, 5.
 सूक्ता ब्रूहि I, 14, 1.
 सोमाय पयुञ्जमाणाय V, 6, 1.
 सौम्यस्य यज VIII, 4, 2.
 षोऽं सुत VI, 8, 7.
 स्तोत्रेभ्यः V, 18, 1.
 स्तोत्रवतां श्रम्याणेषा VII, 10, 2.
 स्वधा नमः III, 16, 15.
 स्वाहाकृतिभ्यः V, 18, 2.
 हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्याम् V. 13, 2.
 है महाश् इदं मधु XVII, 14, 14. (?)
 होतरभिष्टुहि V, 9, 4.
 होतरेतयज VII, 8, 7.
 होतर्वेदस्य VII, 16, 2.
 होता यजन्तु प्रजापतिम् XVI, 7, 2.
 होता यजदग्निं समिधा V, 16, 4 अग्निं
 स्ताराज्यस्य V, 18, 2; अग्निं सिद्धक-
 तम् V, 19, 22; अग्निं पुरोलासस्य
 V, 19, 10; पुरोलासानाम् VII, 1,
 7; अग्नीषोमौ V, 18, 10; 19, 7.
 15; अग्निना VII, 2, 9; XV, 15,
 9; आदित्यान् VIII, 1, 5; इन्द्र

* Cf. Vait-Sūtra 32, 27.

† Cf. Vait-Sūtra, 32, 32.

हरिर्वा (etc.) VII, 1, 3; इन्द्रं VII, 2, 3; देवं सवितारम् VIII,
 होषात् VII, 8, 2; इन्द्रं तृतीयस्य 3, 3; मित्रावरुणौ VII, 2, 6;
 सवनस्य VIII, 2, 4; इन्द्रं प्रातः वनस्यतिम् V, 19, 19; वायुम् VII,
 प्रातःसावस्य VII, 4, 2; इन्द्रं मरुत- 2, 3.
 नम् VII, 19, 3; इन्द्रं माध्यन्दिनस्य होता विष्टौ XII, 23, 5 (प्रतिगर)*
 सवनस्य VII, 17, 4; इन्द्रवायू होषि होतः X, 13, 27; XVI, 1, 23.

* Vait-Sūtra 32, 27.

THE END OF VOLUME I.

APPENDIX I A

Corrections by Caland¹ along with their criticism.

			(C=Caland)
Page	3,	1. 3. 9	For च: read च
„	7,	1.10. 1	इलामुपद्वायमानस्य is suggested. But the original reading इलामुपद्वास्यमानस्य is correct.
„	29,	3.15.14	For पूर्णद्वयं read पूर्णद्वं. Cf. KB 5.5
„	35,	4. 1. 1, 2	form together one sentence.
		4. 3. 8 ²	C suggests अवसलवि for अवसवि, but both are correct.
		4. 3. 8 ²	C wrongly suggests समूह for समुह. Cf. उपसर्गाद्ग्रस्व ऊहते: (पा 7.4.23)
„	40,	4.11. 3	C questions the सन्धि अमुत्रा अमुष्मि०.
„	43,	line 12	C suggests जीवत्याः, but on what grounds one fails to understand. Grammatically जीवन्त्याः is the correct form.
„	46,	line 14	C prefers यजे which is also accepted by Hillebrandt (see Critical Notes, p. 250). See also C's English translation of this verse. Also see समर्धनीम् in the वेदान्त section of the वैदिकपदानुक्रमकोश.
„	56,	line 17	Read तयोरिद्वृत्तवद्
„	77,	„ 13	„ चद्धेदमीति
„	78;	last line	
„		last word	C suggests ऽनुयच्छति for नियच्छति which is given as v. l. by Hillebrandt.
„	88,	—	C says that in line 4 read धानासोमानमग्ने. But there seem two errors in this statement. It should be धानासोमानामिन्द्रेति. The only thing which C wants

¹ See Introduction to the English translation of शांखायन श्रौतसूत्र by Caland.

² It should be 7,

			to point out is that visargas after घाना should be dropped and घानासोमानाम् should form one compound word.
Page	98,	9. 6.14	read वस्त्रिष्टुभमिति
		9. 6.16	„ व्यतीनिति तिसृणाम्
„	99,	line 8	„ प्रथममात्रे लयति
„	„	„ 10	„ यजति
„	127,	11.14.21	„ समानमोक्त्यमुखोपाय ?
Page	137,	12.15. 3	read नि षोदतु
	138,	12.17. 1	„ सुनोता for शृणोता
„	147,	13.10. 4	„ perhaps °रमिब्युच्चेत् ?
„	149,	line 1	„ °मागमिति for °भागमिति
„	155,	13.29.30	Combine त्रिःप्लक्षं
„	163,	14.22.17	Here C suggests अनुस्तरम्या. But the original अनुस्तरण्या is the correct form which is accepted in the English translation by C also.
„	169,	line 6	Combine श्वःसुत्या
„	177,	„ 8	C suggests तरसपुरोलाशोवनिष्टु (ठु) सव- . The correct reading however should be तरस-पुरोलाशवनिष्टु (ठु) सव- . See वैदिकपदानुक्रमकोश
„	179,	„ 16	read अभिगु
„	181,	15. 3.16	C suggests that आप्तोवाजपेयः should be read separately. But I think since it is a name, the form आप्तोवाजपेयः is correct.
„	188,	line 14	according to भाष्य read सविवाहाः
„	207,	16.13.15	read ब्रह्मा तु वाचयति. Hillebrandt also accepts this reading. See his note on the भाष्य of this सूत्र
„	218,	line 8	Combine वैवोदुम्बरस्यान्यस्य
„	219,	17. 3.11/2	should be read together according to C. But this note does not seem to be right.
„	219,	17. 3.12	घाट [कर्क] री-
„	223,	line 18	C suggests तदन्वारभ्याननुत्सृजन्वाग्यत for तदन्वारभ्याननुत्सृजन्वाग्यत. The suggestion is obviously wrong. The Comm. gives the meaning as अविमुञ्चन्, so the reading should be तदन्वारभ्य+अनुत्सृजन्.

APPENDIX I B

Corrections by Caland¹ along with their criticism

- I.6.2 C reads with Āp. and ŚB. अदितये अनेहसो for आदित्या अनेहसो. Could it be अदित्या (यै) अनेहसो ?
- I.15.17 C suggests अस्मन् for अस्मिन्. The position of this reading is as follows—
 अस्मन् in आप श्रौ 3.13.1 Garbe's edition.
 अस्मन् ,, आप श्रौ Mysore edition, but अस्मिन् is given as variant reading in the fn.
 अस्मिन् ,, आप श्रौ Baroda edition.
 अस्मिन् ,, का श्रौ 2.2. 23 (21).
 अस्मिन् ,, Bloomfield's Vedic Concordance.
 I feel on the basis of श्रौ XXVI. 6 (XXVII. 6 is a printing fault in C's translation) that अस्मन् is the correct reading.
- II.8.8 C suggests अग्निहोत्रस्याख्या for अग्निहोत्रस्याख्या, but Kashikar takes the original to be correct (Vide, A Survey of the Śrautasūtras, p. 128)
- III.3.1 C thinks अभ्युद्दष्टेष्टि to be correct form on the basis of श्रौ 11.1.5.11 and काश्रौ 25.4.46 (44). वैदिकपदानुक्रमकोश also corrects as C. But the भाष्य explains as in the text, which may be a correct form.
- III.4.11 C suggests ब्रतयवेलायां for ब्रतयवेलां. He says—'an accusative seems inexplicable'. But according to कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे (पा 2.3.5) -वेलां is the right form.
- III.12.2 C says—'वैष्णवी seems to be the better reading'. But the original वैष्णवी is the right form. See वैदिकपदानुक्रमकोश.
- III.18.20 read पञ्चवर्षेषु as one word.
- III.19.17 According to C the word इति belongs to the end of the preceding Sūtra.

1. See footnotes to his English translation.

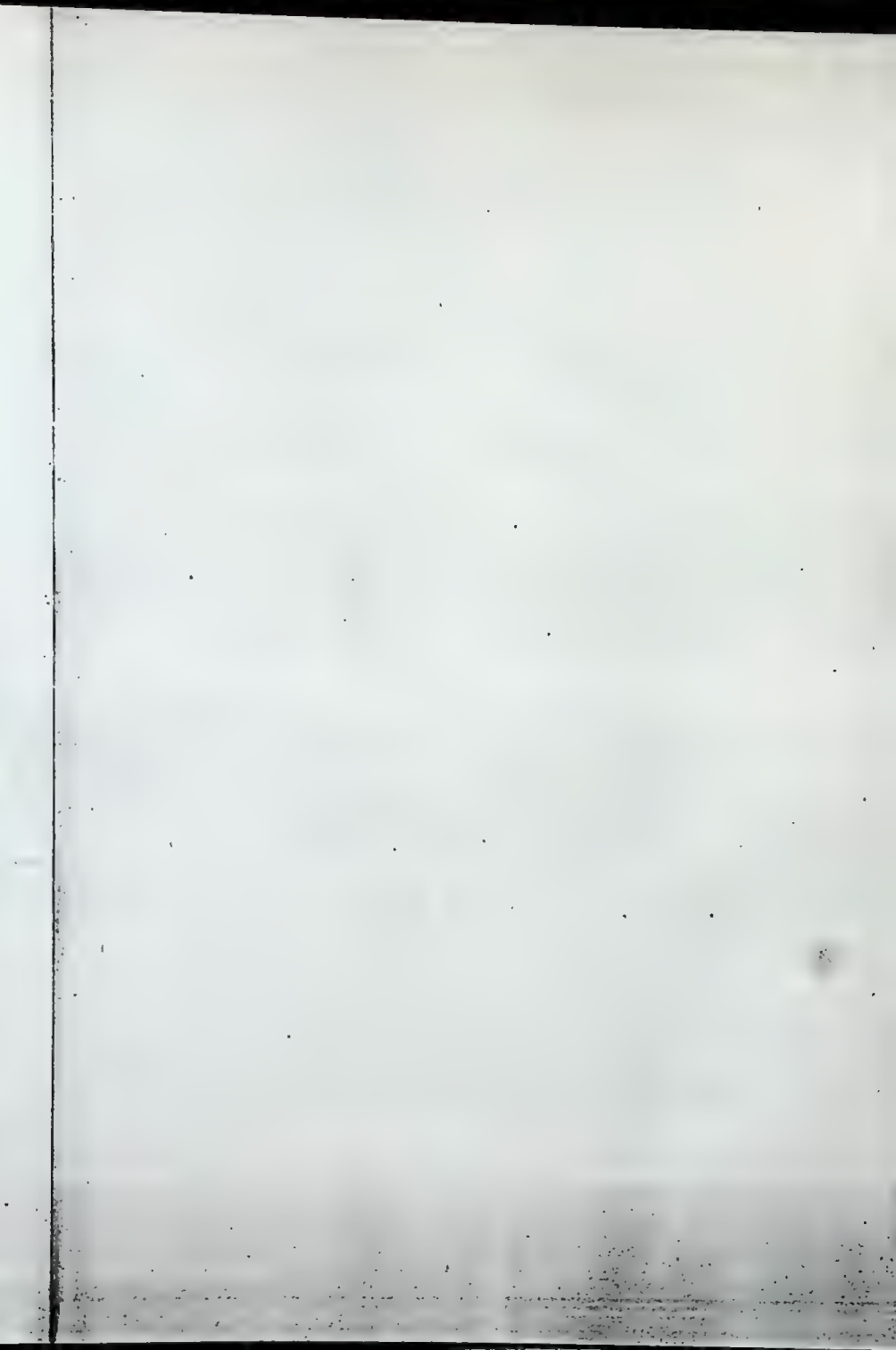
- XVI.18.11 C suggests अत्रक्षान्युब्जताये. But वैदिकपदानुक्रमकोश rejects C's view and takes the original to be correct.
- XVI.20.14 C suggests अनवराद्ध्यै. But शांत्रा (28.3) also reads अनवराद्ध्यै.
- XVII.3.15 C suggests ता for तां.
- XVII.6.2 C combines एतस्मिन्समुपवल्गुते with Sūtra 3.
- XVII.7.11 C remarks—"प्राङ् is strange, we expect the neuter प्राग्." But see Wackernagel's Altindische Grammatik, Band III, p. 231, which supports प्राङ्.

APPENDIX I C (Additional Corrigenda)

(f. b.=from below)

Page	७	line	16	read	निलिम्पति for निलिम्पति
"	२४	"	2 f.b.	add	॥ ५ ॥ after । ११ ।
"	३५	"	last	read	७ in place of ८
"	७६	"	2 f.b.	"	यक्षमागमन् for यक्षसागमन्
"	८१	"	5	"	सूक्तविवृद्धा°. See भाष्य
"	१०३	"	2 f.b.	"	सर्व°
"	१३६	"	8	"	पर्यासात् for पर्यासात
"	१८६	"	last	"	कृत्वा for क्वा
"	१९३	"	1	"	इत्येतेन for इत्वेतेव
"	१९४	"	2	"	अलप्सत for अलिप्सत. See भाष्य and ऐत्रा (7.17.3.)
"	२२०	"	6 f.b.	"	हुतासु for हुतापु

081001

~~081001~~

GURUKUL KANGRI LIBRARY	
Accession	
Class on	<u>B2-7.25</u>
Call no	
Tag no.	
Checked	<u>22</u>
Any Other	<u>h</u>

P.K.S.

EAR 28/9/19

263

